

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü

Ankara Üniversitesi

Haymana Belediyesi

90. YILDÖNÜMÜNDE SAKARYA ZAFERİ ve HAYMANA

Yayına Hazırlayanlar

Doç. Dr. Hakan UZUN
Dr. Necdet AYSAL

ANKARA • 2012

Ankara Üniversitesi Yayınları No: 354
Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü: 44

ISBN: 978-605-136-063-8

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASİMEVİ
İncitaşı Sokak No: 10
06510 Beşevler/Ankara
Tel: 0 (312) 213 66 55
Basım Tarihi: 15/07/2016

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ IX

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN
(Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü) 3

Hacı AYSU
(Haymana Belediye Başkanı) 4

Gürsoy Osman BİLGİN
(Polatlı Kaymakamı ve Haymana Kaymakam Vekili) 5

BİRİNCİ OTURUM

DÜNDEDEN BUGÜNE HAYMANA

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN..... 7

Abbas GÜÇLÜ
Dünden Bugüne Haymana ve Ankara'da Değişim 9

Halil İbrahim UÇAK
Milli Mücadele'de Haymana 13

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ-Araş. Gör. Dr. Bahattin DEMİRTAŞ
Milli Mücadele'de Haymanahların Çeşitli Olaylar Karşısında Gösterdiği Tepkiler 53

Tartışma..... 69

İKİNCİ OTURUM

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ'NE GİDEN SÜREÇ ve SAVAŞ

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI..... 77

Doç. Dr. Esmâ Torun Çelik
Başkomutanlık Yasası Tartışmaları 79

Prof. Dr. Saime YÜCEER
Sakarya Zaferine Giden Yolda Önemli Bir Devrim: Mustafa Kemal Paşa'ya "Başkomutan" Unvanının Verilmesi..... 103

Dr. Zekeriya TÜRKMEN
Türk İstiklâl Harbinde Bir Dönüm Noktası: Sakarya Meydan Muharebesi (Askerî Yönden Kısa Bir Değerlendirme) 135

Tartışma..... 145

ÜÇÜNCÜ OTURUM
SİYASAL ve SOSYAL YÖNLERİYLE SAKARYA MEYDAN
MUHAREBESİ

Oturum Başkanı: Prof. Dr. S. Esin DERİNSU DAYI.....	149
Prof. Dr. Haluk SELVİ <i>Sakarya Savaşı Günlerinde Anadolu</i>	151
Doç. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN <i>Sakarya Zaferi'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Yansımaları</i>	169
Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI <i>Sakarya Zaferi'nin İstanbul'daki Yansımaları</i>	189
Prof. Dr. Osman AKANDERE <i>Sakarya Zaferi Münasebetiyle TBMM ve Komutanlara Gönderilen</i> <i>Tebrik Telgrafları ve Bu Telgraflara Verilen Cevaplar</i>	195
Tartışma	209

DÖRDÜNCÜ OTURUM
İÇ ve DIŞ KAMUOYUNDA SAKARYA ZAFERİ

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ.....	211
Doç. Dr. Serpil SÜRMELİ <i>Kamuoyuna Yansıyan Yönüyle Sakarya Savaşı</i>	211
Prof. Dr. S. Esin DERİNSU DAYI <i>Doğu'nun Sesi Varlık Gazetesi'nde Sakarya Savaşı ve Zaferi</i>	227
Prof. Dr. Sadık SARISAMAN <i>Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'ne Göre Sakarya Savaşı</i>	245
Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK <i>Sakarya Savaşı'nın Dış Basında Karşılığı ve Yorumu</i>	265
Tartışma	277

BEŞİNCİ OTURUM
SAKARYA ZAFERİ SONRASINDA ASKERİ ve SİYASİ
GELİŞMELER

Oturum Başkanı: Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK	279
Dr. Nilüfer ERDEM <i>Yunanlıların Gözüyle Sakarya Savaşı (Ankara Harekâtı)</i>	281
Doç. Dr. Hakan UZUN <i>Sakarya Muharebesi Sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin</i> <i>Batı'daki Diplomatik Çalışmaları</i>	295
Prof. Dr. Kemal Arı <i>Büyük Taarruzda Süvariler ve İzmir'e Yürüyüş.....</i>	333
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ <i>Atatürk'ün Bağımsızlık Savaşı ve Dış Dünya</i>	351

SEMPOZYUM DÜZENLEME KOMİTESİ

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü)

Hacı AYSU (Haymana Belediye Başkanı)

Doç. Dr. İsmail AĞIRBAŞ (Haymana Meslek Yüksekokulu Müdürü)

Dr. Necdet AYSAL (Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdür Yardımcısı)

Öğr. Gör. Kadri UNAT

Araş. Gör. Çağla D. TAĞMAT

Araş. Gör. Çiğdem KILIÇOĞLU

Sevgi AYDEMİR

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Doç. Dr. Hakan UZUN

Dr. Necdet AYSAL

SUNUŞ

I. Dünya Savaşı, dünya düzeninde önemli ölçüde farklılıklar yaratarak, yeni başlangıçlara ve bitişlere neden olmasının yanı sıra, yerel anlamda da pek çok değişikliğe zemin hazırlamış, nedenleri ve sonuçlarıyla geniş bir döneme damgasını vuran küresel bir felaket olarak tarihe geçmiştir. Bu arada XX. yüzyıla büyük toprak kayıpları nedeniyle ekonomik ve siyasi sıkıntılarla giren Osmanlı Devleti de, eski parlak günlerine dönme umutlarını I. Dünya Savaşı'nda aldığı yenilgiyle tamamen kaybetmiştir. Toprakları işgal edilen Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığı sona ererken, yeni bir devlet ve toplum anlayışının da temelleri atılmıştır.

İşgaller karşısında, Padişah ve hükümetler çaresiz kalırken, devlet otoritesi de yok olmuştur. Bu koşullarda Türk ulusunun, tepkisi ve direnişi, ilk aşamada yerel, sonrasında bölgesel düzeyde bir gelişme göstermiş, Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasıyla birlikte ise ulusal düzeyde örgütlenmeye dönüşmüştür. Türk ulusunun bu mücadelesi, yıkılmış bir imparatorluğun bakiyesi olan toprak parçasından bir vatan, yok olmuş insan topluluğundan bir ulus yaratma mücadelesi olarak gelişmiş, böylelikle yeni Türk devletinin temelleri de atılmıştır.

Milli Mücadele sırasında Doğu ve Güney cephelerinde Ermeniler ve Fransızlara karşı mücadele edilmiş, ancak elde edilen başarılar, Anadolu'daki işgalin tümüyle sona erdirilebilmesi için yeterli olmamıştır. Nihai zafer için Batı cephesindeki Türk-Yunan savaşının sonucu beklenmiştir. Bu bağlamda 1921 yılı, Batı cephesindeki en çetin yıl olmuştur. İnönü önlerinde iki kez durdurulan Yunan ordusu, bir ara Ankara yakınlarına kadar ilerlemişse de, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutan olarak yönettiği Sakarya Savaşı sonunda beklemediği bir yenilgi almıştır. Bu nedenle Sakarya Savaşı kısa vadede Yunan ordusunun durdurulmasında, orta vadede Milli Mücadele'nin kazanılmasında, uzun vadede ise bağımsızlığın sağlanmasında doğrudan rol oynamıştır.

Anti-emperyalist yönüyle sadece Türkiye'yi değil, tüm insanlığı da onurlandıracak bir düzeyde olan Sakarya Savaşı sırasında önemli çarpışmaların yaşandığı Polatlı ve Haymana, Türk tarihinde büyük bir öneme sahiptir. Bu noktadan hareketle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında çok önemli bir kilometre taşı olan Sakarya Savaşı'nın akademik çevreler tarafından yeni belge ve bilgilerle bir kez daha işlenmesinin gerekli olduğu düşünülerek, Haymana'da bir sempozyum düzenlendi. “90. Yıldönümünde Sakarya Zaferi ve Haymana” konulu sempozyumda, sunulan bildirilerde, Sakarya Savaşı ile bu savaşın öncesinde

ve sonrasında yaşanan askeri ve siyasi gelişmeler, tüm detaylarıyla ele alınarak, Milli Mücadele tarihinin bu çok önemli olayına ışık tutulmuştur.

Bu düzeyli bilgi şöleninin düzenlenmesine katkı sağlayan Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Cemal Taluğ ile Haymana Belediye Başkanı Hacı Aysu'ya ve emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Enstitü Müdürü

AÇILIŞ KONUŞMALARI

PROF. DR. TEMUÇİN FAİK ERTAN'IN KONUŞMASI*

Saygıdeğer Kaymakamım, Komutanım, Belediye Başkanım, Konservatuvarın değerli, saygıdeğer Müdürü, Yüksek Okulumuzun Müdürü, müdürlerim, öğretim üyeleri ve değerli Haymanalılar.

Öncelikle burada Haymana Belediye Başkanı Sayın Hacı Aysu'nun bana tevdi etmesinden dolayı, ev sahibi olarak konuşmaktan onur duyduğumu belirtmek istiyorum. Biz bugün bazı öğretim üyeleriyle, bilim insanlarıyla niçin buradayız? Sakarya Zaferi'nin 90. Yılı'nı ve Haymana'nın kurtuluşunu idrak etmek için, anlamak, anlatmak ve algı dünyamızı genişletmek için buradayız. Çünkü Sakarya Savaşı gibi çok önemli bir zaferin, hatta Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında çok önemli bir kilometre taşı olan bu önemli olayın, akademik çevrelerde yeterince işlenmediğini düşündük, bunun bir eksiklik olduğu gördük. Bu nedenle de "*Sakarya Zaferiyle ilgili bir etkinlik yapalım*" dedik ve Haymana'dan başladık. Neden Haymana? Baktık Haymanalılar Ankara'da düzenlenen sempozyumlara, konferanslara ve diğer bilimsel etkinliklere gelemiyor, o zaman "*biz Haymana'ya gidelim, biz Haymana'da sempozyum yapalım, daha doğrusu bilimi, bilgiyi halka götürelim*" dedik. Bu etkinlik Ankara Üniversitesi'nin, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün, daha doğrusu Türkiye'deki üniversitelerin ve bilim çevrelerinin kuruluş amaçlarıyla da doğrudan doğruya ilgilidir. Bu bağlamda elde ettiğimiz bilgileri, tarihsel bilgi birikimini, buraya sizlerle paylaşmaya geldik. Umarım yararlı oluruz. Umarım sizleri sıkmadan akademik bilgilerimizi size aktarmayı başarabiliriz. Çok uzun bir konuşma yaparak sizleri sıkmak istemiyorum, ama Rektörlüğümüze, Haymana Kaymakamlığı'na, özellikle Belediye Başkanımız Sayın Hacı Aysu'ya çok çok teşekkür ediyoruz. Gerçekten başından itibaren bize her türlü olanağı sağladılar ve burada bizleri konuk ettiler. Diğer taraftan katılımcı hocalarımıza, bizimle birlikte bilgilerini paylaşacak olan değerli öğretim üyelerine çok teşekkür ediyoruz. Kendi personelize, başından sonuna kadar buraya gelerek bizlere katkı sağlayan Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü personeline teşekkür ediyorum. Haymana Belediyesi'nin personeline ve siz dinleyicilere de teşekkür ediyorum. Öncelikle bu sempozyumun yararlı geçmesini, hem akademik bağlamda, hem de coşku ve heyecan açısından doyurucu olmasını diliyorum, saygılar sunuyorum.

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü.

HACI AYSU’NUN KONUŞMASI*

Değerli, saygıdeğer Ertan Hocam, kıymetli hocalarım, Kaymakamlıktan bürokrat arkadaşlarım. Haymanamızın bu güzel gününe hoş geldiniz diyor saygılarımı sunuyorum.

Değerli dostlar, ben Haymana’nın 12 Eylül’de kurtulduğunu samimi olarak söylüyorum, İlçe Başkanı olduktan sonra öğrendim ve bunu bilimsel bir etkinliğe eve sahipliği yaparak, başta Haymanalılar olmak üzere, kamuoyuyla paylaşmak istedim. Bugüne kadar Haymana’da böyle bir etkinliğin yapıldığını sanmıyorum. Ben şahsen İlçemizin ne zaman kurtulduğunu, ne zaman savaş yapıldığını bilmiyordum. Öğrendikten sonra da böyle bir etkinliğe ev sahipliği yapmak istedim. Ama maalesef duyduğum bir kelime beni rahatsız ediyor. Efendim, “*Haymana’ya düşman girmemiş. Eğer Haymana’ya düşman girseydi, belki de Cumhuriyet denen bir şey olmayacaktı. Kurtuluş Savaşı diye bir şey olmayacaktı.*” Aslında düşman Haymana’yı işgal etmemiştir. Ancak Haymana’dan çok da uzakta değildir. Düşman hemen yanı başımızdaydı. Şu karşıdaydı. İlerisi Mornava, ondan öncesi Türbe Tepe, savaşın gerçekleştiği son nokta burası. Allaha şükürler olsun o gün ordumuz kahramanca direnmiştir. Bundan mutluluk duymamız lazım iken, bundan onur duymamız lazım iken, bundan kaçıyoruz. Ben Kurtuluş Savaşı’nı burada kazandığımız için, Haymanalı olduğum için Allaha şükrediyorum. Hepinizi saygı ve sevgi ile selamlıyorum.

* Haymana Belediye Başkanı.

GÜRSOY OSMAN BİLGİN'İN KONUŞMASI*

Kıymetli Belediye Başkanımız, Ankara Üniversitemizin Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü kurumunun değerli Müdürü, kıymetli Meslek Yüksekokulu Müdürümüz, değerli öğretim görevlilerimiz, değerli çalışma arkadaşlarımız.

Bugün burada Haymana Kaymakam Vekili sıfatıyla sizlerin huzuruna çıkmış bulunuyorum. Değerli Haymana Kaymakamımız çok önemli, özel bir işi olması vesilesiyle izinli olduğundan dolayı Polatlı Kaymakamı olarak sizlerin huzurundayım. Tabii hem Polatlımız hem Haymanamız için gerçekten çok önemli ve dönüm noktalarından bir tanesi olan 12 ve 13 Eylül tarihlerini idrak ettiğimiz günleri birlikte yaşıyoruz. Tabii Sakarya Zaferi'nin bu gün içerisinde 90. yıldönümünü idrak etmek ayrıca bizler için büyük bir gurur ve sevinç vesilesidir.

Sakarya Zaferi'nin 90. yılını değerlendirdiğimiz zaman, özellikle Ankara dışında olan pek çok kişi Sakarya Zaferi dediğimiz an, Sakarya Vilayeti'ni anlar. *Şöyle Ankara'ya çıkın, Türkiye'de birçok vilayeti gezin, Sakarya Zaferi nerede gerçekleşti diye sorduğunuz zaman, maalesef soruya cevap verenlerin büyük bir kesimi, Sakarya mülkü idari sınırlarını, Sakarya Vilayeti'ni anlar. Bu nedenle Polatlımızda, Haymanamızda, Sakarya Zaferi'nin bu cephede, bu kutsal mekânlarda keşfini iyi bir şekilde başta öğrencilerimiz, çocuklarımız, olmak üzere halkımıza anlatmamız gerekiyor.* Sakarya Zaferi'nin askeri önemini, sosyal, siyasal önemini, biraz sonra çok kıymetli hocalarımız, bizlere detaylı bir şekilde anlatacaklar. Ancak birkaç noktayı belirtmekte de yarar görüyorum. Sakarya Zaferi'nin asıl önemi nerede arkadaşlar? II. Viyana Muharebesi'nden sonra Osmanlı kuvvetlerinin çekilmeye başlamasının son bulduğu nokta, Sakarya Zaferi'nin geçtiği bu alanlardır. Değerli arkadaşlar, eğer Sakarya Zaferi meydana gelmeseydi, Sakarya'da meydana gelen cephe savaşı, Türk kuvvetlerinin, ordumuzun galibiyetiyle sonuçlanmasaydı, tüm Kurtuluş Savaşı nasıl bir sonuç alabilirdi? Bunları da düşünmemiz gerekiyor ve Türk ordularının geri dönüşü bu cephede sona ermiştir. Bu cepheden sonra da artık düşman kuvvetleri geri püskürtülmeye başlanmıştır. O açıdan Sakarya Meydan Muharebesi Türk Kurtuluş Savaşı'nın en önemli noktalarından bir tanesidir. Ayrıca *“Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunun belki de temellerinin atıldığı en önemli nokta, Sakarya Zaferi'dir.”*

Bunun yanında belki de 100 kilometreyi bulan cephede meydana gelen savaşlar, cephe savaşları bakımından da en önemli savaşlar arasında yer almaktadır. Biraz önce Belediye Başkanımız da ifade etti. *Haymanamız*

* Polatlı Kaymakamı ve Haymana Kaymakam Vekili.

özellikle Mangal Dağı'yla, Çal Dağı'yla, Yıldız Tepe'yle, Türbe Tepe'yle çok önemli cephe savaşlarının verildiği mekânlara ev sahipliği yapmıştır. Polatlı ve çevresi de dâhil olmak üzere buraları şehitlerin verildiği kutsal topraklardır. Bundan dolayı bizlerin bu alanlara sahip çıkması gerekiyor. Sakarya Meydan Muharebesi'ni, Sakarya Zaferi'nin önemini gençlerimize, çocuklarımıza çok iyi bir şekilde aktarmamız gerekiyor ve bu sefer 90. Yıldönümü olması vesilesiyle bugün itibariyle Haymanamızda yarın itibariyle de Polatlımızda ciddi anlamda etkinlikler tertip edilmiştir. Bu etkinliği tertip eden başta Enstitümüze, Meslek Yüksekokulumuza, Belediye Başkanımıza, emeği geçen bütün yetkililere, özellikle katılımcılarımıza ve hocalarımıza şükranlarımı sunuyorum. Yarın itibariyle değerli arkadaşlar, Polatlımızda da etkinliklerimiz var. Polatlı Kaymakamı olarak devlet erkânıyla birlikte anacağımız bu etkinliklere hepinizi davet ediyorum ve bu vesileyle başta Sakarya Zaferi'ni bizlere kazandıran Cumhuriyetimizin kurucusu ulu önder Atatürk olmak üzere, burada emeği geçen, savaşan, şehit olan, gazi olan, bütün atalarımızı rahmet ve şükranla anıyorum. Bu sempozyumun amacına ulaşmasını diliyorum. Hepinize saygılar, sevgiler sunuyorum.

BİRİNCİ OTURUM

DÜNDEN BUGÜNE HAYMANA

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Değerli konuklar birinci oturumu açıyorum. Belki biraz önce atlamış olabilirim, bu nedenle öncelikle belirtmek istiyorum Haymana Meslek Yüksek Okulu Müdürü Doç. Dr. İsmail AĞIRBAŞ'ın bu sempozyumun düzenlenmesinde çok emeği geçmiştir. Haymana'da böyle bir sempozyumun düzenlenmesi konusunda bir eksiklik olduğunu ve Haymana'nın değerli yöneticilerinin böyle bir düzenlemeye çok hevesli baktıklarını söylediği ve bizleri yönlendirdiği için ona ayrıca teşekkür ediyorum. Sayın Kaymakamımızın belirttiği gibi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi dersleri anlatılırken ya da Türkiye Cumhuriyeti Tarihi derslerini anlatırken, Sakarya Savaşı'ndan söz ederken öğrenciler Adapazarı'nda olduğunu düşünüyorlar. Oysa Sakarya Savaşı Haymana, Polatlı, Temelli üçgeninde biraz Sivrihisar'a kadar uzanan bir bölgede gerçekleşmiştir. Buna ek olarak söylemek istediğim bir şey de Sakarya Zaferi'nin sahiplenilmesi konusudur. Bu sempozyumu Haymana'da düzenlerken bizim amacımız kesinlikle yerel bir rekabete yol açmak değildir. Zaten *“Sakarya Zaferi o kadar büyük bir zaferdir ki, bırakın Haymana ve Polatlı'yı, tüm Türkiye'yi, tüm dünyadaki Türkleri, hatta anti-emperyalist yönüyle de tüm insanlığı onurlandıracak düzeydedir.”* Bunu özellikle vurgulamak istiyorum. Amacımız hiçbir zaman böyle kısır, bir yerel rekabetin tarafı olmak değildir. Ama Haymana'nın da hakkını teslim etmek gerekir. Belki de geçiyor. Genelkurmay'ın çıkartmış olduğu Haymana şehitlerinin listesini şu anda perdeye yansıtıyorum. Ben konuşurken bu listede arkadan geçsin, Haymanalılar dikkatli baksınlar, belki de tanıdıkları isimlere rastlayabilirler. Bu listede, I. Dünya Savaşı'nda ve Kurtuluş Savaşı'nda yer almış sayfalar dolusu Haymana şehitleri vardır. Hem I. Dünya Savaşı'nda hem de Kurtuluş Savaşı'nda Haymanalılar hemen hemen her cephede şehit vermişler, bu ülkenin kurtuluşuna ve Cumhuriyetin kuruluşuna katkı sağlamışlardır. Tabii şu anda arkada izlediğiniz şehitler sadece tesbiti yapılanlardır. Büyük bir olasılıkla daha birçok şehitler verilmiştir. Bu gurur verici, ama aynı zamanda hüznü verici bir durumdur. *“Bu noktada aslında ne ilginçtir ki bizim bütün zaferlerimiz hep coşku ve heyecan doludur. Ama aynı zamanda ağır başlı bir hüznü de beraberinde*

getirmektedir.” Ben artık oturuma geçmek istiyorum. Gerçekten ilginç bir oturum olacağını düşünüyorum. Çünkü doğrudan doğruya Haymana’ya ayırdığımız bir oturum. İlk konuşmacımız olan değerli Abbas Güçlü kendisi zaten Haymana’lı olması nedeniyle buranın yabancısı da değil. Bizlere “*Dünden Bugüne Haymana ve Ankara’da Değişim*” konulu bir konuşma yapacaklardır. Buyurun Sayın Güçlü.

DÜNDEN BUGÜNE HAYMANA VE ANKARA'DA DEĞİŞİM

*Abbas GÜÇLÜ**

Değerli konuklar,

Ertan Hocama, Yüksek Okul Müdürü İsmail Hocama ve bu sempozyumun düzenlenmesinde çalışmış olan herkese gerçekten çok teşekkür ederim. Benim çocukluğum Haymana'da geçti. Benim çocukluğumun Haymana'sı, bugünkü Haymana'dan daha güzeldi. Şimdi Haymana'nın kişiliği sanki kaybolmuş, her şeyi kaybolmuş. Ankara'da öyle, ancak Cumhuriyet tarihi görüntüleri gibi değişik görüntüler izlediğiniz zaman, modernleşme adına biraz gelişmeler var ama öze baktığımız zaman, bir kişilik, kimlik, bir kavram karmaşası var. Bu sadece Ankara'da, Haymanada değil Türkiye'nin her yerinde maalesef var. Bin yıllık, iki bin yıllık antik kentleri gezdiğiniz zaman, bugünkünden çok daha estetik olduğunu görüyorsunuz. Çok daha güzel olduğunu, yerleşim planlarının daha düzeyli olduğunu görüyorsunuz. Maalesef son dönemde hemen her yerde bunları görmek mümkün. Ankara'ya ait ilk yerleşim yerlerinin görüntülerini sizler birazdan videoda göreceksiniz. Bazı görüntüleri ilk defa izleyeceğinizi düşünüyorum. Bu görüntüleri hem bizim Kanal D'nin arşivlerinden buldum, hem de kitaplardan tarattım.

Ankara Üniversitesi kurulurken tabii ilk Ziraat Fakültesi, ardından Hukuk Fakültesi kurulurken, o dönemin arasında 1923–1924 yılları arasında milletvekilleri otelde kalıyor. 8-10 hatta 20 kişi aynı odalarda kalıyor. Ranzalarda yatıyorlar. Yatak diye bir şey yok ve aralarında çok büyük bir düzen gösteriyorlar. O dönemde paralar fakir çocuklar için harcanıyor ve bakıyorsunuz ki çok sayıda öğrenciyi burslu olarak yurt dışına gönderiyorlar. Niye bunları yapıyorsunuz dedikleri zaman, Atatürk şunu söylüyor: *İstanbul'da bir üniversite var ama İstanbul'daki Üniversite İstanbul zihniyetinin, padişahlığın Osmanlı'nın kafasına göre eleman yetiştiriyordu. Biz Ankara'da, Ankara Üniversitesi'ni kurarak, Ankara'nın ruhunu yansıtacak, Milli Mücadele'nin ruhunu yaşatacak elemanlar yetiştirmek istiyoruz, ne yapsak yeridir.*

* Gazeteci Yazar.

Milletvekilleri otuz kişilik odalarda, ranzalarda yatarken, öğrencilere bir kişilik, iki kişilik yurt odaları yapılması son derece önemlidir. O dönemlerde Ankara'da Gazi Enstitüsü'nün, Dil Tarihin yatılı olması, Ziraat Fakültesi'nin, o binalarının yatılı olması öğrenciye sunulan bu hizmet Mecliste tepkilere neden olduğunda, Atatürk'ün hep ileri ki yıllarda bunlar bize çok daha fazla, çok daha büyük başarılar getirecek demıştır. Yine Milli Mücadele döneminde savaş devam ederken bile Milli Eğitim Şurası'nın hem Bursa'da hem Ankara'da toplanıyor olması, sürekli olarak hatta savaş devam ederken bile Atatürk'ün eğitime yönelik bu çalışmalarını hep ileriye yönelik adımlarıydı. *Bütçede maaş verecek beş kuruluş para yokken bile eğitime yatırım yapılıyor olması, Ankara'da ilk binaların hep eğitime yönelik olması da gerçekten modern Türkiye'nin yaratılmasında çok büyük katkıları olmuştur.* Ankara pek çoğu için Cumhuriyet tarihine gelinceye kadar, başkent oluncaya kadar çok sıradan bir kent, bir köy, bir Anadolu kasabası gibi adlandırılıyor ama gerçekte Ankara Valisi'nden dinlemiştim. Tarihte bir Ankara devleti kurulmuş, kısa süreli de olsa Ankara'da kendi başına bir Cumhuriyet var. Bir egemenlik kurmuş, devlet olarak tarihe geçmiş ama nasıl, şimdi Polatlı'yı Haymana'yı tanıtamıyorsak Kurtuluş Savaşı'nın mihenk taşlarından birisi olmasına rağmen, Ankara'yı da tanıtamıyoruz. *Biz Ankaralıların zaten en büyük zaafı bu belki de. Ankara'yı hiçbir zaman öne çıkaramadık. Ankara'da geliyor herkes politika yapıyor. Herkes ülkesi için bir şeyler yapıyor. Kendisi için bir şeyler yapıyor. Ankara için hiçbir şey yapılmıyor. Ankara hiçbir zaman kendi dibine ışık vermedi. Hatta kazalarına, köylerine dahi hiçbir zaman ışık vermedi. Türkiye'yi çok dolaştım, hala da dolaşıyoruz. Türkiye'nin en geri kalmış bölgesi olarak hep Doğu, Güneydoğu derler, eminim ki Haymana'nın köyleri oralardan daha geridir.* Ordaki yolları ve kalkınmayı gördüğümüz zaman burada çok azının yapıldığını görüyoruz. Burada da sorun belki de Ankara milletvekillerinden pek çoğunun başka kentlerden gelip sonradan Ankaralı olup Ankara adına politika yapmaları gerekirken, geldikleri yerler adına politika yapmalarından kaynaklanıyor olabilir. O yüzden biraz daha Ankaralılık ruhunu, Haymananalık ruhunu, Polatlılık ruhunu geliştirmekte ve kalkındırmakta yarar var. *Haymana'nın bir başka özelliği de Cumhuriyet Türkiye'si için bir laboratuvar niteliği taşıyor olmasıdır. Nasıl Türkiye Cumhuriyeti'nde binlerce yıllık gelenekler nedeniyle, bu topraklarda yaşayanlar nedeniyle, çok farklı etnik köken sahibi uluslar, imparatorluklar, devletler gelip geçtiyse, çok fazla bazı insanlar bu topraklardan gelip geçtiyse onların hepsi Haymana'ya yansıtılmıştı.* Haymana'da yetmiş iki milletten insanlar Çerkezi, Tatarı, Kürdü, Lazı, Göçmeni herkes vardı. Yani yetmişli, seksenli yıllara gelinceye kadar Türkiye coğrafyasında yaşayıpta Haymana'da olmayan etnik köken yok gibiydi. Bu topraklarda bakıyorum, bunların hepsi son zamanlarda yok olma aşamasına geldi. Köyler belki eksilmeye başladı.

Benim hatırladığım doksan dokuz köy vardı Haymana'da, şimdi otuzlu hanelere kadar inmiş. Bu sadece Ankara'da, Haymana'da değil Türkiye'nin neresine giderseniz gidin o kimlikler, *Anadolu kimliği*, *Türkiye Cumhuriyeti kimliği* de giderek bir erozyona uğruyor. Herkes farklı, farklı şeylerin peşinde yani önce ortak kimlik arayışını daha pekiştirmek, daha da güçlendirmek gerekir. Bunu Ankara'da biz başarabilirsek ya da Ankara'da temelleri atılan bu birleşmeyi burada yeniden ihya edersek sonraki yıllarda bu Türkiye genelinde daha hızlı bir şekilde yayılacaktır. Evet, Ankara'da, Haymana'da görsel olarak kalkınmış gibi gözüküyor. Baktığın zaman çok çok daha iyi gibi gözüküyor. Ama kalite açısından baktığımız zaman konuşmanın başında da söylediğim gibi her şey büyüyor ama eskiyi de aratıyor. Roma döneminden kaldığı söylenen tarihi kaplıcadaki ambiyası, yenilerinde bir türlü göremiyorum. O zamanki kafa onu niye yıktı, bunu da anlamış değilim. Haymana gibi taşın toprağın en bol olduğu yerde, daracık daracık havuzlar, daracık daracık yerler niye yapılır anlamıyorum. Arkadaşlar bana kızıyor, sen bunları niye yazmıyorsun, niye çizmiyorsun diye. Gerçekten utanıyorum, bazen insanlar burada yeterince ağırLANACAK mı? Yeterince bakılacak mı? Alt yapı var mı? diye hep düşünüyorum. Belediye Başkanımız Hacı Bey gerçekten çalışıyor ama ondan önceki dönemde Haymanamız gerçekten çok vakit kaybetti.

Şimdi Polatlı, Haymana, Sakarya Savaşı üçgeninde Afyon, öbür tarafa gittiğiniz zaman Duatepe kadar her yer gerçekten Sakarya Savaşı'nın çok çetin geçtiği bölgeler. Zaten birkaç kitapta, Yaban'da, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun kitapları da olmasa Haymana tarihte hiç anılmayacaktı. Son Atatürk filmlerinin birkaç karesinde Haymana'dan söz ediliyordu. Kudret Akman keşke bugün burada olsaydı. Haymana tarihiyle ilgili çalışmaları biraz daha arttırmak lazım. Onları biraz daha arttırmamız lazımdı. Atilla Erçil de Haymana'yı tarihi anekdotları ile anlatacaktı ama bunları belki bir kitap halinde yeniden bir araya getirip yayınlamakta yarar var. Çok fazla boğmadan, güncelleştirerek, parça parça hele Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nü de arkanıza aldıktan sonra bu işin çok çok daha kolay olacağını sanıyorum. Ben Haymanın da, Ankaranın da, Polatlı'nın da bugün hak ettiği noktada hem tarihsel açıdan hem de bugünkü günümüz koşulları açısından hak ettiği yerde olduğuna inanmıyorum. Bu konuda hepimizin çok daha fazla çaba sarfetmesi gerekiyor. Haymana sadece bu tarihi anlamda değil eğitimde de, ekonomide de olduğu yerde değil. Zaten ekonomik açıdan eğitim açısından, bilim, kültür açısından, gelişmeden diğer alanlarda gelişmenin mümkün olmadığını sanıyorum. Bu konuda biraz daha çaba harcanması ve bunu yılda bir defa değil de daha sık sempozyumlar ya da farklı etkinlikler çerçevesinde yapmakta yarar var sanıyorum. Belki de bu toplantıyı gelecek yıl Çalıdağ'ında yapmak lazım. Açık havada yapmak lazım ve katılımı biraz daha artırarak, o toplantıların ruhunu bu toplantılara

yansıtmak lazım. Ben de elimden geldiğince yardımcı olurum. Canlı yayınlar yapılabilir, başka ulusal medyadan daha çok arkadaşlar getirilebilir. Bütün üniversitelerin İnkılâp Tarihi Enstitüleri ya da ilgili bölüm, tarih bölüm başkanları buraya çağrılarak öğrenciler, öğrenci kulüp başkanları çağrılarak, daha büyük bir etkinlik haline getirilebilir. Yapılacak çok iş var. Ben kendi adıma ne iş düşüyorsa onları yapmaya hazırım. Teşekkürler.

MİLLİ MÜCADELE'DE HAYMANA

*Halil İbrahim UÇAK**

Haymana; Mustafa Kemal ve dava arkadaşlarını Anadolu'da destekleyen ilk yürekli ses, Kuvay-ı Milliyecilerin beşiği, Ankara'mızın Milli Mücadele'deki zor günlerinde vazgeçilmez beğcisidir. Sakarya Meydan Savaşı, Haymana topraklarında gerçekleşmiştir. Bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri burada atılmıştır.

Sakarya Savaşı, yakın tarihimizin bir dönüm noktasıdır. Haymana içlerine ve Ankara önlerine ulaşan Yunan Ordusu, Afyon-Eskişehir hattına sürülmüş ve temelleri yeni atılan Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı, uluslararası alandaki ağırlığı kabul görmüştür. 22 gün 22 gece devam eden Sakarya Savaşı; Türkiye Halkının Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın en önemli ve en hassas dönemidir. Bir anlamda var olma, yok olma dengesinin gidip geldiği, bir ölüm kalım mücadelesidir. Bu yaşamsal olaylar manzumesinde Haymana'mızın rolü büyüktür.

Milli Mücadele Öncesi Ankara ve Haymana'da Genel Durum

Geçmişi, tarihin derinliklerine uzanan Haymana'mız, Hititlere, Frigyalılara, Galatlara, Romalılara, Bizanslılara yurt olmuş, Selçukluların beldesi, Osmanlıların Anadolu'ya gelişlerindeki ilk uğrak yeridir. Yüzyıllarca padişahlara, sadrazamlara Has olmuş, Haymana tiftiğinden dokunan soflar, Yeniçerilerin, saray mensuplarının vazgeçilmez giysileri sayılmış, ünü yurt dışına taşmıştır. Dünyaca ünlü kaplıcaları, ilk çağdan günümüze binlerce insana şifa dağıtmaktadır. 90. yılını idrak ettiğimiz Sakarya Savaşı'nın Haymana'mızda gelişen tarihsel sürecini ve Milli Mücadele öncesini ve sonrasını tüm yönleriyle irdelemeye çalışacağım.

Tarih 15 Mayıs 1919'dur. İzmir halkı, acı bir gün yaşamaktadır. Yunanlılar güzel İzmir'imizi işgale yeltenmiştir. Vatansız İzmirli bu davetsiz misafirlere, hak ettikleri dersi vermek için Maşatlık'ta toplanmıştır. Genç ve yurtsever bir Türk aydını olan gazeteci Osman Nevres (Hasan Tahsin) Türkiye Halkının bağımsızlık mücadelesinin, ilk şehidi olarak tarihe

* Araştırmacı-Yazar, Haymana Dernekler Federasyonu Genel Sekreteri.

gececektir. Aynı tarihlerde, İstanbul'dan kalkan bir vapur, 9. Ordu Müfettişi Tuğgeneral Mustafa Kemal ve 19 arkadaşını, Samsun'a götürmek için yola çıkma hazırlığındadır.

Mayıs'ın bu iki ayrı günü, Anadolu insanının acı ve tatlı yazgısını değiştirecek, önemli olayların başlangıcıdır. Samsun'da halkın bağımsızlık meşalesini ateşleyen ruh, Amasya'dan Erzurum'a, oradan Sivas'a uzanacaktır. Yankılanan özgürlük sesi, Anadolu'nun küçük bir kasabasında 23 Mayıs 1919'da duyulacaktır.

Ankara bir bozkırın ortasında bir kalenin burçları etrafına dağılan, birkaç mahallesiyle, 20 bine yaklaşan nüfusuyla, tipik bir Anadolu kasabasıdır, o günlerde. Bal, armut, tiftik üreten Ahilerin, Hacı Bayramı Velilerin beldesi bu Anadolu kentini, ünlü Ankaralı işadamı merhum Vehbi Koç "*Benim Hikâvem*" adlı eserinde şöyle anlatmaktadır;

"Ankara'nın en önemli insanları resmi erkândı. Şehirde Vali, Belediye Reisi, Defterdar, Müftü, Nüfus Başkâtibi çok büyük kişilerdi, Vali vilayetten çıkıp çarşıdan geçerken, herkes işini gücünü bırakıp 'Vali paşa geliyor' diye selamlardı. Halka gelince, halkın çoğu, Müslüman Türklerdi, bir de Hıristiyanlar ve Museviler vardı. Hıristiyanlar çalışırlar, kazanırlardı; iyi yer, içer, eğlenirler, iyi giyinirler, güzel evlerde otururlardı. Pazarları hafta tatili yaparlardı. Türkler de çoğunlukla ya hoca ya bakkal, ya da ambarcı olurlardı. Hıristiyanlar askere alınmazlar, bedel öderlerdi. Askere gitmediklerinden daha rahat iş kurma, dükkân açma olanağı bulurlardı. Türkün ise tükenmek bilmeyen bir görevi vardı. Kur'an, ihtiyat, redif denilen, sonu gelmeyen askerlik hizmeti ve bu hizmet sırasında, açlıktan sefaletten veya düşmanla çarpışırken ölmek. İşte Ankara'nın hali bu, Türkiye'nin hali buydu."

Ünlü yazarımız Refik Halit "*Deli*" romanında, 1917 büyük yangın öncesi ve sonrası üç ay sürgün yaşadığı Ankara'yı anlatırken, şöyle diyor: "*Üç ay kaldığım Ankara tanıdığım Anadolu kasabalarının en kurusu, en darı ve durgunuydu.*"

Tarihçi-Yazar Enver Behnan Şapolyo "*Atatürk ve Seymen Alayı*" adlı eserinde, Milli Mücadele öncesi Ankara'nın o gün içinde bulunduğu durumu şöyle anlatıyor: "*Bu zamanlar, Ankara Valisi Damat Ferit Paşa'nın adamlarından Muhittin Paşa idi. Mektupçu Halet, Umuru Hukukiye Müdürü Süreyya, Defterdar Yahya Galip, Polis Müdürü Mithat, Ankara Müftüsü de Hoca Rıfat Efendi idi. Belediye Reisi de Hacı Ziya Bey bulunuyordu. Ankara 20. Kolordu'nun merkeziydi. Kumandanı da Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Erkân-ı Harbiye Reis Muavini Binbaşı Halis Paşa, 36. Fırka Kumandanı da Yarbay Mahmut Bey'di. Bu zamanlar Hürriyet ve İtilaf Fırkası memleketin*

siyasi vaziyetine hâkimdi. İttihat ve Terakki Cemiyeti faaliyetlerini gizliyordu. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Reisi de Cabir Paşa adında birisiydi. Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin merkezi Karacaoğlan caddesinde, sonradan Yenigün Gazetesi'nin çıktığı, defterdarlık binasının yanındaki bir ahşap evdi. Erzurum ve Sivas kongreleri devam ederken, Ankaralılar daimi surette, Mustafa Kemal'le muhabere ediyorlardı. Vali Muhittin Paşa 190 İttihatçıyı tevkif ettirdi. Bunlar arasında, Ankara'nın en ileri gelen eşrafi bulunuyordu. Bu tevkif, halkı milli harekete taraftar olan gruba daha fazla bağladı ve böylece, Ankaralılar mücadeleye karar verdiler. Ankara'da 'İngiliz Muhipler Cemiyeti'n'i açmak için gayret sarf ediyorlardı. Buna mukabil, Ankaralı gençler 'Azmi Milli Cemiyeti'ni' kurdular. Bu Cemiyetin kurulmasına, Yarbay Mahmut Bey yardım etmişti. Bu Cemiyetin merkezi Maliye Vekâleti binasının karşısında, yıkılan Polis Müdüriyeti'nin bulunduğu binaydı. Bu Cemiyetin idare heyeti azası Kimyager Avni Refik Bekman, Muallim Ayaşlı Ali Rıza, Muallim Yakup, Muallim Mahir, Ekrem ve Fevzi Beylerdi. Azmi Milli Cemiyeti, Belediye Sinemasında, bir müsamere verdi. O gece Akagündüz'ün 'Muhterem Katil' piyesi temsil edildi ve bir de 'Fatih Türbesi'nden' diye bir tablo gösterilerek, acı günlerin felaketleri canlandırıldı. Sanayi Mektebi'nin imalathanesinde, geceleri halka gizli olarak milli filmler gösteriliyordu. Bu suretle, Ankara efkârı umumiyesi, Kuvayı Milliye için tamamen hazırlanmıştı. Bu zamanlar Ankara'da 'Selamet" ve "Mefkûre' adlı iki gazete neşrediliyordu. Selamet gazetesini Avukat Mustafa Kemal, Mefkûre'yi de, Operatör Ömer Vasfi Bey çıkarıyorlardı. Bir de, vilayetin eskiden beri çıkan resmi 'Ankara' adlı bir gazetesi neşredilmekte idi. Ankara'nın Saraya ve onun hükümetine ilk başkaldıran şehirlerden birisi olması, Sivas'tan İstanbul'a, Mustafa Kemal tarafından Padişah'a gönderilen bayram kutlama telgrafının Damat Ferit Paşa tarafından iletilmemesi üzerine patlak vermiştir. Bu olay Ankara'da şiddetli tepki bulmuş, Ankara'nın ileri gelenleri, Sarayın bu anlaşılmasız tutumunu protesto etmiştir. Durum Müftü Börekçizade Rifat Efendi ve şehrin diğer eşrafi tarafından, saraya iletilmiş ancak başta Damat Ferit olmak üzere devrin Dâhiliye Nazırı dikkate bile almamıştır. 11 Eylül 1919 tarihinde, bu hadise ile halk 'Senin gibi Sadrazamı, senin Padişahı'nı da, Ankaralılar tanımıyor' diyerek, İstanbul'la ilişkisini kesmişti. Ancak Ankara Valisi Muhittin Paşa Padişah yanlısı tutumunu sürdürüyor ve oranın emriyle, Sivas'ta bulunan M. Kemal'i tutuklamaya hazırlanıyordu. 12 Eylül 1919'da Hamit Köylü Rıza ve Polatlı Hacı Tuğrul Köyü'nden Kara Sait Çeteleri, Muhittin Paşa'yı Elmadağ ile Yahşihan arasındaki Kılıçlar Beli'nde tevkif ederek Sivas'a gönderdiler. Sivas da onun İstanbul'a

gitmesine müsaade etti.”¹ Kısaca Ankara gösterdiği tutumla Milli Mücadele'nin yanında bir tavır sergilemiştir.

Haymana'da Genel Durum

Ankara'da olduğu gibi, Haymana da bitmek tükenmek bilmeyen savaşların yarattığı acı dolu birikimiyle baş başa kalmış tipik bir Anadolu kasabasıdır. O günlerdeki, idari vaziyete gelince: Kaymakam Rıfat Bey, Belediye Başkanı Hoca Mustafa Bey, Müftü Ahmet Vehbi Bey, Askerlik Şube Başkanı Yüzbaşı Mehmet Sait Bey, Jandarma Komutanı Yüzbaşı Şakir Bey, Belediye Tabibi Dr. Abdullah Bey idi. Bu zamanlarda, her yerde olduğu gibi, Haymanada da Hürriyet ve İtilaf Partisi yanlıları hâkimdi. Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın direktifleriyle, Ankara ve civarında, 190 İttihatçı tutuklanmıştı. Bunlar arasında, Haymana Kaymakamı Rıfat Bey, Belediye Tabibi Abdullah Bey, Çulluların Ali Efendi ve Müftü Ahmet Vehbi Bey gibi Haymana'nın ileri gelenleri bulunmaktaydı. Anadolu'nun genel görünümü içerisinde, Balkan Savaşları'nın, Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yılgınlık Haymana'da da etkisini göstermiş, analar, bacılar, ellerinin kınasıyla yavuklusunu bekleyen gelinler, savaşa gönderdikleri erlerini bekler olmuştular.²

Eşkıyalık, asker kaçaklığı yoğunlaşmıştı. Haymana'nın o günlerdeki siyasi durumu hakkında, uzun yıllar Belediye Başkanlığı yapmış merhum Bekir Fahri Daldaloğlu anılarında ve diğer merhum olan Kargalı'lı Tevfik Bilgiç belleğinde kalanları bana (1985'te) şöyle anlatıyordu; *“1916 yılında Ankara'da okuyordum. Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın geldiğini söylediler. Herkes karşılamaya gitti. İlk kez o zaman kendisini yakından gördüm. Haymana'daki İttihatçılar da vardı. Onlar da karşılamaya gelmişti. Kasaba'nın en zengini Belediye Başkanlığı yapan Topal Petro'ydu. Kardeşi Kör İstefan'la birlikte, taş mağazayı işletirlerdi. Bir de hizmetkârları vardı. Adı: Haralambos'tu. Nikola adlı bir Rum da Haymana da bakkal dükkânı işletirdi. Ankara'dan her hafta iki avukat gelir, Haymana'daki davalara girerlerdi. Bunlar Ermeni Luin ve Zari idi. Haymana'da İttihatçı ve İtilafçı kavgası sürerdi. Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin Başkanı Kargalı'lı Hatipoğlu*

¹ *“Hemşehrimiz Atatürk”*, Naşit Hakkı Uluğ, Ankaralılar Kulübü Yayını, 1973, sayfa:34.

² Bu konuda o günlerin havasını yansıtmak amacıyla şöyle bir anı anlatılabilir: Tam on yıl cephelede gezen Haymanalı Zaptiye Ali bir gece ansızın evine gelir, kimseye görünmeden eşinin odasına girer. Analarının odasında, yabancı bir erkek sesiyle irkilen evin iki genci, analarının odasına hışımla dalarlar, odada tanımadıkları bir yüzle karşılaştıkları zaman analarına kötü gözle bakarlar. Ana acı acı gülümser, *“O sizin babanız”* der. Onlar ana karnındayken çıkılan yolculuk tam 16 yıl sürmüştür. İşte, Haymana'da bu tür sahnelere rastlamak olağan hale gelmiştir. Yemen'lere, Yemmen'lere, Fizan'lara gidenler, geri gelmiyor. Gelenler de yılgınlık ve bıkkınlık alametleri taşıyorlardı.

Hacı Mehmet Efendi, azaları Yozgatlı Dava Vekili Fazlı Bey, eski Belediye Başkanı Sarı Mustafa Efendi'ydi. Bunların merkezi Kavukçuoğulları'nın eski binaydı. İttihat ve Terakki Partisi'nin Kâtibi Umumisi Doktor Abdullah Efendi, azaları Müftü Ahmet Vehbi Bey, Belediye Reisi Çulluların Ali Efendi'ydi. Merkezleri eski Hükümet binasının arkasında, Doktor Abdullah Efendi'nin muayenehanesinin üstüydü. Polatlı da Haymana'ya bağlı bir köydü. İstasyon civarında, taş ambarlar vardı. Sayıları yüze yakındı. Hepsisi, Ermeni ve Rum bir avuç zahire tüccarına aitti Bunların başında Rum Kara Sava adlı bir tüccar vardı. Yeri elbiseçi Kazım'ın dükkânının bulunduğu eski taş binaydı. İşgal sırasında Yunan kuvvetlerine çok destek oldular”.

Yıllarca cephe cephe dolaşan, 22 yıl Haymana Belediye Başkanlığı yapan merhum Bekir Fahri Daldaloğlu da anılarında, o günlerde karşılaştığı Haymana'yı şöyle anlatıyor: *“Haymana'nın ileri gelenleri, Ermeni tehciri davasından suçlu görülerek, Ankara Valisi ve Hürriyet ve İtilaf Partisi yanlılarının çabalarıyla tutuklanmışlardı. Müftü Ahmet Vehbi Bey, Doktor Abdullah Reis, Çulluların Ali Efendi bunlar arasındaydı. Sözüm ona, tehcir edilenlerden Ermeni Zeron serserisi, Haymana'ya geri dönerek milletin başına bela oldu. Hristiyan bir tehcir müdde-i umumisi Haymana'ya geldi. Doktor Abdullah, Müftü Ahmet Vehbi Bey, Belediye Reisi Çulluların Ali Efendi'ler, tehciri yaptı diye, tevkifi gerçekleştirdi. Haymanalı Hürriyet ve İtilaf Partisi yanlıları Ermeni Papazıyla birlik olup, yapmadıklarını bırakmadılar. Babam, Bursa'ya gitmeden önce Papaz Efendi birkaç defa babamla görüşmek üzere eve geldiyse de 'Babam evde yok' diye bana savdırdı. İttihatçı ve İtilafçılardan başka, Kadıköylü Ömer Ağa, Sulh-u Selamet Partisi'ni açtı. Küçük kasabada bir hengâmedir gidiyordu. Zeron Efendi ise azıttıkça azıtmıştı. Şantajlara başvurarak halkı soymaya kalkıştı, bereket çabuk önlendi Ankara'da da vaziyet böyleydi. Başta Müftü Börekçi olmak üzere birçok zevat tevkif edilmiş, halk tazyik altına alınmıştı. İngilizler, Ankara'ya hatta Haymana'ya davet ediliyordu. Bir subay Haymana'ya geldi. Halk bunalmış, bir kurtuluş yolu ararken, Mustafa Kemal ismi gönüllere su serpti, herkes canı gönülden onu beklemeye başladı. Yunanlıların güzel İzmir'imizi işgali üzerine Milli Mücadele başladı. Her tarafta çeteler teşkil ediliyor ve bunlara kazamızdan mali yardımlar yapılıyordu. Ermenilerin taşkınlıkları önlenmiş, hapisten kurtulan Müftü Efendi bütün gücüyle camilerde vaazlar vererek, halkı mücadeleye davet ediyordu. Biz gençler de onun etrafına halka olmuşuk. Arabalarımızla, boyuna, şarka garba hareket eden çetelerin ağırlıklarını taşıyorduk.”*

Gerçektende Haymanalılar yaşanan olaylara kayıtsız kalmamışlar, İzmir'in işgaline karşı olan tepkilerini, telgraf yoluyla, protesto ederek göstermişlerdir. Telgraflar şöyledir:

24 Mayıs 1919 Tarihinde Haymana'dan Harbiye Nezaretine Çekilen Telgraf

Belge No:4145

Haymana Harbiye Nezaretine

24 Mayıs 1335

İzmir'de Yunan askerlerinin İtilaf temsilcilerinin gözleri önünde masum Müslüman halka karşı yapılan vahşice kötülükler, tecavüz ve taarruzlar bütün kazamız ahalisinin kalplerinde anlatılmaz bir etki ve heyecan yaratmıştır.

Mukaddes vatanımızın inkâr edilmez bir parçası olan sevgili İzmir'imizin korunması için Hükümetimizin en kesin teşebbüslere başvurulmasını rica ederiz.

Padişahımızın emirlerine göre bu uğurda maddi ve manevi her türlü fedakârlığa katlanmaya ve İzmir için bu defa canımızı feda etmeye hazır bulunduğumuzu arz ederiz.

Mehmet Arif

Soğulcaklı Nuri

Belediye Reisi

Eşraftan

Eşraftan

Eşraftan

Ali Tevfik

Mustafa Bey

Hacı Bey

İsmail Ağa

Eşraftan

Eşraftan

Eşraftan

Eşraftan

Hacı Hüseyin

Hacı Şükrü

Mehmet

Ali Ağa

İzmir'in İşgaline Karşı Haymana'dan Meclis-i Mebusan'a 5 Mart 1920 Tarihinde Çekilen Protesto Telgrafı

Meclis-i Millimizin mazhar-ı i'timadı olan Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin amal-i mel'anet-karane perverde eden eşhasın entrikaları ve bazı hafî kuvvetlerin tazyikatiyle isti'fa'ya mecbur edildiğini teesüfle haber aldık. Mukadderatımızın ta'yin edilmek üzere olduğu bu vahim anlarda, Millet ve Hükümetin yek-vücut olarak Hukuk-i Milliyemizin muhafaza ve siyasetine icab ederken böyle bir buhran çıkararak efrad-ı Millet arasında tohumu nifak çalışılması ve şikak açmaya teşebbüs kimselere bütün ruhumuzla la'netler eder ve muhterem meb'uslarımızın bu hususta vaki olacak teşebbüsat-ı şedidelerine Milletin yek-pare bir kitle halinde daima müzahir olacağını ve amal-i milliyeyi tatmin edemeyecek bir kabineye kat'iyen tahammül edemeyeceğimizi beyan ederiz.

5 Mart 1336 Haymana

Haymana Belediye Reisi HALİT

Müdafaa-i Hukuk-u Milliy Reisi VEHBİ

Ankara'nın Bekçisi Haymana ve Beş Atlı'nın Öyküsü

30 Ekim 1918 tarihi ulusumuz için kara yazgılı bir dönemin başlangıcıdır. Mondros Mütarekesi olarak anılacak bir anlaşmanın hükümlerine göre, İtilaf Devletleri İstanbul'a donanmalarıyla girecek, ardından anlaşmanın ünlü 7. maddesine dayanarak yurdun her bölgesini işgale yeltenecektir. 15 Mayıs 1919'da İzmir, Yunanlılar tarafından işgal edilecek, bu olay bardağı taşıran son damla olacak, İstanbul Sultanahmet Meydanı'nda düzenlenen miting, Türk Milli Kurtuluş Mücadelesi'nin ilk kıvılcımı olacaktır. Düşman işgaline karşı silahlanan halk, zeybek, efe, milis, çete adlarıyla örgütlenecek, muazzam bir güç oluşturarak dağlara çıkacaktır. Hiç bir resmi makamdan, hiç bir kumandanın emir almadan, yalnız milli vicdandan emir alan, yapıcı, kurucu bir kudret olarak tanımlanan bu harekete Kuvayi Milliye adı verilecektir³. Tüm yurt sathında dalga dalga yayılan bağımsızlık rüzgârı, Haymanamıza da ulaşmış, yurtsever Haymana halkı da Kuvayi Milliye ruhuyla bezenmişti. Balkanlardan Cihan Savaşı'na uzanan, yılların acı dolu birikimi, Anadolu insanında yılgınlık ve kendine güvensizlik yaratmıştı.

Bu ortam içerisinde, Kemalist bir Türk aydınının uğraşını, didinişini gözler önüne seren, halkla aydınlar arasındaki derin uçurumu yansıtan Yakup Kadri'nin ünlü “*Yaban*” romanının mekânı Haymana'nın Erif (Sandeğirmen) Köyü'dür. Ünlü romanımız, Kuvayi Milliye ruhunu Anadolu'da ilk algılayan Haymana'mızın milli mücadelesini kanıtlayan bir tarihi belgedir.⁴

³Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Haziran 2001, Sayı:112, Sayfa:154.

⁴ Bu ünlü romanımızda olaylar şöyle dile getiriliyor: “*Bir gün Bekir Çavuş, yüzüme fena fena bakarak, söylendi; Düşman tee İzmir'de idi. Sağdan sataştılar, soldan sataştılar, buralara kadar gelmesine sebep oldular. Ne diyeyim bilmem ki, Allah sebep olanları... Elimin tersiyle, suratına bir tokat aşk etmek istedim. Fakat kendimi zapt ettim ve son defa olarak, vatanın yekpareliği hakkında bir fikir vermeğe çalıştım. -Bir Türk için İzmir ne ise, Sivas odur. Diyarbakır ne ise Samsun odur. İzmir zapt oldu mu, bütün Anadolu'nun imiği düşman elinde demektir. Orası kurtulmayınca, burası kurtulmaz. Bekir Çavuş sözümü kesti.*

-Haydi, be sen de... Bu lafları sen başkasına anlat Kendimi tutamadım,

-Bekir Çavuş, aklını başına al, yoksa başına bir şeyler indiririm, dedim. Derhal benim zabitliğim ve kendi çavuşluğu hatırıma gelmiş olacak ki, hemen toplandı. Kusura bakma, biz köylüyüz. Böyle şeylere aklım ermez, dedi ve yanımdan kalkıp gitmek istedi. Kolundan tutup oturttum.

-Sen köylü değilsin, sen askerlik etmiş adamsın. Sana bu sözler yakışmaz, ayıptır, ayıptır...

Asker, fakat Bekir Çavuş bir hezimet ordusunun askeridir. Kimbilir kaç dayakla kötürümleşmiş maneviyatını ayağa kaldırmak ne mümkün?

-Bahusus, düşmanın şu karşı tepeleri tuttuğu sırada, ona destanî bir heyecan vermeğe çalışmak kadar abes ve mevsimsiz bir şey tasavvur olamaz.

Bekir Çavuş:

-Biliyoruz, beyim sen de onlardansın emme,

M. Kemal'i Anadolu'da ilk destekleyen, Onun Kuvayı Milliye ruhunun oluşumuna ilk katılan ilçe Haymana olmuştur. Nisan 1919 tarihinde Kalecik Kaymakamlığı'ndan Haymana Kaymakamlığı'na atanan Ali Cemal Bardakçı, Haymanalıların milli mücadelesine katılmış, Onun kaymakamlık döneminde Haymana, başı sıkışan Ankara'nın en büyük destekçisi olmuştur. Sivas'a bekçilik yapan Ankara'ya bu kez Haymana bekçilik yapmıştır. Haymana'da göreve başladıktan iki ay sonra, çevredeki eşkıyanın kökünü kazımıştır.

Kuvayı Milliyecilerin ileri gelenlerinden, emekli Haymana Jandarma Komutanı Teğmen Halit Bey ve Kargalı Köyü'nden Kara Mustafa Bey'le birlikte, halka Milli Mücadeleyi anlattı. Belediye Başkanı Çulluların Ali Efendi, Askerlik Şubesi Reisi Yüzbaşı Mehmet Sait (Atatug) kendisine büyük destek verdi. Ali Cemal Bardakçı, "*Anadolu İsyamları*" adlı eserinde, o günlerde yaşadıklarını şöyle anlatıyor: "919-335 senesi Eylülün sonlarına doğru, Anadolu'nun İstanbul Hükümeti ile ilk defa münasebetlerini kestiği sırada, Ankara Valiliğini deruhte buyuran ve bu vazifedeki büyük hizmet ve fedakarlıkları, ebedi şefimiz tarafından tarihi nutuklarında takdir ve sitayişle yad ve tezkar olunan Yahya Galip Bey, Ankara Polis Müdürlüğü'nü de bana tevdi buyurmuşlardı. Heyeti Temsiliyenin Ankara'yı teşrihlerine kadar ifa ettiğim bu vazifeye başladığım sıralarda, Ankara'da İngiliz Hükümeti'nin veya ordusunun mümessili sıfatıyla iki zabıt Vitali Kardeşler ve Fransız Hükümeti'nin mümessili olarak da Buazo adında bir yüzbaşı bulunuyordu. Hükümet zaafından ve zabıtların mevcudiyetinden kuvvet ve cür'et alan, şımaran gayri müslimlerden bir kısmı önlerinde laternalar, sabahlara kadar naralar atarak sokakları dolaşıyorlar, halkın huzur ve sükûnunu ihlal ediyorlardı. Şehrin etrafındaki bahçelerden, bağlardan atılan silah sesleri de Ankara'yı bir muharebe meydanına döndürüyordu."

Cemal Bardakçı'nın anlattığı bu olaylar karşısında, Ankara Valisi Yahya Galip Bey, bir gün kendisini arar ve yardım ister. O da Haymanalı Kuvayı Milliyecilerinden Urunkuşlu Karabeyoğlu Hacı Şükrü Kara, İkizceli Nutukoğlu İsmail, Otuzoğlu Hacı Mehmet, Nalbant Efe Tevfik'i yanına alarak Ankara'ya gider. Beş Atlı'nın öyküsünü, Cemal Bardakçı'nın oğlu

-Onlar kim?

-Aha Kemal Paşa'dan yana olanlar,

-İnsan Türk olur da, nasıl Kemal Paşa'dan olmaz?

-Biz Türk değiliz ki, beğim.

-Ya nesiniz?

Biz İslâmız, Elhamdülillah...

O senin dediklerin, HAYMANA'da yaşarlar. Bkz., Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 4, İçtimai Senei:1, C.1, sayfa 362.

İlhan Bardakçı, “*Taşhan’dan Kadifekale’ye*” adlı eserinde, babasından dinlediği şekliyle şöyle anlatıyor: “*Taşhan’ın önü, 1919 yılı Eylül ayının 24’üncü Çarşamba günü öğle sonu saat 16 sularında, bu unutulmuş, ihmal edilmiş büyükçe bir Anadolu Kasabasına özgü bir Ankara gecesine kendini bırakmak üzeredir. Kalabalık yoktur. Sadece, Karacaoğlan tarafından geldikleri anlaşılan fesli, poturlu ve lakayt birkaç köylü, üç beş esnaf ve Çankaya’daki bağlarına gün kararmadan yetişmek telaşındaki esnaf...*

“*Taşhan’ın tam karşısındaki tozlu yokuşu tırmanmaya çalışan kağnılar, ta ileriler de ne zaman geleceği belli olmayan treni bekleyenlerin aydınlandıkları petrol lambalarının sarı ve eflatun ışıkları, kale dibinde sona eriveren Ankara şehrinin o akşamki manzarası bundan ibarettir. Gülmeyi unutmuş bir şehir... Nasıl gülebilirdi ki ordu bozulmuş, devlet teslim olmuş, ümitler yitirilmiş ve hatta bu ünlü şehre muzaffer Fransız ve İngiliz ordularının temsilcileri bile gelmişler. Taşhan, şehrin tam altına inşa edilmiş, yabancılar ağırlansın diye. İki katlı büyücek bir yapıdır Taşhan... Sanki klasikleşmiş de, modernize edilmiş bir Anadolu kervansarayı görünümündedir. Üst katta odalar ve sofalar, aşağıda avluyu çevreleyen, arabalar ve hayvanlar için ahırlar... Evlerine yetişmek için, sözüm ona bu otelden çıkanlar, birden bire Konya taraflarından gelen beş atlının nal sesleri ile duraklıyorlar. Süvarilerden dördünün kasabalı oldukları belli. Kafilenin başında siyah kalpaklı, orta boylu, bir bakıma üniforma giymiş benzeyen yirmi yedi-yirmi sekiz yaşlarında genç bir adam var. Taşhan’ın önünde iniyorlar atlarından. Köylülerden birisi yorgun oldukları anlaşılan hayvanları ahıra götürürken, bu diğerlerinden farklı görünüşteki genç adam Taşhan’ın kapısına yöneliyor. Yedi saatte gelmişlerdir, Haymana’dan Ankara’ya, dinleneceklerdir. Ama evine gitmek için hanın kapısında, belki de bir kağnı bekleyen bir başka genç adam sesleniyor bu kalpaklı genç süvariye; Hoş geldin Ali Cemal Bey diye. Sefalar getirdin Müdür Bey... Şaşıyor genç süvari. Merhaba Fuat Bey, diye cevap veriyor, hayrola ama bu Müdür hitabı da nereden çıktı? Hayrete düşmekte haklıdır Ali Cemal Bey... Kendisi Devlet-i Osmanî’nin Haymana Kaymakamı’dır. Siyasal Bilgiler Yüksek Okulu’ndan, yani o zamanki adı ile Mülkiye-Şahâne’den mezun olduktan sonra, Anadolu içlerine atılmış ve devlete hizmete başlamıştır. Ama bu atama İstanbul’dan değil, Ankara’daki Vali Vekili ya da kendini valiliğe getirmiş olan Yahya Galip Bey merhum tarafından yapılmıştır. Ali Cemal Bey, bir gece önce Yahya Galip Bey’den bir telgraf almıştır. Vakit geçirmeden acilen Ankara’ya gelmesi istenilmektedir. O, gece hazırlığını yapmıştır. Eşini ve henüz sekiz yaşındaki kızı Suzan’ı Haymana’da bırakarak sabah erkenden, dört köylü ile yola çıkmış ve yedi saat sonra Taşhan’ın önünde atından inmiştir. Bildiği bu kadardır. Peki,*

Fuat Bey diye sorar, bu atama kimin kafasından çıktı, Allah aşkına? Hakan'ın diye cevap alır, sorusuna. Başarılı ve gencecik bir yöneticidir, Ali Cemal Bardakçı. Mütarekenin imzalanmasından sonra bütün Anadolu'yu saran çetecilere, bölgesinde hemen hemen tek başına mücadele etmiş ve Haymana ile civarını, bu kanun kaçaklarından temizlemiştir. Haymana'da halkın desteğini kısa zamanda kendi yanına çekebilmiş ve eşkıyayı tam anlamı ile sindirmiştir. Ama eşkıya takibi ile Ankara Polis Müdürlüğü arasındaki ilişkiyi bir türlü kuramaz, o anda İngiliz ve Fransızlar kendi temsilcilerini göndermişlerdir. Ankara Kolordu Merkezidir. Ordu yoktur, ama ne de olsa şehir, üzerinde bu etiketi taşımaktadır. Galip orduların temsilcileri Ankara'ya gelir gelmez, Ermeni ve Yahudi Mahallelerinde oturan gayrimüslimler alabildiğine bir curcunaya başlamakta sakınca görmemişlerdir. Şirretlik inanılmaz bir seviyededir. Hakan, yani Yahya Galip Bey merhum, kendisini bu nedenle Ankara'ya çağırılmış olmalıdır. Ama hemen o akşam, kahvesini içtikten sonra aradığı Hakan'ı bulamaz. Ankara, akşamları kendi kabuğu içindedir ve Haymana Kaymakamı Ali Cemal Bey için yapılacak tek şey, o gece dinlenip, ertesi günün sabahını beklemekten başka birşey de değildir, öyle de yapar ve Ankara, korkulu, karanlık meçhul bir sabaha açılan bir başka geceye daha dalar. Genç Kaymakamın kulakları Hacettepe tarafından gelen laterna sesleri ile dolar ve daha sonra Ali Cemal Bey kendisini, belki de yorgunluğun etkisiyle deliksiz bir uykuya bırakır. Haymana Kaymakamı Ali Cemal Bey, ertesi sabah Yahya Galip Bey'in yanına girdiği zaman şu sözlerle karşılanacaktır. 'Hoş geldin eli yağlı, dili bağlı, tınmaz melaika.' Kaymakamına, az konuştuğu için böyle seslenirdi Hakan, daha sonra Kaymakam'dan Haymana'daki durumu öğrenecek, halkın İstanbul lehine en ufak bir harekete girme ihtimalinin bulunmadığının güvencesini alacaktır ve şunları söyleyecekti. 'Biliyorum Cemal Bey. Ben de Haymana'dan emin olduğum için seni buraya çağırdım. Burada Mülkiye den bir Polis Müdürü var. Daha önce tehcir meselelerinde yakalanan insanlar şimdi yerlerinde amma, sorumlu olarak bu müdürü biliyorlar. Vaktiyle tutuklanmış olanları serbest bırakacağız. Müdürün ağır muameleye uğraması muhtemeldir. Ankara'da ise mutlaka asayişe ve otoriteye ihtiyaç vardır. Oysa ortada bir hükümet de yoktur. Yani ben, ne onu azledebilirim, ne de seni atayabilirim. O evinde otura dursun, sen git, gerektiği şekilde durumu kendisine anlat ve göreve başla... 'Yahya Galip Bey'in hakkı vardı. Ankara'da devletin bir hükümeti kalmamıştı. Ama sadece Türk'lere has bir sezgiyle, bu vatanın çocukları devletin kendilerinden başka bir şey olmadığını anlamışlardı. O halde ileride kurulacak olan Türk devletinin temel harcına, kendi hayatlarını koymakta elbette tereddüt etmeyeceklerdi... Ankara halkı, memuru ve eşrafı ile konuşmadan, tartışmadan ve yazılı karar almadan milli dava için kenetlenmişti. ”

1919 yılı 24 Eylül Çarşamba gecesi Taşhan'da yorgun argın şiltesine uzanan genç kaymakam, kalbinde imanı ve heybetli görünüşü ile Vali Vekili Yahya Galip Bey, imrenilecek aydın bir din ve dava adamı olan Börekçizade Rıfat Bey ve diğerleri... Ankara'nın loş, petrol lambalı gecelerinde ileride bu irice kasabanın şimdi bundan sonrasını, artık Ankara'da Polis Müdürlüğü görevine başlayan Ali Cemal Bey (Bardakçı)'den dinleyelim. Anılarında şöyle diyor Cemal Bey⁵; - *"Hakan açık konuşmuştu; -İlk iş olarak beni ve şehri bu laterna gürlütüsünden kurtaracaksın, ötesini kendin bilirsin... Haydi, bakalım Allah muvaffak etsin... Hakan'ın yanından çıkınca doğru polis dairesine gittim. Vilayet binasının biraz ilerisinde küçük ve sevimsiz bir bina idi. Müdür de Mülkiyeden genç bir arkadaşı. Kendimi tanıttım ama ne için ziyaretine geldiğimi anlatmakta güçlük çektim. Sonra durumdan haberdar edebildim, bu genç arkadaşı... Sözlerim bitince ayağı fırladı; 'Aman Kaymakam Bey, hayatım size emanet, canımı kurtardınız' dedi. Kendisine güvence verdim. İnanmasını istedim. Korkacak bir şeyin olmadığını belirttim. Sonra dedim ki; -Hayatınız için hiç bir tehlike söz konusu değil. Bir süre evinizde oturacaksınız, maaşınızı da alacaksınız. Ben pir aşkına sizin görevinizi yapacağım. Tekrar ediyorum, meraklanacak bir şey yok. Bana güveniniz- kendisi gibi bir Mülkiyelinin bu sözleri, müdürün yüreğine su serpti. Rahatladığını hissediyordum. Yanına bir polis kattım, evine gönderdim. Sonra, Baş komiser Mitat Bey'i çağırdım. Ankara'nın asayışı hakkında bilgi aldım. Ankaralılar geceleri laterna ve silah sesinden uyuyamıyorlarmış, nedir bu?' diye sordum."*

"Mithat Bey rahatlıkla cevap verdi. Efendim, bu taşkınlıklar mütarekeden bu yana böyle devam edip gider. Bu vatandaşlar akşamdan hemen sonra, kafaları tütsülerler, ellerine laternaları alıp sokağa fırlarlar. Sokak sokak dolaşırlar. Bir kısmı istasyon, diğer bir bölümü ise Sarıklıya tarafına gider. Bostanlarda içerler ve silahlarını ateşlerler... İyi ama diye sözünü kestim. Neden kendilerine engel olamıyorsunuz. Cevabı gayet açıktı; 'Efendim, dedi. Kimseye bir şey söyleyemiyorduk ki bırakınız kendilerine ihtarda bulunmayı, yan baktığımız zaman bile...' Mithat Bey gerisini söylemeye sıkılıyordu. Yüzüne bakınca devam etti. Evet, efendim, kendilerine yan bakılınca, şehirde bulunan İngiliz ve Fransız komiserlerine gidiyorlar. Bizi şikâyet ediyorlar. Komiserler ise doğru Vali Muhittin Paşa'ya koşup bu şikâyetleri iletiyorlar. Vali Paşa, sızıltı çıkarmayın idare edin diyor. Böylece Müdür Bey, bize bu taşkınlıklar karşısında sadece susup seyirci olmak kalıyor. Zaten birazdan yeniden başlayacaklardır. O zaman göreceksiniz efendim. Gerçekten, az sonra laterna sesleri ve tek tük silah patlamaları

⁵ Silsüpür Selçuk, Oğuzlar, Beydili Boyu, Cerit Aşireti, Keskin-Kuvay-ı Milliye Reisi ve Kırşehir Milletvekili, M. Rıza Bey (Silsüpür), Ankara-Ocak 2009, shf: 291–294–331–333.

işitilmeye başlandı. Sonra azıttı, bu sesler. Anlamıştım ki, Ankara'daki yabancı subaylardan cesaret alan bu vatandaşlar şımarıkça şımarmışlar, aslında zayıf ve adeta bir kukla olan Hükümeti ve onun inzibat güçlerini hiç sayar olmuşlardı. Hakan haklı idi. Önce bu münasebetsizliklere son vermek, orada bugünden itibaren bir Türk Devleti otoritesinin bulunduğunu kendilerine anlatmak gerekiyordu. Zile bastım. İçeri gelen polis memuruna, dün gece benimle gelen dört Haymana'lıyı bulup getirmesini emrettim. Biraz sonra beş arkadaş yorgunluklarını alamamış hayvanlarımıza atlayarak, Ankara'nın karanlık, dar ve dolambaçlı sokaklarına daldık. Aradan tam bir hafta geçmişti ki, ortalıkta ne laternalar, ne silah sesleri ve ne de sokaklarda İngiliz ve Fransız komiserlerine güvenerek serkeşlik edenler kalmıştı. Aradan bir zaman geçecek ve Yahya Galip Bey; 'Kaymakam yahu, diyecektir, sarhoş naralarının yerini senin atlıların nal sesleri aldı.'"

Ankara'ya Atatürk'ten önce O'nun inancı ve ruhu gelmişti. Bunu beş Haymanalı ilk defa başarmıştı. Haymana'nın bu beş atlısının kahramanlık öyküsünü yaratanları yakından tanıyalım: Kaymakam Ali Cemal Bardakçı, Urunkuşlu Karabeyoğlu Hacı Şükrü Kara, İkizceli Hacı Mehmet Otuz Oğlu, İkizceli İsmail Nutukoğlu, Nalbant Efe Tefik Erşan.

Ali Cemal Bardakçı

Emlâk sahiplerinden Hakkı Efendi ile Ayşe Hanımın oğludur. 1889'da Burhaniye'de doğdu. Yedi yıllık Bursa İdadisi'nde orta ve lise Öğrenimini pekiyi dereceyle tamamladı. Temmuz 1909'da Mülkiye'den mezun oldu. Eylül 1909'da tayin edildiği Bursa Vilayeti Maiyet Memurluğu'nda üç yıla yakın bulunduktan sonra istifa etti. İki yıl İstanbul'da ticaretle meşgul oldu. Ağustos 1914'de tekrar idarecilik mesleğine döndü. Eskişehir'e bağlı Çifteler Nahiyesi Müdürlüğü'ne atandı. Ekim 1915'de Mihaliççık, Nisan 1917'de Kalecik, Nisan 1919-1920 arasında ise Haymana Kaymakamlıklarında bulundu. Eylül 1919'da İstanbul Hükümeti'yle Ankara Vilayeti'nin idari münasebetlerinin kesilmesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle İstanbul Hükümeti'nce Ankara Valiliği'ne getirilen Ali Muhittin Paşa'nın tevkif edilip önce Sivas'a sonra İstanbul'a iade edilmesi üzerine Ankara Valiliği'ne getirilen Yahya Galip (Kargılı) Bey'in arzusuyla, Ankara Polis Müdürlüğü'nü deruhte etti. Bu görevde iken, Sivas'tan Ankara'ya gelen Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın karşılanması ve yerleşmesinde önemli roller oynadı.

Konya Valisi Ali Cemal Bardakçı, Nisan 1920 başlarında, Çorum'da Dr. Atif ve Abbas adlarında iki şahsın Çorum halkını Kuvayi Milliye aleyhine ayaklandırmaya kalkışmaları üzerine Heyeti Temsiliye Reisi M. Kemal Paşa tarafından Çorum Mutasarrıflığı'na gönderildi. 23 Nisan

1920’de TBMM açılıp Milli Hükümet kurulunca, 2 Mayıs 1920 tarihinde asaleten Çorum Mutasarrıflığı’na yükseldi. Kasım 1921’de Çankırı Mutasarrıflığı’na, Ekim 1924’te de Denizli Valiliği’ne nakledildi.

Doğu Bölgesinde Şeyh Sait İsyanı’nın başlaması ve bastırılmasından sonra Nisan 1925’de Diyarbakır, Eylül 1928’de Elaziz, Mart 1931’de Çorum, Nisan 1933’de Konya Valiliklerine atandı. Konya’da “*Babacan*” adlı siyasi bir halk gazetesi çıkardı. Yeni Sabah ve Vatan Gazetelerinde yazarlık yaptı. İstanbul’da “*Tasavvuf*”, Ankara’da “*Sohbet*” adları ile Tasavvufi dergiler yayınladı. 1961’de memleketi olan Burhaniye’ye yerleşti. 6 Haziran 1981 tarihinde vefat etti. Ankara Cebeci Asri Mezarlığı Ada: 218/b Parsel: 125’te eşiyile birlikte gömülüdür. Fransızca bilir. 1908’de evlendi. İki kız (Suzan, Seyhan) biri erkek (İlhan) üç çocuk babasıdır.

Urunkuşlu Karabeyoğlu Hacı Şükrü Kara

Hicri 1298 (1882) yılında, Haymana’nın Urunkuş (Dikilitaş) Köyü’nde doğdu. Konya’dan hayvanlarına verimli meralar bulmak için 1850’li yılların sonlarında, Haymana’ya göç eden Runkuş kabilesinden Seyyid Ahmet Bey’in oğludur. Seyyid Ahmet Bey, binlerce sürüsü olan ünlü bir celeptir. Osmanlı sarayının et ihtiyacını karşılamaktadır. Hem yetiştirici, hem de canlı hayvan ticareti yapan büyük bir tüccardır. Amcaları, İstanbul’da oturmakta, canlı hayvan komisyonculuğu ile iştiğal eden zengin eşraflardandır. Seyyid Ahmet Bey, genç denilecek bir yaşta 50 yaşında vefat eder. Karabeyoğlu Şükrü Kara’nın oğlu Ali Kara Oğlu Karabeyoğlu Hacı Şükrü (Kara), İlkokulu ve medrese tahsilini İstanbul’daki amcalarının yanında yapmış, oraların kültürüyle yoğrulmuş olarak, Haymana’ya dönmüştür. Köyde çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşırken, kendisini Milli Mücadelenin içerisinde bulmuştur. Çevresindeki hayvancılıkla uğraşan önemli kişilerle tanışmıştır. Milli Mücadeleyi maddi yönden destekleyen Karagedikli Mustafa Bey’in kardeşi, Hüseyin Ağa’nın Oğlu Enver’e kız kardeşi Azime’yi vererek dünür olmuştur.

Sarıklı orta boylu beyaz kır sakallı ve güçlü fiziğiyle yürekli bir gençtir. Muhafazakârdır. Padişah Efendimize çok bağlıdır. Sözünu sakınmayan yapısı, bir gün Ankara Vilayet binasında, M. Kemal ile sohbetinde, sorduğu bir soru, ipleri koparmaya ramak kalmış, çıkışıyla, arayı bozmuştur. “*Sayın Paşam, yardımlar topluyoruz. Düşmanı yurduumuzdan atacağız. Sonra sen mi baş olacaksın?*” Mustafa Kemal bozulduğunu belli etmeden, “*olur mu ? Şükrü Bey, Anadolu’ya beni Padişah Efendimiz gönderdi. Onun adına dolaşıyorum. Tabi-ki başımızda O olacak...*” İkna olan Şükrü Bey, canla, başla çalışmaya devam eder. Mustafa Kemal dostluğuna büyük önem verdiği, Karagedikli Mustafa Bey’i her gördüğünde, Şükrü Bey’i sormuştur. Milli Mücadelenin çeşitli evrelerinde, çeşitli görevler üstlenen Şükrü Bey,

bugünkü Altındağ Belediyesi'nin olduğu yerde bulunan Hanı'na at sırtında gelirmiş.

Dillere destan bir kıratı varmış. Çevre esnafı üzerinde ihtişam ile oturan Şükrü Bey'i ve kıratını görmek için yollara dökülmüş. Kıratın namı Ankara'da bilinirmiş, 1919 yılında Haymana Kaymakamlığı'na atanan Ali Cemal Bardakçı ile beraber, işgalci İngiliz ve Fransız'lardan kuvvet alan azınlıklara karşı çıkan beş Haymanalıdan birisidir. Atatürk'ün 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelişinde O'nu karşılayan Haymanalılar arasında yer almış, Milli Mücadele'de Haymana'daki Kuvayi Milliyecilerin ilklerindedir. Milli Mücadele'yi maddi yönden destekleyen, Haymanalıların başında gelir. Sakarya Meydan Savaşı'nda, Karagedikli Mustafa Bey'in başkanlığında kurulan maddi yardım komitesinde görev aldı. Cumhuriyetin Onuncu yıl törenlerine katılımı örgütledi. Kutlamalara katıldı. 1937 tarihinde, Haymana'nın Urunkuş, yeni adıyla Dikilitaş'ta hayata gözlerini kapadı, öldüğünde 55 yaşındaydı. Ali Kara ve Azime Bektaş'ın babası, Feridun Kara ile Şükrü Kara'nın dedesidir.⁶

İkizceli Hacı Mehmet Otuzoğlu

Kafkasya'dan göç eden Çerkez aşiretine mensuptur.1870 yılında, Çarlık Rusyasının baskılarına dayanamayan Çerkezlerin Anadolu'ya göç etmesiyle birlikte ailesiyle Haymana'nın İkizce nahiyesine yerleşti. Kafkasya'da doğan Hacı Mehmet Bey, İkizce'ye yerleştiğinde henüz 14 yaşındadır.

Çevresinde kısa sürede ün yapan Mehmet Bey, Milli Kurtuluş Savaşı sırasında, Haymana'da kurulan Kuvayi Milliye teşkilatında yer aldı. Ankara'ya giderek azınlıkların üstesinden gelen beş Haymana atlısından birisidir. Kurtuluş Savaşı sırasında Haymana ve civarında Milli Hükümet aleyhine güç toplayan Çerkez Ethem'in İkizce, Hacımuratlı ve Çerkezhöyük köylerinde adam toplamasına engel oldu.

Atatürk'ün Ankara'ya gelişinde karşılayanlar arasında yer aldı. Tanınmış ve iyiliksever bir beydi. Haymana'nın İkizce Nahiyesinde öldü.⁷

Nalbant Efe Tevfik Erşan

Ankara'nın tanınmış ailelerinden olan Efe Tevfik Dayı, 1872 yılında Haymana'da doğdu. Uzun yıllar İlçe merkezinde nalbantlık yapan Tevfik Dayı, çevresinde bileğinin kuvveti ve cesaretiyle tanındı. Milli Mücadelenin başlamasıyla, Kuvayi Milliye saflarında yer alan Tevfik Dayı, Ankara'ya giden Haymana'nın ünlü beş atlısı arasında yer aldı. Atatürk'ün Ankara'ya gelişinde, onu karşılayan Haymanalılar arasında yer aldı. Tevfik Dayı,

⁶ “Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi”, Enver Behnan Şapolyon, sayfa 341.

⁷ “Yaban”, Yakup Kadri Karaosmanoğlu,1932, İstanbul, sayfa 235–237.

Cumhuriyetin 10. yıl kutlamalarındaki Seymen Alayı içerisinde de bulundu. Daha sonra Haymana'da Efe Tevfik lakabı ile anılan Tevfik Erşan ölümüne dek Haymana'da nalbantlık yaptı. 70 yaşında 1942 yılında Haymana'da hayata gözlerini kapayan Tevfik Dayı, bir kız çocuğu babasıdır.⁸

İkizceli Nutukoğlu İsmail

Kafkasya'dan göç eden Çerkez aşiretine mensuptur. 1870 yılında Rusya'da Çarlığın baskısına dayanamayarak, Çerkezlerin Anadolu'ya göç etmesiyle birlikte, ailesiyle Haymana'nın İkizce nahiyesine yerleşti. Kafkasya'da doğan Nutukoğlu İsmail Efendi İkizce'ye yerleştiğinde henüz arkadaşı Hacı Mehmet Bey'in yaşlarındadır. Çevresinde kısa sürede tanınan İsmail Efendi, Milli Kurtuluş Savaşı sırasında Haymana'da kurulan Kuvayi Milliye teşkilatında yer aldı. Ali Cemal Bardakçı'yla birlikte, Ankara'ya giderek, ayaklanan azınlıkların üstesinden gelen Beş Atlı'dan birisidir. Kurtuluş Savaşı sırasında, Haymana'nın İkizce, Hacı Muratlı, Çerkeshöyük köylerinde, Milli Hükümet aleyhine güç toplamaya çalışan Çerkes Ethem'e engel oldu. Atatürk'ün Ankara'ya gelişinde karşılayanlar arasında yer aldı. Tanınmış ve iyiliksever insan olarak anıldı. Haymana'nın İkizce Nahiyesinde vefat etti.⁹

Haymana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Kurucuları

İstanbul'daki Ankaralılar Kulübü'nün, Cumhuriyetimizin Ellinci Yıldönümü münasebetiyle, yayınladığı "*Hemşerimiz Atatürk*" adlı kitapta yer alan bir belge, Ankara ve ilçelerinde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri hakkında eldeki tek kanıttır. Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin muhasip ve Veznedar üyesi olan rahmetli Serattarzade Rasim Bey tarafından muhafaza edilmiş ve oğlu Ahmet Attar tarafından Ankaralılar Kulübü Başkanlığı'na teslim edilen tek ve önemli bir belgedir. Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi'nin Makbuzat ve Mesarifat Karar Defteri 19x15 cm. çapında, üzeri muşamba kaplı, sayfaları çizgili bir okul defteridir. Yazılı ve imzalı kararlar 29 sayfa tutmaktadır. Verilen karar sayısı 66 olarak belirlenmiştir. Defterin kabına yapıştırılmış etikette "Ankara Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyet Karar Defteri" diye yazılıdır. İlk sayfasının başında "Bismillahirrahmanirrahim" ibaresi vardır. Hesap defteri ise 32 x 20 cm. çapında olup 16 sayfası kullanılmıştır. Bu değerli iki belge dışında ne yazık ki, elde mevcut o günlere ışık tutacak bir kayıt yoktur. Yazar Naşit Hakkı Uluğ, Müftü Rıfat Bey (Börekçi)'e sorduğunda bu cemiyetimize ait evrakın müftülük dairesinde çıkan bir yangın neticesinde kaybolduğunu

⁸ "*Taşhan'dan Kadifekale'ye*", İlhan Bardakçı, Milliyet Yayınları İstanbul, 1975, sayfa 80.

⁹ Uçak, İbrahim Halil, "*Tarih İçinde Haymana*", Haymanalılar Yardımlaşma ve Tanışma Derneği Yayını No:1, Ankara-1986, s. 63.

belirtmiştir. Karar defterinde yer alan 29 Ekim 1919 tarihli ilk kayıtla deftere başlanmıştır. Ancak, Ankara'nın milli harekete katılma tarihi 4 Eylül 1919'dur. Ankara'daki milli hareket, Sivas Kongresi'ne delege göndermiş ve Milli Mücadele'ye katıldığını belirtmiştir. 29 Ekim 1919 olarak belirtilen ilk kararda Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin şu kişilerden oluştuğu yazılıdır: Reis: Börekçizade Rıfat Efendi; üyeler, Fuat Bey, Yahya Galip, Hanifzade Mehmed Bey, Bulgurzade Mehmet Bey, Serattarzade Rasim Bey, Hacı Ahmet Efendi, Kınacızade Mehmet Bey, Tulluzade Hacı Rıfat Bey, Ademzade Ahmet Bey.

Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bu değerli vesikası, bize Haymana'daki Milli Mücadele'nin oluşumu ve bu uğurda mücadeleye katılan insanların kimliği hakkında da kıymetli bilgiler vermektedir. Karar defterinde, 24 numaralı olarak belirlenen kararda, Haymana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşkil edildiğini belirtilmektedir. Bu tarih bizim tespitlerimize göre, 16-17 Teşrinisani 1335, yani 16-17 Kasım 1919'dur. Cemiyet Haymana'nın şu değerli şahsiyetlerinden oluşmuştur. Reis: Müftü Ahmet Vehbi Bey (Dönmez); üyeler, Belediye Tabibi Abdullah Bey (Bilgen), Mütekaid Mülazım Halit Bey (Adatepe), Tüccardan Rıza Efendi (Tektürk), Dava Vekili Arif Bey.

Yukarıda isimlerini sıraladığımız bu kişiler Haymana'nın siyasi hayatına sürekli damgasını vurmuşlardır. Bu kadro, Haymana'da İttihat ve Terakki Partisi'ni oluşturmuş, Milli Mücadele'nin ilk günlerinde, İngiliz ve Fransız temsilcilerinin Ankara'ya gelişi üzerine başlatılan direnişin içinde yer almıştır. Milli Mücadele tarihinde, 93 Ankaralının tevkifi olarak geçen olayda, bu ismini saydığımız cemiyetçiler, Hürriyet ve İtilafçıların ve Ermenilerin ihbarlarıyla, Ankara Valisi Muhittin Paşa tarafından tutuklanmışlardır. Bir gün Samanpazarı'nda, işgal kuvvetlerine ait askerlerin kadınlara sarkıntılık ettiği, çocuklara tasallutta bulunduğu haberi şehre yayılmıştı. Bu acı haberi duyan halk galeyan halindeydi. Nakşibendî Müderrislerinden Başılı Hoca adıyla maruf (Sadullah Seyhan) Ankaralı Hoca bu feci haberden heyecanlanarak *"Bu millet içinde, bir deynek başına bir mendil bağlayıp ta, ortaya çıkacak kimse yok mu?"* diye haykırmıştı. Bu haykırış, bu sesleniş, Ankaralının bağrında yüreğinde vatan ve hürriyet ateşini alevlendirecekti. Şehir delikanlıları, genç efeler kendi aralarında gizli bir teşkilat kurarak geceleri olayları çıkaran ekalliyet (azınlık) evlerine baskınlar vererek, hiçbir iz bırakmadan bıçağı ile kafasını gövdesinden ayırıyordu. Başlarında, Aşağı Yüzün bıçkınlarından Ne Gezenin Ahmet bu işi maharetle yapıyordu. Bu hareketler İngiliz irtibat subayını kızdırmış, Valiye durumu bizzat şikâyet ederek, buna bir son verilmesini, yoksa şiddet kullanacağını söylemiştir. Vali Muhittin Paşa, derhal işe el koyarak, ilk iş

olarak 93 Ankaralıyı tevkif ettirmişti. Kimisini İstanbul'a göndermiş, kimisini de hapse attırmıştı. Bunlar arasında, Kınacızade Şakir Bey, Attarbaşı Sadullah Bey, Bulgurluzade Mehmet Bey, Karabiberlerin Hasan Efendi (Haymana'nın Veli Himmetli Köyü'nden), Haymana eski Kaymakamı Rıfat Bey ve eşraf ve ünlü kimseler vardı.¹⁰

Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetleri'nin henüz oluşmadığı bu dönemde, azınlık ve işgalcilerin baskısına karşı koyanlar içinde Haymanalılar çoğunlukta idi. Tutuklanan 93 Ankaralı arasında, Haymana'dan şu kişiler bulunuyordu: Velihimmetli köyünden Karabiber'lerin Hasan Efendi, Haymana eski Kaymakamı Rıfat Bey, Haymana Müftüsü Ahmet Vehbi Bey, Haymana Belediye Reisi Çulluların Ali Tevfik Efendi, Haymana Belediye Tabibi ve İttihat Terakki'nin Haymana'daki Kâtibi Umumisi Abdullah Efendi. Üç ay kadar tutuklu kaldılar ve bunlardan Müftü Ahmet Vehbi Bey'le Belediye Tabibi Abdullah Efendi, Nallıhan'a sürgüne gönderildiler. Daha sonra serbest kalan bu vatanseverler boş durmadılar. At sırtında, köy köy dolaşarak, Mustafa Kemal ve Kuvayı Milliye lehine çalıştılar. Diğer taraftan, İngilizler köylere giderek kendilerini Padişahın adamı ve koruyucusu olarak tanıtıyorlardı. Şehirde bazı gafillerin kurmuş oldukları (İngiliz Muhipler Cemiyetine), üye kayıt ettirmeye çalışıyorlardı, Ancak köylüler İngilizlere pek yakınlık göstermiyorlardı. İngilizler bir gün, köylülerden bir grubu yemeğe davet ettiler. Türk Köylüler de, bu davetin altında kalmamak için İngiliz Kumandanı Mister Vitol'u Alagöz Köyü'nden Türkoğlu Ali Ağa'nın evinde ağırladılar. Yemek esnasında, Mister Vitol, Ali Ağa'ya "*Biz, ta uzaklardan buraya kadar geldik, bizimle görünmekten niçin çekiniyorsunuz?*" diye sordu. Köylü:

-Sizi davet eden biz değildik.

Kumandan:

-Biz size misafir geldik, ev sahipleriyle görüşmek istiyoruz.

Zeki köylü gülerек:

-Biraz sabrediniz. Pek yakında, ev sahibiyle tanıştırırız, diyor. Bu sözleriyle, Sivas'tan Ankara'ya gelecek olan Mustafa Kemal Paşa'yı ima ediyordu. Aynı kumandan bir kaç kez Haymana'ya gitmiş ve Kaymakam Ali Cemal Bardakçı'ya gelişen ve kendilerini rahatsız eden Milli hareketlerden söz etmişti. Haymana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucuları, mücadele içinde sınanarak o mertebeye ulaştılar. Haymana ve çevresinde, Müdafaa-i

¹⁰ a.g.e., s. 64.

Hukuk Cemiyeti ve kurucuları hakkında yaptığımız araştırmalarda bu cemiyete ait hiç bir belgeye rastlamadık. Ancak, ailelerinden onlar hakkında, bazı biyografik bilgiler aldık. Bir cemiyet kurucusunun torunu, dedesinin kendisine anlattığına göre, Cemiyetin gizli sayılacak belge ve dokümanları, düşman eline geçmemesi için imha edilmişti.

Haymana Müftüsü Ahmet Vehbi Bey

Padişah ve yandaşlarınca Milli Mücadele’yi boğmak, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını kötülemek gayesiyle, kaleme alınan Dürrizade Abdullah fetvası, diğerk yandan gerici fetvaya karşı 66 aydın din adamının imzalarıyla, Ankara Müftüsü Börekçizade Rıfat Efendi’nin “*Milli Mücahitler Tanrı yolundadır*” bildirisi o günlerin en önemli belgesidir. Bu tarihi vesikaya imza koyanlardan birisi de, Haymana Müftüsü Ahmet Vehbi Bey’dir. Milli Mücadele’nin manevi mimarlarından ve Haymana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin kurucusu ve Başkanı, İttihat-Terakki Partisi’nin faal azalarından Müftü Ahmet Vehbi Bey hakkında, bugün hayatta olmayan oğlu Osman Bedrettin Dönmez ve Haymana’daki yaşlı kuşağın son temsilcileri, bize kendisi hakkında, bildiklerini ve duyduklarını anlattılar. Onlardan dinleyerek, derlediğimiz bilgilerden, kendisini tanıyaya çalışalım.

1861 yılında Kayseri’de doğdu. Ailesi tarafından İstanbul’a medrese tahsiline gönderildi. Tahsilini 1889 tarihinde tamamlayarak 28 yaşında Haymana Müftülüğü’ne tayin edildi. Haymana’da göreve başladıktan kısa bir süre sonra Çerkeshöyük köyünden, Nazmiye hanımla hayatını birleştirdi. Hayatının 40 yılını kapsayan ve zor günlerden oluşan Müftülük yaşamı Haymana’da geçti. O, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının mücadelesine başından, yürekten inanmış aydın bir din adamıydı. Yıllarca süregelen savaşların yarattığı yılgınlık ve umutsuzluk ortamında, Haymanalılarının çökmüş maneviyatını tamire uğraşmış bir mimardı. O yıllarda, milli kurtuluş ve bağımsızlık için verdiği vaazlarla ün yaptı. Haymana köyleri onu “*Kara Müftü*” olarak tanımış ve yıllarca öyle anmıştı. Belirli zamanlarda, Haymana dışına taşmış, ateşli ve moral kazandırıcı vaazlarını çevre ilçelere de ulaştırmıştı. Batıl inançların karşısında olan Müftü Ahmet Vehbi Bey, 40 yıllık müftülük yaşamında, aydın bir din adamı görüntüsünden, bir şey kaybetmemiştir. Batıl inançlara çok kızmaktadır. İlçede Ermeni ve Rumlardan başka, diğerk oturan ahalide mevcut olan bazı batıl görüş ve tabuları kendi eliyle yıkmıştır. Haymana Müftülüğü’ne atandığı yıllarda, gördüğü bir batıl inanç vardı. Salı günleri hiç kimse tıraş olmamaktadır. Çünkü tıraş olmanın o gün günah ve uğursuz olduğu kanısı yaygındır. Haymana’da o zamanlar mescidin karşısında bir sohbethane vardır. Bir gün tüm Haymana’nın ileri gelenlerini oraya toplar. Aralarında bulunan ve kendisi de hoca olan İlçenin berberi Hüseyin Efendi’yi yanına çağırır “*Hoca*

efendi, takımlarını getir de, beni bir tıraş et” der. Oradakiler, başta Hüseyin Efendi olmak üzere, şaşırmışlardır. Ama Müftü Bey, bu batıl inancın yanlışlığını dinsel bilgilerin ışığında çürütmüştür. O günden sonra artık Haymana’da bu batıl inançla birlikte, diğer bazı görüşler de kalkmıştır. Şu gün şu iş yapılmaz, bugün dikiş dikilmez, yarın çamaşır yıkanmaz gibi tabular yıkılmıştır. Milli Mücadele’deki rolüyle Müftü Ahmet Vehbi Bey, İttihat Terakki Partisi’nin Haymana Şubesi açılışından itibaren orada aza olarak görev yaptı. İlçedeki Hatip oğlu Hacı Mehmet, Dava Vekili Fazlı, Hatipoğlu Sarı Mustafa Efendi, Hoca Mustafa gibi itilafçılarla mücadele etti. 1908 yılında, İkinci Meşrutiyet’in ilanından sonra İttihatçıların güç kazanması üzerine, İttihat Terakki’nin Haymana Kâtibi Umumisi Doktor Abdullah (Bilgen) ile birlikte çalışmalarını sürdürdü. Ancak 1918’den sonra İtilafçıların tekrar güç kazanması üzerine, Doktor Abdullah, Çulluların Ali gibi arkadaşlarıyla bir süre dağa çıktı. Ardından, Ermeni Tehciri davasından suçlu görülerek, Haymana’daki diğer İttihatçılarla birlikte tutuklandı. Ankara Valisi Muhittin ve İtilafçıların gayretleriyle bir süre hapis yattı. Sonra Nallıhan’a sürgüne gönderildi. Nallıhan’da da boş durmadı. O tarihlerde, gelişen Milli Bağımsızlık Mücadelesi’ni halka, anlatmaya çalıştı. Haymana Belediye Başkanı Bekir Fahri Daldaloğlu anılarında, Müftü Beyi şöyle anlatıyor: *“İtilafçılar ve Hıristiyan Müdde-i umumisi ve Haymanalı Zeron Ermeni Serserisi bize yapmadıklarını bırakmadılar. Müftü Bey tutuklanmış, Nallıhan’a sürgüne gönderilmişti. Daha sonra serbest bırakıldılar. Belediye Başkanı Ali Efendi ve Belediye Tabibi Abdullah Beyler, biz gençleri etrafına topluyor, Milli Mücadele’nin önemini anlatıyorlardı. Müftü Bey camide ateşli vaazları ile halkı coşturuyordu. İzmir tarafında kurulan Kuvayi Milliyecilere, arabalarımızla erzak taşıyorduk. Tüm halk, Müftü Bey’in etrafında, halka olmuşuk”*.

Haymana Müftüsü Ahmet Vehbi Bey, Ankara Müftüsü Börekçizade Rıfat Beyle iyi arkadaşlıklar. Aynı idealleri paylaşan aydın birer din adamıdır. Haymana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulunca, başkanlığına Ahmet Vehbi Bey getirilir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Haymana halkını örgütlemiş ve düşmana ilk isyan bayrağını açmıştı. Müftü Ahmet Vehbi Bey’in oğlu Osman Bedrettin Dönmez’in, babasının en yakın arkadaşı Reji Memuru Mahmut Efendi’den dinlediği bazı anılar, onun milli mücadeledeki rolünü ve o günlerin Haymanasını gözler önüne sermeye yetmektedir. Düşman Çaldağ ve meşeliğe dayanmıştır. Haymana’da halk arasında bir tedirginlik başlar. Bu sırada, Ankara’nın boşaltılacağı haberi gelir. Müftü Ahmet Vehbi Bey, halkı büyük camide toplar. Durumun vahametini bildiği halde, şu konuşmayı yapar: *“Arkadaşlar, Milli Kuvvetlerimiz toparlanmıştır.*

Yunanlıların Çaldağ'a gelmesine bakmayın. Bu onların son çırpınışlarıdır. Kısa sürede püskürtülecektir."

Düşman'ın Çaldağ'a dayandığı ve top mermilerinin Haymana içlerine düştüğü günlerdir. Mareşal Fevzi Çakmak, muharebenin seyrini görmek için Haymana'ya gelir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı olarak, Müftü kendisini karşılar. Bu arada M. Kemal ve İsmet Bey (İnönü) de Haymana'ya gelirler. Sağır Rıza Efendi'nin hanında bir süre dinlenirler. Müftü onlara yemek verir. Cepheyi dürbünle tarassut eden komutanlar kaygılarını dile getirirler. Haymana'nın son direnme noktası olduğunu ve düşmanın ne pahasına olursa olsun püskürtülmesi gerektiğini belirtirler. O ateşli günlerde, Müftü Ahmet Vehbi Bey vaazlarını sıklaştırır, top sesleri Haymana'nın içlerinde yankılanmaktadır. Ama O, düşmanın son çırpınışları olduğunu yinelemekte, halkı mücadeleye çağırmaktadır. İlk şapkayı Haymana'da giyen Ahmet Vehbi Bey Haymana Müftülüğü'ne atandıktan sonra, Haymanalı Nazmiye Hanım'la izdivaç yapmış ve tam 12 çocuğu olmuştur. Ama ne yazık ki hayatta kalabilen tek oğlu Osman Bedrettin Dönmez'dir. Babası vefat ettiğinde 6 yaşındadır. Onunla ilgili bilgileri ve anıları yıllar sonra İnhisar Memuru Mahmut Bey, Mandıra Köyü'nden Hüseyin, Bakkal Hamza Efendi gibi babasının çok yakın arkadaşlarından dinlemiştir. Bunların anlattığı iki anı vardır ki, Müftünün yeniliklere açık oluşunu ve halkın kendisine olan saygısını anlamak için dinlemeye değerdir;

"M. Kemal Atatürk'ün Kastamonu'da şapka inkılâbını başlattığı ve bunun tüm Anadolu'ya yayıldığı günlerdir. Bir gün Haymana'daki sohbethaneye Askerlik Şube Başkanı Yüzbaşı Sait Bey gelir. Şapka inkılâbı üzerine konuşurlar. Sait Bey, 'Müftü Efendi! Sizin sarığınız var nasıl olsa, idare edersiniz, diğerlerine nasıl giydireceğiz?' der. Bunun üzerine, Müftü Ahmet Vehbi Bey, gülümser eve gider, sarığını çıkarır, içeriden fotr şapka getirir ve giyer. Yüzbaşı Sait Bey'in koluna girer, Haymana'nın ortasından geçen caddede, defalarca birlikte, gider gelirler. Müftü Efendi'yi şapkaıyla gören Haymanalılar şaşırır. O da 'merak etmeyin, siz de yakında giyeceksiniz'der.

Haymanalıların Dert Babası Müftü Bey bir gün inhisarcı Mahmut Efendi ile birlikte sohbet etmektedir. Kapı çalınır, içeriye sonraları uzun yıllar Haymana Belediye Başkanlığı yapacak olan Fahri Daldaloğlu girer. Görünüşünden, çok sıkıntılı ve üzüntülü olduğu anlaşılmaktadır. Durumu sezen Müftü Bey sorar, 'Hayrola, Dal-dal neyin var? Anlat, bakalım' der.'Daha ne olacak, Müftü Bey Belediyeyi yine Çullu'ların Ali Efendi kazandı, ben kendimi o kadar hazırlamıştım ki... Şimdi üzüntüden kahroluyorum...' O'nu dinleyen Ahmet Vehbi Bey, Fahri Bey'e döner, Mahmut Efendiyle birlikte oturun, ben bir yere kadar gidip geleceğim' der.

Dışarıya çıkar, Çulluların Ali Efendi'nin evine doğru yönelir, kapıyı çalar, Ali Efendi'nin eşi Gülsüm Hanım açar. Ali Efendi Müftüyü karşısında görünce 'Ooo... Müftü Bey kaynanan seviyormuş. Gülsüm'de arapaşı yapmıştı, buyur birlikte yiyelim' der. Ancak Müftü teşekkür eder ve ayaküstü Fahri Bey'in durumunu kendisine iletir. Çulluların Ali Efendi kendisini dinler ve nazik bir üslupla, 'Hocam niye zahmet ettin? Birini gönderebilirdin' diyerek Belediye Başkanlığı mührünü uzatır..”

Hayatının son yıllarını Haymanalılara yardım içinde geçiren Müftü Ahmet Vehbi Bey, Çaldağ İlkokulu'nun temel atma törenine katıldıktan kısa bir süre sonra hayata gözlerini kapar. 68 yıl süren yaşamında, aydın bir din adamı olarak iz bırakır. 1929 yılında Haymana'da ölen Müftü'nün kabri Haymana'dadır.¹¹

Belediye Tabibi Abdullah Efendi

Haymana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucusudur. 1908 yılında Belediye Tabibi olarak atandığı, daha doğrusu sürgün sayılabilecek bir gelişle Haymana'ya vardığında İttihat Terakki Partisi'nin Katib-i Umumisi olarak siyasi yaşama girmiştir. Dedesi, Lâdik Müftülerindendir. Aile secereleri Germiyanogullarına dayanır. Müftünün iki oğlu vardır. Onları İstanbul'a tahsile gönderir. Tahsil dönüşü yolu Kalecik'e düşen iki genç, bir süre Kalecik Müftüsü'ne misafir olurlar. Dönme zamanı gelince, Kalecikli bu iki gençten birine orada kalması için ricada bulunurlar. Belediye Tabibi Abdullah Efendi, sonunda Ahmet adındaki genci oraya yerleşmeye ikna eder. Kalecik'te evlenen Ahmet, Müftülük görevini de sürdürür. Yedi oğlu dünyaya gelir. Ahmet Efendi, tüm çocuklarını tahsile gönderir. Bu çocuklardan birisi okur, avukat olur; Ankara Barosu Başkanlığı yapmıştır. Almanya'ya tahsile gönderilen kardeşlerden biri orada vefat etmiştir. Kalecik'te kalan kardeşlerden bir diğeri de yıllarca Başkâtiplik görevinde bulunur. Bu çocuklardan Abdullah Efendi, ilk tahsilini Kalecik'te, orta ve lise tahsilini Ankara'da tamamlar. İstanbul'a tıp tahsiline gönderilir. İstanbul'da bir süre okuduktan sonra Fransa'ya gider. Orada kendisini Jön Türkler hareketinin içinde bulur. Yurda geri döndüğünde, II. Abdülhamid'in müstebit idaresine karşı mücadeleye katılır. Sonunda bir gün evini basan zaptiyeler onu yatağından pijamasıyla götürürler. Dört ay sorgusuz sualsiz yatırırlar. Padişahın koruma görevlilerinden olan Çerkez paşalardan biri, Tabip Abdullah Efendi'yi oradan kurtarır ve kendisine şu şartı öne sürer. “*Oğlum, kızım Emine Pakize ile evleneceksin, senin Haymana'ya tayinini çıkaracağım*” der. Abdullah Efendi, Paşa'nın kızı ile evlenir ve 1908 yılında Haymana Belediye Tabibi olarak atanır. Ancak Haymana'ya yerleşen Tabip

¹¹ a.g.e., s. 65.

Abdullah, siyasi yaşamdan kopmaz. İttihat Terakki Partisi'nin, İkinci Meşrutiyet Hareketiyle güç toplaması sonucu, Haymana'da İttihat Terakki'nin şubasını kurar. Belediye Tabibi Abdullah Efendi, Müftü Ahmet Vehbi, Belediye Reisi Çulluların Ali Efendi, Zaireci Mehmet Bey'le birlikte, Hürriyet ve İtilaf Partisi yandaşlarıyla kıyasıya bir mücadeleye başlar. Kendisi partinin Katib-i umumisidir Anadolu'nun işgali üzerine M. Kemal'in safında mücadelesini sürdüren Abdullah Efendi, at sırtında köylere giderek mücadeleye adam toplarken, Ankara Valisi'nin emriyle tutuklanır. Ermeni tehcirinden sorumlu bulunmak ve Kuvayı Milliye lehinde çalışmaktan suçlu bulunarak idama mahkûm olur. Sonra affedilir. Diğer arkadaşlarıyla Haymanaya dönerler. Haymana'da Müftü Ahmet Vehbi Bey'le, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşunda öncülük etmiş, Atatürk'ün Ankara'ya gelişinde O'nu karşılamıştır. Milli Mücadele dönemini ve o günlerin önemini, çocuklarına ve torunlarına, Abdullah Efendi şöyle anlatır. “-O zaman da doktor olmak, büyük ve önemli bir şeydi. Köy köy dolaşırken, köylüler saygıda kusur etmezlerdi. Yoksulluk, açlık sürerdi. Hayvanlarımız için tedarik ettiğimiz arpayı onlara yedirir, sonra da atlarımızın pislemesini beklerdik. Pislğin içinden seçtiğimiz arpa tanelerini kavurur, yerdik...”

Milli Mücadele'ye başından itibaren katılan ve İstiklâl Madalyasıyla taltif edilen Abdullah Efendi, Milli Mücadele'den sonra 1924 yılında, kısa bir süre Haymana Belediye Başkanlığı'nda da bulundu. Ankara Sıhhiye semtinin bulunduğu yeri satın alan Bilgen, çevresi bataklık diye vazgeçer. Polatlı'nın ilçe olması üzerine oraya yerleşir. Topraklarıyla birlikte Kara Hamzalı Çiftliği'ni satın alır. Daha sonra, çiftliği Avukat Fazlı Bey'e satar. Oradaki hazine topraklarını da Mal Müdürlüğü'ne bildirir. Uzun yıllar Türkiye Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanlığı'nı yapan merhum İhsan Sabri Çağlayangil'in bu mertebeye gelmesinde, Dr. Abdullah Bey'in büyük payı vardır. İhsan Bey'in annesi, eşinin vefatı üzerine, I. Dünya Savaşı sıralarında Çorum'un Osmancık Kazası'ndan Eczacı İsmail Hakkı Bey'le evlenir. Çağlayangil teyzesi Saime Hanım'ın, Polatlı'nın, o zaman Haymana'ya bağlı olan Kargalı'ya öğretmen, olarak tayin edilmesiyle, teyzesiyle birlikte Kargalı'ya gelir. Babası İsmail Hakkı Bey'de, 1926 yılında Polatlı ilçe olunca Polatlı'ya yerleşir ve orada eczane açar. Çağlayangil'in çocukluğunun önemli bir bölümü Polatlı'da geçmiştir. 1926-1929 yılları ve lise tahsili sıraları Polatlı ile irtibatını kesmemiştir. Onun okumasını, Dr. Abdullah Bey Cumhuriyet Halk Partisi kanalıyla sağladığı bursla temin etmiştir. Dr. Abdullah Efendi, ölünceye kadar siyasi yaşamdan kopmamıştır. Bir keresinde milletvekilliğine adaylığını koymuş, kazanamamıştır. Osman

Nuri Bilgen ve Âli Hikmet Bilgen adlı, iki erkek çocuk sahibidir. Ocak 1962’de hayata gözlerini kapayan Abdullah Bilge’nin kabri Polatlı’dadır.¹²

Mütekait Mülazım Halit Bey

Milli Mücadele yıllarında Haymana Jandarma Komutanlığı’na atanmış, Haymana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin kurucuları arasında yer almış, Büyük önder Atatürk’ün Ankara’ya gelişinde, O’nu karşılamak için Kargalı’lı Kara Mustafa ve Haymana Kaymakamı Ali Cemal Bardakçı ile birlikte, Haymana’dan 100 atlının gitmesini sağlamıştır. Mütekait Jandarma Mülazım Halit Efendi eskilerin Mütekait Jandarma Mülazım (Teğmen) Halit Efendi dedikleri, bir süre de Haymana Belediye Başkanlığı yapmış olan Halit Bey’in yaşam öyküsünü, o günleri hatırlayan, 1986 yılında, kendileriyle konuştuğum, 78 yaşındaki oğlu Galip Adatepe ve 72 yaşındaki kızı Nezaket Türkmen’den dinleyip derledik. Bu gün aramızda olmayan bu muhterem insanların anlattıkları ile Mülazım Halit Bey’in mücadele dolu yaşam öyküsü, Hicri 1278 (1862) yılında, Yozgat’ta başlar. Babası, Yozgat’ın tanınmış hızarıcılarından Hüseyin Efendi’dir. İlkokulu Yozgat’ta Rüştüye ayarındaki mektepte tamamlayan Halit Bey, II. Abdülhamit tarafından kurulan Jandarma Okulu’na yazılır. Okul İstanbul’dadır. Okulu başarıyla tamamlar ve Jandarma mesleğine intisap eder. Halit Bey’in tamamladığı okul önemli bir okuldur. Burayı bitirenler, Padişaha yaver olabilmekte ve O’nun önem verdiği Hassa Ordusu’na katılmaktadır. O da Hassa Ordusu’nun I. Yozgat Taburu’nda görev alır. Bu sırada Osmanlılarla Yunan Devleti arasında çıkan savaşa katılır. Bu savaşta gösterdiği başarısından dolayı, Padişah II. Abdülhamit’in kahramanlık nişan ve beratıyla taltif edilir. Zilkade ayının 23. günü tarihini taşıyan ve Padişah Abdülhamit’in tuğrası bulunan 194 numaralı beratı şöyle denilmektedir. *“Yüce saltanatımızın büyüklüğünün, ününün ve haklarının korunması için Yunan Devleti ile meydana gelen savaşlarda, Padişahlığımın askerler sınıfından Allah-ü Teala’nın yardımıyla kazandıkları zaferler, meydana koydukları cesaret ve kahramanlık eserlerinin sonsuza dek anılması ve teker teker her birinin meydana getirdiği mert ve yürekliliğinin değerli eserlerinin takdir etmek amacıyla kurulup oluşturulmuş olan özel övünülmeye değer nişanına Padişahlığıma ait Hassa Orduma mensup ‘Redife’ on altıncı kolun, birinci Yozgat Taburu’nun Bölüğünün onuncu zamimesinden, Yozgatlı, Hüseyin oğlu Halit madalyayı (nişanı) hak kazanmıştır. Osmanlı-Yunan Harbi’ndeki Başarisından Dolayı Mütekait Jandarma Mülazım Halit Efendiye Verilen Kahramanlık Beratı. Beratın bir parçası (sureti) kendisine iyilik olmak üzere, Padişah’a layık bir bağış olan bu yüksek değerli, berat*

¹² a.g.e., s. 65.

yazdırılıp verildi” Beratın yazılış tarihi: 23 Zilkade 1314 (1896). Beratın arkası: Yunanistan Savaşları’nda, kahramanlık gösterenlere ait oluşturulan madalya’nın yüce berati.

Savaştan sonra, memleketi olan Yozgat’ta Jandarma Taburu’nda bir süre görev yapan Halit Bey, askerlik yaşamını Ankara Kalecik Jandarma Komutanlığı’na atanarak sürdürür. 1908 yılında, eşi Havva Hanım’dan oğlu Galip dünyaya gelir. 1912 yılında Haymana Jandarma Komutanlığı görevine atanır. Balkan ve I. Dünya Savaşı boyunca Haymana’da Jandarma’daki görevini sürdüren Halit Bey, savaş sırasında askere alınır ve Sarıkamış Cephesi’ne gönderilir. Burada, domdom kurşunu ile ayağından vurulur. Çok sevdiği atı, onu düşman mevziinden sürükleyerek uzaklaştırmış ve bu sayede ölümden dönmüştür. Ayağındaki yaradan dolayı Erzincan Hastanesi’nde üç ay tedavi görür. Ama ne yazık ki, vurulan ayağı dört cm. kısa kalmıştır. Dönüşünde, eşi Havva, oğlu ve kızı tarafından Çorum’da karşılanır. Haymana’ya dönüşünde emekliye ayrılır, ölümüne kadar yaşamını sürdüreceği Haymana’ya yerleşir. Bu sırada, savaşlardan bitap çıkmış olan Osmanlı Devleti, düşman işgali altındadır. Halit Bey boş durmaz. İzmir’in işgali üzerine başlayan Milli Mücadele’ye, Kuvayı Milliye Teşkilatı’nın Haymana’da da kurulmasına önderlik eder. Haymana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin kurucuları arasında yer alır. Kargalılı Kara Mustafa ile birlikte, 27 Aralık 1919’da Ankara’ya gelen Mustafa Kemal’i karşılayanlar arasında bulunur. Sakarya Meydan Savaşı’nda, Türk ordusunun karargâhını kendi bahçesinde kurdurur. Savaş süresince mücadelesine devam eder. Milli Mücadele sonrası bir süre Haymana Belediye Başkanlığı yapar. 1945 yılında Haymana’da hayata gözlerini kapar, Kabri Haymana’dadır.¹³

Dava Vekili Arif Bey

Ailesiyle birlikte Sivrihisar’dan Haymana’ya göç etti. Uzun yıllar Haymana’da dava vekilliği yaptı. Milli Mücadele’nin başlangıcıyla birlikte, Haymana’daki mücadelenin içinde bulundu. Haymana’daki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin kurucuları arasında yer aldı. 27 Aralık 1919 tarihinde, Atatürk’ün Ankara’ya gelişinde onu karşılamaya giden grup içinde o da vardı. Kendisiyle ilgili yaptığımız araştırmaların sonucu hayatta olan tek yakınının yıllar önce ilçede kahvecilik yapan oğlu Sait Bey olduğunu, ne yazık ki, onun da vefat ettiğini öğrendik. Yaşlı Haymanalılar Arif Bey’in hiç bir yakını bulunmadığını belirttiler. Kabrinin Haymana’da olduğu sanılmaktadır.¹⁴

¹³ a.g.e., s. 66.

¹⁴ a.g.e., s. 67.

Tüccar'dan Rıza Tevfik Efendi

Haymana Müdafaa-i-Hukuk Cemiyeti'nin kurucularından, Milli Mücadelenin önemli isimlerinin birisidir. Rıza Tevfik Efendi. kardeşi Aziz Bey'le birlikte, Balkan Savaşları sırasında, Bulgaristan'dan Anadolu'ya göç eden Türk ailelerindedir. Rıza Tevfik Efendi, 1880 yılında Bulgaristan Eğridere'de doğdu. Gözlükçü olan babası Eğridere Türk Eşraflarından Hacı Mustafa Efendi'dir. İlk tahsilini ve öğretmen Okulunu Bulgaristan'da tamamladı. Ancak, İkinci Meşrutiyet'in ilânı ve daha sonra Balkanlarda baş gösteren bazı hareketler, 1912 yılında Balkan Savaşı'nın başlamasına yol açtı. Bulgaristan, Rumeli kısaca Balkanlardaki birçok Türk boyları Anadolu'ya göç etmek zorunda kaldı. Takvimler 1913'lü yılları gösterdiğinde, Rıza Tevfik ve ailesi Haymana'ya göç etti. Birinci Dünya Savaşı'nın tüm şiddetiyle hüküm sürdüğü günlerde, öğretmen, o günkü deyimiyle Muallim Rıza Tevfik Efendi, Haymana'da mesleğinin gereğini yerine getirdi. Tüccardan Rıza Tevfik Gözlükçü Bey'in oğlu merhum Türkiye Jokey Kulübü Başkanı Hazım Rıza Gözlükçü bir süre sonra Ticaret hayatına atıldı. Ağabeyi Aziz Efendi ile birlikte, tahıl alım satımı işine başladı. Büyük Önder Atatürk'ün Samsun'a ayak bastığı günlerde, tüm yurda yayılan bağımsızlık savaşına, Haymana'da Müftü Ahmet Vehbi Bey önderliğinde katılmış, Ankara Müdafaa-i-Hukuk Cemiyeti kurulmuş, bununla birlikte, Haymana Şubesi de faaliyete geçmiştir. Atatürk'ün Ankara'ya geldiği günlerde, Haymana'dan karşılamaya giden 100 atlıdan birisidir. Müdafaa-i-Hukuk Cemiyeti'nin kurucusu olarak çeşitli faaliyetlerde bulunmuş, Kuvayi Milliye hareketine maddi ve manevi desteğini esirgememiştir. Yunanlıların Çaldağ sırtlarında olduğu günlerde Haymana boşaltılırken, Ailesini Ankara'ya gönderdi. Sakarya Savaşı'ndan sonra Haymana'dan göç etti. Çünkü zahire depoları, ticaret hayatı sekteye uğramıştı. Yunanlılar birçok zahire vagonuna el koymuştu. Ankara'ya yerleşti, daha sonra meslek haline getireceği ve soyadı kanunuyla, isminin önüne yazdıracağı “Gözlükçü” olarak anılacaktır. Tüccardan Rıza Tevfik Gözlükçü, 1953 yılında 73 yaşında, Ankara'da hayata gözlerini yumdu. Dört kız bir erkek babası olan Rıza Tevfik Efendi'nin kabri Ankara'dadır.¹⁵

Atatürk'ün Ankara'ya Gelişinde Onu Karşılayan Haymanalılar

Haymana Kaymakamı ve Dört Atlı'nın başarıları, ankara'daki işgal kuvvetleri temsilcilerini kaygılandırmaya başlamıştı. Karşı direnmenin merkezinin Haymana olduğunu tespit eden İşgal Kuvvetleri yetkililerinden, İngiliz Komiser Yüzbaşı Vitol ve Fransız Yüzbaşı Boiseux, halkın nabzını ölçmek için önce Alagöz Köyü'nde Türkoğlu Ali Ağa'nın çiftliğine

¹⁵ a.g.e., s. 68.

gitmişler, ardından da Haymana'ya giderek, Kaymakam Ali Cemal Bardakçı'ya bazı gayrimüslimlerin şikâyetlerini iletmışlerdir. Ama Kaymakam'ın kendilerine verdiği cevap açıktır. Buldukları yer, mütareke şartlarına göre işgal bölgesi değildir. Eğer fazla ısrar ederlerse, gayrimüslimlerin ve kendilerinin bu tepkilerine, tepkiyle karşılık vereceklerdir. Şikâyet konusu olan olay, Haymana'daki İttihat Terakkicilerin tutuklandıkları günlere uzanmaktadır. Tehcir olayından etkilendiklerini söyleyen bir grup gayrimüslim Haymanalı, Zeron serserisinin tahrikleriyle, işgalcilerden de cesaret alarak, mallarının ellerinden alındığı iddiasıyla, halka baskı uyguluyor, bu da yetmiyormuş gibi, Ankara'ya gidip bunu şikâyet konusu ediyorlardı. Haymana Müftüsü, Belediye Başkanı, Belediye Tabibi, Zahirerci Mehmet Efendi gibi ittihatçılar, tehcirin suçlusu gösterilip, Padişah yanlısı Ankara Valisi tarafından daha önce tutuklanmıştı. Asıl mesele, malların ellerinden zorla geri alınması değildir. O zamanlar tüm ülkede olduğu gibi, Haymana'da da ticari hayat bir avuç Rum ve Ermeni azınlığın elindeydi. İttihat Terakki mensupları iktidarı ele geçirince kendi milli zenginlerini yaratmak için ticari hayata da el atmışlardı. Belediye Başkanı Ali Tefvik Efendi bir ittihatçı olarak, tüccarlığa başladı. İstanbul'la ticari ilişkileri geliştirdi. Oradaki Yahudi tüccarlardan bu konuda destek gördü. Bu da işin kaymağını yemeğe alışmış azınlıkların işine gelmiyordu. İlçe de yavaş yavaş ticari hayat Türklerin eline geçince, bunlardan ilçenin en zengini Tüccar Topal Petro bile bu rekabete dayanamadı ve ünlü Taşmağazayı terk ederek, Haymana'dan ayrıldı. İşgalciler Ankara'ya temsilci gönderince de geri dönüş yapan bir grup gayrimüslim, "*Mallarımız elimizden alındı*" yaygarasıyla ortaya çıktılar. Hatta Haymanalı bazı Hürriyet ve İtilafçıları da şahit göstererek, onların ittihatçılara olan karşıtlıklarından faydalandılar. İşgalciler tarafından görevlendirilen bir Hıristiyan Müdde-i Umumisi defalarca, Haymana'ya gelmiş ve noter ve aynı zamanda, Eytam Müdürü olan Musa Mecdi Efendi'yle, bu konuyu görüşmek istediğini belirtmiştir. Aslında, Haymana'da tek bir dikili ağacı bulunmayan Zeron adlı serserinin başını çektiği bir grup, işgalcilerin desteğiyle başlayan Milli Mücadele'yi bastırmak için uyguladığı taktikten başka bir şey değildi. Ankara ve çevresinde, köylülerin mallarına el koyuyorlar, köylüler şikâyetçi olunca da, sözleşip "*Bizimdir, tehcir'de aldılar*" diyorlardı. Bu duruma karşı örgütlenenler, hak ettikleri dersi verince de, masum şikâyetçi pozuna bürünüyorlardı. Kaymakam Ali Cemal Bey'in eşkıyalardan sonra Haymanalıların desteğiyle bu belayı da bertaraf etmesi ününü artırdı. Atandığı Ankara Polis Müdürlüğü'nde de aynı başarısını sürdürdü. Bu görev sırasında, ailesini Haymana da bırakan Bardakçı, Vali'den beş günlük izin alır ve ilçesine döner. Ailesini alıp da Ankara'ya ulaştığında, Komiser Mithat Bey kendisine hiç hoşuna gitmeyecek bir haber verir. Ankara'daki

Hürriyet ve İtilafçılardan bazıları ile onların akrabalarından 75 kişi tutuklanarak Sarı Kışlaya gönderilmişlerdir. Kaymakam Ali Cemal Bardakçı, “*Yakın Tarihimiz*” adlı dergide, 1962 yılında yazdığı bir makalede olayı aynen şöyle anlatıyor:

“Başkomiser Sarıkışla’da hapsedildikleri haberini verince, aklım başımdan gitti. Anadolu’da milli harekât başlayınca ve halk istilacılara karşı yer yer mukavemete kalkışınca, İstanbul Hükümeti telaşa düşmüştü. Bu hareket ve mukavemetin İttihatçıların bir tertibi olduğunu, gidişini tutan gazeteler vasıtasıyla yaymaya başlamıştı. Anadolu içine saldırdığı kişilerde, bu yolda propagandalara girişmişlerdi. Bunlar memleketi harbe sokarak, dört yıl boyunca yüz binlerce vatan evladının şehit düşmesine, yurdun düşman istilasına uğramasına sebep olan İttihatçıların, bu seferde, Kuvayi-Milliyeye adı altında gizlenerek, hükümeti tekrar ellerine geçirmek istediklerini ileri sürüyorlardı. Bu istekleri gerçekleşirse, yurdun bütününe düşman eline geçeceğine, Osmanlı Devleti’nin tarihe karışacağını iddia ediyorlardı. Bu propagandalarla, milletin tam can damarına basmış oluyorlardı. Halk yıllardır süregelen parti boğuşmalarından bizar olmuş, bıkmış usanmıştı. Balkan Harbi’ni de bu boğuşmalar yüzünden kaybettiğimizi unutmamıştı. Hele Mütarekeden sonra iktidarı ele geçiren İtilafçıların hemen her vilayette İttihatçılara saldırdıklarını, bunlardan çoğunun türlü bahanelerle tevkif edildiklerini gören halkın içi kan ağlıyordu. Vatanın en mamur bölgeleri düşman ayaklarıyla çiğnenirken, milyonlarca vatandaş zulüm ve işkence altında inerken, hükümette, görevli olanların ve aydın kişilerin böyle birbirlerine girmeleri, milletin yaralı yüreğine tuz biber ekiyordu. Her zamandan ziyade milli birliğe muhtaçtık. Millet ferdlerinin aralarındaki anlaşmazlıkları bir yana atarak kinleri, husumetleri unutarak, kuvvetli ve sarsılmaz bir milli birlik vücuda getirmeleri gerekiyordu. Herkesin tek düşüncesi, tek arzusu vatani düşmanlardan kurtarmak olmalıydı. Hâlbuki Ankaralı İtilafçıların tevkifleri, tamamıyla ters bir sonuç verecekti. Bu hareket, İstanbul propagandacılarının zehirli yayımlarını teyit edecek, doğru olarak gösterecek ve halkın milli harekete yan bakmasına, bu harekettten yüz çevirmesine sebep olacaktı. İşte Başkomiserden o haberi alınca, aklıma fikrimi perişan eden bu mülahazalar olmuştu. Ayağımın tozu ile hemen gidip, Vali Bakan Yahya Galip Bey’i buldum. Tevkiflerin sebebini sordum. - Bunlar Kuvayi-Milliyeye aleyhinde, bulunuyorlar, dedi. -Müsbet delil var mı? Dedim. -Yok, hepsi de şüpheli kişiler, dedi. (Fakat) Yukarıda arzettiğim düşünce ve mülahazaları, kendisine uzun uzadıya anlattım ve - Efendim biz ne ittihatçıyız, ne de İtilafçı... dedim. - O halde neyiz biz? Tevhitçiyiz efendim, dedim. - Bu tevhit kelimesi, aslında şıh olan Hakan’ın hoşuna gitti, güldü ve peki Müdür, ben bu adamları serbest bırakılmalarını kabul

ediyorum. Fakat daha önce sen git, Kolordu Kumandan Vekili Mahmut Bey'i gör, bana söylediklerini ona da tekrar et. Kandırabilirsen tutukluları saliver dedi. Mahmut Bey'i makamında buldum. Beni dinledikten Sonra, - Haklısın Müdür Bey, dedi. Fakat bir ayaklanma olursa, onu hangi kuvvetle bastıracağız? Biliyorsun ki ordunun yalnız adı var. Bu gerçeği fesatçılarda öğrenir de, halkı aleyhimize kışkırtırlarsa, ne yaparız. Senin polis kuvvetinin böyle bir hareketi önlemeye gücü yeter mi? Tutuklular ayaklanmaya elebaşılık edebilecek kimselerdir. Onlar elimizde buldukça, taraftarlarının herhangi bir harekette bulunmaları mümkün değildir. Efendim, ben Ankara Halkı'nın milli hareket aleyhine ayaklanacağına ihtimal vermiyorum. Size bu yolda ihbarlar yapılmış ise, bunları yapanlar muhakkak ki, halkın ruhi halinden habersiz olan kimselerdir. Vatandaşlar şimdi sadece yurdun kurtarılmasını düşünmekte, istemektedirler. Şu halde bizim yapacağımız iş sunu bunu hapsetmek değil, milli hareketin ittihatçılık, itilafçılık ile ilgisi bulunmadığına, yalnız ve yalnız vatani kurtarmak hedefi güttüğüne halkı inandırmak olmalıdır. Böyle anlarda, manevi, ruhi silahlar, kaba kuvvetten, maddi silahlardan, toplardan, tüfeklerden daha etkili olurlar. Kuvayi Milliyeciliğin bir parti hareketi olmadığına halkı inandıramazsak, o zaman bir ayaklanmadan korkmak gerekir. Bu tevkiflerde ise, halkın particilik kokusu duymaması kabil değildir. Şu halde biz, bu hareketimizle ayaklanma ihtimalini önlemiş değil, kuvvetlendirmiş oluyoruz.

“Mahmut Bey; bu seçkin ve vatansever asker, on dakika kadar düşündü. Sonra peki Müdür Bey, tutukluları serbest bırakalım, fakat onların sebepsiz tevkif edilmiş oldukları sanısına meydan vermemiş olmak için ilk önce soruşturma yapalım. Siz Erkan-ı-Harbiye Reisi Halis Bey'i görünüz. Size Kolordu Hukuk Müşaviri'ni katsın. O'nunla birlikte, kışlaya giderek, tutukluları sorguya çekiniz” dedi. Hukuk Müşaviri Cudi Bey'le birlikte, arabaya binerek Sarıkışlaya gittik. Tutukluları birer birer çağırıyor, soruyorduk. -Sen Kuvayi Milliye aleyhinde bulunmuşsun. -Hayır, efendim, bulunmadım, cevabını alıyorduk. Elimizde delil bulunmadığı için başka birşey soramıyor, bunu ifadesinin altına imza ettirerek, gönderiyor, bir diğerini çağırıyorduk. İçerisinde Muhsin Bey adında ihtiyar emekli bir albay vardı, Aynı soru ile karşılaşınca; -Efendim ben ömrünü vatan, millet uğruna harp meydanlarında geçirmiş, yaralar almış bir askerim. Nasıl olur da, vatanın kurtarılmasını hedef tutan bir hareketin aleyhinde bulunurum, diyerek, ağlamaya başlamıştı. Bu hal karşısında, bizde pek müteessir olmuştuk. Hüseyin Cudi Bey'e: 'Hele sen biraz burada bekle, ben gidip Mahmut Bey'i bir daha göreyim, bu işin saçmalığını anlatayım dedim.' Şehre döndüm, Mahmut Bey'e durumu anlattım, bu soruşturmadan vazgeçilmesini rica ettim.-Öyleyse, Kuvayi Milliye aleyhinde

bulunmayacaklarına dair kendilerinden bir kefil isteyiniz. Gösterecekleri kefillerden birer senet alınız ve hepsini serbest bırakınız dedi. Böyle kefil istemenin, senet almanın aczimize, zaafımıza delalet edeceğini söyleyerek, bunun yapılmamasını rica ettimse de, kabul ettiremedim. Olup, bitenden Bakana bilgi verdikten sonra kışlaya döndüm. Tutuklulara bir daha Kuvayi Milliye aleyhinde, bulunmayacaklarına dair birer kefil gösterdikleri takdirde, serbest bırakılacaklarını söyledik ve hepsini alarak, Polis Müdürlüğü'ne getirdik. Gösterdikleri kefilleri buldurarak, birer senet imzalatırdık. Miralay Muhsin Bey'e damadı Avukat Kemal Bey kefil olmuştu. Kefil gösteremeyenlere de, ben kefil oldum. Hepsini evlerine gönderdik. Bu işler sona erdiği zaman vakit gece yarısını geçmişti. Yorgunluktan ayakta duramaz hale gelmiştim. Odadaki kanepeye uzandım, derin bir uykuya daldım..."

Bu Anadolu bozkırında, tüm bu olaylar cereyan ederken, Samsun'dan yola çıkan Mustafa Kemal ve arkadaşları Sivas'a gelmişler, tüm yurt çapında kurulu cemiyetleri, "Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında, tek bir merkezde toplamışlardı. 4 Eylül 1919'da başlayan Sivas Kongresi, 18 Aralık tarihinde Ankara'ya yapılacak yolculuk kararıyla sona erecekti. Kayseri, Hacı Bektaş, Mucur, Kırşehir, Kaman, Beynam yoluyla ilerleyen Heyet-i Temsiliye Ankara'ya varmak üzeredir. Aralık ayının ikinci yarısı başlarında, Haymana Kaymakamı olan ve Ankara Polis Müdürlüğü'nü de yürüten Ali Cemal Bardakçı'ya Ankara Valisi'nden bir telefon gelir, Kaymakam bu olayı da yine "Yakın Tarihimiz" dergisine yazdığı bir makalede, şöyle dile getiriyor;

"Telefonda, Bakan'ın sesi gürlledi "-Müdür çabuk yanıma gel, diyordu. Gittim. Mustafa Kemal Paşa Heyet-i-Temsiliye ile birlikte, buraya gelmeye ve burasını Harekâtı Milliyenin merkezi yapmaya karar vermiş' dedi. Ay sonuna doğru gelmeleri ihtimali var. Onları muazzam tezahürat ile karşılamak gerek, yalnız şehir halkının bu törene katılması bir mana ifade etmez. Buradaki İngilizlerle Fransızlara, Kuvayi Milliye'nin kuru gürültüden ibaret olmadığını ifade etmek için de mümkün olduğu kadar çok sayıda atlı tedarik etmek icap eder. Bu atlıları nereden bulacağız?"

"11 Gönüllü Alay Kumandanı" unvanını taktığımız, Müftü Rıfat Efendi'nin güya karargâhı olan şu hükümet avlusundaki mahrutı çadıra giren çıkan yok, Müftü Efendi orada sabahtan akşama kadar sinek avlıyor. İsmi var, cismi yok. Bu alaydan faydalanamayacağız. Düşünüyor, taşınıyor, başka bir tedbir bulamıyorum. Bu düşünce, bu çaresizlik benim için dert oldu. Bana geceleri uyku uyutmuyor. Sen ne dersin? Nasıl edelim de, bu derde bir deva bulalım. Efendim, kolayı var, dedim. 'Kaza Kaymakamlarına emir buyurun, her biri bulabildiği atlıları peşine taksın, buraya getirsin. Her kaza

kırk elli atlı çıkarsa bir süvari fırkası meydana gelir. Hakan, bu buluşu pek beğendi. Hemen mektupçuyu çağırdı, emir verdi. Kazalara telgraflar yazıldı. Fakat gelen cevaplar bizi hayal kırıklığına uğrattı. Kaymakamlardan bazıları, aldıkları emrin, tatbiki mümkün olamayacağından dem vuruyor, diğer bazıları da, beş on kişi ile gelebileceklerini bildiriyorlardı. Hakan'a müsaade buyurunuz da ben kazama, Haymana'ya gideyim' dedim. Müsaade etti. Ben de ertesi sabah, ver elini Haymana diyerek, yola çıktım. Kaymakam Bardakçı, Ankara Polis Müdürlüğü görevini yürüttüğünde, ilçeyi Tahrirat Kâtibi Bumsuzlu Mahmut Efendi vekâleten yürütüyor, Kaymakam'ın Ankara'dan gönderdiği direktiflere göre hareket ediyordu. İlk işi, Haymana Emekli Jandarma Teğmen Halit Bey (Adatepe)'i yanına çağırarak durumu iletmek oldu. Halit Efendi, Haymana'da sözü tutulan biriydi, aynı zamanda da Haymana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucusu ve yöneticisiydi. Kendisine, M. Kemal için düzenlenecek karşılama töreninin önemini anlattı ve yardım istedi. O da köyleri dolaşarak, çok sayıda atlı topladı. Kaymakam İlçeye ilk geldiği günlerde, o zaman Haymana'ya bağlı olan Kargalı Köyünden, Kara Mustafa (Tekeli) ile dostluğu geliştirmişti. Ali Cemal Bey Bandırmalıydı. Tekeli Sülalesi de, yıllar önce o yöreden gelmişti. Bu durum dostluklarını iyiden iyiye pekiştirmişti. Onu da çağırdı, yardım istedi. Kara Mustafa da köyleri dolaşmaya başladı. Alagöz köyünden, Türkoğlu Ali Ağa'ya gitti. Kendisinden at tedarik etti. Birlikte, çevre köylerden Ankara'ya gidecek bir atlı gurubu oluşturdular. Haymana Müftüsü ve Müdafaa-i-Hukuk Cemiyeti Başkanı Ahmet Vehbi Bey ve Belediye Reisi Ali Tevfik Efendi, Askerlik Şube Reisi Yüzbaşı Mehmet Sait Bey (Atatug)'in destekleriyle, 100 atlı temin edildi.”

Gelin olayın bundan sonrasını Yakın Tarihimiz Dergisi'nde Ali Cemal Bardakçı'nın yazdıklarından öğrenelim. “*Haymana'da Kargalı Kara Mustafa ve Emekli Jandarma Subayı Halit Bey'lerin de gayret ve himmetleri ile iki gün içinde, yüz atlı toplamak mümkün oldu. Üçüncü günü sabahı, Ankara'ya hareket ettik. Akşama doğru Ankara'ya yirmi kilometre mesafede bulunan Gölbaşı'na ulaştık. Onar on beşer kişilik gruplar halinde, göl civarındaki köylere misafir olduk. Buralarda, hele köylerde Mustafa Kemal Paşa henüz layığıyla tanınmıyordu. Bu yüzden kafilenin yolda hoşla gitmeyecek bir hadise ile karşılaşması ihtimalini düşündüm. Bir süvari ile Hakan'a hemen bir mektup yollayarak, endişemi bildirdim. Paşa'yı vilayet sınırında karşılamamıza müsaade buyurmasını rica ettim. Ertesi gün öğleden sonra Kara Mustafa yanıma gelerek, arkadaşlardan beşinin gece kaçtıklarını, kalanların da köyelerine dönmeyi arzuladıklarını haber verince, aklım, fikrim perişan oldu. Onlar da bu arzu ve niyetlerini gerçekleştirirse, Hakan'ın karşısına, yapayalnız nasıl çıkacaktım? Mustafa Bey'le hemen*

atlanarak, arkadaşların buldukları köyleri dolaşmaya başladık. Bunlardan bir grup, kendilerini Ankara'ya gitmekten vazgeçmeye sürükleyen sebebi, nihayet açıklayıverdi. 'Kaymakam Bey, sen bizi cepheye götürmek için toplamışsın. Bunu önceden bildirmiş olsaydın, çoluk çocuğumuzla helalleşir, beş-on kuruş harçlık tedarik ederdik. Şimdi böyle yalnız sırtımızdaki çamaşır ve beş parasız, ailelerimizden habersiz o uzak illere nasıl gideriz' dediler. Meğer aralarına bir bozguncu girerek, -Budalalar, Kaymakam sizi karşılamak için değil, Ankara'dan vagonlara doldurup, Aydın Cephesi'ne sevk etmek için topladı- diyerek zihinlerini karıştırmış. Bu zehirli propagandanın tesirini giderebilmek için bütün gece sabaha kadar uğraştık, çok zorluk çektik. Fakat nihayet muvaffak olduk. Sözlerimize kandılar, kaçmayacaklarına, Ankara'ya gideceklerine dair söz verdiler, hatta teker teker yemin ettiler. Sabah olmuştu. Bu sırada, Vali'ye yazdığım mektubun cevabı da gelmişti. Hakan cevabında; -Heyet otomobillerle geliyor, süvarilerin otomobilleri takip etmesi kabil olmaz. Hem heyetin bir kaç gün gecikeceği anlaşılıyor. Bu süre içinde, Ankara'da gösteriler yapmak daha uygun olur. Hemen geliniz- diyordu. Bunun üzerine toplandık ve Ankara'ya yöneldik. Arkadaşları Samanpazarı'ndaki hanlarda misafir ettik. Hatırimda kaldığına göre, Hakkı Behiç Bey'in rahatsızlanması yüzünden heyet Kayseri'de üç gün mola vermek zorunda kalmış. Biz bu üç gün içinde her sabah atlarımıza binerek, ikişerli dizi halinde, Ankara sokaklarında geçit resmi yapıyor, bu arada İngiliz, Fransız mümessillerinin karargâhları önünden geçmeyi de ihmal etmiyorduk. Bizim bu gezilerimizden heveslenen Ankaralılar da atlanarak bize katılıyorlardı. Bu suretle, dizimiz Samanpazarı'ndan Hükümet meydanına kadar uzanıyordu. Hakan pek memnundu. Nihayet ayın yirmi yedisinde Paşa'nın arkadaşları ile birlikte Ankara'ya teşrif buyuracakları kesin olarak anlaşıldı. O gün öğleden sonra Dikmen sırtlarında, çok kalabalık bir heyetle misafirlerimizi karşıladık, şehre getirdik. Bütün Ankara ayakta idi. Halkın bu heyecanını gören İngiliz, Fransız mümessilleri, Paşa'nın yalnız olmadığına, milletin onun peşinde yürüyeceğine artık inanmışlardı, her halde. Paşa otomobilinden indikten sonra Vilayet konağının kapısı önünde ilk nutkunu verdi. Vatan topraklarında, tek düşman neferi bırakılmayacağını söylerken, bir miktar atlı toplayabilmek için çektiğimiz sıkıntıları, karşılaştığımız zorlukları göz önüne getirerek, - bu sözleri acaba halkı teselli için mi söylüyor, - diye ihtiyarsız eğilip yüzüne bakmışım. Gördüm ki, bu çelik mavisini gözlerden, azim ve iman alevleri saçılıyor. O anda dediklerini mutlaka yapacaklarına dair içimde kuvvetli bir inanç payı oldu ve bu inanç kuvvetli bir destek oldu, cesaretimi sarsılmaz bir hale getirdi. Paşa, bugünde Vilayet makamı olan odada Vilayet erkânı ve ileri gelen Ankaralılarla tanıştıktan sonra kendilerine tahsis edilmiş olan Ziraat Mektebi Binası'na yerleşti. Ertesi

sabah Hakan telefonla beni buldu. -Müdür, yahu sen keramet sahibi misin, nedin?" dedi. -Efendim bu iltifatınızın sebebi nedir? diye sordum. Gel de anlatayım, dedi. Meğer heyetin otomobillerinden biri yolda arıza yapmış, gece Ankara'nın Bala İlçesi'nin Beynam Köyüne girmişler. Fakat eşkıya baskınına uğramış olmak korkusundan mıdır, nedense hiç bir köylü evinden çıkıp kendilerini misafir etmek istememiş, onlar da, Cemal Bey adında birinin köy odasının kapısını zorlamışlar, içeri girerek, tahta peykeler üzerinde sabahlamışlar. Hakan -Seni dinleyip heyeti Vilayet sınırında karşılamamıza müsaade etseydim, böyle bir mahcubiyete uğramayacaktık dedi."

Atatürk 934, 935 kışında Konya'yı teşriflerinde, bir gece bu olayı sofrada bulunanlara hikâye buyurdular. Ben de Hakan'la aramızda geçen muhavereyi, hangi sebeplerle kendilerini Vilayet sınırında karşılamamıza müsaade etmemiz olduğunu arz ettim. Gülerek; -İyi ki, müsaade etmemiş. Yoksa bu hatıradan mahrum kalmış olurduk, buyurdular-.

Ankara'da daha fazla kalmamda artık bir fayda bir zaruret görmüyordum. Vilayetin en büyük, en mühim kazası olan Haymana'yı uzun müddet tahrirat kâtibinin elinde bırakmakta zararlı olabilirdi. Düşüncelerimi Hakan'a açtım, Kazama dönmeme müsaade buyurmasını rica ettim. Kabul etti. Ben de yerime Baş komiser Mithat Bey'i bırakarak, Haymana'ya döndüm."¹⁶

Atatürk'ün Ankara'ya gelişini gören ve Haymana'dan karşılama törenine katılan 100 atlıdan hayatta kalan yoktur. Ancak, O zaman Ankara Jandarma Okulu'nda öğrenci olan merhum Haymanalı İstiklal Savaşı Gazisi Nuri Balcı, 1985 yılında, 86 yaşında iken Atatürk'ün Ankara'ya gelişinde, Jandarma Okulu öğrencileri ile onu karşılamaya gittiklerini belirterek, anılarını şöyle anlatmıştı: "Atatürk'ün Ankara'ya gelişinde, Etlik Bağlarındaki Holasoğlu'nun köşkünde bulunan Jandarma Okulu'nda öğrenciydim. Jandarma Kumandanımız Abdurrahman Bey, Jandarma talebelerini, Atatürk'ü karşılamak için oraya götürdü. Aralarında ben de vardım. Dikmen sırtlarında Ata'yı davullu zurnalı karşıladılar. Haymana'dan çok atlı gelmişti. Nalbant Efe Tevfik ve şimdi isimlerini hatırlayamadığım bazı Haymanalılar seymen kıyafeti giymişlerdi. Haymana Müftüsü Ahmet Vehbi Bey (Kara Müftü), Çayırılı İsmail Efendi ile Çuluklu Anakızın Cafer, Halaşlı Mehmet Ağa orada gördüklerimden. Haymana atlısı elliden fazlaydı."

¹⁶ Uçak, İbrahim Halil, "Tarih İçinde Haymana", Haymanalılar Yardımlaşma ve Tanışma Derneği Yayını no:1, Ankara, 1986.

Büyük önder Atatürk'ün Ankara'ya gelişinde kendisini karşılayan 100 Haymana atlısının kimler olduğu konusunda yaptığımız araştırmada şu isimleri tespit edebildik: Haymana Kaymakamı Ali Cemal Bardakçı, Haymana Belediye Reisi Çulluların Ali Tevfik Efendi, Haymana Müftüsü, Ahmet Vehbi Bey, Emekli Jandarma Teğmen Halit Bey, Bumsuzlu Mahmut Hilmi Bey, Kargalılı Kara Mustafa, Halaşlılı Mehmet Ağa, Halaşlılı Hüseyin Ağa, Halaşlılı Teberoğlu Ahmet Ağa, Velihimmetli Şehirli İbrahim Ağa, Velihimmetli Emin Ağa, Velihimmetli Karabiberlerin Rifat Efendi, Topaklı Mehmet Çavuş, Çayırılılı İsmail Ağa, Çayırılılı Halit Ağa, Karagedikli Mustafa Bey, İkizceli Nutukoğlu İsmail Bey, İkizceli Otuzoğlu Hacı Mehmet Efendi, Nalbant Efe Tevfik Dayı, Nalbant Osman Çekiç, Dava Vekili Arif Bey, Belediye Tabibi Abdullah Bey, Tüccardan Rıza Efendi, Urunkuşlu Hacı Şükrü Kara, Culuklu Anakızın Cafer, Türkoğlu Ali Ağa, Türk Şerefili Hacı Halil Efendi, Bostanhöyükü Mehmet Efendi, Hacı Tuğrullu Kara Sait, Yozgatlı Avukat Cemal Bey, Dava Vekili Fazlı Efendi, Balçıkhisarlı Şih Ahmet Ağa, Tüccar Hamurcu Battal Ağa.

27 Aralık 1919'da Heyeti Temsiliye'yi görkemli bir karşılama töreni ile bağrına basan Ankara, Kuvayi Milliye'nin merkezi olmuştu. Ankara'nın Milli Mücadele'de attığı her olumlu adımın arkasında ona bekçilik yapan, her zaman başı sıkıştığında yardımına koşan Haymanalılar, büyük önderlerini Ankara'ya yerleştirdikten sonra Kaymakam Ali Cemal Bardakçı'yı da yanlarına alarak ilçeye dönerler.¹⁷

Olayın bundan sonrasını Bardakçı "*Anadolu İsyancıları*" adlı eserinde, şöyle anlatıyor: "*920-336 Senesi baharı. Haymana'da Kaymakamdım. Nisan'ın dokuzuncu günü sabahı Posta müvezzii şu telgraflı getirdi. - Haymana Kaymakamı Cemal Bey'e -Yozgat Mutasarrıflığı Vekâletini kabul ettiğiniz takdirde Mal Müdürü'nü vekil bırakarak hareket ediniz. 8 Nisan 336 Vali Vekili Galip- O arada böyle bir teklif ile karşılaşacağımı hiç te hatırımdan geçirmemiştim. Çünkü henüz yirmi dokuz yaşında genç bir idare amiri, topu topu üç buçuk senelik bir kaymakamdım. Telgraflı birkaç defa okudum. Derin bir düşünceye, tereddüde düştüm. Kabul etmeli mi etmemeli mi? Yozgat'ta bulunmuş bazı arkadaşları ve Haymana'da oturan bir kısım Yozgatlılarla görüştim. (Cemal Bardakçı'nın görüştüğü kişiler Haymana'da yerleşmiş bulunan Avukat Cemal Bey ve Davavekili Fazlı Efendidir.) Bunlar müttefikân, Çapanoğullarının tagallüplerinden uzun uzadıya bahsederek uhdeme verilmek istenen vazifenin ağır ve mesuliyetli olduğunu, muvaffakiyetin hemen hemen imkânsız bulunduğunu beyan ve iddia ediyorlardı. -Bu arkadaşlar iddialarında tamamen samimi idiler. Hiç*

¹⁷ a.g.e.

birinde, haset, istirkab, suiniyet yoktu. Hayat ve İstikbalimi sıyanet fikir ile neticesi meşkûk, içinde bulunduğumuz ahval ve şeraite göre muvaffak olamazsam beni değiştirirlerdi. Fakat değiştirilinceye kadar yanlış ve yersiz kararlar ve tedbirlerle bu buhranlı zamanda memleketin başına büyük gaileler çıkmasına sebep olursam, bu bir cinayet olurdu. Vatanın, milletin her ferdinden büyük fedakârlıklar istemekte olduğu bir sırada, bu teklifi kabul etmemek de bir cürüm sayılmak icab ederdi. Gözlerimi geriye çevirdim, Umumi Harp başlangıcında, Eskişehir'in Çifteler Nahiyesi'nde geçen on dört aylık Müdürlüğümde, Mihaliççık ve Kalecik Kaymakamlıkları'nda muvaffak olmuş ve amirlerimin teveccühlerini kazanmıştım. Haymana'da işe başladığım zaman iki çeteyle karşılaşmıştım. İki aya varmadan bu eşkiya çetelerini yakalayarak kaza dâhilinde emniyet ve asayiş temin etmiştim. 919-335 senesi Eylül'ünün sonlarına doğru, Anadolu'nun İstanbul Hükümeti ile ilk defa münasebetlerini kestiği sırada, Ankara Valiliği'ni deruhte buyuran ve bu vazifedeki büyük hizmet ve fedakârlıkları Ebedi Şefimiz tarafından takdir ve sitayişle yâd ve tezkar olunan Yahya Galip Bey, Ankara Polis Müdürlüğü'nü de bana tevdi buyurmuşlardı. Heyeti Temsiliye'nin Ankara'ya teşriiflerine kadar ifa ettiğim bu vazifede de muvaffakiyetler elde etmiştim. Bu geçmişi hatırlayış, nefsimi itimadımı kuvvetlendirdi. Nihayet müşkül bir zamanda teklif edilen vazifeyi reddetmenin doğru olmayacağına, kendine güvenen bir idare amirinin, omuzlarına konulmak istenen yük ne kadar ağır ve mesuliyetli olursa olsun, hiç tereddüt etmeden vuku bulan davete icabet etmesi lazım geleceğine karar verdim. Vilayete telgrafla muvafakatimi bildirdikten sonra, beş gün içinde hazırlığımı ikmal ederek Haymana'dan ayrıldım. Ankara'ya varınca bana yazılan telgrafta bir yanlışlık olduğunu, beni Yozgat'a değil Çorum'a göndermek istediklerini öğrendim.¹⁸ Meğer Çorum'da Hükümet Doktoru Atıf ile Abbas Bey adında bir şahıs birleşerek, Suhayibirumi tekkesinden sancak kaldırmışlar ve halkı bu sancağın etrafında toplayarak Kuvayi Milliye aleyhine kıyam vukua getirmeğe çalışıyorlarmış. Vali Vekili Yahya Galip Bey'i görerek emirlerini aldıktan sonra Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ni ziyaret ettim. Müşarünileyh: -Çorum'daki hadiseyi tabii öğrendiniz. Sizin Kalecik ve Haymana kazalarındaki muvaffakiyetlerinizi ve Ankara Polis Müdürlüğü vekâletinde dirayet gösterdiğinizizi haber aldım. Bu itibarla, Çorum Mutasarrıflığı Vekâleti'ne tayininizi tasvip ettim. Çorum'a varınca, (Atıf), (Abbas) denilen bu adamları tevkif edeceksiniz. Sonra da Mutasarrıflık dâhilinde maksat ve hedeflerimize aykırı hal ve hareket vukuuna mani olacaksınız. Buradan size asker tefrik edemeyeceğiz. Yalnız gideceksiniz. Bu sözlerle ne demek istediğimi anlıyor

¹⁸ a.g.e.

musunuz? - Evet, Paşa Hazretleri, dedim ya bendeniz Atıf ile Abbas'ın ellerine düşeceğim tabii dönemeyeceğim Yahut onlar bendenizin eline düşecekler. Bu takdirde Çorum'da kalacağım yine dönmeyeceğim. -Çok güzel. Haydi bakayım. Vakit geçirmeden yola çıkınız. Size verdiğimiz bu yeni ve mühim vazifeyi muvaffakiyetle, başaracağınızdan eminim.- sözleri ile iltifat buyurdular. Ellerini öperek yanlarından ayrıldım. Vilayetten tayin emrimi aldım. Nisanın on yedinci günü sabaha karşı atlayarak tek başıma Kalecik yolunu tuttum.”

Milli Mücadele'nin Haymana Kaymakam Vekili Mahmut Hilmi Doğan

1896 (Rumi 1312) yılında Haymana'nın Bumsuz Köyünde, Müstantik Molla Ali Fahri Efendi'nin torunu, Osman Fehmi ve Fatma Doğan'ın en büyük çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Ali Fahri Efendi, 1318 de Haymana'da Müstantiklik (Sorgu Hâkimliği) yapmış, Osman Fehmi Efendi de Haymana Meclis Azalığı'nda bulunmuştur. Mahmut Hilmi Efendi 1321 senesinde, 8 yaşında iken Konya'ya tahsil için gönderilmiş ve Konya Sultanisi'nden 1915 senesinde mezun olmuştur. Hatıratında, kendi sözleri ile *“Harp halinde olduğumuzdan askerlik çağında olanları yüksek mektepler almıyordu. Bir ara Tıbbiye, Baytar, Hukuk imtihansız talebe almışlar. Ben yazı köyde geçirdiğim için bu fırsatlardan istifade edemedim. Neden sonra müracaat ettiğimde talebe kadrosunun dolduğu cevabı ile karşılaştım. Mecburen şubeye müracaat ettim. Beni kısa hizmetli olarak İstanbul İhtiyat Zabıt Talimgâhı'na sevk ettiler. Orada heyeti sıhhiye muayenesinde sol kolum kırık olduğu için silahlı hizmet olan Levazım Mektebine ayrıldım, bu Mektebin 7. devresini ikmal ettim.”* diye yazar.

Mezuniyetten sonra, Unkapanı Un Fabrikası Hesap Memurluğu'na tayini çıkar, 3 ay çalıştıktan sonra kura çeker, Bağdat Cephesi'ne 6. Ordu'ya bağlı Ali İhsan (Sabis) Paşa Kumandasındaki 13. Kolorduya tayin edilir. Hatıralarında Bağdat'a kadar olan yolculuğunu uzun uzun anlatmıştır. Fırat üzerindeki Carablus istasyonuna kadar trenle (Toros'lar hariç), Carablus'tan sonra ise Alay halinde, Fırat Nehri üzerinde nehrin tabii akıntısına uyan *“Şahtor”* denilen teknelerle, geceleri konaklayarak 23 günde Felluce'ye, oradan da kara yolundan Bağdat'a ulaşırlar. Harbin sonunda, İngilizlerle 1918 de mütareke imzalanır ve çöl yolu ile Rakka ve Harran'a çekilirler. Terhis teskeresini Carablus Hastanesinde alır, İhtiyat Zabıt Vekili olarak memleketine döner. Bir yıl boş kalır. Daha sonra, 1920'de 24 yaşında iken, Cemal Bardakçı'nın Haymana Kaymakamlığı sırasında, Tahrirat Kâtibi olarak 600 kuruş maaşla işe başlar. O sırada Sivas Kongresi yapılmış, Atatürk Ankara'ya gelmiştir. Kaymakam Cemal Bardakçı, Atatürk'ü Çakal (Gölbaşı Oğulbey Köyü) köyünden itibaren karşılar. Cemal Bardakçı, daha

sonraları Ankara'da Polis Müdür Vekili olarak kalır. Mahmut Hilmi Efendi, Tahrirat Kâtipliğinde 6 ay vazife gördükten sonra İstiklal Harbi'nde yedek subaylarla beraber göreve davet edilir. Koçgiri İsyanı'nın bastırılmasına iştirak için Yozgat Atlı Piyade Alayı'na gönderilir. Zara'da iken Tahrirat Kâtibi olan yedek subayların terhis emri gelir. Haymana'ya dönerek tekrar Tahrirat Kâtipliği vazifesine devam eder. Mahmut Hilmi Doğan, İstiklal Madalyası ile taltif edilmiştir. Bilahare Haymana Türk Hava Kurumu Müdürlüğü ve İnhisar Memurluğu görevlerinde bulunur. Bir müddet sonra, Nallıhan ve Beypazarı'na İnhisar Memuru olarak tayin edilir. 1942'de Ankara'ya tayini çıkmış iken, İkinci Cihan Harbi sırasında, 46 yaşında, ikinci defa Çatalca'da yedek subay olarak vazifelendirilir. Askerlik dönüşünde ise Haymana'ya Tekel Memuru olarak tayini çıkar.

Mahmut Hilmi Doğan, 1924 yılında yine kendi köyünden Ayşe Doğan ile evlenmiş ve 6 çocukları olmuştur. Tüm çocukları, Haymana Çaldağ İlkokulu'ndan mezun olduktan sonra orta ve lise tahsillerine Ankara ve İstanbul'da devam etmişlerdir. Bumsuzlu Mahmut Efendi Tahrirat Kâtipliği (Kaymakamlık Yazı İşleri Müdürlüğü) görevi süresince çeşitli tarihlerde Haymana Kaymakamlığı'na vekâlet etmiştir. Bunlardan en önemlisi 1920 yılında Kaymakam Ali Cemal Bardakçı'nın Ankara Polis Müdürlüğü'ne vekâleten görevlendirildiği zamandır. Bu esnada Mahmut Efendi, Kaymakamın Ankara'dan gönderdiği direktiflere göre hareket ederek ilçeyi idare ediyordu. İlçeden Mustafa Kemal'in Ankara'ya gelişinde karşılamaya giden 100 atlının toplanmasında Kaymakam'a yardımcı olmuştur. (İlçemizde yetişen İş adamı Atilla Doğan ve kardeşleri 1997 yılında babaları Mahmut Hilmi Doğan'ın hatırasına, Haymana'da Mahmut Hilmi Doğan İlköğretim Okulu'nu yaptırarak Milli Eğitim Bakanlığı'na devretmiştir. 1997–1998 öğretim yılına kısa dönemde yetiştirip açtıkları ve halen yardımlarını esirgemedikleri, Mahmut Hilmi Doğan İlköğretim Okulu'na babası Haymana Tahrirat Kâtibi Mahmut Efendi'nin ismini vermişlerdir.) Mahmut Hilmi Doğan, 21 Şubat 1961 yılında Ankara'da vefat etmiştir.¹⁹

Sakarya Destanı ve Savaşla İlgili Anılar

“Eylül 1921 günü Sakarya Irmağı'nın doğusunda düşman ordusundan eser kalmadı. Bu suretle 23 Ağustos gününden, 13 Eylül gününe kadar, bu günlerde dâhil olmak üzere, 22 gün ve 22 gece aralıksız süren büyük kanlı Sakarya Savaşı yeni Türk Devleti'nin tarihine, dünya tarihinde çok az rastlanır Büyük bir meydan savaşı örneği yazdı.”

¹⁹ a.g.e.

Büyük Önder Atatürk, ünlü “Nutuk” adlı eserinde Sakarya destanını böyle dile getiriyordu. Sakarya Savaşı’nın hüküm sürdüğü günlerde, Haymana’ya iyice yaklaşan düşman kuvvetleri karşısında, halk ilçeyi terke başlamıştı. O günleri bugün aramızda olmayan 1985 yılında hayatta olan ve o anı yaşayan Haymanalılardan dinlediğim şekilde sizlere aktarıyorum.

İstiklal Savaşı Gazisi H. Ahmet Demirel

“27 Ağustos 1337 (1921) tarihinde, Yunanın Haymana’ya geldiğini, bir Binbaşı, Jandarma Komutanlığı’na gelerek haber verdi. Yunan, Yamak ve Katrancı’yi işgal etmiş, Kirazoğlu yakınlarındaki Mangal Dağı’na varmıştı. Binbaşı Erkan-ı Harb kurulmasından bahsetti. Bir de kılavuz istedi. Bizim Kumandan da beni görevlendirdi. Böylece (500–600) kişilik Üçüncü Kafkas Fırkası’na dâhil oldum. Onları Katrancıya götürdüm. Hava o kadar soğuktu ki, donacağım sandım. Geri dönerken, Yunan bir kaç gün sonra Mangal Dağı’ni işgal etmişti. Atatürk, İsmet Paşa, Fevzi Paşa, Haymana’ya geldiler. Rum Kör İstefan’ın evi olarak bilinen taş binaya yerleştiler. Kendilerini Kara Müftü (Ahmet Vehbi Bey) karşıladı. O zaman kurt köpeğiyle dolaşan Deli Kaymakam Vardı.”²⁰

Muallime Makbule Leman Tektürk

“Tarihler, Ağustos 1921 yılını gösteriyordu, düşman Haymana sırtlarına dayanmıştı. İlçenin ileri gelenleri kasabanın boşaltılmasına karar vermişti. Pazar Çeşmesi’nin karşısında, eski dispanser binasının bulunduğu yere nakil olan, öğretmenlik yaptığım okul öğretimine ara vermiş, herkes gibi ben de kağı arabası ile Ankara’ya yola çıktım. Ailemle birlikte 20 gün Ankara’da bir handa kaldık. Sonra düşmanın Haymana mintikasını terk ettiğini duyunca, geri döndük.”²¹

Ziraatçı Galip Adatepe

“Yunanlıların Çaldağ sırtlarına dayandığı tarihi iyi hatırlıyorum. Meşelikten gelen top sesleri, Haymana’da yankılanıyordu. Şükrü Naili Paşa Komutasındaki Türk Ordusu’nun karargâhı bizim bahçede kuruluydu. Bahçedeki büyük ceviz ağacının dibine düşmana görünmeyecek biçimde karargâh çadırı kuruldu. (Emekli Jandarma Komutanı Halit Bey’in bahçesindeki ceviz ağacı karargâh olarak seçilmiştir.) Düşmanın ilk top mermisi bizim bağa düştü. Düşmanın Haymana’ya gireceği haberi üzerine, babam emekli Jandarma Komutanı Halit Bey, evimizin boşaltılacağını söyledi. Tavus kuşlarımız vardı, onları da serbest bıraktık. Bize iki kağı verdiler, babam evimizdeki kapları bahçeye gömdü; Annem Havva, Kız

²⁰ a.g.e.

²¹ a.g.e.

kardeşim Nezaket, kağnılarla, Ankara'ya doğru yola çıktık. Babam Haymana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi idi. O orada kaldı. Bizim evi de Karargâhtaki askerlere verdi. Kağnılar, Kadıköy yolu ile iki günde Ankara'ya vardı. 30 Ağustos Zaferi'ne kadar Ankara'da kaldık. Düşman çekildi haberi gelince, Haymana'ya babamın yanına geri döndük.”²²

Fatma Nazmiye Danışkan

“Babam, Çulluların Ali Efendi, o zaman Haymana Belediye Başkanıydı. Düşman yaklaştığı haberi üzerine, bizi Ankara'ya göndermeye karar verdi. Kendisi ve Kayın Pederim Hoca Mustafa Efendi Haymana'da kaldı. Bize ait olan üç at arabası ve bir yaylıyla Ankara'ya gittik. Ankara'da annemin ahretliği Sultan Hanım'ın evinde kaldık. Yunan çekilinceye kadar Ankara'da oturduk. Unutmadığım bir olay var, anlatmak istiyorum. Babam çok zengindi ve Haymana'da Manifaturacılık yapardı. Savaş sırasında, ambarlarımız tiftikle doluydu. Yükte hafif, pahada ağır olan eşyalarımızı almış, her şeyi orada bırakmıştık. Geri döndüğümüzde, gördüğümüz manzara gözlerimizi yaşartmıştı. Biz Haymana'yı memur aileleriyle birlikte terk etmiştik. Yerli ahali evlerini boşaltmadı. Bizden sonra ambardaki tiftiklerimizi taşımişlar, karpuz lambalarımızı ve eşyalarımızı evlerine götürmüşler. Döndüğümüzde, kapımızın önünde tiftiklerle beraber eşyaları da gördük.”²³

Hüseyin Rıfat Gürkan

“Rahmetli babam, Mehmet Tevfik Bey'den dinlemiştim. Dedem Çulluların Ali Efendi, Yunan Haymana'ya yaklaştığında Belediye Başkanıymış. Babam da 19 yaşında ve Milli Mücadele'yi maddi ve manevi yönden destekleyen Hacı Mehmet Efendi'nin kızıyla sözlüymüş. Belediye Başkanı olan Ali Efendi, babamı yanına çağırmış. Düşman neredeyse, burayı işgal edecek, siz Ankara'ya gideceksiniz, ancak sözlünle nikâhınızı kıyayım öyle gidin. Sen konvoyu da öncülük edersin. Babamlar, düşman geri çekilinceye kadar tüm aileyle birlikte Ankara'da kalmışlar, sonra Haymana'ya geri dönmüşler.”²⁴

Polatlılı Hüseyin Atak

Eski adıyla Bolatlı, yeni adıyla Polatlı, eskiden Haymana'ya bağlı bir köydü. İstiklal ve Mentеше Köyü'nün birleşmesinden meydana gelmiş, 1926 yılında kaza olmuştur. Polatlı'nın ilk yerlilerinden ve değerli dostum büyüğüm merhum aramızda olmayan, Polatlı'da 1986 yılında Türk Hava

²² a.g.e.

²³ a.g.e.

²⁴ a.g.e.

Kurumu Başkanı olan Hüseyin Atak, Sakarya Savaşı günlerini bana şöyle anlatmıştı: “*Balkan Harbi, Seferberlik, Harb-i Umumi*’den sonra *İstiklal Harbi* gelip çattı. Ben o zaman okur-yazar 13 yaşında bir delikanlı idim. Yunan ordularının bir kısmı Sakarya Nehri’ni geçip süvarileri Polatlı’ya girmek üzere iken, şimdiki Şehitler Abidesi Tepesi’nde 2 topumuz, Karatepede bir makineli tüfek takımı, Esentepe sırtlarına yerleştirilmiş ayrıca bir piyade bölüğümüz vardı. Düşman süvarise köyün uç kısmına geldiği zaman, yukarıda arz ettiğim birlikler, birden ateş açarak, düşman süvarisini büyük zayıatlar verdirerek, geri püskürtmüşlerdi. Bu savaşı ben gözümle gördüm. Düşman birlikleri Bolatlı Cephesini söktüremeyince, Güneyden Haymana Cephesi’ne kaymıştır. Kargalı Köyü’nün Çamurcuk mevkiinde, bol suyu olan büyük çeşme başında, adını hatırlayamadığım Kolordu Karargâhı vardı. Babayakup Köyü’nde büyük seyyar hastanemiz bulunmaktaydı. Karanlık bir gece şiddetli yağmur yağarken, Beypazarı istikametinden, Bolatlı’ya bir fırka geliyor. Fırkanın Adı, Ayıcı Arif’in fırkası olarak isimlendiriliyordu. Aldığı emir üzerine Kargalı köyündeki Kolordu Karargâhına iltihak edecek ve Haymana’nın Sivri Köyü’ne gidecekti. Bolatlı’ya gelince, Karanlıkta yolu şaşırılmışlar, Kargalı’ya kadar kılavuz aramışlar, bizim köyde erkekler harpte oldukları için kadınlardan başka kimse yok. 85 yaşında dedemi buluyorlar. Dedem ise, ‘Benim gözlerim geceleri pek görmez. Benim küçük torunum var, o sizi şaşırmadan, Kargalı’ya Kolorduya götürür’ demiş. Beni yatağımdan kaldırdılar, kendi atıma bindim, iki Kumandan arasında yola devam ettik, iki saat içinde Kolorduya götürdüm. Bana kumandanlar teşekkür ettiler. Sonra Kargalı köyüne beni gönderdiler. ‘Bana bu köyde tanıdığın var mı?’ diye sordular. Ben de ‘Dayım var’ dedim. ‘Kimdir dayın?’ dediler ‘Kara Mustafa derler’, dedim. Kolordu Kumandanı dayımı çok iyi tanımış ‘Bizim Mustafa Ağa’ dediler ve kendisine, benle selam gönderdiler. Bir de yanıma Mülazım Evvel Zabiti verdiler, iki atlı köye geldik. Beni dayıma teslim ettiler ve kumandanın selamını söylediler. Yolda gelirken, Zabite’ benim getirdiğim birliğin adı neydi?’ diye sordum ‘Ayıcı Arif Bey’in Fırkası’ Kumandanım, Mustafa Ağa’yı çok iyi tanır. 20 günden beri kolordumuzun iâşesini temin etmiştir’ dedi. Dayım ordunun iâşe müteahhidiydi. Koyun, keçi, sığır ve birçok yiyecek maddesini temin, eder, cepheye gönderirdi. Savaş sırasında, birliğini kaybetmiş, askerden kaçmış kimseler çoğalmıştı. Bunlar için vur emri vardı. Bunlardan bir kaç Basri köyünde ve göl yerinde kurşuna dizilmişlerdi. Bu hali gören Mustafa Ağa köylerden, askerden kaçanları toplayarak, götürüp Kolordu Karargâhına teslim ettiği ve bunların hayatını kurtardığı görülmüştür. Ben bunlardan sadece bir kaçının adlarını bilirim. Şöyle ki; Bolatlı’dan Mustafa Çavuş, Kuşçu Köyü’nden Ömer Çavuş, Taşpınar

*Köyü'nden Şevki Çavuş, Erif Köyünden Şiho Çavuş, daha birçok kimseler...*²⁵

Kaynaklar

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı:112, Haziran 2001.

Bardakçı, İlhan, *Taşhan'dan Kadifekale'ye*, İstanbul, 1975.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Yaban*, İstanbul, 1932.

Kırşehir Milletvekili, M.Rıza Bey(Silsüpür), Ankara, 2009.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 4, İçtimai Senei:1, C. 1.

Silsüpür, Selçuk, Oğuzlar, Beydili Boyu, Cerit Aşireti, Keskin-Kuvay-ı Milliye Reisi

Şapolyon, Enver Behnan, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, İstanbul, 1958.

Uçak, İbrahim Halil, *Tarih İçinde Haymana*, Haymanalılar Yardımlaşma ve Tanışma Derneği Yayını No:1, Ankara, 1986.

Uluğ, Naşit Hakkı, *Hemşehrimiz Atatürk*, Ankaralılar Kulübü Yayını, Ankara, 1973.

²⁵ a.g.e.

MİLLİ MÜCADELE'DE HAYMANALILARIN ÇEŞİTLİ OLAYLAR KARŞISINDA GÖSTERDİĞİ TEPKİLER

*Mehmet ŞAHİNGÖZ**
*Bahattin DEMİRTAŞ***

Giriş

Türk Milletinin kaderini büyük ölçüde etkileyen altı yüz küsur yıllık Osmanlı Devleti'nin sonunu hazırlayan Mondros Mütarekesi tamamen İngiliz menfaatlerini ve üstünlüğünü sağlayan bir vesika olmuştur. Bu nihayete kadar İngiltere'nin elinde, Fransa ve İtalya'ya karşı Osmanlı toprakları üzerinde taviz vermekte silah olarak kullanılmıştır. Müzakereler süresince Rauf Orbay ve arkadaşları, ilk İngiliz önermelerini hafifletmek için çok uğraşmışlar, bir takım noktalarda ufak başarılar elde etmişlerdir. Ancak bir takım belirsiz cümleler ve bunların alabildiğince galiplerce kendi lehlerine yorumlamaları mütareke hükümlerinin galip devletlerin elinde öldürücü bir silâh olmasına vesile olmuştur. İtilâf Devletleri bu mütarekeye, dış görünüşünde Osmanlı Devleti'ni ve Türk milletini yok edici "kayıtsız şartsız teslim" hissini verecek açık hükümler koymaktan dikkatle kaçınmışlardır. Buna mukabil, harp içinde aralarında vardıkları gizli paylaşma anlaşmalarının tatbik edilebilmesi için de yeteri kadar elastiki ve tefsire müsait bir metin düzenlemekte büyük gayret sarf etmişlerdir.¹

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, mgoz@gazi.edu.tr

** Arş. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, bdemirtas@gazi.edu.tr

¹ Mütarekenin İngiliz teklifleri ile karşılaştırmalı katı metni için bkz. Ali Türkgeldi, **Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi**, Ankara, 1948, s.69; Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)**, Cilt: I, Ankara, 1953, s.519-524. Fahri Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara 1973, s.11-14; Yusuf Hikmet Bayur, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Cilt: III, K.IV, s.742-746; Hamza Eroğlu, **Türk İnkılâp Tarihi**, İstanbul, 1982, s.91-92; Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Cilt: I, Ankara, 1971; s.7; Mehmet Şahingöz, **İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1986, s.21-22.

İtilâf Devletleri Mondros Mütarekesi'nin ilgili maddelerine dayanarak Kasım 1918 başlarından itibaren memleketin çeşitli bölgelerini işgal etmeye başladılar. Bu işgal hareketleri Türk milleti tarafından kendisine reva görülen mezalim ve haksızlıklara karşı bir tepki olarak memleketin en ücra köşelerine kadar her tarafta protesto edildi. Yapılan miting ve toplantıların sonunda çeşitli makamlara protesto telgrafları gönderilerek, hâdiseler karşısında Türk halkının tepkileri gösterilmeye çalışılmıştır. Meselâ İzmir'in, İstanbul'un, Maraş'ın işgali ve diğer bölgelerde yapılan her işgal ve değişiklikler, Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin istifası, Sevr Antlaşması'nın imzalanması, herhangi bir devlet adamının millî menfaatlere uymayan sözleri ve davranışları veya yabancı bir devlet adamının Türkiye hakkında beyanatı, Osmanlı İstiklâl Günü kutlamaları, herhangi bir cephede kazanılan galibiyet veya mağlubiyet haberleri, Kuva-yı Milliye'nin tanınması, Sivas Kongresi kararlarına iltihak edilmesi gibi, sayısı daha da artan pek çok mevzu üzerine mitingler ve toplantılar yapılmış, alınan kararlar ilgili makamlara protesto telgrafları ile duyurulmuştur.²

İzmir'in İşgaline Karşı Gösterilen Tepkiler

Paris Sulh Konferansı'nda İzmir ve havalisinin Yunanistan'a verilmesi İtalyanları hiç memnun etmemiştir. İtalyanlar 28 Mart'ta Antalya'ya asker çıkarmaya başlamıştır. Arkasından Mayıs 1919 başlarına kadar Konya dâhil olmak üzere Kuşadası hizalarına kadar bütün Güneybatı Anadolu'yu işgal etmiştir. Konferanstaki tavrı ve bu son işgal hareketleri İngiltere'nin kuşkusunu bir kat daha arttırmıştır. Bu konuda Yunanlılar da aynı derecede endişeli idiler. Onlara göre, İzmir'in Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmesine en mühim amil, öteden beri burayı işgal etmeye niyetli olan İtalyanları, bir oldubitti ile karşı karşıya bırakmaktı. Onlar Antalya'yı işgal etmiş bulunan İtalyanların şimdi de kargaşalıklar çıkarmak suretiyle İzmir'e hâkim olmaya kararlı bulunduğu inancında idiler.³

Bu sebeplerle Lloyd George Yunan kıtalarının bir an önce İzmir'i işgal etmelerini istemiştir. 2 Mayıs 1919'da İngiltere Başbakanı Lloyd George, Fransız Başbakanı Clemenceau ve ABD Cumhurbaşkanı Wilson, İzmir'in işgali meselesini görüşmeye başlamıştır. 12 Mayıs'ta tekrar konferans oturumlarına katılan İtalyanlar bir oldubitti ile karşılaşmıştır. Clemenceau, İzmir Hıristiyanlarını kurtarmak için şehre Yunanlıları çıkarmak kararı aldıklarını, bu harekâta İngiliz ve Fransızlarla birlikte de katılmasını

² Şahingöz, a.g.e., s. 35 vd.

³ TİH., Cilt: II, K.I, s.44; Şahingöz, a.g.e., s.43-44.

istediklerini açıklamıştır. ⁴ Amiral Calthorpe yapılan toplantılardan sonra alınan kararları İzmir Valisi'ne ve 17. Kolorduya bir nota ile bildirmiştir. 09.00'da Kolordu Kumandanı Mirliva Ali Nadir Paşa ile Vali İzzet Bey'e tebliğ ettiği notasında: "İzmir İstihkâmâtı ile civarı ve müdafaa tertibatına haiz bulunan arazi Mondros Mütarekenamesi'nin 7. maddesi gereğince bu gün (14 Mayıs) öğleden sonra saat 14.00'de İtilâf Devletleri tarafından işgal edilecektir" diyordu.⁵

Ali Nadir Paşa hemen harekete geçmiş ve durumu telgrafla, Harbiye Nazırı Şakir Paşa'ya bildirerek ne yapması gerektiğini sormuştur. Ali Nadir Paşa ayrıca halk arasında işgalin geçici olmadığı ve Yunanlıların İzmir'le çevresini ilhak edecekleri şeklinde söylentilerin yayıldığını da Harbiye nazırına bildirmiştir. Bununla beraber Valinin kendiliğinden bazı teşebbüslerde bulunduğu ve bu arada Amiral Calthorpe'a başvurarak hiç olmazsa işgalin İngilizler tarafından yapılmasını istediği, 15 Mayıs sabahı saat 5.30'da da Amiral'e gönderdiği bir yazı ile olayı protesto ettiği anlaşılmaktadır. Bütün bu teşebbüslere rağmen 15 Mayıs 1919 günü sabahı Yunan kıtaları İzmir rıhtımına çıkmaya başlamıştır.⁶

Yunan işgal ve faciası sadece işgal günüyle kalmamış, 16 Mayıs ile 12 Haziran arasında Urla, Çeşme, Torbalı, Menemen, Manisa, Bayındır, Selçuk, Aydın, Ayvalık, Tire, Kasaba, Ödemiş, Nazilli, Akhisar ve Bergama işgal edilmiştir. 17 Haziran'da Menemen'de bir katliam yapılmıştır. Hülâsa, ünlü tarihçi Toynbee'nin dediğine göre "15 Mayıs 1919'da yıkıcı bir kuvvet Batı Anadolu'ya bir anda volkan dehşetiyle saldırmıştı. Dünya Savaşı'nın sona erişinden altı ay sonra sivil halk ve silahsız Türk askerleri İzmir sokaklarında katliam edilmiştir. İzmir'in köyleri de tahrib edilmiş ve kan deryası haline sokulmuştu."⁷ Bu işgal ve faciaya karşı Türk milletinin tepkisi de büyük olmuştur. Memleketin her tarafında yapılan protesto ve mitinglerle tavırlarını ortaya koymaya çalışmıştır.

İzmir'in işgali ve sonrası ortaya çıkan faciaya karşı Türk milletinin tepkisi de büyük olmuştur. Memleketin her tarafında yapılan protesto ve

⁴ Nurdoğan Taçalan, **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971, s.212; Yuluğ Tekin Kurat, "Batılı Kaynakların Işığında İzmir'in İşgali Sorunu (15 Mayıs 1919)", **VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, Cilt: II, Ankara, 1973, s.848; Şahingöz, **a.g.e.**, s.44-46.

⁵ **TİH.**, Cilt: II, K.I, s.47; Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt: I, Ankara, 1973, s.189 ; Şahingöz, **a.g.e.**, s.47.

⁶ Taçalan, **a.g.e.**, s.220; **TİH.**, C.II, K.I, s.47-48 ; Tansel, **a.g.e.**, s.190-191; Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Çeviren: Cemal Köprülü, Ankara, 1971, s.78; Bekir Sıtkı Baykal, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri", **Belleten**, Cilt: XXXIII, Sayı: 136, s.522; Şahingöz, **a.g.e.**, s.47-50.

⁷ Tansel, **a.g.e.**, s.201; Şahingöz, **a.g.e.**, s.50.

mitinglerle bu işgalin kabul edilemeyeceği ve sonuna kadar direneleceği ortaya konulmuştu. Haymanalılar da İzmir'in işgali üzerine, 17 Mayıs 1919 tarihinde ilçede yaşayan gayrimüslim ileri gelenlerinin de imzalarıyla **“Dersa’adet’de Sadaret-i Uzmâ’ya”** bir protesto telgrafi gönderirler. Telgrafta Wilson prensipleri ile bağdaşması kabil olmayan İzmir vilayetinin Yunanistan’a ilhak ve işgal haberinin Haymana halkı tarafından teessür ve hüznle karşılandığı belirtilir. Haymana Müslim ve gayri Müslimleri adına yazılan bu telgrafta şöyle denilmektedir: *“Altı yüz küsur senedir hâkimiyet-i Osmaniye’de yaşamış kadimen, irken, dinen, tarihen ekseriyeti Türk olan ecza-yı vatan-ı Osmaniye’den İzmir vilâyetinin Yunanistan’a ilhak ve işgal haberini Haymana halkı te’essür-ü ve teessüfle karşılar. Gayeleri milletlere adalet, beşeriyete hürriyet, huzur bahş ve temininden ibaret olan İtilaf hükümât-ı mu’azzama ve adilesinin Wilson prensibleriyle âlem-i insaniyete ve medeniyete karşı ettikleri müsaadeler ile nakabil-i te’lif bulunan İzmir’in ilhak ve işgaline müsa’ade etmeyeceklerini 34.430 nüfustan ibaret olan Haymana müslim ve gayr-i müslimleri ümid etmektedir. Altı buçuk asırdır bir kardaş gibi yaşadığımız İzmir Vatan-ı Osmanî’nin lazım-ı gayr-ı müfarrıkı. Adalet, müsâvât, hürriyet-i akvam namına İzmir vilâyetinin kemakân idare-i Hâkimiyet-i Osmaniye’de ibkasını bilumum Haymana halkı namına yek zeban olarak istirham ve temenni ederiz.”*⁸

Bu telgrafi müteakip 23 Mayıs 1335/1919 tarihinde bu sefer sadece Türklerin imzaları ile **“Sadaret-i Uzmâ’ya”** bir telgraf daha gönderilmiştir. Kutsal vatanımızın bölünmez bir parçası olan sevgili İzmir’imizin savunma ve korunması için hükümetimizin en kesin teşebbüslere girişmesini istirham edildiği bu telgrafta; *“İzmir’de Yunan askerlerinin İtilaf mümessillerinin gözleri önünde ahali-i ma’sume-i İslamiyeye karşı vaki’ olan vahşiyâne ve şenaate ve tecavüz ve taarruzları umum kazamız ahalisinin kalplerinde gayr-ı kâbil-i tasvir, te’sir ve heyecan tevliid etmiştir. Mukaddes vatanımızın gayr-ı münkir bir cüz-i mukarreri olan sevgili İzmir’imizin müdafaa-i muhafazası için hükümetimizin en kat’i teşebbüsâta tevessül buyrulmasını istirham eyleriz ve muazzam hakanımızın irade-i şahanelerine intizâren bu uğurda maddi ve manevi her türlü fedakârlığı ihtiyârâ ve İzmir için bu kere fedâ-yı cana âmâde bulunduğumuzu arz eyleriz. Ferman.”*⁹ denilmektedir.

⁸ Telgrafın altında şu kişilerin isimleri vardır: “Eşraftan Hüseyin, Haymana Rum Cemaati Reis-i Ruhânisi Papa Yorgi, Haymana Belediye Reisi Ali Tevfik, Eşraftan Abdullah, Tüccardan Rıza Tevfik, Eşraftan Hacı Hasan, Eşraftan Boyacıoğlu Petro, Ermeni milletinden Todoreş, Ermeni milletinden Karabaş, Eşraftan Mehmed, Eşraftan Hoca Mustafa.” **BOA**, HR SYS, Dosya No: 2552, Gömlek No: 1, Bkz. Ek-1.

⁹ Telgrafın altında şu kişilerin isimleri vardır: “Belediye Reisi Ali Tevfik, Soğulcaklı Nuri, Mehmet Arif, Eşraftan Mustafa Bey, Hacı Bey, İsmail Ağa, Hacı Hüseyin, Hacı Şükrü,

Haymana ahali ve ileri gelenleri, İzmir'in işgali üzerine gönderdikleri protesto telgraflarındaki taleplerinin yerine getirilmemesi ve İşgal sahasında mezalim ve fecayinin devam etmesi İzmir'de vatan ve din kardeşlerimize yapılan **“zalim ve iğtişâşların”** artmasının sabredilemez bir dereceye ulaştığını, eğer bu duruma son verilmez ise bütün kuvvetleriyle İzmir'e doğru hareket edeceklerinden bahisle **“Sadaret-i Uzmaya”** yazdıkları 11.11.1335 (1919) tarihli telgrafta şöyle denilmektedir: *“Vatan-ı muazzezimizin en kıymetdâr parçasında bulunan Aydın vilayetinin bazı menâtıkı şerait-i mütarekeye ve Amerika reis-i cumhuru muhterem Wilson hazretlerinin prensiplerine muhalif olarak Yunanlılar tarafından işgal edilmiş ve dünyada emsali görülmemiş mezalim ve fecayi' iritkap eylemişlerdi. Bu ahval-ı gayri layika pek adl-ü hakka mügayir bulunduğu hükümet-i merkeziye ve gerek düvel-i itilafiyeye anlaşılmağla ittihaz buyrulan tedabir sayesinde bir dereceye kadar kesb-i sükût etmişti. Bu kere haber alındığına göre bu hunhar milletlerin nefsi-i İzmir'de vatan ve din kardeşlerimiz hakkındaki zalim ve iğtişâşlarını artırmakta oldukları bütün vüzuhiyla inkişaf etmiş olmağla artık sabredilemez dereceye gelmiş olan bu hale nihayet verilmesinin icab edenler nezdinde teşebbüsât-ı ciddiye ifâsı, aksi halde bütün kuvvetimizle birlikte İzmir'e müteveccihen harekete müheyya bulunduğumuzu arz ve netayic-i haseneden haberdar edilmekliğimizi istirham eyleriz. Ferman.”*¹⁰

Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifası Sebebiyle Gösterilen Tepkiler

Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye'nin Sivas Kongresi'ndeki kararlı tavrı gerekli tesiri çok çabuk göstermiştir. Gelişen hadiseler karşısında Damat Ferid Paşa Hükümeti'nin iktidarda kalması imkânsız hale gelmiştir. Damad Ferid Paşa bu sıkıntılı günlerde İngiliz Yüksek Komiseri Amiral de Robeck'e Padişahla kendisinin ve taraftarlarının hayat ve hürriyetlerinin korunması için tedbir alınıp alınmayacağını sorarak Ekim 1919'da istifa etmiştir. O'nun yerine siyasi hayatında şöhreti olmamakla beraber çok namuslu bir asker olan ve milliyetçilere sempati duyan Ali Rıza Paşa getirilmiştir. Bu durum Heyet-i Temsiliye'nin ilk siyasi başarısı olmuştur.¹¹

Mehmet, Ali Ağa, Ömer Ağa.” *“Haymana Halkının İzmir'in İşgalini Protesto İçin Gösterdiği Telgraf”*, **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, Sayı: 112, Yıl: 2001, s. 152-154, Bkz. Ek-2.

¹⁰ Telgrafın altında şu kişilerin isimleri vardır: “Aza Abdullah, Aza Mehmed Arif, Belediye Reisi Halid, Heyet-i Milliye Reisi Vehbi, Eşraftan Mustafa, Eşraftan Ahmed, Eşraftan Mehmed Nuri, Eşraftan Ali Tevfik, Aza Rıza, İsmail Rıza, Mustafa, Ahaliden Rahmi, Ahaliden Ahmed, Eşraftan Hacı Hüseyin, Kayserili Hacı Mehmed, İsmail, Mehmed Tevfik, Hasan, Osman, Hilmi. **BOA**, HR SYS, Dosya No: 2552, Gömlek No: 7, Bkz. Ek-3.

¹¹ Mehmet Şahingöz, **Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifası ve Tepkileri**, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2001, s.5-9.

Yeni hükümet, Padişahın Hatt-ı Hümayunu ile görevine başlamıştır. Bu Hatt-ı Hümayun'da “*Damat Ferit Paşa kabinesinin istifasına binaen ehliyetli görülen Ali Rıza Paşa'nın göreve getirildiği*” ve “*ahali arasında tefrikanın giderilmesi ve seçimlerin yapılması*” da istenmiştir.¹² Bu yeni hükümette, Kuva-yı Milliye'ye ve Milli Mücadele'ye sempati ile bakan üyelerin¹³ olması Anadolu ve Mustafa Kemal için umut verici olmuştur. Böylece Heyet-i Temsiliye ile yeni hükümet arasında kurulan temas üzerine, Mustafa Kemal Paşa 7 Ekim 1919'da Temsil Kurulu adına bir bildiri yayımlayarak milletle hükümet arasında anlaşma sağlandığı için resmi haberleşme yapılabileceğini bildirmiştir. Daha sonra Ali Rıza Paşa'nın Anadolu'daki Heyet-i Temsiliye ile diyaloga geçmek ve daha ılımlı bir politika takip etmek amacıyla 18 Ekim 1919'da Bahriye Nazırı olan Salih Paşa ile Heyet-i Temsiliye adına Rauf Bey, Bekir Sami Bey ve Mustafa Kemal Paşa Amasya'da görüşmüştür. Görüşmeler 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında üç gün sürmüştür. Burada alınan kararlar, ordu kumandanlarına bildirilmiştir.

Amasya görüşmelerinin sonucunda, Salih Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında üçü açık ve imzalı, ikisi gizli ve imzasız olmak üzere beş protokol tespit edilmiştir. Erzurum ve Sivas kongreleri esas alınarak kabul edilen protokollerde bir anlaşma sağlanmıştır.¹⁴

Üç gün süren Amasya Görüşmeleri'nden sonra sağlanan bu anlaşma maddeleri ile İstanbul Hükümeti Milli Mücadeleyi ve Heyet-i Temsiliye'yi resmen tanımıştır. Bu görüşmede kabul edilen en önemli nokta Mebusan Meclisi'nin 12 Ocak 1920 tarihinde tekrar açılması olmuştur. Bu Meclisin aldığı en önemli karar ise 28 Ocak 1920 tarihinde Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi olmuştur.¹⁵ Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlık ettiği Erzurum ve Sivas Kongreleri kararlarını tamamlayarak 28 Ocak 1920 tarihinde oybirliği ile kabul ettiği bu kararlar ile İstanbul'un da Milli Mücadele'yi benimsediği açığa çıkmıştır. Buna

¹² Selçuk Duman, “*Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin Kuruluşu*”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 2, Elazığ, 2002, s.350.

¹³ 13 kişilik kabine listesi şöyledir: 1. Sadrazam: Müşir Ali Rıza Paşa, 2. Şeyhül İslâm: Haydarî Zade İbrahim Efendi, 3. Hariciye Nazırı: Mustafa Reşid Paşa, 4. Dâhiliye Nazırı: Damat Mehmet Şerif Paşa, 5. Harbiye Nazırı: Ferik Cemal Paşa, 6. Bahriye Nazırı: Ayan'dan Salih Paşa, 7. Maliye Nazırı: Ayan'dan Tevfik Bey, 8. Adliye Nazırı: Ayan'dan Mustafa Efendi, 9. Maarif Nazırı ve Evkaf Nazırı: Sait Bey, 10. Ziraat ve Ticaret Nazırı: Hadi Paşa, 11. Şura-ı Devlet Reisi, 12. Nafia Nazırı: Abuk Ahmed Paşa, Ayan'dan Abdurrahman Şeref Bey. Duman, **a.g.m.**, s.350-351.

¹⁴ Şahingöz, **Ali Rıza...**, s.18-19.

¹⁵ Ahmet Mumcu, “*Misak-ı Milli ve Anayasamız*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı:3, Temmuz 1985, s.822 vd.

tahammül edemeyen İngilizler, Hükümete baskı yaparak, Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa'yı istifaya zorlamıştır. Bu arada 26-27 Ocak 1920 tarihinde Akbaş cephaneliği baskını ile Fransız askerlerinin esir alınması ve buradaki silah ve cephanenin Anadolu'ya kaçırılması, yapılan seferberlik hazırlıkları İtilaf Devletlerinin baskısını daha da artırmıştır. 3 Mart 1920'de Yunanlıların taarruza başlaması üzerine İngiliz temsilcisi Yunan Orduları karşısındaki milli kuvvetlerin 3 kilometre geri çekilmelerini istemesi üzerine bu isteği kabul etmeyen milliyetçilerin dostu Ali Rıza Paşa istifa etmiş (3 Mart 1920) ve yerine Salih Paşa Kabinesi kurulmuştur.¹⁶

Hükümetin istifası özellikle Anadolu ahalisini tedirgin etmiştir. Ali Rıza Paşa Kabinesi döneminde elde ettikleri kazanımları kaybetmek ve başından beri destek verdikleri ve son umutları haline gelmiş olan Kuva-yı Millîye hareketine son verilebileceği endişesiyle ve özellikle Mustafa Kemal'in vaziyeti açık bir şekilde anlatan 4 Mart 1920 tarihli **“dakika fevt edilmeyerek, gayet şedit bir lisanla”** ve aynı gece Padişah'a, Meclis-i Meb'usân Reisliği'ne ve Matbuata telgraflar gönderilmesi ve kendisine de bilgi verilmesini isteyen tamiminde tesiriyle kimi yerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, ahali ve eşraftan çeşitli zevat ile bazı din adamlarının imzalarıyla sadece protesto nameler gönderilmiş, kimi yerlerde halk galeyanını mitingler ve mitingler sonunda gönderdiği telgraflarla protesto ederek, bu emr-i vakîyi kabul edemeyeceklerini, kendilerini tatmin edecek bir hükümet olmazsa karşı koyacaklarını belirtmişlerdir. Ülkenin hemen hemen her bölgesinden katılımın görüldüğü Mustafa Kemal'in de tabiriyle tam bir **“telgraf fırtınasına”** dönen hareket etkili olacaktır. Gönderilen telgraflar da Mustafa Kemal'in tamiminde geçen ifadeler çoğunca aynen alınmış, bazıları da bölgelerini alakalandıran millî taleple ve işgallere dikkat çekmeye çalışmışlar, Padişaha ve saltanat makamına bağlılıklarını bildirmiş olmakla beraber, milliyetçi harekete de inandıklarını açık ifadelerle ortaya koymaya çalışmışlardır.¹⁷

İtilaf Devletlerinin aleyhte olarak devam eden baskısının sonucunda Kabinenin istifaya mecbur bırakılması Haymana'da da büyük bir heyecana vesile olmuş ve bunun üzerine **“İstanbul ve resmi makamlara”** telgraflar yazılarak bu durumun düzeltilmesi istenmiştir. Bu telgraflardan 5 Mart 1920 tarihinde **“Belediye Reisi Halit ve Haymana Müdafaa-i Hukûk-u Millîye Reisi Vehbi”** imzalarıyla Haymana'dan gönderilen telgrafta, Kabinenin bazı

¹⁶ Şahingöz, **Ali Rıza...**, s.51-52.

¹⁷ Şahingöz, **Ali Rıza...**, s.52 vd.; Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, C. 1, İstanbul, 1970, s.399.

gizli güçlerin baskısı sonucunda istifa ettirildiğini, bu zor günlerde milletvekillerinin yapacağı teşebbüslere milletçe yardım edeceklerini söyleyerek, şöyle demektedirler: “*Meclis-i Millîmizin mazhâr-ı itimâdı olan Ali Rıza Paşa Kabîne’si’nin âmâl-i mel’anetkârane perverde eden eşhâsın entrikaları ve bazı hafî kuvvetlerin tazyikâtıyla istifaya mecbûr edildiğini teessüfle haber aldık. Mukadderâtımızın tayin edilmek üzere olduğu bu vahîm anlarda, millet ve hükûmetin yek-vücûd olarak Hukûk-u Millîyyemizin muhafaza ve siyanetine çalışılması icâp ederken böyle bir buhran çıkararak efrad-ı millet arasında tohm-ı nifak ve şikak açmaya teşebbüs eden kimselere bütün ruhumuzla lanetler eder ve muhterem Meb’uslarımızın bu husûsta vakî olacak teşebbüsât-ı şedidelerine milletin yekpare bir kitle halinde daima müzâhir olacağını ve âmâl-i millîyyeyi tatmîn edemeyecek bir kâbineye kat’iyyen tahammül edemeyeceğimizi beyân eyleriz.*”¹⁸

İstanbul’un İtilâf Devletler’ince İşgaline Karşı Gösterilen Tepkiler

İstanbul’un işgali fikri daha önceleri bazı İngiliz siyaset adamlarınca ileri sürülmüştür. Özellikle Venizelos’un tesiri altında kalan, Lord Curzon ve Lloyd George gibi İngiliz siyaset adamları zaman zaman verdikleri beyanatlarla Türklerin İstanbul’dan çıkarılmaları, Avrupa kıtasından tamamen uzaklaştırılmalarını istemiştir. Bu amaçla Lord Curzon Ocak ayı başlarında, “**İstanbul’un Geleceği**” hakkında hazırladığı bir muhtırayı İngiliz Kabinesi’ne takdim etmiştir. Lord Curzon’un Türklerin Avrupa ile bağlarının kesilmesi için mevcut fırsatların değerlendirilmesini istediği bu muhtıra, 6 Ocak 1920 tarihinde İngiliz Kabinesi’nde etraflıca tartışılmıştır. Fakat bu plân Kabinede Lloyd George ve Balfour’dan başka taraftar bulamadığı için 6 Ocak’ta Kabine tarafından reddedilmiştir.¹⁹

İstanbul’un işgali sürecindeki gelişmelere Haymanalılar da seyirci kalamamıştır. Haymana’dan da 11 Ocak 1920 tarihinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Vehbi imzasıyla bir protesto telgrafının gönderildiği İstanbul’daki İngiliz temsilcisinin Londra’ya gönderdiği rapordan anlaşılmaktadır.²⁰

¹⁸ “Haymana Kaymakamı Ali Cemal ve Haymana Müdafaa-i Hukûk-u Millîye Reisi Müftü Vehbi” imzalarıyla Heyet-i Temsiliyeye verilen bilgiye göre: “Ankara Müdafaa-i Hukûk-u Millîye Heyet-i Merkeziyesinin ve milletin mazhar-ı itimâdı olmayacak bir kabîneye kat’iyyen itaat edilemeyeceği hakkında, Mabeyn-i Humayûn ile Meclis-i Mebûsan’a ve Matbuât’a telgraflar keşide” edildiği bildirilmektedir. **ATASE Atatürk Arşivi**, Kl. 27.D.1336/21. F.1-80.

¹⁹ **Tasvir-i Efkâr, İkdâm, Peyam-ı Sabah, Alemdar, İleri, Yeni Gün Gazeteleri**, 4 Ocak 1920 ; Jaeschke, **a.g.e.**, s.54; Şahingöz, **a.g.e.**, s.400-401; Tansel, **a.g.e.**, Cilt: III, s.8.

²⁰ Bilâl Şimşir, **British Documents on Atatürk**, Cilt: I, Ankara, 1973, s.347-355.

Lloyd George'un beyanatına içte ve dışta tepkiler devam ederken, 12 Şubat 1920'da toplanan Londra Konferansı'nda özellikle Türkiye meselesi konuşulmaya başlanmıştır. Konferansın en önemli konularından biri İstanbul'un geleceği meselesi olmuştur. 6 Ocak 1920'de İngiliz Kabinesi'nin, 14 Şubat'ta da Londra Konferansı'nın İstanbul'un Türklere alınmamasına dair verdiği kararı Lloyd George, müttefiklerden ayrılmamış olmak için kabul etmiş, Lord Curzon ise bu karara zaten muhalif olmuştur. Onlar, herhangi bir fırsat zureunda, Türklere ve Türkiye hakkındaki eski tezlerini yeniden ortaya atacak ve daha önce verilmiş olan kararları bozdurmaya çalışacaklardı. Nitekim Maraş ve havalisinde cereyan eden hadiseler onlar için iyi bir fırsat olmuştur. 10 Mart tarihli konferans toplantısında İstanbul'un işgali kararlaştırılmıştır. Çünkü Yüksek Komiserler, aralarında anlaşarak, işgal için gerekli kararı almıştır. Buna göre, İstanbul'un askeri işgali, 16 Mart sabahı saat 10.00'da başlayacak, Harbiye ve Bahriye Nezaretleri işgal edilecek, posta, telgraf, telefon işlerine el konacak ve polis sıkı bir kontrol altına alınacaktı.²¹

İtilaf Devletleri, Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin istifasını sağladıktan sonra, nihayet 16 Mart 1920'de milli iradeyi yok etmek amacıyla İstanbul'u resmen işgal etmiştir. İngilizler, iki kamyon askerle 10. Kafkas Tümeni Karargâhı ve bandosu erlerinin bulunduğu Şehzadebaşı Karakolu binasını basmıştır. Şehzadebaşı Cinayeti adıyla anılan bu olayda, çavuş, onbaşı dâhil beş şehit, dokuz yaralı verilmiştir. Bu cinayet işlenirken bir yandan da, başta İngiliz kara ve deniz piyadeleri olmak üzere İngiliz, Fransız, İtalyan kuvvetleri kışlalara, imalathanelere ve depolara saldırarak Türk askerlerini buldukları yerlere kapatmıştır. Harbiye Nezareti ve Bahriye Nezareti binalarını, telgrafhaneleri ve İstanbul'daki bütün askeri tesisleri işgal etmiştir. Aynı gün sıkıyönetim ilân edilmiştir. Bu olaylar olurken bir yandan da milliyetçi olarak tanınan kişiler tutuklanmaya devam etmiştir. Tutuklanan şahıslardan on biri, 18 Mart günü "Benbow" gemisiyle Malta'ya sürülmüştür.²²

²¹ Tansel, **a.g.e.**, Cilt: I, s.36-40; Şahingöz, **a.g.e.**, s.419-429.

²² Malta'ya gönderilen kişiler şunlardır: Çürüksulu Mahmut Paşa (Ayân'dan), Eski Harbiye Nazırı ve Isparta Mebusu Mehmet Cemal Paşa (Mersin'li), Eski Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmail Cevat (Çobanlı), İzmir Mebusu Hasan Tahsin Bey, Milli Kongre Reisi Dr. Mehmet Esat Paşa (Işık), Eski Bahriye Nazırı Sivas Mebusu Hüseyin Rauf Bey (Orbay), İstanbul Müstahkem Mevki Kumandanı Albay Ahmet Şevket Bey, Sivas Mebusu Mustafa Vasıf Bey (Kara Vasıf), Edirne Mebusu Mehmet Şeref Bey (Aykut), Edirne Mebusu Ahmet Faik (Kaltakkıran), İstanbul Mebusu Numan Usta. Bilal Şimşir, **Malta Sürgünleri**, Ankara, 1985, s.170-174; Şahingöz, **a.g.e.**, s.430.

Millî Mücadele’de Haymana’da İstiklâl-i Osmânî Günü Kutlaması

20. yüzyılın başında Osmanlı Devleti’nin içine düştüğü menfi durumdan kurtulmak için millete yeni heyecan ve millî şuur kazandırmak gayretlerinden biri olarak faydalanılan milli gün ve bayramlar, milli birlik ve beraberliği sağlamada önemli rol oynamıştır. Balkan Harbi’ni müteakip daha büyük bir savaşın içinde kendini bulan Osmanlı Devleti yöneticileri, resmen kabul edilmemiş olmasına rağmen **“İstiklâl-i Osmânî Günü”**nü en yüksek seviyede kutlanmasını sağlamışlardır.

Mondros Mütarekesi ile savaşın biteceği, sulh ve sükûn döneminin başlayacağı ümidini besleyen Türk milleti Mütareke’nin şartları hilâfında uygulanması karşısında kendini yeniden uzun ve kanlı bir mücadelenin içinde bulmuştur. İşte bu ortamda **“İstiklâl-i Osmânî Günü”**nün anlamı, Osmanlı Devleti’nin kuruluş gününü kutlamaktan ziyade devletin ve milletin istiklâlini koruma anlamını taşımaya başladı. Millet bugünde tarihinin ve milletin haşmetini görüyor, yeniden o günlere dönülebilecek ruhu ve içine düştükleri kötü vaziyetten çıkışın yollarını arıyordu.

Millî Mücadele’nin lideri Mustafa Kemal Paşa özellikle millî heyecanı diri tutmak, işgallere karşı milleti hazırlamak, millete millî şuur kazandırabilmek için onu harekete geçirebilecek her türlü gelişmeden faydalanmaktadır. Bunlardan biri de bayramlardır. Böylece bugünlerin heyecanından istifade ederek milletin büyük toplantılar yapmasının ve sonunda da, başta İtilâf Devletleri olmak üzere çeşitli devletlere protesto telgrafları göndererek, haklarını aramalarını, istiklâl için kararlılıklarını duyurmalarını istiyordu. Bu sebeple meşrutiyetin yıl dönümleri, şehitler için okutulan mevlitler, çeşitli dini ve millî günlerin kutlanmasından da bu manada istifade ediyordu.²³ Bu tür toplantıların vatanperverane tezahürata vesile olmasını istiyordu. 1919 yılında **“İstiklâl-i Osmânî Günü”**nün kutlanması tamimini yayımladığı günler, Osmanlı Hükümeti tarafından hakkında tutuklama kararının çıkarıldığı ve saltanat makamı ile ilişkisinin kesildiği döneme rastlamaktadır. Buna rağmen, Mustafa Kemal Paşa’nın başlattığı milletin istiklâlini koruma mücadelesini kazandıracak ruhu Türk tarihinin derinliklerinde aradığı ve buna önem verdiği görülmektedir. Pek çok şehir ve kasabada yapılan törenlerde yapılan konuşmalar ve sonunda gönderilen telgrafların muhtevasına bakıldığında bunu görmek mümkündür.

²³ Meselâ 1919 yılının Aralık ayında yani İstanbul Hükümeti ve saltanat makamıyla resmî ilişkisinin kesildiği günlere rast gelen Mevlüt günü münasebetiyle, başta Padişah ve Sadrazam olmak üzere, Hey’et-i Merkeziyeler, valiler, kumandanlar ve müstakil mutasarrıflıklara Sivas’tan tebrik telgrafları göndermiştir. **ATASE**, K.29, D.1336/26, F.3-1, 3-2, 3-3,3-4.

Haymanalılarının da “**İstiklal-i Osmanî Gününe**” büyük teveccüh gösterdikleri çeşitli makamlara gönderdikleri telgraflardan anlaşılmaktadır. Bu telgraflardan, Ankara’da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Hey’eti Temsiliyesi Reisi Muhterem Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine, Haymana Müdafaa-i Hukuku Milliye Reisi Vehbi imzasıyla 3 Ocak 1336 tarihinde gönderilen 20 numaralı telgrafta; “*Yevm-î istiklâli Osmaniyi mukabeleten arzı tebrikât eylerim. Ve inayeti bâri ve ruhaniyeti Hazreti Peygamberiden vatanımızın tamamii halâsı ve devlet ve milletin mail-i zaman-ı saadet ve istiklâlini temenni eyler ve umum efrad-ı memleket namına hidamatı vatanperveranelerine karşı ilelebet minnettâr ve medyunu şükran bulunduğumuzu da arz eyleriz efendim.*”²⁴ denilmektedir. 3 Ocak 1336 tarih ve 21 numaralı, Haymana Belediye Hey’eti Milliye Reisi Ahmet Vehbi imzasıyla “**Ankara’da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-u Osmanî Hey’eti Temsiliyesi Riyasetine**” gönderilen telgrafta; “*Yevm-î istiklali Osmanî münasebetiyle vatanımızın tamami-i halâsı ve devlet ve milletimizin mazhar-ı saadet olması zımnında umum milletin ed’iye-i Hayriye ile meşgul ve millettaşların yekdiğerlerine kardeşane imrar-ı hayat eylediklerini arz eder ve bilvesile arz-ı tebrikât eylerim efendim.*” denilmektedir.²⁵

Haymana Mal Müdürü Salih Rahmi imzasıyla 3 Kânun-u Sâni 1336 tarih ve 25 numarayla “**Ankara’da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesine**” gönderilen telgrafta da; “*Osmanlılığın yevm-î-i istiklâlini tezyin sebatınıza teşekkür ve vilayetimizi teşrifinizi fal-i hayır addederek hüsnü-kesbi mefharet eyler muvaffakiyetinizi cenab-ı haktan dilerim efendim*”.²⁶ 4 Kânun-u Sâni 1336 tarih ve 42 numaralı “**Ankara’da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine**” gönderilen Haymana Kaymakamı Ali Cemal imzalı telgrafta ise şöyle denilmektedir: “*Yevm-î istiklâli Osmanî münasebeti mütemenniyesiyle şeref keşide buyurulan talgrafname-i devletletleri Haymana’lılarda derin bir heyecan-ı meserret tevlit etti. Millet-i mübeccele-i osmaniyeinin her türlü nifak ve ihtilafatı bertaraf ederek kütle-i – vahş haline gelmesi ve kuvvet-i menfai-i milliye ve vataniyemizi muhafaza ve nihayet emrinde zatı Samilerine rüfekay-i muhteremeleri tarafından mâruf olagelmekte bulunan himmat-ı vatanperveraneden dolayı bilumum ahalinin şükran ve itminanlarını takdime içtisar eyler ve bilmukabele arz-ı tebrikât eylerim efendim.*”²⁷

Sonuç

²⁴ ATASE, KL.29, D.1336/26, F.4-92.

²⁵ ATASE, KL.29, D.1336/26, F.4 – 24.

²⁶ ATASE, KL.29, D.1336/26, F.4 – 39.

²⁷ ATASE, KL.29, D.1336/26, F.4 – 56.

Millî Mücadele esnasında önemli bir konuma sahip olan, hatta bir ara mücadelenin merkezi olarak bile düşünölen Haymana ve havalisi, İzmir'in haksız işgali, Ermenilerin Fransız desteğinde Maraş ve havalisindeki mezalimleri, millî talepleri dikkate alan bir hükümetin istifa ettirilerek yerine Damat Ferid Paşa veya onun emsali bir hükümetin kurulması ihtimaline karşı ve nihayet Türklerin millî istiklâllerini ortadan kaldırmaya yönelik olarak İslâm âleminin hilafet merkezi ve Türk milletinin payitahtının işgal edilmesi karşısında tepkilerini göstermişlerdir. Bu tepkilerin sonucunda millî şuur ve heyecanı galeyana gelen halk her tarafta taarruza ve haksızlıklara uğrayan ölkenin kurtarılması için fiili mücadeleye destek vermiştir. Bu mücadele Ankara'da Millî Meclisin açılışından sonra kurulan düzenli ordu birliklerine kadar her cephede devam etmiş, Millî Mücadele'nin Kuva-yı Millîye denilen bir nevî destan devri yaşanmasında önemli rol oynamıştır. Milletın gösterdiği bu tepkilerin yarattığı ortamdan mahallî mukavemet teşkilatları, bunlardan da Türk milletinin istiklâlini koruma ve idame etme mücadelesi doğmuştur.

Kaynakça

Arşivler:

ATASE Atatürk Arşivi, Kl. 27.D.1336/21. F.1-80.

ATASE, K.29, D.1336/26, F.3-1, 3-2, 3-3,3-4.

ATASE, KL.29, D.1336/26, F.4 – 24

ATASE, KL.29, D.1336/26, F.4 – 39

ATASE, KL.29, D.1336/26, F.4 – 56

ATASE, KL.29, D.1336/26, F.4 – 92

BOA, HR SYS, Dosya No: 2552, Gömlek No: 7.

Gazeteler:

Tasvir-i Efkâr, İkdâm, Vakit, Peyam-ı Sabah, Alemdar, İleri, Yeni Gün.

Kitap ve Makaleler:

Atatürk, Mustafa Kemal; **Nutuk**, C. 1, İstanbul, 1970.

Baykal, Bekir Sıtkı; “İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri”, **Belleten**, Cilt: XXXIII, Sayı: 136.

Belen, Fahri; **Türk Kurtuluş Savaşı**, Ankara, 1973.

- Duman, Selçuk; “*Ali Rıza Paşa Hükümeti’nin Kuruluşu*”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 2, Elazığ, 2002.
- Erim, Nihat; **Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)**, Cilt: I, Ankara, 1953.
- Eroğlu, Hamza; **Türk İnkılâp Tarihi**, İstanbul, 1982.
- Jaeschke, Gotthard; **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Çeviren: Cemal Köprülü, Ankara, 1971.
- Kurat, Yuluğ Tekin; “*Batılı Kaynakların Işığı Altında İzmir’in İşgali Sorunu (15 Mayıs 1919)*”, **VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, Cilt: II, Ankara, 1973.
- Mumcu, Ahmet; “*Misak-ı Milli ve Anayasamız*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı:3, Temmuz 1985.
- Sonyel, Salahi; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Cilt: I, Ankara, 1971.
- Şahingöz, Mehmet; **Ali Rıza Paşa Hükümeti’nin İstifası ve Tepkileri**, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2001.
- _____ ; **İzmir, Maraş ve İstanbul’un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1986.
- Şimşir, Bilal; **British Documents on Atatürk**, Cilt: I, Ankara, 1973
- Şimşir, Bilal; **Malta Sürgünleri**, Ankara, 1985.
- Taçalan, Nurdoğan; **Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971.
- Tansel, Selahattin; **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, Cilt: I, Ankara, 1973.
- Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi**, II. Cilt, II. Kısım, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1965.
- Türk geldi, Ali; **Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi**, Ankara, 1948.
- Yusuf Hikmet Bayur; **Türk Kurtuluş Savaşı**, Cilt: III, K.IV.

Ek-1-a

۹۰۰

تلف فامه

۳۳۰۰۱۷

۲۳۰۰۸۰۵

شماره	تاریخ	موضوع	محل	تاریخ	موضوع	محل
۳۳۰۰۸۰۵	۲۳۰۰۸۰۵	کلاس	تاریخ	اول	کتابخانه	اول
کلاس	تاریخ	موضوع	محل	تاریخ	موضوع	محل

حکومت لاهور، عمارت عدالت، لاہور، پاکستان

آثار اور کتب کے بارے میں

تاریخاً آگے کی توجہ اور لادرا اجرائی و طبعی حالت کی توجہ اور

انگریزوں کے ساتھ خیریت حاصل کرنا اور ان کے ساتھ خیریت حاصل کرنا

مسلک اور عبادت بشریت پر توجہ دینا اور ان کے ساتھ خیریت حاصل کرنا

استادان کے کلمات و خطبات کی توجہ دینا اور ان کے ساتھ خیریت حاصل کرنا

و مکتبہ قاریوں کو ایسی کتب سے آگاہ کرنا جو ان کے لئے نفع مند ہوں

Ek-1-b

تاریخ	نومردی	کلاس	تاریخ	آنها	ساعت	نوع	آنها
اول مکره			اول مکره	اول مکره	اول مکره	اول مکره	اول مکره
1			اول مکره				اول مکره

الحمد و تعالیٰ ما خود آئینه چهره شما ...

اولاً: ...

برقراری ...

عدالت ...

اداره ...

تاریخ: ...

Ek-1-c

تلفراقامه

تاریخ	نومردی	کلاس	تاریخ	آنها	ساعت	نوع	آنها
اول مکره			اول مکره	اول مکره	اول مکره	اول مکره	اول مکره
			اول مکره				اول مکره

اولاً: ...

ثانياً: ...

ثالثاً: ...

رابعاً: ...

پنجم: ...

ششم: ...

هفتم: ...

آشوب: ...

تاریخ: ...

BOA, HR SYS, Dosya No: 2552, Gömlek No: 1.

Ek-2

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 112, Yıl: 2001, s. 152.

Ek-3

TARTIŞMA

Oturum Başkanı Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN: Konuşmacılarımıza teşekkür ediyorum. Soru-cevap bölümüne geçebiliriz. Katkı yapmak isteyen özellikle Haymanalılardan soru sormak isteyen var mı?

Bir Dinleyici: Sayın Hocam, belki de Kurtuluş Savaşı'nın en önemli özelliklerinden bir tanesi Türkiye Büyük Millet Meclisi açırken Kurtuluş Savaşı'nın devam etmesidir. Meclis'te çalışmalar devam ederken Polatlı'daki, Haymana'daki top sesleri Meclis'ten duyuluyor. Türk Kurtuluş Mücadelesi'nin Meclis'te Atatürk'ün önderliğinde yürütülmesinin anlamı nedir? Arkadaşlarımıza sormak istiyorum.

Halil İbrahim ŞİMŞEK: Mustafa Kemal Atatürk'ün gerçekten çok olağanüstü şartlar içerisinde dahi çok önemli bir demokratik kimliği muhafaza ettiğini tespit etmiş bulunuyoruz. Daha ilk yola çıktığı andan itibaren ki olağanüstü şartlarda dahi, ayrı bir karakteri, daha anti-demokratik davranışlar sergilemesi beklenir. Aksine Mustafa Kemal Anadolu'ya adımını attığı ilk andan itibaren hangi göreve gelmişse seçimle gelmiştir. Her kongresinde, Sivas Kongresi de dâhil, hep seçimi ön planda tutmuştur ki dediğim gibi, o olağanüstü şartlarda bu yolu terk etmeyecek bir lider bulunamaz. Bu yüzden de Meclisi sürekli açık tutmak, çalışmak ve gücünü halktan almak en önemli şiarı olmuştur. Bunu demokratik kişiliği ile ifade etmemiz yeterli olur. Teşekkür ediyorum.

Abbas GÜÇLÜ: O zamanın Türkiye'sinde Haymana'dan protesto telgrafları gönderilebiliyorken Polatlı, Haymana'ya bağlı bir köydü. Ankara'nın diğer kazaları ne durumdaydı?

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ: Hepsinde vardı. Hepsinin ayrı ayrı var. Bu bahsettiğim Hariciye dosyasının içerisinde 400'ün üzerinde belge var. Diğer olaylar içinde hemen hemen pek çok yerden var.

Abbas GÜÇLÜ: Biz Haymanalıları muhalif biliyorduk, şimdi bakınca tarihe, oradan geliyor. Demek ki genetik bir şeymiş. O zaman da her şeye tepki koyarlarmış.

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ: Anadolu'nun pek çok yerinde var. 400 küsur yerden var. İzmir, Maraş, İstanbul, Diyarbakır. Bahsettiğim hemen hemen her olay için.

Abbas GÜÇLÜ: Ama Ankara'yı koruyup kollamak için başka kentlerden de kazalardan da Ankara'ya gelmiş mi yoksa sadece Haymana'dan mı?

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ: Siz mitigleri sordunuz.

Prof. Dr. Osman AKANDERE: Sakarya Üniversite'sinden Prof. Dr. Haluk Selvi'nin, İşgaller adıyla yayınlanmış geniş kapsamlı bir kitabı var. Başbakanlık Osmanlı arşivlerinde Mehmet Şahingöz hocamın, yine Hariciye arşivinden tespit ettiği belgeler var. Haluk hocam da burada. Ben sözü kendisine bırakıyorum.

Prof. Dr. Haluk SELVİ: Sadece İzmir'in işgaliyle birlikte, bir ay içerisinde Anadolu'nun farklı kazalarından yedi yüz elli telgraf çekilmiştir. Bunlar İstanbul'daki işgal devletleri kuvvetlerine ve Padişahın sadaretine. Bütün bunların hepsini aynı anda, birlikte yaydılar. İlçe ilçe, kaza kaza.

Abbas GÜÇLÜ: Bunlar kontrollü bir tepki mi, yönlendirilmiş bir tepki mi, yoksa yerel dinamiklerin kendi kendine tepkileri mi?

Prof. Dr. Haluk SELVİ: İzmir'de Maşatlık'ta bir toplantı yapılıyor. İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bütün delegelere gönderdiği telgrafla "*İzmir'in kaderi sizin göstereceğiniz tepkiye bağlı*" diyor. Bunun üzerine Anadolu'nun bütün şehirlerinde 16 Mayıs'tan itibaren protesto toplantıları yapılıyor. Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktıktan sonra 21 Mayıs'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne gönderdiği telgrafla da aynı tepkilerin devam etmesini, Anadolu'nun kurtuluşunun bu tepkilere bağlı olduğunu ifade ediyor.

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN: Ben bir şey ekleyebilir miyim? Aslında Cumhuriyet tarihi kitaplarımızda Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri sıralanırken 6–7 tane sıralanır. Öğrenciler ve herkes zanneder ki bu cemiyetler 6–7 tanedir. Hâlbuki tabiri caizse bunlar mantar gibi çıkmıştır. Aslında burada İttihatçı bir tabanda var. Yani İttihat Terakki oluşumunun da bu Müdafaa-i Hukuk'un çektiği telgraflarda ciddi rolü var. Yani çok da örgütsüz, dağınık falan değil, belli bir muhalefet gerektiren, belli bir örgüt geleneğinden gelen bir anlayış söz konusu. Bence bu oturum bize Haymana ile ilgili şunu da ortaya koydu. Haymana'nın Milli Mücadele'deki rolü Sakarya ile sınırlı değil. Yani Milli Mücadele'nin başından sonuna kadar Haymana özne olduğu için, Haymana üzerinden bakıyorum yoksa başka yerlerde var elbet. Ama *Haymana sadece Sakarya Zaferi'nin kazanılması değil onun öncesi ve sonrasında da Milli Mücadele'ye aktif olarak katılmış görünüyor.*

Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK: Müdafai Hukuk Cemiyeti'nin faaliyetleri içerisinde ilçe bazında parasal yardımlar var, Ankara'ya ulaştırılmak üzere. Mustafa Kemal'in Başkomutanlık yetkisini aldıktan sonra 7–8 Ağustos'ta yayınlamış olduğu Tekâlif-i Milliye Emirleri gereğince, ilçe bazında Tekâlif-i Milliye Komisyonları kurulur. Haymana'daki Tekâlif-i

Milliye Komisyonları'nın çalışmasıyla ilgili neler söz konusu. Teşekkür ediyorum.

Halil İbrahim UÇAK: Milli Mücadele'yi maddi olarak destekleyen Haymanalılardan üç isim öne çıkıyor. Bunlar çok önemli isimler. Biri Karagedikli Mustafa Bey. Karagedikli Mustafa Bey Milli Mücadele sırasında olsun, Sakarya Meydan Muharebesi sırasında olsun çok büyük maddi katkıları yaptı. Diğeri o zaman Haymana'ya bağlı olan Halaşlı Köyü, Halaşlı Mehmet Ağa. Halaşlı Mehmet Ağa'nın çok büyük yardımları var. Bir de bizim Polatlı'ya bağlı olan Kargalı köyünden Kargalı Kara Mustafa Bey var. Bu Polatlı'nın ilçe olmasını sağlayan ve İl Genel Meclis Üyesi. Kargalı Kara Mustafa Ali zamanında o dönemde Sakarya Savaşı'nın müteahhitliğini yapıyor. Yani bu giyim, efendime söyleyeyim yiyecek. Bunlar hep onun tarafından yapılıyor. Hatta o dönemde biliyorsunuz İzmir İktisat Kongresi'ne katılan bir tek ilçe belediye başkanı var o da Haymana Belediye Başkanı Turgudzade Ali Tevfik Efendi.

Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK: Ben Tekâlif-i Milliye Komisyonlarının hangi ölçüde Haymana'da konuşlandığını, çalışma yaptığını ve bu mücadeleye bir yardımda bulunup bulunmadığını sormuştum.

Halil İbrahim UÇAK: Benim bildiğim ve yaptığım araştırmalara göre o konu da bir şey yok.

Bir Dinleyici: Bundan sonra Haymana'nın kurtuluş gününü kutlayabilecek miyiz? Haymana'nın kurtuluş günü var mıdır? Yok mudur?

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN: Haymana'nın kurtuluş günü var mıdır? Yok mudur? Böyle bir konuyu resmi bir tarihle belirtmek bizi aşan bir durum. Ama şu bir gerçektir. Sayın başkanımızın da söylediği. Aslında Haymana'daki idarecilerinde kafası karışık. Mesela bizim bu bildirin ilk başlığı şuydu. 90. Yıl dönümünde Haymana'nın Kurtuluşu ve Sakarya Zaferi'ydi. Akademik anlamda araştırdık, Haymana'nın kurtuluş tarihine yönelik olarak bir şey söylemek zor. Buna karşın zorlama bir şekilde bir tarih belirlemek ne kadar akademik ve ne kadar bilimsel olur. Ben şunu söylemek istiyorum.

Bir Dinleyici: Değerli hocam, Haymana'nın Kurtuluş günü 1961 yılından sonra kısa sürelerde kutlandı.

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN: Mesela ben bugün şunu bekledim aslında. Acaba dedim. Başkanla da bunu konuşmuştuk. Saat 08.30 da hepimiz beraber bir Atatürk Anıtı'na gidip bir kurtuluş çelengi koysak, kurtuluş günü varsa böyle bir seremoninin yapılması gerek. Böyle bir şeyin yapılması gerekir. Hatta Sakarya Zaferi 13 Eylül'dür. 13 Eylül'de

yapmamızın sebebi de Haymana'nın kurtuluşu bağlamındadır. Gelin ben size bir politik cevap vereyim. Efendim Sakarya Zaferi kazanılmasaydı, Haymana işgal edilirdi. O zaman, bu bir varsayımda değildir. Kesinlikle öyledir. O zaman Sakarya Zaferi aynı zamanda Haymana'nın kurtuluşunu sağlamıştır ve bu bağlamda belki gayet politik oluyor değil mi cevap? Bu açıdan değerlendirildiğinde Haymana'nın kurtuluşu olarak 12 Eylül'ü idrak edebiliriz. Ben size daha politik bir şey söyleyeyim. Ben biraz önce Adanalı olduğumu söyledim. Benim çocukluğumda Ceyhan'ın kurtuluşu 5 Ocak'tı. Adana'nın kurtuluşu da 5 Ocak'tı. Bütün siyasetçiler, herkes Adana'ya giderler, koskoca ilçe Ceyhan'ı ihmal ederlerdi. Yıllar sonra uyanık bir belediye başkanı çıktı ve dedi ki “*Ceyhan 6 Ocak'ta kurtuldu.*” İsterseniz bakabilirsiniz. Benim çocukluğum boyunca Ceyhan 5 Ocak'ta kurtulmuştu. Sizin gibi bende ilkokulda katılmışım. Fakat şimdi yıllardır Ceyhan'ın kurtuluşu 6 Ocak'ta kutlanmaktadır ve karambole gelmemektedir. Aslında, eğer siz bize, eğer başkanımız burada derse ki, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü olarak detaylı ve tarafsız bir şekilde bir araştırma yapıp gerçekten biz kurtuluş gününü bundan sonra tespit edebilirsek biz bunu rapor olarak sunabiliriz. Gerçekten sunabiliriz. En doğru şekilde. Ama ister tören olsun, ister olmasın Sakarya Zaferi aynı zamanda Haymana'nın kurtuluşunu gösterir.

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ: Biraz farklı şeyler söyleyelim o zaman. Ters olsun. Kurtuluş günü kutlamak çokta hoş bir şey değil. Onun için de işgal edilmemiş bir yerin kurtuluş gününü kutlamasının bir anlamı yoktur. Önemli olan işgale düşmemektir.

Bir Dinleyici: Abbas Bey'e bir şey sormak istiyorum. Belki konuyu daha farklı bir yere de getirmek açısından. Eski Haymana'yı göremedim, üzüldüm dediniz. Eski Ankara'yı da diyor. Ben de derim ki acaba bu Ankara'yı kuranlar Sıhhiye köprüsünü, eski Ankara ile Yeni Ankara'yı çizen bir sınır olarak ayırmışlar. Eski ve yeni barışık oldu mu, olmadı mı bilmiyorum ama bir şey soracağım yani yeni Ankara'nın sorunu ne? Niye başarılı olamamış?

Abbas GÜÇLÜ: Haymana'nın kurtuluşu yoksa Polatlı'nın da yoktur. Çaldağ diyoruz. Çaldağ, şurda baktığınız zaman 10 adım ötedeki yer. Haymana'ya bağlı değilse nereye bağlı. Sadece ilçe merkez işimize geldiği zaman bütün köylerini kasabalarını almak doğru olmaz. Bugüne kadar olan bir geleneği ortadan kaldırmanın da kimseye bir yararı olmaz. Şimdi ben bu *Anadolu'yu gezdikçe, özellikle Antik Kentleri gördükçe bu topraklarda müthiş bir medeniyet, müthiş bir kültür olduğunu söyleyebilirim. Şimdi ki binalara baktığınız zaman kültürsüzlük var.* Şimdi Haymana'nın eski 3-5 tane evi kaldıysa, onlara bakın bir de yeni yapılanlara bakın. Aradaki farkı

görün. Bilemiyorum yani. Bu topraklarda bir uymama var, film kopmuş. 200 yıl film kopmuş. Nerden koptu bilmiyoruz ama 200 yıl sonra biz bir uyanmışız sanki o 5000 yıllık tarihin hepsi yok olmuş gitmiş. Sıfırdan ilk çağlardan yeniden başlamışız. Yani Kapadokya'ya gittiğiniz de o tarihi mimari kentleri yapan birinin, bu topraklardaki insanlar, şimdiki bu ucube binaları nasıl yapıyorlar? Onları anlamak mümkün değil. Binlerce yıl burada birlikte yaşayan bir toplum şimdi nasıl birbirine düşüyor bunu anlamak mümkün değil. Bundan dolayı siyasetçilerde işi bozuyorlar. Başkan da siyasetçi ama onları dolduranlar da biziz. Toplum olarak bunu yapıyoruz. Önce bunu çözmemiz lazım. Bunun dışında söylemek istediğim bir başka şey de tarihi biraz popülerleştirmemiz gerektiğidir. İki arkadaş toplanarak, teorik yazarak, bu ve benzeri toplantılara çok gidiyoruz. Sonra diyoruz ki, 5 saat sonra biz ne yazacağız? Hepsi anlatılanların çok çok önemli. Ama bunu biz size anlatırken nasıl anlatacağız? Gazetecilere de bunu anlatmak zorunda kalıyoruz. Bir şey anlamadığımız zaman biz bir şey anlatmıyoruz.

Bu sempozyum sırasında benim dikkatimi çekenlerden birisi de İzmir işgal edildiğinde Haymana'nın tepki göstermesi oldu. Başka kentler de göstermiş. Yani bu çok çok önemli bir şey. Ben artık İzmirli'lere hava atıcam gittiğim zaman siz işgal edildiğinizde ilk tepkiyi biz gösterdik ama siz Haymana nerede onu bile bilmiyorsunuzdur. Ya da Akhisar'da göndermiştir. Temelli'de göndermiştir Polatlı 'da. İzmir'in de şimdi çıkıp buralara teşekkür turu yapması lazım. İzmir Belediye Başkanı'nı gelecek sempozyuma çağıralım gelsin buraya. Bence minnet turuna çıksınlar. Bunu yapsınlar. Bunları biraz daha anlatsak, daha sade dille anlatsak çok daha çarpıcı olur. Yani Ankara, şimdi Melih Gökçek'in Ankara'sından çok mutlu olanda var, çok rahatsız olanda var. Benim öğrenciliğimdeki Ankara'dan çok daha modern bir Ankara, çok daha suni bir Ankara var. Sunileşmiş. Yani Cumhuriyet Tarihi'nin o ilk yıllarında parasız, pulsuz dönemde eski Ulus'a çıkacağımız, Gençlik Park'ından Atatürk Heykeli'ne gidinceye kadar oradaki o tarihi binalardaki estetik, şimdi hiç birinde yok. Diğer kentlerimiz de farklı değil. Gelişme var ama estetik yok. Estetik değerlere saygı yok. Her şey yok olmuş, yok olmuş gitmiş. Yani bu gelişme, gelişme değil. Bu sadece burada değil, Türkiye'nin her yerinde bu böyle. Osmanlı'nın bir anekdotu ile bitirmek istiyorum. Torunları geldiği zaman bizim atalarımıza kızılıyorsunuz ama bakın bizim atalarımızın yaptığından beri sizin Cumhuriyet döneminde yaptığımız bir tane eser yok. Hala onlarda oturuyorsunuz, onlarda konuklarınızı ağırılıyorsunuz. Hala gelen turistlere onları gösteriyorsunuz. Gerçekten de Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden sonra son 50 yılda 60 yılda mimari açıdan yapılan bir tane estetik etkinlik yok. Kültürel açıdan yok. Pedagojik açıdan yok. Bilimsel açıdan yok. Yani 1933'te bütçede beş kuruluş

para yokken Atatürk 1000'e yakın genç doktora öğrencisini Avrupa'ya gönderiyor. Şimdi gönderilmiyor. Şimdi yok. Yani bilim insanına. Şu anda üniversite sayısı 170'e çıktı. Ama 170 tane üniversitede tek profesörü olan üniversiteler var. Böyle bir mantık olabilir mi? Tarih, dünya üniversitelerine baktığımızda, en önemli bölümlerinin başında gelir. Türkiye'de tarih bölümlerinin hepsi boş. Tarihçinin yüzüne hiç kimse bakmıyor. Tarih okusan ne olacak, okumasan ne olacak. Amerikan politikacıların, diplomatlarının yüzde yetmişe yakını tarih mezunu ve hepsi tarih okuyorlar. Başka bir ülkeye gittikleri zaman o ülkenin tarihini orada yaşayanlardan çok çok daha iyi biliyorlar. Niye? Çünkü o alandan seçtikleri için onu yapıyorlar. Bizde belki dış işlerimizde hiç tarihçi yoktur. Bunlara sahip çıkmak lazım. Buradaki telgrafları bugün pek çoğunu ilk defa Haymanalı olarak duydum. Niye bunlar burada okullarda okutulmadı. Bu telgraflar niye şehrin eski yerlerine konulmaz. Neden gelen turistlere bunlar dağıtılamaz. Neden Haymana'ya daha farklı bir gözle bakılması sağlanamaz.

Ankara Üniversitesi'nin, şu andaki rektörü Cemal Bey, eskiden Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi dekanıydı. Geçtiğimiz yıl bir kitap yayınladı. 1930'lu yıllarda Ankara Ziraat da buz pateni yarışmaları yapılıyor. 1930'lu yıllarda buz pateni. Yine biraz önceki görüntülere baktığımız zaman, 1930'lu yıllarının öğrenci profili, hoca profili, kılık-kıyafet profili. Şu an buna baktığımız zaman bugünkünden çok çok daha farklı. Haymana'nın ben iddia ediyorum ki 1930'lu 40'lı 50'li fotoğrafları bulunsun, hem insan fotoğrafları, hem kent fotoğrafları, bugünkünden çok çok daha farklıdır. Bundan önce ileri gitmemi, geri gitmemi algılama yerine, niye böyle oldu sorusunu ortak başlıklar altında araştırmalı ve bunu daha farklı noktalara nasıl getiririz, onlara bakmamız lazım. Sadece parasal olarak büyümek önemli değil, nüfus olarak büyümek önemli değil. Biz bu kente ne verdik, ne alıyoruz. Şimdi bakıyorum, yine sağda solda karşıya ucube gibi bir otel yapılmış. İki tane daha yapılıyor. Bir tane yeşil yok. Ankara'dan Haymana'ya gelirken bir tane yeşil yok. Ne yapmak lazım bilmiyorum. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde Haymana'daki ormanlardan, ağaçlardan yürüyemezdik biz diyor. Niye şimdi Haymana'da bir tane ağaç yok. Yani eğer biz bu toprakları seviyorsak, önce bir ağaç dikmemiz lazım. Önce bu topraklarda yaşayanlara saygı duymamız lazım. Polatlı'da şehitlik var. Niye Haymana'da şehitlik yok? Çaldağı'nda niye bir anıt yok, görkemli bir anıt yok? Bunların yapılması lazım, İnşallah. Başkana büyük bir iş düşüyor, bunları yapar.

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN: Başkana epey iş düşüyor. Bize de düşüyor. Aslında temas edilen sorunlar bizim modernleşme anlayışımızdan kaynaklanıyor. Biz modernleşmeyi geleneklerden kopmak olarak

algılıyoruz. Gelenekçi olmak farklı, geleneklerden kopmamak farklı şeylerdir. Gelenekçi olmayı önermiyorum, ama geleneklerde önemlidir. Aslında bir şehrin ruhunu kaybetmemesi lazım. Abbas Bey Cumhuriyet ruhunu kaybediyor, şehirler ruhunu nasıl korusun diyor. Asıl konu bu. Cumhuriyet ruhunu korumalıdır ve bunların hepsi birbirini tamamlayan ilkelerdir.

Haymana Belediye Başkanı Hacı AYSU: Ben Abbas ağabeyimden Haymana ile ilgili tasnifler edindim ama burada olmayan Büyükşehir Belediye başkanımız Melih Gökçek, Ankara’da Ulus Tarihi Kent projesini hazırladı. Ulus’tan Kızılay’a kadar. Şu anda Hacı Bayram Veli etrafındaki o 100’e yakın tarihi dediğimiz yapıları şu an Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Bey Ankara’ya kazandırıyor eski görseiliğiyle, eski mimarisiyle. Bunun yanında, Melih Bey’den önce yapılan ucube binalar onların tamamı yıkılıyor. Ulus eski Cumhuriyet döneminin Ulus’una dönüyor.

Doç. Dr. İsmail AĞIRBAŞ: Sakarya Savaşı Türkiye Cumhuriyeti’nin omurgasıdır. Bu çok açık ve net ve Haymana’nın da bu omurgaya çok büyük katkısı var. Bunu belirtmiş olalım. Bu bağlamda herkes haklı aslında. Yapacak çok şey var. Çok güzel bir atasözü var. “*Binlerce kilometrelik bir yol, atılacak ilk adımla başlar*” Biz bugün büyük bir adım attık diye düşünüyorum. Bundan sonraki adımlar için de hem Abbas Bey’den hem de Temuçin hocamızdan söz aldık. Ben bunları not ettim. Teşekkür ediyorum

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN: Efendim bu oturuma ayrılan süre sona ermiştir. Ben konuşmacı arkadaşlara teşekkür ediyorum. Saygılarımla.

İKİNCİ OTURUM

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ'NE GİDEN SÜREÇ VE SAVAŞ

Oturum Başkanı Prof Dr. Metin AYIŞIĞI: Sayın Başkanım, çok değerli öğretim üyesi arkadaşlarım, değerli Haymanalılar, değerli basın mensupları, değerli öğrenciler. Sempozyumumuzun ikinci oturumunu başlatmış bulunuyoruz. Usuldendir genellikle sempozyumda görev alanlar ve söz alanlar kendilerini tanıtır. Çok da iyi olur. Böylece birbirimizi tanımış oluruz. Ben İstanbul Beykent Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden Prof Dr. Metin Ayışığı. Alanım Türkiye Cumhuriyeti tarihi. Yakın dönem Osmanlı tarihi çalışıyorum. İlk defa geldim Haymana'ya. Temuçin hocam vesile oldu. Sayın Başkanımızı tanıdık. Çok iyi bir şey yapıyor bence ve özellikle akademisyenler olarak bizler tarihin şuurunu belgelerle ortaya koymaya çalışıyoruz. Yoksa efendim, yanlış anlaşılmasın ben politik bir cevap veremeyeceğim ama hocam çok yerinde bir cevap verdi. Bırakın Haymana'nın kurtuluşunu kutlayalım efendim, niye kutlamayacağız. Elalem kutluyor da biz niye kutlamayalım. Ben Bulgaristan'da küçücük bir kasabada gördüm. Sozopol diye bir kasabada gördüm. Efendim Sozopol'ün alay caddesine bir anıt yapmışlar ve I. Dünya Savaşı'nda onlara göre şehit düşen ölülerinin isimlerini çakmışlar, yazmışlar. O bakımdan Sayın Abbas Güçlü çok haklı bence. Buradaki insanlar, buradaki çocuklarımız nereden gelip nereye gittiklerini bilmek zorundalar. Tarih bir şuur meselesidir. Şuurunuzu zinde tutarsanız o zaman geleceğe iyi bakarsınız. Sakarya Savaşı çok geniş bir cephede cereyan etmişse ve Haymana'da bu sınırlar içindeyse bu kutlanabilir. Ben benzer bir durumu Londra'da da gördüm. Maalesef ismini hatırlayamıyorum. Ama parklardaki, bahçelerdeki anıtlara bazı isimleri yazmışlar, kazımışlar, delikanlım bak buraya diyor. Burada bu topraklar için şehit düşen bu insanları gör de ona göre istikbaline yön ver diyor. Dolayısıyla bana göre illa Haymana için bir kurtuluş günü tarihi belirlemek istiyorsanız 12 Eylül olabilir. Bunu gelenek haline getirebilirsiniz. Biz de katkı sağlayabiliriz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, ulusal ve yerel basında mutlaka ipuçları vardır. Onun için bence bu geleneği yaşatın. Sonra bugün tebliğimde de dile getireceğim, Osmanlı mülkü henüz ortadan kalkmamış ve Hürriyet ve İtilaf aynı duyarlılığı

gösterememiş, bu yüzden her yerden bu tür telgraflar gördüm. Hele Manisa'nın bir telgrafı vardı. Tüylerimiz diken diken oldu. Daha İzmir işgal edilmemiş, Ocak 1919, aynen şu tabiri kullanıyor çok affedersiniz, “*Daha sonra kadınlar gibi ağlayıp, dövünmektense yiğitce, erkekçe çarpışarak, ölmeyi tercih ederiz.*” diyor. Büyük ihtimal aynı sözü sadece Manisalı değil, Haymanalı da söylemiştir ve üstelik burası henüz işgal edilmemiş, Yunan işgalini, zulmünü görmediği halde bu uyarıda bulunuyor. “*Bu bir şuur demektir*”. Bundan dolayı bu şuru hep diri tutmak lazım. Çok teşekkür ediyorum, çok iyi bir iş yaptınız ve inşaallah devam eder.

Prof. Dr. Saime YÜCEER: Özür dilerim, Sayın Başkanım konuşmanızla ilgili bir iki cümle söylemek istiyorum. Eğer Haymana gerçekten işgal edildiyse o zaman kurtuluş günü kutlanabilir.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI: Siz işgalden ne anlıyorsunuz hocam?

Prof. Dr. Saime YÜCEER: Yani Haymana işgal edilmiş mi?

Bir Dinleyici: Köylerimiz işgal edilmiş.

Prof. Dr. Saime YÜCEER: Köyleri işgal edilmişse o zaman kutlanabilir. Ancak işgal edilmediyse kutlamak sakıncalı. Sonra kadınlar gibi dövünmek sözü de beni rahatsız etti.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI: Belge öyle diyor. Belgede var bu sözler.

Prof. Dr. Saime YÜCEER: Milli Mücadele sırasında kadınlar da savaştılar.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI: Hayır, hayır öyle değil. Kadınlar daha nazik, nazik. Hemen gözleri dolar boşalır ya. Ayrıca ben söylemiyorum. Belgede var bu sözler.

Prof. Dr. Saime YÜCEER: Ayrıca şunları da söylemek istiyorum. Milli Mücadele döneminde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulduktan sonra ülke örgütlü bir yapıya dönüştürülmüştür. Türk toplumu Milli Mücadele döneminde bugünkünden çok daha fazla örgütlü bir toplum özelliğine sahip olmuştu. Şunu da eklemek isterim ilk sivil toplum örgütleri Mustafa Kemal tarafından kurulmuştur ve başarılı bir şekilde yürütülmüştür.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI: Teşekkür ediyoruz. Çok sağolun. Şimdi konuşmalara geçiyoruz.

BAŞKOMUTANLIK YASASI TARTIŞMALARI

*Esmâ TORUN ÇELİK**

Giriş

23 Nisan 1920’de Ankara’da açılan ulusal Meclis, egemenliğin kayıtsız koşulsuz ulusa ait olduğu ilkesinden hareketle ulusal savaşın yürütücüsü olmuştur. Esasen egemenlik kaynağının değişmesiyle birlikte yeni bir Türk devletinin kuruluşunun ön hazırlıkları da başlatılmıştır. Meclis içinde bir hükümet kurulmuş ve işgal altında olmayan bölgelerin ve savaşın yönetimini üstlenmiştir Meclis başkanı olarak, ulusal savaşın önderi ve TBMM’nin kurucusu olan Mustafa Kemal oybirliği ile seçilmiştir. Meclis başkanı olarak aynı zamanda Vekiller Heyeti’nin de başkanı olmuştur. Mustafa Kemal, Anadolu’ya geçtiği günden itibaren yürüttüğü ulusal mücadele önderliğini bu kez Meclis Başkanı sıfatıyla sürdürmüştür.

TBMM’nin kendi otoritesini tüm yurttaki etkin kılmak için bazı önlemler alırken, Doğu’da ilk cephe Ermenilere karşı açılmıştır. Kazım Karabekir komutasında 15. Kolordunun bu harekâtı sonucunda Ermeniler yenilgiye uğratılmış ve TBMM ilk resmi antlaşması olan Gümrü Antlaşması’nı imzalayarak, Doğu sınırlarını güvenlik altına almıştır. Arkasından da Batı cephesinde Yunan birliklerine karşı ilk mücadele İnönü’de verilmiş ve zaferle sonuçlanmıştır. Yunan birlikleri bu yenilgiden sonra yeniden toparlanarak saldırıya geçmişler, ancak bir kez daha İnönü’de yenilgiye uğramışlardır. Bu savaşlar sırasında Batı cephesi komutanı İsmet İnönü’yü. Tüm ülkeyi sevince boğan ve ulusal Bağımsızlık Savaşı’nın kazanılacağına duyulan inancı arttıran bu savaşları küçük çaplı olan Aslıhanlar ve Dumlupınar Savaşları izlemiştir. Ancak Türk ordusu yorgun olduğundan Yunanlı birliklerini yeterince takip edememiştir. Erkan-ı Harbiye Umumiye Vekilliği’ne ilk olarak Albay İsmet getirilmiş, Kasım 1920’den itibaren de önce vekâleten daha sonra (Ağustos 1921) asaleten bu görevi yürütmüştür.

Bütün gücünü yeniden toplayan ve Kral Konstantin’in İzmir’e gelmesiyle morali zirveye çıkan Yunan birlikleri, 8 Temmuz’da saldırıya

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

geçmişlerdir. İnönü-Eskişehir-Afyon-Kütahya hattında geniş bir cephe başlayan savaşta Türk ordusu çok büyük kayıplar vermişti. Batı cephesinin en sıkışık günleri 15–16 Temmuz tarihlerinde yaşanmıştı. Kütahya mevzileri beklenildiği gibi tutulamamış, Yunanlıların ellerine geçmişti. Ordu birlikleri büyük zarara uğramıştı. Bu durumda yeni bir savaş için ordunun yeniden düzenlenmesi ve büyük miktardaki insan ve malzeme ihtiyaçlarının karşılanması gerekiyordu. Üstelik Yunan ordusu saldırı gücünden pek bir şey kaybetmemişti. Bu durumda çekilen Türk birliklerini takip edeceği mutlaktı. Batı cephesinin bu bunalımlı döneminde, savaşın her aşamasını yakından izleyen TBMM Başkanı Mustafa Kemal, Batı cephesindeki durumu yerinde görmek ve cephe komutanıyla görüşmek üzere, 17 Temmuz'da Eskişehir'e gelmiştir¹. Batı Cephesi karargâhında durumu inceleyerek, harekâtın sevk ve idaresi konusundaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir²:

“Yunan Ordusunun bütün kuvvetiyle yaptığı bu saldırı karşısında, bizim askerî olan asıl görevimiz, Millî Mücadele'nin başlangıcından beri izlediğimiz görevdir ki O, her Yunan taarruzu karşısında kaldıkça, bu taarruzu direnmek ve uygun hareketlerle durdurmak ve etkisiz hale getirmek ve yeni orduyu meydana getirmek için zaman kazanmaktır. Bu düşman taarruzu karşısında da, bu ana düşünce gözden uzak tutulmamalıdır.”

Bu düşünceyle cepheye birliklerin daha fazla zarar görmemesi için bazı önlemler alma zorunluluğu duyan Mustafa Kemal, 18 Temmuz'da Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'ya bir direktif yollamıştır. Buna göre, orduyu Eskişehir'in kuzey ve güneyinde topladıktan sonra, düşman ordusu ile araya bir mesafe koymak gerektiğini, ordunun düzeni, eksikliklerinin giderilmesi ve takviye edilmesi için bu hareketin zorunlu olduğunu, bunun için de Sakarya'nın doğusuna kadar çekilmelerinin uygun olacağını belirtmiştir. Bu çekilme sırasında düşmanın takip etmesi durumunda hareket üssünden uzaklaşacakları ve yeni menziller kurmaları gerektiği için birçok güçlüklerle karşılaşmalarının kaçınılmaz olduğunu, bu durumda ordunun daha uygun şartlara sahip olacağını bildirmiştir. Bu çekilme harekâtının en büyük sakıncasının ise Eskişehir gibi önemli bir kentin ve çok miktarda arazinin düşmana bırakılmasından dolayı kamuoyunda bir moral bozukluğunun meydana gelmesi olduğunu vurgulamıştır. Askerliğin gereği olarak gördüğü bu çekilme harekâtını duraksamadan uygulayarak diğer sakıncalara karşı konulabileceğini ifade etmiştir³.

¹ **Türk İstiklal Harbi**, II. Cilt, Batı Cephesi 4üncü Kısım, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Ankara, Genkur. Basımevi, 1974, s. 186-359.

² **A.g.e.**, s.360.

³ **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C.11 (1921), İstanbul, Kaynak Yayınları, 2003, s.242.

Esasen bu yönergede çekilme emrini verirken, Mustafa Kemal'in bir sonraki hamleyi de hesapladığı, hatta adeta Sakarya Savaşı'nın planını yapmış olduğu ortaya çıkıyor. Ancak öncelikle kamuoyunda, özellikle TBMM'de oluşacak olan olumsuz havayı ve moral bozukluğunu ortadan kaldırmak için girişimlerde bulunmuştur.

Başkomutanlık Yasası'nın Çıkarılma Sürecinde Meclis'te Yaşanan Tartışmalar

Kütahya-Eskişehir Savaşları hakkında TBMM'de yapılan ilk görüşmeler, 23 Temmuz tarihlidir. Bu tarihte İcra Vekilleri Heyeti Başkanı ve Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa tarafından hem Yunan saldırısı hakkında bilgi vermiş hem de bu saldırı nedeniyle alınmasını istedikleri önlemleri milletvekillerine anlatmıştır. Gizli oturumda yaptığı konuşmada Fevzi Paşa, öncelikle savaşın nasıl cereyan ettiği ile ilgili uzun açıklamalar yapmıştır. Fevzi Paşa, savaşın sadece birinci aşamasının bittiğini, mücadelenin devam edeceğini, bundan sonra yapılacak şeyin yorulan orduyu dinlendirmek, takviye etmek ve silah ve cephane gibi her türden ihtiyaçlarını karşılamak olduğunu, böylece güçlenen ordunun kesin bir darbe ve meydan savaşı ile düşmanı yenmek olduğunu ifade etmiştir⁴.

Açık celseye geçildiği zaman Fevzi Paşa, ordunun Yunan güçlerini durdurmayı başardığı, güçlü ve zinde bir konumda olduğunu, saldırı gücünü kaybetmediğini, düşmanın ilerlemesinin önemli olmadığını ve kısa zamanda bu yerlerin yeniden alınacağını ifade etmiştir. Edirne Milletvekili Şeref Bey, savaşın kazanılacağına duyduğu inancı belirterek, orduya Meclisin selamını götürmek üzere milletvekillerinden bir heyet kurulmasını teklif etmiştir. Bu teklif oybirliği ile kabul edilerek⁵, 15 milletvekili seçilmiştir⁶.

28 Temmuz 1337 tarihli oturumun başında, TBMM Başkanı Mustafa Kemal'in 26 Temmuz tarihinde Batı Cephesi Karargâhı'ndan TBMM'ye yolladığı telgraf okunmuştur. Mustafa Kemal bu telgrafında Batı Cephesi Karargâhı'nda İsmet Paşa ile buluştuğunu, düşmanın Eskişehir yakınlarında bekleme halinde bulunduğunu, askeri durumun her şekilde güven verici olduğunu bildirmiştir. Bu telgrafın arkasından da TBMM milletvekillerinden seçilen ve cepheye Meclisin selamını götüren heyetin çektiği 27 Temmuz tarihli telgraf okunmuştur. Milletvekilleri cepheyi ziyaret ettiklerini, cephedeki ordunun komutandan erine kadar her ferdin düşmana kesin

⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.2, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985, s. 99-102.

⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C.11, İçtima 2, 23.07.1337, Ankara, TBMM Basımevi, 1958, s. 348-353.

⁶ A.g.e., 24.07.1337, s.356-360.

darbeyi indirme konusunda sarsılmaz imanlarının devam ettiğini vurgulamışlardır⁷.

Kütahya-Eskişehir Savaşlarından sonra, Başkomutanlık yasası çıkarılana kadar ordunun durumu ve neler yapılması gerektiği, her oturumun değişmez tartışma konusu olmuştur. İlk günler ordunun durumu ve yönetimi konusundaki eleştiriler daha yumuşak bir üslupla yapılırken, sonraki günlerde giderek sertleşmiştir. Bu eleştirileri değerlendirirken TBMM'deki gruplaşmaları ve yaklaşık iki ay önce Meclis'te Mustafa Kemal tarafından Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kurulmasını göz önünde tutmak gerekiyor.

30 Temmuz 1337'de tarihindeki Meclis oturumunda, Başkan Mustafa Kemal Meclisin, divan başkanlığında bir miktar parası olduğunu, yaralıları bu paradan hediyeler almayı önermiştir. Bu teklif hemen kabul ediliyor⁸. Bu arada gizli celseye geçilmesi oylanıyor ve ikinci celsenin gizli olması kabul ediliyor. Gizli celsede Fevzi Paşa Eskişehir'in düşman eline geçmesinden sonra cepheye yaptığı ziyaret sırasında elde ettiği sonuçları açıklamıştır. Eskişehir'in kaybedilmesine rağmen ordunun iyi durumda olduğunu, ancak pek çok zarar gördüğünü ve bu zararında en kısa zamanda karşılanması ve ordunun her bakımdan takviye edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Alınan yenilgi nedeniyle endişe edilmemesi gerektiği, zararların telafi edilmeye başlandığı, ordunun manevi kuvvetinin mükemmel olduğunu belirtmiştir. Çekilmenin bir taktik olduğunu ve bu süreçte alınan önlemleri yeterli bulduğunu söyleyen Fevzi Paşa, düşman güçlerinin halkın moralini bozmak için ortaya attıkları ordunun bozguna uğradığı şeklindeki iddialara inanılmamasını istemiştir. Bazı milletvekilleri savaşın gidişatı hakkında ona sorular yöneltmişlerdir. Bu sorulardan birisi de savaşta ordu birliklerini sevk etme ve çekilme işinde idari hata yapıp yapılmadığı konusudur. Meclis tutanaklarında bu milletvekilinin kim olduğu belirtilmemiştir. Fevzi Paşa, böyle bir hatanın yapılmadığını örneklerle anlatmıştır⁹.

Milletvekilleri eleştirilerine bundan sonra da devam etmişlerdir. Bu eleştirilerde daha çok Vekiller Heyeti hedef alınmıştır. Eleştirilerle birlikte neler yapılması gerektiği konusunda öneriler sunan milletvekilleri de olmuştur. Özellikle Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin mali kaynakları israfından yakınıyor ve bir heyet kurularak Vekâletin hesaplarının

⁷ A.g.e., 28.07.1337, s. 362-364.

⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C.11, İçtima 2, 30.07.1337, elliyedinci İçtima, birinci celse, s.366.

⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre. 1, Cilt 2, İçtima 2, 30 Temmuz 1337 (1921), s. 116-120

inceletilmesini ve her ile meclis adına görev yapacak bir genel müfettiş yetki ve sıfatına sahip birinin gönderilmesini önermiştir¹⁰.

Açık olan üçüncü celsede Fevzi Paşa, cepheye dair açıklamada bulunmuştur. Gizli celseye göre son derece kısa olan bu konuşmasında düşmanın kendi istediği yerde savaşı kabul ettirmek istediğini, ama başarılı bir askeri harekâtle bu isteklerinin boşa çıkarıldığını, artık kendi istediği yerde düşmana son darbeyi vuracağını ileri sürmüştür. Onun bu sözleri Mecliste alkışlarla, yaşasın ve inşallah sesleriyle karşılanmıştır¹¹.

Kütahya-Eskişehir Savaşları'nın kaybedilmesi ile büyük bir toprak parçasının Yunanlıların eline geçmesinin, sadece askeri bakımdan değil ekonomik bakımdan da olumsuz sonuçları olmuştur. Seferberlik ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanması bakımından önemli olan bu topraklar, oldukça verimliydi ve hasat yapılamadan düşman eline geçmişti. Bu savaşın kaybı, ordunun da moralinin oldukça bozulmasına neden olmuş ve asker kaçaklarının sayısı artmıştır. Bu da birliklerin savaş gücünün düşmesine neden olmuştur. Yurt genelinde de moral bozukluğu doruğa ulaşmış, başta Yunan basını olmak üzere işgalcilerin olumsuz propagandası yüzünden savaşın artık kaybedildiğini düşünenlerin sayısı bir hayli fazlaydı. Herkes Meclisten gelecek haberlere bakıyordu.

Bu yenilgi nedeniyle artık bir sonraki savaş ölüm kalım savaşı olacaktı. TBMM üyeleri de bunun bilincindeydi. Cepheye gönderilen heyetteki milletvekilleri cephenin durumu ve askerlerin morali konusunda Meclise 2 Ağustos'ta yaptıkları açıklamalarda ordunun çok iyi durumda olduğunu ifade etmişlerdir. Ordunun yaptıkları ziyaretten duyduğu memnuniyeti ve iyi durumda olduğunu, ordunun yenilgi nedeniyle değil bir plan çerçevesinde çekildiğini, yenilen bir ordunun ruh halinde olmadığını, hiç savaşmamış bir ordu kadar düzenli, kararlı ve güçlü olduğunu savunmuşlardır¹².

Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanan 2 Ağustos tarihindeki gizli oturumda cepheden dönen Sinop milletvekili Rıza Nur, Karesi Milletvekili Vehbi ve İzmir milletvekili Mahmut Esat Bey'in ortak hazırladıkları rapor okunmuştur. Konuyla ilgili olarak önce Sinop Milletvekili Rıza Nur söz almış ve ordunun moralinin iyi olduğunu ancak savaş sırasında çok kayıp verdiğini, askerin çarığından süngüsüne kadar pek çok şeyin yok ya da eksik olduğunu ve ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini belirtmiştir. Rıza Nur

¹⁰ A.g.e., Devre. 1, Cilt 2, İctima 2, 30 Temmuz 1337 (1921), ikinci celse, s. 120-127.

¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C.11, İctima 2, 30.07.1337, elli yedinci İctima, üçüncü celse, s.367-368.

¹² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, C.11, İctima 2, 2.8.1337, elli dokuzuncu İctima, birinci celse, s.400-402.

konuşmasında çekilmenin nedenlerini de sorgulamıştır. Yenilginin nedenlerini esasen Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin uyumasına, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'nin yeterince görevini yerine getirmemesine ve Heyet-i Vekile'nin de ağır davranmasına bağlamıştır. Müdafaa-i Milliye Vekili'nin üç göreve birden bakmasının doğru olmadığını (hem Erkan-ı Harbiye Umumiye Reisi hem de Vekiller Heyeti Başkanı) neden üç işin aynı kişiye verildiğini anlamadığını belirtmiştir. Rıza Nur, Erkânı Harbiye-i Umumiye'yi takviye etmek, başına da Fevzi Paşa'yı getirmek gerektiğini ve Refet Paşa'nın da Müdafaa-i Milliye Vekili olabileceğini savunmuştur. İsmet Paşa'nın çalışkanlığını ve başarılarını takdir ettiğini belirttiikten sonra durumun olağanüstü olduğunu, böyle bir zamanda Mustafa Kemal'in ordunun başına geçmesini önermiştir¹³.

Yine gizli olan üçüncü celsede de Karesi Milletvekili Vehbi Bey, ordunun yeniden takviye edilmesi için önlemler alınmasını isterken, Meclis Başkanı Mustafa Kemal'in de Başkumandanlığı üzerine almasının şart olduğunu vurgulamıştır. Böylece, Rıza Nur'dan sonra Başkomutanlık konusunu açık biçimde gündeme taşımış ve ordunun başarısı için bunu şart koymuştur. Başkomutanın önderliğinde herkes üzerine düşen görevi yerine getirdiği takdirde bir ayda düşmanı yenebileceklerini ileri sürmüştür¹⁴.

3 Ağustos tarihinde yapılan Meclis görüşmelerinde ise, Maliye Vekili Trabzon Milletvekili Hasan Bey, gelir ve gider arasındaki uçurum bir hayli fazla olduğundan ve ciddi bir bütçe açığından söz etmiştir. Yeni gelir kaynağı bulmanın zorluğunu anlatırken daha hasat yapılmadan çok verimli bir kısım arazinin düşmana terk edilmesinin gelirden bir azalma yaratacağını ifade etmiştir. Yeni gelir kaynakları bulunsa bile bunun anında etki gösteremeyeceğini, en az 4 ay beklemek gerektiğini, ancak ordunun ihtiyaçları çok acil olduğu için "Tekâlifî Harbiye"ye başvurma zorunluluğunun olduğunu bildirmiştir¹⁵. Hasan Bey'in yaptığı bu açıklamalara bakıldığında Sakarya Savaşı öncesi mali durumun ne denli kötü olduğu ve Tekâlifî Milliye Emirleri'nin gerekçesi daha iyi anlaşılacaktır.

4 Ağustos tarihine gelindiğinde, yenilgi nedeniyle bu döneme kadar pek fazla yapılmayan eleştiriler daha şiddetli biçimde yapılmaya başlanmıştır. Esasen bu tartışmalarda, TBMM Başkanı olarak Mustafa Kemal şahsen eleştirilmemekle birlikte hedef alınan kurumlar ve icraatlar eleştirilirken, asıl

¹³ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre. 1, Cilt 2, İçtima 2, elli dokuzuncu inikad 2 Ağustos 1337 Salı ikinci celse, s. 132-138.

¹⁴ **A.g.e.**, Devre. 1, Cilt 2, İçtima 2, elli dokuzuncu inikad 2 Ağustos 1337 Salı, üçüncü celse, s. 138-142.

¹⁵ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre. 1, Cilt 2, İçtima 2, altmışıncı inikad, 3 Ağustos 1337 Salı, üçüncü celse, s. 146-151.

hedefin o olduğu anlaşılacaktır. 2 Ağustos'ta Başkomutanlık için ilk kez adının telaffuz edilmesinden sonra muhalif milletvekillerinin daha fazla hedefi haline gelmiş olabilir.

Cepheye giden milletvekilleri ülkenin asayişinin ve güvenliğinin sağlanması, ihanetlerin ve fesadın önlenmesi için birkaç ili kapsayan bölgeler oluşturarak genel müfettişliklerin kurulmasını ve geçici olarak Meclis tarafından seçilen bir kişinin genel müfettiş olarak bu bölgelerde görevlendirilmesini öngören bir yasa teklifi vermişlerdir. Ordunun gerisini güvenlik altına almaya dönük ve yedi müfettişlik bölgesi kurulmasını öneren yasa teklifi 4 Ağustos'ta Meclis'te görüşülmüş, verilen teklifleri, yasayı hazırlayanlara gönderme kararı alınarak, gizli celseye geçilmiştir¹⁶.

Gizli celsede ilk sözü alan İstanbul Milletvekili Ahmet Ferit Bey, gerek askeri ve gerek mali durumun bozukluğunu gözler önüne sererek, gereken önlemleri alması için Hükümete tam yetki verilmesini ve görevinde serbest bırakılmasını, eleştirilerin bir süre için yapılmamasını, böylece Meclis ve Hükümetin tek vücut olduğunun gösterilmesini istemiştir¹⁷. Mersin Milletvekili Selahaddin Bey ise bu zamana kadar savunma konusunda hükümetin isteyip de meclisin vermediği hiçbir şey olmadığını, bundan sonra da hükümet ne isterse milletin vereceğini, amacın vatan toprağını düşmana çiğnetmemek olduğunu, her türlü fedakârlığa hazır olduklarını ve mutlaka başarılı olacaklarını ve tereddüde gerek olmadığını ifade etmiştir. Milletin bütün gücünün bir noktaya toplanmasını ve milletin toplanan bütün gücünü de bir kişinin hiçbir engel ve korku olmadan milletin faydasına kullanmasını ve zafer kazanmasını istemiştir. Başkomutan vekili sıfatıyla görev yapacak olan bu kişinin, ya bu zamana kadar orduyu yöneten kişi ya da Meclis Başkanı olmasını veya bunlar olmazsa yeni birinin seçilmesini istemiştir¹⁸.

Aydın Milletvekili Doktor Mazhar Bey ise savaşı kazanmak için Mustafa Kemal'in Başkomutanlığa getirilmesinin şart olduğunu ileri sürmüştür¹⁹:

¹⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 1, C. 12, İttima 2, 4.8.1337, Altmış ikinci İttima, birinci celse-ikinci celse, s.1-15.

¹⁷ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre. 1, Cilt 2, İttima 2, altmış birinci inikad, 4 Ağustos 1337 Perşembe, üçüncü celse, s. 157-158.

¹⁸ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre. 1, Cilt 2, İttima 2, altmış birinci inikad, 4 Ağustos 1337 Perşembe, üçüncü celse, s. 157-159.

¹⁹ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre. 1, Cilt 2, İttima 2, altmış birinci inikad, 4 Ağustos 1337 Perşembe, üçüncü celse, s. 160-162.

Meclis'te milletvekilleri yaptıkları konuşmalarda Mustafa Kemal'in adını söylememelerine rağmen Başkumandanlık için önerdikleri tek kişi oydu. Muhafif milletvekilleri de Başkumandan vekili olarak Mustafa Kemal'in ordunun başına geçmesini istiyorlardı. Bunun nedenini Mustafa Kemal Nutuk'da muhalif milletvekillerinin yenilginin baş sorumlusu olarak onu gördüklerinden dolayı böyle bir tutum içine girdiklerinden söz etmektedir. Adını söylememelerine rağmen, ordunun çekilmesinin baş sorumlusu olarak gördükleri için kendisinin ordunun başına geçmesini istemişlerdir. Mersin Milletvekili Selahattin Bey ise adını değil ama görevini söyleyince kimi kastettiği anlaşılmıştı. Bu fikri destekleyen başka milletvekilleri de vardı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi milletvekilleri ordunun başına Mustafa Kemal'in geçmesi konusunda neredeyse hem fikirlerdi. Mustafa Kemal'e göre onun ordunun başına geçmesini isteyenlerin bir kısmı, artık ordunun büsbütün yenildiği, durumun düzeltilemeyeceği, ulusal amacın yitip gittiği kanısında olduklarından duydukları öfkeyi onun üzerinde yatıştırmak ve bozguna uğramış ordunun başına getirerek onun da bozguna uğramasını istiyorlardı. Böylece ondan da kurtulmuş olacaktı. Bir kısım milletvekilleri ise Mustafa Kemal'e duydukları inanç ve güven nedeniyle samimi olarak, orduyu bu yenilgiden zafere taşıyacak tek kişinin o olduğunu düşünüyorlardı. Bazıları ise Mustafa Kemal'in Başkomutanlığını son çare olarak gördüklerinden, o günün daha gelmediğini düşünüyorlardı²⁰.

Mustafa Kemal, Meclis'te kendisinin Başkomutan veya Başkomutan Vekili olması önerileri konusunda 4 Ağustos akşamına kadar sessizliğini korumuştur. Onun bu sessizliği yenilginin kesin ve yakın olduğu konusunda görüşlerin yayılmasına neden olmuştur. Mustafa Kemal milletvekillerin konuşmalarını dinledikten sonra 4 Ağustos akşamı TBMM Başkanlığı'na bir önerge vermiştir²¹.

Belki de muhaliflerin bu konudaki ısrarlı tutumlarının nedeni, artık yenilginin ve acı sonun kaçınılmaz olduğuna inanmalarıdır. Mustafa Kemal'in bu tartışmalar karşısında sessiz kalması onların bu düşüncelerini güçlendirmiş olabilir. Esasen Meclisteki tartışmalar çok sert geçmemiş ve Mustafa Kemal'i doğrudan hedef almayıp dolaylı sorumlu tutanlar olmuştur. Ancak sadece Meclis içinde değil, Meclis dışında da eleştirilerin yapılması ve Mustafa Kemal'in hedef alınması karşısında suskunluğunu bozması kaçınılmaz hale gelmiştir.

²⁰ Gazi Mustafa Kemal (ATATÜRK), **Nutuk Söylev**, C.II, 4. B., Ankara, TTK Yayınları, 1999, s. 813-817.

²¹ **A.g.e.**, s. 817.

Mustafa Kemal'in 4 Ağustos akşamı verdiği önerge 5 Ağustos tarihli gizli oturumda okunmuştur. Mustafa Kemal kürsüye gelerek Başkomutanlık konusu nedeniyle milletvekillerin onun hakkında gösterdikleri güven ve sevgiye teşekkür etmiştir. Bütün Meclis üyelerinin tamamen bu düşünce ve kanıda olduklarını zannettiğini ve bu nedenle de Meclise delile dayalı bir öneri sunacağını belirtmiştir. Meclis Başkanlığı'na verdiği önerge şöyledir²²:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Meclis azayı kiramının umumi surette tezahür eden arzu ve talebi üzerine Başkumandanlığı kabul ediyorum. Bu vazifeyi şahsen deruhte etmekten tahassul edecek(doğacak) fevaidi (faydalar) azamî suratle istihsal edebilmek (elde edebilmek) ve Ordunun maddî ve manevî kuvvetini azamî surette tezyid (attırma) ve ikmal (mükemmelleştirmek) ve sevku idaresini bir kat daha tarsin (sağlamlaştırma) için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin haiz olduğu salahiyeti meşruayı (yasal yetkiyi) fiilen istimâl etmek (kullanmak) şartıyla bu vazifeyi deruhte ediyorum (üzerime alıyorum). Müddeti ömrümde Hâkîmiyeti Millîyenin ve meşruiyetin en sadık bir hizmetkârı olduğumu nazarı millette bir defa daha teyit için bu salahiyetin üç ay gibi kısa bir müddetle takyid (sınırlamak) edilmesini ayrıca talep ederim.

4 Ağustos 1337

*Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal”*

Meclis Başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal, Başkomutanlığı kabul etmek için, üç ay süreyle Meclisin savaşla ilgili yetkilerinin kendisine verilmesini şart koşmuştur. Ulusal egemenlik ilkesine aykırı gibi gözükse de, Mustafa Kemal'in istediği bu yetkiler ordu ile alınacak önlemlere yönelikti. Bunun dışındaki konular da Meclis zaten yetkilerini koruyacaktı. Bu yetkinin Mustafa Kemal'i diktatör yapacağı yolundaki yorumlara da katılmak pek mümkün değildi²³. Çünkü hem yasal olarak hem de fiilen böyle bir durumun gerçekleşmesi pek söz konusu değildir. Mustafa Kemal böyle bir öneriyi, savaş öncesinde halkı tam bir seferberlik içinde tutmak ve orduyu güçlendirmek; savaş sırasında kararların hızla alınmasını ve uygulanmasını sağlamak amacıyla vermiştir. Üstelik son zamanlarda Mecliste oluşan gruplaşmalar ve Mustafa Kemal'in şahsına yönelik muhalefetin ortaya çıkması Meclisin normal çalışmalarını dahi zora sokmuş, yasalar ve kararlar

²² TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre. 1, Cilt 2, İçtima 2, altmış ikinci inikad, 5 Ağustos 1337 cuma, birinci celse, s. 164.

²³ Seçil Akgün, “Meclis Tutanaklarından Atatürk'ün Başkumandanlığı”, **Büyük Zafer ve Sonuçları** (60. Yıldönümü Toplantı Bildirileri), İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1982, s. 193.

günlerce bazen haftalarca tartışılmış, bir türlü karara varılamamıştır. Meclisin hızlı çalışmasını sağlamaya yönelik olarak yaklaşık üç ay önce TBMM’de Müdafaa-i Hukuk adıyla bir grubun kurulmasını sağlayan Mustafa Kemal’in, böylesine olağanüstü bir durumda savaşı kazanmak için Meclisin orduya yönelik yasama, yürütme ve yargı yetkisini almak istemesini bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir.

Mecliste bu yasa önerisine yönelik tepkileri ele alırken, yukarıda bahsettiğimiz gibi Mecliste I. Grup adıyla bilinen Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun kurulmasını göz önünde tutmak gerekir. Doğru bir değerlendirme açısından bu gereklidir. Muhafız milletvekilleri önce bu grubun kurulması ve arkasından Mustafa Kemal’in Meclisin yetkilerinin bir kısmını üstüne almak istemesinden kuşkulananarak, onun Meclise tam olarak egemen olmaya ve Meclisi ortadan kaldırmaya çalıştığını düşünmüş olabilirler. Kendilerinin de etkisiz hale getirilmesinden korkmuşlardır. Buna rağmen Yunan ordusunun Polatlıya kadar gelmesi, top seslerinin Ankara’dan duyulmaya başlaması ve Mustafa Kemal’in savaşı başarıya ulaştırabilecek cesaret, azim ve kararlılığa sahip tek komutan olması nedeniyle savaşın kaybedileceğine karşı duyulan korku daha ağır basmış gözüküyor.

Bu önerenin okunmasından sonra Mecliste tartışmalar başlamıştır. Bu önergeyi eleştirenlerin bir kısmı Başkomutanlık ismini tartışma konusu ederken büyük bir kısmı ise Meclisin yetkilerinin verilmesine karşı çıkmışlardır. Öncelikle sözü önde gelen muhalif milletvekillerinden ve Mustafa Kemal’in ordunun başına Başkomutan Vekili olarak geçmesini isteyen ilk kişilerden Mersin Milletvekili Selahaddin Bey almış ve “Başkomandan” unvanı yerine “Başkomandan Vekili” denmesini teklif etmiştir. Bu teklifin gerekçesi olarak da İstanbul’daki kötü niyetli kişilerin aleyhte çalışmalarını göstermiştir. Meclisin manevi şahsiyetinde var olan bu yetkiyi vekili aracılığıyla yürütmesi anlamını taşıyacağını, Başkomandanlıktan Padişah anlamı çıkarılacağı ve içte ve dışta kötü etki yapacağını ve önerdiği şeyin sadece isim değişikliğinden ibaret olduğunu ileri sürmüştür²⁴.

Mustafa Kemal bu öneriye verdiği yanıtta, Padişah ve Başkomandan Vekili unvanlarının yıpranmış olduğunu, böyle düşünüldüğü zaman Meclisin Başkomandan Vekili unvanına sahip olacağını, daha çok Padişahı işaret ettiğini, Padişahın da çıkıp ben kimseyi vekil tayin etmedim diyebileceğini ifade etmiştir. Başkomandan Vekili denildiğinde bunun etkisinin azalacağını

²⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre. 1, Cilt 2, İçtima 2, altmış ikinci inikad, 5 Ağustos 1337 cuma, birinci celse, s. 164-165.

ve eskiden olan ve hoş görülmeyen bu unvanla görev yapamayacağını açık biçimde belirtmiştir²⁵.

Sinop Milletvekili Hakkı Hami Bey ise, konuşmasının başında Mustafa Kemal'in yaptıklarını övmüş ve Meclisin yetkilerinden neyin kastedildiğini sormuştur. Meclis başkanı olarak zaten tüm yetkilerin üzerinde olduğunu, ikinci bir yetki almaya gerek olmadığını belirterek, bu yetki talebinin üç ay boyunca Meclisin kapalı olması ve bu sürede Meclisin yetkilerini ve işlerini başkumandanın yapması anlamını mı taşıdığı konusunda bilgi verilmesini istemiştir²⁶. Başkumandan olarak Mustafa Kemal Meclisin yetkilerini aldığı anda üç ay boyunca Meclisin çalışmayıp, onun bütün işlerine Mustafa Kemal'in bakacağını sananlar bir hayli fazladır. Bu nedenle Mustafa Kemal, bu konuyu biraz daha açıklama gereği duymuştur.

Mustafa Kemal Meclisin bütün yetkilerini değil sadece ordunun maddi ve manevi kuvvetini artırma ve mükemmel hale getirme ve ordunun yönetimini sağlamlaştırma konusundaki yetkileri istediğini, bunu da gerekli görülen önlemleri Başkumandanlığın derhal alabilmesi ve uygulayabilmesi için istediğini ifade etmiştir. Yani sadece savaşla ilgili yetkileri istediğini, Meclisin yine görevine devam edeceğini, ama savaş sürecinde ordu işlerinin saatlerce tartışılmayacağını, bir an evvel karar verilmesi ve uygulanması gerektiğini ve gerekli gördüğü zaman bazı kişileri görevlendirebilmesinin başarı kazanmak açısından önemli olduğunu vurgulamıştır. Milletvekillerini de açık yüreklilikle uyarmaktan kaçınmamış; verecekleri yetkinin çok büyük ve çok önemli olduğunu, iyi düşünmeleri gerektiğini ve üç ay gibi bir süreyle sınırlandırmaları konusunda uyarılarda bulunmuştur²⁷. Muhaliflerin bu yetkinin ne denli önemli olduğu ve verilmesinin zor olduğu görüşlerine katılması ve açık yüreklilikle milletvekillerini uyarması kuşkusuz birçok milletvekilini de etkilemiş olmalıdır. Bu muhaliflerin eleştirilerinin bir kısmını da bu sözleri engellemiş olabilir.

Lazistan Milletvekili Abidin Bey, Başkomutan unvanı verilmesi görüşünü desteklerken, Edirne Milletvekili Şeref Bey de, Mustafa Kemal'i, ulusal davanın sancağı ve bayrağı olarak nitelendirmiştir. I. Dünya Savaşı'nda askeri yeteneklerini bütün dünyaya kanıtlayan "*Anafarta yaratmış bir adam*" olarak isimlendirmiştir. Millet ve memleket nasıl tek vücut olmuşsa ordunun da tek vücut olması için "*Serdar-Ekrem*" olması gerektiğini, bu davayı yaratan Paşa Hazretlerine istediği yetki verilerek,

²⁵ A.g.e., s. 165.

²⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre. 1, Cilt 2, İçtima 2, altmış ikinci inikad, 5 Ağustos 1337 cuma, birinci celse, s. 164-165.

²⁷ A.g.e., s.165-166.

ordunun başına geçirilmesini istemiştir. Olağanüstü bir dönemden geçtikleri için olağanüstü önlemler aldıklarını, bu nedenle Mustafa Kemal'e verilecek yetkiyi düşününce “*Napolyon mu yaratıyoruz?*” diye kendi kendine sorduğunu, ancak Paşa'nın bütün ruhunu, vicdanını bildiğini, ulusal iradenin hizmetkârı olmayı Padişah olmaya tercih eden biri olduğunu belirterek, endişelerin yersiz olduğunu vurgulamıştır. Şeref Bey için, başkomutan olabilecek ve ülkeyi kurtuluşa götürebilecek tek kişi Mustafa Kemal'dir, üç ay içinde düşmanı ülkeden kovacağına ve ulusal davanın sonucunun başarılı olacağına inandığını vurgulamıştır²⁸.

Daha sonra söz alan ve ikinci grup üyelerinden birisi olan Karahisar (Afyon) Milletvekili Hulusi Bey, kumandayı üzerine alacak kişinin isim ve yetkisi üzerinde durmayacağını, ülkenin zor zamanında “...*cidden çelik gibi kararlarla bu işi yapmak üzere, bu işi deruhte ettiklerinden...*” Mustafa Kemal Paşa'yı ne kadar tebrik etse az olduğunu ifade etmiştir. Ancak verilecek yetkiyle birlikte ordunun sevk ve idaresi için denilerek, milletvekillerinin görevle başka yerlere yollanması durumunda Meclisin görüşmeler için yeterli çoğunluğu kaybedeceği, bu durumda Meclisin kapanacağını ileri sürmüştür. Hulusi Bey bir taraftan Mustafa Kemal'i överken diğer taraftan dolaylı olarak da eleştirmekten geri kalmamaktadır. Samimi hislerini ve düşünceleri bilmesine rağmen, ulusal iradenin önemsiz bir hizmetlisi olarak nitelendirdiği Paşa Hazretlerini olayların başka bir yere çekmesinden de korktuklarını belirtmiştir. Olayların gidişatına engel olamayabileceğini de eklemiştir. Bu noktada Paşa'nın Meclisin yetkilerini aldığı zaman milletvekillerini kendisi yollamamalı, seçimi Meclisin yapması gerektiğini vurgulamıştır²⁹.

Üstü kapalı yapılan bu eleştirilerin ne anlama geldiğini hemen anlayan Mustafa Kemal, Hulusi Bey'in söylediklerinin mantıklı olduğunu, bahsettiklerini yapabilmek için zaten yetki almaya gerek olmadığını, kendine verilecek görevin güven üzerine kurulmasını, eğer Meclis Başkanına güvenleri yoksa bu görevi vermelerinin zararlı olacağını belirtmiş; Meclis yetkilerini sadece ordunun idaresini kapsayacak şekilde istediğini bir kez daha vurgulamıştır. Ayrıca meselenin çok düşünülmesi gerektiği konusunda milletvekillerini bir kez daha uyarmıştır. Mustafa Kemal'in bu konuşması üzerine kürsüye gelen Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey, diğerleri gibi kendinin de taşıdığı endişelerin bu konuşmadan sonra yok olduğunu ifade

²⁸ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre. 1, Cilt 2, İçtima 2, altmış ikinci inikad, 5 Ağustos 1337 cuma, birinci celse, s. 166-167.

²⁹ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre. 1, Cilt 2, İçtima 2, altmış ikinci inikad, 5 Ağustos 1337 cuma, birinci celse, s.167-168.

etmiştir. Her türlü önlemi az bulduğunu belirterek ve Mustafa Kemal'in yasa önerisine tam desteğini açıklamıştır³⁰.

Tunalı Hilmi'nin bu destek konuşmasından sonra da eleştiriler durmamıştır. Sivas Milletvekili Taki Efendi, Mustafa Kemal'in fiili olarak zaten orduyu kumanda ettiğini, yeni bir unvan vermeden yine yapmaya devam etmesini, eğer Başkomutan yapılırsa da yeni topraklar kaybedilirse bunun faturasının ona çıkarılacağını ve adının lekeleneyeceğini iddia etmiş, Mustafa Kemal'in bu milletin bayraktarı olduğunu, be nedenle ona leke sürülmemesini istemiştir. Yasa önerisinin aleyhinde olan bu konuşmadan sonra Burdur Milletvekili Veliddin Bey, zaten Mustafa Kemal'in doğal olarak Başkomutan olduğunu, istediği yetkileri vermekte bir sakınca olmadığını, verilmemesi durumunda ordunun zafere ulaşmasının pek mümkün olamayacağını, bu önerinin Teşkilat-ı Esasiye'ye aykırı olmadığını ileri sürmüştür. Paşa Hazretlerine güvenlerinin tam olduğuna işaret eden Veliddin Bey, verilecek yetkilerle Meclisin zarar görmesinin veya milletvekillerinin tehdit edilmesinin söz konusu olamayacağını bildirmiştir. Meclisin eskisi gibi çalışacağını ve zafiyete uğramayacağını savunmuştur. Muhalif milletvekillerini ikna etmeye yönelik olarak da, Mustafa Kemal'in Meclisi kurduğunu hatırlatarak, kendi kurduğu bir kurumu yıkması veya diktiği ağacı kesmesinin düşünülemediğini savunmuştur. Yetkiler ulusal mücadelenin başarısı açısından çok gerekli olduğu için istendiğini başka bir nedeni olmadığını da sözlerine eklemiştir. Karesi milletvekili Basri Bey de bu sözlere destek veren biçimde bir konuşma yapmış ve düşman kovulsun, ülke kurtulsun da hangi şekilde olduğu fark etmez demiştir³¹.

Mersin Milletvekili Selahaddin Bey bir kez daha söz almış ve daha önce söylediklerini unutmuşçasına mevcut durumun olağanüstü önlemleri gerektirecek kadar kötü olmadığını, olağanüstü önlemler almaya gereksizliğini ve endişeye kapılmamak gerektiğini ileri sürmüştür. Paşa Hazretlerinin bu yetkileri istemekte haklı olabileceğini ama bunun için bir neden göremediğini, kendi hakkının bir kısmını bile vermeyeceğini söylemiştir. Esasen Meclis Başkanlığı yetkilerinin mutlak olduğunu, başkumandanlık unvanı yerine de Erkânı Harbiye Umumiye Reisi veya Başkumandan Vekili sıfatıyla görev yapmasını istemiştir³².

Selahaddin Bey'in eleştirisi ve önerilerine yanıt vermek, Meclisi yasa önerisi hakkında daha açık bir şekilde bilgilendirmek amacıyla kürsüye

³⁰ A.g.e., s. 168.

³¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre. 1, Cilt 2, İçtima 2, altmış ikinci inikad, 5 Ağustos 1337 cuma, birinci celse, s. 168-170.

³² A.g.e., s. 171.

gelen Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Selahaddin Bey'e Erkanı Harbiye-i Umumiye Reisi'nin görev ve yetkilerini anlatmıştır. Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi'nin genel durumdan meclise karşı zaten sorumlu olduğunu, genel harekâtın en iyi şekilde yürütülmesinin onun görevi bulunduğunu, Meclisin de bu konuda ona yetki verdiğini hatırlatmıştır. Başkumandanlığın TBMM'nin manevi şahsiyetinde olduğunu, vekil sıfatını uygun bulmadığını, Başkomutan Vekili denildiğinde Padişahın vekili anlamına geleceğini, ama Başkumandan olursa yüce Meclis adına görev yapacağını ve sorumluluğunu göz önüne alarak görevini yerine getireceğini ifade etmiştir. Büyük tehlike olduğunu, ancak büyük bir felaketin henüz gerçekleşmediğini belirterek, Selahaddin Bey'in durumun çok kötü olmadığı görüşüne katıldığını söylemiştir. Mevcut durumda düşmanın mutlaka Ankara'nın batısında yenilmesi gerektiği ve bunu gerçekleştirmeye çalıştıklarını ve önlem olarak da bu yasa'yı önerdiğini bildirmiştir. İsteddiği yetkide savaş bölgeleri konusunda bir kısıtlama olmadığını, yetkisinin tüm ülkede geçerli olacağını hatırlatarak, Başkomutanlık yasası için bir an evvel Meclisin karar vermesini istemiştir. Buna neden olarak da görüşmeler sırasında söylenen bazı sözlerin dışarıya karşı tehlikeli olduğunu belirterek, konuşmalarına dikkat etmeleri konusunda milletvekillerini uyarmıştır³³.

Birkaç milletvekili kısaca görüşlerini belirttikten sonra, Hüsrev Bey, kanun teklifinin acilen görüşülmesi ve isim yoklamasıyla oylanmasını önermiştir. Bu önerenin kabulünden sonra beş maddeden oluşan yasa teklifi okunmuş ve görüşmeler devam etmiştir. Antalya Milletvekili Hamdullah Suphi Bey, savaşın kazanılması için Mustafa Kemal Paşa'nın şahsının ellerinde büyük bir kuvvet olduğunu belirterek, zafere ulaşmanın en temel etkeninin de Mustafa Kemal olduğunu ve bunu kullanmaları gerektiğini vurgulamıştır. Bu konuşmadan sonra Meclis Başkanlığına verilen takrirler arka arkaya okunmuş ve oylanarak hepsi de reddedilmiştir. Arkasından da Başkomutanlık Yasa Tasarısı'nın isim sırasına göre oylamasına geçilmiştir³⁴.

İkinci celsede söz alan Mustafa Kemal, milletvekillerinin tereddüt içinde oldukları ve şüphe ile yaklaştıkları noktalara bir kez daha açıklık getirmiştir. Esasen bu konuya hassasiyet ve ciddiyetle yaklaşılmasından memnun olduğunu, şahısların tabii ki önemli olmadığını, kendisinin de herhangi yasal ve meşru bir yetkiyi alabilmesinin Meclisin varlığına bağlı olduğunu ifade etmiştir. Meclisin varlığına herhangi bir şekilde saldırı olursa, sahip olduğu bütün sıfat ve yetkilerin kendiliğinden düşeceğini ve

³³ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre. 1, Cilt 2, İçtima 2, altmış ikinci inikad, 5 Ağustos 1337 cuma, birinci celse, s. 171-173.

³⁴ **A.g.e.**, s. 174-176.

bundan sonra yapılacak işlerin milletin arzusuna temas etmeyeceğini ve millete fayda sağlamayacağını vurgulamıştır. Bu nedenle endişeye neden olan noktanın kendisinin, korumak için hayatını adamak zorunda olduğu noktadır. Onun için de yasa önerisinde bu noktanın değerinin korunmasını ciddiyetle düşündüğünü ifade etmiştir. Bir başka dikkati çeken noktanın ise herhangi birisine böyle bir yetki verildiğinde, o kişinin bu yetkiye dayanarak, milletvekillerinden biri hakkında keyfi ve örfi bir işlem yapabilmesinin hatıra gelemeyeceğini ama yine de buna olanak tanımayan bir kayıt ve şartın yasaya konulabileceğini belirtmiştir. Mustafa Kemal bu konuşmasından sonra gecek yasa önerisinde bazı değişiklikler yaparak, Meclise sunmuştur³⁵.

Mustafa Kemal'in açıklık getirdiği konular içinde en dikkati çekenler bu iki noktaydı. Özellikle muhalif milletvekillerinin en çok çekindikleri Mustafa Kemal'in bu yetkileri alıp Meclisi kapatması ve Meclisteki milletvekillerine yönelik keyfi işlemler yapması endişesidir. Mustafa Kemal, endişeleri gidermek için 1. maddeye ekleme yapmış ve yasayı yeniden düzenlemiştir.

Eskişehir Milletvekili Emin Bey, Mustafa Kemal'in bütün yetkileri alıp diktatör olacağı yolundaki duyumlarını ifade ederek, ülkeyi düşmandan kurtarıp bir süre için diktatör olarak faaliyet gösterse bile bunu millet için faydalı sayacağını belirtmiştir. Mustafa Kemal'i Padişahlıktan daha yüksek bir makama layık gördüğünü de sözlerine eklemiştir. Muhaliflikleriyle tanınan Erzurum milletvekillerinden Durak Bey, verilen teklifin açıklanmaya muhtaç olduğu için Mustafa Kemal'in açıklama yapma inceliği gösterdiğinden dolayı memnun olduğunu söylemiştir. Eski bir komitacı olduğunu söyleyerek, Başkumandan yerine "*Millet Başkumandanı*" unvanının verilmesini önermiştir. Yetki meselesi ile ilgili olarak yasa önerisinde Meclisin sadece "*teşrii*" yetkisinin yazılı olduğunu, bu nedenle "*icrai*" yetkisinin de eklenmesi gerektiğini savunmuştur³⁶.

İsmi belirtilmeyen bir milletvekili ise "... *Papulas başımda çorba pişireceğine Paşa Hazretleri'nin ayağı altında kalmaya razıyım. Paşa gibi zeki yaratılmış bir zat bittabi muhakeme eder ki, bu Meclise rehber olan ve toplayan kendileridir. Paşa da kuvveti bizden Meclisten almıştır...*" diyerek, Mustafa Kemal'e duyduğu güveni ve inancı açıkça ortaya koymuştur³⁷.

³⁵ A.g.e., ikinci celse, s. 176.

³⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre. 1, Cilt 2, İçtima 2, altmış ikinci inikad, 5 Ağustos 1337 cuma, ikinci celse, s. 177-178.

³⁷ A.g.e., s. 178.

Oylama tamamlanmadan önce ilkinin olduğu gibi son konuşmayı da Sinop milletvekili Rıza Nur Bey yapmıştır. Konuşmasında ilk teklifi duyduğunda heyecan içinde kaldığını, milletin hukukunu bir kişinin eline verdiklerini, adeta bir Padişah seçtiklerini düşündüğünü söylemiştir. Paşa Hazretlerinin bu yetkiyi neden istediğini hala anlamadığını belirten Rıza Nur, olağanüstü bir durumda olduğundan ordu için her türlü önlemi alabilme yetkisinin olduğunu ve buna diyecekleri olmadığını fakat yasama yetkisine dokunmasını doğru bulmadığını ifade etmiştir. Meclisin yasama yetkisini kimseye vermeme konusunda hassas ve kıskanç davranmasını takdir ederek, bunu yapmadığı takdirde görevinde özensiz davranmış olacağını ileri sürmüştür. Yasama yetkisi konusunda hiçbir şey talep edilmemesini arzu ettiğini, ama ordunun takviye ve iyi yönetimi için Başkumandana bütün yetkilerin verilmesini istiyor. Ayrıca Mustafa Kemal'in yasa önerisinde yaptığı değişikliklerden de memnun olduğunu bildirmiştir³⁸.

Meclis ikinci başkanı Dr. Adnan Bey, yasanın oylamasının sona erdiğini 169 kabul, 13 ret oy aldığını belirtmiştir. Ayrıca ret oyu verenlerin açık celsede güvensizlik oyu vererek, milli heyecanı azaltmalarından korktuğunu ifade etmiştir.

Yasa önerisinin kabul edilmesi üzerine Mustafa Kemal, kürsüye gelmiş ve kendisine gösterdikleri güven ve inançtan ötürü teşekkür etmiştir. Hemen arkasından da alınması gereken bazı önemli kararlardan söz ederek bu konudaki önerilerini sıralamıştır. İç ve dışa karşı Meclisin ve Vekiller Heyeti'nin güçlü görünmesi gerektiğini, gereksiz yere Vekiller Heyeti'ni eleştirmemelerini rica etmiştir. Aleni celsede Başkumandanlık yasının oy birliği ile kabul edilmesini Meclisteki birlik ve bütünlüğü göstermek açısından önemli olduğunu da sözlerine eklemiştir³⁹.

Başkomutanlık yasının gizli celsedeki görüşmeleri tamamlanmış ve gizli celse Meclis'in Kayseri'ye taşınması ve genel müfettişlik kurulması konusundaki görüşmelerle devam etmiştir. Kısa bir süre sonra aleni celseye geçilmiştir. Bu celsede Rıza Nur ve sekiz arkadaşı TBMM Başkanı Mustafa Kemal'in Başkomutan seçilmesi hakkındaki yasa teklifinin hemen görüşülmesini ve oya sunulmasını istemişlerdir. Söz konusu yasa şöyledir⁴⁰:

³⁸ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre. 1, Cilt 2, İçtima 2, altmış ikinci içtima, 5 Ağustos 1337 cuma, ikinci celse, s. 179-180.

³⁹ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre. 1, Cilt 2, İçtima 2, altmış ikinci inikad, 5 Ağustos 1337 cuma, birinci celse, s. 171-173.

⁴⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 1, cilt 12, içtima 2, altmış ikinci içtima, 5.8.1337 Cuma, üçüncü celse, s. 18-19.

*“Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine
Başkomandanlık Tevcihi Hakkında Kanun*

“MADDE 1.-Millet ve memleketin mukadderatına bilfiil vâzulyed (el koyan) yegâne kuvveti âliye olan ve âzasından her birinin Kanuni esasi ve Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile hukuk ve masuniyeti teşriyesi tabiati ile mahfuz (korunan) ve şahsiyeti mâneviyesi Başkomandanlığı haiz bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi kuyudu âtiye (aşağıdaki kayıtlar) ile Başkomandanlık vazifei fîliyesine kendi Reisi Mustafa Kemal Paşayı memur eylemiştir.

“MADDE 2.-Başkomandan ordunun maddi ve mânevi kuvvetini âzami surette tezyit ve sevk ve idaresini bir kat daha tarsin (sağlamlaştırma) hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin buna müteallik salâhiyetini Meclis namına fîlen istimâle (kullanma) mezundur.

“MADDE 3.-Müşarünileyhe balâdaki mevat ile mevdu(emanet) sıfat ve salâhiyet üç ay müddetle mukayyettir. Meclis lüzum gördüğü takdirde bu müddetin inkızasından (sona ermesinden) evvel dahi bu sıfat ve salâhiyeti ref'edebilir.

“MADDE 4.- İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.

“MADDE 5.- İşbu kanunun icrasına Türkiye Büyük Millet Meclisi memurdur.”

Bu yasanın okunmasından sonra Edirne Milletvekili Şeref Bey, vatanın kurtuluşu ve milletin bağımsızlığını amaç edinen bu yasa önerisinin tartışmasız kabulünü rica etmiştir. Bu öneriyi başkan oya koymuş ve kabul edilmiştir. Yapılan oylamada 184 kişi oylamaya katılmış ve oybirliği ile Mustafa Kemal Başkomandan seçilmiştir. Alkışlarla kürsüye gelen Mustafa Kemal, milletvekillerine kendisine duydukları güven ve inançtan dolayı teşekkür etmiştir. Ulusu bağımsızlığa kavuşturmak için elinden geleni yapacağını ve bu konuda kendisine yardım etmelerini istemiştir. Böylece Başkomutan sıfatıyla Mustafa Kemal'in emirleri yasa niteliği taşıyacaktı. Bu yasanın kabulünden sadece üç gün sonra Başkomutan Mustafa Kemal, ulusun bütün varlığı seferber ettiren Tekâlif-i Milliye Emirleri'ni yayınlamıştır. Böylece Sakarya Savaşı öncesi, mütarekeden sonra ilk kez Türk ulusunun top yekûn savaşa katılması ve ülkenin seferber olması sağlanmıştır.

Bu yasa tartışmalarına bakıldığında genellikle yasaya iki noktadan eleştirinin söz konusu olduğunu görüyoruz. Bunlardan biri Başkomutan unvanı konusundadır. Diğer ise üç ay süreyle ve ordunun güçlendirilmesi konusunda TBMM'nin yetkilerinin talep edilmesidir. Başkomutanlık unvanı konusundaki tartışmalara yakından bakıldığında, Padişahın vekili olarak

orduya başkomutanlık edilmesi gerektiğini ileri sürenler, büyük olasılıkla savaştan sonra eski yönetim anlayışının aynen devamını sayanlardı. Bu konuda Mustafa Kemal'in görüşlerini tam olarak bilmemelerine rağmen, bu sistemin yıkılmasından da içten içe endişe edenler vardı. Bu kişiler aynı zamanda Meclisin açılmasıyla sadece yönetim anlayışının değişmediğini aynı zamanda yeni bir devletin kurma hazırlıkları yapıldığının da kanımca çok farkında değillerdi. Meclisin kendi yetkilerini bir süre için de olsa vermesinin ulusal egemenlik ilkesiyle bağdaşmadığı konusuna direnenler, sanki tamamen Meclisin etkisiz hale getirdiği gibi bir kanı içindedirler. Oysa Meclis aynen çalışacağı gibi, olumsuz bir durumda TBMM bu yetkilerini tekrar alabilir. Savaş öncesi alınan önlemlerin ve hazırlıkların gizliliği ve olağanüstü önlemlerin alınma zorunluluğu, hem de kararların alınmasının günler hatta haftalar alması zaten kararın etkisini yok edecektir. Hele hele savaş sırasında alacağınız önlemleri Mecliste tartışmaya açmak ve karar çıkmasını sağlamak, yerinde ve zamanında karar almayı engellediği için savaşın kazanılmasının önünde engel olacaktır. Kaldı ki böylesi bir sorumluluğu Mustafa Kemal tek başına üstüne alıyor, bu çok büyük bir cesaret işidir. Savaşı kaybederse büyük olasılıkla kendisi de kaybolacak, bedeli ağır olacaktır.

Mustafa Kemal Nutuk'da yasa tasarısı ile ilgili görüşmelerin 4 Ağustos'ta başladığını söylemesine rağmen, hem gizli celse hem de zabıt ceridelerinde bu saptanamamıştır⁴¹. 5 Ağustos'ta yapılan tartışmalar, esasen daha sonra yasanın uzatılması konusundaki tartışmalar göz önünde tutulduğunda o kadar da sert olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Başkomutan unvanıyla Mustafa Kemal, 7-8 Ağustos 1921 tarihinde Teklifi Milliye Emirlerini yayınlayarak, tüm ulusu savaş için seferber etmişti. Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra 23 Ağustos'ta düşmana saldırı emrini vermiş ve 13 Eylül'de kazanılan zafer tüm ülkede bayram coşkusu yaratmıştır. Bu savaşın ön cephesinde orduyu yöneten Başkomutan'ı cephe dönüşünde istasyonda karşılayanlar ve kucaklayanlar arasında ona sert muhalefet eden milletvekilleri de vardı.

Yasanın Yenilenmesi Sırasında Yaşanan Tartışmalar

Sakarya Savaşı'nın kazanılması muhaliflerin bir süre için susmalarına neden olmuştur. Ancak, kısa süre sonra çekişmeler ve gruplaşmalar yeniden başlamıştır⁴². Savaşın kazanılmasından duyulan sevinç ve coşku yerini, ordunun savaşı sürdürüp düşmanı tamamen yurttan atma beklentisine

⁴¹ Gazi Mustafa Kemal, s. 817.

⁴² Akgün, s. 202.

dönüşmüştür. Mustafa Kemal'e başarısından dolayı hararetle sarılanlar, Başkomutanlık Yasası'nın ilk kez uzatılması konusu ortaya çıktığı zaman eleştirilere yeniden başlamışlardır. Bu eleştiriye yöneltenler daha sonra ikinci grup olarak örgütlenecek olan muhaliflerdi. Bu muhaliflerin başında da hiç kuşkusuz iki isim hep ön plana çıkmıştır. Bunlar Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey ve Mersin Milletvekili Selahaddin Bey'dir. Hüseyin Avni Bey, yasanın çıkarıldığı oturumlarda Mecliste yoktur. Ancak 31 Ekim 1921 tarihinde yasanın üç ay daha uzatılması konusundaki öneri Meclise geldiği zaman, Mustafa Kemal'in vatanın tehlikede olduğu bir zamanda görevi kabul ettiğini, görevini layıkıyla yerine getirdiğini ve amaca ulaştığını savunarak, adının yıpratılmaması için yasanın uzatılmamasını istemiştir. Tekâlifi Milliye'de haksızlıklar olduğunu ileri süren Hüseyin Avni Bey, Meclisin yetkilerinin bir kişiye verilmesine açıkça karşı olduğunu da ifade etmiştir⁴³. Ertuğrul Milletvekili Necip Bey de yasadaki Meclis yetkilerinin verilmesine karşı olduğunu ama Başkomutan olarak görevi yapabileceğini ifade etmiştir⁴⁴. Bu konuda sıklıkla eleştiri yapanlardan birisi de Mersin Milletvekili Selahaddin Bey'di. Yasanın ilk önerildiği zamanki görüşlerini aynen korumuş, bu kez karşı çıkış gerekçesinde Mustafa Kemal'in yasanın uzatılması için bir talebi bulunmadığına bağlamıştır. Aynı zamanda ordunun neden kıpırdamadığını, zaten savaş konusunda Meclise yeterince bilgi verilmediğini belirterek, amaca ulaşmak için daha ne kadar bekleyeceklerini sormuştur⁴⁵. Ancak Meclisteki genel hava, olağanüstü durumun henüz sona ermediği ve düşmana son darbe vurulmadığı bu nedenle yasanın süresinin üç ay daha uzatılması yönündedir.

Yasanın üç ayda bir uzatılması sürecinde en hafif diyebileceğimiz tartışmalar ilk uzatmasında yaşanmıştır. 31 Ekim 1921'de önce Mustafa Kemal Başkomutanlık Yasası'nın süresinin bittiğini Meclis Başkanlığı'na sunmuş, arkasından da uzatılması için yasa önerisi verilmiştir. Aynı gün yapılan gizli oturumda konu görüşülmüş ve oya sunulmuştur. Gizli yapılan oylamada 152 kabul, 12 ret ve 3 çekimser oy verilmiştir⁴⁶. Açık celsede oy çokluğuyla yasa önerisi kabul edilmiştir⁴⁷.

Başkomutanlık Yasası'nın ikinci kez üç ay daha uzatılması için 2 Şubat 1922'de gizli oturumda Çorum Milletvekili Ferid Bey ve 43 arkadaşı bir

⁴³ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre. 1, Cilt 2, İçtima 2, Yüz İkinci İçtima, 31 Ekim 1337 Pazartesi, birinci celse, s. 414-417.

⁴⁴ **A.g.e.**, s. 417-418.

⁴⁵ **A.g.e.**, s. 420-422.

⁴⁶ **A.g.e.**, s. 422-431.

⁴⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, İçtima 2, C.14, Yüz ikinci İçtima, 31.10.1337, Pazartesi, İkinci celse, s. 5-6.

önerge vermişlerdir. Başkomutanın yetkilerinde hiçbir değişiklik olmadan aynen devamını öngören bu yasa önerisine yine en başta Hüseyin Avni Bey karşı çıkmıştır. Bir yandan Mustafa Kemal'i övüyor gibi görünürken diğer yandan da onun yıpranmaması için başkalarının sorumluluğunu almamasını, Meclisin yetkilerini devrederek Başkomutan olarak göreve devam etmesini istemiştir. Esasen bu görüşleri ilk uzatmadaki sözleriyle hemen hemen aynıdır. Meclis'te bu konuda görüşmeler yapılırken, görüşmenin yeterli olduğu oya sunulmuş ve kabul edilmiştir. Yasanın uzatılması oy çokluğu ile kabul edilmiştir⁴⁸.

Yasa önerisi 4 Şubat 1922 tarihinde açık yapılan oturumda görüşülmüştür. Karahisar-ı Şarki Milletvekili Mustafa Bey, başka bir yasa önerisi vermiştir. Bu önergede Meclis yetkileri söz konusu edilmeden Meclis adına Başkomutanlık yapması öngörülmüştür. Mersin Milletvekili Selahaddin Bey'in desteğine rağmen Meclis'te kabul görmemiş ve yasa önerisi açık celsede yeniden oylanarak kabul edilmiştir⁴⁹. Burada ilginç olan iki şey var. Birincisi artık açık celsede de Başkomutanlık Yasasına eleştiriler yapılmaya başlanmıştır. İkincisi de oylamanın isim tayiniyle yapılmamasıdır. Oysa ilk yasanın kabulünde ve ilk uzatmada oylama isim tayinine göre yapılmıştı. Bu nedenle olumlu olumsuz oy verenlerin tam rakamını ve kimler olduğunu bilemiyoruz.

Başkomutanlık Yasası'nın uzatmaları içinde en sert tartışmalar üçüncü kez uzatılması sırasında yaşanmıştır. 4 Mayıs 1922'de yasanın üçüncü kez uzatılması için önerge verilmesinin ardından gizli oturuma geçilmesi önerisi muhalif milletvekilleri tarafından olumlu bulunmamıştı. Bu da görüşmelerin sert geçeceğini gösteriyordu. Mustafa Kemal'in hasta olması nedeniyle katılamadığı bu oturumda, muhalifler milletin her şeyi bilmeye hakkı olduğunu, gizli oturumlarda önemli şeylerin görüşüleceğini, yoksa şahısla ilgili konularda gizli celseye gerek olmadığını, batağa girerken de hesap sorulacağını söyleyerek, oturumun başında adeta kılıçlarını çekmişlerdir. Lazistan Milletvekili Ziya Hurşit, Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey gibi muhalif milletvekilleri ilk tepkiyi oturumun gizli yapılmasına verdiler. Bu görüşmelere çok hazırlıklı gelmiş gibi görünüyorlar. Mersin Milletvekili Selahattin Bey, Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey, Karahisar-ı Sahip Milletvekili Mehmet Şükrü Bey, Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey, Malta'dan yeni dönen Sivas Milletvekili Vasıf Beyler her zamanki gibi Başkomutanlık Yasasının uzatılmasına karşı çıkmışlardır. Oldukça uzun

⁴⁸ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre. 1, Cilt 2, İctima 2, C.16, yüz elli üçüncü in'ikad, 2 Şubat 1338 Perşembe, ikinci celse, s. 675-677.

⁴⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 1, Cilt 16, İctima 2, yüz elli dördüncü içtima, 4.2.1338 cumartesi, birinci celse, s. 202-204.

süren konuşmalarda, muhalefet etkin olmuştur. Başkomutanın yetkileri konusunda Meclisi kışkırtarak ve Mustafa Kemal Paşa'ya saldırarak yasanın uzatılmasını engellemek için uğraşmışlardır. Vasıf Bey'in, cephede görevli Başkomutanın cephe gerisindeki ihtiyaçlarını kumanda edemediğini, yedi aydır bunu gördüklerini, kıpırdayamadıklarını ve kıpırdayamayacakları yolundaki sözleri Meclis'te alkışlarla karşılanmıştır. Onlara göre Meclisin yetkileri Başkomutandan alınmalıydı. İkinci ve üçüncü celseler gizli dördüncü celse açık olarak yapılmıştır. Tartışmalardan sonra Meclis'te görüşme çoğunluğu olmadığı gerekçesiyle görüşmeler 6 Mayıs'a ertelenmiştir⁵⁰.

4 Mayıs tarihli gizli oturumda muhalif milletvekilleri, Başkomutanlığın ve Meclis başkanlığı görevinin her ikisinin de Mustafa Kemal de olmasından duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdir. Orduda işlerin iyi gitmediğini ileri sürerek, bunun nedeninin Meclis başkanının Ankara'da bulunmasına bağlamışlardır. Esasen bu görüşlerini ilk kez Mecliste söylemiyorlardı. Özellikle Malta'dan gelenler Meclise katıldıktan sonra Meclisteki muhalefet daha aktif hale gelmişti. Hatta Milli Müdafaa Vekili Refet Paşa bile muhaliflerle bu konuda aynı görüşü taşıyor ve görevinden istifasında bu konuyu açıkça ifade ediyordu. Meclis'te orduya karşı bir akım yaratıldığını ileri süren Mustafa Kemal, Sakarya Savaşı'ndan sonra saldırıya geçilmediği için muhaliflerin eleştiri dozlarını gittikçe arttırdıklarını ifade ediyordu. Zaman zaman neden saldırıya geçmedikleri konusunda gizli oturumda açıklamalarda bulunmasına rağmen muhalif milletvekillerini ikna etmek mümkün olmuyordu. Bir kısım muhalif, ordunun savaş gücünü kaybettiğini bile iddia edebiliyordu⁵¹.

5 Mayıs tarihi itibarıyla Mustafa Kemal'in görev süresi bitmiş, ancak uzatılma henüz yapılamadığından ordunun başsız kalması söz konusu olmuştu. 4 Mayıs tarihindeki Meclis görüşmelerini tutanaklardan öğrenen Mustafa Kemal, hasta yatağından kalkarak 6 Mayıs'taki görüşmelere katılmıştır. Hüseyin Avni Bey oturumun neden gizli yapıldığını sorması üzerine Mustafa Kemal özel görüşme yapmak istemesi olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal yaptığı konuşmasında, yasanın yenilenmemesini isteyenlerin hep aynı kişiler olduğunu, gereksiz bir yetkiyi sürdürme heveslisi olmadığını, ancak gereksiz olduğuna karar vermek için genel durumun askeri durumun iyice incelenip gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Arkasından da bir önceki oturumda yapılan eleştirilere tek tek yanıt

⁵⁰ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre 1, Cilt.3, İçtima.3, 4 Mayıs 1338 Perşembe, Otuz dokuzuncu inikat, İkinci celse, s. 310-331.

⁵¹ Gazi Mustafa Kemal, s. 845-853.

vermiştir. Meclisin hakkını zorla aldığı yolundaki eleştirilere, yaşamını ve varlığını tehlikeye atarak Meclisin açılmasını sağlayan kendisi olduğunu hatırlatarak, Meclisin kendi eseri olduğunu belirtmiştir. Görüşmelerin açık yapılmasını düşmanın eline koz vermek ve ulusal amaçları tehlikeye atmak olarak yorumlamış ve Hüseyin Avni'nin Meclise yönelik “*ulusu rezil edeceksiniz*” “*uyuşuklar*” sözlerini eleştirmiştir. Ama en sert eleştiri Sivas Milletvekili ve Malta'dan dönen Vasıf (Kara Vasıf) Bey'in ordunun “*kıpırdayamadığını ve kıpırdayamayacağı*” sözlerine yönelik yapmıştır. Bu konuşmaya bazı milletvekillerinin alkışlarla destek vermesini de bir utanç olarak nitelendirmiştir. Düşman karşısında ordunun başsız kalamayacağını düşünerek, bu görevi bırakmadığını ve bırakamayacağını sert biçimde ifade etmiştir. Eleştirilen milletvekilleri, ya yanlış anlaşıldıklarını ya da söylemediklerini savunmuşlardır. Meclis başkanından bir önceki açık oturumun (4 Mayıs) tutanaklarının yayınlanmaması istenmiştir⁵². Arkasından açık celseye geçilmiştir. Yapılan oylama ile Başkomutanlık Yasası üç ay daha uzatılmıştır⁵³. 177 kabul oyuna karşılık, 11 ret ve 15 çekimser oyu verilmiştir.

Başkomutanlık Yasası'nın son uzatması 20 Temmuz 1922'de yapılmıştır. Mustafa Kemal görev süresinin bitmesi nedeniyle yaptığı konuşmada ordunun maddi ve manevi ihtiyaçlarının tam anlamıyla sağlanmış olduğu için Meclisin Başkomutan sıfatıyla kendine verdiği yetkilere artık ihtiyacı kalmadığını belirtmiştir. Mustafa Kemal'in bu hamlesi karşısında muhalifler sessiz kalmak durumunda kalmışlardır. Başkomutanlık Yasası da bu durumda tartışmaya yol açmamış ve Başkomutanlık Yasası oybirliği ile kabul edilerek, süresiz olarak uzatılmıştır⁵⁴.

Mustafa Kemal'in böylesine kritik bir dönemde, Büyük Taarruz öncesinde bu kararı alması ilginçtir. Mustafa Kemal, II. Grubun örgütlü bir muhalefetle Meclise istediklerini yaptırabildikleri bir dönemde, Mayıs ayındaki görüşmeleri de göz önünde tutarak bu kararı almış olabilir. Böylece muhaliflerin olası girişimleri de etkisiz hale getirilmiş olacaktır. Muhalefet en çok Başkomutanana verilen Meclis yetkilerine karşı çıkıyordu. Bu ortadan kalkınca ortada eleştirecek bir durum olmayacaktır. Mustafa Kemal, Meclisin yetkilerine artık ihtiyacı olmadığını ifade etmesi, II. Grubun resmen örgütlenmesinden hemen sonraya rast gelmiştir. Bu noktada Mustafa Kemal

⁵² **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre 1, Cilt.3, İçtima.3, 6 Mayıs 1338 cumartesi, kırkinci inikat, birinci celse, s. 334-354. Gazi Mustafa Kemal, s. 875-883.

⁵³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 1, Cilt 19, içtima 3, Kırkinci İçtima, 6.5.1338 Cumartesi, Ankara, TBMM Matbaası 1959, s. 529-530.

⁵⁴ **A.g.e.**, Devre 1, Cilt 21, İçtima 3, yetmiş yedinci içtima, 20.7.1338 Perşembe, 430-435.

çok iyi bir taktikle Büyük Taarruz öncesi Meclisin Başkomutana güven tazelemesini sağlamış ve Meclis bütünlük içinde hareket ederek iç ve dış birlik mesajı vermiştir⁵⁵.

Sonuç

Başkomutanlık Yasası ilk çıkarıldığında çok büyük tartışmalara neden olmamasına rağmen, Mecliste her uzatılması sırasında gittikçe artan oranda eleştirilere neden olmuştur. Tartışmalar en çok da üçüncü kez uzatılması sırasında olmuştur. Buradaki sert eleştirilerin ve konuşmaların sadece bu yasa ile ilgili olduğunu düşünmek pek mantıklı gelmemektedir. Muhalefetin gittikçe güçlenmesi ve örgütlü hale gelmesi bu tartışmalara neden olduğu gibi, Sakarya Savaşı'ndan yaklaşık bir yıl geçmesine rağmen ordunun saldırıya geçmemesi de bir endişeye neden olmuş olabilir. Çünkü Başkomutana verilen yetkilerin kötüye kullanımı konusunda Mecliste herhangi bir eleştiri söz konusu olmadığına göre bu denli sert eleştirilerin yöneltilmesi pek de anlamlı durmamaktadır. Bir de hep aynı kişiler, hep aynı gerekçelerle yasanın Meclisin yetkileri ile ilgili olan kısmını eleştiri konusu yapmışlardır. Başkomutan'ın Meclis yetkilerine ihtiyacı olmadığını açıklaması eleştirilerin de önünü kesmiştir.

Yasa ilk kez çıkarılırken Başkomutan yerine Başkomutan Vekilliği önerilmiş olmasına rağmen, yasanın uzatılması sırasında bu öneriler tekrar gündeme getirilmemiştir. Ancak Meclisin yetkilerinin bir kısmının Başkomutan sıfatıyla Mustafa Kemal'e devredilmesi konusunda her uzatma sürecinde muhaliflerin eleştiri oklarına hedef olmuştur. Teşkilat-ı Esasiye'ye aykırı olduğunu savunarak, halkın kendilerine verdiği yetkiyi bir başkasına devretmeye hakları olmadığını ileri sürenler de vardı. Muhaliflerin endişelerinin nedeni Mustafa Kemal'in bu yasaı kullanarak, kendilerini bertaraf edeceği veya bütün yönetimi kendi eline alacağı konusundaki düşünceleriydi. Bu endişeyi haklı bulmak çok mümkün değildir. Çünkü Meclisin açılmasını sağlayan kişinin en başta Mustafa Kemal olduğunu göz önünde tutarsak, bu endişenin yersizliği ortaya çıkacaktır. Meclis yetkilerinin bir kişiye devri hukuksal açıdan çok doğru olmasa bile olağanüstü durumun bir gereği olarak bakılırsa günün ihtiyaçlarına uygunluğu kabul edilebilir bir gerçektir.

Mustafa Kemal Paşa'ya güven esasına dayanan Başkomutanlık Yasası, tüm eleştirilerine rağmen, savaşın kazanılmasına önemli katkıları olmuş ve böylece çıkarılma amacına ulaşmıştır. Mustafa Kemal Başkomutan olarak

⁵⁵ Ahmet Demirel, **Birinci Meclis'te Muhalefet**, 2.b., İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s.432-435.

bu yetkiyi amaç değil, araç olarak kullanmış ve muhalefetin eleştirilerini boşa çıkartmıştır⁵⁶.

Başkomutanlık Yasası'nın önce Sakarya Savaşı'nın kazanılmasına ve daha sonra da Büyük Taarruz'la düşmana son ve kesin darbenin vurularak zaferin kazanılmasına çok önemli katkıları olmuştur. Bir yandan ordunun ihtiyaçlarının karşılanması ve güçlendirilmesinde bütün ulusun seferber edilmesinin yanı sıra, savaş öncesinde ve sırasında gerekli kararların hızla alınması ve hemen uygulanmasının sağlanması ve doğru zamanda doğru kararların verilmesini sağlamıştır. Böylece kararların etkili olması sağlanmıştır. Bu da zafere giden yolun açılmasında önemli etkenlerden birisi olmuştur.

⁵⁶ Ahmet Emin Yaman, "Başkumandanlık Kanunu", **Atatürk Yolu**, Yıl 5,Cilt 3, Sayı 9, (Mayıs 1992), s. 110.

SAKARYA ZAFERİNE GİDEN YOLDA ÖNEMLİ BİR DEVİRİM: MUSTAFA KEMAL PAŞAYA “BAŞKOMUTAN” UNVANININ VERİLMESİ

*Saim YÜCEER**

Giriş

Osmanlı Devleti'nin, Birinci Dünya Savaşından yenik çıkması, çok ağır koşullu bir ateşkes anlaşması imzalaması sonucunu doğurdu. Aslında söz konusu anlaşma, savaşı sonlandırmadan daha çok yeni işgallerin programlandığı bir belge niteliği taşımaktaydı. Bu durum kısa sürede kendini gösterdi ve ateşkesi takip eden günlerde işgaller başladı. Üstelik de zaman zaman son derece ağır koşullar içeren ateşkes anlaşmasına uyma gereği bile duyulmadan. Bu anlayış içinde Yunan Ordusu, 15 Mayıs 1919'da Türklerin gözde kentlerinden biri olan İzmir'e çıkartıldı. Ancak Yunan işgali sadece İzmir'le sınırlı kalmadı. İzmir'in işgalini takip eden süreçte Yunan birlikleri, işgal alanını genişletmeye başladı. Öyle ki, 22 Haziran 1920'de başlayan Yunan genel taarruzu sonucunda, Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olan Bursa da işgal edildi. İşgallere son vermek için Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından oluşturulan düzenli ordunun, Yunan kuvvetleri karşısında kazandığı ilk başarı Birinci İnönü Zaferi (10 Ocak 1921) oldu; bunu İkinci İnönü Zaferi (1 Nisan 1921) takip etti. Yunan kuvvetleri, bu yenilgilerin izini silmek ve Türk Ordusunu imha etmek hedefiyle 10 Temmuz 1921'de yeniden genel saldırıya geçti; bu sefer ki hedefi Ankara'ydı. 10–25 Temmuz 1921 tarihleri arasında Kütahya-Eskişehir Muharebeleri adıyla anılan bir dizi muharebeler sonunda bu hedefe de çok yaklaştı ve Türk birlikleri Sakarya'nın doğusuna çekilmek zorunda kaldı.

İşte Kurtuluş Savaşı'nın en bunalımlı sürecini oluşturan bu günlerde, çok önemli bir devrim gerçekleştirilecektir. Mustafa Kemal Paşa'nın tanımlanmamış Devlet Başkanlığı konumuna etkisini tartışacağımız Başkomutanlık Yasası kabul edilecek; “Demokrasi Şöleni” olarak

* Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

nitelendirdiğimiz tartışmalar sonunda, Meclis oybirliği ile kendi Başkanını, Başkomutanlık Makamına getirecektir.

Bu araştırmada ayrıca, Başkomutanlık Yasası'nın, nasıl gündeme geldiği, bu konudaki tartışmaların içeriğinin ne olduğu, muhalefet siyasi manevralarla neyi amaçladı gibi sorulara da yanıt aranacaktır. Kurtuluş Savaşı sürerken, Mustafa Kemal Paşanın Başkomutanlık Makamı'na getirilmesi olayı, çok önemli siyasi bir devrimdir. Bu durum, mevcut hukuk sistemi de göz önünde bulundurularak değişik boyutlarıyla irdelenecektir.

Başkomutanlık Yasasının Kabul Edilmesini Hazırlayan Koşullar

10 Temmuz 1921'de Yunan genel saldırısı başladığında; Türk Ulusu, henüz topyekûn bir savaşa hazır hale getirilmemişti. Bu konuda Mustafa Kemal Paşa, *"Temmuzda Yunan ordusu saldırıya başladığı zaman ulusal hükümetin ve mücadelenin gelişimi, bizim daha genel seferberlik yapmamıza ve böylece ulusun bütün kaynaklarını ve araçlarını, başka hiçbir şey düşünmeksizin, düşman karşısında toplamaya uygun ve elverişli görülmemiştir..."*¹ diyecektir. Bunun yanında Yunan birliklerinden Bursa grubunun geç harekâta başlaması nedeniyle Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın birliklerini savaşa katmada tereddüt yaşaması ve araç gereç yoksunluğu Yunan birliklerinin avantajı ele geçirmesinde etkili olduğu da bir gerçektir.

Hedefi TBMM ordularını yok etmek ve Ankara'yı ele geçirmek olan Yunan kuvvetlerinin ilerleyişi karşısında, savaşın Türk kuvvetlerinin aleyhine sonuçlanacağına ortaya çıkması üzerine 18 Temmuz 1921'de Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'nın Eskişehir'in güneybatısında Karacahisar'da bulunan karargâhına gitti. O'na, Türk ordusunun, Yunan ordusuyla arasını açacak şekilde Sakarya'nın doğusuna çekilmesini, kazanılan zamanda ordunun kuvvetlendirilmesi çalışmalarının yürütülmesini bildirdi. Bu arada ileri harekâtını sürdüreceği Yunan ordusuyla oyalama muharebeleri yapılacak ve düşman kuvvetleri mümkün olduğu kadar yıpratılacak ve yavaşlatılacaktı. Planlanan bu stratejinin, başarılı bir şekilde gerçekleştirildiği görülecektir².

¹ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk-Söylev*, (1920-1927), C. II, Yayına Hazırlayanlar: İsmail Arar, Uluğ İğdemir, Sami N. Özerdim, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1987, s. 812-813. Bu saldırı öncesinde orduların durumu şöyleydi: Türk ordusu: Eskişehir ve Eskişehir Kuzeybatısındaki İnönü mevzilerinde ve Kütahya Altıntaş dolaylarında yoğunlaştırılmıştı. Afyonkarahisar yöresinde iki tümen; Geyve ve Menderes bölgesinde ise birer tümen bulunuyordu. Yunan ordusu da Bursa'da bir ve Uşak doğusunda iki kolordusunu toplu bulunduruyordu. Menderes'te de bir tümen vardı. *Age*, s. 811-813.

² *Nutuk-Söylev*, s. 813.

Ancak Kütahya Eskişehir Muharebeleri sürecinde firar eden asker sayısı ciddi boyutlara ulaşmıştı. Birliğinden kaçan binlerce asker, işgal edilen toprakları terk eden sivillere katıldı. Resmi kaynaklarda, mevcut asker sayısının yarısına yakınının firar ettiği bilgisine yer verilmektedir³. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Yunan karargâhının ilk hedefi, Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularını yok etmektir. Bu hedefin gerçekleşmesi için her şeyden önce Mustafa Kemal Paşa'nın savaşı kabul etmesi gerekiyordu. Aksi halde Yunanistan'ın korkusu Türk ordularının genel kapsamlı bir savaşı kabul etmeyip geri çekilmesiydi. Böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde savaş uzayacaktı ve Yunan karar vericilerini bu durum korkutuyordu⁴. Yunanistan'ın korktuğu başına geldi ve Mustafa Kemal Paşa uyguladığı stratejiyle -kaçakların dışında- ordunun temel unsurlarının başarılı bir şekilde geri çekilmelerini sağladı⁵.

Nitekim Fevzi Çakmak 23 Temmuz tarihli gizli oturumda: “...*düşman üç günde geleceği yere on günde geldiği için bütün malzemelerimizi kuvvetlerimizi muntazaman hiçbir şey dağılmaksızın Eskişehir hattına çekebildik. Demek ki, ordunun kurtarılması Döğler ve Seyitgazi mntıklarında yedi gün hatta geceli gündüzlü devam eden muharebeler sayesinde mümkün olabilmişti. Bu muharebelerde muzaffer olmadık. Fakat muvaffak olduk.*”⁶ diyecektir.

Bu durumu, dış kaynaklar da desteklemektedir. İngiliz Genelkurmayı Türk kuvvetlerinin çekilmesiyle ilgili raporunda: Türk ordularının Eskişehir'e çekildikleri, Türklerin kesin bir savaştan kaçındıklarının anlaşıldığı ve çekilmenin metotlu ve iyi bir şekilde gerçekleştiği bilgisi yer almaktadır. Ayrıca orduyu korumak için süvarilerin arkada bırakıldığına da dikkat çekilmektedir. Yine İngiltere'nin Akdeniz Komutanlığı'ndan, Bahriye

³ Bu konuda yüksek rakamlar verenler de vardır; örneğin: Kılıç Ali, Kütahya Eskişehir Muharebesi öncesinde toplanmış olan 80 bin askerden ancak 17 bininin kurtarılabildiğini not düşmektedir *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Derleyen: Hulûsi Turgut, 7. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. 147.

⁴ Bilal Şimşir, *İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e 1921-1922*, Bilgi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1989, s. 119.

⁵ Mustafa Kemal Paşa, “*Yunanlıların bu saldırısı üzerine yapılan ve Kütahya Eskişehir Muharebeleri adıyla anılan bir sıra muharebeler vardır. On beş gün sürmüştür. Ordumuz 25 Temmuz 1921 akşamı büyük kısmıyla Sakarya doğusuna çekilmişti...*” diyecektir. Nutuk, C. II, s. 812-813.

⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, 17 Mart 1337 (1922)- 25 Şubat 1338 (1922), C.II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 100. Bu günlerde işgal bölgelerinde katliamlar da hat safhaya çıkmıştı. Örneğin Yunan askerleri ve Ermeni çeteleri Bursa'da köyleri basıp, evleri yağmalayıp köylüleri katlediyorlardı. Bu konuda bkz. *Tanıkların Anlatılarıyla Bursa Tarihi (Sözlü Tarih Arşivi 1919-1938)*, Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa 2005.

Bakanlığı'na çekilen bir şifre telgrafta Türk ordusunun, Eskişehir'den de başarıyla çekildikleri, belirtilmektedir⁷.

Ancak Türk birliklerinin başarılı bir şekilde geri çekilmesi uğranılan yenilginin ağırlığını ortadan kaldırmıyordu⁸. Celal Bayar, Mustafa Kemal Paşa'nın bu yenilgiyi, şu şekilde naklettiğini anlatıyor, “...*Bu iş bitti, İsmet muharebeyi kaybetti dedim ve cepheye hareket ettim. Benim cepheye geldiğimi duyunca İsmet Paşa büyük bir telaşa kapılmış... Karargâha girdiğim zaman, hakikaten acınacak halde idi. İki gün iki gece uyumamış, dinlenmemişti. Üstelik kendisini yenik sayıyor ve akıbetini düşünüyordu. Gerçekten de büyük bir hata yapmış düşmanla müsavî (eşit) kuvvetlerle dövüştüğü halde, kıtalarını zamanında savaşa sokmamış idi! Bu yüzden de ordu perişandı. Askerler çözülmüşlerdi... Orduyu bu mevzilerden geriye çekmek ve bozgundan kurtarmak lazımdı. Böylece, gereken emirleri verip bozgunun önüne geçebildim.*”⁹.

Bu görüşmeye tanık olan Salih Bozok ise şunları not düşmektedir, “*Mustafa Kemal Paşa, Eskişehir'in güneybatısında Karacahisar istasyonundaki Garp Cephesi Karargâhına gitti. Önce cephe kumandanının moralini düzeltmek istedi ve ona hiç beklemediği bir şekilde hitap ederek, 'Tebrik ederim, tebrik ederim. Deja başarılısın!' diyerek elini sıktı. Onu, karargâhtaki odasına götürdü. Orada da bu sözleri tekrar edince kumandan, 'Ben ne zaman güç durumda kalsam, elimden tutar, beni kaldırırsın! Fakat bu kez durum ağırdır' dedi. Paşa'nın cevabı şu oldu: 'İsmet, yaptığın muharebe Eskişehir muharebesi değil, istiklal muharebesidir. Muhakkak muvaffak olacaksın!' Sonra Harekât Şubesi Müdürü Tevfik Bey'e bazı emirler verdi ve 'Bu önlemleri aldıktan sonra Eskişehir'in boşaltılması işlemine başlarsınız' dedi.*”¹⁰.

Kütahya-Eskişehir yenilgisi sivil halkı da yakından etkilemişti. Bu konuda Ali Cevat Borçbakan, “*Gece sabaha kadar kapıdan arabalar geçti. Sabahleyin pencereden baktığımda birçok göçmenin gelmekte olduğunu*

⁷ Bilal Şimşir, *age*, s. 121, 126.

⁸ Türk Ordusunun Kütahya Eskişehir Muharebelerindeki kayıpları: 121'i subay olmak üzere toplam 1643 şehit, 267'si subay olmak üzere toplam 4881 yaralı, 54'ü subay olmak üzere 374 esir, 55 makineli tüfek, 18 top. Türk İstiklal Harbi, C. II, Kısım: 4, s. 533, 557.

⁹ İsmet Bozdağ, *Bilinmeyen Atatürk Celal Bayar Anlatıyor*, Truva Yayınları, İstanbul 2005, s. 28. İsmet Bozdağ, Celal Bayar'ın, Fevzi Paşanın kendisine, “...Gül gibi hazırlayıp emrine verdiğim kıtaları savaşa sokamadı ordumuzu perişan etti.” dediğini de iddia edilmektedir. *Age*, s. 29.

¹⁰ *Atatürk'ün Sırdaşı kılıç ali'nin anıları*, s. 146. Anlatının devamında Salih Bozok, Mustafa Kemal Paşa'nın not ettirdiği emri şöyle naklediyor: “*Dağılan ordu, Eskişehir'in kuzey ve güneyinde toplandıktan sonra Sakarya'nın doğusuna kadar çekilecektir.*” *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin anıları*, s. 147.

gördüm. Yüreğim sızladı. Giyinerek istasyona gittim. Zavallı millet perişan bir halde öbek öbek oturmuşlar. Bir taraftan ihtiyarlar inler, öbür tarafta çocuklar feryat eder. Pek acıklı olan bu durumu soruşturdum, dün Eskişehir'den çıkmışlar.”¹¹ diyerek bize halkın durumundan bir kesit sunmaktadır.

Yukarıda yer verdiğimiz alıntıdan da anlaşıldığı üzere işgal edilen şehir, kasaba ve köylerden halk Ankara'ya göçe başlamıştı. Oysa bu günlerde Ankara da güvenli bölge olmaktan çıkmıştı. İdareci kesim ailelerini Ankara'dan göndermek için hazırlıklara başlamıştı. Bakanların ve önde gelen milletvekillerinin ailelerinin Ankara'dan ayrılmasına eşlik edecek askeri refakatçiler hazırlandı. Bir kısmı da bütün olasılıkları zorlayarak Ankara'dan ayrılma yoluna gidiyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Savaş'ta Kurmay Başkanı olan Albay (sonra General) İzzettin'in (Çalışlar) karısı, Mustafa Kemal Paşa'ya giderek, iki çocuğunun olduğunu ve Ankara'dan gitmek için parasının olmadığını söylemesi üzerine O, cebindeki bütün parası olan 50 lirayı kendisine verdi¹². Ankara da son durak olmaktan çıkmış; yeni Türk devletinin merkezinden de göç başlamıştı.

Bu süreç, siyasi alanda da gergin geçen bir mücadeleye sahne oldu. Yenilginin nedenleri kadar yenilgiye neden olanlar da ortaya çıkartılmaya çalışılıyordu. Meclis'te açık ve gizli olmak üzere yapılan görüşmelerde, olaylar enine boyuna konuşuldu. Durumun bütün açıklığı ile ortaya konulduğu ve tartışıldığı görüşmeler gizli oturumlarda gerçekleşti. TBMM'de, 23 Temmuz günü ilk üçü gizli olmak üzere dört oturum yapıldı. Adana Milletvekili Damar Arıkoğlu bu gizli oturum görüşmelerine katılan Fevzi Paşa'nın durumunu, “... Böyle bir tatsız günde, İcra Vekilleri... Reisi Fevzi Paşa Meclisten Hükümet adına gizli bir celse talep etti. Derhal gizli celseye geçildi. Kürsüye çıkan Fevzi Paşa'nın rengi uçmuş, traş olmamış, kim bilir kaç gündür uykusuzluktan gözlerinin etrafı halka halka, elbisesi toz toprak, perişan kıyafetle söze başladı.”¹³ şeklinde tasvir etmektedir.

Fevzi Paşa söz konusu gizli celsede durumu anlatan uzun bir konuşma yaptı. Konuşmasının en dikkat çeken ve Meclisi ayağa kaldıran kısmı ise, “Biz Ankara'da buldukça ordu daima Ankara'yı nazarı dikkate almak mecburiyetindedir. Ordu Ankara'yı nazarı dikkate aldıkça düşman da manevrasını ona göre yapacaktır ve bizi daima bir noktaya bağlayacaktır... Biz burada Ankara'da buldukça ordu başka bir şey düşünemeyeceği

¹¹ Ali Cevat Boçbakan'ın *Hatıraları*, Yayına Hazırlayan: Saime Yüceer, Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa 2005, s. 182.

¹² Andrew Mango, *Atatürk*, Türkçesi: Füsün Doruker, Sabah Kitapları, İstanbul 2000, s. 308.

¹³ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, C. 2, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul 1964, s. 647.

için... Bakanlar Kurulu yaptığı görüşmelerde Kayseri'yi uygun görmüştür... Hükümetin orada tesisini, ordunun harekâtı noktainazarından, daha güvenli olduğunu düşünmüyoruz... ”¹⁴ açıklaması oldu.

Fevzi Paşa'nın Hükümet adına yaptığı bu açıklama, Meclis'te hararetle tartışmalara neden oldu. Erzurum Milletvekili Mustafa Durak Bey, “...Bendeniz zannediyorum ki, Heyeti vekilenin verdiği bu karar yanlıştır. Bu orduya aksi tesir hâsıl eder. Çünkü bütün millet Ankara'da bulunuyor. Efendiler bendeniz dün aşağıya inmemiştiniz. Bağlara tuaf tuaf haberler geldi. İşte Meclisi Mebusanda toplandılar, karar ittihaz edilmiş, meclis kaçıyormuş, mebuslar kaçıyormuş gibi tuaf tuaf sözler işittim. Şehre geldim, birçok yerlerle temas ettim, hakikaten kuvve-i maneviye kırıktır. Büyük Millet Meclisi buradan gitmemelidir... Biz bu gün burada öleceğiz, tam o gün gelmiştir. Büyük Millet Meclisi azaları birer tüfek alsınlar, burada top patlayıncaya kadar burada kalsın... ”¹⁵ dedi. Çorum Milletvekili Haşim Bey buna “Ölmek kolaydır.” şeklinde cevap verdi. Lehte ve aleyhte olan heyecanlı konuşmalar yapıldı¹⁶.

Türk tarafında durum böyleyken Yunan tarafında kesin bir zafer havası esmekteydi. Yunan ordularının Kütahya'ya girişinin Yunanistan'da yarattığı sevinç İngiltere'nin Atina Elçisi Lord Granville'nin Lord Curzon'a gönderdiği yazıda şöyle anlatılmaktaydı: “...Kiliselerin çanları çaldı ve halk yığınları alkışlarla tabancalar vs. patlatarak hemen hemen bütün gece sokakları dolaştı. Halk kitleleri sabahın erken saatlerinde iki defa majestelerinin elçiliğini ziyaret etti ve Büyük Britanya'yla başbakanı alkışladı. Başka elçilikleri ziyaret etmedi. Dün sabah (19 Temmuz sabahı) yüz bir pare top atıldı ve Katedralde resmi şükran ayini yapıldı... ”¹⁷

Başkomutan Papulas, basın mensuplarına, “...Küçük Asya yolları bize yabancı değildir. Bu bir istila özelliği taşımaz(!)”¹⁸ dedi. Kurmay Başkanı Pallis ise, “Yunanistan artık bütün ülkeye yerleşme ve Boğazların bekçisi olma hakkını kazanmıştır...”¹⁹ diyerek savaş bitmeden sonucu açıkladı(!)

¹⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.II, s. 102.

¹⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.II, s. 103.Damar Arıkoğlu bu konuşmayı Dersim Milletvekili Diyar Ağanın yaptığını not düşmektedir. Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, İstanbul 1961, s. 235–236. Ancak Meclis bütün Tutanakları üzerinde yaptığımız incelemeler sonucunda, Diyar Ağanın böyle bir konuşma yaptığı tespit edilememiştir. Bu durumda isimleri karıştırmış olması kuvvetle muhtemeldir.

¹⁶ 23 Temmuz 1921 tarihli toplantı tutanakları için bkz. TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.II, s. 99–114.

¹⁷ Bilal Şimşir, *age*, s. 120.

¹⁸ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C. III, Türk Tarih Kurumu Yayını Ankara 1995, 621.

¹⁹ Zeki Sarıhan, *age*, s. 622.

Türk vatandaşı olan Rumlarda da apayrı bir sevinç rüzgârı esmekteydi: Uşak'tan Kütahya'ya hareket eden Yunan Kralını karşılamak için yerli Rumlar, Yunan bayrağı bulamadıkları için evlerden kumaş ve çarşaflar toplayarak büyük bir Yunan bayrağı diktiler. Kral yeni hedefin İstanbul olduğunu söyledi. Bu hedef Ankara'nın düşmüş olduğunun(!) Kral tarafından peşinen kabul edilmiş olduğu anlamına geliyordu.

Bu durum karşısında Mustafa Kemal Paşa, uygulanacak stratejiyi ve yaratacağı sonuçları şu şekilde anlatmaktadır: *“Yunan ulusunun bütün gücüyle yaptığı bu saldırı karşısında bizim askerlik yönünden temel ödevimiz, ulusal savaşımın başından beri izlediğimiz ödevdi ki; o da: ‘Her Yunan saldırısı karşısında kaldıkça bu saldırıyı, direnerek ve uygun hareketler yaparak durdurmak ve boşa çıkartmak, yeni orduyu kurmak için zaman kazanmak’ diye özetlenebilir. Son düşman saldırısı karşısında da bu temel ödevi gözden uzak tutmamak gerekliydi. Bu düşünce ile 18 Temmuz 1921 günü... İsmet Paşa'ya genel olarak şu yönergeyi vermiştim: ‘Orduyu, Eskişehir kuzey ve güneyinde topladıktan sonra düşman ordusuyla araya büyük aralık bırakmak gerekir ki, orduyu derleyip toparlayıp güçlendirebilelim. Bunun için Sakarya doğusuna değin çekilebilirsiniz. Düşman hiç durmadan ilerlerse hareket üssünden uzaklaşacak ve yeniden destek örgütleri kurmak zorunda kalacak; her halde ummadığı birçok zorluklarla karşılaşacaktır. Buna karşılık, bizim ordumuz toplu bulunacak ve daha elverişli koşullar içinde olacaktır. Bu yolda hareketimizin en büyük sakıncası, Eskişehir gibi önemli yerlerimizi ve birçok toprağımızı düşmana bırakmaktan dolayı kamuoyunda doğabilecek manevi sarsıntıdır...”*²⁰

Bu sıkıntılı günler aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'nın muhaliflerini de harekete geçirmişti. Meclis'te Enver Paşa taraftarı olan güçlü bir grup mevcuttu. Ardahan Mebusu Hilmi Bey Meclis'te, birlikte ve uyum içinde hareket eden İttihatçıların sayısının 40 kişi olduğunu söyler²¹. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları bir taraftan düşmana karşı mücadele ederken bir taraftan da İttihatçıların Anadolu'da iktidarı ele geçirme faaliyetleriyle uğraşmak zorunda kalacaktır. Karabekir bu durumdan acı acı yakınır. Enver Paşa'nın Anadolu'ya girmesi için Erzurum ve Trabzon'da yoğun bir şekilde çalışıldığı buna yardım için halk hükümeti kurulduğunu kaydeder. Ayrıca kendisinin Bolşevik olduğu ve orduyu da Bolşevikleştireceği söylentilerinin Ankara'dan dahi geldiğini söylemektedir²².

²⁰ Nutuk-Söylev, s. 812–815.

²¹ Sami Sabit Karaman, *İstiklal Mücadelesi ve Enver Paşa, Trabzon ve Kars Hatıraları, 1921–1922*, Selaloz Basımevi, İzmit 1949, s. 38–39.

²² Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, 2. Baskı, Merk Yayıncılık, İstanbul 1988, s. 940; Sami Sabit Karaman, *age*, s. 30.

Enver Paşa, daha 1921 yılının ilkbaharında Halil Paşa'ya yazdığı 8 Şubat tarihli mektubunda, “Anadolu'nun durumu benim oraya gitmemi zorunlu kılmıştır. Her taraftan davet alıyorum. Anadolu'ya girmek üzere Rus Müslümanlarından bir kıta teşkil etmek elzem. Kumandası sırf bana ait olacak...”²³ diye yazmıştı.

Temmuz ayına gelindiğinde oluşan koşullar, İttihatçıları iktidara daha da yaklaştırmıştı. Milli Mücadele'nin bu sıkıntılı evresinde Bolşevikler de Enver Paşa'ya desteklerini arttırdıkları gözlemlenmektedir. Enver Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı 16 Temmuz 1921 tarihli mektubunda Anadolu için gerçekleştirdiği çalışmalarını sıraladıktan sonra, “... Fakat bunu da itiraf etmemiz lazım gelir ki, hiçbir sebebi kanuni olmayarak memleket haricine nefiy şeklindeki arzunuza ilelebet tahammül bize hakikaten pek ağır ve sefilâne gelir. Mamañih vatan için şimdi buna da katlanıyoruz. Binaenaleyh hariçte kalmanın maksadı umumimiz olan başta Türkiye olmak üzere kurtarmaya çalıştığımız İslam âlemi için faydasız ve belki de tehlikeli olduğunu hissettiğimiz anda memlekete geleceğiz. İşte o kadar!..”²⁴ diyerek bu konudaki kararlılığını, tehditkar bir dil kullanarak ortaya koyduğunu görüyoruz.

Olaylar bu ekseninde gelişirken; Enver Paşa'nın, 28 Temmuz 1921'de Sovyet Hariciye Komiseri Çiçerin ile acele ve gizlice görüşmek isteğinde bulunduğu bilinmektedir. İşte Enver Paşa, bu görüşmeden sonra 30 Temmuz'da Moskova'dan ayrılmıştır. Aynı zamanda Ruslar tarafından Müslümanlardan oluşan on bin kişilik bir Bolşevik kuvvet de Bakû'ya doğru yola çıkartılmıştır²⁵. Enver Paşa, Anadolu'da İktidarı, bir hükümet darbesiyle ele geçirmeyi planlamaktadır²⁶. Bu günler, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinin muhalifleri tarafından sorgulandığı bir süreçtir ve karşıtları bu yenilgiyi iktidarı ele geçirme yolunda bir fırsat olarak görmekteyler. Mustafa Kemal Paşa, özellikle muhalefetin, “Ordu nereye gidiyor, millet nereye götürülüyor? Bu gidişin elbette bir sorumlusu vardır o nerededir? Onu göremiyoruz!

²³ Türk Tarih Kurumu, Tevfik Bıyıklıoğlu Arşivi No: 134. bkz. Saime Yüceer, *Ankara Moskova İlişkileri*, Ekin Kitabevi, Bursa 1997, s. 214.

²⁴ A.F. Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, Vatan Neşriyatı İstanbul 1955, s. 231–235.

²⁵ Enver Paşa'nın yanında Doktor Nazım, Doktor Yüzbaşı Faik ve Hikmet (Naim Cevat'ın teyzesinin oğlu) bulunmaktadır. Ali Fuat Cebesoy, *age*, s. 227.

²⁶ Enver Paşa'nın Batum'dan Trabzon Kayıkçılar Kâhyası Yahya'ya yazdığı Ağustos 1921 tarihli mektuptan anlaşıldığına göre Ali takma adıyla Yahya'nın tahliye ettirdiği mahkûmlar ve asker kaçaklarından 1000 kişiyi aşan taburun başına geçecekti. Bu yolda Topal Osman'ı kullanarak güya Milli Mücadeleye katılmak üzere Ankara'ya gidecekti. Daha sonra da Deli Halid'in başkanlığını yaptığı İttihatçı gruba dayanarak hükümet darbesi yapıp iktidarı ele geçirmeyi planlıyordu. Saime Yüceer, *age*, s. 220.

*Bugünkü acıklı ve korkunç durumun gerçek etmenini ordunun başında görmek isterdik...*²⁷ şeklindeki duruşunu bize aktarmaktadır.

Tekrar 23 Temmuz görüşmelerine dönersek o gün, öncelikle Edirne Milletvekili Şeref Bey'in, Meclis'ten bir heyet seçilerek cepheye gönderilmesine ilişkin tavrı okundu ve kabul edildi²⁸. Aynı gün alınan diğer kararlar ise şöyleydi: Ankara'nın savunulması için şimdiden gerekli askeri hazırlıkları yapmak, evrak ve ağırlığını Kayseri'ye nakletmesi için Hükümete yetki vermek, Meclis, çalışmalarına ara vermeden Ankara'da devam etmek.

Türk kuvvetlerinin Yunan kuvvetleri karşısında uğradığı yenilgiyi değerlendiren ve mevcut durumdan çıkış yolları arayan açık ve gizli olmak üzere gerçekleştirilen ve 23 Temmuzda başlayıp fasılalarla 5 Ağustos'a kadar devam eden görüşmelerde, çeşitli çözüm önerileri ortaya konuldu ve tartışıldı. Sonunda Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlığa getirilmesine karar verildi. Şimdi bu süreci daha yakından değerlendirmek yerinde olacaktır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Devlet Başkanlığı Konumunu Kuvvetlendiren Devrim: Başkomutanlık Yasası

24 Temmuzda seçilen ve cepheye gönderilen heyetin dönüşünde, Kütahya Eskişehir Muharebelerinde uğranılan yenilgi bir kez daha masaya yatırıldı. Cepheye gönderilen heyette yer alan Sinop Milletvekili Rıza Nur Bey, Karesi Milletvekili Vehbi Bey ve İzmir Milletvekili Mahmut Esat Bey ortak bir rapor sunarak konuyla ilgili gizli oturumda açıklamalarda bulundular²⁹. Bu açıklamalarda ön plana çıkan hususlar kısaca şu şekilde özetlenebilir: Rıza Nur Bey öncelikle cephedeki askerlerin morallerinin çok yüksek olduğunu; Çekirdek bir ordunun tam anlamıyla mevcut olduğunu söyledikten sonra bazı birliklerin takdire şayan bir şekilde 24 saatte 84 km

²⁷ *Nutuk – Söylev*, C. II, s. 814–815.

²⁸ Söz konusu tavrı şöyleydi: “Meclisimizin ordusuna itimadını beyan ve selâmlarını isal etmek üzere rüfeyayı muhtermeden bir heyetin izamını teklif eylerim. 23 Temmuz 1337 Edirne Mebusu Mehmed Şeref, TBMMZabıt Ceridesi, Devre: I, C.11, İçtima: 2, Elli dördüncü içtima 23.7.1337 Cumartesi s. 350. Cepheye gönderilecek heyetin seçimi 24 Temmuz günü yapıldı. Seçilen Milletvekillerinin isimleri ve aldıkları oy şu şekilde idi: Salâhaddin Bey (Mersin) 139; Vehbi Bey (Karesi) 131; Rıza Nur Bey (Sinob) 126; Nusret Efendi (Erzurum.) 123; Abdülgafur Efendi (Karesi) 111; Şeref Bey (Edirne) 107; Durak Bey (Erzurum) 105; Abdullah Azmi Efendi (Eskişehir) 98; Mahmud Esad Bey (İzmir) 92; Vehbi Efendi (Konya) 91; Hacı Mustafa Efendi (Ankara) 86; Hüsrev Bey (Trabzon) 77; Ömer Lûtfi Bey (Karahisar) Sahib) 70; Sırrı Bey (İzmit) 63, Mustafa Ağa (Dersim) 60. TBMMZabıt Ceridesi, Devre: I, C.11, İçtima: 2, Elli beşinci içtima 24.7.1337 Pazar, s. 360.

²⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 17 Mart 1337 (1921) – 25 Şubat 1337 (1922), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1999, s. 132

yol yürümüş olduklarına dikkat çekti. Askerlerin bir kısmının yalınayak olduğu; çorap ve çarığa şiddetli ihtiyaç duyulduğu su ve yiyecek sıkıntısının hat safhada olduğu yolundaki açıklamaları da son derece dikkat çekiciydi³⁰. Karesi Milletvekili Vehbi Bey ise cephedeki askerlerin dört ay (Mart, Nisan, Mayıs ve Temmuz) maaş alamadıklarını, askerlerin %80'ninin elbisesinin olmadığını, bazılarının elbiselerinin eskidiğini bazılarının ise evlerinden geldikleri elbiselerle savaştıklarını belirtmiştir. Sonra çadırlarının olmadığını, bir ağaç gölgesi dahi bulunmadığını, sabahtan akşama kadar güneşin altında susuz ve korumasız kaldıklarını dile getirmiş ve Maliye Bakanını suçlamıştır. İlginç bir detay olarak tütün olmadığını ve temin edilmesi gereğine de her iki mebus da önemle dikkat çekmiştir³¹. İzmir Milletvekili Mahmut Esat Bey ise, bundan önce söylenenlere ilave olarak asker gereksinimine değinmiş ve komutanların verdiği bilgilere dayanarak 20 bin askere ihtiyaç olduğunu söylemiştir. Ayrıca Eskişehir Kütahya Muharebeleri'nin bir subay muharebesi olduğuna ve subayların %30'unun kaybedildiğine de dikkat çekerek orduda subay ihtiyacının da acil boyutlara ulaştığı sorununu özellikle vurgulamıştır³².

2 Ağustos tarihli Meclis'in gizli oturumunda gerçekleşen ve yukarıda bir kesitini verdiğimiz konuşmalarda, bu yenilginin sorumluları olarak Milli Savunma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı'nın suçlandığı, açık bir şekilde gözlemlenmektedir. Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa'nın orduların başına geçerek savaşı bizzat yönetmesi fikri ve bu fikrin çoğunluk tarafından kabul gördüğünün anlaşılması, yine bu görüşmelerde ortaya çıkmış ve bu yönde Meclis'te kuvvetli bir irade belirlemiştir³³.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Türk Ordusunun başına geçmesini isteyenlerin çoğunluğu, düşüncelerinde samimiydiler. O'na büyük bir güven besliyorlardı. Aynı fikirde olan muhalif kısmın niyetini ise Mustafa Kemal Paşa: *“Bozguna uğramış bir ordunun komutanı olarak benim de şahsiyetim bozguna uğrasın istiyorlardı.”* şeklinde değerlendirmektedir. Ama belki de onlar da bu işi -“Başkomutan Vekili” olmak koşuluyla- Mustafa Kemal Paşa'nın başaracağına o sıkıntılı süreçte gerçekten inanmış olabilirler...

Bu iki grubun dışında bir de üçüncü grup vardı ki, onlarda Mustafa Kemal Paşa'nın, şimdiden yıpratılmamasını son çare olarak ileriye sürülmesini istiyorlardı. Bunlar, durumun o kadar vahim olmadığı, henüz

³⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, s. 133.

³¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, s. 138-139.

³² TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, s. 142-143.

³³ Bu konuşmalar için bkz. TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, s. 132-144.

son kozların oynanacağı noktaya gelinmediği nedeniyle Mustafa Kemal'in yıpranmasını istemedikleri için orduların başına geçmesine sıcak bakmıyorlardı³⁴.

Bu düşüncede olanlardan biri olan ve gizli oturum görüşmelerinde söz alan Sivas Milletvekili Taki Efendi, "...bendenizce Paşa Hazretlerini ve milleti müdafaa için bilfiil Başkumandan veya vekil unvanı verilmesin. Şimdi nasıl yapıyorsa yine öyle yapısın. Başkumandanlık unvanını almasın. Ordu geri çekildi. Eskişehir düşman eline geçti. Buna millet ne diyecek? Millet bilirsiniz ki her şeye bir kulp takar. Bu ahlak hepimizde vardır. Şimdi Paşa Hazretleri Eskişehir'in sukutunda Başkumandan idi. Fakat tali-i harp planca Eskişehir sukut etti. Ne hata varsa Mustafa Kemal Paşa'nın eteğine çıkılacak. Ha Mustafa Kemal Paşa şöyle etti, böyle etti. Filan memleketi verdi, filan memleketi de verecek, şöyle olmuş, karpuz içinde altınlar gelmiş diyerek lekelenecek. İnşallah olmaz. Şayet olursa başkalarımıza olsun. Fakat Mustafa Kemal Paşa bu milletin alemdarıdır. Cenabihaktan temenni ederim olmaz. Bu lekeler başka kumandanlara sürülsün. Mustafa Kemal Paşa'ya olmasın. Şu kadar var ki, ben de bildiğimi söyleyeyim, Paşa Hz. bizim hakikaten Başkumandanımızdır. Ona isnat edilecek herhangi bir şey Meclise sirayet edecek. Bütün millete sirayet edecek..."³⁵ diyecektir.

Genel olarak yukarıda belirttiğimiz üzere 'Mustafa Kemal Paşa'nın orduların başına geçmesi isteğinin' ilk defa 2 Ağustosta, Meclis kürsüsünden ifade edildiğini görüyoruz. Söz konusu tarihte gerçekleşen Meclis Gizli Oturumunda, cepheye giden heyetten ilk konuşmayı yapan Rıza Nur, "İsmet Paşa Hazretlerini fevkalade seven ve çok hürmet eden bir adamım. Bunun için bir şey demiyorum. Hakikaten fevkalade faziletli ve meziyetlidir. Fakat bir şey var. Fevkalade zamanlarda fevkalade işler ve fevkalade gayret lazım... Şimdi benim hatırıma geliyor ki, bizim muhterem Reisimiz tam bu işin ehlidir. Onun gibi iyi kumandanımız yoktur..."³⁶ diyerek dolaylı olarak da olsa bu konuya işaret etti.

Bu konuyu yani Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlığa getirilmesini açık olarak ifade eden ilk kişi ise Rıza Nur'dan sonra söz alan Vehbi Bey oldu. O, "Başta Reis Paşa Hazretleri Başkumandanlığı üslenmek koşuluyla hepimiz de lazım gelen işlerle görevlendirilmek ve kayıtsız koşulsuz kabul şartıyla memleketin içinde yeni bir hayat, yeni bir faaliyet vücuda getirerek,

³⁴ Nutuk- Söylev, s. 815.

³⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 168.

³⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 137.

*bendeniz kaniim ki, bu yabancı düşmana bir ayda tamamıyla haddini bildiririz, terbiye ederiz...*³⁷ dedi.

2 Ağustos görüşmelerinde, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlığa getirilmesi düşüncesinin sesli olarak ifade edilmesinin önemi çok büyüktü. Zira Başkomutanlık, o güne kadar padişahın sahip olduğu bir yetkiydi. Birinci Meşrutiyetten itibaren de anayasal güvence altına alınmıştı. 1876 Anayasasının 7. maddesine göre Başkomutan padişahı. Bu bağlamda padişah, kara ve deniz kuvvetlerinin komutanı unvanını taşıyordu ve görevleri arasında askeri harekâtın icrası da bulunmaktaydı³⁸.

Meclis'te, şimdiye kadar padişahların uhdesinde olan "Başkomutan" unvanının Mustafa Kemal Paşa'ya, verilmesine yönelik kuvvetli bir irade ortaya çıkmıştı. Bu duruma karşı olan muhalefet, bu yolda alınacak kararın önüne geçmek için karşı bir hamle gerçekleştirdi. 4 Ağustosta yapılan açık oturumda yine cepheden gelen heyette bulunan muhalefete mensup milletvekillerinin öncülüğünde ülkenin çeşitli bölgelerinde genel müfettişliklerin kurulmasına ve yetkilerine ilişkin bir kanun teklifinde bulunuldu. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilecek ve olağanüstü yetkilerle donatılacak müfettişlerin görevlendirilmesine dair hazırlanan bu teklifin, muhalefete mensup milletvekillerinin, Mustafa Kemal Paşa'ya "Başkomutan" unvanının verilmesi yönünde, Meclis'te ortaya çıkan iradeden duydukları rahatsızlıkla ilintili olduğunu düşünüyorum.

On iki maddeden oluşan söz konusu teklifin 2. maddesinde adı geçen merkezler şöyle sıralanmıştı: (A) İzmit, Bolu, Zonguldak, Bilecik, Eskişehir, (B) Karahisarı Sahib, Konya, Aksaray, Silifke, (C) Ankara, Çorum, Yozgat, (Ç) Kayseri, Niğde, Kırşehir, (D) Antalya, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, Mentеше, (E) Samsun, Amasya, Tokat, Sivas, (F) Kângırı, Kastamonu, Sinop.³⁹ Bu bölgelerde oluşturulacak müfettişlikler olağanüstü yetkilerle

³⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, s. 142.

³⁸ "Madde 7.- Vükelânın azil ve nasbı ve rütbe menasıp tevcihi ve nişan itası ve eyalâtı mümtazenin şeraiti imtiyazlerine tevfikân icrayı tevcihati ve meskûkat darbı ve hutbelerde nâmının zikri ve düveli ecnebiye ile muahedat akdi ve harb ve sulh ilânı ve kuvvei berriye ve bahriyenin kumandası ve harekâtı askeriye ve ahkâmı şeriye ve kanunienin icrası ve devairi idarenin muamelâtına müteallik nizamnamelerin tanzimi ve mücazaatı kanunienin tahfifi ve affı ve Meclisi Umuminin akt ve tatili ve ledeliktiza Heyeti Mebusanın azası yeniden intihap olunmak şart ile feshi hukuku mukaddese-i Padişahi cümlesindedir."

<http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm>

³⁹ Bu teklifin orijinal metni şu şekilde idi: "*Cepheye gitmiş olan heyetin, memleketin muhtelif mıntakalarında müfettişi umumilikler ihdas edilmesine dair teklifi: Madde 1. — İcabatı ahval dolayısıyla berveçhiâti menatıka muvakkaten Büyük Millet Meclisince müntehap birer müfettişi umumî izam olunur. Madde 2. — atidir: Manatiki mezkûre berveçhi (A) İzmit, Bolu, Zonguldak, Bilecik, Eskişehir, (B) Karahisarı Sahib, Konya, Aksaray, Silifke, (P) Antalya,*

donatılacaktı. Örneğin teklifin 4. maddesinde genel müfettişler buldukları görevde askeri, idari ve adli bütün şubeleri denetleyerek; halkın hukukunu koruma ve ortaya çıkan kanaate göre gerekenleri en yakın istiklal mahkemesine tevdi ederler deniliyordu. 7. maddesinde ise her genel müfettişin bölgesindeki, bütün askeri, siyasi ve adli memurlar, o müfettişin emirlerini yerine getirmeye mecburdur hükmü yer alıyordu. Teklifte, bu emirler anayasaya aykırı olursa ne olacak? Verilen emirler denetime tabi olacak mı? Bu müfettişler kime karşı sorumlu olacaklar? Gibi soruların karşılığı bulunmuyordu.

Bu teklif karşısında Ertuğrul (Bilecik) Milletvekili Mustafa Kemal (Güney), “*Bu evvelâ Lâyiha Encümenine ve sonra da Dâhiliye Encümenine gitsin, burada doğrudan doğruya müzakere edilecek bir şey değildir. Burada müzakere edilecek kanun değildir, encümenlere gitsin. ...bir müfettiş bir hâkimi azledecek, tayin edecek. Müfettişe böyle bir yetki verilemez. Binaenaleyh, bu evvelâ Lâyiha Encümenine verilsin. Ondan sonra Dâhiliye Encümenine gitsin, tetkik edildikten sonra buraya gelsin...*”⁴⁰ itirazında bulundu ama oylamayı engelleyemedi.

Söz konusu teklifin ilk maddesinin kabul edilmesi üzerine oylamanın tamamlanmasını önlemek için başka bir konunun görüşülmesi isteğiyle gizli oturum talep edildi. İtirazlara rağmen bu istek kabul edilerek gizli oturuma geçildi. Bu karşı atakla, teklifin yasalaşmasının önü alınmış oldu. Aynı gün gerçekleşen gizli oturumda Muhalefet moda tabirle bu defa da B planını uygulamaya koyacaktır. Muhalif kanadın liderlerinden olan Mersin

İsparta, Burdur, Denizli, Aydın, Mentеше, (T) Kastamonu, Kângırı, Sinob, (S) Samsun, Amasya, Tokad, Sivas, (C) Ankara, Çorum, Yozgad, (Ç) Kayseri, Niğde, Kırşehir. Madde 3. — Müfettişi umumilerin vazifeleri, memleketin menabii maddiye ve mâneviyesini müdafaa-i memleket icabatma hüsnüsûretle tevcih esbabını temin etmektir. Madde 4. — Müfettişi umumilerin buldukları vazifelerde askerî, mülki ve adli bütün şubaları idariyeyi teftiş, halkın hukukunu siyanet ve hâsıl ettiği kanaate göre icabedenleri en yakın istiklâl mahkemesine tevdi ederler. Madde 5. — İstiklâl mahkemeleri, müfettişi umumiler tarafından tevdi olunan hukuku şahsiyeden gayri bütün umuru rüyet ederler. Madde 6. — Müfettişi umumiler, muhaberatını vekâletler ile icra eyler ve her on beş günde Büyük Millet Meclisi Riyasetine bir rapor ita ederler. Madde 7. — Her müfettişi umuminin muntakasındaki, bütün memurini mülkiye, askeriyeye ve adliye o müfettişin emirlerini infaza mecburdur. Madde 8. — Müfettişi umumilerin, muntakalarındaki memurinden azil ve tebdili icab edenleri, devairi aidesine işar eder. On beş gün zarfında devairi aidesi bir karar ittihazına ve cevap itasına mecburdur. Cevabın ademivürudunda o memurun elini işten çektirir. Madde 9. — Müfettişi umumilerin hususi şifreleri ve maiyetlerinde ikişer kâtip ve miktarı kâfi jandarma bulunur. Madde 10. — Devri teftiş münasebetiyle harcırah verilmez. Ancak, vesaiti nakliye ücreti ita edilir. Madde 11. — İşbu kanunun icrasına Büyük Millet Meclisi Heyeti Vekilesi memurdur. Madde 12. — İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.” TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, İçtima: 2, C. 12, Altmış birinci içtima 4.8.1337, s. 3–4.

⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 12, s. 3–4.

Milletvekili Selahattin Bey Mustafa Kemal Paşa'nın "Başkomutan Vekili" sıfatıyla orduların başına geçmesini, dile getirecektir. O, 4 Ağustos 1921 tarihli gizli oturumda, "*Efendiler bizi zaferle ulaştıracak kişi kimdir? Kim ise o kişi zaferi gerçekleştirmek için vekil tayin edilir. Milli Meclis adına çalışacak olan bu kişinin seçilmesi lazımdır. Yalnız şunu düşünüyorum; bugünün en büyük illeti ve en büyük tehlikesi, milletin en büyük işi kayıtsız bütün yetkileri kullanacak demektir. Zannederim ki, Beyefendinin (İstanbul Milletvekili Ahmet Ferit Beyi kastediyor.) söylemek istedikleri nokta budur. Herhangi kişi ise milletin bütün kuvvetini alsın ve bizi muzaffer etsin. Binaenaleyh bir Başkumandan vekili istiyoruz ve bu olmalıdır...*"⁴¹ diyerek Mustafa Kemal Paşa'nın "Başkomutan Vekili" unvanıyla orduları idare etmesi görüşünü ortaya attı.

Bu görüşe karşı Aydın Milletvekili Dr. Mazhar Bey Mustafa Kemal Paşa'ya Başkomutan unvanının verilmesini savundu ve "*...mevkiinden, isminden, şöhretinden faydalanılan bir kişiyi örneğin Meclis Başkanını Başkumandan mevkiine getirmek, nasıl ki daha ilk zamanlarda meydanda hiçbir şey yokken, Yunan yeni işgale başladığı zaman halk ruhunda nasıl bir heyecan duymuş ise ve Paşanın etrafında toplanarak varlık göstermiş ise bu halk bu son mütarekenin ilk vurduğu darbenin verdiği tesirlerle zor durumda kalmıştır. ...Fikrimi açık söylüyorum. Biri kumanda meselesi ki, Mustafa Kemal Paşa'nın onuru, yeri, şöhreti itibarıyla halk artık Mustafa Kemal Paşa her şeyi eline almıştır diyebilir. Bütün meclis karargâhını cepheye kaldırmış, şöyle yapıyormuş böyle yapıyormuş der. ...biz evvelâ kumanda meselesini halledelim.*"⁴² dedi.

İşte Mustafa Kemal Paşa'yı destekleyenlerle O'na muhalif olanlar arasındaki tartışmalar yetki kısmı ile "Başkomutan" ve "Başkomutan Vekili" unvanları üzerinde gerçekleşecektir⁴³. Bu tartışmalar üzerine, Meclis'in

⁴¹ Konuşmasının devamını şöyle sürdürdü: "*...Bunun kim olması meselesi var. Bittabi iki sık hatıra gelebilir. Şimdiye kadar idare edenlerin olduğu gibi doğrudan doğruya Başkumandanlık vekâletine vazülyed' olarak bir karargâh ile bu harbi idare etmesidir ve önünde engel olacak bir şey bulunmasın. İkinci şekil, savaş durumuna meclisin el koyması ve reis vekili sıfatı ile vekil tayin ettiği kişinin, meclisin reisidir ki, kumandayı idare etmesidir. Bu şeklen daha yüksektir. Bir kere memleketin maddî, manevî bütün kuvvetlerinde meseleye ne kadar büyük kuvvetle sarıldığı hakkında kanaat oluşmuş olacak ve bundan dolayı emniyet ve büyük bir arzıyla çabuk davranılacaktır... Mümkün mertebe milletin kuvvetini bir araya toplamak üzere bütün kuvvetimizi hükümetin başında bulunan kişiye sınırsız yetki ile verelim. Hükümetin başındaki kişi kim ise onun arkasından millet yürüstün. Soru cevap yok, sonra neticeye göre bunu değerlendiririz.*" TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 159.

⁴² TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 162.

⁴³ Hükümeti eleştiren konuşmalardan birini de Karesi Milletvekili Basri Bey yaptı ve "*...Maazallah Yunan kumandanının bu Büyük Millet Meclisinde icrayı hükümet etmesini görmek bizim için en büyük bedbahtlıktır. Ankara bir memleket değil, bir toprak değil başlı*

iradesine uygun olarak, Mustafa Kemal Paşa, Başkomutanlık görevini kabul etmesiyle ilgili yasa teklifini hazırladı ve Meclise sundu. Teklif aynen şöyleydi⁴⁴:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına,

Meclis sayın üyelerinin genel olarak beliren istek ve dilekleri üzerine Başkomutanlığı kabul ediyorum. Bu görevi kendi üzerime almaktan doğacak yararların çarçabuk elde edilebilmesi, ordunun maddi ve manevi gücünün en kısa zamanda arttırılıp pekiştirilmesi ve yönteminin bir kat daha sağlamlaştırılması için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yetkilerini eylemli olarak kullanmak koşuluyla üzerime alıyorum. Yaşadığım sürece, ulusal egemenliğe en gerçek bir hizmet edici olduğumu, ulusa bir kez daha göstermek için, bu yetkinin üç ay gibi kısa bir süre ile sınırlandırılmasını ayrıca dilerim.

4 Ağustos 1921

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal

Teklifin okunması üzerine Meclis'ten teşekkür ederiz sesleri yükseldi. Ancak herkes aynı memnuniyeti paylaşmıyordu. Daha önce de vurguladığımız gibi Meclisin ezici çoğunluğu Kemal Paşa'nın ordunun başına geçmesini istiyordu. Ama söz konusu çoğunluğun bir kısmı; O'nun bu görevi, "Başkomutan Vekili" sıfatıyla yapmasını istiyordu. Bunlardan Mersin Milletvekili Selahaddin Bey, söz aldı ve konuşmasına: "*Efendim; bu*

başına bir tarihtir. Hâlbuki hükümeti dinlediğimiz zaman beyanatı sırasında eser-i zaaf gösteriyor. Orduda müthiş bir iman görüyoruz, hükümette maalesef zaaf görüyoruz. Kati teminatı versin geriyi değil ileriye düşünsün ve behemahal kâfiri atacağına dair teminat versin. ...senelerden beri zafer yüzü görmeyen bu millete biraz zafer yüzü gösterin, emin olun ki, bundan sonra vuku bulacak her türlü tehlike karşısında bugün hiçbir zafere nail olmamış iken cihanın yapamadığı bir inkılâba nail olan, mükemmel bir ordu meydana getiren bu millet neşe-i zafere malik olduktan sonra daha büyük işler görür." dedi. TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 160.

⁴⁴ Bu metnin orijinali: "Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesine

Meclis azayı kiramının umumi surette tezahür eden arzu ve talebi üzerine Başkomutanlığı kabul ediyorum. Bu vazifeyi şahsen deruhte etmekten tahassul edecek fevaidi azamî süratle istihsal edebilmek ve ordunun maddî ve manevî kuvvetini azamî surette tezyid ve ikmâl ve sevk u idaresini bir kat daha tarsin için Türkiye Büyük Millet Meclisinin haiz olduğu salahiyet-i meşruayı fiilen istimal etmek şartıyla bu vazifeyi deruhte ediyorum. Müddet-i ömrümde hâkimiyet-i milleyenin ve meşruiyetin en sadık bir hizmetkârı olduğumu nazar-ı millette bir defa daha teyit için bu salahiyetin üç ay gibi kısa bir müddetle takyid edilmesini ayrıca taleb ederim. 4 Ağustos 1337 Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal." TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 164.

teklif hususunda bendeniz bazı maruzatta bulunacağım. “Başkumandan” unvanı yerine “Başkumandan Vekili” denmesidir...”⁴⁵ dedi.

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, “...ben kendileriyle hem fikir olamayacağım. Bizde bir Padişah, bir de Başkumandan Vekili kullanılmış ve yıpranmış bir kelimedir. Bu böyle düşünüldüğü gibi Yüce Meclis doğrudan doğruya orada (İstanbul’da) kumandan Vekili olur. Binaenaleyh yüce heyetinizin Başkumandan tayin edeceği, kişiye başkumandan vekili deriz... Padişah çıkar, ben böyle bir vekil tayin etmedim derse, ... Binaenaleyh Başkumandan vekili dediğiniz zaman bunun tesiri azalır. Başkumandan vekili eskiden kullanılmış ve daima hoş görülmemiş olan bir unvan ile bu görevi yerine getiremem. Vekil sıfatıyla yapamam.” dedi.

Sinop Milletvekili Hakkı Hami Bey, “... Meclisin bütün yetkisinden kasd olunan şey nedir?” diye sordu ve devam etti “Bundan bendeniz bir şey anlayamadım. Zaten bütün yetkileri üzerinde taşıyan kıymetli Başkan o yetkiyi kullanmaya esasen yetkilidir. Bunun için meclisten ikinci bir yetki almağa lüzum yoktur. Bendeniz ondan bunu anlıyorum ki, bu üç ay zarfında meclis yoktur. Yani meclis bu üç ay zarfında üslenmiş olduğu her türlü işlerin, bütün sorumluluğu üzerlerine alarak bunu tatbik edecektir. Yoksa meclis yine görevine devam edecek ve kendileri de görevine devam edecek, bu görevin büyüklüğü ile mütenasip yetkiyi istedikleri gibi kullanmağa mecburdur. Eğer bu tarz varsa varit değildir. Çünkü bu değerli kişiye kumandanlığın bütün yetkisini zaten Yüce Meclis verecektir... Bendeniz anlayamadığım şu teklif hakkında aydınlatılırsam minnettar olurum.”⁴⁶ dedi.

⁴⁵ Konuşmasının devamında “İkisi aynı şeydir. Bendenizce bu Başkumandanlık Meclis-i Âlinin hüviyet-i maneviyesi ve şahsiyet-i maneviyesidir. İstanbul’da bizi bugün takviye ve tehyic eden, yarın takbih ve tehdit edecek eller vardır. Siyaset-i devletin vaziyeti devam etmiyebilirse, bilmiyorum, yanlış orada bir meclis-i müessesan toplanması imkânı vücut bulursa Anadolu’da yekdiğerini kırdıran bir şekli vücuda gelebilir. Bırakın harici, en ziyade dâhile karşı haiz-i tesir olur... Fakat bunda bir fark vardır ki Büyük Millet Meclisi kendi şahsında idame etmek hususundaki mevcudiyetinin alâmet-i farikası berdevam olmakla beraber bu hukukunu vekili marifetiyle istimal eder ve bu noktainazar, hiçbir şey bozulmamakla beraber müfsitlerin deliklerini tıkamış olur zannederim. Meclis Reis-i Âlisi de kelime farkıdır. Bu kelime bir zatın şerefine bir naklise getirmez. Fakat bethahların efkâr ve telkinatının uğruna geçer. Faide-i dafiayı ben mühim faide addederim. Paşa Hazretleri Meclisin Reisidir. Derhal bir karar ita... leh ve aleyhte bütün Meclisin salâhiyeti dahilindedir. Bu kelime fenalığı mânidir. Bir karar verilebilir. Benim teklifim de zannediyorum ki, yeni vesileler ihdas eder. Bethahların aleyhimize yürüyebilmesi için yeni vesileler ihdası ile bu memlekette yeni şeyler çıkabilir. Başkumandanlık vekâletini deruhte buyuracak zat dendiği zaman mutlaka bir padişah manası anlaşılır.” dedi. TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 164.

⁴⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 165.

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, teklifinde Meclisi işlevsiz hale getirecek herhangi bir imanin dahi olmadığını; kendisinin sınırlı bir yetki istediğini söyledi ve “*Yalnız ordunun maddi ve manevi kuvvetini arttırmak ve tamamlamada ve ordunun sevk ve idaresini sağlama konusunda lüzumlu görülecek konuları Başkumandanlığın derhal yapmasıdır. Bunun için Yüce Meclisiniz çok önemli işlerini ve sakin bir halde devam etmesi gereken zamanda böyle sabahtan akşama kadar gizli görüşmede acaba Müdafaa-i Milliye çalışıyor mu, ben yapacağım ben sorumluyum. Arkadaşlarımızın içinde gerekli gördüğüm kişileri görevlendireceğim. Bilmem filan askere alma kalemini teftiş ettirmek için hissedersem Yüce Meclisinize gelip bana beş arkadaş seçin diyeceğim. Yoksa meclisin kanun yapma yetkisini, genel yetkilerini, varlığını zerre kadar işlemez hale getirecek taraf hayalime gelmemiştir. İtiraf etmek lâzımdır ki bu yetki büyük bir yetkidir. Meclisin yetkisidir ki, bana veriyor. Binaenaleyh üç aydan sonra herhalde ya yenilersiniz veya iptal edersiniz. Böyle bir yetki vermek doğru değildir. Bunun için üç ay gibi kısa bir zaman ile sınırlandırınız. Ordunun sevk ve idaresi öyle görüşmelerle, tartışmalarla olmaz.*”⁴⁷ dedi.

Bu konuşmanın arkasından Tokat Mebusu Mustafa Bey, sorunun aydınlığa kavuştuğunu ve görüşmelerin yeterli olduğunu belirterek teklifin oylanmasını istedi. Mustafa Bey’in teklifi oya sunuldu ancak kabul edilmedi. Bunun üzerine teklifin görüşülmesine devam edildi. Mustafa Kemal Paşa’ya “Başkomutan” unvanının verilmesine karşı çıkanları iki grupta değerlendirebiliriz. Birinci grup: Belki Padişaha değil ama Padişahlık makamına bağlı olanlar ve Başkomutanlığın Padişaha ait olduğunu tanımaya devam edenlerden oluşuyordu. İkinci grubu oluşturan İttihatçılar, yetki kısmından da rahatsızdılar ama daha çok unvan kısmına takılmışlardı; bir taraftan o günlerde Enver Paşa’nın Anadolu’ya geçmesi gündemdedi; Enver Paşa’ya verilmiş unvandan daha yükseğinin Mustafa Kemal Paşa’ya verilmesini onaylamıyorlardı. Bundan daha önemli bir husus ise bu grubun, “Başkomutanlık Devrimi”nin rejim sorunuyla ilgili olduğunu sezmiş olmasıydı.

Yukarıda yer verdiğimiz iki grubun muhalefeti üzerine unvan tartışmasına devam edildi. Rize Milletvekili Abidin Bey söz aldı ve “*Değerli arkadaşlar, kıymetli Başkanımız Başkumandanlığı nereden aldı? Tabii Meclisimizden. Bunun için ben de Başkumandan denilmesi taraftarıyım. Niçin? Çünkü arkadaşlar mücadelelerimizde bazen İstanbul’u tutmağa mecbur veyahut o suretle gittik. Yaptığımız düzeltmeler gerek hilâfet kuvvetinin yapmak istediği şey ve gerekse bizim istediğimiz halife ve padişah*

⁴⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 166.

namını sürdük. Binaenaleyh vekil olunca bir şahın vekili olduğu ortaya çıkacak. Bence öyle. Kanaatim böyledir. (Gürültüler) Binaenaleyh bu çok görülmesin. Ne kadar büyütülür, ne kadar kuvvetli olursa daha büyük bir şereftir. Binaenaleyh Başkumandanlık unvanıyla isimlendirilmesini arzu ederim”⁴⁸ dedi.

Edirne Milletvekili Şeref Bey ise uzun konuşmasında özet olarak, “...Nihayet milli arzu şeklinde bu işin başına bir gücün geçmesini istedik. Başka bir mesele için değil, vatani kurtarmak için, düşmana karşı gelmekten başka bir şey değil, şu halde buna herkes çare arıyor. Buna bir çare ararken şimdi orada çarpışan Müslüman hukukunu savunan ordumuzun daha etkin bir elde bulunmasını arzu ettik. Milli davayı meydana getiren yüce heyetiniz idi. Fakat milli davanın tamamen sancağı ve bayrağı olan Paşa Hazretleri Birinci Dünya Savaşı zamanında bütün İngilizleri uğruna katmış, meziyet-i askeriyesini bütün cihana ispat etmiş bir Anafarta yaratmış bir adamdır... Paşa Hazretleri yalnız orduyu sevk ve idare etmek için istiyorum diyor. Ben asker olmadığım halde nefsimi Paşa Hazretlerinin yerine koyarak, bugün ordu öyle şeyler ister ki, harpte öyle şeyler olur ki sürat-i intikal ve sürat-i icrai derhal yapmak lazımdır...”⁴⁹

“Bu ordumuzun Mehmetçiklerin bu mukaddes vatani müdafaa etmek üzere hazır bulunduğunu söylediler. Yalnız kumanda heyetinde vahdet olmadığı ortaya çıktı. Çelik bir el lâzımdır. Cenabıhakkı yüzbin şükür edelim ki bu çelik kumandaya, bu kuvvetli pazuya malik bütün dimağı memleketin selâmetine ve bu davayı millinin neticelenmesi için çalışan, hayatını bekamızın meydana gelmesine vakfetmiş olan bu zat mevcuttur. ...biz bir Napolyon mu yaratıyoruz? Düşündüm ki hayır. Paşanın bütün ruhunu vicdanını bildiğim için milli iradenin hizmetkârı olmak, bu memleketin Padişahı olmaktan hayırlıdır, (kanaatini taşımaktadırlar.) Kendilerinin ilk sözleri daima milli iradenin egemen kılınmasıdır... Taşındıkları ruh itibariyle diktatörlüğe doğru gidemezler...”⁵⁰ dedi.

⁴⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 166.

⁴⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 166.

⁵⁰ Şeref Bey, konuşmasının devamında şunları söyledi: “Ordunun sevk ve idaresi için bizden yetki istiyor. Ordu milli ordudur. Ordunun kumandası doğrudan doğruya meclisin elindedir. Siz şimdi birini kendinize vekil tayin ediyorsunuz ve diyorsunuz ki: Sen gideceksin, sen bizim keskin kalbimiz olacaksın, bu haklı davamızı bu haklı meselemizi halledeceksin. Evet, halledeceksin, amma sen karargâhını kurduğun yerden ayrılmaman lâzım gelir. Meclise gelerek Efendiler ne buyuruyorsunuz deyinceye kadar düşman gelir... Aranızdan hükkâm tayin ettiğimiz halde yurdumuzu, ırzımızı, namusumuzu kurtarmak için gönderdiğimiz Mehmetçiklerimizin başına reisimizi koyarken bu yetkiyi sınırlandırmanın manası olmadığı kanaatindeyim...” TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 167.

Karahisar Milletvekili Hulusi Bey, öneriye karşı çıkan konuşmasında “Ben memleketin şu zor zamanında cidden çelik gibi kararlarla bu işi yapmak üzere, bu işi üslendiklerinden Reis Paşa Hazretlerini ne kadar tebrik edersem azdır...”⁵¹ dedikten sonra konuşmasının “ama” kısmında, “Paşa Hazretleri üç arkadaş istedi kâfi gelmedi on arkadaş talep etti ve gönderdiler. Meclisin bilfarz nisab-ı ekseriyeti kalmadı. Hadisatı nereye götürdüler? Ekseriyet oluncaya kadar meclis kapanmıştır. Paşa Hazretleri samimi hissiyatı eskâra vakıf olmakla beraber onun için yüz bin misal var, onun için pek korkarız ki milli iradenin pek nâciz bir hâdimi olan Paşa Hazretlerini olaylar başka bir mecraya doğru çevirmesin. Öyle olaylar olur ki karşı koyamaz. Tarih gözümüzün önünde meclisin yetkileri hususundaki isteklerini sınırlı bir şekilde kabul etmelerini anlarım. Meclisin devamlı inikadı (toplanması) hiçbir suretle zarar görmeyeceğine ve herhangi bir iş için Paşa Hazretleri birisini bir yere gönderecekleri vakit, sahip olduğu yetkiyle kalk git dememeli. Seçimi meclis yapmalıdır. İçimizde kaç kişi var. Rica ederim efendiler, işi nazarı dikkate almalarını bütün arkadaşlara teklif ediyorum. Tarih bir tekrürden ibarettir... Allah göstermesin. Allah esirgesin Paşa Hz. aramızdan eksildiği zaman bu Meclisi Âlide bulundurmalıdır. Meclisi hiçbir vakit bir şahısta bulundurmamalıdır.”⁵² dedi.

Bu konuşma üzerine Mustafa Kemal Paşa söz alarak, “Hulusi Bey arkadaşımızın söylediği sözlerin tamamı oldukça önemli ve mantıklıdır. Onun için çok dikkatle ve önemle dikkate almak gerekir. Bahsettikleri şeyleri yapmak için, yapmış zannında bulunanlar için zannederim ki meclisten yetki almaya lüzum yoktur. Binaenaleyh bu verilen görev güven üzerine kurulabilir. Reisinize güveniniz yoksa gerçekten böyle bir yetki vermek sakıncalıdır. Ordunun sevk ve idaresini kapsamak üzere istiyorum. Fakat geniş ve kapsamlıdır. İstiklâl Mahkemesi azalığı için, icap ederse, karara mahal bırakmadan ben lüzum görürsem derhal üç arkadaş göndereceğim. Yüce Meclisinizin seçimine sunmayacağım. Zira Yüce Meclisin seçimine sunmak seri çıkmıyor görüyoruz. Kaç gündün beri olmuyor. Binaenaleyh bunu böyle yapmayacağım. Derhal İstiklâl Mahkemesine göndereceğim. Mesele düşünmeye değer çok düşününüz.”⁵³ dedi.

Mustafa Kemal’in, bu söylemiyle aynı zamanda demokratik bir içeriğe de vurgu yaptığını görüyoruz. Gerçekten de tarihte diktatörlüklerini ilan edenlerin bazıları sandıktan çıkmıştır ama diktatörlüğünü, Meclis kararıyla

⁵¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 167–168.

⁵² TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 167–168.

⁵³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 168.

ilan eden hiçbir diktatörü, tarih kaydetmemiştir. Milli Mücadele yıllarında zaman zaman Meclisi kapatma önerileri gelmiş ama kendisi bu önerilere sıcak bakmamıştır. Anayasalı rejimin başladığı 1876'dan 1920 yılına kadar Meclisin sürekli bir şekilde varlığı sağlanamamıştır; bu dönemin büyük kısmı Meclissiz bir şekilde yaşanmıştır. Türk tarihinde ilk defa Atatürk Döneminde, anayasalı ve Meclisli kesintisiz bir dönem yaşanmıştır ki, bunu da Türk Siyasal yaşamının bu alandaki ilk başarısı olarak not düşmek gerekir.

Bu kısa değerlendirmeden sonra tekrar gizli oturum görüşmelerine dönersek; Mustafa Kemal'in yukarıdaki konuşması üzerine Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey, *"Diğer arkadaşlar gibi bana da gelen endişeler şu dakikada bence bertaraf olmuştur. İnşallah reylerimizde hüsnü isabete cümlemiz mazhar oluruz."*⁵⁴ dedi.

Kanun teklifini destekleyen uzun bir konuşma yapan Burdur Milletvekili Veliddin Bey ise *"...Paşa Hazretlerinin askeriyeye ait bütün istedikleri yetkiyi vermekte sakınca yoktur ve verilmezse tamamıyla iş görülmüş olamaz."*⁵⁵ dedi.

Tekrar söz alan Mersin Milletvekili Selahattin Bey Başkomutan unvanının verilmesine karşı çıkan bir konuşma daha yaptıktan sonra *"Başkumandan, dün de arz etmişim; Meclisin şahsiyet-i maneviyesidir. Bu namı bir arkadaşımıza, bizzat vermek istiyoruz. Ne için ben bütün hukukumu feda edeyim?"*⁵⁶ dedi.

Sırrı Bey, *"Başkumandan demekte ne mahzur görürsünüz?"*⁵⁷ diye sordu.

⁵⁴ Tunalı Hilmi konuşmasının devamında şunları söyledi: *"Arkadaşlar meclisi en derin hissiyatla mütehasıs olarak tebrik ediyorum. Zira burada mevzuu dehşetli bir surette cüreti medeniye göstererek beyanı mütalaa eden arkadaşlar bulunuyor. Hatıraları vardır. Fakat bu akşamki bu hatıraların hepsinin fevkiye çıkmıştır. Çünkü meclisin gösterdiği bu derin cüret-i medeniye hakikaten istinad edilecek yıkılmaz bir istinadgâhtir. Şu halde sözü uzatmaksızın iki cümleyle müsaade buyurunuz. Hayatımın dalgalı hayatımın belki bu üç ay zarfında ey Paşa sen meclisin salahiyyetine tecavüz et belki benden çok yaşlı arkadaşlarınız vardır. Belki birkaç asır göstermiş derecesindedir. Şu halde müsaade buyurunuz meclis namına Reis Paşanın Başkumandan Paşanın alından öperek ne tabirler varsa hepsini az görürüm. Paşa Hz. kalben, ruhen tetkik edelim. Bu meclisin salahiyyetine tecavüz et. Hazreti Ömer'e söyleyen o Arabinin sözünü hatırlıyorum. Cenabıhak bize ve yanımızda bulunan Paşaya hüsnü isabetler nasip etsin."* TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 168.

⁵⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 168.

⁵⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 170-171.

⁵⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 170-171.

Selahattin Bey (Devamla) “*Bu bir takdir meselesidir. Asıl kendileri bizim hukukumuzu, Başkumandanlık görevinde, Başkumandan Vekili sıfatı ile kullanmada tamamen yetki sahibidirler. Ortada bir kelime farkı kalıyor. Yani hâkimiyet-i milliyeyi, kudret-i milliyeyi efrad-ı millete saklamak istiyorum. Onun Başkumandanlığı altında millet işini gördürmek istiyorum. Nasıl ki bir hat komiseri bir milleti (Gürültüler) Bu bundan ibarettir ve bu bir tabir farkıdır ve benim kendi kanaatimdir.*”⁵⁸.

Bunun üzerine söz alan Mustafa Kemal Paşa, “*Efendim Selahattin Bey biraderimiz bazı mütalaalar beyan ettiler. Bunlardan birincisi; Genelkurmay Başkanı veya Başkumandan Vekili unvanıyla görevini yapsın. Bendeniz zannediyorum ki, bu teklifi karargâh teşkilinden ibarettir ki bu zaten mevcuttur. Genelkurmay Başkanı olan kişi Şark cephesinin, Garp cephesinin her tarafına gider, harekât idare eder. Başkumandan burada oturur ve buradan idare eder diye bir şey olamaz. Ben, sürekli İsmet Paşa'nın karargâhına mı gidip oturacağım? Belki daha geri gideceğim. Amaç harekâtın sorumluluğunu üzerine alıp, harekâtı sevk ve idaredir. Genelkurmay Başkanı Paşa Hazretleri genel durumdan Yüce Heyetinize karşı sorumludur. Yani Paşa Hazretleri, harekâtın genelinin en iyi şekilde sevk ve idaresinden zaten sorumludur ve bu hususta Yüce Heyetiniz tarafından kendisine yetki de verilmiştir. Onun karargâhı da vardır, teşkilatı da vardır. Harekâtı da serbesttir. Binaenaleyh bir şekil yoktur. Eğer bana Başkumandan demekle, bu koşula bağlı olarak görev yaptırmak istiyorsanız, bundan hiçbir fayda sağlamak mümkün değildir. Çünkü Paşa Hazretleri belağan mabelağ zaten yapmaktadır...*”⁵⁹.

“*...Yetki meselesine gelince: Ben bu tekliflerimle Yüce Meclisinizden fazla bir şey istediğimi düşünmüyorum. Selahattin Bey bu kayıt fazladır buyurdular. Hâlbuki ben bunu kendi görüş ve yorumları gibi değerlendiremem. Binaenaleyh Başkumandan Vekili, Padişah Vekilidir; zatişahanenin Vekilidir. Başkumandan zatişahanedir. Başkumandan Vekili demek zatişahanenin vekili demektir. Başkumandan vekili zatişahanenin vekili ise, ben de aynı şeyi sizden istiyeyeceğim. Başkumandan Vekili Kara ve Deniz kuvvetlerinin Başkumandan vekilidir. Bütün o yetkiyi bana vereceksiniz. Hem ben Başkumandan olacağım. Yüce Meclisin Başkumandanı olmak noktainazarından ben ancak o zaman Yüce Meclisiniz adına görevi yerine getirebilirim... Yeni bir önlem almaya lüzum yoktur. Zaten Beyefendi buyuruyorlar ki, herhalde detaylı bir araştırma yapmışlardır. Diğer arkadaşlarıyla beraber heyecana düşmelerine lüzum*

⁵⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, S. 171.

⁵⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, S. 171–172.

yoktur. Ben de tabii aynı kanaattemim. Büyük bir tehlike vardır; fakat büyük bir felaket başımıza gelmiş değildir... Bir cihet vardır: Düşman behemal Ankara'nın batısında yenilgiye uğratılmalıdır ve tabii biz kuvvetimizle bu amacı elde etmeğe çalışacağız ve çalışıyoruz... Ben zannediyorum ki bunu hiç kimse inkâr edemez..."⁶⁰

"Biz böyle zayıf vaziyete düşünce İtalyanlar, Fransızlar bize dirsek göstermeyecekler mi? İngilizler bundan faydalanma yoluna giderlerse buna ne yapalım... Benim kanaatimce bu iş on beş günde nihayet bulmalıdır ve şunu bilmeliyiz ki askerlerimiz Yunanı çok tepelemiştir, askerimiz çok kahramanlık göstermiştir. Gırtlak gırtlığa askerimiz harp etmiştir. Yetkili bir kişi dedi ki, Çanakkale'de bulundum, bütün Birinci Dünya Savaşı'nın safhalarında bulundum. Bu harp hepsinden müthişti. Yapılan muharebelerde askerinin gösterdiği yiğitlik ve kahramanlıklar fevkaladedir."⁶¹ dedi.

Görüşmeler bir sonuca ulaşmadan ve ulaşacağı da ufukta görünmezken tadil teklifleri geldiği bir anda, Sinop Milletvekili Rıza Nur ve sekiz arkadaşı⁶² tarafından Büyük Millet Meclisi'ne sunulan kanun teklifi okundu. Kanun teklifi şu maddelerden oluşmaktaydı⁶³:

Madde 1.- Millet ve memleketin kaderine el koyan tek yüce kuvvet olan ve her bir üyesinin Kanun-ı Esasi ve Teşkilât-ı Esasiye kanunu ile hukuk ve yasama dokunulmazlığı doğal olarak saklı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi aşağıdaki koşullarla Başkomutanlık fiili görevini kendi Başkanı Mustafa Kemal Paşaya vermiştir.

Madde 2.- Başkomutan ordunun maddi ve manevi kuvvetini en üst düzeyde arttırmak; sevk ve idaresini bir kat daha sağlamlaştırmak hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bununla ilgili yetkisini Meclis adına fiili olarak kullanmaya izinlidir.

Madde 3.- Adı geçen kişiye yukarıdaki koşullar ile emanet edilmiş olan unvan ve yetkiler, üç ay süreyle geçerlidir. Meclis lüzum gördüğü takdirde bu sürenin sona ermesinden önce dahi bu unvan ve yetkiyi sona erdirebilir.

Dördüncü ve beşinci maddelerde ise sırasıyla kanunun, yayımlandığı tarihten itibaren geçerli olduğu ve uygulanmasından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sorumlu olacağı hususları yer almaktaydı.

⁶⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 171-172.

⁶¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 173.

⁶² Teklife imza atan diğer milletvekillerinin isimleri: Hilmi (Ankara), Hüsrev Sami (Eskişehir), Hamdi (Biga), Şemsettin (Ankara), Ahmet (Yozgat), Hacı Şükrü (Diyarbakır), Muhiddin (Bursa), Hamdi (Trabzon).

⁶³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 5.8.1337, s. 174.

Yukarıdaki kanun teklifi üzerine en uzun konuşmalardan birini yapan Antalya Milletvekili Hamdullah Suphi Bey, “...Felaket takip ettiği, geri çekilmeler devam ettiği takdirde Meclisinizin yetkisi hangi orduya dayanarak bize kanunları icra ettirir? Yetkilerimizin geçerli olması için ordumuzun galip olması lâzımdır ve başarımızın en büyük sebeplerinden birisi Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında ortaya çıkmıştır. Memleketi, milleti zafere ulaştırmak için elimizde bulunan en kıymetli kudreti, bir terazinin bir gözüne koymalıyız. Arkadaşlar benim fikrim budur ve bunu teklif ediyorum”⁶⁴ dedi. Birkaç kısa konuşmadan sonra oylamaya sunulan teklifin birinci maddesi hariç diğer maddeleri kabul edildi⁶⁵.

Bu sonuç üzerine Mustafa Kemal Paşa söz aldı ve “...Düşüncemde aldanmıyorsam Yüce Meclisi kararsızlığa sevk eden nokta, yasama ve yürütme hukukunu bir kişiye vermiş olmaktan doğacak sakıncalardır. Meclisin bu noktayı büyük bir hassasiyet ve ciddiyetle nazarı dikkate almasından ben şahsen fevkalade memnunum. Çünkü hiç birimizin şahsı söz konusu değildir. Fakat şahıslar söz konusu olunca bu Yüce Meclisi oluşturan kişilerden ben de bir fert olmam nedeniyle, benim için dahi her hangi bir yetki, kanuni ve meşru bir unvana sahip olabilmem mutlaka Yüce Meclisin varlığına bağlıdır. Meclisin varlığına, herhangi bir şekil ve surette taarruz edilirse ona mensup olmakla sahip olduğum bütün unvanlar ve yetkiler tabii kendiliğinden sona erer ve bundan sonra yapılacak işler doğal olarak milletin arzusuna ve iradesine temas etmez ve tabii ki, milletçe kabul olunmaz. Binaenaleyh zatiâlinizce endişeye neden olan nokta, benim esasen korunması için hayatımı adamak mecburiyetinde olduğum bir noktadır. Onun için ben de bu noktanın, yapılacak kanunlarda açık olmasını ehemmiyetle düşündüm.”⁶⁶

“Diğer bir nokta daha vardır. Herhangi birimize böyle bir yetki verirse, o kişi bu yetkisine dayanarak milletvekillerinden herhangi biri hakkında keyfi, kanuni muamele yapabilir mi? Tabii ki bu da düşünülemez. Fakat bunu da ortadan (kaldırmaya yönelik) kayıt ve şartı dikkate almak lâzımdır. Şimdi izin verirseniz, geceki tavrımı bazı maddeler halinde bir proje olarak yüce heyetinize takdim ediyorum. Onun üzerine görüşme ve tartışma yapılabilir.”⁶⁷

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkanlık Unvanının Verilmesine Dair Kanun.

⁶⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 175.

⁶⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 175–176.

⁶⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, S. 176

⁶⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 176.

Madde 1.- Millet ve memleketin kaderine fiilen egemen tek yüce kuvvet olan ve üyelerinden her birinin Kanun-ı Esasi ve Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile hukuk ve yasama dokunulmazlığı doğal olarak saklı olan ve korunan; manevi şahsiyeti Başkumandanlığı haiz bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi aşağıdaki kayıtlı Başkumandanlık fiili göreviyle kendi Başkanı Mustafa Kemal Paşa'yı vazifelendirmiştir⁶⁸. Görüldüğü üzere eski metne "Manevi şahsiyeti Başkumandanlığı haiz bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi" cümlesi eklenerek muhalefetin talepleri karşılanmaya çalışılmıştır

Bunun üzerine Eskişehir Milletvekili Emin Bey, "...Memleketi Yunandan, düşmandan kurtarıp da böyle bir müddet için kendisi diktatör olarak icrayı faaliyet ederse, ben bunda memleket için fayda olduğunu düşünürüm. Hatta benzeniz, Padişahlıktan yüksek bir makam olsa dahi veririm..."⁶⁹ dedi.

"Başkomutanlık Devrimi"nin tartışıldığı oturumlarda uzun konuşmalar yapan Erzurum Milletvekili Mustafa Durak Bey yeni bir teklifte bulundu ve "Bendeniz bir teklif sunacağım, bilmem kabul buyrulur mu? Paşa Hazretlerine Millet Başkumandanı diyelim, bu unvanı verelim. Bendeniz böyle teklif ediyorum"⁷⁰. dedi.

Edirne Milletvekili Şeref Bey, "... Bu gün iki yüz kilometre ötede bir düşman var. Onun karşısında Yüce Meclis, kesin ve sert bir önlem almak zorundadır... Ordunun başına çelik bir el ve görür bir göz, işler bir dimağ koysun... Tek yüce kuvvet olan meclisin yasama kuvveti, kanun gücüyle korunmuştur... Meclis Başkumandanlığı kendi Başkanı olan kişiye vermekle meşrutiyet hayatına girmiştir. Fakat millet yasama görevini kimseye veremez. Maddeye 'Kanun-ı Esasi ile yürürlükteki kanunlar dairesinde yerine getirilsin' ilâvesini teklif ederim... Milletler daima hükümdar ile çarpışmıştır... Büyük Millet Meclisi Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yapmış, Hükümdarı atmış, egemenliğini eline almış ve milli iradenin egemen olduğunu kanıtlamıştır... Başkumandan olmak üzere düşmanı atmak şartıyla şu belayı başımızdan atacağına iman ettiğim Paşa Hazretleri, tabiidir ki, milletin bütün maddi ve manevi kuvvetinden istifade edecektir. Etmezse başka türlü sevk ve idare edemez. Ancak milli egemenliğe aykırı bir olay meydana gelmesin. Genel arzu da budur. Paşa'nın da arzusu budur. Mademki iki tarafın tam bir samimiyetle bu durumu halletmesi lazımdır. Şu arz ettiğim hususun yani 'Kanun-ı Esasi ve uygulamada olan kanun

⁶⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 5.8.1337, s. 176.

⁶⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 176-177.

⁷⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 176-177.

hükümlerine uygun olmak koşuluyla' kaydının ilavesini rica ediyorum..."⁷¹ dedi. Bu konuşmanın arkasından Rıza Nur da bir konuşma yaptı⁷².

Gizli Oturumda Başkan, Başkomutanlığın Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesine dair kanun teklifini oylamaya sundu. Oylamaya 183 kişi katıldı. 169 kabul oyuna karşı 13 hayır oyu çıktı. Az da olsa hayır oylarının milli heyecanı azaltacağına dikkat çekildi. Bu uyarının açık oturumda karşılık bulduğunu göreceğiz⁷³.

Oylamadan sonra çok kısa bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa, *"Arkadaşlar Meclisi Âlinin Başkumandanlık görevini yürütmek üzere bendenizi memur buyurduğumuzdan ve bu nedenle ortaya çıkan güven ve emniyete tamamen teşekkür ederim ve bütün varlığımla bu emniyet ve güvene layık olduğumu az zamanda göstermeğe, inşallah, muvaffak olacağım."*⁷⁴ dedi ve açık oturuma geçildi.

Gizli oturumda gerçekleşen uzun tartışmalardan sonra kabul edilen *"Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlık Tevcihi Hakkında Kanun"*⁷⁵ teklifinin açık oturumda okunması üzerine Edirne Milletvekili Şeref Bey, *"Vatanın kurtarılması ve milletin bağımsızlığını amaç edinen bu kanunun tartışılmaksızın kabulünü arkadaşlardan rica ederim. (Alkışlar)"* teklifinde bulundu. Başkan,

⁷¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 178.

⁷² TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 179–180.

⁷³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 180.

⁷⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. II, 4.8.1337, s. 180.

⁷⁵ Oya sunulan kanun teklifinin orijinal tam metni: *"T. B. M. Meclisi Riyaseti Celilesine âtideki teklifi kanununin müstacelen müzakeresini ve tâyini esami ile reye vaz'ını teklif eyleriz. Dr. Rıza Nur (Sinob), Şemseddin (Ankara), Hilmi (Ankara), Ahmed (Yozgad), Hüsrev Sami (Eskişehir), Hacı Şükrü (Diyarbakir), Hamdi (Biga), Muhiddin Baha (Bursa), Hamdi (Trabzon). Madde 1. — Millet ve memleketin mukadderatına bilfiil vâzuilyed yegâne kuvveti âliye olan ve âzasından her birinin Kanunu Esasi ve Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile hukuk ve masuniyeti teşriyesi tabiatı ile mahfuz ve şahsiyeti mâneviyesi Başkumandanlığı haiz bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi kayıdu âtiye ile Başkumandanlık vazifei filiyesine kendi Reisi Mustafa Kemal Paşayı memur eylemiştir. Madde 2. — Başkumandan ordunun maddi ve mânevi kuvvetini âzami surette tezyit ve sevk ve idaresini bir kat daha tarsin hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin buna Müteallik salâhiyetini Meclis namına fiilen istimale mezundur. Madde 3. — Müşarünileyhe balâdaki mevat ile mevdü sıfat ve salâhiyet üç ay müddetle mukayyettir. Meclis lüzum gördüğü takdirde bu müddetin inkızasından evvel dahi bu sıfat ve salâhiyeti ref'edebilir. Madde 4. — işbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır. Madde 5. — işbu kanunun icrasına Türkiye Büyük Millet Meclisi memurdur."* TBMM Zabıt Ceridesi, C.12, Devre: 1, İçtima: 2, Altmış ikinci içtima, 5.8.1337, s. 18-19.

*“Kanunun tartışılmaksızın ve görüşülmeksizin kabulünü arzu buyuranlar lütfen el kaldırsın. (Kabul, sesleri) Kabul edilmiştir.”*⁷⁶ dedi.

Bundan sonra isim isim oylar tespit edildi Başkan sonucu şu şekilde açıkladı: *“Efendim, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlık unvanının verilmesine dair olan kanun isimlerin belirlenmesiyle oya sunulduğu zaman (184) kişi oylamaya katılmış ve (184) kişi de ittifak halinde kabul oyu vermiştir ve bu suretle kanun kabul edilmiştir. (Şiddetli alkışlar)”*⁷⁷ dedi. Yukarıda da vurguladığımız üzere gizli oturumdaki oylama sonucu üzerine dikkat çekilen husus açık oturumda göz önünde bulundurulmuş; bu oylamada fire vermeksizin katılanların hepsi kabul oyu vermiştir.

Oylama sonucunun açıklanması üzerine Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey, *“Paşa Hazretlerinin başarıları için bir dua edilmesini teklif ediyorum.”*⁷⁸ dedi. Bu isteğin arkasından Mustafa Kemal Paşa Meclis genelinin alkışları arasında kürsüye geldi ve şu konuşmayı yaptı:

“Muhterem arkadaşlar; Yüce Meclisin manevi şahsiyetinde tecelli eden ve içinde saklı olan Başkumandanlık görevini fiilen yerine getirmek üzere bendenizi memur etmiş olduğunuzdan dolayı arzı teşekkür ederim. Bu unvan Yüce Heyetinizin hakkımdaki güven ve emniyetinin açık bir delili olduğundan dolayı benim için pek kıymetli bir iltifattır ve bu mükâfatın hayatımın en kıymetli mükâfatı olacağını arz ederim. Binaenaleyh bu tevcihe layık olmak için bütün varlığımı gayeniz dairesinde sarf etmekten bir dakika bile sakınmayacağımı ve bunda tereddüt etmeyeceğimi düşünmenizi ve kabul buyurmanızı rica ederim. Efendiler zavallı milletimizi esir etmek isteyen düşmanları Allahın yardımıyla mutlaka yeneceğimize dair olan emniyet ve güvenim bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada bu mutlak inancımı Yüce Heyetinize karşı, bütün millete karşı ve bütün dünyaya karşı ilân ederim. Bu mutlak inancımın gerçekleşmesi için tek ihtiyaç duyulan bir şey varsa o da, Yüce Heyetinizin beni koruması ve milletimizin bana daima yardım etmesidir. Gerek Yüce Heyetinizden ve gerek büyük ve şefkatli milletimden daima büyük bir şefkat ve korumaya nail olacağıma dair olan

⁷⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa’ya Başkomutanlık yetkisi veren kanuna kabul oyu veren milletvekillerinin tam listesi için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C. 12, İçtima: 2 Altmış ikinci içtima 5.8.1337, s. 21–22.

⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.12, İçtima: 2 Altmış ikinci içtima 5. 8. 1337 Cuma, s. 19.

⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.12, İçtima: 2 Altmış ikinci içtima 5. 8. 1337 Cuma, s. 19.

*emniyetim büyüktür. Binaenaleyh Yüce Heyetinizden aldığım feyzile bu dakikadan itibaren Başkomutanlık fîli görevine başlayorum.”*⁷⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması son bulduğunda Tunalı Hilmi, “*Kemal Yeri Milletın kalbidir, ruhudur. Yaşasın Paşa, yaşasın Millet.*” diyerek karardan memnuniyetini coşkulu bir şekilde dile getirdi. Bundan sonra Şeriye Vekili Mustafa Fehmi Efendi tarafından Mustafa Kemal Paşa'nın başarılı olması için bir dua okundu⁸⁰.

İşte kabul edilış sürecini geniş bir şekilde vermeye çalıştığımız Başkomutanlık Yasası Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş döneminde gerçekleştirilen çok önemli bir devrim olarak tanımlanmayı hak etmektedir. Bu olay, aynı zamanda akademik dünyada hak ettiği yeri alamayan örtülü kalmış bir devrimdir. Başkomutanlık unvanı devlet başkanlarına verilen bir unvandır. 5 Ağustos tarihine kadar bu unvan saklı tutulmuştur. Meclis Başkanlığı yetkileri arasında olmadığı gibi 1921 Anayasasında da yer almamıştır.

1921 Anayasasının 9. maddesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Genel Kurul tarafından kendi üyeleri arasından seçilir ve bir seçim dönemi boyunca Meclis Başkanı olarak görev yapar denildikten sonra yetkileri şöyle sıralanmıştır: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı sıfatıyla, Meclis adına imza atma ve Bakanlar Kurulu kararlarını onaylamaya yetkilidir. Bakanlar Kurulu kendi içlerinden birini Başkan seçerler. Ancak Büyük Millet Meclisi Başkanı Bakanlar Kurulunun da doğal başkanıdır⁸¹.

Görüldüğü üzere burada ordulara komuta etme yetkisi yok. Ancak Devlet Başkanına tanınabilecek bazı yetkilere yer verilmiş; ama devlet başkanı tanımı yer almıyor. Anayasal hüküm olmayan kanunen yürütölen Başkomutanlık yetkisi 1924 Anayasasında yer alacaktır. Söz konusu Anayasanın 40. Maddesinde: “Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yüce varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur⁸² şeklinde yer alarak anayasal hüküm haline getirilecektir. 1924

⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C.12, Devre: 1, İçtima: 2, Altmış ikinci içtima 5.8.1337 Cuma, s.19. Sadeleştirerek yukarıda yer verdiğimiz Mustafa Kemal Paşanın konuşması, Mebusların çok kuvvetli alkışlarıyla sık sık kesildi. Kuvvetli alkışlar arasında, Allah zafer versin, Allah muvaffakiyetler ihşan buyursun, dua ve yaşasın millet sesleri yükseldi. Ayrıca bu konuşmanın arkasından Şeriye Vekili Mustafa Fehmi Efendi tarafından bir dua okundu.

⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1 İçtima: 2, C.12., s. 20.

⁸¹ <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa21.htm>

⁸² <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>. Cumhuriyet Döneminde yapılan diğer anayasalarda ise şu şekilde geçmektedir. 1961 Anayasası Madde 110- Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevî varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. <http://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm>. 1982 Anayasası Madde 104-(b)-

Anayasasına kadar 5 Ağustos 1921 tarihinde kabul edilmiş olan Başkomutanlık Yasası, 31 Ekim 1921’de, 5 Kasım 1921 tarihinden itibaren 3 ay süreyle uzatılmasını isteyen kanun teklifi kabul edilmiştir⁸³. 4 Şubat, 5 Şubat 1922’den itibaren üç ay daha uzatılmasına karar verilmiştir⁸⁴. Yine söz konusu kanunun uzatılmasıyla ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa’nın rahatsızlığı nedeniyle katılmadığı 4 Mayıs’ta gerçekleşen görüşmede, muhalefetin liderlerinden Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey, “*Biz düşüğümüz şu vaziyet dolayısıyla Mehmedciğin kalbinde de yaşayan Büyük Millet Meclisi’nin ruhunun bir timsalini göstermek zarureti vardı. Maalesef ki Yunanlılar gibi Padişahımız - ki, bugün artık şahsının nispeti kalmamıştır - İstanbul’da Yunanlılarla hareket ediyordu. Bu zaruret dolayısıyla ona şebih bir vaziyet almak için Büyük Millet Meclisi’nin şahsiyeti mâneviyesini temsil etmek, neferin kalbinde Meclisin ruhunu yaşatmak için Reisimize Başkomutanlık rütbesini tevcih ederek orduya göndermiştik... Paşa Hazretleri Mecliste hazır olsaydılar kendilerinden burada açıktan soracaktım. ‘Acaba Büyük Millet Meclisi’nin kendilerine vâki olan bu tevcihinin artık devamına lüzum var mıdır?’ Ben kendi kanaatimce artık buna lüzum kalmamıştır diyorum. Heyeti Celilenin, ekseriyetin kararı benim bu fikrimi tashih edecektir. Var mı? Yok mu? Neticei âra (oylar) belli edecektir...’’⁸⁵ dedikten sonra kanunun devamına lüzum kalmadığına inandığını söyledi. Konuşmalardan sonra kanunun oya sunulması için Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni ve Mersin Milletvekili Selahattin Beylerin de içinde bulunduğu muhalif 15 milletvekili bir teklif verdi. Çoğunluk sağlanamadığı için oylama 6 Mayıs’a bırakıldı⁸⁶. Mustafa Kemal Paşa bu toplantı ile ilgili olarak “*Mecliste muhalifler, benim Başkomutanlıkta kalmamı istemiyorlar... Ordu, Meclisin oyu belli olduğu dakikalardan sonra komutansız kalmıştı. Genelkurmay Başkanı ile Bakanlar Kurulu da çekilecek olursa ülkenin genel yönetiminde düşünölmeye değer ağır bir bunalımın doğmasından kaçınılamazdı. Onun için, gerek Genelkurmay Başkanına gereke Bakanlar Kurulu üyelerine, daha yirmi dört saat, güçlüğe dayanmalarını ve beklemelerini rica ettim. Ülkenin ve genel amacın yüksek çıkarı için, ben de Başkomutanlık görevini sürdürmeye karar**

Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil etmek. http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_82.htm.

⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, İçtima: 2, C. 14, Yüz ikinci İçtima, 31. 10. 1337 Pazartesi, s. 6.

⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, İçtima: 2, C. 16, Yüz ikinci İçtima, 04. 02. 1338 Cumartesi, s. 202.

⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, İçtima: 3, C. 19, Yüz ikinci İçtima, 04. 05. 1338 Perşembe, s. 520.

⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, İçtima: 3, C. 19, Yüz ikinci İçtima, 04. 05. 1338 Perşembe, s. 521–522.

verdim ve bunu Bakanlar Kurulu'na da bildirdim."⁸⁷ demektedir. Mustafa Kemal Paşa, 5 Mayıs'ta, konuya ilişkin olarak Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'ya Mecliste'ki durumu anlatan şifreli bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafi, Şevket Süreyya Aydemir Meclisi dağıtma isteği olarak yorumlar. Oysa kendisinin de yer verdiği telgrafta böyle yorumlanmasına yol açacak bir ima dahi bulunmamaktadır. İsmet Paşa'nın verdiği cevapta da aynı şey söz konusudur; Meclisteki muhalefetin tutumu karşısında alınacak tedbirler konusunda İsmet Paşa'nın da görüşü sorulmuştur; O da Başkomutanlık Yasası'nın yetki kısmında ısrarcı olunmamasını önermiştir. Durum bundan ibarettir⁸⁸.

6 Mayıs'ta Başkomutanlık Yasası'nın tekrar 5 Mayıs'tan itibaren 3 ay süreyle uzatılmasını isteyen kanun teklifinin oylamasına 203 kişi katıldı ve 11 ret, 15 çekimser oya karşı 177 evet oyu ile kanun kabul edildi⁸⁹.

Yasanın tekrar uzatılması için 20 Temmuz 1922 tarihinde yapılan görüşmelerde söz alan Mustafa Kemal Paşa Başkomutanlık Yasası'nın, Milli Mücadele'nin en bunalımlı sürecinde çıktığını söyledikten sonra "*Yüce Meclis... kanuna ilâve ettiği bir özel madde ile milli iradenin, kendi iradesinin önemli bir kısmını bana vererek beni, zaferin elde edilmesiyle görevlendirmişti. Efendiler, dünyada hiçbir Meclis yoktur ki, iki koşulun gerçekleşmiş olmasına kanaat getirmediğçe böyle bir yetkiyi kendi isteğiyle herhangi bir kimseye versin. O koşullardan birisi; olağanüstü ve istisnai bir durumun var olduğunu doğru bir şekilde tespit etmek. İkincisi; kendisine yetki verilecek kimse hakkında şüphe ve tereddüitten uzak ve en büyük emniyet ve güvenin ortaya çıktığını görmüş olmaktır. Yüce Meclisiniz 5 Ağustos'ta bu kanunu ittifak halinde kabul etmekle her iki noktayı ispat etmiş ve meydana çıkarmış oldu. Birinci noktadan dolayı Yüce Heyetinizi takdir ediyor ve kutluyorum. İkinci nokta ki, hakkımda en büyük emniyet ve güveni ifade eder, bundan dolayı da Yüce Heyetinize bütün samimiyetimle teşekkür ediyorum. Ancak bu yetki bana ordunun maddi ve manevi kuvvetini yükseltmek ve sevk ve idaresini sağlama için verilmişti. Büyük bir kıvanç ve memnuniyetle söylemek isterim ki, bugün ordumuzun manevi kuvveti en yüksek derecededir. Ordumuzun maddi kuvveti de olağanüstü hiçbir önleme ihtiyaç göstermeyecek bir durumda olup milli amacınıza tam bir güvenle ulaştıracak dereceye yükselmiştir. Bu sebeple artık böyle bir yetkiyi devam ettirmeye gerek ve ihtiyaç kalmadığı düşüncesindeyim. Bugün*

⁸⁷ Nutuk, II, s. 873.

⁸⁸ Söz konusu telgraflar için bkz. Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam İsmet İnönü*, C. I, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1968, 199-201.

⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, İçtima: 3, C. 19, Kırkıncı İçtima, 06. 05. 1338 Cumartesi, s. 528.

sona erdiğini görmeye memnun olduğumuz bu ihtiyacın inşallah bundan sonra da tekrar ortaya çıktığını görmemekle mutlu olacağız,...⁹⁰ dedi.

⁹⁰ Mustafa Kemal Paşa yukarıda yer verdiğimiz konuşmasının devamında “...Efendiler milli egemenliğin kayıtsız koşulsuz millette olduğunu saptayan ve ifade eden Teşkilâtı Esasiye Kanunu hükmünce bugünkü Başkomutanlık Makamı dahi geçicidir. Başkomutanlık sıfat ve yetkisi doğrudan doğruya Yüce Meclisinizin manevi şahsiyetinde saklı olan böyle bir makamın; olaylar gereği geçici olarak oluşturduğunuz bu makam, olsa olsa Misakı Millimizin taşıdığı ruh ile beraber olarak kesin sonuca ulaşacağımız güne kadar devam eder. Yüce Meclisinizin ilk içtima günlerinde kabul ettiği bir esas vardır ki, o esas milli gelenekler ve kutsal dinimizi tamamen koruma altında bulundurulur. Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da o esasa uygun olarak hareket ederek mutlu sonuca güven içinde ulaşacağımıza şüphe yoktur. O gün kıymetli İzmir'imiz, güzel Bursa'mız, makam Hilâfet ve Saltanat olan İstanbul'umuz, Trakya'mız Anavatana katılmış olacaktır. O mesut gün geldiğinde bütün milletle beraber Yüce Heyetiniz ve ben de Yüce Heyetiniz içinde bir birey ve bir üye olarak elbette en büyük mutlulukları idrak ederek gururlanacağız. Efendiler; Başkanlık Makamınızda bulunmakla kıvanç duyan ben o gün iki kere mesud olacağım. İkinci saadetimi temin edecek olan husus, benim bundan üç sene evvel kutsal davamıza başladığımız gün bulunduğum yere geri dönebilmek olanağına sahip olmak olacaktır. (Alkışlar) Gerçekten sinei millette serbest bir ferdi millet olmak kadar dünyada bahtiyarlık yoktur... kalb ve vicdanında mânevi ve mukaddes nazlardan başka zevk taşımayan insanlar için ne kadar yüksek olursa olsun, maddi makamların hiçbir kıymeti yoktur. Sözlerime son verirken görüşülecek kanunda bu yetkinin hükümsüz bırakılmasını nazarı dikkatte bulundurmanızı rica ederim. (Şiddetli ve sürekli alkışlar)” Efendiler milli egemenliğin kayıtsız koşulsuz millette olduğunu saptayan ve ifade eden Teşkilâtı Esasiye Kanunu hükmünce bugünkü Başkomutanlık Makamı dahi geçicidir. Başkomutanlık sıfat ve yetkisi doğrudan doğruya Yüce Meclisinizin manevi şahsiyetinde saklı olan böyle bir makamın; olaylar gereği geçici olarak oluşturduğunuz bu makam, olsa olsa Misakı Millimizin taşıdığı ruh ile beraber olarak kesin sonuca ulaşacağımız güne kadar devam eder. Yüce Meclisinizin ilk içtima günlerinde kabul ettiği bir esas vardır ki, o esas milli gelenekler ve kutsal dinimizi tamamen koruma altında bulundurulur. Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da o esasa uygun olarak hareket ederek mutlu sonuca güven içinde ulaşacağımıza şüphe yoktur. O gün kıymetli İzmir'imiz, güzel Bursa'mız, makam Hilâfet ve Saltanat olan İstanbul'umuz, Trakya'mız Anavatana katılmış olacaktır. O mesut gün geldiğinde bütün milletle beraber Yüce Heyetiniz ve ben de Yüce Heyetiniz içinde bir birey ve bir üye olarak elbette en büyük mutlulukları idrak ederek gururlanacağız. Efendiler; Başkanlık Makamınızda bulunmakla kıvanç duyan ben o gün iki kere mesud olacağım. İkinci saadetimi temin edecek olan husus, benim bundan üç sene evvel kutsal davamıza başladığımız gün bulunduğum yere geri dönebilmek olanağına sahip olmak olacaktır. (Alkışlar) Gerçekten sinei millette serbest bir ferdi millet olmak kadar dünyada bahtiyarlık yoktur... kalb ve vicdanında mânevi ve mukaddes nazlardan başka zevk taşımayan insanlar için ne kadar yüksek olursa olsun, maddi makamların hiçbir kıymeti yoktur. Sözlerime son verirken görüşülecek kanunda bu yetkinin hükümsüz bırakılmasını nazarı dikkatte bulundurmanızı rica ederim. (Şiddetli ve sürekli alkışlar)” Görüldüğü üzere Büyük Taarruz öncesinde Mustafa Kemal Paşa, Meclis'te bulunan farklı düşüncedeki milletvekillerinin ruhuna hitap eden birleştirici siyasi açıdan da mükemmel bir konuşma yapmıştı. TBMM Zabıt Ceridesi Devre: 1 C. 21 İçtima Senesi: 3 Yetmiş Yedinci İçtima 20.7.1338, s. 430- 431.

Bu konuşma üzerine söz alan İstanbul Milletvekili Ali Rıza Bey, durumla ilgili önemli saptamalar yaptı ve “*Efendiler, milletin ruhundan doğan ve milli ihtiyaçları idrak eden şahsiyetlerin haricinde kalanların bu gibi olağanüstü yetkileri, daima milletlerin zararlarına kullandıkları yakın ve uzak tarihte gerçekleşmiş olaylarla sabit olmuş bulunmasına rağmen Paşa Hazretlerinin bu geniş yetkiyi kullanmakta gösterdikleri kıskançlık, milli tarihteki önemli yerini o kadar yükseltmiştir ki, bunun derecesini takdir etmeye gücüm yetmez.*”⁹¹ dedi. Bunu takip eden ve Mutafa Kemal Paşa’nın duruşunu takdirle karşılayan konuşmalardan sonra kanunun süresiz uzatılması ittifak halinde kabul edilmiştir⁹². Meclis bu kararı, Mustafa Kemal Paşa’nın oylamadan önce yaptığı konuşmada, kendisine verilen Başkomutanlık yetkisinin kesin zaferin gerçekleşeceği güne kadar devam edeceğini söylemiş olmasına rağmen vermiştir. Bu durum, yani Meclisin Mustafa Kemal Paşa’nın Başkomutanlık yetkisini süresiz uzatması, bunun mevcut olağanüstü koşullara bağlı bir görev olmadığını göstermesi bakımından önemle vurgulanması gereken bir durumdur.

Sonuç

Kütahya Eskişehir Muharebeleri’nde uğranılan yenilgi ve Yunan kuvvetlerinin Ankara önlerine kadar ilerlemesi, Başkomutanlık Yasasını gündeme getirdi. Mecliste Mustafa Kemal Paşa’nın orduların başına geçmesi yolunda genel bir istek belirdi. Ancak unvan ve yetki konusunda görüş ayrılığı çıktı ve Meclis, iktidar-muhalefet mücadelesine sahne oldu. Muhalefet, Mustafa Kemal Paşa’nın “Başkomutan Vekili” unvanıyla ordulara komuta etmesini istiyordu ve yetki konusunda da çekinceleri vardı. Mustafa Kemal Paşa’yı destekleyenler ise “Başkomutan” unvanının verilmemesi durumunda istenilen amaca ulaşamayacağını savunuyorlardı.

Bu durum karşısında muhalifler, moda tabirle B planını uygulamaya koydular ve Mustafa Kemal Paşa’nın gücünü sınırlandırmak; kontrolü kendi ellerine almak için “Bölge Müfettişliği” projesini ortaya attılar. Buna göre yedi bölgede müfettişlik oluşturulacaktı. Bu bölgelere, yasama, yürütme ve yargı yetkisi olan Meclis tarafından seçilecek müfettişler atanacaktı. Bu proje, Mustafa Kemal Paşa’nın “Başkomutan” olmasını destekleyenler tarafından demokratik bir uğraş sonucunda engellendi.

Bundan sonraki mücadele unvan ve yetki konusunda yaşandı. Muhalifler, “Başkomutan Vekili” unvanının verilmesi konusunda ısrar

⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi Devre: 1 C. 21 İçtima Senesi: 3 Yetmiş Yedinci İçtima 20. 7. 1338, s. 431.

⁹² Kanunun uzatılması görüşmeleri için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi Devre: 1 C. 21, İçtima Senesi: 3 Yetmiş Yedinci İçtima 20.7.1338, s. 430-435.

etmeye devam ettiler ama Meclise bunu da kabul ettiremediler. 5 Ağustos 1921 tarihinde Meclis oy birliği ile Mustafa Kemal Paşa'ya "Başkomutan" unvanını verdi. Bu siyasi ve askeri boyutu olan çok önemli bir devrimdi. Şöyle ki, o güne kadar bu unvanın tek sahibi padişahı. Yani devlet başkanıydı. Aslında muhalefet Başkomutanlık yetkisiyle Devlet Başkanlığı arasındaki bağlantıyı işin başında sezdi ve bu konudaki muhalefetini sonuna kadar sürdürdü. Gerçekten de bu unvanın Meclis tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesi, O'nun tanımlanmamış Devlet Başkanlığı konumunu pekiştirdi. Başlangıçta bu unvan ve yetki kendisinin isteği üzerine üç aylık bir süre için verilmişti; ama süre bitimlerinde Meclis tarafından her defasında uzatıldı ve "Büyük Taarruz" öncesinde de süresiz uzatıldı. Bu durum, yani Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlık görevinin süresiz uzatılması, henüz "Büyük Zafer" kazanılmamış olmasına rağmen Meclisin kendi Başkanına duyduğu güveni ve O'nu algılayış şeklini de ortaya koymaktaydı.

Mustafa Kemal Paşa'ya verilen "Başkomutan" unvanı, 1924 Anayasasına kadar yasayla verilmiş bir yetki olmaya devam etti. Bu tarihten itibaren ise Başkomutanlık Cumhurbaşkanı tarafından temsil edilen anayasal bir hüküm haline dönüştü.

TÜRK İSTİKLÂL HARBİNDE BİR DÖNÜM NOKTASI: SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ

(Askerî Yönden Kısa Bir Değerlendirme)

*Zekeriya TÜRKMEN**

Giriş

Türk İstiklâl Harbi diğer bir ifadeyle Kurtuluş Savaşı'nın en önemli dönüm noktalarından birisi olan Sakarya Meydan Muharebesi, Türk ulusu için bir ölüm-kalım savaşı olarak tarihe geçmiştir. Mareşal Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Kurtuluş Savaşı süresince iki büyük meydan muharebesi kazanmıştır. Bunlar; bizzat kendisinin planlarını hazırlayıp kazandığı Sakarya Meydan Muharebesi ile Başkomutan Meydan Muharebesi'dir.

Sakarya Meydan Muharebesi, Kuva-yı Milliye'den düzenli orduya geçişte düzenli ordunun rüştünü ispatladığı bir büyük muharebedir. Bu muharebe ile Türk ordularının kendilerinden teknik ve sayıca üstün düşman kuvvetleri karşısında icra ettikleri taktik geri çekilme manevrası sona ermiş; stratejik savunma planı uygulamaya konulmuştur.

Bu savaştan kısa bir süre önce TBMM'ye sunulan Başkomutanlık Kanunu 5 Ağustos 1921 tarihinde yasalaşmış ve Mustafa Kemal Paşa'ya üç aylık bir süre için Başkomutanlık yetkisi verilmiştir. Bu göreve gelişinin hemen ardından harekete geçen Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 7/8 Ağustos 1921'de birbirini takip eden on emirden oluşan Tekâlif-i Milliye Emirlerini yayımlayarak topyekün harp için ilk adımı atmıştır.

Yunan Genelkurmayı, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nden (10-24 Temmuz 1921) sonra, Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilen Türk ordusuna son darbeyi indirmek amacıyla hazırlıklarını tamamlayıp harekete geçmiştir. Bu arada Türk ordusu da kesin sonuçlu bir meydan savaşı için tüm birliklerini Sakarya'nın doğusunda 100 km. genişliğinde bir cephe hattında toplamıştır.

* Dr. Öğ. Kd. Albay, Kuleli Askeri Lisesi, Çengelköy-İSTANBUL.

Harekât Bölgesi

Harekât yapılan bölgenin arazi yapısı; kuzeyde Kuzey Anadolu kenar dağları; batıda İç Anadolu batı eşiği; güneyde Batı ve Orta Toroslar, doğuda Kızılırmak'la çevrelenmiş olan alandır. Diğer bir tarifle, Bozdağ'a kadar Kuzey Anadolu kenar dağları-Bozdağ (1371)-Türkmen dağı-Elmalı dağı-İlbudak dağı-Kocatepe (1903)-Sultan dağları-Akşehir doğusunda Bulgar dağı-Cihanbeyli yaylası-Bozdağ (1107)-Paşa dağı-Kızılırmak'ın çevrelediği alandır. Bu dağ şeridinin çevrelediği bölge yayla ve yüksek ovalar şeklinde düzlüklerden ibarettir. İç Anadolu'nun batısında Sakarya Nehri'nin kaynaklarının bulunduğu Altıntaş-Bayat yaylası ile Afyon Ovası ve Eskişehir Ovası gibi düzlükler vardır. Ayrıca harekât alanında Seyitgazi, Emirdağ, Çubuk, Ankara, Haymana ve Cihanbeyli Ovaları mevcuttur.

Bölgede Eskişehir ili (Sivrihisar, Seyitgazi, Mihalıççık ve merkez ilçeleri), Afyonkarahisar ili (Bolvadin, Emirdağ, Sincanlı, Sandıklı, Çivril, Dinar ve Merkez ilçeleri) ve Ankara ili (Ankara merkez, Ayaş, Beypazarı, Balâ, Polatlı, Çubuk, Haymana, Kalecik, Nallıhan, Kızılcahamam ilçeleri) bulunmaktadır.

Harekât bölgesindeki Sakarya Nehri'nin kolları ile Porsuk, Ankara Çayı ve Ilıcaözü deresinin açmış olduğu vadi ve çöküntüler, yapılacak harekâtın cinsini seçmede önemli rol oynamıştır.

Sakarya, 790 km uzunluğundadır ve asıl kaynağı Çifteler'in 6 km güneyinde bulunan Belpınar bölgesidir. Nehir, Seyitgazi civarından gelen Seyitsu, Bardakçı ve Sarısu ile Çifteler doğusunda birleşerek Sakarya adını alır. Çifteler'den itibaren Beşköprü mevkiine kadar doğu istikametinde aktıktan sonra Beşköprü civarında Ilıcaözü (Göksu) deresini alır ve kuzey istikametinde akar. Beylikköprü'nün kuzeyinde batıdan gelen Porsuk ve doğudan gelen Ankara Çayı'nı aldıktan sonra batı istikametinde akar. Sündiken dağlarının kuzeyinden batıya doğru uzun bir yol katederek, Osmaneli (Bilecik)'den itibaren kuzeye dönüp, sırasıyla Göynük, Göksu ve Mudurnu dereleri ile birleşip Karasu'da Karadeniz'e dökülür.

Askerî Durum

Türk Ordusu

Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Türk Milleti topyekün harp prensibinden hareketle bütün yokluk ve yoksulluğa rağmen ordusunu donatıp seferber hale getirmeye gayret etmiştir.

Kütahya-Eskişehir Muharebelerinden sonra, insan gücünün 1/2'ini, silah gücünün de 1/10'unu kaybetmiş olan Batı Cephesi Komutanlığı, birliklerine 18 Temmuz 1921 tarihinde verdiği bir emirle Sakarya Nehri'nin gerisine çekilme emrini vermişti.

Ağustos ortalarına doğru yapılan yeni düzenlemeye göre Türk ordusunun konuş ve kuruluş durumu şöyledir:

Başkomutan; Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Başkomutanlık karargâhı Ankara'dadır.

Batı Cephesi Komutanlığı, Yunan taarruzuna karşı, kuvvetlerini Sakarya nehri doğusunda yedi grup (kolordu karşılığı) halinde mevzilendirmiş ve düzenlemiştir. Komutanı Mirliva İsmet Bey (İNÖNÜ)'dir ve karargâh merkezi Ankara-Polatlı arasında Alagöz çevresinde bulunmaktadır.

1 nci Grup; Komutanı Albay İzzettin (Org. ÇALIŞLAR) 1 nci Piyade Tümeni, 1 nci Süvari Tümeni ve grup bağlı birlikleriyle Mihaliççık bölgesinde,

2 nci Grup; Komutanı Albay Selahattin (Tümg. ADİL) birlikleri, 5 nci, 6 ncı, 9 ncu Piyade Tümenleri ve Mürettep Tümen ile grup bağlı birlikleri, karargâhı Akşehir de,

3 ncü Grup; Komutanı Kur. Alb. Mehmet Arif, Birlikleri 3 ncü Kafkas Tümeni, 24 ncü Tümen, 41 nci Tümen ve grup bağlı birlikleri, karargâhı Basriköy'de,

4 ncü Grup; Komutanı Alb. Kemalettin Sami (Korg. GÖKÇE) Birlikleri 5 nci Kafkas Tümeni, 7 nci Tümen, 61 nci Tümen ve grup bağlı birlikleri, karargâhı Şeyhali'de,

5 nci Grup; Komutanı Alb. Fahrettin (Org. ALTAY) Birlikleri 2 nci, 14 ncü Süvari Tümenleri ile 4 ncü Süvari Tugayı ve bağlı birlikleri, karargâhı Emirdağ'da,

12 nci Grup; Komutanı Alb. Halit (Tümg. KARŞIALAN) Birlikleri 8 nci, 11 nci, 57 nci Piyade Tümenleri ve grup bağlı birlikleri, karargâhı Yenimehmetli'de,

İhtiyat Grubu; Komutanı Mirliva Yusuf İzzet Paşa (Tümg. MET) Birlikleri 4 ncü, 23 ncü Piyade Tümenleri, karargâhı Zir (Yenikent)'dedir.

Bu yedi gruptan başka Garp Cephesi Komutanlığı emrinde 15 nci Tümen (Haymana) ile 3 ncü Süvari Tümeni (Ayaş) mevcuttu. Mürettep Kolorduya bağlı 17 nci Piyade Tümeni ise Batı Cephesi Komutanlığı emrine girmek üzere Geyve'den hareket ettirilmişti.

Buna göre Batı cephesi birlikleri 1 nci ve 5 nci Gruplarıyla Doğanoğlu-Beylikahır-Kaymaz-Mahmudiye-Çifteler-Hüsrevpaşa Hanı genel hattında örtme görevinde, 2 nci Grup (5 nci Tümen hariç) Afyon-Sandıklı-Dinar hattında, diğer gruplar Sakarya Nehri doğusunda savunma mevzilerde bulunuyordu.

3-23 Ağustos 1921'de Batı Cephesi Komutanlığı'nın genel kuvveti şöyleydi: 6855 subay, 122.086 er/erbaş, 63.416 tüfek, 824 ağır makineli tüfek, 344 hafif makineli tüfek ve 181 top. Bu kuvvetten Sakarya Meydan Muharebesi'ne katılanların sayısı; 5401 subay, 96.326 er/erbaş, 54.572 tüfek, 825 makineli tüfek ve 169 toptan ibarettir.

Yunan Ordusu

Yunan Kara Kuvvetleri 16 tümenden oluşan beş kolordu ve bir süvari tugayından kurulmuştu. Bunlardan iki kolordu (beş tümen) Rumeli ve Yunanistan'da, üç kolordu (11 tümen ve bir süvari tugayı) Anadolu'da bulunmaktaydı. Yunan ordusunun konuş ve kuruluşu şöyleydi:

Başkomutan; Kral Konstantin, Genelkurmay Başkanı; Korgeneral Victor Dusmanis, Başkomutanlık karargâhı ve bağlı birlikleri İzmir ve civarındadır. Küçük Asya Ordusu; Korgeneral Papulas'ın emrinde ve karargâhı Eskişehir'de, 1 nci Kolordu; 1 nci, 2 nci, 12 nci Tümen'le, kolordu bağlı birlikleri karargâhı Eskişehir'de, 2 nci Kolordu; 5 nci, 9 ncu, 13 ncü Tümenlerle kolordu bağlı birlikleri, karargâhı Seyitgazi'de, 3 ncü, 7 nci, 10 ncu Tümenlerle kolordu bağlı birlikleri, karargâhı Eskişehir'dedir. Güney Tümenler Grubu; 4 ncü ve 9 ncu Tümenler, Afyon ve İncehisar dolaylarındadır. Ancak geçici olarak kurulmuş ve sonradan kaldırılmıştır.

Yunan ordusunun Sakarya Meydan Muharebesi'nden önceki günlerde Anadolu'daki kuvveti şöyleydi: 5500 subay, 178.000 er/erbaş, 75.000 tüfek, 2084 hafif makineli tüfek, 684 ağır makineli tüfek, 368 şeritli top, 18 uçak. Bu kuvvetten Sakarya Muharebelerine 3780 subay, 120.000 er/erbaşın katıldığı anlaşılmıştır.

Harekât Planı

Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilen Türk ordusu yaklaşık 100 km.ye varan cephe genişliği ve 25 km yakın bir derinlik içinde, arazinin önemli noktalarına yerleşerek ve Sakarya'yı bir engel olarak önüne alarak, savunmayı oynak olarak idare etme kararını almıştır. Bu savaşa kadar savunmalar; orduların bir hat üzerinde yerleştirilmesi, bu hatta başarılı olmazsa geride başka bir hatta çekinilmesi biçiminde cereyan etmişti. Ancak, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa 26 Ağustos 1921 günü "*Hattı müdafaa*

yoktur, sathı müdafaa vardır. O sath bütün vatandır.” emrini vermişti. Böylece savunmada hat taktiği bırakılarak, çekilme olsa bile birliklerin tutunabildikleri ilk yerde savunmaya devam etmeleri yani geniş alan savunması yaparak düşmanı durdurmaları sağlanmıştır.

Sakarya Meydan Muharebesinin Safhaları

Birinci Safha (14–22 AĞUSTOS 1921)

Bu safha, Yunan ordusunun Sakarya mevzileri ile temas etmek için yaptığı ileri harekât kısmını içerir.

14 Ağustos 1921 günü Yunan 3ncü kolordusu hazırlanan plan gereği Porsuk vadisinin kuzey ve güneyinden hareketle taarruza geçti. Sakarya'nın güneyindeki zayıf Türk süvari kuvvetlerini atarak ileri harekâta devam ettiler. 16 Ağustos akşamına kadar Mihaliççık-Sivrihisar doğu hattına ulaşan Yunanlılar, 18 Ağustos akşamı Haymana genel doğrultusunda kuşatma yapmak amacıyla Sivrihisar'dan itibaren güneye doğru çark etmeye başladılar. Aslında Yunan kuvvetleri güneye kaydıkça hedeften uzaklaşıyor; Türk kuvvetlerinin manevra alanına giriyorlardı. 21 Ağustos tarihinde Sakarya'yı geçen Yunan birlikleri Mangaldağı genel doğrultusunda ilerlemeye başladılar. 8 tünden oluşan Yunan birliklerinin Türk savunma mevzilerine güney kanattan Haymana-Ankara genel mihverinde bir kuşatma manevrası uygulayacakları tespit edilmişti.

İkinci Safha (23–30 AĞUSTOS 1921)

Bu safha Yunan ordusunun Sakarya doğusunda bulunan Türk kuvvetlerine taarruzu ve güney kanattan kuşatma teşebbüsünü içermektedir.

22-23 Ağustos akşamı Yunan kolorduları Türk örtme birliklerinden sonra Türk ileri mevzilerini de atarak, dokuz günde 120 km.lik zor bir yaklaşma harekâtını bitirip Türk savunma mevzilerinin karşısına dikilmiş, ertesi gün yapacağı taarruza hazır hale gelmişti ve 23 Ağustos 1921 sabahı 22 gün geceli ve gündüzlü devam edecek meydan muharebelerinden birisi başlamıştır.

23 Ağustos günü erken saatlerde Mangaldağı civarında Türk ve Yunan birlikleri muharebeye tutuşmuşlar; öğleden sonra yağın şiddetli yağmur ve mevzilerimize doğru esen fırtına birliklerimizin hareket kabiliyetini azaltmıştır.

24 Ağustos günü Beylikköprü muharebesi yapılmıştır. Polatlı'nın 14 km. güneybatısından Beylikköprü'den taarruza geçen Yunanlılar bölgedeki Türk kuvvetlerinin geri çekilmesine neden olmuşlardır. Batı Cephesi

komutanlığı her ne pahasına olursa olsun gece de muharebe edilerek düşmanın Sakarya'nın batısına atılması emrini yazık ki yerine getiremedi.

25 Ağustos günü Türbetepe'de göğüs göğüse yapılan muharebede Türk birlikleri geri çekilmek durumunda kalmışsa da takviye birliklerin gelmesi ile Türbetepe tekrar elimize geçmiştir.

26 Ağustos günü düşmanın, Türk kuvvetlerini güneyden kuşatma ve cepheden yarma hareketi cephedeki Türk kuvvetlerinin direnişiyle mevzii başarılarından öte gidemedi. İşte Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, o gün tarihe geçecek olan emrini verdi: *“Hattı Müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı, vatandaş kanyla ıslanmadıkça terk olunamaz. Onun için büyük küçük her birlik bulunduğu mevziden atılabilir. Fakat, büyük küçük her birlik tutunabildiğı ilk yerde düşmanı cephe kurup savaşa devam eder. Yanındaki birliğin çekilmeye mecbur olduğunu gören birlikler ona tabi olamaz. Bulunduğı mevzide sonuna kadar dayanmaya ve karşı koymaya mecburdur.”*

27/28 Ağustos tarihlerinde Yunan birliklerinin taarruzları Çaldağı taraflarında geri püskürtüldü. 30 Ağustos'a kadar bu bölgede çatışmalar devam etti.

Üçüncü Safha (31 AĞUSTOS–6 EYLÜL 1921)

Bu safha Yunanlıların, Haymana istikametinde cephemizi yarma girişimi olarak adlandırılabilir. Sakarya Meydan Muharebesi'nin en kanlı ve en çetin çarpışmaları bu dönemde, cephenin orta kesiminde devam etmiştir.

31 Ağustos'ta Yunan ordusu 1 ve 3 ncü kolorduların sıklet merkezine yüklenerek cepheyi yarmaya teşebbüs etti ve Çaldağı'nı ele geçirerek önemli bir başarı kazandı.

1 Eylül'de General Papulas'ın emriyle 3ncü Yunan kolordusu Polatlı'ya, 1nci kolordusu Çaldağı'na, 2nci kolordusu da Kızılkoyun-Güzelcekele çizgisine yüklendi. Başkomutanlık savaşın Ankara'ya intikal etmesi durumunda Meclisin Kayseri'ye taşınması konusunu da bir tedbir olarak ileri sürdü ve bir takım hazırlıklara girişildi. Nitekim bu durum Ankara'da bir bozgun havasının esmesine de neden oldu.

2 Eylül'de Papulas, Polatlı ve Kızılkoyun-Güzelcekele çizgisinde durdurulduğunu görünce, hedefi olan Ankara'ya bir an önce ulaşmaktan vazgeçerek birliklerine iki günlük bir dinlenme verdi.

4 Eylül'de Yunan uçakları Eskipolatlı köyü dolaylarında mevzii başarılar elde ettiler.

5 Eylül sabahı Türk Genelkurmayı Yunan saldırı gücünün tükendiğini anlayınca, kuzey kanattan saldırıya geçti.

6 Eylül günü Türk birlikleri genel bir saldırı hazırlığı içerisinde idi.

Dördüncü Safha (7–13 EYLÜL 1921)

Bu safha, Yunanlıların Sakarya batısına çekilişi ve Türk karşı taarruzu olarak adlandırılabilir.

10 Eylül günü Duatepe ve Beylikköprü gibi önemli mevkiilerin Türk birliklerinin denetimine geçmesi Türk askerinin moralini yükseltmişti. Sakarya nehrindeki tüm geçitlerin Türk birliklerinin eline geçmesi halinde bu durum Yunanlılar için tam bir hezimete neden olacaktı.

12 Eylül günü Başkomutanlık beklenen karşı taarruz ve takip emrini vererek Yunanlıların bozguna uğratılıp yok edilmesini istedi. Cephe komutanlığının emriyle Mürettep tümeninin yaptığı taarruzlar başarılı oldu. Demiryolu güneyinden taarruz eden İnci tümen Yunanlıların elindeki Kartaltepe'yi ele geçirdi. 23ncü Türk tümeni de Karatepe'yi aldı. Türk Genelkurmayının, Yunan ordusunu Sakarya üzerindeki köprüleri kullanmasına imkân vermeden Sakarya doğusuna imha etmek hedefini güden ve özellikle kuzey kanattan yapılan taarruzda, karşı taarruz için yeterli kuvvet üstünlüğü sağlanamadığından, ancak sınırlı başarılar elde edildi.

12-13 Eylül gecesi tamamen Sakarya batısına taşınan Yunanlılar, 22 Eylül'e kadar da Afyon-Seyitgazi-Eskişehir hattına çekilip bu hatta tutunmuştur. Bundan sonra da takip harekâtı başlamıştır.

Beşinci Safha (14 EYLÜL–10 EKİM 1921)

Bu safha Yunanlıların çekilme ve Türklerin takip harekâtı olarak adlandırılabilir.

Üç hafta süren Meydan Muharebesi sonunda her çeşit cephe ve özellikle topçu mühimmatı çok azalmış, gece ve gündüz durmadan muharebe eden subay ve erler çok yorgun düşmüş, birlikler önemli kayba uğramıştı. Ayrıca grup ve tümenler seyyar bir şekilde kullanıldığından bunlara bir çekidüzen vermek için grup teşkilâtı ve bazı tümenler lağvedilerek, yeniden dört piyade kolordusu ile Kocaeli Grubu, bir süvari kolordusu teşkili faaliyetine girişilmişti.

Türk ordusu uzun süren bir savunmadan sonra karşı taarruza geçmiş fakat Yunan kuvvetleri tamamen mağlup edilememişti. Çekilen düşmanı bütün ordu ile takibe devam etmek lazımdı. Ancak Batı Cephesi Kuvvetleri büyük çapta stratejik bir takip için gerekli güç ve olanaklara sahip değildi.

Böyle bir durum içinde düşmanın çekilmesini zorlaştırmak için, cephenin sağ ve sol kanatlarından paralel takip için görevlendirilmiş bulunan süvari takımlarının piyade birlikleriyle desteklenerek takibin yapılması, cepheden de uygun görülecek kuvvetlerden meydana getirilecek müfrezelerle temasın korunması hareketlerine girişildi.

Kuzey ve özellikle güney kanattan yapılan takip, Yunan kuvvetleri üzerinde etkili oluyor fakat Eskişehir veya Afyon bölgesinde yapılacak bir meydan muharebesinde büyük önemi olan cephe ve mühimmat durumu nedeniyle Batı Cephesi Komutanlığı, bütün ordu ile muharebe temasından sakınıyordu.

Stratejik durumu sebebiyle taraflar Afyon bölgesine çok önem verdiklerinden, Afyon kuzeydoğusundaki arazi kesiminde, Afyon bölgesindeki 6 ncı Tümen'i de emrine alan 5 nci Süvari Grup Komutanı Fahrettin Paşa kuvvetleriyle General Kondilis kuvvetleri arasında Afyon Savaşları başladı. 1 Ekim 1921'de başlayan Güzelim Dağı Muharebeleri, 8 Ekim gününe kadar devam etmiş ve 8 Ekim'de Afyon'a kuzeydoğudan hakim Kozviran sırtları-Güzelim dağı genel hattının Yunanlıların eline geçmesiyle sonuçlanmıştı.

14 Ağustos 1921'den 10 Ekim 1921'e kadar devam eden takip harekâtı sonucunda, taraflardan birinin diğeri üzerinde üstünlük sağlayacak bir durumu kalmamış gibiydi. İki ordu da yorulmuştu ve kayıplar vermişti. Diğer yönden Ekimin yarısına gelinmiş ve soğuklar başlamıştı. Bununla beraber Türk ordusu, Yunan ordusunu savunma mevzilerine iyice yerleşmeden Afyon'dan kuzeye doğru yapılacak bir taarruzla kuzeye atarak imha etmek için ciddi hazırlıklara giriştiyse de olanakların çok kısıtlı olması sebebiyle kısa sürede vazgeçildi. Böylece 10 Ekim 1921'den itibaren her iki ordu karşılıklı savunma düzeni içine girerek tahkimat işlerine hız verdiler.

Şimdi sıra Türk ordusuna gelmişti. Ancak yurdu kurtaracak kesin bir taarruz için gerekli personel, silah, araç-gereç ve diğer ihtiyaçları sağlamak için 26 Ağustos 1922 gününe kadar on buçuk ay daha beklemek gerekecekti.

Sonuç

Askerî Sonuçlar

1. Sakarya Zaferi'yle inisiyatif Türk ordusuna geçmiştir. Sakarya Muharebeleri, Türk ordusunun moralini ne kadar yükseltmiş ise Yunan ordusunun moralini de o derece kırmıştır.

2. Önce Sakarya doğusu, sonra da Afyon-Eskişehir hattına kadar olan vatan parçası Yunanlılardan temizlenmiştir.

3. Taktik açıdan değerlendirildiğinde, Sakarya Meydan Muharebesi'nin 25 km derinlikte yapılmış bir satıh (alan) muharebesi olduğu görülmektedir. "Hat Taktiği" mazide kalmıştır.

4. Sakarya Meydan Muharebesi sonucu, askeri harekât yön değiştirmiştir. Kurtuluş Savaşı'nda, Sakarya Muharebesi sonuna kadar stratejik savunma yapılmış, Sakarya'dan sonra stratejik taarruza dönüş olmuştur. Sakarya'da mevzii savunması yapılmıştır. Yunan ordusu stratejik saldırı yapma gücünü yitirmiştir.

5. Sakarya Zaferi, Büyük Taarruz (26 Ağustos 1922) ve Başkomutanlık Muharebesi (30 Ağustos 1922) için gerekli olan hazırlıkların yapılmasına zaman kazandırmıştır.

6. Vefa duygusu ile dolu olan Türk milleti Sakarya Zaferi'nden sonra Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya TBMM tarafından Gazi unvanı ve Mareşal rütbesini vermiştir. (19 Eylül 1921).

7. Sakarya Meydan Muharebesi sonunda Türk ordusunun zıyiatı; 5.713 şehit, 18.480 yaralı, 828 esir ve 14.258 kayıp olmak üzere toplam 49.289'dur. Yunan ordusunun zıyiatı ise; 3.758 ölü, 18.955 yaralı, 354 kayıp olmak üzere toplam 23.007'dir.

Siyasî Sonuçlar

1. Sakarya Zaferi'nden kısa bir süre sonra, 13 Ekim 1921 günü Sovyetlerin aracılığıyla Ankara Hükümeti ile Güney Kafkas Cumhuriyetleri arasında Kars Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla; Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan, Moskova Antlaşması'nı kendileri için de geçerli saymışlardır. Böylece Türkiye'nin doğu sınırı güvenlik altına alınmıştır.

2. Fransa, Sakarya Zaferi'nden sonra bekle-gör tutumunu bırakarak İtilaf devletlerinden kopmuş ve TBMM Hükümeti ile 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması'nı imzalamıştı. Bu antlaşma ile Fransa tarafından TBMM Hükümeti ve Hatay-İskenderun dışında bugünkü güney sınırimız tanınmıştır. Fransızlar Güney Anadolu topraklarından çekilmiştir. Güney Cephesi güvenlik altına alındığından oradaki birliklerimiz de Batı Cephesi'ne kaydırılmıştır.

3. Batı Anadolu'daki Yunan egemenliğini hiç bir zaman kabullenemeyen İtalyanlar ise Sakarya Zaferi'nden sonra Güney Ege ve Akdeniz bölgelerinde tutunamayacaklarını anlamışlardır. 1921 yılı sonuna kadar işgal ettikleri yerleri boşaltmışlar, böylece hukukça olmasa bile fiili olarak İtalyanlar da bizimle savaşı bitirmişlerdir.

4. Sakarya Zaferi İngiltere'yi de Ankara'yı tanımaya zorlamış ve 23 Ekim 1921 günü "Tutsakların Serbest Bırakılması Antlaşması" yapılmıştır. Antlaşmaya göre; İngilizler ellerinde bulunan Birinci Dünya Savaşı tutsağı Türk komutanları ile Malta Adası'na sürdükleri Türk devlet adamları ve aydınlarını, Türkler de Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle tutuklu bulunan Anadolu'daki İngiliz uyrukluları serbest bırakacaktı.

5. Türk ordusunun Sakarya Meydan Muharebesi'ni kazanması, Yunan dış politikalarında da köklü değişikliklere neden olmuştur. Sakarya'dan sonra, Yunanlıların "Ankara'nın alınması" ve "Büyük Bizans'ın Kurulması" gibi düşleri Sakarya'nın bulanık sularına gömülecektir. Hatta Batı Anadolu'daki isteklerini bile unutmuş görünüp, bu kez yerli Rumların kuracağı bağımsız bir "İyonya Devleti" görüşüne ağırlık vermişler, Avrupa'da da bu görüşe destek sağlamak istemişlerdi.

Dünya Harp Tarihinin en uzun meydan muharebesi olan Sakarya Savaşı, Türk İstiklal Savaşı Tarihi'ne "Subay Muharebesi" olarak geçmiştir. Bu büyük zaferin 90'ıncı yıldönümünde başta ebedi Başkomutan Mareşal Gazi Mustafa Kemal Paşa olmak üzere diğer bütün şehit ve kahramanları bir kez daha en derin saygıyla anarken, onların temellerini attıkları Türkiye Cumhuriyeti devletinin sonsuza kadar yaşayacağına olan inancımızı bir kez daha tekrarlıyoruz. Saygılarımla.

TARTIŞMA

Oturum Başkanı Prof Dr. Metin AYIŞIĞI: İkinci oturum konuşmaları sona ermiştir. Şimdi bu oturumun soru ve cevap kısmına geçiyoruz. İzzet hocama söz vermek istiyorum. Buyurun Hocam.

Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK: Bildirileri dinledim. Yararlandım. Ben bir hususu da belirtmek istiyorum sorudan önce. Mustafa Kemal 21 Mayıs 1919'da İstanbul'a çektiği en önemli telgrafta şunu söyler. Millet tek yumruk olup bir partinin birliğini ittihat etmiştir. O anda Anadolu'ya geçtikten sonra gerçek niyetinin ne olduğuyla ilgili en önemli belge odur. Onun için diyorum. O milli egemenlik konusunda o denli samimi ve hassas, onu biliyoruz ve onun Meclis açıldıktan sonra verdiği önerge, 5 maddeliktir. Büyük Millet Meclisi'nin üstünde hiçbir güç ve kuvvet yok diyor. Peki, egemenlik konusunda o denli hassas olan ve bunu o denli önemseyen bir lider, kalkıp o yetkiyi Meclisin üzerinde de olsa alma konusunda ısrar etmesi nasıl açıklanabilir?

Prof. Dr. Saime YÜCEER: Neden aldı, çünkü Mecliste karar çıkmıyor diyor Mustafa Kemal. “*Efendiler, Ordu müzakerelerle münakaşalarla idare edilmez*” diyor. İkincisi de ilk gösterdiğim belgede dikkatinizi çekmiştir. 4 Ağustos'ta Olağanüstü Müfettişlik kurulması için tasarı hazırlıyorlar ki zaten o kurulduktan sonra inisiyatifi elinden kaçırarak Mustafa Kemal.

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN: Konuşma sırasında geçen tasarı kavramına açıklık getirmek istiyorum. Mustafa Kemal milletvekili olarak veriyse tekliftir. Eğer hükümet tarafından veriliyorsa bir tasarı şeklindedir. Hukuk dilinde hatırlatmak için söyledim. Şimdi ben iki noktayı iki hocama da belirtmek istiyorum. Bu Başkomutanlığın devlet başkanlığı olduğu konusunun biraz abartılmış olduğunu düşünüyorum. Çünkü 3 ayrı devlet başkanı olmaz diye düşünüyorum. Mustafa Kemal'in bunu devlet başkanlığına bir ön hazırlık gibi kendisinin kafasından geçirdiği söyleniyor ama muhalefetin Mustafa Kemal'e onun devlet başkanlığı yolunu açacak şekilde olduğunu düşünmüyorum. İkincisi Mustafa Kemal Başkomutanlık ifadesinde ısrar etmesinin sebebi acaba Enver Paşa'nın zamanında Başkomutan vekilliğinin üstüne çıkma gayreti olarak düşünebilir miyiz? Çünkü aynı anda Batum civarında Anadolu'ya girmek için fırsat kolluyor. Teşekkürler

Prof. Dr. Saime YÜCEER: Ben teşekkür ederim. Enver Paşa'nın, zaten ona da değinecektim bildirimde. Metnimi okuyacaksınız. Çok ciddi

hazırlıkları var, hatta 16 Temmuz ne tesadüftür, 16 Temmuz 1921'de Mustafa Kemal'e bir mektup gönderiyor. Diyor ki şimdiye kadar engellediniz ama bundan sonra diyor girmem gerekirse gireceğiz, hatta tehdit cümlesi kullanıyor, işte o kadar diyor. Yani zaten orada dedim ya 23 Temmuzla 5 Ağustos arasında Mustafa Kemal'in liderliği tartışmaya açılıyor. Muhalefet de Mustafa Kemal'i alaşağı etmek için çok ciddi bir takip içinde, ben şöyle düşünüyorum. 7 Müfettişliğin kurulması, çünkü Meclis buralara müfettiş seçecek dolayısıyla Mustafa Kemal liderlik konumunu inisiyatifini elinden kaçırarak. Şunda bende size katılmıyorum hocam. İlk düzeltmeniz için teşekkür ediyorum yani Başkomutanlık olarak düşünmemiştir diye. Zaten diyor Mustafa Kemal. Diyor ki Başkomutan Vekili deyince Padişah vekili anlaşılır diyor. Padişah kavramı ve Başkomutan Vekili çok kullanılmış ve çok yıpranmıştır diyor. Yani Mustafa Kemal ve Mustafa Kemal'in yanındakiler. Arkadaşlar da söyledi. 3 grup var. Bir Mustafa Kemal'i destekleyenler var. Çok bilinçli bu, diyorlar ki onlar Başkomutanlık verilsin. Selahattin Bey'in temsil ettiği grup ki o dönemde İttihat Terakki kırk kişi hatta doksan kişiye çıkmış Mecliste. O takipler hazırlanıyor. Karabekir yakınıyor bundan diyor ki, beni Bolşevik ilan ettiler, Enver Paşa iktidarı ele geçirmek için hatta bin kişilik Trabzon'da bir milis kuvveti hazırlanmış. Cebesoy'a söylediğine göre Moskova'da on bin kişilik bir kuvvet hazırlanmış, Enver Paşa'nın emrine verilmiş. Benim ATASE Başkanlığı'nda tespit ettiğim belgeler bunlar ve Batum'a gelmiş, Batum'da bekliyor Enver Paşa. Ama Mustafa Kemal gerçekten Başkomutanlığı üç ay süre ile istiyor, ama Başkomutanlık yetkisinin verilmesi altı yüz yılda ilk defa padişah dışında birisine Başkomutanlık yetkisi veriliyor. Tabiki devrimdir. Siz de aynı şeyi düşünüyorsunuz ama hocam bu sizin düşündüğünüzden daha önemli. Ben bir devrim olarak düşünüyorum.

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ: Sorunun devamı olarak olayın bir siyasi boyutu var, hükümet var. Hükümete bakıyorsunuz hiç Osmanlı Hükümeti değil. Osmanlı Hükümeti'nde Nazır, Nezaret gibi kavramlar varken Ankara Hükümeti'nde Vekil ve Vekâlet olarak geçiyor. Bunu nasıl izah edersiniz?

Prof. Dr. Saim YÜCEER: Çok özür dilerim hocam öyle demedim ben. 1876 Anayasası'nda Başkomutan Padişah. Ben şunu söylüyorum 23 Nisan 1920'den itibaren yeni Türk Devleti kurulmuş. Bu devletin Osmanlı Devleti'yle ilgisi yok. Ama Meclis içinde Osmanlılığı destekleyen şeyler var.

Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI: 1921 Anayasası'na geçici bir gözle bakılıyor. Mustafa Kemal de öyle bakıyor. Evet, ama düşüncesi böyle değil. Durum normalleşince Kanun-u Esasiye'ye geçilecektir, diyor. Mustafa

Kemal hem İstanbul Hükümeti ile uğraşüyor hem Ankara'da muhaliflerle uğraşiyor. Hem de dış dünya ile uğraşiyor. Nutuk'u açıp okuduğunuz zaman bu sıkıntıları görüyorsunuz. 23 Nisan önemli bir tarihtir ama bu arada Kazım Karabekir dahi güvence istemiştir. Yani Cumhuriyet mi ilan edeceksiniz demeye getiriyor. Yani bu ince noktalara tek taraflı bakmamak gerekir. Yani bir devlet nasıl kuruluyor? Hemen olmamış bu işler, çok zor olmuş. Bundan sonraki oturumlarda önemli tebliğler var. Orada göreceksiniz. Sakarya Savaşı nasıl yapıldı? Parasız, pulsuz desteksiz mi? O istihbarat örgütleri ne iş yapıyorlardı? Bu kadar malzeme nereden sağlanıyordu? Bu lojistik destek olmadan bunların yapılması mümkün değil. Bu savaşı yalnızca askeri açıdan incelemek bence doğru değil. Yani işin çok derinlemesine incelenmesi lazım. Şimdi üçüncü oturuma, yani yemek oturumuna geçiyorum. Çok teşekkür ediyorum.

ÜÇÜNCÜ OTURUM

SİYASAL ve SOSYAL YÖNLERİYLE SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ

Oturum Başkanı: Prof. Dr. S. Esin DERİNSU DAYI: Değerli misafirlerimiz ve sevgili Haymanalılar, Haymana'ya ilk defa geliyorum ve böyle bir organizasyonda bulunmaktan da büyük bir gurur duyuyorum. Dolayısıyla Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü Temuçin Faik ERTAN Bey'e ve Belediye Başkanına, emeği geçen herkese özellikle teşekkür etmek istiyorum. Sabah çok güzel konuşmalar oldu. Konulara farklı açılardan bakıldı. Ben bir konuya biraz açıklık getirmek istiyorum. Sayın Abbas Güçlü, Haymanalı olması nedeniyle olaya farklı bir boyuttan baktı. Ben olayı hiç böyle düşünmemiştim. Ben kendi adıma söyleyeyim. Dedi ki Anadolu'nun her tarafından İzmir'in, Aydın'ın işgalini protesto etmek için gönderilen telgraflar, yapılan mitingler nedeniyle, buralara sahip çıkıldığı için İzmir Belediye Başkanlığı'nın Türkiye'ye bir teşekkür turu yapması gerektiğini öne sürdü. Değişik bir görüştü. Bence güzel olur. İnsanlar arasında bir kaynaşmaya, ihtiyacımız olduğu bir dönemde aslında çok da iyi olur. Birkaç örnek vermek istiyorum. Doğu Anadolu'da Milli Mücadele döneminde çıkan bir Albayrak gazetesi var. Albayrak gazetesinde, İzmir, Aydın, Adana, Maraş, Urfa illerinin işgaline duyulan tepkiler dile getiriliyordu. Gazetenin başlığının altında çıkan dört mısralık bir klişe var. Orada şöyle deniyor: *“Vatan tubasında mukaddes bir dal Şarki Anadolu. İslam ocağı ellere değirmez canan kucağı. Adana, Urfa'yı unutmak muhaf. Hatırdan çıkar mı? Maraş illeri”*. Bu 2 Kasım 1919 tarihinden itibaren gazetede böyle bir başlık, gazetenin ismi altında yer alıyor. 1 Kasım 1920 tarihinden itibaren de *“Hatırdan çıkar mı? Maraş illeri”* nin yerine *“Hatırdan çıkar mı? Aydın illeri”* ifadesi yer alıyor. Bu konuda da bir çalışmam olmuştu, benim naçizane. Erzurum'da İlica kaplıcaları var. Aynen Haymana'da olduğu gibi Kâzım Karabekir Paşa bütün bu bölge 15. Kolordu Komutanlığı kapsama alanı içinde. Bu kaplıcalardan birisine Aydın ismini veriyor. Birisine Maraş ismini veriyor. Erzurum'da Köşk denilen içinde de köşk olan güzel bir aile bahçesi var. Osmanlı döneminden kalan bir köşk. Oraya Aydın bahçesi adını veriyor. Daha ilginç Trabzon'da Aydın Caddesi, ondan sonra Van'da Aydın caddesi, özel pullar çıkarılıyor, yani bu şekilde

bir paylaşım söz konusu. İzmir'in, Aydın'ın, Adana'nın, Urfa'nın işgali üzerine nasıl protesto telgrafları çekiliyorsa, zaferler kazanıldığında I. ve II. İnönü, Sakarya Zaferi, Büyük Taarruz gibi zaferlerin arkasından bu sefer tebrik telgrafları çekiliyor. Şenlikler, zafer alayları yapılıyor. Dolayısıyla böyle bir paylaşım söz konusu. Eğer böyle bir şey olursa siz de öncülük ederseniz çok güzel bir hizmet etmiş olursunuz. Bunu özellikle belirtmek istedim. Bir de yine sabah değinilen bir konuydu. Ona da biraz açıklık getirmek gerekiyor sanıyorum. Bu protesto telgrafları ya da daha sonra zaferlerin kazanılmasından duyulan sevinçle yaşananların, yapılan şenliklerin tebrik talgraflarının çok olduğunu biliyoruz. Bunların çokluğunun bir başka nedeni de aslında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri bizim bildiğimiz isimleri altı, yedi tane değil. Mesela Vilayeti Şarki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti dediğimiz zaman, Vilayeti Şarkie altı vilayette dediğimiz Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Sivas, Elazığ, yani altı il bugünkü düşündüğümüz. Bunların ilçelerini düşünün. Köylerini, teşkilatlarını bayağı geniş bir alan. Aydın vilayeti diyoruz. Aydın, Denizli, Muğla, Manisa ve İzmir illerini kapsıyor. Bunların ilçelerini köylerini düşündüğünüz zaman bayağı geniş. Dolayısıyla oralardan gönderilen telgraflarda o boyutta çok oluyor. Trabzon Vilayeti dediğimiz zaman Muhafaza-ı Hukuk Cemiyeti, Trabzon, Gümüşhane, Giresun, Ordu, Rize'yi kapsıyor. Dolayısıyla bunların teşkilatlanması ordan gelen tebrik, telgraflar bunların yoğunluğunu arttırıyor.

SAKARYA SAVAŞI GÜNLERİNDE ANADOLU

*Haluk SELVİ**

Giriş

1921 yılı Milli Mücadele hareketinin dönüm noktasıdır. Bu değerlendirmemizi isabetli kılan en önemli gelişme şüphesiz ki bu yıl içerisinde cereyan eden Sakarya Savaşı ve bunun sonunda elde edilen başarılarıdır. 1919 yılı başından itibaren başlayan işgallere karşı Türk Milleti'nin gösterdiği direniş hareketi 1920 yılı ortalarından itibaren planlı ve düzenli hale dönüşmüş, Sarıkamış ve Kars'ın Ermeni işgalinden kurtarılmasından sonra Antep, Urfa, Maraş ve Adana'nın kurtuluşu gerçekleşmiş, 1921 yılı başlarındaki İnönü savaşlarından sonra İtalya işgal ettiği bölgeleri terk etmek zorunda kalmıştır. Doğu ve Güney cephelerindeki bu gelişmeler tabii olarak Yunan işgaline karşı düzenli bir şekilde yapılanmaya başlayan Batı Cephesi'ni daha rahat hareket eder hale getirmiş, lojistik ve psikolojik olarak bir rahatlama sağlamıştır.

Bütün bu gelişmelere ve avantajlı duruma rağmen Türk Ordusunun, İngiltere destekli işgalci Yunan birliklerine karşı bir başarı elde etmesi kolay olmamıştır. Zira yaklaşık on yıldan beri savaş içerisinde bulunan Anadolu insanı artık her yönüyle bitkindir, hem ekonomik olarak hem de ruhen bitkin bir Anadolu tablosu görünmektedir. Bu yılgnlığa bir de İstanbul Hükümeti'nin ve işgal kuvvetlerinin propagandaları eklenince insanları cepheye ve tekrar savaşa yöneltmek kolay olmamıştır. Bu yönüyle Milli Mücadele içinde 1921 yılı karşılıklı olarak propaganda eylemlerinin en yoğun olduğu dönemlerden birisidir diyebiliriz. Gazeteler ve beyannameler bu propagandaların yapıldığı en önemli araçlar olmuştur.

Bu propagandalar sonunda Anadolu'da çıkan isyanlar 1921 yılında da devam etmiş, Sakarya Savaşı günlerinde bir taraftan Yunan ordusuyla çarpışılırken diğer taraftan da içeride bu isyan hareketlerine karşı sert

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: hselvi@sakarya.edu.tr

tedbirler alınmıştır. Savaş günlerinde İstiklal Mahkemeleri yoğun bir şekilde çalışmakta, özellikle 1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı çıkan isyanların davaları ile ilgilenmektedirler.

Yine asker firarileri bu dönemin en önemli dâhili hadiselerindedir. Anadolu bir taraftan her şeyiyle ordusuna yardım ederken bazı olumsuzluklar da yaşanmıştır. Asker firarları her savaş döneminin yaşanan bir olgusudur ve bu olumsuz davranış Sakarya Savaşı günlerinde de görülmüştür. Ancak bunların sayısı kısıtlı görünmektedir. Bu çerçevede Hıyanet-i Vataniye Kanunu etkin bir şekilde uygulanmıştır.

Sakarya Savaşı günlerinde Anadolu'da yaşanan en önemli hadiselerden birisi de şüphesiz ki, daha çok Karadeniz bölgesinde etkin olan *Pontuşçuluk* cereyanıdır. Anadolu'da bir Pontus Rum Devleti kurmayı ve daha sonra bu devleti Büyük Yunanistan ile birleştirmeyi hedefleyen Karadeniz Rumları, Yunanistan'ın da destek ve propagandası ile harekete geçmişler, özellikle Trabzon ve Giresun metropolitleri bu hareketlere destek vermişlerdir. TBMM savaş günlerinde bu yapılanmaya karşı etkin bir şekilde mücadele etmekte Merkez Ordusu Nureddin Paşa'nın idaresinde çalışmaktadır.

Sakarya Savaşı günlerinde Rumlar, Yunan maktulleri için İstanbul'da bir ruhani ayin yapmak istemişler, fakat patrikhane bunu Ankara'nın işgalinden sonraya bırakmıştır.⁹³ Samsun Metropolithanesi'nde yakalanan casuslara gereken ceza verilmiş⁹⁴, Amasya'da memleketin istiklal mücahedesinde bulunduğu sırada vatana ihanet eden asker firarisi ve onlara yataklık edenler (Rumlar) hakkında gerekli kararlar alınmıştır.⁹⁵ Trabzon ve Samsun çevresindeki Rumların Anadolu'nun farklı yerlerine sevk edilmeleri de yine savaş günlerinde mümkün olmuştur⁹⁶. Amasya'da Pontus hülyaları ile Türk topraklarında fesat çıkarmaya çalışanlar birer birer cezalarını çekmişlerdir.⁹⁷ Anadolu içerisindeki Rum faaliyetlerine karşı alınan tedbirler Sakarya Savaşı başarısını bir kat daha değerli kılmaktadır.

Bu Rum olayları yanında asayişsizlik de devam etmektedir. Keskin'de on iki kişilik bir eşkıya çetesi postanın önünü keserek soygun yapıp kaçmıştır. Anadolu'nun farklı bölgelerinde bu tür eşkıyalık eylemleri savaş boyunca sürmüştür.⁹⁸ Özellikle işgalden kurtarılan bölgelerde yeniden

⁹³ Hâkimiyet-i Milliye, 19 Eylül 1921; Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c. 3, Ankara, 1990; Mesut Çapa, Pontus Meselesi, Trabzon, 2001.

⁹⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 13 Eylül 1921.

⁹⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 7 Eylül 1921.

⁹⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 23 Ağustos 1921.

⁹⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 15 Eylül 1921.

⁹⁸ Hâkimiyet-i Milliye 24 Ağustos 1921.

yapılanma çalışmaları ve yönetici atamaları sürdürdüğü için asayişsizlik bu bölgelerde etkindir. Ayrıca Adana, Antep ve Urfa çevresi Ermeni ve Asuri çetelerinin faaliyetlerine ve Türk köylerini yakmalarına sahne olmuştur.⁹⁹

Rum ve Pontus faaliyetleri dışında Çerkezlik cereyanı da yine savaş günlerinde gündeme gelen bir hadisedir. Çerkes Teavün Cemiyeti'nin bu günlerde Türklere ayrılarak bağımsız bir Çerkes Devleti kuracağı şayiaları çıkmış, Çerkes Teavün Cemiyeti yaptığı bir açıklama ile Çerkezlik namına bazı iddiaların haberlerde görüldüğünü ifade ederek bu iddiaları ileri sürenlerin hiçbirinin Çerkezlikle ilgisi olmadığını, Çerkezlerin Halifeye ve Osmanlı Hükümeti'ne bağlı olduklarını ve hiçbir suretle istiklal düşüncesi taşımadıklarını ilan etmişlerdir ve bu gibi hareketleri nefretle kınadıklarını bildirmişlerdir.¹⁰⁰ Çerkes Paşalar (Müşir Fuad Paşa, Ahmed Fevzi Paşa ve diğer Çerkes muteberanı) İstanbul'da bir kongre akdederek Yunanistan'a giden İzmit eski mutasarrıfı İbrahim'i lanetlemişler ve Çerkezlerin hain olamayacaklarını ilan etmişlerdir.¹⁰¹

Yine Sakarya Savaşı günlerinde dikkate değer diğer bir gelişme eğitim alanındaki faaliyetlerdir. Ankara'da toplanan Maarif Kongresi ve bu kongrede etkin eğitim için alınan kararlar dikkat çekicidir. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde toplanan bu kongre ve bu kongrede alınan kararlar gelecek hakkında liderin kendisine olan güvenini gösterdiği gibi yeni dönemin eğitim üzerine inşa edileceğini de ortaya koymaktadır. Belki de bu kongre dünya savaş tarihinde bir ilki de göstermektedir. Var olma mücadelesi veren bir milletin eğitime bu kadar önem vermesi ilgi çekicidir. Savaş günlerindeki eğitim faaliyetlerine vereceğimiz birkaç örnek bu ilgiyi daha da artırmaktadır:

Sivas'ta bir vatandaş bir bina satın alarak ibtidai mektep yapmaya karar vermiştir. Orduya çok yardımda bulunan Necip Ağa, Konya Mekteb-i Sanayi talebesi ihtiyaçları için otuz lira bağışlamıştır. 12 Eylül 1921 tarihli gazetelere göre, Konya'da bütün mektepler tedrisata başlamıştır. Bartın Kazası'nda yeni bir idadi mektebi açılarak eğitime başlamıştır. 1921 yılı eğitim öğretim döneminde İstanbul Darülmüallimin'den mezun olan 6 efendi Giresun Livası'nın köy mekteplerine tayin edilmiştir.¹⁰² Bu örneklerin sayısını artırmak mümkündür.

⁹⁹ Hâkimiyet-i Milliye 7 Eylül 1921.

¹⁰⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 25 Ağustos 1921.

¹⁰¹ Hâkimiyet-i Milliye, 21 Ağustos 1921.

¹⁰² Hâkimiyet-i Milliye, 8Eylül-15 Eylül 1921.

Mitingler ve Telgraflar

Savaş günlerinde Anadolu'nun düşman işgalinden kurtarılmış olan şehirlerinde yeniden yapılanmalar ve idari düzenlemeler de devam etmektedir. Ayrıca ziraatın gelişmesi için bazı tedbirler alındı ve bu amaçla İktisat Vekâleti muhtaç çiftçilere zirai aletler dağıttı. Bunun yanında milletvekilleri şehir şehir dolaşarak orduya yardım ve destek için düzenlenen mitinglere katıldılar. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey Bolu'da bu yönde çalışmalar gerçekleştirmiş, Mehmet Akif Ersoy ve Yozgat Mebusu Bahri Bey bizzat cepheye yer almışlardır.¹⁰³

Anadolu'nun ve Türk ordusunun 1921 yılındaki durumu göz önüne alındığında halkın desteğinin genel bir harp için ne kadar zorunlu olduğu da açıkça görülmektedir. Bu amaçla savaş öncesi yayımlanan Tekalif-i Milliye Emirleri'nin uygulanması savaş günlerinde de devam etmiştir. Anadolu halkı savaş öncesinde ve sonrasında ayaktadır. Özellikle şehirlerde teşkilatlarını hala sürdürdükleri görülen müdafaa-i hukuk cemiyetleri, geniş katılımlı mitingler düzenleyerek cepheye desteği artırmaya çalışmışlar ve orduyla halkın bütünleşmesini temin etmişlerdir. Savaş günlerinde hemen hemen bütün Anadolu şehirleri ve kasabaları bu eylemi gerçekleştirmişlerdir. Özellikle İstiklal Yolu olarak tanımladığımız İnebolu-Ankara hattının bu yönde daha aktif olduğu, Kastamonu, İnebolu, Çankırı, Ankara şehirlerinin daha farklı bir ruhla hareket ettiği görülmektedir. Cephenin tam gerisinde bulunan Konya'yı dolaşan Vali Galip Paşa, Akşehir ahalisinin son derece heyecanlı ve müteyakkız olduğunu, her şeye hazır olduklarını, Ilgın, Kadınhanı'nı dolaştığını yeis ve fütur görülmediğini bilakis halkı son derece himmetli ve gayretli gördüğünü ifade ediyordu¹⁰⁴.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 24 Ağustos 1921 tarihli haberine göre, "Bütün Anadolu Galeyan İçinde"dir. "Halkımız, Müslüman düşmanı Yunanlılara karşı cihad-ı ekber halinde mücadele talep ediyor. Bütün Anadolu kasabaları Büyük Millet Meclisi'ne, Başkumandanlığa ve matbuata müracaat ederek bir kitle halinde düşmanın üzerine atılacaklarını bildirmektedirler." deniyor, Kastamonu'dan gelen şu telgraf okuyuculara aktarılıyordu:

"Son ve kati kararımız: Zafer istiyoruz, diyorlar.

"Bugün (22 Ağustos) Kastamonu'nun kadın, çocuk, ihtiyar bütün ahalisi Nasrullah Camii-i Şerifi meydanında toplanmış hazır bulunan on binlerce kişinin hayatına heyecanlarına tercüman olan nutuklardan sonra şu kararlar ittihaz olunmuştur:

¹⁰³ Haluk Selvi, İşgal ve Protesto: İzmir'in İşgali İle İlgili Protesto Telgrafları, İstanbul, 2006.

¹⁰⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 23 Ağustos 1921.

1- Kastamonu halkı kahraman ordumuzun vazifesini ifa ettiğine ve edeceğine inayet-i hakla nihayet muzaffer olacağına emindir.

2- Kastamonu ahalisi ordumuz düşmana son ve kati muzafferiyeti ihraz edinceye kadar her türlü fedakarlıkları ihtiyar edeceğine bir kere daha ahd ve peyman eder.

3- Silah altına çağırılan evladlarımız cephedeki kardeşleri yanında harp etmek üzere köylerinden kasabalarından koşa koşa gelmekte ve sevine sevine cepheye gitmektedirler. Kastamonu ahalisi muzafferiyet-i katiyenin herhalde temini için icabında kadınları, çocuklarıyla beraber bunları takip ve düşmana karşı gitmeye amadedirler.

4- Ordunun yiyecek ve giyeceği ile silah cebhanesini hadd-i azamide temin için hepimiz bütün varımızı fedaya hazırız.

5- Kahraman askerlerimizin memleketlerinde bıraktıkları evlad ve iyallerinin her türlü esbab-ı istirahatlarının teminine son derece sarf-ı gayret olunduğunun icab edenlere tebliğini rica ederiz.

6- Kastamonu ahalisi bütün memleketin de aynı hiss ve halette bulunduğundan emin olarak arzumuz dahilinde tam ve kamil istiklal ve hürriyetimizi mutmain bir sulh akdine kadar silahını elinden bırakmamaya bir kere daha ahd eder ve bu ahd ve peymanın bütün cihana ilanını hükümetten talep eder.

7- Maksat camilerimizi ahura kalb etmek, genç kızlarımızın ırzını hetk eylemek, kadın ihtiyar çocuk demeyerek önüne gelen her din kardeşimizi kılınçtan geçirmek, saçı bitmemiş yavrucuklarımızı analarının karnını deşmek suretiyle parçalamak, köyleri yakmak, köylünün mal ve mülkünü gasb etmek gibi mezalim ve şenayiin hergün bin türlüünü irtikap eden Yunanlıların bu hareketleri damarlarımızdaki her kan damlasını sönmez bir ateş haline getirmekte, kalblerimizdeki intikam duygusunu kükreyerek taşıyacak bir dereceye getirmektedir. Bu mezalimi medeniyete karşı sesimizin bütün kuvvetiyle protesto eder ve bu protestomuzun neşr ve ilanını hükümetimizden rica ederiz.

8- Son ve kati kararımız: zafer istiyoruz. Bunun için her şeyi yapacağız.

Müdafaa-i Hukuk Reisi Ziyaeddin, Belediye Reisi Tefvik, Miting Heyeti Reisi Müftü Nuri".¹⁰⁵

Buna benzer telgraflar o kadar fazla idi ki, her gün TBMM'ye onlarca telgraf geliyor ve bunların cevapları yazılıyordu. Burada yalnızca bu telgrafların listelerini vermeyi, telgrafların gazetelere yansıyan kısımlarından bazılarının örneklerini tebliğimizin ekler bölümünde vermeyi uygun gördük:

¹⁰⁵ Hâkimiyet-i Milliye 24 Ağustos 1921.

Mitingin Yapıldığı Tarih	Yer	Telgraftaki imzalar ve mitingin özelliği
10 Ağustos 1921	Bolu	Savaş öncesi ilk mitinglerdendir.
13 Ağustos	Siirt	Doğunun harbe hazır olduğu ifade edilmektedir.
17 Ağustos	Bolu	Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey konuştu, bu mitinge Düzce Gençler Birliği de katıldı.
17 Ağustos	Elazığ	Orduya yardım için bir iane tertip edilmiştir.
23 Ağustos	Niğde	Cami-i kebirde halk ordu için dua etmiştir.
29 Ağustos	Of	Ordu için her türlü fedakârlığa hazır bulunduğu Of Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından bildirilmiştir.
19 Ağustos	Gürün	Mitingde orduya destek yemini edildi.
19 Ağustos	Van	Telgrafta da her türlü fedakârlığın yapılacağı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından ifade ediliyordu.
19 Ağustos	Akhisar	Beş bin kişilik bir miting yapılarak hudutların Misak-ı Milli dâhilinde tahdidi ve Anadolu'nun düşman işgalinden kurtarılması için bütün ruhuyla çalışılacağına dair yemin edildi. Toplantıyı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti düzenledi.
20 Ağustos	Hisarcık	Mitingde büyük küçük herkes vatanın kurtuluşu için ahd ve misak etmişlerdir.
21 Ağustos	Adapazarı	Halk orduya yardım için hazır olduğuna ve elinden gelen her şeyi yapacağına dair yemin etmiştir.
22 Ağustos 1921	Ilgaz	Ilgaz Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti telgrafta, bütün cami ve mescidlerde kahraman orduya dua edildiğini bütün Ilgaz halkının ordunun yanında olduğunu ve her türlü fedakârlığa hazır olduğunu ifade ediyordu.
22 Ağustos	Hendek	Mitingde şanlı orduya, gayeye ulaşmaya kadar destek verilmesi kararlaştırıldı. Meclise çekilen telgrafta Türk eşrafı, Abaza, Gürcü, Laz eşrafı imzaları yer alıyordu.
22 Ağustos	Giresun	Osmanağa Meydanında on beş bin kişilik bir miting düzenlenerek Misak-ı Milli üzerine yemin edilmiştir.
23 Ağustos	Safranbolu	Köprülü Mehmed Paşa Camiisi önünde bütün ahalinin iştirakiyle büyük bir miting yapıldı. Mitingde Yunan ordusuna lanet edildi ve kahraman ordunun zaferi için dua edildi. Orduya selamlarının iletilmesi için Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine ricada bulunuldu. Mitingi Safranbolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti düzenlemişti.
23 Ağustos	Ordu	Liva gençleri vatani müdafaa eden ordu için mevlid-i şerif okutmuşlar, erkekler İbrahim Paşa

		kadınlar Hükümet camiinde toplanmışlardır. Misak-ı Millinin tecellisine kadar savaşa karar vermişlerdir.
23 Ağustos	İnebolu	Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin teşvikiyle binlerce ahalinin katılımıyla büyük bir miting yapıldı. Milli gayenin gerçekleşmesi için yemin edildi.
23 Ağustos	Torul	Büyük bir miting yapılarak ordunun zaferi için her türlü fedakarlığın yapılacağına dair yemin edildi. Müdafaa-i Milliye Reisi, Belediye Reisi, Müftü, ulema, eşraf imzalarıyla telgraf çekildi.
23 Ağustos	Eruh	Orduya selam gönderildi, alçak düşmanı tamamen mahv ve perişan edinceye kadar çalışmaya ve her türlü fedakârlığa devam edileceği kararlaştırıldı. Telgraf Eruh Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi ve Eruh Müftüsü Muhyiddin imzasını taşıyordu.
24 Ağustos	Sivas	Hükümet meydanında bütün ahalinin katıldığı toplantıda Anadolu'ya saldıran Yunanlıların yenilmesi için orduya dua edildi. Ayrıca Misak-ı Millinin tecellisi için yemin edildi. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hamid ve Müftü Rauf bu mitingi düzenlemişti.
25 Ağustos	Çankırı	Binlerce ahali Büyük Camii'de toplanıp sancak-ı şerifi taşıyarak hükümet önüne gelmişler ve ordunun zaferi, Yunanın Anadolu'dan atılması için yemin etmişlerdir.
25 Ağustos	Kandıra	Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti on bin kişilik miting yaptı.
26 Ağustos	Ankara	Büyük bir içtima yapılarak Cuma namazından sonra namazgâhta dualar edildi.
1 Eylül	Ürgüp	Belediye dairesi önünde büyük bir miting yapılarak Misak-ı Millinin yerine getirilmesi için dua edildi. Telgraf Ürgüp Müdafaa-i Milliye Reisi Kaymakam Nedim imzasını taşıyordu.
1 Eylül	Atina (Rize)	Atina Kazası Müdafaa-i Hukuku bir miting tertip ederek orduya yardım için ahd ve misak etmiştir.
1 Eylül	Sürmene	Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi ve Sürmene Belediye Reisi imzalı telgrafla, Sürmenelilerin her türlü fedakârlığa hazır oldukları bildirildi.
1 Eylül	Divriği	Büyük bir miting ve orduya yardım yemini. Divriği Müdafaa-i Hukuk Reisi İbrahim.
2 Eylül	Kayseri	Büyük mitingler yapılarak orduya dua edildi.
3 Eylül	Mardin	Mardin'de yapılan mitingde eli silah tutan herkes emre hazır denildi. Mardin Müdafaa-i Hukuk Reisi.

Bu mitingler savaşın sonuna kadar devam etti. Yukarıdaki listeye şu notları da eklememiz gerekiyor: 22 Ağustos Karaman, Marmaris, Fethiye,

Denizli, Aksaray, Maraş, Develi, 23 Ağustos Seydişehir, Kadınhanı, Akşehir, İnebolu, Amasya, Sultaniye, Viranşehir, Mardin, Silvan, Pervari, 24 Ağustos Trabzon, Çarşamba, Gümüşhane, Bağçe, Erbağa, Ünye, Dersim, 25 Ağustos İspir, Çermik, Kangal, Tercan, 26 Ağustos Akyazı, 27 Ağustos Zile, Köprü, Çemişkezek, Yalova, Niğde, Bafra, Kayseri, Ermenek, Tokat, Erbağa, Ünye, 28 Ağustos Ardahan, Hopa, Elbistan, Arabsun, Düzce, Genç Söke, Samsun, Bayezid, 29 Ağustos Silifke, Eleşkird, Ergani, Divriği, 30 Ağustos Daday, Ereğli, Bolu¹⁰⁶, Reşadiye, Erzincan, Akdağ, Karahisar-ı şarki, Divriği, Kırşehir, Narman, Kuruca, Şile, 31 Ağustos'ta Diyarbakır, Çorum, Konya, İzmit (Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti), Sapanca, Geyve, Taraklı, Düzce, Malatya (Müdafaa-i Hukuk Reisleri liderliğinde Mitingler), Ulukışla, Amasra, 1 Eylül Koçhisar, Cizre, Düzce, İskilip, Nevşehir, Boğazlıyan, Suruç, Tenos, 3 Eylül Kastamonu mitingleri¹⁰⁷.

Uzun senelerden beri birçok zorluklar yaşayan şark vilayetleri bütün mevcudiyetleri ile bu mücadeleye yardım etti. 3-6 Eylül tarihleri arasında Erzincan (Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti), Kiğı, Midyat (Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti), Şiran, Diyarbakır (Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti), Siverek, Pötürge, Bayburd, Lice, Kars, Ereğli, Göztepe (Mersin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi imzalı), Karaköse (Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) mitingleri yapıldı. Manavgat, Sungurlu, Muğla, Burdur, Isparta, Ilgın, Yenipazar mitingleri de 8 Eylül'den sonra gerçekleştirildi.¹⁰⁸

Zaferden Sonra

Ordunun kazandığı büyük zafer her yerde büyük bir sevinçle karşılandı. TBMM'ye ilk tebrik telgrafi Doğu Cephesi kumandanı Kazım Karabekir Paşa'dan geldi. Trabzon baştanbaşa donatılmış ve gece fener alayları ile kutlamalar yapılmıştı. 12 Eylül gecesi Antalyalılar toplanarak gösterişli bir fener alayı düzenlemişler, Konya'da aynı gün kutlamalar olmuştur. Karamürsel'de şenlikler yapılmış, 13 Eylül'de Ankara'da büyük şenlikler olmuş, gece de fener alayı düzenlenmiştir. İnebolu'da ve Erzurum'da kutlamalar olmuştur.¹⁰⁹ Hassa, Varto, Bozkır, Gülnar, Elmalı'dan tebrik telgrafları gelmiş, Tavas'ta büyük bir miting yapılmış, 11 Eylül'de Konya'da muvaffakiyet şenlikleri düzenlenmiştir. 16 Eylül'de Kastamonu, 18 Eylül Hekimhan, Kozan, İnebolu, Ereğli, 14 Eylül'de Tiflis'te zafer kutlanmış; gece sokaklar aydınlatıldı, bin kadar Müslüman yürüyüş yaptı ve

¹⁰⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 11 Eylül 1921.

¹⁰⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 23 Ağustos-3 Eylül 1921.

¹⁰⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 12 Eylül 1921.

¹⁰⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 14 Eylül 1921.

Ruslar da bu kutlamalara katıldı.¹¹⁰ Kutlama telgrafları aynı zamanda TBMM'ye de gönderilmiştir.¹¹¹

Yardımlar, Bağışlar, Gönüllü Kaydı

Savaş öncesi ve sonrası yapılan bu toplu gösteriler peşinden büyük yardımları getirmiştir. Tekalif-i Milliye Emirleri yerine getirilmesi gereken bir zorunluluktur. Başkumandanın bir emri olarak da yerine getirildi, bu emri yerine getirmeyenler cezalandırıldı. Anadolu insanının en son imkânlarının kullanıldığı bu uygulama dışında gönüllü olarak yapılan yardımlar da oldukça fazla idi. (Hemen şunu da belirtmemiz gerekiyor ki, Anadolu Türkü 1911 yılından beri bu yardımı yapmaktadır. Özellikle Müdafaa-i Milliye Cemiyeti halkın etkin bir şekilde orduya yardımı için kurulmuştur ve Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı günlerinde sık sık halk yardımlarına başvurmuştur).

¹¹⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 13–15 Eylül 1921.

¹¹¹ Bu telgraflarla ilgili meclis kayıtlarında şu kayıtlar mevcuttur: “Mücadele-i Milliye’de sebat edilmesine dair muhtelif yerlerden mevruk telgraflar: Bolu Müdafaa-i Milliyesinden, Elazığ Müdafaa-i Hukuk Riyasetinden, Karamürsel Miting Heyetinden ve sair mahallerden mevruk telgraflar vardır. (Cevapları yazılısın) (TBMM. ZC. C. 12. (25.8.1337) S. 76). Düzce ve Bayezid’den ordu için dua edildiğine dair telgraflar (TBMM. ZC. C. 12. (29.8.1337) S. 120). Bazı mahallerden gelen müzaheret telgraflar vardır: (Mardin Müdafaa-i Hukuk Riyasetinden, Çorum’da Mebus Dursun Bey’den, Tercan Belediye Riyasetinden, Behisni Müdafaa-i Hukuk Riyasetinden, Ardahan Mutasarrıflığından, Akdağmadeni Müdafaa-i Hukuk Riyasetinden, Iğdır Belediye Riyasetinden, Nevşehir’de Mebus Ata Beyden, Nevşehir Müdafaa-i Hukuk Riyasetinden, Bolu Mutasarrıflığından, Eleşkirt kaymakam ve müftülüğünden, Kırşehir Müdafaa-i Hukuk Riyasetinden, Narman Müdafaa-i Hukuk Riyasetinden, Beşiri Müdafaa-i Hukuk ve Belediye Riyasetinden, Erzincan Müftülüğünden ve Belediye Riyaseti ile aşair rüesasından, Kayseri 'de teftişe memur Mazhad Müfid Bey’den). Tabii bunlara cevap yazılır. (TBMM. ZC. C. 12. (3.9.1337) S. 136).

REİS - Efendim; tezahüratı milliyeye dair mevruk telgraflar var: Diyarbakir eşrafından, Ergani eşrafından, İspir Belediye Riyasetinden, Ulukışla Belediye Riyasetinden, Karaköse aşairinden, Aksaray Müftülüğünden, İskilip Müftülüğünden, Kurucaşile Belediye Riyasetinden, Van eşrafından, Niğde Müdafaa-i Milliye Heyetinden, Düzce Miting Heyetinden, Kozan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden, Erzincan Belediye Riyasetinden, Yusufeli ahalisinden, Şiran Müftülüğünden, Niğde Müdafaa-i Hukuk Riyasetinden, Muğla Miting Heyeti Riyasetinden, Denizli Belediye ve Müdafaa-i Hukuk riyasetlerinden, İsparta Miting Heyeti Riyasetinden, Fethiye Belediye Riyasetinden. Efendim, bunlara Divan Riyasetine cevap yazılacaktır. (Muvafık sadaları) (TBMM. ZC. C. 12. (8.9.1337) S. 157). İnebolu ve Mecitözü vesair yerlerden gelen telgraflar vardır. (TBMM. ZC. C. 12. (19.9.1337) S. 254). Şark Cephesi K. K. Karabekir Paşa’dan ve Beşinci Grup Kumandanı Fahri Bey’den gelen tebrik telgrafları vardır. (TBMM. ZC. C. 12. (22.9.1337) S. 271, Ankara, 1958). Sivrihisar Belediye Riyaseti’nden ordunun muvaffakiyetine dua edildiğine dair telgraf, (TBMM. ZC. C. 13. (6.10.1337) S. 95.), Muş Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden ve Harput Belediye Riyaseti’nden Sakarya Zaferi dolayısıyla gelen tebrik telgrafları kaydedildi (TBMM. ZC. C. 13. (6.10.1337) S. 131, Ankara, 1958.)

Bu yönüyle cephe gerisindeki çalışmalar önemli bir hal almıştır. Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi bir baş yazısında bu konuyu şu şekilde değerlendirdiyordu:

“Cephe Gerisi

Türk ordusu Sakarya kenarında tarihin görmediği bir hamaset ve secaatle cihad ederken cephe gerisindeki halk, bütün ruh ve kuvvetiyle, onun bu âli himmetini itmama çalışmaktan bir an geri kalmıyor. Müllhakatta gönülleri gayet derin ve kuvvetli bir galeyana var. Anadolu Ajansı gazetemizin beş gündün beri neşrettiği uzun telgraflar, bu galeyanın derecesini kafi bir vuzuh ile gösteriyor. Hemen bütün halk, vilayet merkezlerinden liva, kaza ve nahiyelere kadar, fevc fevc camilerde, meydanlardan toplanarak ordunun zaferini Allah'tan dua ve bu zafere vusul için kendilerinden istenecek bütün maddi ve manevi fedakarlıkları bir fedakarlık değil, belki mukaddes bir vatan vazifesi halinde ifaya hazır olduklarını ilan ediyorlar. Bu beş gün zarfında Anadolu'nun belki yüz şehrinde binlerce halk camilerde din rehberi ve azaların, vatanperver mütefekkirlerin vaazlarını, hitabelerini heyecanla dinlemişler, ve mukaddes cihadın, düşmanı kovuncaya kadar devamı için hükümete telgraflar çekmişler, yalnız yüzde kırk tekalif-i milliyeyi değil, kan, mal ve can, neleri varsa hepsini bu ulvi maksat uğrunda feda etmeyi istemişlerdir. Telgraflara dikkat ediniz, toplanan ve milli ah ve peymana karışan yalnız erkekler değildir; içlerinde kadın ve çocuk, Türk milletini teşkil eden bütün sınıflar var. Rize kadınları, “lazımsa biz de cepheye dövüşmeye hazırız!” diyorlar. Bolu kızları aralarında yüz bin kuruş toplamayı kararlaştırmışlar ve Bursa'ya ilk girecek Gazi için ipekten bir Osmanlı sancağı hazırlamışlardır.

Misak-ı millinin tahakkukuna kadar mücadeleye hazır olan Anadolu halkının beslediği ebedi azim ve imanı gösterdiği için Karamürsel'den gelen telgrafta bir misal olarak verebiliriz. Türk milleti açtığı cidalin manasını bugün artık bihakkın anlamıştır. Anlamıştır ki dökülen kan, ne mülkün bu cüz'ü için, ne yalnız bir şerefi kurtarmak veya basit bir harbi sonuna kadar götürmek içindir. Kurtulacak şey bütün bir vatani, bütün bir milleti ve asırlar geçirmiş kadim ve necib bir istiklaldir. Bunun için Anadolu halkı mahsulünün yüzde kırkını vermeye amadedir...”¹¹²

Gönüllü yardım ve bağışlara vereceğimiz birkaç örnek Anadolu insanının savaş günlerindeki ruh halini de göstermektedir: Bir hafta zarfında Düzcce'den orduya 4012 kat çamaşır, çorap ve 3500 çift çarık bağışlanmıştır. Nevşehir'de ve Amasya Gümüş Hacıköy'de ve Diyarbakır'da orduya yardım

¹¹² Hâkimiyet-i Milliye, 26 Ağustos 1921; Haluk Selvi, Milli Mücadelede Erzurum, Ankara, 2000.

ve bağışlarda bulunulmuştur.¹¹³ Isparta'da İnas Mektebi'nde bir müsamere düzenlenerek Hilal-i Ahmer'e 70.515 kuruş ve 1 top kaput toplanmıştır. Ankara'nın Hacı Musa Mahallesi'nde 60 yaşlarında Emir Hala adındaki bir kadın biriktirdiği maden parasıyla bir koç alarak orduya bağışlamıştır. Trabzonlular deniz nakliyatında fedakârlık gösterdi. Boğazlıyanlılar askeri nakliye için 1313 nakliye vasıtası, askerler için beş bin çift çorap, beş bin takım çamaşır bağışladılar. Elazığ Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Hilal-i Ahmer için yüz yetmiş bin kuruş gönderdi. Bolu Kıbrısçıklılar orduya 350 lira iane ve tekalif-i milliyeden hariç 400 çift çorap ve 400 çift çarık hediye etmişlerdir. Tarsus'ta binlerce ahali bir miting akdederek bir gönüllü müfrezesi tertip edip cepheye sevke karar verdiler. Orduya yardım için açılan mubayaaya en küçük kasabalar kudretlerinden fazla iştirak etmektedirler. Of Kazasının civar köyleri orduya on baş binek hayvanı hediye etmişlerdir. Konya halkı orduya yüz binek hayvanı ve beş yüz araba hediye etmiştir. Beyşehirli de 188 baş hayvan esmanı olan on altı bin lira teberruğ ettiler. Manavgat eşrafından Tugayzade Cemal Bey ile kayınbiraderi Fahri Bey birer hayvan hediye ettiler. Tenus ve İncesulular yedi yüz lira, 50 kilo tatlı sert, 150 kilo dördüncü nev, 100 kilo Samsun, 350 kilo beşinci nev tütün satın alınarak yaralılara dağıtılmıştır. Ankara'da halk cepheden gelen yaralı gazilere karşı elinden gelen yardımı göstermiş, gazilerin geçtiği istasyonlarda onlara sevgi gösterisinde bulunmuşlardır, Sincan'da olduğu gibi. Hilal-i Ahmer'in cephe gerisindeki çalışmaları orduya yardım içindi. Ankara ve Kırşehir'deki hastaneler bu cemiyet sayesinde ayakta durabiliyordu. Mecruhlar Yozgat'ta hastanelere getirilmişler ve kafilelerle karşılanmışlardır. Beyşehir ahali Hilal-i Ahmere 48 yatak ve yorgan hediye etti. Bartın ve Amasra hanımları sandıklarının en gizli köşelerinden çıkardıkları eşyalarını yaralılara verdiler. Koçarlı'da (Antalya) Hilal-i Ahmer yararına düzenlenen müsamerede 600 lira kadar yardım toplanmış ve Mustafa Kemal Paşa'nın bir fotoğrafı da elli liraya satılmıştır. Bu heveskâr heyet başka piyesler de tertip edeceklerdi.

Gazetelerin "Emsalsiz Bir Kasaba" başlığı altında anlattıkları Bolu'nun orduya yardım konusunda çok öne çıktığı ve ahalinin her türlü yardımı kendi aralarında toplayarak orduya verdiği görülmektedir. Akşehir ve Karaman'da Konya Süvari Alayına benzer bir süvari alayı teşkili için çalışmalara başlanmış, Zonguldaklı kadınlar ordu için geceli gündüzlü çalışarak 1165 lira Hilal-i Ahmer aracılığı ile yardımda bulunmuşlardır. Öteden beri limana gelen askeri eşyayı ücretsiz olarak taşıyan İnebolulu kayıkçılar, bu kere de taşıma ücreti olan 16800 kuruşu almamışlardır.¹¹⁴

¹¹³ Hâkimiyet-i Milliye, 9 Eylül 1921.

¹¹⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 20 Ağustos-13 Eylül 1921; Zeki Sarhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, c. 4, Ankara, 1995.

Konyalılar Hilal-i Ahmer'e yardım etmişler, kurban bayramında sarf edilecek şeker bedelini Hilal-i Ahmer'e bağışlamışlardır. Açık Söz'ün 15 Ağustos tarihli nüshası Hilal-i Ahmer menfaatine 5 kuruştur. Normalde gazetenin fiyatı 100 paradır. Boğazlıyan'dan 1313 nakliye vasıtası orduya gönderilmiş, Gümüşhacı Köylü Halil Efendi orduya 5.000 yular hediye etmiştir. Aynı günlü gazetede Hilal-i Ahmer yaralıların bakımı için şişe yardımı çağrısında bulunulmuştur, Daday halkı Kastamonu hastanelerindeki gazilere 100 lira göndermiş, Ayaş Kazası ahalisi tekalif-i milliye memurları maaşlarının yarısını orduya terk etmişler ve Hilal-i Ahmer'e yardımda bulunmuşlardır. Erzurum ve Vanlılardan muhtelif gönüllü 303 kişi kaydedilmiştir¹¹⁵, Konyalılarından atları, silahları ve cephaneleriyle 63 gönüllü kaydedilmiştir. Her tarafta gönüllü alayları teşkil edilmekte ve bu alayların masraflarını karşılamaktadır. Konya Mekteb-i Sultanisi talebeleri askerlere tütün ve sigara alınmak üzere 100 lira toplamışlardır. Manavgatlılar 1300 lira yardımda bulundular. Sökeli kadınlar askerlik kaydına isimlerini yazdırdılar, Köyceğiz kadınları 50 lira toplayarak Hilal-i Ahmer'e gönderdiler.¹¹⁶

Nihai zafere kadar devam eden bu yardım faaliyetleri sonunda Elazığ, vilayetler arasında Hilal-i Ahmer'e yardımda birinci gelmiştir.

Sonuç

Sakarya Savaşı Türk Milleti'nin yaklaşık yarım asır süren mağlubiyetler ve geri çekilme durumuna son vermiş bir başarı idi, zafer Türk Tarihi'nde yeni bir dönemi başlattı. Bu zafer Türk Milleti'nin fedakârlığı, Anadolu insanının cömertliği ve kahramanlığı, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının kararlılığı sayesinde elde edilmiştir. Savaş günlerinde Anadolu yoksuldur, yardıma muhtaçtır, ama bu olumsuzluklara rağmen büyük bir zaferi bu şartlar altında kazanmasını bilmiştir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Milli Mücadele hareketinin bu safhasında da çok faal çalışarak halkı bir birlik halinde orduya yardımcı olarak birleştirmiştir. Yapılan mitingler ve önemli merkezlere çekilen telgraflar açıkça bu durumu ortaya koymaktadır.

¹¹⁵ Açık Söz, 28 Ağustos–12 Eylül 1921.

¹¹⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 25 Eylül 1921.

Ekler

Savaş Günlerinde Gazetelere gönderilen telgraf örnekleri:

Muş'tan Hâkimiyet-i Miliye Gazetesine gönderilen telgraf:

“Bugün binlerle ahali ve ulema ve rüesa-yı aşairle kâffe-i memurin mezun mebuslarımız da hazır oldukları halde hükümet civarında toplanarak bir miting akdiyle ordularımızın muzafferiyatı hakkında beliğ duadan sonra mutasarrıf vekili muhasebeci beyle Mebus Hacı Ahmed Bey taraflarından hale muvafık gayet müessir nutuklar irad ve gaye-i millinin husulüne kadar dini olan bu mücadele ve mücadeleden asla geri kalmayacağımızı ve kanlarımızın son damlasını akitıncaya kadar çalışmak üzere ahd ve peyman ettiğimizi arz ile muhterem gazilerimize silahlarımızı ve kahraman Başkumandanımız Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine ve rüfeka-yı mesai-i muhteremesine ve gazi ordumuza ihtiramat-ı faikamin arz ve iblağın heyet namına rica ederim.

Mutasarrıf Vekili Rahmi”.

En Uzak Yerlerden Ulvi Sedalar

Nazımiye: 20 Ağustos (A.A.) İstiklal-i meşrumuzu imha maksad-ı hainanesiyle alçak Yunanlılar tarafından vukubulan son şiddetli taarruzları da bilütfihi tealâ fedakarane bir surette tevkife muvaffak olan ve bu harekatına devam eden büyük ordumuzun kumandanlarına ve efradına millet ve memleket namına selam ve ihtiramımızın tebliğini ve inayet-i hakla topraklarımızdaki hain ve muhteris düşmanı mahv edinceye kadar bu cihad-ı mübeccele devam ve temin-i muvaffakiyeti için malen ve bedenlen her türlü fedakarlığı ifaya müftehiren ve müttehiden amade bulunduğumuzun ilanını rica eyleriz.

Belediye Reisi İbrahim, Nazımiye Müdafaa-i Hukuk Heyeti namına Reis Hayrullah, Müftü namına Ulemadan Tevfik”.

“Ecdad Türbesi Önünde

Düşman ayağında her türlü felaketi görmüş olan Karamürselliler yeni yeni fedakarlıklar yapıyorlar.

Karamürsel: 22 Ağustos- Karamürsel'in fatihi Kara Musa hazretlerinin huzurunda ahd ve peyman, umum alem-i beşeriyete kırk sekiz karye ahaliysiyle biz umum Karamürselliler bugün ceddimiz huzurunda ahd ve peyman ederek arz ederiz ki hain Yunan'ın ne topundan ve ne tüfenginden ve ne teyyaresinden ne de filosundan korkumuz vardır. Kasabamız kırksekiz kere tecavüze uğramış, bugün bizlere hak yolunu

gösteren iki minaremizden başka kaim bir şeyimiz kalmamıştır. Üç saat ve bir saat geride üçer yüz haneli emval-i metrukeden üç köy olduğu halde oraya gitmeyerek burada küller içinde düşmanın gözüne şiş saplanmış gibi duruyoruz ve duracağız. Çekileceğimiz yerimiz ceddimiz Musa'nın ağuşudur. Hilal-i Ahmer'in muavenetiyle geçinmiş ve tekalif-i milliyenden afv buyurulan Karamürsel bugün orduya üç yüz çuval zahire teberru' ettiği gibi atıyla, tüfeğiyle elli askeri de diğre esnaf erbabıyla birlikte bugün cepheye sevk ettiğini ilan ile iftihar eder ve ordusunun kumandanlarına avn-ı hakla nail-izafer olacağına iman-ı kavi ile iman eder. Yaşasın ordu! Yaşasın alem-i İslamın başını semaya kaldıran başkumandanımız Mustafa Kemal Paşa Hazretleri.

Umum-u Ahali Namına Belediye Reisi Cemal, Müftü Mustafa Asım.”

Göynüklüler Cihad-ı Ekber İstiyorlar

Göynük: 23 Ağustos-Memleketin hayat-ı istiklalini mahv maksadıyla düşmanın müthiş hücumlarını kesr ve avn ve inayet-i hakla fedakarane ve kahramanane mukabelede bulunan ve her türlü tasavvurunu akim bırakmakta olan muhterem ve kahraman ordumuza memleketimiz sekenesinin selam ve ihtiramatının tebliğini ve içinde bulunduğumuz cihad-ı ekberin düşmanı mahv edinceye kadar devam ve Cenab-ı Hakkın inayetiyle her fedakarlığı ihtiyar hususlarında sabit bulunduğunu kazamız umum efrad milleti namına arz eyleriz.

Müftü İbrahim Hakkı, Belediye Reisi Mehmed, Müdafaa-i Hukuk Reisi Yusuf, Eşraftan Hafız Şakir”.¹¹⁷

Rizeliler kadınlarını bile cepheye göndermeye amadedir.

Rize: 22- Namussuz Yunan haydutlarının anavatanımızı ve netice itibariyle mukaddesat-ı milliye ve diniyemizi istiklâl-i milliyemizi imha maksadıyla yaptıkları hücumlar bütün milletçe layık olduğu ehemmiyetle anlaşılmıştır. Artık bir tek Müslüman yokturki katil düşmanı mahv etmeden mücahede-i milliyeye nihayet vermeyi düşünsün. Binaenaleyh bütün livamız halkının hissiyatına tercüman olmak üzere hususat-ı atiyeyi nazargâh-ı alilerine arz eyleriz:

1- Arkanızda icab ederse meydan-ı muarrekeye sevk etmeye ahd ve peyman etmiş olan bir milletin mevcut olduğunu bütün cihan-ı beşeriyete ilan ediniz.

¹¹⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 24 Ağustos 1921.

2- Hakk-ı istiklal namusunu, tarihin şehame-i mütebakisini bizzat yedi kudretiyle istihsal ederek yazmış olan milletimiz için ezeli olarak mevud ve misak-ı milli ile asgari olarak mahdud olan gaye-i mukaddeseye bilakayd ve şart vasıl oluncaya kadar cihad-ı mukaddese devam.

3- Bu arzu ve kati olan emelimizin lütfen selam ve ihtiramlarımızla mukaddes ordumuz efradına ve onun yüksek zabitan ve kumanda heyetine iblağını rica ve emir ve işaret edeceğiniz her türlü fedakarlığa amade olduğumuzu arz ederiz.

Lazistan Mebusu Osman Nuri, Müftü Hulusi, Meclis-i İdare namına Sabri, Müdafaa-i Hukuk Heyeti namına Reis Mehmed Şükrü, Belediye Heyeti namına Reis Hakkı, Ticaret Odası Heyeti namına Osman Sırrı, Muallim ve muallimeler namına Hüseyin, İdman Yurdu Heyeti namına İsmail.

Cide'de Galeyan

Cide: 23 Ağustos-1- orduya selam tazimat. 2- Misak-ı Millinin istihsali tahakkuk edinceye kadar mücahedeye varlığımızla fedakarlıkta devam 3- dualar ifası suretiyle binlerce halkın iştiraki ile tezahürat icra ve miting akd edilmiş olduğu.

Belediye Reisi Hüseyin, Miting Reisi Hamza.

Elaziz'de Ahd ve Misak

Elaziziye: 19 Ağustos (A.A.)- Milli ordumuzun öteden beri düşmanlara karşı gösterdiği savlet ve mukavemeti takdir ve takibden geri kalmayan ve her hususta müzharet ve muzvenetini kendileri için bir vazife telakki eden Elaziz ulema ve eşraf ve esnafı bugün de Müdafaa-i Hukuk binası önünde toplanmış, müessir dua ve müteheyyc nutuklar iradıyla tezahürat-ı milliyeye ve vataniyede bulunmuşdur. Badema dahi hükümet ve orduya karşı en son vazifesini ifa edeceklerine ahd ve misak eden ahali kendilerine teveccüh edecek bütün vezaif-i milliyeyi ifaya amade bulduklarını arz ve iblağa bizi tavsit etmişlerdir.

Miting Reisi Ziver, Aza Zeki, Aza Ferid, Aza Kemal, Aza Hami”.

Yenihan İstihlas-ı Vatan İçin de Fedakârlığa Hazır Bulunuyor.

Yenihan:19 Ağustos (A.A.)- Bugün bütün kasabamız ahali içtima ederek Yunan haydutlarının mukaddesat-ı milliyeye silahsız ahali ve muhadderat-ı İslamiyeye karşı yamyamların bile irtikap etmedikleri vahşet ve hunharlıkları reva görmelerini teessürle yad etmişler, intikam ve istihlas-ı vatan uğrunda bütün mevcudiyetlerini fedaya amade bulduklarını Misak-ı Millinin bir an evvel tahakkuku için her suretle bezl-i mesaiyi taahhüt

ettiklerini beyan ve ilan ve hürmet ve selamlarımızın muzaffer gazilerimize iblağına karar vermişlerdir.

Belediye Reisi Mustafa, Müdafaa-i Hukuk Reisi Tevfik.

Arabkir'de Muvaffakiyet Duası

Arabkir: 20 Ağustos (A.A.)- Bugün bir cem-i gafir camide toplanarak kahraman ordumuza karşı iraz ettiği şecaat ve metanetten mütehasıl har ve müstesna teşekküratla en samimi sekam ve ihtiramlarının iblağına ve sevgili ordumuz uğrunda malen ve bedenen hertürlü fedakarlıkların icrasına karar verilerek şanlı ordumuzun mel'un düşmanı mukaddes topraklarımızdan kovmaya muvaffakiyeti için müessir dualar edildiğini arz ederiz.

Umum Arabkir Ahalisi Namına Müftü Ahmed, Belediye Reisi Mehmed, Müdafaa-i Hukuk Reisi Hasan".¹¹⁸

Bolu'da Büyük Tezahürat

Bolu'da son günlerde fevkalade tezahürat-ı vatanperverane vuku' bulmuştur. Belediye önünde büyük bir içtima esnasında Gençler Birliği Reisi Midhat Bey şu nutku irad etmiştir:

İslamiyete hizmet eyleyeli yedi yüz seneden beri Hıristiyan alemiyle harp etmekte olan Türkleri bu defa son ehl-i salib döküntüsü olan Yunanlıların da hücumuna maruz kaldı. Bu hücumu tertib eden İngilizlerdir. Bir İngiliz alimi olan Gladston'un şu zamanda bir sözünü hatırlamalıdır: (Kur'anı yerden kaldırmadıkça Hıristiyanlara huzur ve rahat yoktur).

Yunanlılar kocalarının ellerini bağlayarak gözleri önünde kadınlarının ırzlarına tasallut ettiler. Küçük çocukları, şehid çocuklarını rakı mezesi yaptılar. Bu kanlar heder olmalı mıdır? Bu namusların intikamı alınmamalı mıdır? (İntikamımızı alacağız sedaları..) Dünya malının kıymeti yoktur.

Varlığımızı memleketimizin selamet ve istiklali namına feda etmek mecburiyetindeyiz. Hem de seve seve ve koşa koşa (hay hay feda olsun sesleri). Mustafa Kemal Paşa'yı, Anafartalar kahramanını içinizde bilmeyenler yoktur.

Mezaya-yı askeriyesi ve fazail-i vatanperveranesi şark ve garp âlemince müsellemler olan Mustafa Kemal Paşa mütarekeden sonra Anadolu'nun her tarafına yapılan İngilizleri kulaklarından tutup dışarıya atmıştı. Şimdi de Mustafa Kemal Paşa ordumuzun başına geçerek işe başlamıştır. Elbirliği ile çalışmış, Türkiye'yi istiklal-i taammıyla yaşatmak hepimiz için farzdır.

¹¹⁸ Hâkimiyet-i Milliye 24 Ağustos 1921.

Sana hitap ediyorum ey Türk oğlu! Sen yalnız başına bir âlemsin, bir cihansın, bütün cihan inkılâplarının başında bulunan sensin. Biraz da bize düşen vazifelerden bahsetmek isterim: Onlardan birincisi cepheye giden askerlerimizin ailelerine ait ekinleri biçmek, her türlü işlerine iştirak etmektir. İkincisi asker firarilerini nerede görürsek hükümete haber vermek veya tutup hükümete teslim eylemektir. Üçüncüsü, bazı kimselerin yalan yanlış neşr ettikleri havadis ve şayialara mani' olmaktadır.

Sakın aldanma, alçakları affetme! Eğer içimizde fena kimseler varsa onların sözlerine zinhar inanma! Allah muinimizdir.¹¹⁹

En küçük kasabalarda bile içtimalar vuku bulmakta ve her tarafa fedakârlık ilan etmektedir. Düşmanın bu son taarruz haberi Anadolu'da tezahürata bais olmuş, büyük küçük, kadın çocuk bütün memleket halkı cepheye koşmuş, cepheye yardım etmek istemektedir. Bu feveran tesirini yakında gösterecektir."

¹¹⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 24 Ağustos 1921.

SAKARYA ZAFERİ'NİN TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDEKİ YANSIMALARI

*Yaşar ÖZÜÇETİN**

Giriş

Bu araştırma ve incelemenin amacı, müzakereleri temelinde Sakarya Zaferini tahlil edip, içinde bulunulan ortamda bu zaferin algısını belirlemeye yöneliktir. Araştırma ve incelemede, Sakarya Zaferi özellik ve nitelikleri ile ortaya konulmuş, geleceğe yönelik elde edilen ümit ve beklentiler üzerinde durularak çalışmanın adı “*Sakarya Zaferi'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Yansımaları*” olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada, TBMM Zabıt Cerideleri, Meclis faaliyetlerinin yürütülmesi sırasındaki bütün konuşma ve davranışları ihtiva etmesi, zamanın politik şartları hakkında bilgiler vermesi nedeniyle esas alınmış, telif ve tetkik eserlerden de istifade edilmiştir.

Avrupalı büyük devletler, “Hasta Adam” olarak niteledikleri Osmanlı Devleti’ni ortadan kaldırma fırsatını Birinci Dünya Savaşı galibiyeti ve 30 Ekim 1918’de Türklere imzalattıkları Mondros Mütarekesi ile elde ettiklerine inanıyorlardı. Mütareke ile elde ettikleri menfaatleri hukukileştirerek meşrulaştırmak, İstanbul Hükümeti’ni kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmek, İtilaf Devletleri için halledilmesi gereken küçük bir engel halini almıştı. Bu engelin aşılması, direnişlerin kırılması gözdağıyla ya da mütarekeye rağmen işgallerle gerçekleştirilmeye çalışılacak, ortaya konulan direniş hareketleri görmezlikten gelinecek ve barış adına Türklere esaret zinciri vuran “Sevr Barış Antlaşması” dikte ettirilecekti¹.

Anadolu halkı tarafından İstanbul Hükümeti ve Sarayın, İtilaf Devletleri’nin tutumuna karşılık, ülkesini ve namusunu muhafaza etmek amacıyla ülkenin muhtelif yerlerinde “Redd-i İlhak”, “Redd-i İşgal”,

* Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kırşehir, yozucetin@ahievran.edu.tr

¹ İsmet İnönü, **Hatıralar**, (Haz. Sabahattin Selek), C. 1, İstanbul 1985, s. 164.

“Muhafaza-ı Hukuk”, “İstihlas-ı Vatan” ve “Müdafa-ı Hukuk” gibi siyasi “Kuvâ-yı Milliye” adı altında da askeri ve silahlı direniş teşkilatları oluşturulmakta, kongreler toplanmakta idi. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasıyla Müdafa-ı Hukuk Cemiyetleri ve kongrelerle Anadolu halkının teşkilatlandırılması mümkün hale gelmişti².

23 Nisan 1920 Cuma günü, “*Makamı muallâyî hilâfet ve saltanatı ve memaliki mahrusai şahaneyi yed-i ecanipden tahlis ve taarruzatı defi maksadına matuf olarak teşekkül eden*” Büyük Millet Meclisi toplanmıştı³.

TBMM Hükümeti, işgalci güçlere karşı savaşırken, Osmanlı Hükümeti ve işgalci güçlerin sebep olduğu ayaklanmalar ve yıkıcı propagandalar sebebiyle de tabii olarak olağanüstü şartlar içerisinde bulunuyor, kendi otoritesini egemen kılacak, içeride güvenliği sağlayacak yasa ve bu yasanın hayata geçirilmesini temin edecek bir kuvvetin zorunluluğunu hissediyordu⁴.

² Fahri Çoker, **Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919–1923)**, C. I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 4.

³ 2 Sayılı Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun Birinci Maddesi.; **TBMM Kavanin Mecmuası**, D. I, C. I, No: 2, TBMM Matbaası (Üçüncü Basılış), Ankara 1943, s. 2.

⁴ Mustafa Kemal Paşa, 1 Mayıs 1920 tarihli gizli oturum konuşmasında Kuva-yı Milliye'nin ortaya çıkışını ve Kuva-yı Milliye'nin Müdafaa-ı Hukuk Teşkilatı içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini şu şekilde belirtmekte idi; “*Malûmu Âliniz ...Hükümeti merkeziye düşmanların şiddetli çemberi içinde idi, ...çember içinde vatani müdafaa edecek, milletin ve devletin istiklalini muhafaza edecek kuvayı umumiyeti millete emrediyorlardı. Bu tarzda yapılan emirlerle vesaiti millet ve devlet vezai fi asliyesini ifa edemiyordu ve edemezdi. Bu vesaiti müdafaa'nın birincisi olan ordu da, ordu namını muhafaza etmek ve bu namı izhar etmekle beraber bittabi vazifesi asliyesini ifadan mahrumdu. İşte bunun içindir ki vatani müdafaa ve muhafazadan ibaret olan vazifei asliye, doğrudan doğruya milletin kendisine teveccüh etmiş bulunuyordu. Millet orduya; kendi içinden teslim etmiş evladını, düşman tecavüzüne maruz kalan mıntıkların müdafaaasına, düşman tasallûtuna uğrayan kardeşlerinin hayatının muhafazasına memur etmeğe mecbur olmuştu. İşte buna kuvayı milliye diyoruz ve bütün kâinat böyle diyor. Asıl milletin vahdetini vücuda getiren ve İstanbul'un içinde bulunduğu şeraite rağmen, bu vahdeti dahile ve harice göstermeğe müteveccih bir maksat için yapılan teşkilât ise yalnız kuvayı milliye efradından zikrettiğimiz müsellâh efrattan ibaret değildi. Bilâkis bütün memlekette ve memleketin en ücra köşelerinde bile vücuda gelmiş doğrudan doğruya kanunî ve medenî bir teşkilâtür ki ona “Müdafaai Hukuk” teşkilâtü diyoruz.”; **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre I, C. I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985, s. 6; 16-25 Ağustos 1919 tarihleri arasında yapılan ve Kuvâ-yı Milliye'nin daha iyi teşkilatlanması yolunda yeni kurumlar oluşturarak eksikliklerin giderilmeye çalışıldığı Alaşehir Kongresi'nde bu amaçla bir ceza yönetmeliği de düzenlenmişti; Mustafa Albayrak, **Millî Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları Ankara 1998, s. 139-153; E. Semih Yalçın (Ed.), **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara 2008, s. 193-195; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, C. 2, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992, s. 170; Mustafa Kemal Paşa da Temsilciler Kurulu adına 17 Mart 1920'de bir genelge yayımlayarak “*Vatanın çıkarlarına aykırı davranışların ve memleketin huzur ve düzenini bozanların din ve millet farkı gözetmeksizin şiddetle**

7 Haziran 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nde Seyyar Jandarma Müfrezeleri Hakkındaki Kanun Teklifinin görüşülmesi ile birlikte Türk milli ordusunun bir an önce kuvvetlenip teşkilatlanması hakkındaki arzunun uygulama sahasına girmiş bulunduğu görülmekte idi.

9 Haziran 1920'de doğu vilayetlerinde gerekli hazırlıkların yapılması için Şark Cephesi Komutanlığı'na 15. Kolordu Komutanı General Kâzım Karabekir tayin edildi. Ancak, çalışmaların neticeleri alınmaya henüz fırsat bırakılmadan Yunan ordusu Aydın Nazilli istikametlerinde ileri harekâta başladı. Zira galip devletler tarafından son şekli verilerek Osmanlı delegelerine 11 Mayıs 1920'de tebliğ edilmiş olan Sevr Antlaşması'nın kabul edilmesi kolaylaştırılmış olunacaktı. Yunan taarruzu, zayıf milli kuvvetler tarafından karşılanmaya çalışılmış ancak, üstün düşman kuvvetleri karşısında geri çekilmek zorunda kalınmıştı. Büyük Millet Meclisi tarafından taarruzun önlenmesi ve dağınık kuvvetlerin bir kumanda altında birleştirilmesi amacı ile 18 Haziran 1920'de Ordu Komutanlığı yetkisiyle Garp Cephesi Komutanlığı'nın kurulmasına karar verildi. Bu göreve 20. Kolordu Komutanı General Ali Fuad (Cebesoy) getirildi⁵.

Sevr Antlaşması'nın, Şûrayı Saltanat tarafından 22 Temmuz 1920'de “*zayıf bir mevcudiyeti, mahva tercih*” düşüncesiyle onaylanması, Büyük

cezalandırılmalarını” istemişti. Ancak uygulamada çok farklı cezalar verildiği için bunları yasal bir dayanağa kavuşturmak ve kişisel yargıdan kurtarmak gerekiyordu. Yine 9 Zilhicce 1332 (29.10.1914) tarihli “Esrar-ı Askeriyeyi İfşa ve Casusluk ve Hıyanet-i Harbiye Hakkında”ki (Askerî Gizliliği Açıklama, Casusluk ve Savaş Hainliğine İlişkin) yasa, Ferit Paşa ve Padişaha karşı olanları suçlu saydığından Milli Mücadele döneminde uygulanamaz olmuştur; Ergun Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri (1920–1927)**, C. I-II, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1988, s. 26; Nitekim Mustafa Kemal Paşa, bu doğrultuda daha Meclis açılmadan önce 23 Mart 1920'de: “*Düşman lehinde propaganda yapanlar herhangi suretle düşmanla muhabere icra eyleyenler ve icraat ve mukarreratı milliyeye fiilen muhalefet sureti ile düşmanların husulü maksadına yardım ve herhangi bir şekilde casusluk icra edenler derhal mahallî hükümetlerince tevkif ve olbaktaki mevadî kanuniyeye tevfiken sür'atle tecziye olunacaklardır*” ifadelerin bulunduğu telgraf ile düşman lehinde propaganda yapanların, düşmanla ilişki kuranların ve casusluk gibi suç işleyenlerin bölgesel hükümetlerce cezalandırılmalarını istemekte idi; **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV (Açıklamalı Dizin İlavesiyle)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s. 282; Osmanlı İmparatorluğu'nda, halkın Anayasa'ya dayanan hak ve özgürlükleri olmadığı, yasama, yürütme ve yargı organlarının başı da padişah olduğundan, herhangi bir olağanüstü durum ayrımı yapmak ve bunu çözüme kavuşturmak imkânsızdı. 1876 Kanun-u Esasi'sinin 7, 36 ve 113. Maddeleri bazı yenilikler getirmişti; ancak bu hükümler, daha ziyade padişahın şahsına tanınan geniş yetkiler olup, toplum varlığının tehlikeye düştüğü veya düşme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı olağanüstü durumlarla ilgili değildi; Aybars, **a.g.e.**, s. 25.

⁵ Salih Omurtak, Hasan Ali Yücel, İhsan Sungu, Enver Ziya Karal, Faik Reşit Unat, Enver Sökmen, Uluğ İğdemir, “Atatürk”, **İslâm Ansiklopedisi**, 1. Cilt Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, s.747.

Millet Meclisi'nin ise; “*Sevr Muahedenamesi ortada bulunduğca hiçbir İtilaf Hükümetleriyle hiçbir sebep ve bahaneyle akdi musalâha edemeyiz*” diyerek, karşı çıkması bütün planları altüst etmişti. Sevr Antlaşması, “*Vücutumuzu gayet mahfuz sağlam bir binanın içerisine koyarak başımızı pencereden dışarı şakilere teslim etmektir*” şeklinde bir değerlendirmeye tâbi tutulmuştu. Büyük Millet Meclisi, 10 Ağustos 1920 tarihli toplantısında Sevr Antlaşması'nı imzalayanların ve bunu onayan Şûrayı Saltanat'ta bulunanların vatan hıyanetiyle itham olunarak vatansız sayılmalarını karar altına almıştı⁶.

8 Kasım 1920'de General Ali Fuat'ın Batı Cephesi Komutanlığı'ndan ayrılması üzerine bu cephe ikiye bölünerek kuzeydeki esas kısmı Batı Cephesi Komutanlığı adı altında Erkanı Harbiye-i Umumiye Reisliği görevi üstünde kalmak üzere Albay İsmet'e, ikinci kısmı da Güney Cephesi Komutanı adı ile Albay Refet'e verilmişti.

6 Ocak 1921 tarihinde ileri harekâta başlayan Yunanlılar 10 Ocak tarihinde gördükleri ciddi direniş ile bir netice alınamayacağını anlamışlar, 11 Ocak 1921 sabahı geri çekilmeye başlamışlardı⁷. Birinci İnönü Muharebesi, dış görünüş itibarıyla Yunanlıların Türkler karşısında ilk başarısızlığı olmuştu. İngilizlerin Londra Konferansı'nda umduklarını bulamamaları ve Sevr Antlaşması'nı bir an evvel uygulamak istemeleri neticesi Yunanlılar ikinci ve daha esaslı bir taarruza geçmişler, 28 Martta İnönü mevzilerinde Yunan saldırısı başlamış ancak, 31 Martta Türk kuvvetleri karşı taarruza geçmiş, Yunanlılar ağır zayıyata uğratarak, 1 Nisan 1921'de İnönü mevzilerinden çekilmek zorunda bırakılmıştı. İnönü Muharebesi'nin bu ikincisi Türk askeri başarılarının devam edebileceği yönünde bir kanaatin oluşmasında etkili olmuştu⁸.

Sevr Antlaşması'nın Türklere kabul ettirilememesi İngiltere açısından prestijine indirilmiş bir darbe olarak nitelendirilmiş, Yunan kuvvetleri 10

⁶Cemil Kılıçoğlu, **Osmanlı'da Son Paşalar**, Kum Saati Yayınları, 2006, s. 229; 25 Nisan'da Mehmet Şükrü Bey (Karahisarısahip)'in önerisiyle Hıyanet-i Vataniye Kanunu Tasarısı müzakeresine başlanmış, beş günlük yoğun müzakereler neticesi bu tasarı 29 Nisan'da kabul edilmişti. Meclis'in çıkardığı ilk kanun ve kararname içerisinde yer alan Şûrayı Saltanat ve Sevr Muahedesini Hakkında; Saltanat Şurasında (22 Temmuz 1920) Sevr Muahedesinin imza edilmesine karar ve rey verenlerle muahedeye imza koyanların ihanet-i vataniye ile itham olunması ve haklarında gıyabî hüküm verilmesi ve isimlerinin her yerde lanetle anılması takarrür etmiştir (19 Ağustos 1920); **TBMM Kavanin Mecmuası**, D. 1, C. 1, Kararname No: 37, s. 420.

⁷ **Türk İstiklâl Harbi**, Cilt II, Kısım 3, Batı Cephesi, Genelkurmay Başkanlığı Yayını, Ankara 1994, s.161, 212.

⁸ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt IV, MEB Yayını, İstanbul, 1991, s.78; E.Semih Yalçın, **Mustafa Kemal Atatürk Hayatı ve Eseri**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2006, s. 218.

Temmuz 1921’de saldırıya geçip, Batı Cephesi boyunca takviyeli kuvvetlerle ilerlemiş, Afyon, Kütahya ve Eskişehir’i ele geçirmişlerdi⁹.

21 Temmuzda yapılan Türk karşı taarruzu da başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Mustafa Kemal Paşa, o günün şartlarında imkânları sınırlı olan Türk ordusunun daha da fazla kayıplarını önlemek üzere ordunun derlenip toparlanması ve güçlendirilmesi için Sakarya’nın doğusuna kadar çekilmesinin uygun olacağını Cephe Kumandanı İsmet Paşa’ya bildirmişti. Strateji gereği Batı Cephesindeki Türk ordusu, 25 Temmuz 1921’de tamamen Sakarya Nehrinin doğusuna çekilmişti. Bu çarpışmalar, “Eskişehir-Kütahya Savaşları” adını almış, ordu kendisinden iki kat fazla düşman kuvvetleri karşısında oldukça ağır zayıat vermişti. Türk ordusunun Sakarya’nın doğusuna çekildiği günlerde Bakanlar Kurulu tekrar gelişebilecek yeni bir Yunan taarruzuna karşı tedbir olmak üzere Hükümet Merkezi’nin Ankara’dan Kayseri’ye nakline karar vermiş, ancak bu durum Büyük Millet Meclisi’nin gizli oturumunda tepkiyle karşılanmış ve Ankara’nın müdafaası için gerekli hazırlıkların yapılmasına karar verilmişti¹⁰.

⁹ Kaygı verici haberler üzerine 18 Temmuz 1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Ankara’dan Karacahisar’daki Batı Cephesi Karargâhı’na gelmişti; Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Cilt II (1919-1927), (Yay. Haz. Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1989, s. 405.

¹⁰Sakarya Meydan Muharebesi öncesi cephedeki durum ile ilgili cepheden geri dönen Sinop Mebusu Rıza Nur, Karesi Mebusu Vehbi ve İzmir Mebusu Mahmut Esat Beyler, ordunun durumu hakkında bir rapor sunmuşlar, sunulan bu raporda Rıza Bey; “...*gerek karargâhlar olsun ve gerekse kıtaat olsun bütün grupları dolaştık ve bizzat zabitan ve neferat ile görüştüük. Birçok grupları gezdik ve bunlardan bir takım malûmat istihsal ettik. ...ne gördükse onu aynıyle söylemeği kendimize bir vazifei vataniye biliyoruz*” diyerek; zabtû rabtı yerinde mükemmel bir ordunun olduğu, zabitan ve efradın maneviyatının yüksek bulunduğu, kendilerinin efrat ve zabitanın aralarında olmalarının olumlu bir etki yarattığı, 24 saat zarfında 84 km. yol yürümüş olan kıtaatla iftihar etmek gerektiği ancak, askerinin çarığının olmadığı, güneşin karşısında sabahtan akşama kadar durduğu, % 20’sinin süngüsünün olmadığı efrat ve zabitanın arslan gibi dövüştüğü, dört beş bin kadar yaralı ve şehit verdiği, hafif yaralılara oranla ağır yaralıların yüzde üç olduğu, muharebenin ilk safhasının kaybedildiği, ancak düşmanın Eskişehir’de durmakta olduğu, asker sayısının noksan olması münasebetiyle henüz taarruzun yapılamayacağı, on onbeş gün içerisinde ordunun orada tutulmaması durumunda fena bir vaziyete düşüleceği, dünya ve ahretlerini kaybedeceklerini ifade etmekte ve böyle bir duruma meydan verilmemesi için iki yolun bulunduğu bu yollardan ilkinin; ordunun ihtiyacı olan neferin her defasında tedarik edilmesinin tedrici olduğu ve neticesinin oldukça sakıncalı olacağını belirtip şu tespitte bulunmakta idi; “*Adeta bir şeyin ağzına lokma lokma ekmeği koparıp vermek demektir. Birisinin ağzına büyük ekmeği koparıp ver yutsun, bu olmaz. Bunun ağzına somunu dayayabilir misin, boşulsun? Bu budur, lokma lokma yedirmektir*”. İkincisinin ise azami mesai ve kudret ile ilgili olup, bu millete biraz heyecan verilmesini, milletin iman ile zafer neşesiyle çalkalanması durumunda idareci umur eden devair ve zevatin faaliyete geleceğini, eğitimin verileceğini, silahın mevcut olduğunu daha da bulmaya

çalıacaklarını, Ruslarla iyi ilişkiler içerisinde olunması durumunda onlardan cephaneye de dahil olmak üzere bir çok şeyin temin edilebileceğini, zira kendilerinin garp cephesini aynı zamanda onların da kendi garp cephesi olarak gördüklerini, Türk'ün felaketinin onların felaketi olacağını, nakliye vasıtalarının halktan zorla toplanabileceğini bu zulmü bir ay daha yapabileceklerini zaferin muhakkak olduğunu, kendilerinin hükümetin mesaisini takviye etmek için adamlar, heyetler gönderebileceklerini, onların firarının de bekayanın da önünü alabileceklerini ifade ediyordu. "...Fevkalâde zamanlarda fevkalâde işler ve fevkalâde gayret lâzım" denilerek, Erkânı Harbiye Umumiye'nin takviye edilmesi lazım geldiğini ulemanın, mebusların gönderilmesinin etkisinin görüleceğini, gönderilecek olan bu zatların iyi seçilmesi gerektiğini, heyetlerin kendi aralarından teşekkül etmesi durumunda programlar tespit edip faaliyet sahasına tatbikat ve ameliyata geçileceğini söylüyor, Rıza Bey sözlerini; "Tenkit sırası değildir, iş zamanıdır. İş sahasında geçelim ve bu millet bu gayretle katiyen kurtulacaktır, muzaffer olacaktır" şeklinde nihayetlendiriyordu; **TBMM Gizli Zabıt Celseleri**, Devre I, Cilt 11, İçtima 59, Celse 2, s. 132, 133, 136, 137, 138 (2 Ağustos 1921); Vehbi Bey (Karesi), ordu ile ilgili gördüğü ihtiyaçları ve bu ihtiyaçlara yönelik gerekli gördüğü tedbirleri; cephede dört aydır maaştan mahrum olduğu, Maliye Vekilinin "Garp cephesinin maaşatını veremedim, binaenaleyh sizin tahsisatınızı da veremeyeceğim dese idi; bunu neşimizde kabul emeli idik" cümleleri ile ihtiyaçların tatmini için eşitliğin kabul edilmesi gerektiği, suyun vaktiyle tedarik edilmesi lazım geldiğini, zabitan ve efratın ailelerinden mektup alamadıklarından şikayetçi oldukları bu durumun sahra postalarının gayri muntazam olmasından ileri geldiği, eğer sansür ve harp dolayısıyla mektupların gidip gelmesinin zorluklarla karşılaşması halinde efrada matbu mektubun verilebileceğini efrat ve zabitanın ailesinin durumundan habersiz olması halinde bunun onların manevi kuvvetlerini olumsuz etkileyeceği, askerin yüzde sekseninde elbisenin olmadığı, elbiselerinin eskidiği veya kendilerinin giyip geldiği elbise olduğu, Amerikan bezinden, yelken bezinden ve elde bulunan öküze bezinden, bir an evvel meydana getirilecek bir surette derhal teşebbüsatta bulunmak gerektiği, birçok zabitanın ailelerinin vaziyetinin fenalığını dile getirdikleri, gazetelerinin olmadığı vaziyeti bilip efradı ona göre bilgilendiremediklerini dile getirdikleri, ordu ve grup fırka karargâhlarında hiçbir şeyin olmadığı, köylerinin harabeden ibaret üçer beşer haneden ibaret olduğu, üzerinde baykuş öttüğü, seyyar bakkalların temin edilmesi gerektiği şeklinde ifade ediyordu; **TBMM Gizli Zabıt Celseleri**, Devre I, Cilt 11, İçtima 59, Celse 3, s. 138-140; Mahmud Esad Bey (İzmir), Rıza Nur ve Vehbi Beyefendilerin beyanatları sonrasında kendinin söyleyecek fazla bir şeyi bulunmadığını ancak kendi noktai nazarından birkaç hakikat ilave etmek istediğini belirttiği satırlarında; ordunun bugün acil ihtiyacının her şeyden önce asker olduğu, ilave edilecek askerin yirmi bin kadar olmasıyla taarruza geçilip düşmanın ezilebileceği, muntazam bir hükümete malik olunmadığı bir zamanda dahi halkın galeyanı ile bir hareketin vuku bulduğu, memleketin her surette kahramanlığını gösterdiği tarihi manasını ifade ederek düşmana darbe indirdiği, bu gün muntazam bir hükümete malik olduğu, yirmi bin kişinin her vakit çıkarılabileceği, bu milletin devletin en zor zamanlarında harikalar icadettiği, Türkiye'nin tek bir kolordusunun Yunanistan ordularıyla çarpıştığı, Türk milletinin hürriyet ve istiklalini Cenabı Hakkin ona bahsettiği mana ile bugün yine müdafaa etmek kudretini haiz olduğu, ordunun bir başka ihtiyacının zabıt olduğu, zira bu muharebede yüzde otuz telefata verdiği, ihtiyat zabıtlarının büyük bir fedakârlıkla, askeri noksanlarına rağmen büyük bir cesaretle Türk milletinin bütün İslâmiyet'in istiklalini muhafaza etmek üzere çalıştıkları, yiyecek içecek sıkıntısının çekildiği, hareket zamanı bazı neferlerin ayaklarında çarıkların olmadığı, maaş alamadıkları, elbise ve tütüne olan ihtiyaçların ve benzerlerinin temin edilmesi halinde düşmanın yüzünün geldikleri yöne çevrileceğine inandığı, yapılacak şeyin memlekette vahdeti temin etmek, hükümeti takviye etmek ve işi demir ellere tevdi etmek olduğunu dile getirmekte idi. Mahmud Esad

Eskişehir-Kütahya Savaşlarında Türk kuvvetlerinin Yunan ordusu karşısında tutunamaması ve Sakarya'nın doğusuna çekilmek zorunda kalması Türk kamuoyunda büyük bir hayal kırıklığı ve manevi çöküntüye yol açmıştır¹¹.

Bey (İzmir) kararlılığı; “sonuna kadar düşüşeceğiz, yine düşüşeceğiz. Mukadderatını eline almış olan ve bu memleketin tarihine cevap vermek mecburiyetinde bulunanlara yaraşan, meseleyi hâd bir şekle ifrağ etmek, tedbirlerine tevessül etmektir” diyerek, ortaya koymakta idi; **TBMM Gizli Zabıt Celseleri**, Devre I, Cilt 11, İçtima 59, Celse 3, s. 142-144 (2 Ağustos 1921).

¹¹Türk kuvvetlerinin Sakarya'nın doğusuna çekilmesi kararında önemli gerekçe; Yunan kuvvetleri karşısında savaşabilecek bir duruma gelebilmesi için eksikliklerin tamamlanması olmuştur. Eskişehir ve Kütahya muharebelerinin kaybedilmesi, manevi bir sarsıntı oluşturmuş, özellikle muhalifler kötümser konuşmalarla feryada başlamışlar ve Başkumandanlık konusu gündeme gelmişti. Selahaddin Bey (Mersin); “...bizi zafere nail edecek saik kimdir? Kim ise o zat zaferi istihsale müvekkildir. ...Herhangi zat ise milletin bütün kuvvetini alsın ve bizi muzaffer etsin. Binaenaleyh bir Başkumandan vekili istiyoruz ve bu olmalıdır. Bunun kim olması meselesi var. Bittabi iki şık hatıra gelebilir. Şimdiye kadar idare edenlerin olduğu gibi doğrudan doğruya Başkumandanlık vekâletine vazülyed olarak bir karargâh ile bu harbi idare etmesidir ve önünde hail ve mani olacak bir şey bulunmasın. İkinci şekil, vaziyeti harbiyeye Meclisin vazı yed etmesi ve Reis Vekili sıfatıyla tevkil ettiği zatın ki Meclisin Reysidir, kumandayı idare etmesidir. Bu şeklen daha yüksektir. Bir kere memleketin maddî, manevî bütün kuvasında meseleye ne kadar büyük kuvvetle sarıldığı hakkında kanaat hasıl olmuş olacak ve bundan dolayı emniyet ve hahişle şıtab edilecektir. Ben zannediyorum ki memlekette zaif insanlar da vardır, kavî insanlar da vardır. Bütün bu işlerde leh ve aleyhte bir takım lâflar söylenebilir. Biz teknil milleti bir azmüeram etrafında toplamak ve bir mücahit olarak bir meselede ya beka, ya, fena diye atılmak lazımdır. Milletın önüne fedakârane atılırsa zannedirim ki, bütün milletin gözü bize bakacaktır. ...yalnız askerî noktadan mütalaa etmiyelim biz bütün dünyanın üzerimize gözünü çevirdiği bir kitlei idariyeyiz ve binaenaleyh Ankara'nın şarkına kadar çekilen bir ordumuza-karşı nasıl bir siyaset takib olunacağı, İstanbul'da nasıl bir teşkilât yaptırılacağını düşünelim.

“...milletin kuvvetini bir araya toplamak üzere bütün kuvvetimizi Hükümetin başında bulunan zata salâhiyeti namahdude ile verelim. Hükümetin başında bulunan zat kim ise onun arkasından millet yürüsün. Sual cevap yok, bilâhare neticeye göre bunu mülâhaza ederiz. Evvelce de bunu söyledim. Bugün de bunu söylüyorum. Zannediyorum ki, bu meselenin halledilecek zamanıdır. ...Ne şekil verirseniz veriniz, e'fal ve amalane kimsenin müdahale etmiyeceği salâhiyeti vasia ile Başkumandanlık vazaifini bir zatın deruhde etmesi lâzımdır. Benim anladığım budur” diyor ve Başkumandan olarak Mustafa Kemal'in ordu başına geçmesini dile getiren ilk isim oluyordu; **TBMM Gizli Zabıt Celseleri**, Devre I, Cilt 12, İçtima 61, Celse 3, s. 159 (4 Ağustos 1921); Mecliste tartışmalar başlamış, Mustafa Kemal'in Başkumandan olmasını arzu edenlerin sayısı tedrici bir artış göstermişti. 5 Ağustos 1921 Cuma günü Sinop Mebusu Rıza Nur ve arkadaşları, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlık Tevcihine Dair Kanun Teklifini sundular. Kanun teklifinin oy'a sunulması neticesi Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlığı kabul edildi;

MADDE 1. Millet ve memleketin mukadderatına bilfiil vâzülyed yegâne kuvveti âliye olan ve âzasından her birinin Kanunu Esasi ve Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile hukuk ve masuniyeti teşriiyesi tabiati ile mahfuz ve şahsiyeti mânevîyesi Başkumandanlığı haiz

12 Ağustos 1921 tarihinde Fevzi Paşa ile birlikte Polatlı'ya cephe karargâhına gelen Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, burada düşmanın Türk cephesinin sol kanadını kuşatacağı kanaatiyle gerekli tedbirleri almıştı. Yunanlılar, 13 Ağustos 1921'de harekâta geçerek meydan muharebesiyle Türk ordusunu tamamen imha etmeyi planlamışlar böyle bir durum karşısında Türk ordusu Sakarya'ya doğru çekilmeye başlamıştı.

Yunanlıların 23 Ağustos 1921'de hücumu ile başlayan meydan muharebesinde Türk ordusu, Yunan kuvvetlerinin çevirme teşebbüsleri ile 26 Ağustos'ta çok sıkışık bir duruma düşmüş, yüz kilometre uzunluğundaki hat üzerinde cereyan eden savaşta sol kanattaki Türk kuvvetleri Ankara'nın 50 kilometre güneyine kadar itilmişti.

Savaş sırasında cepheden Meclise gönderilen Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandanı Mustafa Kemal Paşa'dan Meclisin selâm ve itimadının orduya tebliğ edildiğine dair 1.IX.1337 tarihli telgraf okunmuştu¹².

10 Eylül'de Türk kuvvetleri genel bir taarruza geçmiş, bu başarılı taarruz karşısında düşman, mevzilerini bırakarak geri çekilmeye başlamıştı. 12 Eylül 1921'de yapılan Türk taarruzu sonrası Yunanlıların bozgun halinde Sakarya'nın batısına çekilmekten başka çaresi kalmamıştı. 23 Ağustos gününden itibaren 22 gün 22 gece aralıksız süren bir çetin savaşta Türk ordusu kesin ve büyük bir zafer elde etmişti.

Ülkenin her bir köşesinin meclise gönderdiği siyaset adamları ve onların Meclisteki konuşma davranış ve zamanın şartları içerisindeki

bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi kuyudu âtiye ile Başkumandanlık vazifei fiiliyesine kendi Reisi Mustafa Kemal Paşa'yı memur eylemiştir.

MADDE 2. Başkumandan, ordunun maddî ve mânevî kuvvetini âzamî surette tezyit ve sevk ve idaresini bir kat daha tarsin hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin buna mütaallik salâhiyetini Meclis namına fiilen istimaline mezundur.

MADDE 3. Müşarüniylehe balâdaki mevat ile mevdu sıfat ve salâhiyet üç ay müddetle mukayyettir. Meclis, lüzum gördüğü takdirde bu müddetin inkızasından evvel dahi bu sıfat ve salâhiyeti refedebilir.

MADDE 4. İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.

MADDE 5. İşbu kanunun icrasına Türkiye Büyük Millet Meclisi memurdur.”; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, Cilt 12, İçtima 62, Celse 3, s. 18-19 (5 Ağustos 1921); Mustafa Kemal Atatürk, **a.g.e.**, s. 407- 409.

¹² “Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Türkiye Büyük Millet Meclisinin ordu hakkındaki teveccüh ve itimadını orduya tebliğ ettim. Bu selâm ve itimaddan mütehasis ve minnettar olan ve en kâdemsiz neferinden kumandanlarına kadar en yüksek azim ve imanla muharebe eden ordunun istiklâlimizin müdafaası uğrunda muktezayı namusu ifa edeceğimi temin eylerim”; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, Cilt 12, İçtima 70, Celse 1, s. 134-135 (3 Eylül 1921).

faaliyetleri, ülkenin mevcut durumu ve geleceğine yön vermiş, Türk İstiklal Mücadelesi'nin önemli bir safhasını oluşturan Sakarya Zaferine önemli anlamlar yüklemiştir.

Sakarya Zaferinin TBMM' inde Tâbi Tutulduğu Değerlendirme

Sakarya Zaferi, TBMM'nde, Anadolu'da ve İstanbul'da büyük bir coşku içinde kutlanmış, zaferin kazanıldığı ilk gün olan 13 Eylül günü TBMM'nin oturumunda zaferi değerlendiren heyecanlı konuşmalar yapılmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın zafer dolayısıyla millete yayınladığı, 15 Eylül günü Meclis'te coşku içinde okunan ve Harp Karargâhından 14.IX.1337 tarihinde "Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin, Ordumuzun Sakarya Vadisindeki Zaferi Münasebetiyle Neşrettikleri Beyanname Şöyledir" şeklinde şu satırlara yer verilmekte idi; "*Mukaddes topraklarımızı çiğneyerek Ankara'ya girmek ve istiklâli memleketin fedakâr muhafızı olan ordumuzu imha etmek isteyen Yunan ordusu, yirmi bir gün devam eden pek kanlı muharebelerden sonra avn-i hakla mağlup edilmiştir. ...masum Türk milletinin hayat ve istiklâline canavarca tecavüz edenlere lâyük cezayı vermek için ordumuz sönmez bir azim ve celâdetle vazifesini ifaya devam ediyor. ...hiçbir hakka istinad etmiyerek mübarek vatanımıza tecavüz etmekte ısrar eden Yunanlılar ...Şark'taki menafi-i siyasiyelerini muhafaza etmek için masum kanların dökülmesini arzu eden bâü ecnebi dostlarının hafı ve celi muavenetlerine, teşviklerine istinad ettiler. Bu suretle vücude getirdikleri muntazam ve mücehhez büyük bir ordu ile bilâperva Anadolu içlerine saldırdılar. Düşünmediler ki, Türklerin vatan sevgisi ile dolu olan göğüsleri, kendilerinin melun ihtiraslarına karşı daima demirden bir duvar gibi yükselecektir. ...Canımızı ve namusumuzu almak üzere Haymana ovalarına kadar gelen düşman efradı esir düştükleri zaman âlicenap askerlerimizden ilk nidayı istirham olarak bir parça ekmek istemeleri manzarası mağrur düşmanlarımızın akibetini gösteren manidar bir levhadır. Bu derece azîm bir hissi fedakârî ile topraklarını müdafaa eden milletimiz, ne kadar iftihar etse haklıdır.*

*...Bizler, esasen meşru olan dâvamızda inayeti ilâhiyeden hiçbir zaman ümidimizi kesmedik. Hiç kimsenin hakkına tecavüz etmek istemediğimiz gibi, diğerleri tarafından da hakkı hayat ve istiklâlimize riayet olunmasından başka bir dâvamız yoktur*¹³.

Daha sonra Vehbi Beyle (Karesi) arkadaşlarının, Sakarya Zaferi münasebetiyle orduya bir teşekkürname yazılmasına veyahut bir heyet

¹³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, Cilt 12, İctima 76, Celse 1, s. 216-217 (15 Eylül 1921).

gönderilmesine dair 15 Eylül 1337 tarihli takriri okunmuş, takrire ilişkin cereyan eden konuşmalarda;

Durak Bey (Erzurum), ordunun Sakarya Vadisinde *namus-ı milliyi bihakkın muhafaza uğrunda şayan-ı takdir bir celâdet gösterdiğini*, dolayısıyla orduya Meclisin selam ve şükranının tebliğinin gerekli olduğunu, Vehbi Bey (Karesi) Sakarya Vadisinde kazanılan muharebenin ehemmiyeti hakkında Yunan gazetelerinin çıkaracakları binlerce nüshada yaptığı tesiratin öğrenilebileceğini, hissiyatı minnettaranemizi orduya karşı fiilen göstermek için ya bir encümen tarafından bir şey kaleme alınmak veyahut iki, üç, beş arkadaş göndermenin uygun olacağını, Vehbi Bey (Konya) böyle bir durumda teşekkür yazılmasının daha iyi kabul göreceğini ifade etmişler, Hüsrev Bey (Trabzon)'in verdiği takrire binaen Reis tarafından teşekkürnamenin öncelikle, Meclisi Âliden ordu namına tabiatıyla Başkumandanlığa yazılacağı, Başkumandanın da kıtaata ve ordu kumandanlarına tebliğ edeceği dile getirilmiş ve teşekkürname yazılması kabul edilmişti.

Teşekkürnamenin bir heyet aracılığıyla mı ya da telgrafla mı gönderilmesi ile ilgili Hüsrev Bey (Trabzon)'in takririnden maksadının orduya bir takdirname, bir teşekkürname yazmanın yanında doğrudan doğruya Meclis tarafından Başkumandan tayin edilen ve harbi sevk ve idare eden Mustafa Kemal Paşa'ya şükranların yazılmasının pek kıymetli bir vesika olacağını dolayısıyla iki vesikanın yazılmasını teklif etmiş, ancak meselenin teşekkürnamenin ne şekilde gönderilmesi olduğu dile getirilerek yapılan oylamada teşekkürnamenin telgrafla yazılması kabul edilmişti.¹⁴

Sakarya Zaferi münasebetiyle Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri aracılığıyla Meclisin orduya çekilen ve okunan teşekkürnamede dile getirilenler şunlar olmuştu; “*Türkiye Büyük Millet Meclisi bugünkü içtimai umumisinde millî ordunun müstesna fedakârlıklarıyla kazanılan Sakarya Meydan Muharebesi'nin kahramanlarını takdis ve tebcil eylemiş ve bütün milletin hissiyatına tercüman olarak, pek derin olan minnet ve şükranını delâleti fahimaneleriyle bilûmum ordu mensubinine arz ve iblâğa karar vermiştir. Meclis, mübeccel ve mükerrem reislerinin düşman ordusunu dışarı inhizam eyliyen dâhiyane azim ve tedabiri sayesinde istihsal edilen bu büyük zaferle müftehir ve aynı azim ve dehanın halâsı katimize musil kutsi yolda kazanılacak muvaffakiyetlerle millet ve memleketin halâsı katisini temin edeceğine mutmain ve buna muntazırdır.*”¹⁵

¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt 12, İçtima 76, Celse 1, s. 217-218 (15 Eylül 1921).

¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt 12, İçtima 77, Celse 1, s. 225 (17 Eylül 1921).

Muharebenin başarıyla neticelenmesinden sonra cepheden dönen Yusuf İzzet Paşa (Bolu), bulunduğu beyanat ile şunları dile getiriyordu; "...*Düşman ...Eskişehir ve Kütahya hattından Sakarya'ya doğru ilerlemeye başlamıştır. ...Bu sıralarda Muhterem Erkân-ı Harbiye Reisi Paşa Hazretlerinin söylemiş olduğu bir sözü derhatır ettirmek isterim. Dediler ki: Düşman, mezarına yaklaşıyor. Hakikaten arkadaşlar; düşman mezarına yaklaşmış, erimiş ve ezilmiştir. Şimdi de Başkumandanımız düşmanı yerin dibine gömmekle meşguldür.*

...*Ordumuzun cephesinde Sakarya vardır ki; bu Sakarya'yı şairlerimiz bundan sonra Anadolu'nun bir Tuna'sı olarak yâd edecektir. ...Bu muharebe bilhassa Ağustosun yirmi üçünden Eylülün 14 nün sabahına kadar bütün şiddetiyle ...devam etti. ...Bu 23 Ağustostan 12 Eylülle kadar geçen zaman zarfında düşmanın ilerliyebilmiş olduğu saha vasatı olarak 51 kilometredir. Yani 3 saatlik bir mesafedir. Bu 3 saatlik mesafe zaten bir harb meydanıdır. Bu 3 saat dâhilinde kıtaatımızın bir mevziden diğer mevzie geçmesi manevra icabatından idi. Düşman hiç ümid etmediği öyle aizm bir mukavemete uğradı ki; tamamen şaşırıldı. ...Düşman tamamiyle sarsıldı ve ezildi. Ordumuzu sol cenahından çevirerek Ankara'ya, girmek ve ordumuzu Ankara'dan tecridetmek ve şimale atmak arzu ediyordu. Arz ettiğim gibi Başkumandanımızın vakit ve zamaniyle tedabir ittihaz etmiş olması düşmanın bu plânını tamamen akim bıraktı. Bu sefer düşman ancak cephemizin muhtelif aksamını zorlamaya mecbur oldu. Harb, bu safhaya intikal ettikten sonra kıtaatımızın kahramanlık devirleri başlamıştır. Düşmanın en ziyade maksadı, sol cenahtan, yani Haymana cihetinden ordumuzu ikiye bölmektir. Bunda da zerre kadar muvaffak olmadı.*

...*Anlaşıyor ki; eğer biz milletimizi millî dâva için tenvir edersek, millet sebebi harbi bilirse mutlaka âzami kuvvet ve azim ve metanet kesbedecektir. Milletimizin göstermiş olduğu bu harikaları, aynı zamanda, kendisinin millî dâvası için harb ettiği hakkında tatmin edildiğine atfediyorum. ...Askeri daima irşadetmek lâzımgelir, asker daima kendi dini, namusu için muharebe ettiğini ikna ve ilân edilmek ister ki; daha birçok harikalar gösterebilir.*

...*kanaatim budur ki, düşman ordusu tek mil emeliyle, plâniyle sarsılmış, mağlub edilmiştir. Karşımızda ricat halinde değil, fırar halinde bir düşman vardır. Bu galebe yalnız Yunanlılara karşı bir galebe değildir. Yunan aleyhimize teşvik eden mütteliklerine karşı da kazanılmış bir galebedir. ...Bu dâva o kadar mukaddestir ki ve o kadar meşrudur ki sonuna kadar bunu devam ettireceğiz ve inşaallah kazanacağız. ...tabiidir ki tarihte emsalsiz olarak milletimizin göstermiş olduğu azim ve metanet, fedakârlık ve bu gayrettir ki bu zaferi kazanmıştır. Millet bu dâvanın kendi dâvası olduğunu*

ve bu işin kendi işi olduğunu idrak ettiğinden tekmil varlığını ordusuna sarf etmiş ve bu sayede zaferi elde etmiştir. ...biz galebe ettik, ordumuz galebe etmişti, fakat arkadaşlar zaferin iptidasındayız, zaferi nihainin henüz mebdeindeyiz. Nihayete varmak için birçok müşkülât itham edeceğiz. Belki yine buhranlı ve nazik devrelerimiz olacaktır. Binaenaleyh galebe ettik diye âsabımızı gevşetmek, mesaimizi gevşetmek katiyen doğru değildir”¹⁶.

Daha sonra yine aynı oturumda Mustafa Kemal Paşa’dan gelen bir harb raporu okunmuş¹⁷, Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Umumi Harekâtı Harbiye ve Haricî Ahval Hakkında beyanatta bulunmuş bu beyanatta şunları dile getirmişti; “ ...Üzerimize saldıran Yunan kuvvetleri böyle Türk kuvvetlerine çarparak parçalandıkça, hakikaten bizi imha etmek isteyen düşmanlarımız daha büyük mikyasta tedbirler, teşvikler icra etmek ve hırslar uyandırmakla meşgul oldular ve bütün bu mesai neticesinde Yunanistan’ın hemen tekmil kuva-yi müsellâhasından mürekkep, fevkalâde mükemmel, mücehhez, kuvvetli büyük bir orduyu Anadolu’nun içerisine saldırdılar.

...Düşman Sakarya karşısına geldikten sonra almış olduğu tertibatın ordumuza taarruza ve ordumuzu arzu ettiği gibi mağlub etmeye müsaid olmadığını anlamış olacaktır ki; 13 Ağustos’tan 23 Ağustos’a kadar mühim bir hareket yapamadı.

...Düşmanın bu yeni tertibatı sevku’l-ceyşisinden takibettiği nokta-i nazar, kuva-yi asliyesi ile ordumuzun sol cenahını ihata ederek ordumuzu imha etmek ve ondan sonra Ankara’ya gelip Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümetini dağıtmak ve bütün Anadolu’ya hâkim olmaktı.

...Düşman ...öyle birtakım emeller peşinde o kadar hayalât arkasında geziyordu ki, bu mağlûbiyeti bir türlü kendi kendine itiraf etmek istemiyordu.

¹⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, Cilt 12, İçtima 77, Celse 1, s. 233-237 (17 Eylül 1921).

¹⁷ Bu raporda; “Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisisanisi Adnan Beyefendiye,

1. Sivrihisar’da iğtinam edilen malzemeden başka birçok düşman kumandanları ve zabitlerinin de eşyası ele geçmiş ve bu meyanda düşman ordusu Başkumandanı Papulas’ın beş adet nişanı bulunmuştur. Mezkûr nişanlar hâtırai zafer olmak üzere oradaki kumandanımız tarafından orduya takdim edilmiştir.

2. Düşmanın yan ve gerilerinden taarruz ve takibatımız devam ediyor. Yeniden birkaç nakliye koluna taarruz edilerek bu kollar kısmen iğtinam ve kısmen tahribolunmuştur.

3. Düşman hattı ricatini katlederek 14 Eylül’de Sivrihisar’a baskın yapan kıtamız kumandanının verdiği raporlardan birisinin sureti aynen berveçhi âtidir:

Sivrihisar’da Yunan hastanesinde otuz kadar Yunan mecruhlarını ziyaretle hatırlarını sordum. O esnada düşman taarruza başlamakla Yunan tabibleri esir edilmiş olduğundan mecruhini yerliden iki Müslüman tabibe teslimen ve her ihtiyaçları temin edilerek yerlerinde bırakılmıştır”; denilmekte idi; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, Cilt 12, İçtima 77, Celse 1, s. 237 (17 Eylül 1921).

Onun için Eylül'ün beşinci günü dahi toplıyabildiği son ihtiyarlariyle son bir taarruz ve mezbuhane bir harekette bulunmaktan men'i nefsedemedi.

...6 Eylül'de artık düşmanın harekete ve faaliyete mecali kalmadığı tamamen görünüyordu. Fakat, mukavemetin ne dereceye kadar kırıldığını anlamak için derhal cephemizin merkezinden mukabil taarruza geçildi. Takriben iki firkalık bir cephe üzerinde bu taarruz harekâtı icra olundu ve muvaffak olundu ve zamanın müsaid olduğu derecede ileriye gidildi. Eylül'ün sekizinci günü bu harekâta devam edildi. Ve yine istihsal edilmiş olan muvaffakiyet tezyid olundu ve artık kanaat geldi ki, düşman ordusunun tepelenmesi zamanıdır. Binaenaleyh daha esaslı ve daha umumi surette istihzarata başlanıldı. Eylül'ün dokuzuncu günü istihzarat ile vakit geçirdik, on Eylül günü bütün ordu cephesinde ve bilhassa düşmanın sol cenahı aleyhinde Beylikköprü şarkında bulunan kuvvetlerine umumi taarruz icra ettik. Bu taarruzumuz pek kısa bir zamanda gayet büyük netayic verdi, düşman ...perişan bir surette Beylikköprü istikametinde kaçmaya başladı.

...12 Eylülde ordumuz şedit hareketlerle taarruza devam etti ve düşman bütün gayretlerine rağmen en mühim mevazii süngülerimize terk etmek mecburiyetinde kaldı. Kartaltepe'yi Beştepeler'i ve onun cenubunda uzayan mevazii bırakmış idi. Zaten düşman ordusunun maddiyat ve maneviyatı bozulmuş ve sarsılmıştı. Bu darbenin tesiri altında artık muntazam bir ricat manzarasını da kaybederek perişan bir halde bir an evvel nehrin garbına atılmaktan başka bir şey düşünmedikleri anlaşılıyordu. Nihayet 13 Eylül'de bu saha düşmandan tamamen tathir edilmiş bulunuyordu.

...Efendiler; Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusunun Sakarya'da kazanmış olduğu meydan muharebesi pek büyük bir meydan muharebesidir. ...Kahraman Türk neferi Anadolu muharebelerinin mânasını anlamış, yeni bir mefkure ile muharebe bitmiştir. Efendiler, böyle evlâtlara ve böyle evlâtlardan mürekkep ordulara malik olan bir millet elbette, hakkını ve istiklâlini bütün mânasiyle muhafaza etmeye muvaffak olacaktır. Böyle bir milleti istiklâlinden mahrum etmeye kalkışmak hayal ile işigaldir.

...Efendiler, ...diğer bâzı devletlerin de büyük muavenetleriyle takviye eyledikleri hakikaten mükemmel ve kuvvetli orduların mağlûp etmek için kendimizde bulduğumuz kuvvet ve kudret dâvamızın meşruiyetindedir. Filhakika biz hududu millîmiz dâhilinde hür ve müstakil yaşamaktan başka bir şey istemiyoruz. ...Yunanlıların medeniyeti efendiler, yangın, mazlum insanların kanına, malına, canına, ırzına tecavüz ve masum kadın ve çocukları katletmektir. İtilâf devletlerinin gözleri önünde cereyan eden bu şenaetler, Yunanlıların Anadolu'ya getirmek istedikleri medeniyetin asar-ı menfüresidir.

...Şüphesiz hukukumuzu temin edinceye kadar silâhımızı elden bırakamayız. Fakat bundan, bizim müfrit harb taraftarı olduğumuz zannolunmasın. Böyle bir telâkki kadar büyük haksızlık olamaz. ...itilâf devletleri dahi mevcudiyet ve istiklâl-i millîmizi tanıdıkları takdirde onlarla da aramızda hiçbir sebab-i ihtilâf kalmıyacaktır ve derhal sulh ve münasebat teessüs edebilir. Açık ve hakiki cephemizi tamamen arz edebilmek için işte bu kürsüden ve teşriî, icraî salâhiyet-i vastaya malik olan Heyet-i Celilenizin Reisi sıfatıyla beyan ederim ki: Biz cenk değil, sulh istiyoruz. Sulh yapmaya hazırız ve bence buna mâni hiçbir sebep yoktur. Eğer Yunan ordusunun bizi, meşru olan haklı olan dâvamızdan sarf-ı nazar ettireceği düşünülüyorsa, bu gayr-i mümkündür. ...Efendiler, harekât-ı askeriyemiz hakkında son malûmatı ve son sözü söylemiş olmak için arz ederim ki: Ordumuz vatanımız dâhilinde bir tek düşman neferi bırakmayıncaya kadar takip, tazyik ve taarruzuna devam edecektir ”¹⁸.

Bu konuşmanın tamamlanmasından sonra Vehbi Bey (Karesi)‘in Reis ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa’nın beyanatının aslı ile beraber Fransızca tercümesinin derhal bastırılarak bütün dünyaya neşir ve ilan ettirilmesine dair takrirî okunmuş¹⁹, oy’a sunulan bu teklif müttefikan kabul edilmişti.

Sakarya Zaferi’nin ardından telgraflar gelmiş ve gelen bu telgraflar okunmuş²⁰, İbrahim Süreyya Bey (Saruhan) ile 62 arkadaşı, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Gazilik Unvanı Verilmesine ve Müşirlik Rütbesi Tevcih Edilmesine Dair Kanun Teklifi sunmuşlar, maddeleri ile birlikte oy’a konulan kanun teklifi “Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Gazilik Unvanı İta ve Rütbei Müşiri Tevcihine Dair Kanun” şeklinde müttefikan kabul edilmişti.²¹

Uhdesine tevcih edilen Gazilik unvanı ve Müşirlik rütbesi münasebetiyle Mustafa Kemal Paşa; “...Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusunun Sakarya’da ihraz etmiş olduğu muzafferiyet hasebiyle birkaç gün

¹⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, Cilt 12, İçtima 79, Celse 1, s. 255-262 (19 Eylül 1921).

¹⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, Cilt 12, İçtima 79, Celse 1, s. 262 (19 Eylül 1921).

²⁰ İnebolu halkının Ankara Hükümeti’ni kutlamak ve orduya selamlarının iletilmesi; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, Cilt 12, İçtima 79, Celse 1, s. 254 (19 Eylül 1921); Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, Beşinci Grup Kumandanı Fahreddin Bey’in; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, Cilt 12, İçtima 80, Celse 1, s. 271 (22 Eylül 1921); ve Muş Müdafai Hukuk ve Harput Belediye Riyasetinin tebrikleri; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, Cilt 13, İçtima 90, Celse 1, s. 131 (10 Ekim 1921); Çatalca Müftüsü Osman Efendi ile iki arkadaşının Milli zaferin temadisi temenniyatına ve Meclis ile orduya selâmlarının iblâğ edilmesine dair; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, Cilt 14, İçtima 113, Celse 1, s. 257 (19 Kasım 1921).

²¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, Cilt 12, İçtima 79, Celse 1, s. 263-264 (19 Eylül 1921).

evvel Meclisi Âlinizden vuku bulan tebrikâta ancak bugün arzı teşekkürat etmek fırsatına nail oluyorum. Aynı zamanda bugün uhde-i âcizaneme tevcih buyurduğunuz unvan ve rütbeden dolayı suret-i mahsusada minnet ve şükranımı arz ederim. İhraz edilen bu muvaffakiyet Heyet-i Celilelerinin iradesiyle kuvvet bulan ordumuzun iradesi sayesinde düşman ordusunun iradesinin kesredilmesi suretiyle tecelli etmiştir. Binaenaleyh taltifatınızın hakiki muhatabı yine ordunuzdur. Bunun için ordu namına da, kendi namına da arz ettiğim teşekküratımı ilâveten tekrar etmeyi bir vazife addederim²² diyerek, teşekkür ediyordu.

Ayrıca, Sakarya Muharebesi'nde fedakârlık gösteren 234 zatın İstiklâl Madalyasıyla Taltiflerine Dair İcra Vekilleri Riyaseti Tezkeresi okunmuş, oy'a konulan 234 zatın İstiklâl Madalyası İle Taltifine Dair Teklif kabul edilmişti²³.

4. 10. 1338 tarihli oturumda Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin son harbin tafsilâtına dair beyanatında; ... Arkadaşlar; ...bu kürsüden beni Başkumandan tâyin etmiş olduğunuz zaman arz-ı teşekkür ederken demiştim ki memleketimizi çiğnemek üzere, memleketimize giren Yunan ordusunu harim-i ismetimiz de boğacağız. Bu sözümde hata etmemiş olduğumu hâdisat ispat etti zannederim, Hakikaten Yunan ordusu harim-i ismetimizde tamamen boğulmuştur. ... o gün bu kürsüyü terk ettikten sonra Sakarya gerilerine kadar gelmiş olan ordumuza; mülâki olmuştum. Cümlelerin hatırındadır ki; yirmi bir gün ve yirmi bir gece devam eden Sakarya Meydan Muharebesi'nin son günlerinde ordumuz düşmanın sol cenahına mukabil taaruzla geçti ve bunun neticesi olmak üzere çok kuvvetli ve çok mücehhez olan Yunan ordusu mağluben ricate mecbur oldu ve ondan sonra tekrar bu kürsüye geldim. Dedim ki; Kararımız en son düşman neferini vatanımızdan kovuncaya kadar, taaruzla devam etmektir, düşmanı takip ve tazyik eylemektir. Bu sözümü harfiyen takip ve tatbik etmiş olduğumu vekayi ispat ettiği gibi, şimdi vuku bulacak olan maruzatımla da izah etmiş olacağım. Hakikaten o gün için, düşman ordusunu takip etmek hususunda verilen karar, bu zamana kadar mahfuz kalmıştır. Fakat arkadaşlar; şunu itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki; ordumuzun o günkü hali, vaziyeti, şeraiti ve vesaiti hemen uzun mesafeler üzerinde seri harekât icrasına müsait bulunmuyordu. ... Fakat hakikati kati olarak herkesin bilmesi lâzımdır ki; bu senenin evasıtında ordumuz düşman ordusunu mağlûp ve münhezim etmek için lâzım gelen kuvvet ve kudreti iktisabetmiş bulunuyordu²⁴ sözleriyle,

²² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt 12, İçtima 79, Celse 2, s. 264 (19 Eylül 1921).

²³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt 13, İçtima 83, Celse 1, s. 53-55 (29 Eylül 1921).

²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, İçtima 112, Cilt 23, s.264-265.

Sakarya Zaferi'nin Türk istiklal mücadelesinde önemli bir safha olduğunu bu zafer ile inisiyatifin Türk ordusuna geçtiğini dile getiriyor, 3 Mart 1339 Cumartesi günü yapılan müzakerede Lozan Konferansı'nda takip olunacak iktisadî ve malî mesai ile mesail-i arziye ve siyasiyedeki esasat ele alınmış, söz alan Mehmet Şükrü Bey (Karahisarî Sahip), Lozan'da kabul edilmesini istedikleri maddelerin kabul edilmemesi durumunda; "...Sakarya'nın önüne geldiği zaman korkmayan bu millet, bütün fedakarlığı yapan millet, bu Meclis o zaman harpten korkmamış, bütün varlığıyla harp etmişti"²⁵ diyerek, 4 Mart 1339 günü Lozan Konferansı'ndaki tekalifi sulhiye üzerinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey, Hariciye Vekili İsmet Paşa ve Sulh Heyeti Murahhasa müşavirlerinden Diyarbekir Mebusu Zülfü Bey'in izahatı ile ilgili yapılan müzakerede Hüseyin Avni Bey (Erzurum); "İsmet Paşa Hazretlerinden son ricam: Avrupa'yı gezdiler dolaştılar. Görsünler ki kendisini dinleyen daha böyle bir muzafferiyet kimseye nasip olmamıştır. İnönü Zaferi o kadar büyüktür ki başındaki kalpağı ile elini arkasına koyarak gitti. Efendiler bu hangi sayede, bu hangi kuvvetle? İnönü sayesinde, Sakarya sayesinde, İzmir sayesinde gittiğini unutmayın ve onunla iftihar etsin"²⁶ cümleleriyle, 6. 3. 1339 günü Lozan Konferansı'ndaki Tekâlif-i Sulhiye Üzerinde Müzakerat ve İcra Vekilleri Heyetine İtimat Takririnin kabulü ile ilgili söz alan M. Durak Bey (Erzurum); "Efendiler, akıllara hayret verecek surette yirmi bir gün ve yirmi bir gece devam eden bir harb neticesinde, yine muzaffer oldunuz ve düşmanımızı memleketin bir köşesine attınız"²⁷ sözleriyle, Sakarya Zaferi'ne atıfta bulunuyorlar ve gerekirse savaşmaktan korkulmamasını dile getiriyorlardı.

Sonuç

Avrupalı büyük devletler, "Hasta Adam" olarak niteledikleri Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırma fırsatını Birinci Dünya Savaşı galibiyeti ve 30 Ekim 1918'de Türklere imzalattıkları Mondros Mütarekesi ile ele geçirdiklerine inanmışlar, elde ettikleri menfaatleri meşrulaştırmak istemişler, direnişlerin kırılmasını işgallerle ve gözdağıyla gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

TBMM, başlatılan haksız işgaller ve bu işgaller karşısında, Mustafa Kemal Paşa'nın ön ayak olduğu direnmenin ve meşrulaşma çabalarının bir

²⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, İnikad 3, Celse 1., 2. ve 3., Cilt 28, s.34.

²⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, İnikad 4, Celse 1. ve 2., Cilt 28, Ankara, 4 Mart 1339, s. 95.

²⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, İnikad 6, Celse 1., 2. ve 3., Cilt 28, Ankara, 6 Mart 1339, s.151.

neticesi olarak ortaya çıkmış, milletin yüksek çıkarları aleyhine yapılan haksız eylemleri bertaraf etme yolunu tutmuştur.

Siyaset adamları ve onların, Meclisteki konuşma, davranış ve zamanın şartları içerisindeki faaliyetleri belirleyici olmuş, Türk istiklal mücadelesinin önemli bir safhasını oluşturan Sakarya Zaferi ile ilgili de önemli tespitlerde bulunmuşlardı.

Sevr Antlaşması'nı Şûra-yı Saltanat 22 Temmuz 1920'de *“zayıf bir mevcudiyeti, mahva tercih”* düşüncesiyle onaylamış, Büyük Millet Meclisi ise; *“Sevr Muahedenamesi ortada buldukça hiçbir İtilaf Hükümetleriyle hiçbir sebep ve bahaneyle akd-i musalâha edemeyiz”* diyerek, bu antlaşmaya karşı çıkmış, içinde bulunulan zor şartlarda *“Tenkit sırası değildir, iş zamanıdır. İş sahasına geçelim ve bu millet bu gayretle katiyen kurtulacaktır, muzaffer olacaktır”* denilerek, kararlılık dile getirilmiş, askerinin ihtiyaçlarının temin ve işin demir ellere tevdi edilmesi ile düşmanın yüzü geldikleri yöne çevrilmiş, Türkiye'nin tek bir kolordusu, Yunanistan ordularıyla çarpışmış, Sakarya Zaferinin önemi; *“...Türk askerinin süngülerinden kurtulmak isteyen düşman ordusuna esna-yi ricatte aman verilmemiş ve mühim kuvvetleri Sakarya şarkında imha olunmuştur. Sakarya'dan geçerek şaşkın ve gayrimuntazam garba teveccüh eden kısımlarının dahi arkasını bırakmayarak masum Türk milletinin hayat ve istiklâline canavarca tecavüz edenlere lâyük cezayı vermek için ordumuz sönmez bir azim ve celâdetle vazifesini ifaya devam ediyor”* şeklinde belirtilmiştir.

“... Hudud-ı milliyemiz dâhilinde müdahale-i ecnebiyeden azade olarak her medeni millet gibi hür yaşamaktan başka bir gayesi olmıyan Türk milletinin hakk-ı meşruu nihayet âlem-i insaniyet ve medeniyet tarafından teslim olunacaktır” denilerek, ümitvar olunmuş, mücadele sırasında dahi zafere olan inanç; *“Düşman, mezarına yaklaşıyor. ... düşman mezarına yaklaşmış, erimiş ve ezilmiştir. Şimdi de Başkumandanımız düşmanı yerin dibine gömmekle meşguldür”* cümleleriyle ortaya konulmuştur.

Sakarya Zaferi, yalnız Yunanlılara karşı bir zafer değil, müttefiklerine karşı da kazanılmış bir zafer olmuş, dâvanın mukaddes ve meşru olduğuna inanış ve bilinç; *...zaferin iptidasındayız, zafer-i nihainin henüz mebdeindeyiz. Nihayete varmak için birçok müşkülât iktiham edeceğiz. ...galebe ettik diye âsabımızı gevşetmek, mesaimizi gevşetmek katiyen doğru değildir. Bu zaferi temin için biz çalıştı isek; asıl zaferden sonra beklediğimiz şeyler için on misli fedakârlık etmek ve mücahedemizin devamını bir ay için değil, bir sene, iki sene için göz önüne getirerek, tâ zafer-i nihaiye kadar”* sözleriyle dile getirilmiştir.

“Bizzat muharebe meydanındaki tedabiriyle muzafferiyetin âmil ve mücessiri olmuş olan Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Müşirlik rütbesi ve Gazilik unvanı tevcihini teklif ve istirham ederiz. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu teveccühünün milletimiz tarafından doğrudan doğruya bütün orduya müteveccih bir eseri takdir ve taltif olacağı kanaatinde bulunduğumuzu arz eyeriz” şeklindeki bir önerge ve Meclisin büyük bir çoğunluğunun bu önergedeki dilekte birleşmesi üzerine, Türk milletinin bir şükranı olarak Mustafa Kemal'e Müşirlik (Mareşallik) rütbesiyle Gazilik unvanı verilmiştir.

Zaferin siyasi alanda olumlu sonuçları hemen kendisini belli etmiş; Sovyet Rusya'nın aracılığıyla Sakarya Savaşından bir ay önce Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan ile yapılmış olan antlaşma, 13 Ekim 1921'de Kars'ta imzalanmıştır. Fransızlar da Londra Konferansı'ndan sonra Bekir Sami'nin imza ettiği antlaşmaların Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nce dikkate alınmadığını görmüşler, Türklerle yeniden anlaşma imkanları aramaya başlamışlardır. Franklin Bouillon'u Türk görüşünü öğrenmek için gayri resmi olarak Türkiye'ye göndermişler, Fransa Hükümeti Türklerin davasını anlamış ve zaferden 37 gün sonra Anakra İtilafnâmesini imzalamak durumunda kalmıştır (20 Ekim 1921). 23 Ekim 1921'de İngiltere ile anlaşmaya varılarak Malta'daki Türklerle, Anadolu'da tutuklu bulunan İngilizlerin değişimi sağlanacaktı. Ayrıca, Türk milli kuvvetlerinin derlenip toplanması için gerekli zamanı da kazandırmıştır.

Sakarya Zaferi sonrası Batılı devletlerin Türkiye hakkındaki düşünceleri ve Yunanlılara karşı tutumları değişmeye başlamıştır. İngiltere ve müttefikleri Şark Meselesi'ni görüşmek ve Türk askeri faaliyetlerini durdurmak amacıyla 21-26 Mart 1922 tarihinde Paris'te toplanmış ve 22 Mart'ta Türklere ve Yunanlılara mütareke teklifinde bulunmuşlar, İtilaf Devletleri'nin bu teklifini Yunanlıların hemen kabul etmelerine karşılık, Türk tarafı mütarekeyi prensip olarak kabul etmekle birlikte ateşkes anlaşmasıyla Anadolu'nun boşaltılmasını şart olarak ileri sürmeyi kararlaştırmıştır. 22 Mart 1922 tarihinde yapılan mütareke teklifine cevap vermeye vakit kalmadan İtilaf Devletleri'nin Dışişleri Bakanları barış şartlarını içeren 26 Mart 1922 tarihli ikinci notayı göndermişlerdi. Her iki notanın da taşıdığı ağır şartları göz önünde bulunduran Mustafa Kemal Paşa, esaslı ve büyük bir savaşa hazırlanmak gerektiği kanaatinde idi. Nitekim her iki notaya 5 Nisan 1922 tarihinde verilen cevapta ilke olarak ateşkes anlaşmasının kabul edildiği ancak temel şart olarak Anadolu'nun boşaltılması işine hemen başlanmasının zorunlu olduğu ifade edilmiştir. İtilaf Devletleri 15 Nisan 1922 tarihinde verdikleri cevapta Türk teklifini kabul etmemişlerdi. Esasen bu beklenen bir netice olup, kesin sonuçlu bir

savaşa hazırlanan Türk tarafı, verilen cevapta siyaseten haksız bir duruma düşmemek için ustaca bir diplomasi dili kullanmış, ordunun eksiklikleri tamamlanmaya çalışılmıştır.

Sakarya Zaferi, Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve ordularının kudretini dünya kamuoyuna esaslı bir şekilde tanıtmış, mükemmel ve kuvvetli orduları mağlup edebilmek için mevcut kuvvetin, davanın meşru oluşuna dayandırıldığı, askeri ve siyasi açılardan Türk İstiklal Mücadelesi'nin önemli bir safhasını oluşturmuş ve daha sonra yapılacak olan diplomatik görüşmelerde referans olmuştur.

Kaynakça

ALBAYRAK Mustafa, **Millî Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998, (139-153).

ATATÜRK Mustafa Kemal, **Nutuk**, Cilt II (1919-1927), (Yay. Haz. Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1989.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV (Açıklamalı Dizin İlavesiyle), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.

AYBARS Ergun, **İstiklâl Mahkemeleri (1920–1927)**, C. I-II, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1988.

ÇOKER Fahri, **Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919–1923)**, C. I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1994.

İNÖNÜ İsmet, **Hatıralar**, (Haz. Sabahattin Selek), C. 1, İstanbul 1985.

KILIÇOĞLU Cemil, **Osmanlı'da Son Paşalar**, Kum Saati Yayınları 2006.

OMURTAK Salih ve diğer, "Atatürk", **İslâm Ansiklopedisi**, 1. Cilt Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1993 (718-804).

TANSEL Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt IV, MEB Yayını, İstanbul 1991.

TURAN Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, C. 2, Bilgi Yaymevi, Ankara 1992.

Türk İstiklâl Harbi, Cilt II, Kısım 3, Batı Cephesi, Genelkurmay Başkanlığı Yayını, Ankara 1994.

- TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre I, C. I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985.
- TBMM Gizli Zabıt Celseleri**, Devre I, Cilt 11.
- TBMM Gizli Zabıt Celseleri**, Devre I, Cilt 12.
- TBMM Gizli Zabıt Celseleri**, Devre 1, Cilt 28.
- TBMM Kavanin Mecmuası**, D. I, C. I, No: 2, TBMM Matbaası (Üçüncü Basılış), Ankara 1943.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, Cilt 12, TBMM Matbaası, Ankara 1958.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, Cilt 13.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, Cilt 14.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 1, Cilt 23, TBMM Matbaası, Ankara 1960.
- YALÇIN E.Semih, **Mustafa Kemal Atatürk Hayatı ve Eseri**, Gazi Kitabevi, Ankara 2006.
-(Ed.), **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara 2008.

SAKARYA ZAFERİ'NİN İSTANBUL'DAKİ YANSIMALARI

*Metin AYIŞIĞI**

Türk halkının vatanını savunmak için gösterdiği kararlılık karşısında, Lloyd George'un 10 Ağustos'ta, "Sevr Antlaşması yırtılmış olduğundan silâh ticareti serbesttir"¹ demesine rağmen General Papoulas Yunan ordusuna yürüyüş emrini verdi. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ise beraberinde Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa olmak üzere 12 Ağustos'ta Polatlı'daki cephe karargâhına geldi. 13 Ağustos'ta Türk mevzilerine ileri harekâta başlayan Yunanlılar, 14 Ağustos 1921'de Sivrihisar'ı işgal ettiler.

24-25 Ağustos günleri çok kanlı çarpışmalar meydana geldi. İsmet Paşa çekilmeyi önerdiyse de Fevzi Paşa, adım adım savunma ile düşmanın yıpratılacağını belirterek bu öneriyi kabul etmedi. 31 Ağustos'ta Yunan taarruzunun tehlikeli bir şekilde gelişmesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa, ünlü tarihî bildirisini yayınladı: "Hatt-ı

*müdafaa yoktur. Sath-ı müdafaa vardır. O sath bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanıyla sulanmadıkça düşmana terk olunamaz."*²

4 ve 5 Eylül'de son bir çaba ile saldırılarını sürdüren Yunan kuvvetlerinin Türk süngüsü karşısında ağır kayıplar vererek geri çekilmesi üzerine, Türk ordusu ileri harekâta geçti. 10 Eylül'de başlayan genel taarruz, 12 Eylül günü düşmanın bozguna uğramasıyla sonuçlandı. 13 Eylül'de

* Prof. Dr., Beykent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, I, Ankara 1989, 159

² Atatürk Nutuk, II, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1975, 215

büyük Türk zaferini TBMM'ye bildiren Mustafa Kemal Paşa, aynı gün genel seferberlik ilan etti³. Türk ordusunun Sakarya Muharebesi sırasındaki muazzam direnişine halkın desteği de destanlaşmıştı. Teşkil edilen yardım komisyonları sayesinde, Anadolu'da çarpışan gaziler ve şehit düşenlerin aileleri için büyük miktarlara varan aynî ve nakdî yardımlar yapılmıştır⁴. Bu meyanda Çankırı'da halkın ve Kızılay'ın desteği ile bir hafta içinde 1000 yataklı bir hastane ve Kastamonu'da da 700 yataklı bir hastane teşkil edilmiştir⁵. Ayrıca 9 Eylül 1921 günü "Umumî dua günü" ilan edilerek, bütün İstanbul cami ve mescitlerinde ordunun zaferi için dualar edilmiştir. Ayasofya'da, Matbuat Cemiyeti tarafından okutulan mevlide, saray müezzinlerinden bir heyet de iştirak etmiştir⁶. Sakarya zaferini takiben Başkumandan Mustafa Kemal Paşa cepheden millete yayınladığı beyanname ile bu büyük zaferin Anadolu insanının topyekûn fedakârlığı sayesinde kazanılmış olduğunu bir kez daha ifade etmiştir⁷.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kurduğu düzenli birliklerin ilk savunma savaşı olan Birinci İnönü Savaşı'nın zaferle sonuçlanması, daha sonra kazanılacak olanların ilk habercisi idi. Elde edilen bu büyük başarı yurdun her tarafında sevinç gözyaşlarıyla karşılandı. Mustafa Kemal Paşa, Cephe Komutanı Albay İsmet Bey (İnönü)'i Meclis adına kutladı, Yunan ordusunda büyük moral bozukluğuna sebep olan Türk zaferi, İstanbul basınında günlerce manşetten inmedi. O sırada

Ankara'da bulunan İstanbul Hükümeti Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa, bu galibiyet dolayısıyla genel karargâha giderek umumî sevince katıldı. Bu zaferde büyük rol oynamış olan eski öğrencileri İsmet ve Refet Paşaları kutladı⁸.

³ Bu hususta verilen emrin tam metni için bk. Nimet Arsan, Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Ankara, 1991, s. 429

⁴ Bu yardımlar hakkında geniş bilgi için bk. Metin Ayışığı, 30 Ağustos Zaferi ve İstanbul'daki Yankılan, Tarih ve Toplum, İstanbul 1992, s. 105, sf. 43

⁵ Nurettin Peker, İstiklâl Savaşı'nın vesika ve resimleri, İstanbul 1955, s. 367-368

⁶ İkdâm, 7 Eylül 1921, s. 8792; 10 Eylül 1921, s. 8795

⁷ 14 Eylül 1921 tarihini taşıyan bu beyannamenin tam metni için bk. Nimet Arsan, aynı eser, 431-433

⁸ Metin Ayışığı, Mareşal Ahmed İzzet Paşa (Askerî ve Siyasî Hayatı), T.T.K. yay., Ankara 1997, s. 280

Sakarya zaferiyle ordusuna ve komutanlarına güveni bir kat daha artan Türk halkı âdeta coşmuş, “Hilâl-i Ahmer” için, yardım için açılan kampanyalara büyük destek vermişti. Her kesimden insanlarımızın katıldığı bu kampanyanın ilk iki gününde ulaşılan rakam inanılmaz boyuttaydı.

Daha önce zikrettiğimiz gibi, İstanbul'dan Anadolu'ya yapılan yardımlar aksamadan devam etmiştir. 11 Eylül 1921 tarihinde “İkdam” gazetesinde bir kampanya açılarak, her Türk vatandaşının fedakâr ve kurtarıcı Anadolu'ya şükran ve minnettarlık borcunu ödemek zorunda olduğu belirtilmiştir. Bu borcun bir külot, bir gömlek ve bir çift çorapla da olsa dahi kısmen ödenebileceği vurgulanmıştır⁹. Giderek artan bir coşkuyla haftalarca devam eden bu kampanyalardan birinde çerçevesi bir ilan göze çarpmaktadır: “Müslüman! Kışı ve Anadolu'yu Düşün!..”¹⁰ 13 Ekim 1921 itibariyle Türk ordusu için toplanan yardım, 3013 külot, 3045 gömlek 2787 çift çorap, 326 muhtelif eşya ve büyük miktarda nakit paraya ulaşmış bulunuyordu¹¹. “Hilâl-i Ahmer” ayrıca onbini yün fanila olmak üzere toplam 60.000 lira daha göndermişti¹². Müdafaa-i Milliye Vekili Refet Paşa da, İstanbul'un son yardımları için Hilâl-i Ahmer'e teşekkür etmeyi unutmamıştır¹³.

Yunan ordusunun bozguna uğradığı gün olan 12 Eylül 1921 tarihli İkdam'da Halide Edip Hanım (Adivar), İstanbul gençlerine şöyle sesleniyordu: “... Sultan Ahmet'te, Fatih'te beraber yemin ettik. Bu güzel ve ebedî ahdi size hatırlatıyorum. O günkü yeminimize sâdık kalmamış

⁹ İkdam, 11 Eylül 1921, s. 8796

¹⁰ İkdam, 2 Teşrin-i evvel 1921, s. 8817

¹¹ İkdam, 13 Teşrin-i evvel 1921, s. 8828

¹² İkdam, 31 Teşrin-i evvel 1921, s. 8846

¹³ İkdam, 4 Teşrin-i evvel 1921, s. 8819

olacağım. Kalemimiz ile gözlerimiz İstanbul'dan, Fatih'ten arkadaş fırkanın ayak seslerini bekliyor¹⁴. Bunun yanısıra geliri Anadolu'daki gazilerimize verilmek üzere, İstanbul'da matbuat cemiyetinin girişimi ile büyük bir müsamere tertip edilmiştir. Bu tertip komitesinin başkanlığını ise Prenses Zehra Halime Hanım üstlenmiştir.”¹⁵ Yine 3 Ekim tarihli İkdam'da şöyle bir haber yer almaktadır: “İstanbul'un büyüklerine çocuklardan bir ders: Gazi amcalarının ellerini öpmek için diye toplayabildikleri, arttırabildikleri 5 lirayı Hilâl-i Ahmer'e gönderdiler.”¹⁶

Sakarya Zaferi'nden sonra Mustafa Kemal Paşa'ya Gazi unvanı ve Mareşal rütbesi verildi. Gazi'nin ilk işi, silâh arkadaşlarına şu kadirbilir mesajı göndermek oldu:

Neferlere

Kurtuluş için yaptığımız bu savaştan çok daha evvel sizi başka muharebe meydanlarında da tanımış idim. Dünyanın hiçbir ordusunda yüreği seninkinden daha temiz; daha sağlam bir askere rast gelinmemiştir. Her zaferin mayası sendedir. Her zaferin en büyük payı senindir... Kanaatinle, imanıyla, itaatle hiçbir korkunun yıldıramadığı demir gibi pak kalbinle düşmanı nihayet alt eden büyük gayretin için minnet ve şükranımı söylemeyi nefsimde en aziz bir borç bildim. Sizin gibi kumandanları, zabıtları, neferleri olan bir millete yad elleri altında köle olmak mümkün değildir. Bu defa Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hakkımda yeni bir rütbe ve Gazi unvanıyla tecelli eden iltifat ve teveccühü, doğrudan doğruya size racidir. Milletten verdiği bu rütbe ile yükselen ordu, en şerefli ve en ulu bir gaza ile mümtaz olan, gene ordudur. Sizin kahramanlığınızla, sizin gösterdiğiniz

¹⁴ İkdam 12 Eylül 1921, s. 8797

¹⁵ İkdam, 21 Teşrin-i evvel 1921, s. 8836

¹⁶ İkdam, 3 Teşrin-i evvel 1921, s. 8819

nihayetsiz fedakârlıklar pahasına kazanılan büyük muzafferiyetin millet tarafından takdirine delâlet eden bu unvanı ve rütbeyi ancak size izafe ederek, bütün askerlik hayatımın en büyük sermaye-i iftiharî olarak taşıyacağım, Cenâb-ı Hak, giriştiğimiz kurtuluş mücadelesinde şerefli silah arkadaşlarıma kendilerini temyiz eden asaletin, civanmertliğin, kahramanlığın hakkı olan kati halâsı nasib etsin. 20 Eylül 1337. Başkumandan Mustafa Kemal.

Sakarya Zaferi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, Anadolu'da ve İstanbul'da büyük bir coşku içinde kutlanmıştır. Zaferin kazanıldığı ilk gün yani 13 Eylül günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin oturumunda zaferi değerlendiren heyecanlı konuşmalar yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, zafer dolayısıyla millete bir beyanname yayınlamış ve beyanname, 15 Eylül günü Meclis'te coşku içinde okunmuştur¹⁷.

Bu muazzam muharebelerde, erinden başkumandanına kadar herkesin inançla, yılmadan herşeyini, varını, yoğunu ortaya koyması zaferi sağlamıştır. Anadolu insanı cephe gerisinde kadınıyla, yaşlısıyla canla başla çalışmış, yokluklar içinde yeni mucizeler yaratmıştır. Yunanlılar "Büyük Yunanistan", Türkler ise "Vatanları" için çarpıştılar. Bu mücadele, büyük bir milletin yeniden varoluş savaşıdır. 21 Ekim 1920 tarihinde iktidara gelen son Osmanlı Hükümeti olan Tevfik Paşa kabinesinin Anadolu mücadelesine katkısı inkâr edilemez. Bu hükümet döneminde İstanbul Polis Müdürlüğü'ne getirilen, aynı zamanda "Millî Müdafaa Teşkilatı" Merkez Heyeti Başkanı olan Miralay Esat (Sonra Paşa) Bey ile Harbiye Nazırlığına getirilen Ziya Paşa'nın çok büyük hizmetleri olmuştur. İstanbul halkı askeri, memuru, işçisi, esnafı, aydını her kesimden insanı ile hep Anadolu hareketinin yanında yer almıştır. İstanbul'daki cemiyetler içinde Hilâl-i Ahmer'in, gizli teşkilâtlarda görev alan sivil ve askerî memurların, fevkalâde hizmetleri olmuştur. Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver)'in, "İstanbul, Ankara ile birlikte hem ağlamış ve hem de gülmüştür"¹⁸ sözü bir gerçeği ifade etmektedir.

Kaynakça

Arsan, Nimet, Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Ankara 1991.

Atatürk, Nutuk II, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1975.

¹⁷ Emine Gümüş," Milli Mücadelede Kazanılan Zaferlerin Kamuoyundaki Yankıları ve T.B.M. Meclisi ile Komutanlara Gönderilen Mesajları (1921-1922)", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.36, Konya 2008.

¹⁸ Gotthard Jaeschke, aynı eser, I, 169.

Ayışığı, Metin, Mareşal Ahmed İzzet Paşa (Askerî ve siyasî hayatı), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1997.

Ayışığı, Metin, 30 Ağustos Zaferi ve İstanbul'daki Yankıları, Tarih ve Toplum, İstanbul 1992.

Gümüş, Peker, Milli Mücadelede Kazanılan Zaferlerin Kamuoyundaki Yankıları ve T.B.M. Meclisi ile Komutanlara Gönderilen Mesajları (1921-1922)”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008.

İkdam, İstanbul 1921.

Jaeschke, Gotthard, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, I, Ankara 1989.

Peker, Nurettin, İstiklâl Savaşı'nın Vesika ve Resimleri, İstanbul 1955.

SAKARYA ZAFERİ MÜNASEBETİYLE TBMM VE KOMUTANLARA GÖNDERİLEN TEBRİK TELGRAFLARI VE BU TELGRAFLARA VERİLEN CEVAPLAR

*Osman AKANDERE**

Giriş

I. Dünya Savaşı'nın mağlubiyetle sonuçlanması üzerine Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalan Osmanlı Devleti, Mütareke hükümleriyle “işgallere hazır” bir devlet haline getirilmiştir. Nitekim işgaller Mütareke'nin imzasının akabinde birer birer gerçekleşmeye başlamış, özellikle de 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali sonrasında “İtilaf Devletleri'nin güdümünde” hareket eden Yunanlılar Anadolu içlerine doğru ilerlemeye başlamışlardır. Bu ilerleyiş Türk Milleti tarafından tepki ile karşılanmış, milis kuvvetleri oluşturulmak suretiyle Yunan ilerleyişi durdurulmaya çalışılmıştır. Fakat milis kuvvetleri büyük fedakârlık göstermelerine rağmen işgalci Yunanlıları durdurmayı başaramamışlardır; bunun yanında Yunanlılarla mücadelede büyük fedakârlıklar gösteren bazı milis kuvveti liderlerinin keyfi davranışları da millet nezdinde hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Bu durum karşısında Büyük Millet Meclisi de milletle, mücadeleciler arasında kuvvetli bir “birlik ve beraberlik” sağlamak amacıyla “düzenli ordu”ya geçmeyi bir ihtiyaç olarak görmüş ve nihayetinde de “düzenli ordu”ya geçilip Batı Cephesi Kumandanlığı olarak Yunanlılarla “yeni bir ruh” ve “yeni bir heyecan”la mücadeleye girilmiştir.

“Düzenli ordu”ya geçişle birlikte, bu geçişe karşı çıkan Çerkez Ethem isyana yeltenmiştir. Bu karışık ortamdan faydalanmak ve Sevr'i kabul ettirmek amacıyla Yunanlılar, İngilizler gibi büyük devletlerin desteğiyle 6 Ocak 1921 tarihinde Bursa ve Uşak bölgelerinden Eskişehir-Afyon hattına doğru ilerlemişlerdir. Nihayetinde 9-10 Ocak tarihinde İnönü mevkiinde gerçekleşen muharebeler neticesinde Yunan kuvvetleri 11 Ocak 1921 tarihi itibarıyla tekrar Bursa hattına geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Böylelikle

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

I. İnönü Zaferi elde edilmiştir. Fakat Yunanlılar bu savaşı bir “*taarruzî keşif*” olarak kabul edip yenilgi olarak görmemişlerdir. Oysa “*ne derlerse desinler strateji kurallarına riayet etmedikleri için Yunanlılar dünya efkârında mağlup olmuşlardır*”.

Millî Mücadele’nin “*düzenli ordu*”sunun kazandığı ilk zafer olması hasebiyle de büyük önemi haiz olan bu zafer, Türk Milleti’nin “*mücadele azmi*”ni artıran en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır: Çünkü Çanakkale Zaferi’ni aradan çıkarttığımız zaman Türk Milleti’nin uzun zamandan beri ciddî bir zafer kazanmadığını görürüz. Çanakkale Zaferi büyük bir zafer olmasına rağmen, meselâ o dönem boğazı geçemeyen İtilaf Devletleri, daha sonra Mondros Mütarekesi ile birlikte boğazı geçip İstanbul’a girmişlerdir. Hatta 16 Mart 1920’ye gelindiğinde de İstanbul resmen işgal edilmiştir. İşte Çanakkale’de düşmanın geçişine müsaade etmeyen milletin o azimli mücadelesi, “*düzenli ordu*”nun kurulması ile yeniden kendini göstermiş ve “*istiklalin sağlanması*” için yeni bir ruh ve heyecanla mücadele edilmiş, böylelikle de I. İnönü Zaferi kazanılmıştır. Ayrıca bu zafer hem Meclis hem de halk nezdinde büyük coşku ile kutlanmıştır. I. İnönü Zaferi sonrasında Ankara Hükümeti Londra Konferansı’na çağrılmıştı. Londra Konferansı’nın İtilaf Devletleri ve Yunanlıların istekleri doğrultusunda gerçekleşmemesi üzerine Yunanlılar, kendi ifadeleri ile “*taarruzî keşif*”teki yenilgilerini zafere dönüştürebilmek için hazırlıklara girişmiş ve Sevr’i kabul ettirmek adına yeni bir taarruz hesabı içerisine girmişlerdi. Nitekim Yunanlılar I. İnönü Zaferi ile geri çekilmek zorunda kaldıkları Bursa-Uşak hattından 23 Mart 1921’de tekrar harekete geçmişlerdir. Yunanlılar 26 Mart’ta İnönü mevkillerine gelmişler ve buradaki muharebeler neticesinde çok sayıda kayıplar vererek 1 Nisan 1921’de tekrar geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Böylelikle Bozüyük ve Afyon, Yunan işgalinden kurtarılıp büyük bir zafer kazanılmıştır. “*Düzenli Ordu*”nun kazandığı ikinci zafer olan II. İnönü Zaferi gerek TBMM gerekse de millet nezdinde büyük bir coşku ile kutlanmıştır.

Fakat Türk Ordusu II. İnönü Zaferi’nden sonra Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri neticesinde Sakarya’nın doğusuna çekilmek mecburiyetinde kalınca, Yunanlılar, kesin zafere ulaşmak ve Türklere Sevr Antlaşması’nı kabul ettirecek bir ileri harekâtı başarabilmek için hazırlıklara başlamışlardır. Türk Ordusu’nun Sakarya’nın doğusuna çekilmesi ile birlikte Mecliste bir tereddüt hâsıl olmuş, en nihayetinde Mustafa Kemal Paşa Meclis tarafından 5 Ağustos 1921 tarihinde “*Başkomutan*” seçilmiştir Mustafa Kemal Paşa derhal harekete geçerek Başkomutan sıfatıyla Tekâlif-i Milliye Emirleri’ni yayınlamış, bununla da ordunun en acil ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflemiştir. Türk Milleti’nin büyük fedakârlığı neticesinde “*eldeki mevcut*

kaynaklar” nispetinde hazırlıklarını tamamlayan Türk Ordusu, 23 Ağustos 1921 tarihinde başlayan Yunan taarruzuna karşı cansiperane bir mücadele sergilemiş ve nihayetinde 13 Eylül 1921 tarihi, Türk Ordusu ve Türk Milleti’nin kat’î zaferi olarak tarihe kaydedilmiştir. Bu muharebede Tekâlif-i Milliye Emirleri, Ordu - Millet dayanışmasının en güzel örneklerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Meselâ Kars halkı adına Belediye ve Müdafaa-i Hukuk Reisi İbrahim ve azaları tarafından TBMM’ye gönderilen bir telgrafta ordu-millet dayanışmasına misal teşkil edecek şu ifadeler yer almaktadır: “Avrupa devletlerinin ihtiraslarının tatmini için mübarek ve güzel yurdumuza musallat ettikleri Yunan canavarlarının büyük milletimizin azmi sayesinde layık oldukları cezayı pek yakın zamanda bulacaklarına imanımız lâ-yetezelzeldir. Yarım asra yakın bir zaman süren esaretten, büyük Anadolu’nun azimkâr ordusu sayesinde kurtulan livamız halkı bugün memleketin garbında çarpışan orduya, Büyük Millet Meclisi’ne karşı yüreğinde duyduğu şükran borcunu eda için en son fedakârlığı ifâya hazırdır. Cihan şundan emin olsun ki memleketin aksâ-yı garbda zulüm gören bir Türk’ün hakkı ve çiğnenen bir karış vatan parçasının namusu için yurdun enhâ-yı şarkında yaşayan her bir İslam ve Türk’ün yüreğinde sönmez bir intikam ateşi yanıyor. Bütün şehir halkının iştirakiyle akdedilen bir içtima’da livamız halkı hayat ve namusunu borçlu bulunduğu büyük Anadolu’ya karşı son nefesine kadar her türlü fedakârlığı ifaya hazır bulunduğunu zat-ı devletlerine iblağa karar verdiğini livamız halkı namına arz ederiz.” Bu telgrafta da görüldüğü gibi Türk Milleti’ne ordunun Başkomutanı tarafından yüklenen görevler büyük bir fedakârlıkla Türk Milleti tarafından yerine getirilmiştir. Nihayetinde Ordu-Millet dayanışması Türk Ordusu’nun büyük Sakarya Zaferi ile neticelenmiştir. Tabii olarak bu zafer memleketin tamamında büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Bu zafer münasebetiyle Meclis’e ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’ya pek çok tebrik telgrafi çekilmiştir.

Zafer Münasebetiyle Komutanlara Gönderilen Tebrik Telgrafları ve Verilen Cevaplar

Sakarya Zaferi öncelikle TBMM tarafından büyük bir coşku ile karşılanmış ve tebrik edilmiştir. Nitekim “Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine” başlıklı bir tebrik telgrafi çekilmiştir. Bu telgrafta şu ifadelere yer verilmiştir: “TBMM bu günkü içtima’-ı umumisinde millî ordunun müstesnâ fedakârlıklarıyla kazanılan Sakarya Meydan Muharebesi’nin kahramanlarını takdîs ve tebcil eylemiş ve bütün milletin hissiyatına tercüman olarak pek derin olan minnet ve şükranını delalet fahîm-aneleriyle bilumum ordu mensubiyetine arz ve iblâğına karar vermiştir. Meclis, mübeccel ve mükerrer reislerinin düşman

ordusunu düçar-ı inhizâm eyleyen dâhiyane azim ve tedâbiri sayesinde istihsal edilen büyük zaferle müftehir ve aynı azim ve dehânın halâs-ı kat'imize muvassal kudsî yolda kazanılacak muvaffakiyetlerle millet ve memleketin halâs-ı kat'isini te'mîn edeceğine mutmain ve buna muntazırdır¹." Ardından TBMM İcra Vekilleri Heyeti yani dönemin Bakanlar Kurulu tarafından da telgraflar göndermek suretiyle zaferin mimarları tebrik edilmişlerdir. Bakanlar Kurulu, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği tebrik telgrafında şunları dile getirmiştir: *"Asırlardan beri her felaketten sonra daima yeniden dinç ve kavî başını kaldıran Türk Milleti bugün hep birden insan gibi sinnî düşünüyor. Kalbi muhabbetinle dolu. Kurtarıcı büyük evladını bir defa daha takdîs ediyor. Anafartalar kahramanının genç başı üstünde bu defa evvelki şaşalardan başka müebbeden sönmeyecek olan bir Sakarya güneşi parladı. Ordumuzun kuvvetlerini çıktığı inlere doğru süren muzaffer takibini seyrederken bin bir gaza diyarı eski Anadolu'nun dua-yı şükranı ve seninle müftehir ve mağrur arkadaşlarının tebrik ve tebçilini sana yolluyoruz².*" Yine Bakanlar Kurulu tarafından Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'ya da birer telgraf çekilmiş ve Sakarya Zaferi'ndeki fedakârlıkları dolayısıyla kendilerine teşekkürler dile getirilmiştir. Fevzi Paşa'ya gönderilen telgrafta şu ifadeler yer verilmiştir: *"İstiklal mücadelemizde fazl ve hamiyetine dindarane bir hürmetle teveccüh ettiğimiz sevgili reisimizi Sakarya boylarında şer ve şûriş kuvvetlerini ezen millî ordumuzun sevk ve ihzârında bezlettiği ve muhibbi mesai-i üstâdâne tedbirleri dolayısıyla tebrik etmeyi kendimize bir minnet ve şükran borcu bildik³.*" İsmet Paşa'ya gönderilen tebrik telgrafında ise şunlar ifade edilmiştir: *"I. İnönü, II. İnönü zaferleri ve Sakarya'da silahlarımıza temin ettiğiniz parlak muvaffakiyet Türk Milleti'nin istiklal mücadelesinde o kadar aziz bir mevki olan büyük isminizi çok yükseklere kaldıran bir sehpa-yı şeref oldu. Bütün bir cihan hayatına karşı bu kadar mahrumiyet ortasında ordumuzun kazandığı yeni bir mutantan muvaffakiyâtı mes'ûd ve müftehir tebrik ederken son kurtuluş zaferinin de silahlarımıza mev'ûd olduğuna dair taşıdığımız sarsılmaz îmânı tekrar ediyoruz⁴.*" Şark Cephesi Kumandanlığı'ndan da aşağıdaki telgraf gönderilmiştir: *"Büyük*

¹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 18 Eylül 1337 (18 Eylül 1921), Nu: 296; **İkdam**, 23 Eylül 1337 (23 Eylül 1921), Nu: 8808; **Vakit**, 23 Eylül 1337 (23 Eylül 1921), Nu: 1360; **Açıksöz**, 20 Eylül 1337 (20 Eylül 1921), Nu: 288; **Peyam-ı Sabah**, 29 Eylül 1337 (29 Eylül 1921), Nu: 11442.

² **İkdam**, 19 Eylül 1337 (19 Eylül 1921), Nu: 8804; **Vakit**, 19 Eylül 1337 (19 Eylül 1921), Nu: 1356; **Açıksöz**, 15 Eylül 1337 (15 Eylül 1921), Nu: 284.

³ **İkdam**, 19 Eylül 1337 (19 Eylül 1921), Nu: 8804; **Vakit**, 19 Eylül 1337 (19 Eylül 1921), Nu: 1356; **Açıksöz**, 15 Eylül 1337 (15 Eylül 1921), Nu: 284.

⁴ **İkdam**, 19 Eylül 1337 (19 Eylül 1921), Nu: 8804; **Vakit**, 19 Eylül 1337 (19 Eylül 1921), Nu: 1356; **Açıksöz**, 15 Eylül 1337 (15 Eylül 1921), Nu: 284.

mücahedemizin kat'î muvaffakiyetlerini müjdeleyen Sakarya Zaferi Şark Cephesi muntakasının her tarafında 12 Eylül günü ve gecesi tes'üd edilmiş (kutlanmış) ve kahraman ordumuzun tevâli-i nusret ve muzafferiyetine dualar edilmiştir⁵.” Bu zafer öncesi zaferden emin bir şekilde Namık Kemal’in oğlu Ali Ekrem Bey tarafından da bir tebrik telgrafı çekilmiş ve bu telgrafta; *“Türklerin ve Müslümanların topraklarını yağmalayarak, istiklâlini elinden almaya çalışan düşman ordusuna haddini bildiren kahraman ordumuzun zat-ı âlileri başta olmak üzere zabitleri, neferleri tebrik ederim. Zaferden vicdanen emin olduğum için tebriğimi önceden yazıp takdim etmişimdir⁶”* ifadelerine yer verilmiştir. Ali Ekrem Bey burada Türk Ordusu’na olan güvenini ifade etmiş, zaferin kesin olarak elde edileceğine yürekten inanmıştır.

Sakarya Zaferi münasebetiyle Başkomutan Mustafa Kemal Paşa öncelikle Türk Milleti’ne bir beyanname yayınlamıştır. TBMM’de okunan bu beyanname; Ankara’ya girmek isteyen düşmanın pek kanlı bir muharebe neticesinde mağlup edildiği ve kaçan düşman kuvvetlerinin mühim bir kısmının Sakarya’nın doğusunda imha edildiği belirtilmiştir. Yine düşman kuvvetlerinin Anadolu içlerine korkusuzca saldırdıklarından bahsetmiş ve *“Düşünmediler ki Türklerin vatan sevgisi ile dolu olan göğüsleri kendilerinin mel’un ihtiraslarına karşı daima demirden bir duvar gibi yükselecektir.”* demiştir. Millî hudutlar içerisinde bağımsız bir hayat sürmek için çaba harcandığından bahsetmiş ve *“silahlarımızı maksadımız tamamen istihsal olunduktan sonra bırakacağımızdan pek karîb olan bu mes’ud ana kadar kemafi’s-sabık efrâd-ı milletin azamî gayret ve fedakârlık göstermesine intizar eylerim”* demiş ve milleti, Türk Ordusu’na daha çok yardım etmeye çağırmıştır⁷. Mustafa Kemal Paşa, Türk Ordusu’na da bir beyanname yayınlamış ve bu beyanname şunlara yer vermiştir: *“Arkadaşlar! Milletimiz yabancıların elinde köle olmuş görmemek için giriştiğimiz bu muharebede Sakarya muzafferiyeti gibi adı dâimâ anılacak yeni ve büyük bir zafer kazandınız. Benim gibi ömrünü senelerden beri saflarınızın yanında geçirmiş olan bir silah arkadaşınız ezilmiş, kahredilmiş düşmanın ric’atinden sonra hakkınızda duyduğum takdir ve hayreti, minnet ve şükranı ordunun her ferdi memleketin her tarafından duyulacak kadar yüksek sesle söylemeye lüzum gördüm. Sakarya boyunda verdiğimiz*

⁵ **İstikbal**, 17 Eylül 1337 (17 Eylül 1921), Nu: 405; **Vakit**, 19 Eylül 1337 (19 Eylül 1921), Nu: 1356; **Açıksöz**, 15 Eylül 1337 (15 Eylül 1921), Nu: 284.

⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, 22 Eylül 1337 (22 Eylül 1921), Nu: 300.

⁷ **Hâkimiyet-i Milliye**, 16 Eylül 1337, (16 Eylül 1921), Nu: 294; **Vakit**, 17 Eylül 1337 (17 Eylül 1921), Nu: 1354; **İstikbal**, 18 Eylül 1337 (18 Eylül 1921), Nu: 406; **İkdam**, 17 Eylül 1337 (17 Eylül 1921), Nu: 8802; **Açıksöz**, 17 Eylül 1337 (17 Eylül 1921), Nu: 285.

muharebe çok evvelki muharebelerimizde olduğu gibi anavatanın yalnız bir köşesini ufak veya büyük bir parçasını tehlikeye düşürmüyordu. Orada biz bütün memleket, bütün varlığımız ve istiklâlimiz bahasına denecek kadar ehemmiyetli büyük bir muharebeye giriştik. Yirmibir gün yirmibir gece milletin istiklâl fikriyle, bir milletin istilâ ve yağma fikri birbiriyle boğuştu. Sizin başını eğmeye razı olmayan istiklâl fikriniz, ilerleyen düşmanı ric'ata mecbur etti. ... Kumandanlara: Tehlike büyüdüğüçe yükselen azim ve tedbiriniz, derin ve hassas zekâlarınızla muharebenin muvaffak bir surette sevk ve idaresinde gösterdiğiniz harikulade liyakat için. Zâbitlere: Trablusgarb, Balkan ve Cihan Harbi'nden henüz çıkmış iken bir ateşten diğerine geçerek milletin istiklâl mücadelesinde tuttuğunuz mevki, genç ve aziz başlarınızın üstünde dönen yeni ölüme karşı gösterdiğiniz istihkar ve kalplerinizde ışıldayan ve bize zafer yolumuzun aydınlatan millet aşkı ve bütün bir heyecanla seyrettiğim sayısız kahramanlıklarınız için. Neferlere: Kurtuluş için yaptığımız bu savaştan çok daha evvel sizi başka muharebe meydanlarında da tanımıştım. Dünyanın hiçbir ordusunda yüreği seninkinden daha temiz, daha sağlam bir askere rast gelinmemiştir. Her zaferin mayası sendedir. Her zaferin en büyük payı senindir. Kanaatinle, imanıyla, itaatıyla hiçbir korkunun yıldırmadığı demir gibi pak kalbin ile düşmanı nihayet alt eden büyük gayretin için minnet ve şükranımı söylemeyi nefsim en aziz bir borç bilirim. Sizin gibi kumandanları, zabıtları, neferleri olan bir millete, yâd eller altında köle olmak mümkün değildir⁸.”

Sakarya Zaferi münasebetiyle Afgan Sefiri Sultan Ahmet Han da Mustafa Kemal Paşa'ya bir tebrik telgrafi göndermiş ve şunları dile getirmiştir: “*Elhamdülillah ki muhterem Başkumandan hazretleri ve diğer kumandan heyet-i aliyesinin hüsn-ü idareleri ve zabitan ve asâkir-i islâmiyenin kahramânâne fedakârlıklarıyla Sakarya Muharebesi İslam ordusunun fetih ve zaferiyle neticelendi. TBMM ordusu bu zaferinin tabiatıyla her hususta Türkiye'ye alakadar olan Müslümanların kalplerini nur-ı sürûr ile münevver etti. Sefaretimiz Türkiye ordusunun işbu fetih ve zaferi münasebetiyle gerek başkumandan hazretlerine ve gerek diğer kumanda heyeti aza-yı muhterimesine tebrikât-ı samîmânesini takdim eder ve cenâb-ı hakkın avn ü inayetinden Türkiye ordusu muzafferiyâtının tevâlisini ricâ ve niyâz eylerim⁹.”*

⁸ **Hâkimiyet-i Milliye**, 21 Eylül 1337 (21 Eylül 1921), Nu: 299; **Açıksöz**, 21 Eylül 1337 (21 Eylül 1921), Nu: 290.

⁹ **Açıksöz**, 18 Eylül 1337 (18 Eylül 1921), Nu: 286; **Vakit**, 19 Eylül 1337 (19 Eylül 1921), Nu: 1356; Afgan Emiri Sultan Ahmet Han, **Açıksöz** gazetesi muharriri ile bir mülakatında da şunları dile getirmiştir: “*Harp birçok safhalar geçiyor, mamefiş, hak bizdedir. Müslümanlar hukuk-u meşrualarını müdafaa etmektedirler. Binaenaleyh iman ediyorum ki cenab-ı hakk bize daima muzafferiyet ihsan edecektir. Çünkü ne Türkler ne de diğer hükûmât-ı islamiyeden*

Zafer Münasebetiyle TBMM'ye Gönderilen Tebrik Telgrafları ve Verilen Cevaplar

Sakarya Zaferi, Türk Milleti nezdinde büyük bir coşku ile karşılanmıştır. Erzincan, Mardin¹⁰, İnebolu¹¹, Kastamonu, Zonguldak, Ankara ve Mecitözü¹² ve daha pek çok yerden tebrik telgrafları çekilmiştir. Meselâ Kastamonu'dan Vali Refet Bey imzalı telgrafta şu ifadelere yer verilmiştir: *“Muhterem Başkumandanımız Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Dâhiyane kumandanız altında ordumuzun intisap eylediği parlak muzafferiyetten dolayı bütün vilayet baştanbaşa heyecân-ı sürûr ve şâdümânî içindedir. Vilayet halkının zât-ı fahîm-anelerine ve muzaffer orduya karşı kalplerinden taşan hüsn ü minnet ve şükrâna tercüman olarak arz-ı tebrikât ve ta'zîmat eylerim¹³.”* Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Kastamonu'dan gönderilen tebrik telgrafına verdiği cevapta şunları söylemiştir: *“Tebrikât ve tezâhürat-ı vâkıa düşmanı takip etmekte olan bütün ordu ve mensubeyn ve kumandanlarını mütehassis ve müteşekkîr bırakmıştır. Ordu, milletini böylece mâ'nen ve maddeten kendisine müzahîr gördükçe göstere geldiği fedakârlıkta daha pek çok ileri gidecektir¹⁴.”* Yine Ankaralıların tebrikini de şu sözlerle cevaplamıştır: *“Necîp milletimizin hayat ve istiklalini imha etmek isteyen Yunan ordusunu yirmibir günlük meydan muharebesinden sonra inhizâma uğratan ordumuz ve şahsım hakkımdaki tebrikâtınıza teşekkürler ederim¹⁵.”* Sakarya Zaferi münasebetiyle Muş Müdafaa-i Hukuk Riyaseti ve Harput Belediye Riyaseti'nden de tebrik telgrafları gönderilmiştir¹⁶. Çatalca Müftüsü Osman Efendi ve iki arkadaşı Sakarya Zaferi'ni tebrik için Meclise bir tebrik telgrafı gönderilmişlerdir. Bu telgrafta şu temenniler yer almaktadır: *“Âfiyetinizle milli muzafferiyetlerimizin sürmesini temenni eder ve Meclisi Millimizle kahraman ordumuzu tebrik ederek selamlarımızın iletilmesini istirham eder*

hiçbiri başka devletlerin hukukuna müdahale etmeyi hatırdan bile geçirmez ve hiçbir zaman insan kanı dökmek arzu etmezler. Hâlbuki düşmanlarımız doğrudan doğruya hayatımıza suikast ediyor. Bizde kendimizi müdafaa ve misak-ı milli uğrunda mücahede eyliyoruz.” Bkz, **Yeniğün**, 25 Eylül 1921, Nu: 721-334-21.

¹⁰ Erzincanlılar *“fedakâr ve kahraman ordumuzun kazandığı zaferden dolayı şükran ve selamlarını”* yollamışlardır. Mardin halkı da *“kahraman ordumuzun azmi ile kazanmış olduğu zaferi kutlamışlar ve ordumuzun muvaffakiyeti için bir kez daha Cenab-ı Hakk'a dua etmişlerdir.”* Bkz, **Hâkimiyet-i Milliye**, 23 Eylül 1337 (23 Eylül 1921), Nu: 301.

¹¹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 28 Eylül 1337 (28 Eylül 1921), Nu: 306.

¹² **Vakit**, 17 Eylül 1337 (17 Eylül 1921), Nu: 1354.

¹³ **Açıksöz**, 26 Eylül 1337 (26 Eylül 1921), Nu: 293.

¹⁴ **Açıksöz**, 26 Eylül 1337 (26 Eylül 1921), Nu: 293.

¹⁵ **Hâkimiyet-i Milliye**, 21 Eylül 1337 (21 Eylül 1921), Nu: 299.

¹⁶ **TBMM ZC**, Cilt: XIII, Ankara-1958, s. 131.

ve bu vesile ile de hürmetlerimizi takdim ederiz¹⁷.” Yine Erzincan halkı da, “fedakâr ve kahraman ordumuzun kazandığı zaferden dolayı şükran ve selamlarını” telgrafla dile getirmişlerdir. Ayrıca Mardin halkı da Türk Ordusu’nun kazandığı bu zaferi tebrik edip muvaffakiyetinin devamı için dua etmişlerdir¹⁸.

Türk Milleti’nin “*istiklâl fikri*” ile Yunan “*milletinin istilâ ve yağma fikri*” arasındaki mücadeleden Türk Milleti’nin dolayısıyla da istiklâl fikrinin galip çıkması yabancı devletlerinde dikkatini çekmiştir. Sakarya’da elde edilen zafer yabancı devlet yöneticileri tarafından da tebrik edilmiştir. Meselâ Azerbaycan Cumhuriyet Reisi ve Kafkas Siyâsi Komiseri, Şark Cephesi Kumandanlığı aracılığıyla birer tebrik telgrafi göndermişlerdir. Bu telgraflarda Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti Reisi Nerimanof; “*Türkiye’nin hayat ve hürriyetini müdafaa eden ordunun ihrâz eylemiş olduğu parlak muzafferiyetten husule gelen memnuniyet ve bahtiyarlığımı layıkıyla zât-ı âlilerine arz için kelime bulmaktan acizim. Kahraman Türk askerinin kazandığı bu galibiyetten dolayı TBMM’ye tebrikât-ı acizânemin arz ve tebliğini zât-ı âlilerinden istirham eylerim. ...Anadolu’yu müdafaa eden mücâdelât-ı kahramânâneyi büyük bir alaka ve dikkatle takip etmekte bulunduğumu arz eylerim*¹⁹.” diyerek, Kafkas Siyâsi Komiseri de; “*Garp Cephesinde harp etmekte olan Türk ordusu ile milletine ve zât-ı âlilerine Sakarya nehrinde şark milletlerinin menfûr düşmanı (yenerek) kazanılmış olan parlak muzafferiyetten dolayı arz-ı tebrikata müsaade buyurmanızı rica eder, TBMM ordusunun insaniyeti tahrîb için uğraşanlara karşı indirmiş olduğu bu kahrâr darbeyi takdîs ve tebcîl eylerim*²⁰.” demek suretiyle Türk Ordusu’nun zaferini tebrik etmişlerdir. Yine Azerbaycan Sosyalist Şûra Cumhuriyeti Ankara Elçisi İbrahim Abilof da zafer münasebetiyle bir tebrik telgrafi çekmiş ve “*Kahraman Türk ordusu ve halkının cephe kazandığı şanlı muzaferiyyet münasebetiyle arz-ı tebrik etmek isterim. Cesur Anadolu insanının kahramancasına düşmana indirdikleri şu son darbenin Türk milletinin kurtuluşu için son galibiyet olduğu kanısındayım. Türkiye’nin bu başarısı Garbın kölesi olmuş Yunanistan’a vurulan bir darbedir. Hürmet ve saygımın hususi kabulünü rica ederim efendim*²¹.” demiştir. Bu telgrafa Başkomutan Mustafa Kemal Paşa şu cevabı vermiştir: “*Sakarya*

¹⁷ TBMM ZC, Cilt: XIV, Ankara-1958, s. 257.

¹⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 23 Eylül 1337 (23 Eylül 1921), Nu: 301.

¹⁹ Açığsöz, 24 Eylül 1337 (24 Eylül 1921), Nu: 291; Hâkimiyet-i Milliye, 23 Eylül 1337 (23 Eylül 1921), Nu: 301.

²⁰ Açığsöz, 24 Eylül 1337 (24 Eylül 1921), Nu: 291; Hâkimiyet-i Milliye, 23 Eylül 1337 (23 Eylül 1921), Nu: 301.

²¹ Hâkimiyet-i Milliye, 30 Eylül 1337 (30 Eylül 1921), Nu: 308; Açığsöz, 1 Teşrin-i Evvel 1337 (1 Ekim 1921), Nu: 297.

Muzafferiyeti münasebetiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi orduları ve şahsım hakkında gösterilen tebriklere teşekkürlerimi sunarım. Ana toprakları ile mazlum Doğu toplumlarının hayat hakkı ve istiklâlini müdafaa uğrunda giriştiğimiz bu büyük savaşın, yakın süre içinde hak ve adaletin kutsal zaferleriyle neticelenmesi hakkındaki kanaatinize samimiyetle katılır ve bu yolla saygılarımı sunarım²².” Batum ahali de Sakarya Zaferi’ni sevinçle karşılayıp, zafer münasebetiyle Batum Şehbenderi Aziz Sâmih aracılığıyla çektikleri tebrik telgrafında TBMM ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’yı tebrik etmişler ve şunları dile getirmişlerdir: “*Büyük Sakarya Meydan Muharebesi’nde zâlim ve mütecâviz düşmanlara karşı ihrâz olunan galebenin tebşîri münasebetiyle Batum ahalişi şeh-bender-hâne önünde içtima’ ederek ihrâz olunan zaferden mütevellid sürür ve şâdümâniyi ve tebrikât-ı samîmâne ve ihtiramât-ı mahsusalarını ve bütün Anadolu’yu karîben tahlis edecek olan kahraman Türkiye askerleriyle onları bu büyük zafere îsâl eden büyük kumandanlarına ve onların başkumandanı ve Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa hazretlerine arz ve iblâğını alenen beyan etmişler ve gerek Batum ahali ve gerek hükümet-i muvakkatesinin reisi ve azaları bizzat şeh-bender-hâneye gelerek pek samîmî bir surette nâm-ı devletlerine beyan-ı tebrikât ettikleri ve bu gün ve gece icrâ-yı şehri-âyin olduğu ma’rûzdur²³.*” Başkomutan Mustafa Kemal Paşa da Batum ahalisinin tebrik telgrafına şu karşılığı vermiştir: “*Sakarya Meydan Muharebesi’nde ordumuzun ihrâz eylediği muzafferiyet münasebetiyle Batum ahali-i muhterimesinin izhâr eyledikleri ihtisâsât-ı samîmâne ve tebrikât-ı kalbiyeden dolayı mütehassis ve müteşekkir olduğumun ve bütün orduya selamlarımı iblâğ eylediğinin kendilerine bildirilmesini ricâ ederim²⁴.*” Yine Rus Şurular Cumhuriyeti Umur-ı Hariciye Komiseri Çiçerin de Ankara Rus Sefareti’ne TBMM’ye iletmek adına aşağıdaki telgrafi göndermiştir: “*TBMM Hükümeti’ne Türk muzafferiyâtı münasebetiyle hâr-ı tebrikâtımızı ve Türk Milleti’nin emperyalizme karşı olan mücadelesinde temâdi’-i muvaffakiyâtı hususundaki temenniyâtımızı tebliğ etmeniz ricâ olunur²⁵.*” Buna ilaveten Rus Sovyet Cumhuriyeti’nin Ankara elçisi de Sakarya Zaferi münasebetiyle bir tebrik telgrafi göndermiştir. Telgrafta şu ifadeler yer verilmiştir: “*Pek güçlü bir biçimde donatılmış olan bir düşmanın bütün çalışmalarını başarısızlığa uğratarak ve bu yolla bir kez daha Türk ulusunu tutsaklıktan kurtararak kazandığınız parlak zafer nedeniyle yüksek Başkanlığımızı kutlayabildiğimden mutluyum. Bu zaferden*

²² **Hâkimiyet-i Milliye**, 30 Eylül 1337 (30 Eylül 1921), Nu: 308; **Açıksöz**, 1 Teşrin-i Evvel 1337 (1 Ekim 1921), Nu: 297.

²³ **Hâkimiyet-i Milliye**, 19 Eylül 1337 (19 Eylül 1921), Nu: 297.

²⁴ **Hâkimiyet-i Milliye**, 19 Eylül 1337 (19 Eylül 1921), Nu: 297.

²⁵ **Açıksöz**, 1 Teşrin-i Evvel 1337 (1 Ekim 1921), Nu: 297.

duyduğum sevince, Anadolu kahraman ordusunu ve Sakarya Meydan Savaşı ile emperyalistlere Anafartalar Savaşları'nı anımsatmış olan şanlı komutanlarını övmekte olan Sovyet Rusya'nın bütün çalışan halkının katıldığına inanıyorum. Yiğitliği yüzyıllardan beri bilinen ve bağımsızlığı için uğraşa giren Türk ulusunun sarsılmaz dayancını, herkese kabul ettirmeyi başaracağına inanıyorum. Rus ulusu adına kutlamalarımı gerçekleştirir ve yinelerken, Türk ulusunun yasal olan isteklerinin ortaya çıkması için en içten dileklerimi sunarım²⁶.” Azerbaycan Sosyalist Şûra Cumhuriyeti Ankara Elçisi İbrahim Abilof, aynı zaman da Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e de bir tebrik telgrafi göndermiştir. İbrahim Abilof telgrafında şunları dile getirmiştir: “Azerbaycan'ın mümessili sıfatıyla bu ânu mühim ve mesrûda mukaddes Anadolu toprağına ayak basmak şerefine nailiyetimden dolayı kendimi pek mes'ûd ve bahtiyar ad eder ve Azerbaycan halkının öz kardeşleri olan kahraman ve azimperver Türklerine selamlarını takdim ile kesb-i fahr eylerim²⁷.” Yusuf Kemal Bey de, “Derin ve samîmî kardeşlik hissiyle merbut olduğumuz Azerbaycan Türk halkının muhterem mümessilinin halâs ve istiklâlimiz için giriştiğimiz müşkil ve şanlı mücadelenin” devam ettiği anda gelen selamları kabul etmiş ve Anadolu Türkleri adına kardeş Azerbaycan halkına İbrahim Abilof'un şahsında selamlar yollamıştır²⁸.

Sakarya Zaferi münasebetiyle Şeyh Senûsi de bir tebrik telgrafi göndermek suretiyle zaferden duyduğu memnuniyeti dile getirmiş ve şöyle demiştir: “Avn-ı hakka istinâden hukuk-u meşruasını müdafaa için silahına sarılan ordu kıtaat-ı mansûresinin Sakarya Meydan Muharebesi'nde cansiperâne ihrâz eylediği muzafferiyetin nihayete kadar idâmesi bu cehd ü gayret-i diniye ve vataniye ile vatanın son noktasına kadar istirdâdı için seve seve kan dökmeye iftihar eden ve kanlarıyla cennetini satın alan kahraman ordunun muzaffakiyât-ı azîmesini cenâb-ı rabbü'l-âleminden tazarru' ve muzafferiyet-i devletlerini tebrike müsâraat eylerim²⁹.”

Sakarya Zaferi'nin ardından üstün gayret ve başarısından dolayı Mustafa Kemal Paşa'ya 19 Eylül 1921 tarihinde Meclis tarafından “Gazilik” unvanı ve “Mareşallik” rütbesi oy birliğiyle verildi³⁰. Bunun üzerine Fevzi

²⁶ ATBD, Sayı: 71, Belge Nu: 1551, (Mayıs-1974).

²⁷ Açıksöz, 1 Teşrin-i Evvel 1337 (1 Ekim 1921), Nu: 297.

²⁸ Açıksöz, 1 Teşrin-i Evvel 1337 (1 Ekim 1921), Nu: 297.

²⁹ Açıksöz, 22 Eylül 1337 (22 Eylül 1921), Nu: 290.

³⁰ Vakıt, 26 Eylül 1337 (26 Eylül 1921), Nu: 1363; Açıksöz, 24 Eylül 1337 (24 Eylül 1921), Nu: 291; Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutan oluşu, müşirlik rütbesi ve gazilik unvanı alışı hakkında bazı bilgiler için, bkz, Faik Reşit Unat, “Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM Orduları Başkumandanlığına Tayini ve Kendilerine Müşürlük Rütbesiyle

Paşa, Meraşal Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya verilen “*Gazilik*” unvanı ve “*Mareşallik*” rütbesi dolayısıyla bir tebrik telgrafı göndermiştir. Fevzi Paşa telgrafında; “*TBMM'nin yüksek kişiliklerine mareşallik rütbesiyle gazilik unvanını vermiş olduğumu sevinçle haber aldım. Milleti yükseltmek ve onu bağımsızlığa kavuşturmak konusundaki yurtsever çalışmalarımızın büyük milletimizce böylece değerlendirilmesini bu büyük kutsal savaşımızda başarının sürdürülmesine iyi alâmet sayıyorum. Kutlamalarımın lütfen kabulünü yüce kişiliğinizden rica ederim*³¹.” diyerek Mareşal Mustafa Kemal Paşa'ya verilen unvan ve rütbeden duyduğu sevinci ifade etmiştir. Ayrıca Afganistan Sefiri Sultan Ahmet Han da Mareşal Mustafa Kemal Paşa'ya, verilen unvan ve rütbe hususunda tebrik etmiş, bir telgraf göndermiştir. Telgrafında; “*Büyük Millet Meclisi tarafından zât-ı âlilerine verilmiş olan gazilik unvanı ve müşirlik rütbesini, elçiliğimiz gerek kendi namına gerek milletin namına tebrikini takdim ediyoruz. Paşa hazretlerine Cenab-ı Hakk'tan başarılar diliyoruz*³².” diyerek görüşlerini dile getirmiştir.

“*Ezelden bağıryanık Anadolu köylüsü yaklaşan düşmanı görünce, silah yerine süngü, kılıç yerine yatağanla bu kundakçıların önüne çıktı. Bir taraf hürriyet, hayat, namus için, diğer taraf bütün mukaddesatı çiğneyerek zevk-ü sefahatlerini tatmin için dövüşüyorlardı*³³.” Elbette hürriyet yolunda kazanılan zafer de coşku ile kutlanmayı fazlasıyla hak ediyordu. Nitekim Sakarya Zaferi'nin millette uyandırdığı coşku ve heyecan sokaklara taşmış, pek çok yerde şenlikler düzenlenmiş, nutuklar irat edilmiştir. Meselâ Ankara'da düzenlenen mitingde Hamdullah Suphi Bey ve Refet Paşa birer nutuk irat etmişlerdir³⁴. Zafer haberi duyulur duyulmaz İstanbul'da da millet sokaklara dökülmüş, Başkomutana ve neferlerine selamlar yollanıp, şehitlere “*rahmet*” yaralı gazilere de “*şifa*” temennileri edilmiştir³⁵. Yine Kangırı'da zafer münasebetiyle şenlikler ve fener alayı düzenlenmiştir. Bartın'da millet hükümet binası önünde toplanıp zaferi kutlamış ve ordu ihtiyaçlarının karşılanması için yaralılara yardım olsun diye yarım saat içinde yüz bin

Gazilik Unvanının Verilmesi Hakkında Bazı Vesikalar”, Tarih Vesikaları, Sayı: 8, Cilt: II, Ağustos-1942.

³¹ **ATBD**, Sayı: 75, Belge Nu: 1627, (Eylül-1976); **Açıksöz**, 24 Eylül 1337 (24 Eylül 1921), Nu: 291; **Vakit**, 26 Eylül 1337 (26 Eylül 1921), Nu: 1363; Nitekim İsmet Paşa ve Fevzi Paşa, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya müşirlik rütbesi ve gazilik unvanı verilmesi yönünde meclise teklif de sunmuşlardır. Bkz, **ATBD**, Sayı: 75, Belge Nu: 1626, Ayrıca Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne Mustafa Kemal Paşa'ya gazilik unvanının ve müşirlik rütbesinin verildiğine dair kanun metni gönderilmiştir. Bkz, **ATBD**, Sayı: 75, Belge Nu: 1630.

³² **Hâkimiyet-i Milliye**, 22 Eylül 1337 (22 Eylül 1921), Nu: 300.

³³ **İkdam**, 15 Eylül 1337, (15 Eylül 1921), Nu: 8800.

³⁴ **Açıksöz**, 17 Eylül 1337 (17 Eylül 1921), Nu: 285.

³⁵ **Vakit**, 15 Eylül 1337, (15 Eylül 1921), Nu: 1352.

kuruş toplamıştır. Maçka'da da millet hükümet binası önünde toplanıp Fatihalar okuyup dualar etmiş, hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacaklarını da dile getirmişlerdir³⁶. Hekimhan'da zafer şenlikleri yapıp Türk Ordusu'nun zaferi kutlanmıştır. Konya-Ereğli'den cepheye gitmek için 105 gönüllü "*Ereğli'den İzmir'e*" yazılı bayrakla Konya'ya gelmiş, merasimle karşılanmışlardır. İnebolu'da gaziler için yardım talep edilmiş ve halk beş dakika içinde 1480 lira toplamıştır³⁷. İnebolu'daki merasimlerden birinde de Hasan Fehmi Efendi ve Halil Hilmi Efendi kalabalığa hitap etmişlerdir³⁸. Yine Trabzon'da da vatanperverâne tezahüratlarla zafer kutlanmıştır³⁹. Kastamonu, Ankara, Antalya, Konya ve Zonguldak'ta kutlama merasimleri tertip edilip zafer coşkuyla kutlanmıştır⁴⁰.

Sakarya Zaferi Batum'da da coşku ile kutlanmıştır. Türk Ordusu'nun zafer haberi alan Batum Türkleri diğer Müslümanlarında katılımıyla coşkulu şenlikler düzenlemişlerdir. Millet Türk Konsolosluğu önünde toplanmış, Türk Ordusu'na selamlar gönderilip, dualar edilmiştir. Bu merasimlere Gürcü ve Ruslardan da çok sayıda kişi katılmıştır⁴¹. Ayrıca konsolosluk aracılığıyla zafer tebrik edilmiştir. Zafer tebrikinde; "*ordumuzun muzafferiyeti haberinin vürudu üzerine Batum'da resm-i kabul icra edilmiştir. Meclis Reisi ve azaları baş-şeh-benderlikten samimî ve kalbî tebriklerinin Büyük Millet Meclisi'ne ve Başkumandanlığına îsalini rica etmişlerdir. Zafer münasebetiyle şeh-bender-hane donatılmıştır*"⁴²." ifadelerine yer verilmiştir. Yine zafer münasebetiyle Tiflis'te de gösteriler yapılmış zafer kutlanmıştır. Hatta bu gösterilerden birisinde Sovyet Rusya'nın Gürcistan Mümessili bir nutuk irat etmiş ve özetle şunları söylemiştir: "*Bütün hamiyetimizle temenni ederiz ki Anadolu ordusu pek yakında Yunan ordusunu denize dökerek memleketi emperyalistlerin istilasından tamamıyla kurtarsın. İtilaf Devletleri'ne karşı mücadele eden bütün şarkı tebrik ederim*"⁴³."

³⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, 16 Eylül 1337, (16 Eylül 1921), Nu: 294.

³⁷ **Hâkimiyet-i Milliye**, 18 Eylül 1337, (18 Eylül 1921), Nu: 296; **Açıksöz**, 19 Eylül 1337 (19 Eylül 1921), Nu: 287.

³⁸ **Vakit**: 20 Eylül 1337 (20 Eylül 1921), Nu: 1357. Ayrıca, 400 lira gazilere yardım toplanmıştır. Bkz. *Aynı Yer*.

³⁹ **Vakit**, 19 Eylül 1337 (19 Eylül 1921), Nu: 1356; **İstikbal**, 17 Eylül 1337 (17 Eylül 1921), Nu: 405.

⁴⁰ **Vakit**, 19 Eylül 1337 (19 Eylül 1921), Nu: 1356; **Açıksöz**, 14 Eylül 1337 (14 Eylül 1921), Nu: 283.

⁴¹ **İkdam**, 19 Eylül 1337 (19 Eylül 1921), Nu: 8804; **Açıksöz**, 18 Eylül 1337 (18 Eylül 1921), Nu: 286.

⁴² **Peyam-ı Sabah**, 24 Eylül 1337 (24 Eylül 1921), Nu: 11427.

⁴³ **Açıksöz**, 21 Eylül 1337 (21 Eylül 1921), Nu: 289.

Sonuç

I. İnönü ile “*her şeyin kurtarıldığı*”nı, II. İnönü ile “*makûs talih*”in yenildiğini, Sakarya ile “*hatt-ı müdafaa*”nın olmayıp “*sath-ı müdafaa*”nın ve “*o sath*”ın da “*bütün bir vatan*” olduğunu, Büyük Taarruz ile de “*ilk hedef*”in “*Akdeniz*” olduğunu belirten Mustafa Kemal Paşa, “*düzenli ordu*”nun ilk başarısında söylediği veciz ifadenin ne kadar gerçekçi bir söz olduğunu bütün bir millete Büyük Taarruzla ispat etmiştir. Nihayetinde de Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Millî Mücadele Büyük Taarruzla birlikte kesin bir zafer elde etmiş ve bu zaferini de Lozan Antlaşması ile “*tam bağımsız bir Türkiye*” haline dönüştürmeyi başarmıştır.

Türk Milleti’nin “*var olmak kavgası*” olan Millî Mücadele’nin “*düzenli ordu*”sunun elde ettiği en önemli zaferlerden birisi olan Sakarya Zaferi, “*savunma*”dan “*taarruz*”a geçtiğimiz, düşmanın belini tamamen kırdığımız bir muharebedir. Bu münasebetle bu büyük zafer gerek TBMM gerekse de Türk Milleti tarafından coşku ile karşılanmıştır. TBMM cepheye tebrik telgrafları göndermiş, cephedeki değerli kumandanlar bu tebrikleri yüksek bir şuurla kabul edip bu telgraflara cevap vermişlerdir. Yine millet de zaferler münasebetiyle Türk Ordusu’nu TBMM aracılığıyla tebrik etmiştir. Bunun yanında yurt dışından da zaferler münasebetiyle TBMM’ye pek çok tebrik telgrafi gönderilmiştir. Bu telgrafların tamamında işgalci kuvvetlerle mücadele eden komutan ve askerlerin eşsiz mücadeleleri tebrik edilmiş, onlara şükranlar dile getirilmiştir.

Son söz olarak söylenecek şudur: Türk Milleti’nin “*istiklâl fikri*” ile Yunan “*milletinin istilâ ve yağma fikri*” arasındaki mücadeleden Türk Milleti, başka bir ifade ile “*istiklâl fikri*” galip çıkmıştır. Bu durum bütün bir millet tarafından da takdire şayan bir mücadele olarak görülüp, tebrik ve şükranlar ifade edilmiştir.

Kitaplar

Askerî Yönüyle Atatürk, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Serisi Yayınları Seri No: 14, GATA Basımevi, Ankara-1981.

BELEN, Fahri, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara-1983.

ÖZALP, Kazım, **Millî Mücadele 1919-1922**, Cilt: I, Üçüncü Basılış, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1988.

TBMM ZC, Cilt: XIII, Ankara-1958.

TBMM ZC, Cilt: XIV, Ankara-1958.

Gazete ve Dergiler

Açıksöz

Hâkimiyet-i Milliye

İkdam

İstikbal

Peyam-ı Sabah

Vakit

Yenigün

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD)

Makaleler

Nuri KÖSTÜKLÜ, “**I. İnönü Muharebesi ve Siyasî Sonuçları Üzerine Bazı Düşünceler**”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: VII, Sayı: 21, Temmuz-1991, s. 604.

Sadri KARAKOYUNLU, “**Sakarya Meydan Muharebesi (Melhâme-i Kübrâ-Büyük Kan Seli veya Büyük Savaş Alanı)**”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XI, Sayı: 31, (Mart-1995).

Faik Reşit UNAT, “**Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM Orduları Başkumandanlığına Tayini ve Kendilerine Müşürlük Rütbesiyle Gazilik Unvanının Verilmesi Hakkında Bazı Vesikalar**”, Tarih Vesikaları, Sayı: 8, Cilt: II, Ağustos-1942.

TARTIŞMA

Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK: 19 Eylül 1921'de Mustafa Kemal Paşa'ya Gazilik unvanı ve mareşallik rütbesi verildi. Bir yıl sonra da Fevzi Paşa'ya verildi. Çakmak, Genelkurmay Başkanlığı boyunca, görevden ayrılmasına kadar mareşal unvanını kullanmıştır. Fakat Mustafa Kemal'in bugüne kadar mareşal unvanını kullandığına dair bir belgeyi ben henüz görmedim. Genelde Gazi unvanını kullanmıştır. Bu konuda ne düşünüyorsunuz? Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Osman AKANDERE: Mustafa Kemal Paşa askerliği bırakıyor. Fevzi Paşa ise askerliğe devam ediyor. Bu yüzden asker olmadığı için Mareşallik unvanını kullanmıyor. Muhtemelen zafer kazanılmış ve Mustafa Kemal'in askeri misyonu orada bitmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın niye bu unvanı kullanmadım diye yazdığı bir şey yoktur. Bu olaya herkesin yaklaşımı farklı olacaktır. Artık zafer kazanılmıştır. Artık bundan sonra devleti kurma çalışması başlayacaktır. Teşekkür ederim.

DÖRDÜNCÜ OTURUM

İÇ ve DIŞ KAMUOYUNDA SAKARYA ZAFERİ KAMUOYUNA YANSIYAN YÖNÜYLE SAKARYA SAVAŞI

*Serpil SÜRMEĒ**

Askeri sonuçları itibariyle Sakarya Savaşı, bu savaşın doğrudan ve dolaylı olarak içinde yer alan tarafların siyasi beklentilerini karşılamak adına büyük ölçüde önem arz etmiştir. Özellikle bir önceki askeri gelişmelerin ortaya koyduğu şartlar, taraflarca kendi stratejilerine göre bir avantaj olarak değerlendirilmiş ve bu savaştan başarıyla çıkma umutlarını yükseltmiştir.

Kuşkusuz Anadolu'daki işgal siyasetinin İtilâf Blok'u içindeki en güçlü üyesi İngiltere, bütün bunlara bağlı olarak elde edeceği askeri başarı sayesinde, Anadolu'da iki yıl önce başlayan ve giderek büyüyen mücadele ile sekteye uğrayan Yakın Doğu siyasetini artık rahatça uygulayabileceği düşüncesindeydi. Hatta bu düşünceden o kadar emindi ki, İngiliz Başbakanı Lloyd George, Yunan Ordusu'nun Kütahya-Eskişehir Savaşları'ndan sağladığı kazançlara bakarak, Anadolu üzerine bir türlü hâkim olunamayan siyasi açlığı şu ibretlik sözlerle tarihe geçirmektedir: "Yunanistan kazandığı zaferden dolayı artık Sèvres Antlaşması'yla yetinemez. Daha geniş ölçüde tatmin edilmelidir".¹

Kuşkusuz İngiltere'nin Yakın Doğu'da izlediği siyasete alet olarak gördüğü ve Doğu Akdeniz'in bekçiliğini yapma görevini verdiği Yunanistan için, İngiliz Başbakanının yukarıda söylediği sözler oldukça doğaldı. Yunanistan içinse, bu siyaset ne olursa olsun, Anadolu üzerinde büyük ideal tanımlamalarıyla hayallerini gerçekleştirme imkânı sağlayan, kaçırılmayacak tarihi bir fırsat demektir. Ne yazık ki, Anadolu'da zulmün ve yıkımın pahasına yakalanan bu tarihi fırsattan yararlanılmakta gecikilmedi. İki yıl

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi, 25240/ERZURUM.

¹ Sakarya Meydan Muharebesi Harp Tarihi Broşürü, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1997, s. 1.

içinde giderek genişleyen işgaller ve son savaşta ele geçirilen Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar'dan sonra ise artık Yunanlılar için tek düşünce, Sakarya'da kendilerini bekleyen Türk ordusuna son darbeyi indirmektir. Bunu başaracaklarından o kadar emindiler ki, bu savaşla, bir zamanlar Ankara civarına kadar gelen Makedonyalı Büyük İskender'in bugün Polatlı yakınlarında bulunan ve bir kılıç darbesiyle kördüğümünü çözdüğü Gordion'daki muzafferiyetini özdeşleştirmeyi unutmadılar. Hatta o zamanlar Gordion kördüğümünü çözen kişinin bütün Asya'ya hâkim olacağı kehanetini Büyük İskender'den sonra, bu defa kralları Konstantin'in tekrar ihya edeceğine ve Türklerin ordusunu yok edip, milli merkezlerini ele geçirerek Ankara kördüğümünü çözeceklerine inandılar.

Savaşın asıl tarafından yer alan Anadolu'ya gelince, o kendi öz yurdunda mülküne göz konulan, canına, malına ve namusuna kastedilen Türk milletinin yaşadığı yerdin ve bu millet, toprakları üzerinde yürütölen ağır işgal siyasetine karşı iki yıldır onurlu bir var olma mücadelesi vermekteydi. Haklı olduğu bu mücadelede değışmeyen tek ve net bir kararı vardı. Misak-ı Milli sınırları içinde bağımsız bir millet olarak yaşam hakkını elde etmek. Bunun için mukaddes aile ocağında tek bir düşman askeri kalmayıncaya kadar savaşacaktı. Bu karar ve azimle Sakarya Savaşı'na büyük bir cephe gerisi seferberliğı ile hazırlanarak, ordusuna maddi manevi her türlü desteğı sağladı ve hiçbir fedakârlıktan da kaçınmadı. Bütün ruhuyla bu savaşın içinde olan Türk milleti, artık büyük bir merak ve heyecanla cephelerdeki gelişmeleri yakından takip edecek ve ordusunun zafer haberlerini büyük bir umutla bekleyecekti.

Kuşkusuz savaşa ve beklentilerine dair duyulan tüm bu hissiyat sadece Türk kamuoyuyla sınırlı değildi. Bu savaşın diğeri ucunda güçlü beklentisi olan tarafların kamuoyları da bulunmaktaydı. Bunlar Yunan kamuoyu, başta İstanbul ve İzmir'deki Rum ve diğeri azınlık kamuoyları, İtilaf Devletlerinin siyasi ve askeri çevreleri ile bu devletlerin manevi anlamda olmasa bile maddi anlamda ilgilenen kamuoyları idi. Bütün bu kamuoyları ve ilgili çevreleri, savaşın gelişme ve sonuçlarından haberdar etme görevi de yerli ve yabancı basın işiydi.

Tabii her şeyden önce, toprakları üzerinde cereyan eden ve Türk Milleti için hayati önem arzeden bu savaş, Türk basını büyük bir ilgi ve heyecanla takip etti ve sütunlarına taşıdıkları haber ve yorumlarla kamuoyunu aydınlattı. Gerek Anadolu, gerekse İstanbul'da yayınlanan Türk gazeteleri bu görevi yerine getirirken, yazılarında kullandıkları ana haber kaynakları öncelikle Batı Cephesi Karargâhı'ndan çıkan resmi tebliğlerle, Anadolu Ajansı tebliğleriydi. Gazeteler bu kaynaklar dışında Yunan resmi tebliğlerine, Neologos, Proodos ve Tahidromos gibi İstanbul'da, Patris ve

Kozmos gibi İzmir’de Rumca yayınlanan gazetelerle, işgâl devletlerinin başkentlerinde çıkan gazetelerin İstanbul, İzmir ve Atina muhabirleri vasıtasıyla alıp yayınladıkları haber ve yorumlarına da yer verdi. Ayrıca Yunan Ordusu içinde bulunan İtilaf Devletleri askeri uzmanlarıyla, Türk subaylarının savaşa ilgili izlenim ve görüşleri kamuoyuyla paylaşılırken, İstanbul’daki Türk gazeteleri Anadolu’dan gelen yolculardan aldıkları havadislere de sütunlarında yer ayırdı.

Sakarya Meydan Muharebesi ile ilgili Türk gazetelerinin bütün bu haber kaynaklarından yararlanarak kamuoyuna duyurduğu haber ve yorumlarına geçmeden önce, bu savaşın gerçekleştiği safhaları belirtmek gerekir. Bu safhalar beş kısma ayrılmakta olup, ilk safhası Yunan Ordusu’nun Sakarya mevzilerine temas etmek üzere 14-22 Ağustos 1921 tarihleri arasında yaptığı ileri harekât kısmını içermektedir. 23-30 Ağustos 1921 tarihleri arasındaki ikinci safha, Yunan Ordusu’nun Sakarya doğusunda bulunan Türk kuvvetlerine taarruzunu ve güney kanattan kuşatma harekâtını kapsamaktadır. Yunanlıların Haymana istikametinde Türk cephesini yarma girişiminde bulunduğu ve savaşın en zor ve kanlı çarpışmalarının geçtiği 31 Ağustos 6-Eylül 1921 tarihleri arası ise, üçüncü safhayı oluşturmaktadır. Yunan Ordusu’nun Sakarya’nın batısına çekilişi ve Türk karşı taarruzunun başladığı 7-13 Eylül 1921 tarihleri arası dördüncü safhayı, Yunan Ordusunun çekilmesi ve Türk takip harekâtını içeren 14 Eylül – 10 Ekim 1921 tarihleri arası da beşinci ve son safhası teşkil etmektedir.²

O dönemde savaşın gelişmelerini iki safha halinde haberlerine yansıtan Türk basını, Yunan Ordusu’nun Sakarya’nın batısına çekilişi ve Türk karşı taarruzunun başladığı 7 Eylül 1921 tarihini, ikinci safhanın başladığı tarih olarak kamuoyuna duyurmuştur.³

Gazetelerin savaşa ilgili haber ve yorumlarına gelince, Yunan Ordusu’nun Sakarya mevzilerine temas etmek üzere 14 Ağustos’ta⁴ başlayan ve 22 Ağustos’a kadar süren ileri harekâtı sırasında, Yunanlıların antik Gordion- Ankara takıntısına vurgu yapan haberler göze çarpmaktaydı. Akşam Gazetesi 20 Ağustos 1921 tarihli nüshasında, muhtelif kaynaklardan alınan haberlere göre büyük muharebenin Gordion civarında başladığı haberlerinin teyit edildiğini, Atina’dan alınan haberlerde de, Savaş

² Sakarya Meydan Muharebesi Harp Tarihi Broşürü, s. 29-50.

³ Anadolu’da Yenigün, 7 Eylül 1337/1921, No: 706-319-6, Tevhid-i Efkâr, 7 Eylül 1337/1921, No: 3116-88, Vakit, 7 Eylül 1337/1921, No: 1344.

⁴ Tevhid-i Efkâr Gazetesi “Yunan Taarruzu Değil İleri Yürüyüşü” başlığı altında verdiği haberde, Yunan ileri hareketinin beş kolordu halinde 14 Ağustos’ta başladığını ve bu kuvvetlerin yürüyüş istikametlerini duyurmaktaydı. (Tevhid-i Efkâr, 21 Ağustos 1337/1921, No: 3099-71) Ancak Yunan Ordusu beş Kolordudan değil, üç kolordudan oluşmaktaydı.

Bakanlığı'na çekilen telgraflardan Yunan kollarının Gordion havalisini kuşatmak üzere ilerlediğini ve Mustafa Kemal Paşa'nın Gordion tepelerini hummalı bir şekilde tahkim ettiğini bildirmekteydi.⁵ Aynı habere 21 Ağustos 1921 tarihli Tevhid-i Efkâr Gazetesi de yer vermekte ve "Gordiom'da Dügümü Kesemeyecekler" başlığı altında Rumca gazetelerin iki günden beri Gordion konusuna değindiklerini bu nedenle Gordion'un neresi olduğuna dair okuyucularını bilgilendirmek istediklerini belirterek, bu bilginin ardından şöyle bir yorumda bulunmaktaydı:

"Anadolu'ya ayak bastığı günden beri mütemadiyen tarihi hatıraları ihya etmek isteyen Kral Kosti anlaşılan İskender gibi taklit etmek hevesinde olacak ki, şimdi yerinde yeller esen Gordiom'dan bahsetmektedir. Fakat Allah'ın inayetiyle Kosti, Mustafa Kemal Paşa'nın bağladığı düğümü çözemeyecek ve inşallah Sakarya'nın bu tarihi noktasında Türk'ün sine ve süngüsü karşısında korkacak ve kırılacaktır".⁶

Yunan Ordusu'nun ileri harekâtının sürdüğü sırada Akşam Gazetesi, İstanbul'daki yerli Rumların Yunan tebliğlerinin gelmemesi ve habersizlik yüzünden endişeye düştükleri, haber almak için Yunan Elçiliği'ne defalarca başvurmalarına rağmen, Yunan askeri heyetinin kendilerine olumlu bir cevap vermediğini, bunun üzerine 21 Ağustos'ta Beyoğlu'ndaki Sylogoslarında askeri ve siyasi vaziyet hakkında toplantılar yaparak, Yunan Başkumandanı Papulas'a, Atina, İzmir ve Bursa'ya hususi telgraflar çekmek suretiyle bilgi istedikleri haberini yayınlamaktaydı.⁷

Anlaşılan İstanbul'daki Rumların bu endişelerini gören Tahidromos başta olmak üzere bazı Rum gazeteleri 23 Ağustos'ta Yunan Ordusu'nun sahte zafer haberini yaparak, kendi kamuoylarını yatıştırmak istemiş ancak bu sahte zafer haberi ertesi gün yine bir Rum gazetesi olan Neologos tarafından yalanlanmıştı. Rum gazetelerinin sergilediği bu gülünç durumu, Akşam Gazetesi "Rumca Gazetelerin Dünkü Maskaralıkları" başlığı altında hicvederken, Vakıf Gazetesi, "Rumca Gazetelerin Neşesi Kaçtı" başlığıyla verdiği haberde Rum gazetelerin birbirlerini, mübalağalı haber vermekle itham ettikleri⁸ vurgusunu yapmaktaydı.

Bu arada 22 Ağustos'ta yayınlanan Yunan resmi tebliğine sütunlarında yer veren Tevhid-i Efkâr Gazetesi, düşman ordusunun Sakarya Nehri'ne ulaştığını, iki taraf arasında süvari çarpışmalarının olduğunu belirtirken, alınan hususi haberlerde de Sakarya Cephesi'nde önemli muharebelerin

⁵ Akşam, 20 Ağustos 1337/1921, No: 1043.

⁶ Tevhid-i Efkâr, 21 Ağustos 1337/1921, No: 3099-71.

⁷ Akşam, 22 Ağustos 1337/1921, No: 1045.

⁸ Akşam, 24 Ağustos 1337/1921, No: 1047; Vakıf, 25 Ağustos 1337/1921, No: 1331.

cereyan ettiğini ancak her iki tarafın resmi tebliğlerinde tafsilat vermekte eli sıkı davrandığını, bilhassa cephenin kilidi durumunda bulunan Gordion civarında faaliyetlerin olduğunu, birbirleriyle temas etmiş iki ordunun muharebe etmeden seyirci gibi karşı karşıya kalmalarının mümkün olmadığını⁹ ifade etmekteydi.

Gazeteler, 25 Ağustos'tan itibaren Sakarya Savaşı'nın başladığını, düşman kuşatma koluna karşı Türk Ordusu'nun başarılı olduğunu yazarken,¹⁰ yabancı çevrelerden alınan haberlerde, Sakarya'yı güneyden geçmek suretiyle Ankara'ya doğru geniş bir askeri kuşatma hareketi yapmaya teşebbüs eden Yunan kollarının karşılarında birdenbire sayıca üstün milli kuvvetleri bulduğunu¹¹ belirtilmekteydi. Bu sırada Paris gazetelerinin, Yunanlıların üstün kuvvetlerine rağmen, ileri hareketlerinde pek ciddi zorluklarla karşılaştıklarını¹² yazdığı, Times Gazetesi İzmir muhabirinin Yunanlı bir kurmay subayın kendisine, Mustafa Kemal Paşa'nın düzenlediği plânların askeri strateji adına mükemmel bir şaheser olduğunu söylediği¹³ kamuoyuna aktarılan haberler arasındaydı.

Anadolu ve Yunan resmi tebliğleri alındıkça gazeteler, savaşın ilk devresi olan kuşatma harekâtı ile ilgili daha açık ve kapsamlı haberler yayınlamaktaydı. Tevhid-i Efkâr Gazetesi 27 Ağustos 1921 tarihli nüshasında “Sakarya'daki Hareket Mühim Bir Devreye Girdi” başlığıyla Yunan yürüyüş ve kuşatma harekâtı plânını açıklamakta ve bu plân karşısında Anadolu Ordusu'nun önce düşmanın sağ kanat kuşatma kolunu durdurmak, Gordion ile Kazancı Ovası arasında Sakarya'yı geçen veya geçmeye hazırlanan Yunan kuvvetlerine taarruzi bir müdafaaada bulunmak olduğunu ancak Mustafa Kemal Paşa'nın kesin muharebeyi bu vaziyette mi kabul edeceği yoksa Yunanlıların iddia ettikleri gibi Ankara'ya daha yakın bir hatta mı savaşacağını bilmediklerini belirterek şu yorumu yapmaktaydı: “Yunan kuşatma kuvvetinin müşkil bir vaziyette olduğuna dair kaç gündür muhtelif kaynaklardan alınan haberler resmen doğrulanır ve gerçekleşirse, ordumuz muharebeyi kabul etmiş ve düşmanın kuşatma hareketini sonuçsuz bırakmış demektir. O vakit düşman ordusu merkezinin geri çekilmeye mecbur olacağı ve eğer Sakarya'yı hakikaten geçmiş ise büyük bir mağlubiyete uğrayacağı şüphelessizdir”.¹⁴

⁹ Tevhid-i Efkâr, 24 Ağustos 1337/1921, No: 3102-74.

¹⁰ Tevhid-i Efkâr, 25 Ağustos 1337/1921, No: 3103-75; Akşam 25 Ağustos 1337/1921, No: 1048.

¹¹ Tevhid-i Efkâr, 25 Ağustos 1337/1921, No: 3103-75.

¹² Akşam, 25 Ağustos 1337/1921, No: 1048; Vakit, 26 Ağustos 1337/1921, No: 1332.

¹³ Tevhid-i Efkâr, 27 Ağustos 1337/1921, No: 3105-77.

¹⁴ Tevhid-i Efkâr, 27 Ağustos 1337/1921, No: 3105-77.

Gazete ertesi gün, 26-27 Ağustos 1921 tarihli Anadolu Ajansı telgraflarını yayınlarken, düşmanın bütün cepheye büyük bir hezimete uğradığını, verilen haberlerin doğru olması halinde düşman hattının Ilıca Suyu ile Sakarya Nehri'nin dirsek teşkil ettiği Yıldız mevkiinde yarılmış ve oradan geçen Türk kuvvetlerinin üç tümenen müteşekkil olan düşmanın sağ kanadını kuşatmış ve bu üç tümenin arkası Tuzlu Çöl olduğuna göre düşmanın tamamıyla imhaya mahkûm edilmiş demek olduğu yorumunu yaparak "Bu suretle inşallah Mustafa Kemal Paşa'nın meşhur "düşmanı Anadolu'nun harim-i ismetinde boğacağız" sözü gerçekleşecektir"¹⁵ sözleriyle haberin yorumunu sonlandırmaktaydı.

Bu arada Yakup Kadri Bey (Karaosmanoğlu), Ankara'dan İkdâm Gazetesi'ne gönderdiği 26 Ağustos 1921 tarihli bir telgrafta, düşmanın yapmak istediği çevirme hareketinin Türk Ordusu'nun kahramanca müdafaası sonucunda tamamıyla başarısız olduğunu¹⁶ bildirmekteydi.

Yunan Ordusu'nun kuşatma harekâtındaki başarısızlıkları kesin olarak anlaşıldıktan sonra bu haber, gazete sütunlarına şu çarpıcı başlıklarla yansımaktaydı: "Yunanlılar Cüretkârlıklarının Kurbanı Oldular"¹⁷ "Gordiom'daki Düğümü Ne Çözebilirler, Ne Kesebilirler. Bilakis Kendileri Çözüldüler"¹⁸ Bu sırada Karagöz Dergisi "Mehmetçik'ten Konstantin'e" başlığı altında yayınladığı şu şiirle Yunanlıları tam manasıyla taşlamaktaydı:

"Gordiom'da kördüğüm mü oldunuz,
"Üzüm Bey'de hayli otlar yoldunuz,
"Belanızı aradınız buldunuz,
"Dur bakalım daha kavga bitmedi
"Yediğiniz sille size yetmedi"¹⁹

Tabii Yunanlıların kuşatma harekâtındaki bu başarısızlığı sadece Türk gazetelerinde yankı bulan bir haber değildi. İşgal devletlerinin basınında da ilgi gören ve sütunlarında yer verilen önemli bir haber oldu. Bu hususa dair Presse de Soir Gazetesi, 29 Ağustos 1921 tarihli nüshasında şu yorumu yapmaktaydı:

"... Ne yapalım, Konstantin'in kaderine razı olması lazım. Kuva-yı Milliye'nin payitahtına muzafferâne girebilmek ümidine elveda".²⁰

¹⁵ Tevhid-i Efkâr, 28 Ağustos 1337/1921, No: 3106-78.

¹⁶ Akşam, 28 Ağustos 1337/1921, No: 1051.

¹⁷ Vakit, 28 Ağustos 1337/1921, No: 1334.

¹⁸ Tevhid-i Efkâr, 28 Ağustos 1337/1921, No: 3106-78.

¹⁹ Karagöz, 31 Ağustos 1337/1921, No: 1404.

Bu arada Türk gazeteleri, birçok Avrupa gazetesinin İstanbul'daki özel muhabiri ve seçkin bir askeri uzmanı tarafından, resmi kaynaklardan aldığı bilgilere dayanarak, Türk ve Yunan Ordusu'nun askeri durumu hakkında yaptığı şu değerlendirmeye yer vermektedir:

“... Yunan topçusu daha kuvvetli, cephanesi Kuva-yı Milliye topçusunun cephanesine nazaran daha boldur. Topların oranı bire üç, cephanenin oranı da bire beştir. Fakat Türk Ordusu'nun mevzileri ve arazinin müşkilâtı aradaki farkı telafi etmektedir. Hakikaten Yunan piyadesi bataklıklar içinde çırpınmaya mecbur olduğu halde Türk piyadesi Sakarya'nın doğu sahilinde müstahkem tepelerde bulunmaktadır. Yunan Ordusu'nun ileri harekâtı esnasında bilhassa dikkate alması gerek mesele, erzak ve cephane getirmek meselesidir. İşte bunun içindir ki, çarpışan kuvvetler bu defa birbirlerine eşit addedilebilir. Bu itibarla harekâtın safhaları büsbütün merak konusudur...”²¹

Exelcior Gazetesi'nin İstanbul muhabiri de, Yunan Ordusu'nun içinde bulunduğu durumu şöyle ifade etmekteydi: “Yunan Ordusu bugün Anadolu'da susuzluk, hararet, sıtma, yolsuzluk gibi ilk müşkilâtle uğraşmaya başlamışlardır. Kuva-yı Milliye süvari müfrezeleri tarafından yapılmakta olan akınlar dolayısıyla erzak ve cephane sevkiyatı muntazaman yapılamamaktadır. General Papulas, insanüstü mesai sarfetmektedir. Eskişehir hastaneleri, henüz İzmir ve Bursa'ya gönderilemeyen yaralılarla doludur...”²²

Akşam Gazetesi 30 Ağustos 1921 tarihli nüshasında Journal de Alsas Loren Gazetesi'nin İstanbul'daki muhabiri tarafından yüksek rütbeli yabancı bir subayla yaptığı görüşmeye yer vermektedir. Bu subayın Sakarya Savaşı ve Yunan Ordusu'nun durumuna dair açıklamaları oldukça kayda değer ve Yunanlıların Anadolu'daki geleceğine ışık tutar nitelikteydi:

“Yunanistan Anadolu'da uzun bir muharebeyi idame ettiremez. Bu imkânı olmayan iki sebebe dayanır. Asker ve para... Harp vaziyetine gelince, Türkler sadece müdahalede kalırlarsa, Yunan Ordusu'nun vaziyeti az zamanda müşkilâta uğrayacaktır. Nakliyat ve vesait-i saire itibariyle Yunanlılar zor bir vaziyettedir. Muharebe devam ediyor. Eğer Yunan Ordusu Sakarya'da harbi kazanır ve hatta Ankara'yı işgâl ederse, Türk Ordusu mahvolmadıkça, Yunanlılar bundan büyük bir şey kazanmış olmayacaklar ve bu faydasız başarı onlara pek tuzluya oturmuş bulunacaktır. Şayet Sakarya

²⁰ Tevhid-i Efkâr, 30 Ağustos 1337/1921, No: 3108-80.

²¹ Akşam, 29 Ağustos 1337/1921, No: 1052; Tevhid-i Efkâr, 30 Ağustos 1337/1921, No: 3108-80.

²² Tevhid-i Efkâr, 30 Ağustos 1337/1921, No: 3108-80.

Harbi Türkler tarafından kazanılırsa ve Yunan Ordusu geri çekilmeye başlarsa, bu başarısızlık Yunanlılara İzmir’de soluğu aldıracaktır.”²³

İki ordu arasında savaş devam ederken, gazetelerin en önemli haber kaynaklarını oluşturan resmi tebliğlerin doğruluğu da kıyaslanmaktaydı. Tevhid-i Efkâr Gazetesi bu hususa aşağıdaki şu yazısıyla dikkat çekmekteydi: “Savaşın neticesinden zaferden hangi tarafın daha emin olduğunu resmi tebliğlerinin dilindeki gerçek samimiyete uygunluğu ve mertliğinden anlayabiliriz. Papulas taarruz mevkiinde olmasına rağmen, günü gününe resmi tebliğ vermekten korktuğu halde, genel karargâhımız harp harekâtını her gün tam bir sıhhat ve samimiyetle aynen bildirmektedir. Mesela son tebliğde (29 Ağustos) Yunanlıların mevzii bazı başarılar kazandıklarını karargâhımız çekinmeden söylüyor. Hâlbuki Papulas daima sükûneti tercih ediyor ki, bu düşman başkumandanının giriştiği işin akıbetinden hiçbir zaman emin olmadığına delalet etmez mi?”²⁴

Tevhid-i Efkâr’ın yukarıdaki sözlerinin son satırlarına Bulgar basınının şu yorumu tam yerinde bir örnek teşkil etmektedir: “Dünyanın en lafazan milleti olan Yunanlıların sükûtu pek manidardır.”²⁵

Bu arada kuşatma hareketinden istediği sonucu alamayan Yunanlılar Ankara yolunu, Çaldağ, Haymana istikametinde açmak üzere bu defa 31 Ağustos’tan itibaren bir yarım hareketine giriştiler. Aynı gün Çaldağ’ı ele geçirdilerse de, Türk birlikleri gece yaptıkları ani bir baskınla bu dağın bir kısmını geri almayı başardılar.²⁶ Tabii bu haber İstanbul’da yayımlanan Rumca gazetelerde yankı bulmakta gecikmedi. Sakarya Cephesi’nde bir başarı elde edildiği, bu başarının yakında önemli sonuçlar doğuracağı, Ankara yolunun açıldığı şeklinde akseden bu haberlerde Yunan Ordusu’nun 5 Eylül’e kadar Ankara’ya gireceği belirtilmekteydi. Vakit Gazetesi Rum gazetelerinin yazdığı bu haberlere o sırada şöyle bir yorum getirmekteydi.

“Hiçbir aslı, esası olmayan bu haberlerin cephede umumi vaziyet üzerine hiçbir tesir icra edemeyecek birkaç seyrek ilerlemenin Yunan hayal-hânesinde vücut bulduğu şüphesizdir. Esasen bu yolda bir başarı elde edilmiş olsa idi, Papulas’ın Kalkış ve Averof’un telsizleri çoktan faaliyete gelirdi. Bunların bu sükûnu vaziyetin kendilerine müsaîd olmadığına delildir.”²⁷

²³ Akşam 30 Ağustos 1337/1921, No: 1053.

²⁴ Tevhid-i Efkâr, 1 Eylül 1337/1921, No: 3110–82.

²⁵ Vakit, 31 Ağustos 1337/1921, No: 1337.

²⁶ Sakarya Meydan Muharebesi Harp Tarihi Broşürü, s.40–41.

²⁷ Vakit, 1 Eylül 1337/1921, No: 1338.

Yunan ordusunun Türk cephesini yarma plânıyla, yeni bir çevirme hareketine giriştiği sırada, Associated Press Ajansı'nın bir muhabiri, başta Başkumandan Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ve Türk ileri gelenleriyle Ankara'da görüşmelerde bulunmakta ve bu görüşmelerde muhabire verilen çarpıcı beyânlar Türk gazetelerinde yer almaktaydı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara Ovası'na hâkim Çangay Köyü civarında, Amerikalı muhabire²⁸ söylediği sözler şu başlıkla gazete sütunlarına yansıtmaktaydı:

“Senelerce mücadeleye mecbur olsak bile, Yunanlıları Anadolu'dan atmak için kati surette azmettik”.²⁹ İsmet Paşa ise, Mustafa Kemal Paşa gibi Anadolu savaşının sürdürülmesindeki kararlılığı şu cümlelerle ortaya koymaktaydı.

“Konstantin harp kabiliyeti ile mağrur oluyor. Fakat harbi kaybedecektir. Çünkü askeri mantık aleyhindedir. Harp on sene sürebilir. Biz bu ihtimale göre hazırlandık...”³⁰ Ankara'daki Türk ileri gelenleri de, bu savaşın Anadolu için ne anlam taşıdığını bir kez daha şu sözlerle hatırlatmaktaydı:

“Anadolu'nun iki sene evvelki gayesi bugün de değişmemiştir. Askerimizin kalbi vatan aşkıyla, memleket sevdasıyla doludur... Anadolu yalnız istiklâli için çarpışıyor.”³¹

Bu sırada Müdafaa-i Milliye Vekili Refet Paşa da Anadolu Ajansı'na 30 Ağustos'ta verdiği bir beyânatta, Sakarya Savaşı öncesi yayımlanan Tekâlif-i Milliye Emirleriyle, büyük bir cephe gerisi seferberliğini yerine getirmekte olan Türk Milleti'nin olağanüstü fedakârlığına işaret ederek, Yunan Ordusu'na karşı kazanılan başarıları cephedeki subaylar kadar bütün Türk Milleti'ne de borçlu olduklarını³² ifade etmekteydi.

Eylül başlarında gazeteler, Sakarya Savaşı başladığından beri, Anadolu resmi tebliğleriyle kendilerine ulaşan bilgileri 9-10 günlük savaş icmalleriyle bir araya getirerek Türk ve Yunan Ordularının durumunu kamuoyuna şu çarpıcı başlıklarla duyurmaktaydılar:

²⁸ Atatürk'ün Bütün Eserleri II (1921), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005², s. 362.

²⁹ Akşam 1 Eylül 1337/1921, No: 1055; İleri, 2 Eylül 1337/1921, No: 1289; Tevhid-i Efkâr, 2 Eylül 1337/1921, No: 3111-83; Vakit, 2 Eylül 1337/1921, No: 1339.

³⁰ Akşam, 2 Eylül 1337/1921, No: 1056; Tevhid-i Efkâr, 3 Eylül 1337/1921, No: 3112-84; Vakit, 3 Eylül 1337/1921, No: 1340.

³¹ İleri, 5 Eylül 1337/1921, No: 1292.

³² İleri, 2 Eylül 1337/1921, No: 1289.

“Dokuz Gündür Neticesiz Kalan Yunan Hücumları”³³ “On Günlük Muharebenin Neticesinde Düşman Yalnız, Birkaç Noktada Birkaç Kilometre İleri Gidebildi”³⁴ “Harp İcmali”³⁵, “Ne Cephemizi Yarmaya Ne de Cenahımızı Çevirmeye Muvaffak Olamadılar”³⁶

Yunan Ordusu Başkumandanı General Papulas, Ankara yolunu Çaldağ-Haymana istikametinde açmak üzere 31 Ağustos’ta bir yarma hareketi başlatırken, 1 Eylül’de ordularına Polatlı, Çaldağ, Kızılkoyun- Güzelcekele çizgisine yüklenilmesi emrini verdi. Ancak Çaldağ’ın tamamen ele geçirilmesi dışında bir sonuç alınmadı³⁷. Bu durum, Anadolu resmi tebliğlerinden, merkez ve sağ kanada yapılan Yunan taarruzlarına karşılık verilerek ortadan kaldırıldığı, merkez mıntıkada düşmanın bir miktar arazi kazandığı, sol kanatta ise nisbi bir sessizliğin hâkim olduğu³⁸ şeklinde anlaşılırken, General Papulas’ın Çaldağ dışında bir başarı elde edilemeyeceğini görmesi uzun sürmedi. Hedefleri olan Ankara üzerine yürümek düşüncesinden vazgeçerek, ordusunu Polatlı, Kızılkoyun-Güzelcekele çizgisinde durdurdu ve 2 Eylül’de de iki günlük bir dinlenme verdi.³⁹ Albay Büjak, bunun nedenlerini “Yunan Ordusu’nun aşırı yorgunluğu, mesafelerin fevkalâde uzunluğu, yolların olmaması ve bu selam vermez yaylalar üzerinde kış ve yağmur mevsiminin yaklaşması”⁴⁰ sözleriyle açıklamaktaydı. Ancak işin ilginç yanı, Yunan Ordusu Başkumandanlığı’nın yeniden ihya etmek üzere çıktıkları tarihi Gordion seferiyle, Ankara’yı ele geçirmek fikrini bir yana attığı gibi aslında amaçlarının Kemalistlerin imhası değil, zayıflatılması⁴¹ olduğunu söyleyecek kadar kendilerini inkâr yoluna sapmalarıydı.

Tabii Yunan Başkumandanlığı’nın harekâtı durdurup, ordusuna iki günlük dinlenme vermesiyle cephelerde fark edilen sessizlik, 5 Eylül’den itibaren gazetelere yansımakta ve şu yorumlara yol açmakta gecikmedi:

“Düşman son derece bitap bir vaziyettedir. Yunanlılar bir haftadır tebliğ neşretmiyorlar. Düşmanın dinlendikten sonra, talihini bir kere daha tecrübe

³³ İleri, 2 Eylül 1337/1921, No: 1289.

³⁴ İleri, 3 Eylül 1337/1921, No: 1290.

³⁵ Anadolu’da Yenigün, 4 Eylül 1337/1921, No: 3.

³⁶ Akşam 3 Eylül 1337/1921, No: 1057.

³⁷ Sakarya Meydan Muharebesi Harp Tarihi Broşürü, s. 41.

³⁸ Akşam, 4 Eylül 1337/1921, No: 1058.

³⁹ Sakarya Meydan Muharebesi Harp Tarihi, Broşürü, s. 41.

⁴⁰ Albay Büjak, 1918–1922 Yunan Ordusunun Seferleri Çev: Kur. Yb. İbrahim Kemal, Askeri Matbaa, İstanbul, 1939, s. 226.

⁴¹ Albay Büjak, 1918–1922 Yunan Ordusunun Seferleri, s. 227.

etmesi muhtemeldir”.⁴² “Yunan Kuvvetleri Ankara’ya Gitmek Şöyle Dursun, Taarruzu Tatil Etmeye Mecbur Oldu”.⁴³ “Yunan Taarruzu Şedid ve Ehemmiyetten Düştü”.⁴⁴ “Düşman Hücumlarına Devam Edemiyor”.⁴⁵

Karagöz Dergisi de “Türkler Uyandı” başlığıyla, Yunan Ordusu’nun içinde bulunduğu durumu ve Ankara macerasını şu şiirle hicvetmekteydi:

“Geniş midir Haymana’nın Ovası,

“Sert mi geldi Ankara’nın havası,

“Buna derler Türk sığınağı burası

“Dur bakalım daha kara yeller var

“Hoşuna gitmeyecek silleler var”⁴⁶

Bu arada 6-7 Eylül’de yayınlanan Anadolu tebliğleriyle, Yunan Ordusu’nun taarruzunun tamamen kırıldığı ve geri çekilmeye başladığı haberleri 8 Eylül’den itibaren gazete sütunlarında yerlerini almaktaydı.⁴⁷ Müdafaa-i Milliye Vekili Refet Paşa, cepheye gidip, karargâhı ziyaret ederek döndükten sonra, Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi’ne verdiği beyânatta şunları söylemekteydi: “Cephede yüksek kumanda heyetiyle görüştüğümüzden sonra, düşmanın bu taarruzlardan başka, taarruz kudret ve kabiliyetinin tamamen kırıldığına kani oldum”⁴⁸ Refet Paşa’nın bu sözleri, Türk basınında yankı bulurken, Halide Edip Hanım da Associated Press Ajansı’nın Anadolu muhabirine dünya kamuoyuna çok anlamlı sözleriyle seslendiği şu önemli beyânâtı vermektedir:

“Biz yaşamak istiyoruz. Dünya bizi rahat bırakmayacak olursa, son erkeğimize ve son kadınıma kadar mücadeleye devam edeceğiz... Siyasi, coğrafi, iktisadi istiklâl malik olmalıyız...”⁴⁹

Bu sırada Yunan Ordusu’nun Sakarya’nın batısına çekilişi ve Türk karşı taarruzuyla ilgili tafsilatlı haberler alınmaktaydı. Anadolu’da Yenigün “Sakarya Zaferi” başlığıyla verdiği haberde “sağ ve sol cenapta başlayan mukabil taarruzlarımız üzerine, düşman perişan bir surette kaçmaya

⁴² Anadolu’da Yenigün, 5 Eylül 1337/1921, No: 704–317–4.

⁴³ Vakit, 5 Eylül 1337–1921, No: 1342.

⁴⁴ Akşam, 6 Eylül 1337/1921, No: 1060.

⁴⁵ Tevhid-i Efkâr, 5 Eylül 1337/1921, No: 3114–86.

⁴⁶ Karagöz, 3 Eylül 1337/1921, No: 1405.

⁴⁷ Akşam, 8 Eylül 1337/1921, No: 1062; Anadolu’da Yenigün, 8 Eylül 1337/1921, No: 707-320-7; İleri, 9 Eylül 1337/1921, No: 1296; Vakit, 9 Eylül 1337/1921, No: 1346.

⁴⁸ Anadolu’da Yenigün, 6 Eylül 1337/1921, No: 705–318–5; İleri, 8 Eylül 1337/1921, No: 1295; Tevhid-i Efkâr, 8 Eylül 1337/1921, No: 3117–89; Vakit, 8 Eylül 1337/1921, No: 1345.

⁴⁹ Akşam, 7 Eylül 1337/1921, No: 1061; İleri, 8 Eylül 1337/1921, No: 1295; Vakit, 8 Eylül 1337/1921, No: 1345.

başlamış, kahramanlarımız mağlup düşmanın siperlerine girmiştir” derken, gazetenin savaş muhabiri “muzaffer ordumuzla birlikte düşmanı adım adım takip ediyorum. Düşman sağ cenahımızda sabahleyin çekildiği Çaldağı’ndan da ricat etmektedir. Düşman arkasında fevkalâde faaliyet sarfeden süvari kıtaatımız, düşmanı burada da takip etmektedir.”⁵⁰ haberini bütün heyecanıyla kamuoyuyla paylaşmaktaydı.

Kuşatma harekâtının en kanlı çarpışmalarının olduğu ve Mustafa Kemal Paşa’nın “Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır...” cümleleriyle başlayan tarihi emrini verdiği 26 Ağustos’ta, Ankara ahalisi Namazgâh’ta Türk Ordusu’na muzafferiyet için dua ederken⁵¹, bu defa ondört gün sonra 9 Eylül’de, İstanbul’un bütün İslâm ahalisi, Ayasofya’nın ilahi kubbesi altında, karşı taarruza geçen ordusuna zafer, şehitlerine rahmet duasında bulunmak üzere bir araya gelmekteydi.⁵² İstanbul, bu büyük ve anlamlı günü yaşarken Türk Ordusu’ndan gelen zafer haberleri, gazete sütunlarına şu cümlelerle yansımaktaydı: “Ayasofya’nın kubbesi Müslüman dualarıyla inlerken, huduttan düşmanın bozgunluğuna, firarına dair sevindirici haberler geldi”⁵³ “Zafer duasına çıkan İstanbul Müslümanlarına Anadolu ilk zafer haberini yetiştirdi. Yunanlılar ricat, ordumuz da taarruza başlıyor”⁵⁴

Yunan Ordusu’nun Sakarya’nın batısına çekilişi ve Türk karşı taarruzu devam ederken, Haymana Ovası’nda yapılan meydan muharebesi kamuoyuna “Haymana Ovası Türk Hamaset ve Celâletinin Bir Harikasına Tecelligâh Oldu” sözleriyle duyurulmakta, hücum üstüne hücum icra eden düşmanın, zayıtının pek müthiş olduğu⁵⁵ bildirilmekteydi. Ele geçen düşman askerlerinin cebinde buğday ve arpa tanelerinin bulunduğu ise kamuoyuyla paylaşılan ilginç bilgiler arasında olup, Tevhid-i Efkâr Gazetesi bu hususa dair şöyle bir yorum yapmaktaydı:

“Yunan efradının eskiden beri arpa yemeğe alışkın olup olmadığını bilmiyoruz. Fakat düşman askerlerinin cebinde böyle buğday ve hatta arpa taneleri bulunması Yunan iâşe menzil teşkilatının pek berbad bir halde bulunduğunu isbat eder. Böyle ekmek yerine arpa yiyen bir ordunun akıbetini tayin etmek çok müşkil bir iş olmasa gerektir.”⁵⁶

⁵⁰ Anadolu’da Yenigün, 9 Eylül 1337/1921, No: 708–321–8.

⁵¹ Vakit, 29 Ağustos 1337/1921, No: 1335; Tevhid-i Efkâr, 29 Ağustos 1337/1921, No: 3107–79.

⁵² Akşam, 9 Eylül 1337/1921, No: 1063; İleri, 9 Eylül 1337/1921, No: 1296; Tevhid-i Efkâr, 9 Eylül 1337/1921, No: 3118–90; Vakit 10 Eylül 1337/1921, No: 1347.

⁵³ İleri, 10 Eylül 1337/1921, No: 1297.

⁵⁴ Tevhid-i Efkâr, 9 Eylül 1337/1921, No: 3118–90.

⁵⁵ Tevhid-i Efkâr, 12 Eylül 1337/1921, No: 3121–93.

⁵⁶ Tevhid-i Efkâr, 11 Eylül 1337/1921, No: 3120–92.

Türk ordusu 10 Eylül'den itibaren bütün cephede karşı taarruzlarını sürdürürken, düşmanın Türk Ordusu'nun sol kanadının karşısında bulunan tüm mevzilerini terk ettiği ve geri çekilmeye başladığı ancak bu çekilmeyi örtmek için taarruzlarını Türk merkez ve sağ kanadına yönelttiği fakat büyük zayıyata uğradığı, geri çekildiği istikametlerde de, Türk köylerini yaktığı⁵⁷ haberleri alınmaktaydı.

Bu arada Yunan Ordusu'nun harekâtının neden durduğuna dair 7 Eylül 1921 tarihli Yunan resmi tebliği, 13 Eylül'de kamuoyuna "Yunan Başkumandanının Mazeretnâmesi"⁵⁸ Papulas'ın Destanı: Yunan Başkumandanı Derdini Döküyor"⁵⁹ başlıklarıyla yansırken, Yunan başkumandanı harekâtın durdurulma nedenlerini dört ana başlıkta toplamaktaydı:

1. Türk Ordusu'nun yeni kuvvetlerle takviye edilmesi.
2. Türk mevzilerinin son derece müstahkem olması
3. Türk Ordusu'nun inatla ve kahramanca müdafaada bulunması
4. Ulaşım hatlarının uzaklığı, iaşe müşkülâtı ve Türk akınları

Vakit Gazetesi, Yunan başkumandanının ileri sürdüğü bu nedenleri şu sözlerle eleştirmektedir:

"Papulas'ın mazeret-i mukayesede ileri sürdüğü sebeplerin cümlesi vardır. Fakat Yunan başkumandanı taarruza başlamadan evvel bunu nazar-ı dikkate almalı ve ona göre hatt-ı hareket tayin etmeli idi. Bir kere ileri harekete başladıktan ve müşkilat ile karşılaştıktan sonra, bunların itirafı bir fayda temin edemez."⁶⁰

Yunan Ordusu'nun Sakarya'nın batısına çekilme çabaları ve Türk karşı taarruzuyla düşmana verilen zayıat devam ederken, 12 Eylül'de Beylikköprü'de başlayan ve 13 Eylül sabahına kadar bütün gece süngü ve bomba muharebesi şeklinde süren Türk karşı taarruzunda ise bu alandaki Yunan kuvvetlerinin geri çekilmesini himaye etmek amacıyla tutunmak isteyen iki Yunan tümenine* yüzlerce ölü verdirilerek, düşmanın Sakarya'dan atılması sağlanmakta ve 13 Eylül'den itibaren tamamen Sakarya'nın batısına çekilen Yunan Ordusu'na karşı artık Türk takip hareketi

⁵⁷ Anadolu'da Yenigün, 12 Eylül 1337/1921, No: 710-323-10; Tevhid-i Efkâr, 13 Eylül 1337/1921, No: 3122-94.

⁵⁸ Vakit, 13 Eylül 1337/1921. No. 1350.

⁵⁹ İleri, 13 Eylül 1337/1921, No. 1300.

⁶⁰ Vakit, 13 Eylül 1337/1921, No: 1350.

* İskeçe ve Siroz Tümenleri.

başlamaktaydı.⁶¹ Gazeteler 12-13 Eylül Anadolu resmi tebliğleriyle ulaşan bu haberleri ve Genelkarargâh tarafından Türk Ordusu'nun 21 gün süren "Sakarya Meydan Muharebesi'ni" tam bir muzafferiyetle kazandığı haberini⁶² büyük bir heyecanla kamuoyuyla paylaşmaktaydı. Ancak 12 Eylül'de resmen ilân edilen bu muzafferiyet haberi, Peyam-ı Sabah Gazetesi tarafından tam aksine Türk Ordusu'nun geri çekildiği şeklinde yayınlanırken, gazetenin bu haberine Bosfor ve Horonos gibi Rum propaganda gazeteleri de yer vermektedir.⁶³ Hatta Horonos Gazetesi, bütün Türk gazetelerinden yalnız Peyam-ı Sabah Gazetesi'nin böyle bir tebliği yayınlamak samimiyetini gösterdiğini⁶⁴ belirtmekteydi.

Sakarya zaferini ilân eden Anadolu resmi tebliğinden sonra, 13 Eylül'de Yunan Ordusu Başkumandanı Papulas'ın da resmi bir tebliği yayınlandı. Ancak bu tebliğ Türk basınında alay konusu oldu. Tevhid-i Efkâr Gazetesi "Papulas Ne Diyeceğini Şaşırđı, Saçmalıyor"⁶⁵ başlığı altında Yunan başkumandanının bir hafta önce Sakarya'nın doğusuna yerleştiklerini, bugünse Sakarya'nın batısını işgal ettiklerini söylediğini ifade ederken, Vakit Gazetesi" Papulas Sakarya'nın batısını işgal etmiş, Yunan başkumandanının eski tebliğlerini bastıran gülünç bir tebliği daha..."⁶⁶ yorumunda bulunmaktaydı. İleri Gazetesi de "Neler Öğrenmek İstemişler" başlığı altında Yunanlıların ağzından Ankara seferine şu göndermeyi yapmaktaydı:

"Ankara'ya gitmek münasib mi imiş, değil mi? Yerlerinde mi kalmalı imişler. Hey gidi hey"⁶⁷

Bu sırada Sakarya'nın batısına çekilen düşman ordusunun takibi sürerken, Anadolu'da Yenigün Gazetesi'nin savaş hattında bulunan muhabiri şu haberi gazetesine bildirmekteydi:

"Mihalıççık civarındaki Kartaltepe'yi zaptettik. Ordumuz süratle ilerlemektedir. Düşman tamamıyla perişan olmuş kaçıyor".⁶⁸

⁶¹ Anadolu'da Yenigün, 13 Eylül 1337/1921, No: 711-324-11; Tevhid-i Efkâr, 15 Eylül 1337/1921, No: 3124-96.

⁶² Akşam, 13 Eylül 1337/1921, No: 1068; Anadolu'da Yenigün, 13 Eylül 1337/1921, No: 711-324-11; Tevhid-i Efkâr, 15 Eylül 1337/1921, No: 3124-96; Vakit 15 Eylül 1337/1921, No: 1352.

⁶³ Akşam, 13-14 Eylül 1337/1921, No: 1068-1069; İleri, 15 Eylül 1337/1921, No: 1302.

⁶⁴ İleri, 15 Eylül 1337/1921, No: 1302.

⁶⁵ Tevhid-i Efkâr, 17 Eylül 1337/1921, No: 3126-98.

⁶⁶ Vakit, 17 Eylül 1337/1921, No: 1354.

⁶⁷ İleri, 17 Eylül 1337/1921, No: 1304.

⁶⁸ Anadolu'da Yenigün, 13 Eylül 1337/1921, No: 711-324-11.

Türk Ordusu'nun düşmanı takip hareketi sırasında Sivrihisar'ı ele geçirdiği⁶⁹ bilgisi Anadolu resmi tebliğleriyle gazetelere yansırken, bu hareketle ilgili gelişmeler sütunlarda yer almaya devam etmekteydi.

Bu arada 13 Eylül'de Sakarya Zaferi'nin resmen ilân edilmesinin ardından Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, 14 Eylül'de millete bir beyânnâme yayınladı.⁷⁰ Bu beyânnâmede Başkumandan, millete Sakarya zaferini müjdeleyen ve bağımsızlık yolunda beklentilerini ortaya koyan şu sözlerle seslenmekteydi:

“Mukaddes topraklarımızı çiğneyerek, Ankara'ya girmek ve memleket bağımsızlığının fedakâr muhafızı olan ordumuzu imha etmek isteyen Yunan Ordusu yirmi bir gün devam eden pek kanlı muharebelerden sonra hakkın yardımıyla mağlup edilmiştir... Ancak silahlarımızı maksadımıza tamamen ulaştıktan sonra, bırakacağımızdan, pek yakın olan bu mesut ana kadar eskisi gibi bütün millet efradının azami gayret ve fedakârlık göstermesini beklerim...”⁷¹

Mustafa Kemal Paşa, bu beyânnâmeyi yayınladığı 14 Eylül'ü 15 Eylül'e bağlayan gece yarısından, itibaren ise, Anadolu'da genel seferberlik ilân etmekteydi.⁷²

Bu arada zaferin ilân edildiği 13 Eylül'de toplanan TBMM, son muharebelerde fevkalâde yararlılıkları görülen subaylara bir teşekkürnâme verilmesine karar verdi. Buna göre, bir teşekkürnâme iki maaş ikramiyeye, iki teşekkürnâme de bir derece terfiye esas tutulacaktı.⁷³

Sakarya Zaferi'nin yankıları ve Türk Ordusu'nun Eskişehir istikametinde düşmanı takip hareketi devam ederken, Mustafa Kemal Paşa 16 Eylül'de cepheden Ankara'ya döndü ve burada büyük bir törenle karşılandı.⁷⁴ Üç gün sonra ise, TBMM tarihi bir toplantı yaparak Muzaffer Türk Ordusu Başkumandanına gazilik unvanı ve mareşallik rütbesi verdi.⁷⁵

⁶⁹ Akşam, 17 Eylül 1337/1921, No: 1071; İleri, 17 Eylül 1337/1921, No: 1304; Tevhid-i Efkâr, 17 Eylül 1337/1921, No: 3126–98; Vakit, 17 Eylül 1337/1921, No: 1354.

⁷⁰ Anadolu'da Yenigün, 17 Eylül 1337/1921, No: 714–327–14, Vakit, 17 Eylül 1337/1921, No: 1354.

⁷¹ Atatürk'ün Bütün Eserleri II (1921), s. 390–391.

⁷² Anadolu'da Yenigün, 17 Eylül 1337/1921, No: 714–327–14, Vakit, 17 Eylül 1337/1921, No: 1354.

⁷³ Anadolu'da Yenigün, 15 Eylül 1337/1921, No: 713–326–13.

⁷⁴ İleri, 22 Eylül 1337/1921, No: 1309; Vakit, 26 Eylül 1337/1921, No: 1359.

⁷⁵ İleri, 25 Eylül 1337/1921, No: 1312; Vakit, 26 Eylül 1337/1921, No: 1363; Anadolu'da Yenigün, 27 Eylül 1337/1921, No: 723–336–23.

Sakarya Meydan Muharebesi Büyük İskender'in yolundan tarihi yeniden ihya etmek heves ve hülyasıyla Ankara'ya gitmek üzere sevk edilen Yunan Ordusu'nun büyük hezimetini ve hayal kırıklığıyla sonuçlanan bir savaştır. Yunan kumandanlarından Albay Bıjık, ordusunun bu büyük hezimetini üç sebebe dayandırmaktadır. Bu sebeplerden ilki, Yunan Ordusu'nun kendi kuvvet ve araçlarına duyduğu güven ve gurur, ikincisi Türk Ordusu'nun olduğundan daha aşağı kıymette takdir edilmesi, üçüncüsü ise, Yunan kumandanlarının yetersizliği.⁷⁶ Tabii bu sebeplerden özellikle Türk Ordusu'nun olduğundan daha aşağı görülmesi ve aksinin ancak savaş meydanında anlaşılması, Yunanlılar için ağır bir tecrübe olsa gerektir. Türk Ordusu bu savaşta her bir neferiyle, Yunan Ordusu'nun her bir kademesine şu tarihi hikâyedeki ibret veren örneği göstermiştir:

Herkesle alay etmekten hoşlanan biri, eski zaman ordularından bir askere "sence ordunuzun kuvveti nedir?" diye sormuş. Asker alay etmekten hoşlanan bu kişiye kuvvetli bir yumruk atmış ve şöyle söylemiş "Bu benim kuvvetim, var ordunun kuvvetini sen hesap eyle!"⁷⁷

⁷⁶ Albay Bıjık, 1918–1922 Yunan Ordusunun Seferleri, s. 230.

⁷⁷ Akşam, 8 Teşrin-i evvel 1337/8 Ekim 1921, No: 1092.

DOĞU'NUN SESİ VARLIK GAZETESİ'NDE SAKARYA SAVAĞI VE ZAFERİ

*S. Esin DERİNSU DAYI**

Milli Mücadele döneminde özellikle Doğu Anadolu'da halkı aydınlatmak¹ için Mart 1919'da Erzurum'da yayımlanmaya başlayan Albayrak Gazetesinin (en son 21 Şubat 1921)² Mart 1921'den itibaren yayın hayatı sona ermiştir.³ Dolayısıyla Doğu Anadolu'da basın hayatında bir boşluk söz konusu idi.

Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa özellikle Doğu'daki Bolşevik casusluk faaliyet ve propagandalarına karşı, *“Kağkaslar ve Doğudaki olayları halka gereği gibi anlatmak, Batı cephelerimizde ve diğer memleketlerimizdeki olayları ilân etmek ve Envercilik Cereyanı hakkında dahi icab ettikçe neşriyatta bulunmak için Sarıkamış'ta cephe matbaasında bir gazete çıkartmayı”* uygun görmüştür.⁴ Ancak Ankara'da Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'da *“Hâkimiyet-i Milliye”* adı ile bir gazete çıkarılmasını isterken; Kazım Karabekir Paşa, bu isimli bir gazetenin zaten Ankara'da yayımlandığını, farklı bir isim olmasının uygun olacağını düşünmektedir.

Sarıkamış'ta bir gazetenin yayınlanmasına karar verildiğinde, Kazım Karabekir Paşa, gazetenin ismi için bir yarışma düzenler. Birinciliği ise isim babası Kazım Karabekir Paşa olan *“Varlık ve altında (Birlikte Yaşar) vecizesi”* kazanmıştır.⁵ Bu klişe de herkesin hoşuna gider.

25 Ağustos 1921 günü yayım hayatına başlayan Varlık Gazetesi, Doğu havadisleri, memleket davası ve tarihi makaleleriyle⁶ bölgenin ihtiyacını

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü, 25240 / Erzurum

¹ Cevat Dursunoğlu, Milli Mücadele'de Erzurum, İstanbul, 1982, s.23

² TBMM, Zabıt Ceridesi, X, Ankara, 1958, Ss.33

³ Dursun Ali Akbulut, Albayrak Olayı, Erzurum, 1991, s.86

⁴ Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul, 1988, s.909

⁵ Kazım Karabekir, Çocuk Davamız, 1,s.80

⁶ Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, s.909; Çocuk Davamız I; Yay. Haz. Prof.Faruk Özerengin, İstanbul, 2000, (baskı:5) s. 80; İstiklal Harbimizde İttihat ve Terakki ve Enver Paşa, I, Haz: Yrd. Doç.Dr. Orhan Hülagü, İstanbul, 2000, s. 212

karşılıyarak, halkı aydınlatıyordu. Ayrıca siyasi, toplumsal ve edebi bir gazete özelliğine de sahipti.

Haftalık yayımlanan Varlık Gazetesi, 5 Ocak 1922 tarihinden itibaren haftada iki defa yayımlanmış ve yayın hayatı 1928 yılına kadar Sarıkamış'ta devam etmiştir.

25 Ağustos 1921 tarihli ilk Varlık Gazetesi'nde "Vaziyet" ana başlığı altında "Anadolu" ve "Yunan" alt başlıkları ile Türk ve Yunan taraflarının siyasi, askeri hatta psikolojik durumları değerlendirilmektedir.

"Anadolu" başlığında Garp Cephesi'nde 15 Ağustos yani Kurban Bayramının birinci gününden itibaren mevzilerimize doğru başlayan Yunan taarruzunun 19-20 Ağustos'ta ağır bir yürüyüşe geçtiği "*vuku bulan keşif faaliyetleri ve küçük müsademelerin yeni muharebelerin inkişafını hazırladığı*" ordumuzun metin bir itidal ve feyizli bir iman ile mücehhez beklediği, "*Hakkına ve azmine güvenmiş, kat'i neticeyi, nerede olursa olsun, her halde ordunun gücü ve kudretiyle kazanacağını tamamen anlamış olan Anadolu giriştiği İstiklal Harbinde er geç gayeye erişeceğine emin olduğu, Fransız, İtalyan, Bulgar, kısmen İngiliz ve Yunan basınının da itirafta birleştiği bir hakikatin Rumca (Antrastios) gazetede şöyle yer aldığı belirtilmektedir: "(Herkes anlamalıdır ki, bu ordunun hedefi bir şehir veya bir mevzinin işgali değil, düşmanın askeri kuvvetinin ölmesi, bütün vasıtalarının elinden alınması teşkil eder.) Düşmanlara bu hakikati öğreten ordumuzun sarsılmayan kudreti ve her gün yücelen ve hiç yılmayan azmi vardır. Bu azme mukadder olan da şüphe yok ki zaferdir"* denilmektedir.

"Yunan" başlığı altında ise hayat ve istiklalini korumak için çarpışan Türk'ün kuvvetli yumruğuyla Yunan ordusu bir kere sendelerse bütün Yunanistan için akıbetin pek tehlikeli olacağı; çünkü Yunanistan'da Hükümetin ziraat meselesini çözememesinden dolayı Tırhala ve Teselya'da isyanların gittikçe büyüdüğü, durumun fena olduğu; Girit'te asayişin olmadığı; istiklalleri ve Yunan tecavüzlerinden korunmak için Arnavutların Yunanistan'a karşı seferberlik ilan ettikleri, Bulgarların ise pusuya yatarak fırsat gözledikleri belirtilerek; Yunanistan'ın içeride ve dışarıda durumunun hiç de iyi olmadığı anlatılmaktadır.⁷

8 Eylül 1921 tarihli gazetede "Vaziyetin Mütâlâası" başlığı altında iki haftadır devam eden Yunan taarruzlarının artık sona yaklaştığı, büyük bir ihtimalle Yunan ordusunun çekileceği ifade edilerek iki seçenek gösterilmektedir.

⁷ Varlık, 25 Ağustos 1337/1921, Sayı: 2

İlk seçenek; “Ordumuzun bilhassa Yunan ordusunun sağ cenah ve gerilerine vuracağı kuvvetli bir darbe ile olur ki, bu Yunan ordusunun mahkûr ve perişan bir hale gelmesi ve artık hiçbir yerde tutunamayacak kadar sendelemesiyle neticelenir. Bu halde Bursa ve İzmir de Osmanlı bayrağının dalgalanması ve ordumuzun o muntakalara yerleşmesi için zaman geçmesine lüzum kalmaz. Çünkü zaten Bursa’ya karşı Kocaeli Grubu, İzmir’e karşıda Afyonkarahisar’dan Uşak’a kadar olan muntazam ve gayr’i muntazam kıtalar bu şerefli vazifeyi yapabilirler. Cenâb-ı Hakk’ın ‘inayeti’ kahraman ordumuza bu tecelliyi nasib edecektir. Sakarya boyundaki Yunan ordusunun artık enkazı bile Yunanistan’a dönemeyecektir.”⁸ denilmektedir.

İkinci seçenek olarak; “Yunanlılar kendiliklerinden çekilirlerse ordumuzun takibine uğrayacağından Yunan ordusu ancak Bursa ve Uşak hatlarına kadar can atmak suretiyle Anadolu’da bir müddet daha durabilirler. Bu suretle dahi bütün menzil müesseseleri ordumuzun eline geçecek ve zaten büyük zaiyata uğrayacak Yunan ordusunda maddi olduğu kadar manevi kuvvet kalmayacak ve günden güne kuvvetlenen ordumuz, devamlı darbelerle Bursa ve İzmir’i kurtarabilecektir. Herhalde bu iki şekilden birisinin idraki pek uzak değildir” yorumu yapılmaktadır.

“Garp Cephemizin Ardında Anadolu’nun Azîm ve İmân Cephesi” başlıklı yazıda; Anadolu’nun her tarafından, İzmit, Düzce, Geyve, Adapazarı, Trabzon, Hasankale, Ardahan, Erzurum, Erzincan, Diyardin, Iğdır, Akhisar, Giresun, Gümüşhane, Darende, Kastamonu, Siirt, Bolu, Kalecik, Hisarcık gibi birçok yerden Müdafaa-i Hukuk Heyetlerinden birlik ve mukavemet telgrafları geldiği, “Anadolu’da çarpan tek bir ruhun türlü türlü tecellisi olan” bu telgrafların şu esasları içerdiği belirtilerek özetlenmektedir.

1- Bütün millet ordumuzun kuvvetinden emindir, düşmanı kahredeğine ve muzaffer olacağına inanıyor,

2- Fiili zafere erişinceye kadar fiilen en büyük ve her türlü fedakârlıkları yapmaya karar veriyor,

3- Köylerden, kasabalardan Türk (...) cepheye koştuğu bildiriliyor.

4- Askerlerimizin bıraktıkları yavrularının ve ailelerinin istirahat ve ihtiyaçlarının son derece teminine çalışılıyor.

5- Milli hudutlarımız içinde tam bir istiklal temin edilinceye kadar silahların elden bırakılmayacağına dair andlar, ahdlar ediliyor.

⁸ Varlık, 8 Eylül 1921, Sayı:2, s.1

6- Genç kızların ırzını parçalayarak, saçını bitmemiş yavrucaklarımızı analarının karnını deşip çıkaran parçalayan, köylerimizi yakan, kadın-çocuk- ihtiyar demeyip boğazlayan Yunanlıların bu feci, vahşi zulümlerinin damarlardaki her damla kanı sönmez bir ateş haline getirmekte ve yürekleri intikam duygusuyla taşırmakta olduğu bütün dünyaya bağırlıyor.

7- Zafer istiyoruz nidası vicdanları inleterek yükseliyor.” şeklinde telgrafların içeriği özetlendikten sonra; bu duygu ile mücadele eden halk kastedilerek “Böyle bir millet ölürse, ya hangi millet yaşar ???”⁹ sorusu sorulmaktadır.

“Resmi Tebliğ” başlığı altında askeri gelişmeler hakkında resmi bilgiler verilmektedir: “Ankara 29 Ağustos- Düşman bugün de cephenin bütün imtidatınca taarruza devam etmiş ve bazı yerlerde çok zaiyat mukabilinde mevzi bazı muvaffakiyetler kazanmış ise de vaziyeti umumiye’de bir tebeddül olmamıştır. Muhaberat devam ediyor(A.A)”

“29-30 Ağustos 337-Gece Yarısına Kadar Son Vaziyet” başlıklı haberde ise “Hayat namus ve istiklal yolunda Türk’ün sönmez imanı bütün cepheye kendini gösteriyor. Garp Cephesi’nde 24 Ağustos’ta başlayan Sakarya Meydan Muhaberesi yedi günden beri son bir şiddetle devam ediyor. Düşman hiç durmadan kendini askerimizin çelikten göğsüne çarpıp duruyor. Ve her çarpışta yeni bir darbe ile kanlı zaiyat ve mahrumiyetle tarfediliyor. 29-30 Ağustos gece yarısına kadar vaziyet hep muvaffakiyetimiz ile inkişaf etti. Muharebe hâlâ devam ediyor, inayet Allah’tandır.”¹⁰ bilgisi verilmektedir.

15 Eylül 1921 tarihli Varlık gazetesinde “Vaziyet” başlığı altında Garp Cephesi’ndeki durum hakkında bilgi verilmektedir. Yazıda, Rumeli’deki rakiplerimizin de tarafsızlığını “harici tavassutlarla” elde eden Yunanlıların ondört fırka ile Batı Anadolu’ya geçtiklerini bu defa da Ankara’yı alacaklarına inandıkları, Kütahya istikametinde ilerleyen Yunan ordusunun, Ordumuzun daima sol cenahı dışına taşmak suretiyle çevirmeye çalıştığını ancak başarılı olamadığı; çünkü ordumuzun “maharet ve muvaffakiyetle” daha evvel geri çekildiği ve çok zaman önce oluşturduğu Sakarya müdafaa hattını tuttuğu; tüm eksikliklerini gidererek kuvvetlerini toplayan Yunan ordusunun Sakarya’yı geçerek 80 km’lik bir cepheye taarruza geçerek, bu defa da yine sol cenahımıza yüklendiği; tam 21 gün süren bu kanlı meydan muharebesinde hergün yüzlerce ölü ve binlerce yaralı verdiği, kuvvetlerinin yarısını kaybettiği bilgisi verilerek; “Hakikaten yüksek bir kumanda altında

⁹ Varlık, 8 Eylül 1337/1921, Sayı: 2, s.2

¹⁰ Varlık, 8 Eylül 1921, Sayı: 2, s.4

kendisine adeden faik bir düşmana karşı garbın en iyi yetişmiş orduları derecesince bir manevra kabiliyeti ile her tasavvurdan yüksek şecâat ve metanetle harb eden kahraman ordumuzun mütemadi ve dayanılmaz mukabil taarruzları karşısında çekilmeye mecbur kalmıştır.” denilmektedir.

İlk günden beri gelen harp raporlarına göre de; düşmanın bilhassa Haymana düzlüğündeki kuvvetlerinin büyük bir zaiyat verdiği, çölden farksız olan bu düzlükte ordumuzun sürekli darbeleri ve gerilerine akın yapan süvarilerimizin de tesirleriyle büyük felaket günlerine yaklaştıklarının tahmin edildiği; Yunan fırkalarının Yıkıkköprü istikametinde yaptıkları taarruzun da kahraman ordumuzun süngüleri karşısında eriyen düşmanın 10 Eylül 1921’den itibaren bütün cephede soldan geri inmeye başladıkları ve 13 Eylül’de Yıkıkköprü önündeki iki düşman fırkasından yüzlerce ölü verdirilerek Sakarya’nın batısına atıldığı, düşmandan büyük miktarda silah ve mühimmat ele geçirildiği; düşmanı takibe tayyarelerimizin de katıldığıının son raporlarda belirtildiği “*yüz geri eden düşmanın büsbütün kahredilmesi için gereken tedbirlere girişildiği; ikiyüzbin kişilik Yunan sürüsüne kumanda eden Kral’ın İzmir’e dönecek yüzü kalmadığından 5 Eylül’de cepheyi bırakarak Bursa’ya çekilmesinin Yunan ordusunun uğradığı felaketin derecesini*” gösterdiği ifade edilmektedir.¹¹

Yine aynı gazetede “Sakarya Zaferi” başlıklı yazıda; Yunan başının bir kez daha kırıldığı, 23 Ağustos’tan beri 21 gündür devam eden bu kanlı hak kavgasında zulmün yerlere serilmesiyle neticelendiği; “*Bugün Sakarya’nın şavkı, içinde Karadeniz’e koşan hak dalgaları üstünde muzaffer albayağın al akisleri var*” denilerek; *Haymana Ovası’nın, düşmana ölüm saçan Türk toplarının ateşli velvelesi ile gürlendiği; Türk’ün bu herkesi ısıtan güneş altında teneffüs etmek, bu herkesi besleyen toprak üstünde yaşamak hakkını tanımayanlar için Sakarya Zaferi şiddetli bir ikaz yumruğudur. Gülünç bir istila fikri ile Anadolu’ya koşan Kral’ın, menfaatçi politikacılarının alçaklığının hırsına kurban olan hayalci Yunan milleti için Sakarya Zaferi vakûrane indirilmiş bir tedip sillesidir. Türk Tarihi, şerefli, azametli, heybetli bir zafer destanıdır. Sakarya bu destana yeni bir sehâmet ve celâdet misra’ı daha kattı.*” Davasının kavgasının doğruluğuna inanan ve bu husustaki “*İman ve itminanını (birine inanma, güvenme, emin olma) iki senelik canlı şanlı müdafaasıyla gösteren Türk milletinin bu yeni ve parlak muzafferiyetiyle azmi, imanı, vakarı artacak, milletler arasında kazanmış olduğu mevki yüksелеcektir*” sözleri ile Sakarya Zaferi’nin askeri ve siyasi sonuçları değerlendirilmektedir.

¹¹ Varlık, 15 Eylül 1921, sayı: 3, s.1

Yunan askerlerinin ise kendilerini bu sefil ve tehlikeli bir akıbetin kucağına atıp kaçan Krallarına lanet yağdırdığı; Türk askerinin iki seneden beri yurdunu yıkan, ırz ve namus nedir bilmeyen, topunu tüfeğini bırakıp kaçan bu alçak ve sefil düşmanı kahretmek için sarsılmaz bir imanla ilerlediği; “geçen sene yine bu zamanlarda Şark’ta İngiliz diplomatlarının fesadına kör bir alet olan Ermeni zulmünün tasallutuna nihayet” verildiği; bir sene ara ile garpta “yine aynı membadan aldığı kuvvetle” aynı emele ilerleyen Yunanlıların üçüncü defa kanadının kırıldığı, yerlere serildiği belirtilerek, “Türk’ün iman, azmi bunun gibi çok mucizeler gösterecek kuvvettedir. Düşmanlar emin olsun” denilerek; yine Ermenilerin ve Yunanlıların arkasındaki kuvvet ve devletin İngiltere olduğu tekrar vurgulanmaktadır.

Yazının devamında, bu zaferin etkisinin sadece manevi olmayacağı “Avrupa’da Balkanların fırsat bekleyen intikamcı milletleri üzerine ve bütün Şark’ta feyizli tecelliler” meydana getireceği, pek yakında Rus Sovyet Cumhuriyeti’nin katılımı ile Kars’ta toplanacak olan Kafkas Milletleri Konferansı’nda, müttefik Türk ordusunun müşterek gaye namına kazandığı bu zaferle batıya karşı daha kuvvetli, müsterih ve daha büyük bir ümit içinde çalışacakları, Rusya ve diğer Kafkas Milletleri ile dostlukların kuvvet kazandıracağı belirtilerek; “Türk’ün hayatına en büyük şiddetle saldıran bu merdud ve mekrüh emelinde muvaffak olmak için en caniyane vasıtalara bile müracaattan çekinmeyen İngiltere’nin diplomatları mecburane susacak ve İngiliz milleti Türk’ün yaşamak hakkını ümit ederiz ki artık tanıyacaktır. Biz Avrupa’dan merhamet ve atufet dilenmiyoruz. Medeniyet ve beşeriyet manzumesi içinde bizimde bir muvaffakiyetimiz, hem de gösterdiğimiz yüksek hayat kabiliyetimizle mütenasip yüksek ve şerefli bir mevkiimiz vardır. Ve hakkımızı istiyoruz. Bu mütevazı ve meşru iddianın reddedilmesi ve bu redde daha ziyade ısrar gösterilmesi yirminci asrın umumi vicdanını büsbütün lekeler” denilerek; Türk’ün bu haklı davasını İstiklal Harbi’ndeki fedakârlıkları kazandığı zaferlerle ispat ettiği varlığını tasdik ettirmekte muvaffak olduğunu ve bilerek, anlayarak yaptığı bu mücadeleyi kaybetmesinin imkânsız olduğunu; “kazandığı zaferlerle kalplerimizi sevinç ve iftiharla dolduran kahraman ordumuza ve onun muhterem erkânını kalbimizin bütün samimiyetiyle selamlar, azimkâr milletimizin bu şerefli mazhariyetini” tebrik ederken, kesin zafer kazanılıncaya kadar aynı iman ve inanç ile haklı davamız uğrunda çarpışmaya olan “ahad ve misakımızı bütün cihana bu vesile ile bir kere daha teyid ve ilan ediyoruz” sözleri ile zaferden duyulan gurur sergilenirken, Türk milletini yok sayan ve yok etmeye çalışanlara meydan okunuyordu.¹²

¹² Varlık, 15 Eylül 1921, Sayı:3, s.1

“Büyük Zaferimiz Dostlarımıza Müjdelendi” başlıklı haberde; Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'nın 12 Eylül 1921 günü Rusya Sosyalist Federatif Şûra Cumhuriyeti Türkiye Vilayat-ı Şarkiiyyesi Şehbenderine, Savet Azerbaycan ve Gürcistan Refkomserlerine, Kafkas Kızılordu Kumandanlığına, Ermenistan ve Azerbaycan Mümessil ve Konsoloslarına gönderdiği telgraf sureti yayınlanmıştır. Telgrafta şunlar yazılıdır: “*Pek kanlı ve şiddetli harekât ile ondört gündün beri devam eden Sakarya Meydan Muharebesi'ni Yunan ordusu gaybetti. 10 Eylül 37'den itibaren başlayan taarruzlarımız karşısında düşman bütün cephede ricâta başladı. Türk milletinin hayat ve istiklali yolunda kazandığı bu galibiyet hakkın ve Şarkın da en büyük zaferidir. Bizim kadar sevinç ve iftihar duyacaklarından emin olduğumuz muhterem dostlarımıza tebşir ederek, bütün Şark milletlerine ebedi kurtuluş zaferleri dilerim. Hissiyat-ı hürmetkârânemi kabul buyurunuz.*”¹³

Yine gazetede yer alan bir habere göre, İzmir'de ahali arasında Yunan ordusunun bozulduğu haberlerinin duyulduğu; Yunan Mevki Kumandanı'nın böyle şaiyalar çıkaranların idam edileceği hakkında bir beyânnâme yayınladığı; Yunan taarruzunun başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Yunan matbuatının birbirine düştüğü; hükümet taraftarı gazetelerin muhalif gazeteleri cinayetle ithâm ettikleri; Venizalist gazetelerin Yunanistan'ın yeni bir ihtilale doğru yürüdüğü hissini verdiği bildirilmektedir.¹⁴

“Şanlı Zaferimiz ve Dostlarımız” başlıklı haberde; Sakarya Zaferi'nden dolayı Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'ya Azerbaycan'ın Kars Şehbenderi Hacıbeyli tarafından gönderilen tebrik telgrafında; “*İngiltere'nin hain hacimlerinin sarsılmak bilmeyen kahraman Türk ordusu muzafferiyeti ile ezilmesini kardeş Azerbaycan halkı samimane tebrik ederek Türk halkı ile beraber sevincimizi zat-ı alilerine takdim ederiz*” denilerek; aslında bu zafer sadece Yunanlılara karşı değil, onların koruyucusu İngiltere'ye karşı da bir zafer olarak değerlendirilmektedir.

Savet Ermenistan Siyasi Mümessili Yoldaş Sarkisyan tarafından gönderilen tebrik telgrafında ise ordumuzun Yunan ordusuna karşı muzafferiyetini “*kalb-i sevinçlerle tebrik ettiklerini; ordumuzun bayrağı üzerinde kardeşlik ve adalet fikirlerini götürdüğünü; zahmetkeş Türk milletinin kurtulacağı*”nın ifade edildiği belirtilmektedir.

Savet Gürcistan Refkom Reisi bulunan Midivanı ise gönderdiği tebrik telgrafında; Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin şanlı ordularının kazandığı

¹³ Varlık, 15 Eylül 1921, sayı:3, s.2

¹⁴ Varlık, 15 Eylül 1921, sayı:3, s.2

muzafferiyetten bahseden sevinçli haberlerin dün alındığı ve hemen Meclis Reisi ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın tebrik edildiği; Kazım Karabekir'in doğrudan haberi kendilerine müjdelemesinin büyük sevinç yarattığı; sonunda Türkiye'nin emperyalistlerin zulüm ve tazyik pençesinden kurtulacağına emin" olduklarını; "*hakkın zulüm ve vahşiliğine karşı yakında muzafferiyetlerle nail olmasını temenni*"¹⁵ etmekteydi.

Yine aynı gazetede Sarıkamış ve Kars'ta büyük zaferimizin pek parlak ve heyecanlı şenliklerle kutlandığı; Şark Cephesi Kumandanlığı'na, Karaköse Tortum, Bayburt, Giresun, Hasankale, Hıms, Iğdır, Tercan, Kemah, İspir, Tirebolu gibi kaza ve Muş, Beyazıt mutasarrıflıkları, Trabzon, Van ve Erzurum vilayetlerinden Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Belediye Başkanlıklarından tebrik telgrafları gönderildiği ifade edilmektedir.¹⁶

22 Eylül 1921 tarihli gazetede "Vaziyet" başlığı altında, alınan son resmi tebliğlere göre, Sakarya muzafferiyetinin devam ve inkişaf ettiği; Sakarya'nın batısına atılan Yunan ordusuna iki taraftan yapılan hareketlerle sıkıştırıldığı; yapılan takip hareketleri ile Yunanlıların Eskişehir ovasında dahi tutunamayarak Bursa mıntıkasında da çekilinceye kadar mecbur kalacakları; ilerleyen süvarilerimizin düşman gerilerine doğru yaptıkları hareketlerini hızlandıracakları bildiriliyordu.¹⁷

"Kumandanlar Arasında" başlıklı diğer bir yazının başlığından da anlaşılacağı üzere burada kumandanlar arasındaki karşılıklı tebrik telgrafları yer almaktadır. İlk olarak; Şark Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne yazdığı tebrik telgrafında, "*Hayat ve İstiklalimizin mahvı için uğraşan düşman*"a karşı yapılan savaş ve başarıdan dolayı tebrik ve şükran duygularını hem kendisine hem de kumandanlarına sunarken; "*Bütün Şark cephesini bir sūr-i şükran ile saran bu zafer-i ezimin*" düşmanlarımızın bütününün yenilmesi ve perişan edilmesi için "*devam ve inkişafı*" Cenabı Haktan diliyordu.

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa Hazretlerine gönderdiği cevabi telgrafında ise samimi tebriklere teşekkür ederek; "*Allah'ın tevkifatı masum milletimiz üzerinden eksik olmayacak ve meşru davamız inşallah yakında teeyyüd (sağlamlaşma-kuvvetlenme) edecektir*" diyordu.

Yine Kazım Karabekir Paşa'nın, Erkân-ı Harbiye Umûmîye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri'ne gönderdiği tebrik telgrafında, Garp Cephesindeki

¹⁵ Varlık, 15 Eylül 1921, Sayı:3, s.2

¹⁶ Varlık, 15 Eylül 1921, Sayı:3, s.3

¹⁷ Varlık, 15 Eylül 1921, Sayı:4, s.1

“muzafferiyet-i azimden dolayı zat-ı sami-i riyâsetpenâhilerini tebrik eder ve bu muzafferiyet-i mesudenin düşman ordusunun tamamen yok edilebileceği” tekrarlanmaktadır.

Erkân-ı Harbiye Umûmiye Reisi Fevzi Paşa da cevabı telgrafında, Kazım Karabekir Paşa’ya tebriklerinden dolayı teşekkür ederken; “düşman ordusuna indirilen kahhar darbeye Şark Cephesi’ne mensup güzide kıtaatımızın bir hisse-i şerefi bulunduğunu müftechir tekrar eylemi” demektedir.

Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri’ne gönderdiği tebrik telgrafında; “azim muzafferiyetten dolayı Şark Cephesi samimi ruhundan kopan şükran ve tebrikler Zat-ı saminize ve kahraman ordunuza takdir eder, bu zafer-i azimin düşmanlarımızı büsbütün perişan ederek bir şekl-i mesuda devam ve inkişafını Cenab-ı Haktan tazarru’ ve niyaz eylerim” diyordu.

Garb Cephesi Komutanı İsmet Paşa ise telgrafında; “Şark Cephesindeki kahraman asker ve zabitanın iltifat ve tebrikatını ordumuz için büyük bir mükafat ve medâr-ı mübâhat addettiğimizi arz ve temin eder” cevabını veriyordu.

Aynı tarihi gazetede “Resmi Tebliğ” başlığı altında 20 Eylül 1921 tarihli resmi tebliğe yer verilmektedir. Tebliğ’de; Eskişehir istikametinde ilerleyen süvarilerimizin düşmanla yer yer muharebeye giriştikleri, Seyid Gazi’ye giden ekmek yüklü bir düşman otomobilinin mürettebatıyla ele geçirildiği, Seyit Gazi’nin alındığı, mühim miktarda cephaneye ve erzakın düşmanın geri çekilirken hiçbir şey bırakmayarak yakıp yıktığı; katliam ve yağma yaparak kadınlara her yerde tecavüz ettikleri belirtilmektedir.¹⁸

“Zaferimizin Yunanistan’daki Akisleri” başlığı adı altında ise; 18 Eylül’de Ankara’dan alınan haberler verilmektedir. Selanik’ten İstanbul’a bildirildiğine göre; son günlerde Pire ve Selanik limanlarına çok sayıda yaralı geldiği; cepheden fena haberlerin Yunan efkârında galeyana sebep olduğu, subayların muhalefetine rağmen Kral Konstantin Gunaris aleyhinde gösteriler yapıldığı; Yunan Hükümeti’nin mevkisinin sarsıldığı, Hükümetin istifa etmek üzere olduğu, Hükümete karşı hareketlerin arttığı; Yunan ordusunun bütün cephede ricata başladığını bildiren Türk Resmi Tebliğinden bahsedilerek; Bursa’da Kralın riyasetinde bir Harp Şûr’ası kurulduğu ve Papulas’ın zaiyatı anlattığı bildirilmektedir.

¹⁸ Varlık, 22 Eylül 1921, Sayı:4, s.2

“Laf ile Teselli” başlıklı yazıda, 16 Eylül’de Ankara’dan alınan haber nakledilmektedir: “*Kolay kolay Ankara’yı ele geçireceklerini ilan eden Yunanlılar taarruz başlangıcında İstanbul fatihi olacaklarını, bilmem nereleri Yunanistan’a ilhâk edeceklerini söylüyorlardı. Bütün kuvvetleriyle yaptıkları taarruzun iflasa yüz tuttuğunu anlar anlamaz başlarında Kralları olduğu halde daha azıyla iktifa edeceklerini söylemeye başladıkları*” belirtilerek; Kral Konstantin’in Daily Telgraf muhabirine “*eğer mesul bir Türk Hükümeti ile devamlı bir sulh yapılırsa, Yunanlılar İzmir hunderlandındaki mevkiileriyle sahil arazisini tahkim ile iktifaya razı olacaklarını söylediği*” nakledilerek: Varlık tarafından şöyle bir yorum yapılmaktadır: “*Bakalım Sakarya hezimetini üzerine Konstantin ve Yunanistan yelkenleri daha ne kadar indirecektir.*”

“Londra’da Toplanıyorlar” başlıklı haberde ise; 16 Eylül’de Ankara’dan alınan ve Roma’dan bildirilen habere göre; Türk-Yunan meselesine ait tavassut ve müdahalelerin şeklini kat’i surette kararlaştırmak için müttefikler pek yakında Londra’da toplanacaklardır.¹⁹

22 Eylül tarihli gazetede Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti Reisi Nerimanof’un, Kazım Karabekir Paşa’ya Bakü’den gönderdiği 16 Eylül tarihli telgrafa yer verilmektedir. Telgrafta; “*Telgrafınızı şimdi aldım. Türkiye’nin hürriyet ve hayatını müdafaa eden ordunun kazandığı parlak muzafferiyetten duyduğum memnuniyet ve bahtiyarlığı layıkıyla arz için kelime bulmaktan acizim. Türk askerini bu galibiyetinden dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne acizane tebriklerimin arz ve tebliğini zât-ı âlilerinden istirham ederim. Şark işçisi ve köylüsünü ve Anadolu’yu müdafaa eden kahramanca kavgayı büyük bir alaka ile gözetmekte olduğumu arz eylerim*” denilmektedir.

Kafkas Fevkâlâde Komiseri Orjenikze’nin 16 Eylül’de Rostof’dan gönderdiği telgrafta da; “*Garp Cephesi’nde harp etmekte olan Türk ordusu ile milletine ve zât-ı âlilerine Sakarya Nehri’nde menfûr düşman aleyhine ve Şark milletlerinin kazandığı parlak muzafferiyetten dolayı tebriklerimi arza müsâade buyurmanızı rica eder ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusunun insaniyeti tahrib için uğraşanlara karşı indirmiş olduğu bu kahhar darbeyi takdir ve tebci ederim*”²⁰ demektedir.

29 Eylül 1921 tarihli gazetenin ilk sayfasında; “Halkın Yücesi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Nutku” başlıklı Ankara’dan alınan 20 Eylül tarihli haberde (ki bu konuşma Meclis’te 19 Eylül tarihinde yapılmıştır.) Meclis

¹⁹ Varlık, 22 Eylül 1921, Sayı:4, s.2

²⁰ Varlık, 22 Eylül 1921, Sayı: 4, s.4

Başkanı ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın, Meclis'te yaptığı tarihi konuşma nakledilmektedir. Haber şöyledir: Mustafa Kemal Paşa 12 Ağustos'tan bugüne kadar ki harb hakkında bilgi verdikten sonra “*Biz hudud-u milliyemiz dahilinde ve müstakil yaşamaktan başka bir şey istemiyoruz. Avrupa'nın diğer milletlerinden esirgenmeyen hukukumuz tecavüz etmemesini istiyoruz. Harb-i Umumi'de dahil olduğumuz zümrenin mağlub olması yüzünden düçar olmamız lazım gelen cezayı Suriye ve Irak gibi memleketlerimizin idaresini ve tayin mukaddareti hakkını o memleketler halkına terk etmek suretiyle hukuk-u Hâkimiyetimizden feragat ederek çekmiş bulunuyoruz. Hiçbir mağlub devletten bu kadar vasi ve bu kadar zengin memleketler alınmamıştır. Bu araziyi bizden almak için idaremiz aleyhine isnadolunan hususatın kaffesi esassızdır ve zahiri sebeplerden ibarettir. Çünkü bugün tahtı işgalde bulunan bu memleketlerdeki halkın, medeni olduğu iddia olunan idarelere karşı mükerreren isyan etmekte olmaları ve bütün kalb ve vicdanlarıyla tekrar bizim idaremizde bulunmak arzusunun izhar eylemeleri, bizim suidaremiz hakkında serd edilen, işaa edilen hususatın ne dereceye kadar hakikaten baidolduğunu tamamen ispat eder. Hükümetimizin ve milletimizin anasırı Hıristiyanıyeye karşı adilane bir surette hareket etmesi, ananatımız icabından ve dinimiz muktaziyatındandır. Hakikaten Hıristiyanlara adilane muamele edildiğine en büyük delil, memleketimizin her noktasında, en ufak bir köyünde bile anasırı Hıristiyanıyenin Müslümanlardan ziyade huzur ve refaha ve servete malik olmalarıdır. Eğer bunlar hakkında zulüm ile, gasp ile adaletsizce muamele edilmiş bulunsaydı, bittabi bugünkü hal ve vaziyette bulunmamaları lazımdı. Binaenaleyh bunun için başka bir delil ve esbap serdine lüzum görmüyorum. Fakat bu anasırı Hıristiyaneden haricin teşvikatiyle veyahut ekmeğini yediği toprağa nankörlük ederek mevcudiyeti milliyemizi ızrar etmek, ihlal etmek, teşebbüsünde bulunacakların fenalıklarına sed çekmek pek tabi ve zaruridir. Binaenaleyh bundan dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetini taktie etmek hiç kimsenin hakkı değildir. Bugün en büyük, en kavi ve en medeni milletlerin bu gibi mesailde bize nispetle pek şedit ve zecri muamelata teşebbüs etmekte olduğu cümlece malûmdur. Fakat bütün cihan bilmelidir ki; sakin ve muti tebaa daima himaye edilmiştir ve daima himaye edilecektir. Anasırı Hıristiyanıyeden olanların İslam vatandaşlardan bir farkı yoktur. Aynı hukuka maliktir ve malik kalacaktır. Düşmanlarımızın müddeiyatı sairesi de bu arz ettiklerim gibi biasıl ve esastır.*

Yunanlılar, gasbetmek suretiyle tahtı işgaline geçirdikleri menatıkta ekseriyetin Rumlarda olduğunu iddia ederler. Halbuki tamamen aksidir. Bütün bi taraf istatistikler bunu böyle göstermektedir ve beynelmilel komisyon raporlarının neticesi bunu teyid etmektedir ve nihayet Londra'da

harb menatıkında tahkikat icrasını teklif ettikleri zaman bunu Heyeti Murahhasımız kabul ettiği halde Yunan Hükümeti reddetmiştir. Çünkü netice-i tahkikatın olanların değil, bizim lehimize olan hakikatı teyidedeğine şüphe yoktu. O halde Yunanlıların medeniyeti efendiler, yangın, mazlum insanların kanına, malına, canına, ırzına tecavüz ve masum kadın ve çocukları katletmekdir. İtilaf Devletlerinin gözleri önünde cereyan eden bu şenâetler, Yunanlıların Anadolu'ya getirmek istedikleri medeniyetin asar-ı menfûresidir. Evet, Ehlisalip kahramanları arasına girmek isteyen Kral Konstantin'in Anadolu'ya isaline memur olduğu medeniyetin eserleri; yangın yerleri ve ihtiyar kadın ve çocuk cesetleridir. (Kahrölsun sesleri) Mazlum kanı dökmekten zevk alan Yunanlıların icra edegelmekte oldukları mezalime neden büyük Devletler göz yumuyorlar? Ve neden bizim mevcudiyeti milliyemizi izhar edenlere karşı ittihaz ettiğimiz tedâyire kıyametler koparıyorlar? Bu sorulin cevabını aleml medeniyet versin. Kral Konstantin bazı hükümetlerin hoşuna gitmek için Venizelos tarafından açılan deftere daha büyük bir germi vermek istediği zaman bu gasp ve istila seferine gayet derin bir taassub-u dini ile girişmişti. Ehlisalibin asırlarca evvel takibettiği dini gayelerini ihya etmek için mintarafilmesih kendisini memur zannetti. İzmir'de ilk karaya çıktığı zaman, İzmir şehrine değil, vaktiyle Ehlisalih'in çıktığı yeri intihabederek oraya çıkmıştır. O mahallin, Eskişehir ve diğer Müslüman Türk şehirlerini isimlerini tebdil etti. Kral Konstantin, Marişal Foş ve General Guro gibi kıymet ve şöhreti askeriyeleri tüm dünyaca tanınmış büyük kumandanların musip nasihatlerini gururla reddetti. Kral Konstantin'in arzusu Ehli Salip kahramanları sırasına geçmek ve eski müstevli zalimleri taklidetmek idi. Avrupa bu serserilikleri uzaktan seyretti. Fakat, Efendiler Cenab-ı Hak bize yardım etti. Ve Yunan Ordusu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordusu karşısında yüzgeri etti.

Şüphesiz hukukumuzu temin edinceye kadar silahımızı elden bırakamayız. Fakat, bundan, bizim müfrit harb taraftarı olduğumuz zannolunmasın. Böyle bir telakki kadar büyük haksızlık olamaz. Biz bilakis herkesle sulh yapmak istiyoruz.

Efendiler, sulhan hukukumuzu temin etmek için her vasıtaya tevessül ettik. Bu hususta hiçbir kusur etmedik. Fakat bizim bütün hüsnüniyetlerimizi, ciddiyetimizi alem-i medeniyet nazarında gizlediler ve ancak akvam-ı iptidaiyeye tatbik edilebilir muamele ile çocukca birtakım mânâsız tehditlerle bizi karşıladılar.

Efendiler, bütün cihanın bilmesi lazımdır ki: Türk halkı, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun Hükümeti, uşak muamelesine tahammül edemez. Her medeni millet ve hükümet gibi varlığının, hürriyet ve istiklalinin, tanınması talebinde katiyen musirdir. Ve bütün davası da bundan ibarettir. Biz cenkci

değiliz. Sulhperveriz. Ve bir an evvel sulhün teessüsünü görmek ve ona yardım ve hizmet etmek isteriz. Biz Rusya ile dostuz. Çünkü Rusya herkesten evvel bizim hukuk-u milliyemizi tanıdı ve ona riayet etti. Bu şart dahilinde bugün olduğu gibi yarın da ve daima Rusya Türkiye'nin dostluğundan emin olabilir. Binaenaleyh İtilaf Devletleri dahi mevcudiyet ve istiklâl-i millimizi tanıdıkları takdirde onlarla da aramızda hiçbir sebebi ihtilaf kalmıyacaktır ve derhal sulh ve münâsebât teessüs edebilir. Açık ve hakiki cephemizi tamamen arz edebilmek için işte bu kürsüden ve teşrii, icrai salahiyeti vasıyaya malik olan Heyeti Celilenizin Reisi sıfatıyla beyan ederim ki: Biz cenk değil, sulh istiyoruz. Sulh yapmaya hazırız ve bence buna mani hiçbir sebep yoktur. Eğer Yunan ordusunun bizi, meşru olan, haklı olan davamızdan sarf-ı nazar ettireceği düşünülüyorsa, bu gayrimümkündür. Nazariyenin buhranını anlamak için pek basit bir muhakeme kafidir. Loyd Corc 16 Ağustos'ta Avam Kamarası'nda verdiği nutukta: Muvaffakiyetli bir harbi göze almış olan memleketin lehinde muamele etmek lüzumunu kabul ediyordu. Binaenaleyh bu muvaffakiyeti, bu muzafferiyeti ihraz eden Türkiye olmuştur. Buna nazaran Loyd Corc'nin sözünden dönmiyeceğini ümit etmek isterim. Mamefih bizi inhâ etmek nazariyesi karşısında mevcudiyetimizi silahla muhafaza ve müdafaa etmek pek tabidir. Bundan tabii ve daha meşru bir hareket olamaz.

Efendiler, hareket-ı askeriye hakkında son malumatı ve son sözü söylemiş olmak için arz ederim ki; ordumuz vatanımız dahilinde bir tek düşman neferi bırakmayıncaya kadar takip, tazyik ve taarruzuna devam edecektir.”²¹

Yine aynı tarihli gazetenin ilk sayfasında; “Zaferden sonra -Türk Diyor ki” - başlıklı şiirde;

“Azgın düşmanlar karşısında yılmadım
Eğmedi başımı belâ, ölüm, kan
Hak yolunda yıllarca savaşmaktan bıkmadım
.....Ceddi büyük Oğuz Han
Dört taraftan yurdumun ismetine göz diken
Büyük, küçük zalimler zaman zemin kudurdu
Sayısız Ordular benim şanlı süngümden

²¹ Varlık, 29 Eylül 1921, Sayı:5, s.1-2 (Gazete nüshasının tahrib olması ve ayrıca yeterince net olamayışından dolayı okunamayan kısımları, ilgili T.B.M.M. zabıtından tamamlanmıştır. I.T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, I., s.261-262

Gözlerini yumarak yüz çevirdi, bozuldu...

Yer, gök, deniz, Ölüm saçıyorken karşımda

Ateş çelik yağarken sarsılmadı yüreğim."

Sözleri ile savaş ve Türk'ün mücadele azmi anlatılmaktadır.

29 Eylül 1921 tarihli gazetede "Telgraf Haberi" ana başlığı altında yurt dışından alınan haberler değerlendirilmektedir. Şöyle ki, "*Yunan'ı Kurtarmak İçin mi?*" başlıklı Londra'dan alınan habere göre; Şark meselesinin halledilmesi için hararetli bir faaliyet olduğu; müttefiklerin herhangi bir müdahale konusunda karar veremedikleri; eğer müttefik devletler şu an ki durumu sona erdirmeye karar verirlerse her iki muharip taraf (yani Türkiye ve Yunanistan) üzerine uygulamaya meyilli oldukları, bu fikir üzerinde görüştükleri, bu konuda karar verildiğinde Sulh Meclis-i Âli'sinin toplantıya çağrılarak kabul edilen kararların muhariplere tebliğ edileceği bildiriliyordu.

"Silahtan Diplomasiye" başlıklı telgraf haberine göre; Times gazetesinde Asya-yı Suğra/Küçük Asya hakkındaki baş makalede; "*Artık harp edenlerin silahlarını bırakıp saha-i faaliyeti diplomasiye terk etmeleri zamanı gelmiştir.*" denildiği naklediliyordu.

"Yunan Kabinesinin Akibeti" başlıklı haberde; Atina'da yayınlanan bir gazeteye göre; Yunan Kabinesi'nde değişiklik beklenildiği, Gunaris'in istifa etmek üzere olduğu; Kral'ın Atina'ya döneceğini; yeni kabinenin Harbiye Nazırı'nın Neolokis(?) olacağı ihtimalinden bahsedilmektedir.²²

"İngiltere Versin Yine Versin" başlıklı küçük haberde; Yunanistan'da mali müzayakaların şiddetlendiği; Bakanların uzun görüşmeler sonucu dışarıdan bir "*istikrâz akdi imkanı*" için Londra'daki Yunan Sefiri'ne bu konuda telgraf gönderdiği bildirilmektedir.

"Tavassut Lazım" başlıklı haberde ise; Times gazetesinin, Yunanlıların bu taarruzlarında tamamiyle mağlubiyete uğradığı ve bu şartlar dahilinde şark meselesinin muharipler arasında halledilemeyeceğini beyan ederek müttefiklerin tavassutunun lüzumundan bahsettiği ifade edilmektedir.

"Mahud Londra İçtima'ı Gibi mi?" haberde de Rumca Neologos gazetesinin yakında Meclis-i Âli'nin toplanarak, Türk-Yunan Hilafının halledilmesi için muharip tarafları bu toplantıya davet edeceklerini yazdığı belirtilmektedir.

²² Varlık, 29 Eylül 1921, :Sayı: 5, s.2

“Vakitsiz Ötmek İçin” başlıklı haberde İstanbul Düvel-i Müttefike Mümessilleri’nin bir toplantısında İngiliz mümessilinin İstanbul’da bulunan Fransız ve İtalyan polislerin işlerini iyi yapmadıklarından dolayı, polise ait bütün işlerin İngilizlere devredilmesinin istendiği ifade edilmektedir²³

“Yunan Ordusu Bakalım Nereye Kadar Kaçabilecek?” sorusunun sorulduğu haberde; Batıya doğru geri çekilmeye devam eden Yunanlıların 27 Eylül tarihindeki hareketlerine dair alınan haberler nakledilmektedir. Haberde düşmanın tahkim ettiği hattı bırakarak 27 Eylül’de Eskişehir ve batısı istikametinde çekildiği; bugün kıtalarımız üzerinden uçan ilk düşman uçağından birisini yere düşürülerek, sapa sağlam ele geçirilerek içindekilerin de esir edildiği bildirilmektedir.

“Resmi Tebliğ” başlıklı haberde; 28 Eylül tarihli resmi tebliğ verilmektedir. Tebliğe göre; Alpaköy’ün güneyinden başlayarak Aziziye, Latife istikametindeki sırtlarda esaslı tahkimat yapan düşmanın siperlerini tahkime fırsat bulamadan terke mecbur olduğu; Afyonkarahisar mıntıkasında çarpışmaların devam ettiği; bu mıntıkada düşmanın köylerimizi yaktığı ve bu maksat için özel müfrezeler oluşturduğu bilgisi verilmektedir.²⁴

6 Ekim 1921 tarihli gazetede 4 Ekim tarihli “Resmi Tebliğ”in değerlendirildiği başlıklı haberde; Eskişehir’in kuzeyindeki Bozdağı’nda bulunan düşmanın sol tarafından tazyik edildiği, Afyonkarahisar civarında çarpışmalara devam ettiği, 5 Ekim tarihli resmi tebliğe göre de; Eskişehir Cephesi’nde Bozdağı mıntıkasında taarruza devam etmek isteyen düşmana zaiyat verildiği; Afyonkarahisar’da karşılıklı piyade ve topçu ateşinin devam ettiği; Döğer İstasyonu güneyinde cephane nakleden düşman kuvvetlerine taarruz eden süvarilerimizin muhafızlara birçok zaiyat verdirdikten sonra düşmanın 12. Fırkası’ndan bir miktar esir ele geçirdiği bildirilmektedir.

“Son Haberler” başlığı altında “Gunaris Kabinesi Sallanıyor” başlıklı haberde yine Sakarya Zaferi’nin Yunanistan’daki Hükümet üzerindeki olumsuz etkileri ifade edilmektedir.

“Mağlup İken Galip Rolü” başlıklı haberde ise; Atina’dan çekilen telgrafnâmelere göre, kış harbini yapmaktan aciz olan Yunanistan bir taraftan barış teşebbüsünde bulunurken; diğer taraftan da galip propagandası yaptığı; bir şeyler kurtarmak için istemek usulüne başvurarak Yunanlıların barış şartları olarak verilecek muhtırada bütün Marmara sahili ile bütün Bursa vilayetini istemeye karar verdikleri belirtilmektedir.

²³ Varlık, 29 Eylül 1921, :Sayı: 5, s.2

²⁴ Varlık, 29 Eylül 1921, :Sayı: 5, s.2

“Dertlerini Anlatacaklarmış” başlıklı küçük haberde; Gunaris ile Londra’ya Erkân-ı Harp zabitlerinin de gideceği, Yunan ordusunun özel vaziyeti hakkında bilgi verecekleri bildirilmektedir.

Bir yıl sonra, 18 Eylül 1922 tarihli Varlık gazetesinde “Zafer Alayı” başlıklı yazıda; Büyük Taarruz, Başkomutanlık Meydan Muharebesi ve Zaferi kastedilerek; “10 Eylül’de başlayan Büyük Bayramı müteakiben 13 Eylül’de Sakarya Zaferi’nin Birinci Yıldönümü Bayramı şimdiye kadar misline rast gelinmemiş bir tarzda Sarıkamış’ta kutlandığı” ifade edilmektedir.

Yapılan kutlama töreninde Şark Cephesi Erkân-ı Harp Reisi Mirâlay Şevki Bey tarafından yapılan konuşmada, “Geçen yılın bu gününde düşmanlarımız, Türklerin namusu ve bütün İslam’ın binası Sakarya’da yıkılacak diye bekliyorlar ve Sakarya sularının bu fedakâr millete medfen olacağını zannederek Türk’ün mirasını paylaşmaya hazırlanıyorlardı. İşte bugünkü son zaferlerimizin kapısı geçen yılın bugününde Sakarya’da açılmıştır.

Bugünün yüksek alınlı hür ve müstakil Türk’ü, geçen yılın bugününde Sakarya’nın kanlı sularında doğmuştur. Sakarya’nın Yunan’a mezar, Türk’e beşik olduğu gün bu gündür. Bugünkü zaferin neşideleri geçen yılın bugünün de Sakarya eteklerinde başlamıştır.

Yunan Sakarya’da kırılan belini bir senedir düzeltmedi. Siperler gerisinde bir senedir Sakarya’nın acısı ellerinde kalan zavallı vatandaşlarımıza görülmedik şenâatler yaparak unutmak, yarasını sarmakla uğraşırken Türk nihayet Yunan’ı en toplu en kuvvetli yanından vurdu. 26 Ağustos’ta başlayan taarruzumuz üçyüz kilometre boyunca uzanan Yunan ordularını tarumar etti”²⁵ denilerek, Sakarya Savaşı ve Zaferi’nin önemi tekrar vurgulanmıştır.

25 Eylül 1922 tarihli gazetede de “Zafer Şenlikleri” başlıklı haberde Erzurum, Kızılçakçak (Akyaka) Beyazıd, Artvin, Ardahan’da da iki büyük zaferin yani hem Sakarya ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi Zaferi’nin şimdiye kadar bir eşine rastlanmayacak şekilde kutlandığı ifade edilmektedir.²⁶

²⁵ Varlık, 22 Eylül 1922, Sayı:80, s.2

²⁶ Varlık, 22 Eylül 1922, Sayı:82, s.3

Sonuç

Varlık Gazetesi Ağustos-Ekim 1921 tarihleri ile özellikle Eylül 1922 tarihlerine ait nüshalarının değerlendirilmesi sonucu şu bilgiler elde edilmiştir:

Varlık gazetesi haftada bir yayınlanmış olduğundan dolayı, okuyucularına haberleri bir hafta sonra yayın yoluyla ulaştırmaktadır. Doğu Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'nın gazete ile yakından ilgilenmesi ve gazetenin Kolordu Matbaası'nda basılması, askeri kanaldan gelen resmi tebliğ ve bilgilerin hemen ilk baskıda halka aktarılmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca gazete basılana kadar halkın habersiz kaldığı da düşünülmektedir. Çünkü gazetenin matbaası ve gazeteye bilgi aktaran ve bilgi aktarımına aracı olan asıl kaynaklarının hepsi Sarıkamış'tadır.

Gazetede, başmakale niteliğindeki yazıların yanı sıra, resmi tebliğler, İstanbul ve Ankara'daki Hâkimiyet-i Milliye'den nakledilen haberler, Avrupa ve özellikle, Yunan basınından nakledilen haberler, gazetenin haber kaynağını oluşturmaktadır. Gazetede, Sakarya Savaşı'nın seyri, Türk ve Yunan ordusunun durumu, kayıpları, geri çekilen Yunanlıların Türk halkına ve çevreye verdikleri maddi ve manevi zararları; gerek savaş alanları gerekse, Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki insanlarımızın savaş sırasındaki tepkileri, Ordumuza duyulan güven, zaferin gerek Türk halkı, gerekse Yunanlılar üzerindeki etkileri, zafer şenlikleri; Yunan Hükümeti'nin askeri başarısızlık sonucu yaşadığı sarsıntılar; Sakarya Zaferi'nin Yunanistan'ın iç ve dış siyasetine etkileri; İhtilâf Devletleri'nin Yunanlılar lehine siyasi görüşmelerde bulunmaları; Sakarya Zaferi'nin gerek Türk halkı gerekse komşu Devletlerin temsilcileri tarafından kutlanmaları; Başkomutan ve diğer komutanlar arasındaki tebrik telgrafları gibi konuların yer aldığı haberlerle okuyucular bilgilendirilmeye çalışılmıştır.

HAKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİ'NE GÖRE SAKARYA SAVAŞI

*Sadık SARISAMAN**

Giriş

Sakarya Meydan Muharebesi Türk Milleti için bir ölüm kalım savaşı olmuştur. Yunanlılar, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'ni kazandıktan sonra, Türk ordusu tamamen Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmiştir. Yunan Hükümeti Türklerin toparlanmasına imkân vermeden yıkıcı darbeyi vurmak istemiştir. Ancak, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri ile geniş araziler kazanan Yunan kuvvetlerinin de doğal bir engel teşkil eden Sakarya Nehri'ni aşabilmek için ordusunu ve menzil hatlarını yeniden düzenlemesi gerekmiştir. Bu yüzden Yunan taarruzu yaklaşık bir ay sonra başlayabilmiştir.

Bununla beraber Türkler de bu bir aylık zamanda askeri güçlerini ve savunma tedbirlerini kuvvetlendirmek için çalışmışlardır. Bu amaçla 5 Ağustos 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkumandanlık Kanunu'nu çıkarmıştır. 144 sayılı bu kanunla Başkumandan'a ordunun savaşma kabiliyetini artırma adına üç ay süre ile Meclisten onay almaksızın istediği düzenlemeyi yapma hakkı verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu yetkilere dayanarak 7-8 Ağustos 1921'de Tekâlif-i Milliye Emirleri'ni yayınlamıştır.

Savaş 22 gün 22 gece devam etmiştir. Yunanlıların ilk hedefi Türk kuvvetlerini güneyden kuşatarak imha etmektir. 23-30 Ağustos tarihleri arasında kuşatmayı gerçekleştirmek için uğraşmıştır. Kuşatıp imha edemeyince kuvvetlerinin büyük kısmıyla Türk cephesini merkezden Haymana istikametinde yarmak istemiştir. 6 Eylül'e kadar da bunun için uğraşmış fakat etten bir Türk duvarına çarpmıştır. Bundan sonra bulunduğu hatlarda savunarak kalmaya karar vermiş ancak, 10 Eylül'de başlatılan genel karşı taarruzla buna da mani olunmuştur. 12 Eylül'de tamamen Sakarya nehrinin batısına atılmıştır.

* Prof.Dr., Sadık Sarısan, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Bu çalışmada Hâkimiyet-i Milliye gazetesine göre Sakarya Savaşı ele alınmıştır. Hâkimiyet-i Milliye, Ankara Hükümeti'nin resmi yayın organı niteliğindedir. Bu tarihlerde kamuoyunun tek bilgi kaynağı gazetelerdi. Bugün var olan radyo, televizyon, internet gibi haber kaynakları o zaman mevcut değildi. Bununla beraber gazeteleri sadece bilgi veren kaynaklar olarak görmemek gerekir. Kamuoyunun oluşturulması ve yönlendirilmesinde de en önemli rolü oynuyorlardı.

Türk Halkının Orduya Yardım ve Desteği

Sakarya Savaşı boyunca halkın Türk ordusuna desteğinin devam ettiğini gösteren haberler basında yoğun bir şekilde yer almıştır. Öyle ki savaşın başlangıcından bitimine kadar şehir ve ilçelerden destek telgrafları gelmiştir. Burada birkaç örnek vermekle yetinilecektir. 21 Ağustos tarihi itibarıyla Konya'dan gelen bir telgrafta Hükümet meydanına binlerce kişinin toplandığı ifade edilmiş, kalabalığın önlerinde sancaklar olduğu halde tekbirler getirdiği, esnafın da dükkânlarını kapatarak mitinge katıldığı belirtilmiştir¹. Yine 20 Ağustos günü Kırşehir halkı camii şerifte toplanarak, dualar okuyarak askerlere selam göndermişler, bedenlen, malen her an yardıma ve gazaya katılmaya hazır bulduklarını, i'la-yı kelimetullah yolunda sonuna kadar cihad edeceklerini bildirmişlerdir². Kastamonulular da 23 Ağustos günü kadın, çocuklar ve ihtiyarlar da dahil olduğu halde on binlerce kişinin katılımıyla Nusretullah Cami-i Şerif Meydanı'nda toplanmışlar, konuşmalar yapılmış, orduya her türlü desteği vermeye hazır olduklarını ifade etmişlerdir³.

Öte yandan Mardinliler yedi yaşındaki çocuklara varıncaya kadar herkesin malını canını feda etmekten çekinmeyeceğini, kanlarını son damlasına kadar vatan için akıtacaklarını bildirilmişlerdir⁴. Dersimden gelen 24 Ağustos tarihli bir telgrafta da milletin istiklaline ve ırzına tasallut edenlere karşı din ve vatan aşkıyla dolu göğsünü siper eden Türk ordusuna övgüler yağdırılarak şu cümlelere yer verilmiştir: “ Üç yüz milyon alem-i İslam dahi nurlu ve masum gözlerini sizin muvaffakiyetinize dikmiş ihtilal bekliyor. Bugün burada bir heyecan-ı ictima ve nusret ve muvaffakiyetinize dualar eden bizler mübarek gözlerinizden öper ve cümlenize kalblerimizden taştan ihtiramlarımızı arz eyeriz Bugün yine kadın, erkek, çoluk çocuk cümlemiz malımızla, canımızla misak-ı milli uğrunda feda olmağa avn-i

¹ Hâkimiyet-i Milliye, 23 Ağustos 1921, No: 270, s.1.

² Hâkimiyet-i Milliye, 23 Ağustos 1921, No: 270, s.1.

³ Hâkimiyet-i Milliye, 24 Ağustos 1921, No: 271, s.2.

⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 5 Eylül 1921, No: 283.

imanımızı temin ediyoruz. Allah Mansur ve muzaffer etsin muhterem gaziler”⁵.

Bu arada 9 Eylül günü Ankara halkı da yeni silâhına çağrılan hemşerileri şerefine tören düzenlemişlerdir. Esnaf dükkânlarını kapatarak törene katılmış, çarşının her tarafına büyük ve küçük bayraklar asılmıştır. Davullar ve kudümlerin de çalındığı törende Hacı Bayram Camii ve türbesine gidilerek kurbanlar kesilmiştir. Kadın, erkek, çoluk çocuk açık namazgâhta dualar etmişler, ordunun işgalcilere kesin darbeler indirmesi için Allah’a yalvarmışlardır. Şeriye Vekili Fehmi Efendi, Afganistan Büyükelçisi, milletvekilleri ve Vali İhsan Bey de törene katılmış, nutuklar irad edilmiştir⁶.

Halkın yardımları içerisinde en çok insanları duygulandıranı Bartın ve Amasra hanımlarının düğünleri için sakladıkları çeyiz sandıklarındaki eşyaları savaşta gazî ve mecruh askerlere göndermiş olmalarıdır. Bartın ve Amasralı bayanların Hilali Ahmer’e bağışladıkları eşya paketlerinden el emeği, göz nuru çevre, çorap ve iç çamaşırı çıkmıştır⁷.

Türk Ordusunun Morali ve Savaşma Azmi

Gazete haberlerinde Türk ordusunun daima moral gücü ve savaşma kabiliyetinin çok yüksek olduğu vurgusu yapılmıştır. Ordunun maneviyatının güçlü olduğu, subayından erine kadar herkesin *“bu küstah düşmana kuvvetli bir darbe indirmek ateşi ile yandı”* ifade edilmiştir⁸. Gazetede yer alan haberlerde yaralanan Türk subay ve askerlerin yaralarının sarılmasından sonra tekrar cepheye gitmek için acele ettikleri, üstlerinin engellemelerine rağmen savaşa katıldıkları ifade edilmiştir⁹. *“Gazilerimiz ile Başbaşa”* adlı bir yazıda bir gazinin şu sözlerine yer verilmiştir: *“Efendi inşallah şu yaram iyi olsun, bu sefer bir kaçını birden yere sereyim. Eğer Allah şehitlik nasib etmez de yine beni bulur isen bak o zaman sana neler anlatırım”¹⁰.*

Cephedeki bir subay da arkadaşına yazdığı mektubunda *“Dine sığınan Türkün Allah Allah sedasıyla savleti karşısında yüz geri eden düşmanın kaçtığı seyretmek dünyada doyum olmaz manzaralardan! kariben mündefi olacağını göreceğiz”* diyerek zafere olan inancını dile getirmiştir¹¹.

⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 5 Eylül 1921, No: 283.

⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 10 Eylül 1921, No: 288, s.2.

⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 10 Eylül 1921, No: 288, s.2.

⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 22 Ağustos 1921, No: 269, s.1.

⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 27 Ağustos 1921, No: 274, s.1.

¹⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 28 Ağustos 1921, No: 275, s.2.

¹¹ Hâkimiyet-i Milliye, 4 Eylül 1921, No: 282, s.1.

Bir Türk On Yunanlıya Bedeldir

20 Eylül tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yer alan bir haberde Türk askeri ile Yunan askerinin kıyaslanması ilginçtir. Haberde belirtildiğine göre kıyaslamayı Amerikalı bir gazeteci yapmıştır. Ülkesi adına Yunan harekâtını takip eden Amerikalı muhabir memleketine çektiği telgrafta Türk askerinin gösterdiği “*savlet ve şecaatin*” Yunanlılar tarafından da ifade ve itiraf edildiğini ve bir Türk askerinin on Yunanlıya bedel olduğunu yazmıştır¹².

Misakı Milli ve Din Savaşı Vurgusu

Hâkimiyet-i Milliye'de Yunanlıların Ankara'yı tazyik ettikleri Sakarya Savaşı günlerinde bile “*Yunanlılar için Kütahya ve Eskişehir'i elde etmek kendilerini çıldırtacak sebeplerdir. Fakat bizim ağzımızdan zafer kelimesi ancak İzmir'in mavi sularını gördüğümüz gün çıkacaktır*” ifadesi yer almıştır¹³. Ayrıca Avrupa'daki TBMM Hükümeti temsilcisinin Türk ordusu galip de gelse mağlup da olsa Misakı Milliden asla geri adım atılmayacağını bildiren açıklaması önemlidir. Gazete bu açıklama üzerine “*Panislamizm ile milliyetperverlik taraftarları henüz şarkta son kelimelerini söylememişlerdir*” değerlendirmesinde bulunmuştur¹⁴.

Öte yandan gazetede Yunanlıların Hıristiyanlık için savaştıklarını ilan ettikleri, buna karşılık Anadolu Müslümanlarının da i'la-yı kelimetuullahı korumak için mücadele ettikleri vurgulanmıştır¹⁵.

Yunan Kuvvetlerinin Sakarya Önerine Gelmesi

21 Ağustos 1921 Tarihli Hâkimiyeti Milliye gazetesinde “*evvelki gün*” yani 19 Ağustos Cuma gününden itibaren sol kanatta da Yunan kuvvetleri ile temasın başladığı haber verilmiş, Türk ordusunun plan gereği müdafaada kaldığı belirtilmiştir. Haberde Yunan kuvvetlerinin Eskişehir'den itibaren ilerlemeye başlamalarıyla Türk birliklerinin asli mevzilerine çekildikleri, çekilme sırasında Yunan kuvvetlerini rahatsız etmeye devam ettikleri ifade edilmiştir¹⁶. 20 Ağustos tarihli Resmi tebliğde de Türk mevzilerinin sol tarafında Yunan kuvvetleri ile temasın başladığı belirtilmiştir¹⁷.

¹² Hâkimiyet-i Milliye, 20 Eylül 1921, No: 298, s.2.

¹³ Hâkimiyet-i Milliye, 21 Ağustos 1921, No: 268, s.1.

¹⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 30 Ağustos 1921, No: 277, s.1.

¹⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 23 Ağustos 1921, No: 270, s.1.

¹⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 21 Ağustos 1921, No: 268, s.1.

¹⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 21 Ağustos 1921, No: 268, s.1.

Yunan Ordusunun Taarruza Geçemeyeceği Propagandası

Hâkimiyet-i Milliye’de Sakarya önlerine gelen Yunan ordusunun taarruz edemeyeceği propaganda edilmiştir. 12 Ağustos’ta Eskişehir ve civarından yola çıkan Yunan birliklerinin geçen dokuz günlük süre zarfında yürüyüşlerini ve toplanmalarını tamamlamış olmalarına rağmen taarruza geçmekte tereddüt ettikleri hatırlatılmıştır¹⁸. Yine 23 Ağustos tarihli bir yazıda Yunanlıların muharebe edebilecek bir vaziyete girdikleri halde taarruza geçememeleri büyük bir kararsızlık yaşadıkları şeklinde değerlendirilmiştir. Yazıda “*üssülharekelerinden pek uzak düşmüş*” olmalarından dolayı geri hizmetlerini temin ile uğraştıkları, bu yüzden taarruza geçemedikleri ifade edilmiştir¹⁹.

Yunanlıların Sakarya boyuna kuvvetlerini yığmalarına ve hücum için lazım gelen bütün hazırlıkları tamamlamalarına rağmen taarruza geçmemeleri “*Düşman pek güvendiği kuvvetlerini ordumuz üzerine saldırmakta büyük bir tereddüt gösteriyor ve bu tereddüt ancak zaaf-ı külliyesi ile tavsif edilebilir*” şeklinde yorumlanmıştır²⁰.

Sakarya Savaşı’nın Başlaması

25 Ağustos tarihli Hâkimiyet-i Milliye “*Yunan ordusunun hareketına dair dün cepheden gelen bazı haberler taarruzun başladığını hüküm ettirecek mahiyettedir*” ifadesiyle savaşın başladığını duyurmuştur. Gazetede Yunanlıların Eskişehir’den hareketlerinin 13. günü Türk askeri ile karşı karşıya geldiği bildirilmiştir.²¹ Aynı şekilde 24 Ağustos tarihli Türk resmi tebliğinde de sol kanatta Yunan taarruzunun geliştiği ifade edilmiştir²². Yunanlıların Beylik Köprü’den taarruzunu takiben savaşın bütün cephelere yayıldığı belirtilmiştir. Bu haberde “*Kahraman ordumuz bazı yerlerde düşmanın akurane savletlerine göğüs germekte bazı yerlerde ise düşmana taarruz etmek suretiyle kuvvetli darbeler indirmektedir*” ifadesi yer almıştır²³.

26 Ağustos tarihli haberde de 25 Ağustos tarihi itibarıyla güneydeki çatışmaların da şiddetlendiği kamuoyuna duyurulmuştur. Cephedeki özel muhabirden ikinci vakti alınan bir telgrafta ise “*muharebenin umumi bir şekil aldığı*” belirtilmiştir²⁴. Hâkimiyet-i Milliye’de bugünkü savaşlar için

¹⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 21 Ağustos 1921, No: 268, s.1.

¹⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 23 Ağustos 1921, No: 270, s.1.

²⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 24 Ağustos 1921, No: 271, s.1.

²¹ Hâkimiyet-i Milliye, 25 Ağustos 1921, No: 272, s.1.

²² Hâkimiyet-i Milliye, 24 Ağustos 1921, no: 271,s.2.

²³ Hâkimiyet-i Milliye, 26 Ağustos 1921, No: 273, s.1.

²⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 26 Ağustos 1921, No: 273, s.1.

Haymana Meydan Muharebesi tabiri de kullanılmıştır. Haberde “*Ordumuz dün Haymana Meydan Muharebesinde Yunan kuvvetlerinin taarruzunu tevkiye muktedir olmuştur*” denilmiştir. Asıl harbin ağırlık merkezini teşkil eden güney cephesinde 25 Ağustos sabahı başlayan Yunan taarruzunun öğleden sonra şiddetlendiği belirtilmiştir. Yunanlıların demiryolunun Sakarya’dan geçtiği ve bir dirsek oluşturduğu Beylik Köprü’den büyük kuvvetler ile taarruz ettikleri ve bir yarma teşebbüsünde buldukları ancak, her türlü ihtimal karşısında hazırlıklı bulunan Türk ordusunun derhal karşı taarruza geçerek Yunanlılara çok kuvvetli bir darbe vurduğu, ağır zayıat verdirdiği, birçok mitralyöz, silah ve mühimmat ele geçirdiği belirtilmiştir. Bu haberler üzerine gazetede yapılan yorumda Yunanlıların Sakarya nehrinin kuzey kısmında savunma durumunda kaldıkları ve Türk kuvvetlerinin bu cephedeki galibiyeti karşısında elde bulundurduğu mevzileri tahkim ile meşgul oldukları belirtilmiştir. Bu taraftan Yunanlıların geniş çaplı askeri hareketlerinin beklenemeyeceği ifade edilmiştir. Muharebenin asıl cephesinin güney cephesi olacağı, savaşın nihai sonucunun da burada alınacağı, Yunanlılar başlangıçtaki savaş planlarını değiştirmek ve yeni bir plan yapmak mecburiyetinde kalacakları değerlendirilmiştir²⁵.

Türk Süvarilerinin Akınları

Gazetede Türk Süvarilerinin akınlarına ve bu akınlarda elde edilen başarılarla önemli oranda yer verilmiştir. Süvarilerin akınları sayesinde Yunan menzil hatlarının işlemez hale geldiği geri hizmet, erzak ve cephane işlerinin büyük oranda aksadığı ifade edilmiştir²⁶. 26 Ağustos tarihli bir haberde Yunan kuvvetlerinin gerilerine sevk olunan süvarilerin karşı taraf üzerinde büyük korku uyandırdıkları, iki otomobili zapt ettikleri, 159 deve 67 esir, çok sayıda silah ve telefonu ganimet olarak aldıkları ifade edilmiştir²⁷. Yine 28 Ağustos günü akıncı birliklerinin taarruzuna uğrayan yüz elli otomobilden oluşan bir Yunan nakliye kolundan 16 otomobilin tahrip edildiği, bu otomobillerin muhafızlarının da öldürüldüğü bildirilmiştir²⁸.

Bununla birlikte Türk akıncılarının savaş sırasında iç kesimlerde de faaliyet gösterdikleri tespit edilmiştir. Örneğin Dumlupınar civarında Afyonkarahisar- Banaz demiryolunun 318 ile 320. kilometreleri arasında sabotaj gerçekleştirilmiştir. Demiryolu patlayıcılar yerleştirilmek suretiyle

²⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 26 Ağustos 1921, No: 273, s.1.

²⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 27 Ağustos 1921, No: 274, s.1.

²⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 26 Ağustos 1921, no: 273, s.2.

²⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 3 Eylül 1921, No: 281,s.1.

iki yerde beş altı metre kadar havaya uçurulmuş, dört noktada ise küçük hasarlar oluşturulmuştur²⁹.

Yunan Ordusunda Gıda Sıkıntısı

Hâkimiyet-i Milliye’de Yunan ordusundaki gıda sıkıntısına sık sık vurgu yapılmıştır. Yunanlıların menzil hatlarını sağlıklı bir şekilde işletememeleri gıda sıkıntısına yol açmıştır. Askerin yeterince beslenememesi ise Yunan ordusunun taarruz gücünü giderek zayıflatmıştır. Henüz savaşın ilk günlerinde 26 Ağustos tarihli çatışmalar hakkında değerlendirme yapılırken Yunanlıların gerideki menzil hatlarından güçlükle yararlanabildikleri ifade edilmiştir. Yunan ordusunun menzil merkezlerinden uzaklaşması nedeniyle iâşe ve özellikle su sıkıntısı çektiği, geçtiği yerlerde sınırlı su kuyularının bulunduğu belirtilmiştir³⁰. İngiliz gazetelerinin de Yunan kuvvetlerinin sıcaktan ve bilhassa susuzluktan büyük ıstırap çekmekte olduğunu yazdıkları bildirilmiştir³¹. 31 Ağustos tarihli bir haberde de Yunanlıların büyük zayıat vermelerine, iâşe ve ikmal hususlarında sıkıntılar çekmelerine rağmen taarruzlarını sürdürdükleri ifade edilmiştir³².

3 Eylül tarihli haberde de Yunan askerlerine günde bir ekmek verildiği, pis suların içmek durumunda kalmaları nedeniyle askerler arasında hastalıkların arttığı duyurulmuştur³³. Yine Eskişehir’deki bir Yunanlı gazetecinin askerlerden aldığı bilgiye göre, Yunan askerleri geçtikleri yerlerde su bulamamaktaydılar³⁴. 10 Eylül 1921 tarihli Türk resmi tebliğinde ise bir gün evvel ele geçirilen esirlerin ceplerinde buğday ve arpa danelerinin bulunduğu ifade edilmiştir³⁵.

Türk Ordusunun Başarılı Olduğu Propagandası

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde savaşın gidişatı ile ilgili olarak yer alan haber ve yorumlarda daima Türk ordusu başarılı gösterilmiştir. Ciddi manada sıkıntı çekilen zamanlarda bile daima başarılarından bahsedilmiştir. Ancak, Yunanlıların başarılarını da satır aralarından görebilmek veya sezinelebilmek mümkün olabilmıştır.

Birkaç örnek vererek konuyu açmak yerinde olacaktır. 23 Ağustos tarihli çatışmalar neticesinde Mangal Dağı’nın batı kesimleri Yunan

²⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 8 Eylül 1921, No: 286, s.1.

³⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 28 Ağustos 1921, No: 275, s.1.

³¹ Hâkimiyet-i Milliye, 28 Ağustos 1921, No: 275, s.1.

³² Hâkimiyet-i Milliye, 31 Ağustos 1921, No: 278, s.1.

³³ Hâkimiyet-i Milliye, 3 Eylül 1921, No: 281, s.1.

³⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 11 Eylül 1921, No:289, s.1.

³⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 10 Eylül 1921, No: 288, s.2.

kuvvetlerinin eline geçmişti. Oysa aynı gün yayınlanan resmi tebliğde “*Düşmandan muhtelif mahallerde esirler alındığı*” ifade edilmiştir³⁶. 24 Ağustos günü ise Mangal Dağı tamamen Yunanlılar tarafından zapt edilmişti. Bugünkü resmi tebliğde de bu hususta hiçbir bilgi verilmediği gibi : “*Bir kısım kuvvetimiz Aziziye’deki iki tabur muhafazasında bulunan bir düşman kafilesine icra eylediği baskın ile düşmana yedisi zabıt olmak üzere yüzü mütecaviz maktul verdirmiş ve birçok esliha, cephane ve erzak iğtinam eylemiştir*” denilmiştir³⁷.

25 Ağustos günü Yunanlıların ele geçirdiği ve Türklerin aynı gün geri aldıkları Türbetepe, 26 Ağustos tarihli çatışmalarda yeniden Yunanlıların eline geçmişti. Oysa bugünkü haberde Türk ordusunun “*arslancasına ve muvaffakiyetle*” çarpışmakta olduğu ön plana çıkarılmıştır³⁸. Yine bugün yayınlanan resmi tebliğde de Türbetepe’nin düştüğü haberi yer almamıştır. Aksine sadece başarılarla yer verilmiştir. Tebliğde şu ifadeler yer almıştır: “*Bilafasıla 20 saat devam eden muharebe neticesinde bütün mevaziimiz elimizde olduğu halde bu düşman taarruzu fazla hezeyanla her noktada tard edilmiştir. Düşman gerisine akın yapan kuvvetlerimiz Çapanlı havalisinde düşmanın bir otomobil ve bir deve koluna rast gelerek bir miktar esir almış, o iki otomobil ile iki yüzü mütecaviz deve kamilen iğtinam edilmiştir*”³⁹.

Bir kısım mevzilerin Yunan kuvvetlerinin eline geçmesi üzerine 26/27 Ağustos gecesi Mustafa Kemal Paşa, Milli Müdafa Vekili Refet Paşa’ya yazdığı telgrafta Ankara’nın da savaş alanı içinde kalma ihtimalinin bulunduğunu, bu sebeple Meclisin ve Hükümetin 29 Ağustos akşamına kadar Keskin’e nakledilmesini, bilahare ihtiyaç halinde Kayseri’ye nakil için de gerekli tedbirlerin alınması emrini vermiştir. Aynı günkü Hâkimiyet-i Milliye’de yer alan haberde pek çok mevkide Yunan taarruzunun gevşediğinden bahsedilmiştir⁴⁰. Yayınlanan resmi tebliğde ise: “*Düşman bugün (dün) öğleden sonra bütün cepheye taarruzunu tecdid etmiştir. Düşmanın bu umumi taarruzu cephenin birçok yerlerinde kanlı zayıyla püskürtülmüştür. Muharebe devam etmektedir*” denilmiştir⁴¹.

30 Ağustos tarihli çatışmalarda Çaldağı batısındaki bir kısım arazi Yunan kuvvetlerinin eline geçmiştir. Bugünkü resmi tebliğde bu hususa hiç yer verilmemiştir. Aksine Yunan taarruzunun geç vakte kadar devam ettiği,

³⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 23 Ağustos 1921, no: 270, s.2.

³⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 24 Ağustos 1921, no: 271,s.2.

³⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 26 Ağustos 1921, No: 273

³⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 26 Ağustos 1921, no: 273, s.2.

⁴⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 27 Ağustos 1921, No: 274

⁴¹ Hâkimiyet-i Milliye, 27 Ağustos 1921, no: 274, s.2.

Türk birliklerinin her tarafta asli mevzilerini korudukları belirtilmiştir⁴². 31 Ağustos tarihli gazete haberinde ise Beylik Köprü kuzeyinde, demir yolunun güneyinde bir tepeyi işgal eden Yunan kuvvetlerinin mukabil süngü hücumu ile geri atıldıkları yazılmıştır⁴³.

2 Eylül tarihli çatışmalarda Çaldağı Yunanlılar tarafından işgal edilmiş, burada bulunan bazı Türk birlikleri doğuya çekilmiştir. Bugünkü resmi tebliğde batı cephesinde ve sağ tarafta Yunan taarruzlarının tamamen geri atıldığı, merkezde ise bir miktar arazi kazandıkları belirtilmiştir⁴⁴. Burada okuyucuya verilen ipucu sadece Yunanlıların bir miktar arazi kazandıkları açıklamasıdır. 4 Eylül tarihli bir haberde de sadece okuyucuya ipucu verilmiştir. Haberde “ *Düşmana ancak mevzi bazı muvaffakiyattan, bazı birkaç tepe elde etmek daha iki üç tarla çiğnemekten başka bir kâr bırakmamıştır*” denilmiştir.⁴⁵

Savaşın Seyri

Gazetede savaşın seyri Türk ordusu lehine yansıtılmıştır. 25 Ağustos Perşembe günü muharebeleri ile ilgili yapılan değerlendirmede bugünün “ *en önemli ve en başarılı gün*” olduğu yazılmıştır. Yüzlerce topun kullanıldığı yüz kilometrelik bir hat boyunca çatışmaların gece gündüz devam ettiği, Yunanlıların çok büyük ümitler besledikleri kuşatma hareketini gerçekleştiremedikleri, cephe muharebesi yapmaya mecbur kaldıkları ifade edilmiştir. Bilahare yarma teşebbüsünde buldukları, bu teşebbüsün hedefi olan birkaç tepenin defalarca alınıp verildiği, sonunda bu tepelerin Türk kuvvetlerinin elinde kaldığı belirtilmiştir⁴⁶.

26 Ağustos tarihli haberde Şimendifer yolunun Sakarya’yı geçtiği Beylik Köprü civarından taarruz eden Yunan birliklerinin karşı taarruz ile geri atıldığı, çok sayıda mitralyöz, silah ve mühimmatın ganimet olarak ele geçirildiği, diğer mevzilerde de Yunanlılara büyük kayıplar verdirilerek geri atıldıkları ifade edilmiştir⁴⁷. Yunanlıların kuşatma ve yarma gibi teşebbüsleri sonuçsuz bırakılmış, Yunan ordusuna büyük zayıat verdirilmiş, sol cenaha karşı ısrarla büyük kuvvetler ile yürüttüğü taarruzları tamamıyla defedilmiştir⁴⁸.

⁴² Hâkimiyet-i Milliye, 31 Ağustos 1921, no: 278, s.2.

⁴³ Hâkimiyet-i Milliye, 31 Ağustos 1921, No: 278, s.1.

⁴⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 3 Eylül 1921, No:281, s.2.

⁴⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 4 Eylül 1921, No: 282, s.1.

⁴⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 27 Ağustos 1921, No: 274, s.1.

⁴⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 26 Ağustos 1921, No: 273, s.1.

⁴⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 26 Ağustos 1921, No: 273, s.2.

26 Ağustos günü Yunanlıların taarruzlarını şiddetlendirdikleri, Sakarya nehri güneyinde kuvvetli topçu himayesinde saldırdıkları, Türk ihtiyatlarının kahramanca karşı koymaları üzerine başarılı olamadıkları belirtilerek “*mukabil taarruzlarımız ile Sakarya’ya sıkıştırılmış olan düşman düştüğü vaziyetten kurtulmak için gece gündüz kuvvetini takviyeye ve araziye kazanmaya çabalamaktadır*” denilmiştir⁴⁹. 26 Ağustos Cuma günü çatışmalarda Yunanlıların cephenin çeşitli kısımlarında yarma teşebbüslerinde buldukları, bütün gün devam eden çatışmaların merkezinin bir gün evvelki hedeflerinin kuzeyinde olduğu belirtilmiştir⁵⁰.

27 Ağustos tarihli haberde ise iki günlük kanlı muharebelerden sonra bazı Yunan mevzilerinde ricat alametlerinin belirdiği, 26 Ağustos günü saat üçten itibaren Yunan kuvvetlerinin ricate başladıkları yazılmıştır. Ilıca Suyu’nun Sakarya’ya bağlandığı yerin kuzeyinde Yıldızköy bölgesinde devam eden kuvvetli Yunan taarruzlarının da tamamen kırıldığı ifade edilmiştir.⁵¹

27 Ağustos tarihli muharebeler için de “*Cihanbeyli Meydan Muharebesi*” tabiri kullanılmıştır. Yunanlıların sol cenahındaki taarruzlarını üç tümen ilave ederek yeniledikleri, muharebelerin geceye kadar şiddetle devam ettiği haber verilmiştir. Yunan taarruzunun şiddetine işaret edilmiş, dar bir cepheye bazen dört, bazen üç tümen ile taarruzda bulunulduğu, ancak Türk ordusunun kahramanlığı karşısında başarılı olunamadığı belirtilmiştir. Yazıda Yunan harekâtının birinci devresinin son bulduğu değerlendirilmesi de yapılmıştır⁵². Yunanlıların bütün gece ve gündüz devam eden hücumlarının her defasında büyük zayıyla erimesi üzerine 28 Ağustos tarihi itibarıyla savaşın şiddetini kaybetmeye başladığı iddia edilmiştir⁵³.

Bununla beraber gazetede bir gün sonra bu değerlendirmeyi boşa çıkararak haberler de yayınlanmıştır. Haberde 28 Ağustos Pazar günü çatışmaların muharebenin en kanlı safhası olduğu, Yunanlıların bugün Sakarya üzerinde Beylik Köprü’deki kuvvetlerini takviye ettikleri, buradaki mevkilerini kuvvetlendirmek için çaba harcadıkları ifade edilmiştir. Daha güneyde Bozdağ mıntıkasında takviye ettikleri kuvvetleriyle taarruzlarını yeniledikleri, fakat her seferinde daha fazla zayıyla vererek geri atıldıkları yazılmıştır⁵⁴. Yunanlılar güneydeki kuşatma harekâtları başarısız olunca kuvvetlerini daha doğuya doğru yaymaya çalıştıkları, fakat burada da Türk

⁴⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 27 Ağustos 1921, No: 274, s.1.

⁵⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 28 Ağustos 1921, No: 275, s.1.

⁵¹ Hâkimiyet-i Milliye, 27 Ağustos 1921, No: 274, s.1.

⁵² Hâkimiyet-i Milliye, 29 Ağustos 1921, No: 276, s.1.

⁵³ Hâkimiyet-i Milliye, 29 Ağustos 1921, No: 276, s.1.

⁵⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 30 Ağustos 1921, No: 277, s.1.

kuvvetlerinin engeli ile karşılaştıkları belirtilmiş⁵⁵, harp sahasında Yunan cesetlerinin “*yığınlar teşkil ettiği*” ifade edilmiştir⁵⁶.

Hâkimiyeti Milliye 29 Ağustos günü ve gecesinin de şiddetli muharebelerle geçtiğini duyurmuştur. Haberde çatışmaların özellikle Beylikköprü ile Bozdağ’ın doğusunda ve sol kanatta cereyan ettiği, ancak Yunan kuvvetlerinin şiddetli hücumlarının tamamen def edildiği bildirilmiştir. Bugünkü çatışmalarda Yunanlıların Beylikköprü doğusunda, demir yolunun güneyinde bir tepeyi işgal etmelerine rağmen süngü hücumu neticesinde pek çok zayıf vererek tepeyi terk etmeye mecbur oldukları, Porsuk Çayı ve kuzeyinde ise sadece keşif faaliyetlerinde buldukları belirtilmiştir. Yunanlıların Bozdağ doğusunda yeni taarruzlar yaptığı, burada kazanacağı zaferle Türk ordusunun ateşi altında bulunan Sakarya geçitlerine hâkim olmak istediği kaydedilmiştir. Bu suretle Beylik Köprü’de münferid kalmış olan sol kanadı ile Bozdağ doğusunda savaşılan cephesi arasında irtibat kurmak, geri çekilme halinde Sakarya güneyinde ve en doğuda bulunan birliklerinin ricat hareketini temin etmek istediği ifade edilmiştir. Yunanlıların bugün de Türk ordusunun sol kanadını çevirmek amacıyla kuvvetlerini doğuya kaydırmaya devam ettiği, burada şiddetli çatışmalar yaşandığı belirtilmiştir. Kral Konstantin’in emri gereğince Yunan kuvvetlerinin “*bitap düşeceği dakikaya kadar*” taarruza devam edeceklerinin anlaşıldığı ifade edilmiştir.⁵⁷

Gazetede 30 Ağustos Salı günü muharebelerin bugüne kadar ki çatışmaların en şiddetlisi olduğu bildirilmiştir. Gece yarısına kadar devam eden çatışmalar neticesinde Türk birliklerinin asli mevzilerini korudukları kaydedilmiştir⁵⁸. Bugün takviye alan Yunan kuvvetlerinin Beylik Köprü mıntikasında şimendifer hattının kuzey ve güneyinden bütün cepheden fecre beraber taarruza geçtiği, gece yarısına kadar devam eden çatışmalarda Türk askerinin fevkalade direnç ve kahramanlık göstermek ve büyük zayıf verdirmek suretiyle taarruzu durdurduğu bildirilmiştir⁵⁹.

30 Ağustos tarihli başyazı “*Ölüm Yolculuğu*” adını taşımaktadır. Yazıda Fevzi Paşa imzasıyla yayınlanan beyannamede Yunan kuvvetlerinin Anadolu’da açılan mezarlarına yaklaştığı ve Yunan askerinin ölüm yolculuğuna çıktığının ilan edildiği bildirilerek “*Anadolu Türk için cennet, fakat düşman için en müthiş cehennemdir. Konstantin’in, Papulos’un ve*

⁵⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 30 Ağustos 1921, No: 277, s.1.

⁵⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 30 Ağustos 1921, No: 277, s.1.

⁵⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 31 Ağustos 1921, No: 278, s.1.

⁵⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 1 Eylül 1921, No: 279, s.1.

⁵⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 1 Eylül 1921, No: 279, s.1.

bütün Yunan atisinin azraili kendilerini bu cehennemde bekliyor” denilmiştir.⁶⁰

1 Eylül Perşembe günü ise Yunan kuvvetlerinin Türk ordusunun sağ kanadı ve merkezi karşısında faaliyet gösterdiği, sağ kanattan yapılan taarruzların defalarca başarıyla püskürtüldüğü, merkezde Yunanlıların bazı yerlerde geçici başarılar kazandığı, ancak sonuçta bütün taarruzların durdurulduğu ve geri püskürtüldüğü ifade edilmiştir⁶¹. Yunan kuvvetlerinin 1 Eylül günü sol kanada taarruz etmemeleri, zayıf düşükleri ve savaş planını değiştirdikleri şeklinde yorumlanmıştır⁶².

Hâkimiyeti Milliye 2 Eylül günü Yunan kuvvetlerinin bir gün evvel uğradıkları büyük zayıat ve dirençten dolayı Türk sağ kanadı karşısında hemen hemen hiçbir faaliyet gösteremediklerini yazmıştır⁶³. Ancak, Yunanlıların bugünün gecesinden başlayarak Türklerin sağ kanadı ve merkezine taarruz ettiği, sağ kanattan püskürtülmesine rağmen merkezde bir kısım arazi kazanmayı başardığı belirtilmiştir. Haberde 3 Eylül günü öğleye kadar devam eden şiddetli karşı taarruz ile Yunan kuvvetlerinin merkezdeki taarruzlarının da durdurulduğu ve geri atıldıkları bildirilmiştir⁶⁴. 1 Eylül’de başlayıp 2 ve 3 Eylül günlerinde de merkeze karşı yapılan taarruzlar yarma teşebbüsü olarak değerlendirilmiştir⁶⁵.

3 Eylül günü bütün gün ve gece boyunca Yunanlıların taarruza geçmedikleri, yalnız Yunan kuvvetlerinin sol kanatta hareket başlangıcı olabilecek faaliyetler gözleendiği bildirilmiştir⁶⁶. 4 Eylül günü Yunan kuvvetlerinin fecre başlayan yoğun bir topçu ateşini takiben öğleye doğru Beylik Köprü doğu ve güney doğu istikametinden Türk mevzilerine karşı taarruza geçtikleri, taarruzun ağırlık merkezinin demiryolunun kuzeyi olduğu bildirilmiştir. Çatışmaların geç vakte kadar devam ettiği, bazı yerlerde göğüs göğüse muharebeler olduğu, kısmen topçu, kısmen piyade ve makineli tüfek ateşleriyle büyük zayıat verdirilerek, geri atıldıkları ifade edilmiştir⁶⁷. Yapılan yorumlarda ise bundan böyle Yunanlıların büyük

⁶⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 30 Ağustos 1921, No: 277, s.1.

⁶¹ Hâkimiyet-i Milliye, 3 Eylül 1921, No: 281, s.1.

⁶² Hâkimiyet-i Milliye, 3 Eylül 1921, No: 281, s.1

⁶³ Hâkimiyet-i Milliye, 3 Eylül 1921, No: 281, s.1.

⁶⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 4 Eylül 1921, No: 282, s.1.

⁶⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 4 Eylül 1921, No: 282, s.1.

⁶⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 5 Eylül 1921, No: 283, s.1.

⁶⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 6 Eylül 1921, No: 284, s.1.

kuvvetlerle taarruz edemeyecekleri⁶⁸, son Yunan taarruzlarının umumi niteliğini kaybederek münferid hücumlar haline dönüştüğü ifade edilmiştir.⁶⁹

5 Eylül günü Beylikköprü mıntıkasında çatışma yaşanmadığı, buna karşılık Yunanlıların Türk cephesinin merkezinin sağ kanadına taarruz ettikleri, gece geç vakte kadar devam eden çatışmalarda Yunan kuvvetlerinin başarıyla geri püskürtüldüğü belirtilmiştir⁷⁰. Yunanlıların bu defa Beylikköprü mıntikasının güney doğusunda faaliyet gösterdikleri, ilerleyen günlerde ordunun merkezi ve sağ kanadı karşısında beş fırkalık bir kuvvetle taarruz edebilecekleri, en azından iki fırkalarının çok zarar gördüğü ve sarsıldığının tahmin edildiği, bu fırkaların birkaç gün savaş dışı kalabilecekleri değerlendirilmesi yapılmıştır⁷¹.

Bu arada 6 Eylül günü bütün cephede sükûnet olduğu bildirilmiştir. Bu sükûnetin sebebi Yunanlıların üç gün devam eden taarruzları sonrasında tamamıyla bitap düşmeleri ve en son kuvvetlerini de sarf etmiş bulunmaları olarak gösterilmiştir⁷². 7 Eylül'ün de sakin geçtiği anlaşılıyor. 8 Eylül günü Türk kuvvetlerinin keşif taarruzu yaptıkları, Yunanlıların sağ kanatla merkez karşısındaki bölgede bulunan iki alayına büyük zayıat verdirilerek siperlerinin işgal edildiği haber verilmiştir. Yunanlıların sol kanadı karşısında taarruza geçen Türk birliklerinin şiddetli mukavemete rağmen bazı siperleri ele geçirdiği, bir fırka kadar kuvvetin Sakarya'ya doğru ve perişan bir halde geri çekilmekte olduğu bildirilmiştir. Bu arada Afyonkarahisar batısında ve Sandıklı bölgesinde ilerleyen Yunan kuvvetlerinin karşı taarruz ile durdurulduğu da kaydedilmiştir⁷³.

9 Eylül günü cepheden gelen telgrafta merkez mıntıkada başarılı gece baskınları yapıldığı, subay ve erlerden çok sayıda esir alındığı ifade edilmiştir. Ayrıca iki fırkadan fazla Yunan kuvvetinin ve birçok araba kollarının Sakarya'ya doğru geri çekildiklerinin tespit edildiği ve Sakarya'nın kuzey batısı istikametinde yürüyen kolları görüldüğü bildirilmiştir⁷⁴.

10 Eylül tarihli bir yorumda Yunan kuvvetlerinin Beylik Köprü mıntikasından on kilometre daha ricate mecbur edilmesinin onları tehlikeli bir duruma sokacağı ifade edilmiştir. Yunanlıların ricati kolaylaştırmak için

⁶⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 6 Eylül 1921, No: 284, s.1.

⁶⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 7 Eylül 1921, No: 285, s.1.

⁷⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 7 Eylül 1921, No: 285, s.1.

⁷¹ Hâkimiyet-i Milliye, 7 Eylül 1921, No: 285, s.1.

⁷² Hâkimiyet-i Milliye, 8 Eylül 1921, No: 286, s.1.

⁷³ Hâkimiyet-i Milliye, 9 Eylül 1921, No: 287, s.1.

⁷⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 10 Eylül 1921, No: 288, s.1.

burada kuvvet bulundurmalarının zorunlu olduğu hatırlatılmış, bu durumda geri çekiliş için Sakarya'nın kuzey geçitlerinden faydalanamayacakları değerlendirilmesi yapılmıştır. Demiryolu civarında Sakarya batısında tahsis ettiği himaye birliklerinin bile Sakarya güneyinden ayrılmasının ricat hareketini geciktireceği ve uzun sürmesine sebep olacağı kaydedilmiştir. Yunanlıların sağ kanadını Cihanbeyli Ovası'nın kuzeyinden Bozdağ güneyine çekmeye çalışabileceği de hatırlatılmıştır⁷⁵.

11 Eylül günü Yunan ordusunun sağ kanadındaki mevzilerin Türk askerleri tarafından işgal edildiği, buradaki Yunan kuvvetlerinin Ilıca ve Sakarya vadilerine doğru çekilmekte olduğu, buna rağmen Türk ordusunun amansız takibi ile büyük zayıat verdirildiği haber verilmiştir. Ayrıca Beylikköprü'deki Yunan taarruzunun da zayıat verdirilerek püskürtüldüğü bildirilmiştir⁷⁶. Yunanlıların aynı gün bir kez daha Beylik Köprü mıntikasında taarruza yeltendiği, bu defa da sabah ki gibi büyük zayıatla geri atıldığı, Çaldağı mıntikasındaki taarruzunun da binlerce ölüye mal olduğu yazılmıştır⁷⁷.

Bu gelişmeler üzerine yapılan yorumda Yunan ordusunun hezimete doğru sürüklendiği ileri sürülmüştür. Yunanlıların sağ kanattaki çekilmeyi himaye edebilmek için Beylikköprü mıntikasında tuttıkları kuvvetlerin mağlup edilmesinin Yunan ordusunu vahim bir duruma düşürdüğü hatırlatılmış, “*İnşallah yakında sevimli haberler almak meyesser olacaktır*” temennisinde bulunulmuştur. Yunan sağ kanat mevzilerinin ele geçirilmesi ile geri çekilişin Yunanlı kurmayların arzu etmediği bir şekilde girdiği, çekilirken bir taraftan da ciddi muharebeler vermek mecburiyetinde kaldıkları ifade edilmiştir⁷⁸.

14 Eylül tarihli Hâkimiyet-i Milliye'de kesin Türk zaferi Yunan kuvvetlerinin süratle ve perişan bir halde kaçtığı, Sakarya nehrinin batısında dahi geri çekilişinin gözlendiği haberleriyle duyurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa ile Konstantin mukayese edilmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın üstün özelliklerine vurgu yapılmıştır. Ayrıca Bakanlar kurulunun orduyu tebriki gibi zaferi tebrik eden açıklamalar ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinden zafer kutlamaları ve şenlikleri halka duyurulmuştur⁷⁹. İlerleyen günlerde

⁷⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 10 Eylül 1921, No: 288, s.1.

⁷⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 12 Eylül 1921, No: 290, s.1.

⁷⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 13 Eylül 1921, No: 291, s.1.

⁷⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 12 Eylül 1921, No: 290, s.1.

⁷⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 14 Eylül 1921, No: 292, s.1.

Anadolu'daki zafer kutlamalarının yanı sıra Tiflis'deki kutlamalar, Batum'dan ve Şeyh Sünusi'den gelen tebrik telgraflarına da yer verilmiştir⁸⁰.

15 Eylül günü Sakarya'nın batısında Yunan ordusunun süratle ve aralıksız takip edildiği Türk halkına duyuruldu. Panhelenizm'in Haymana'da can verdiği değerlendirildi. Yunan kamuoyunda ordularının bu savaştaki zayıflığının Birinci İnönü, İkinci İnönü ve Eskişehir Kütahya Muharebeleri'nin toplamına eşit olduğu şayiasının dolaşmakta olduğu ifade edildi⁸¹. 16 Eylül tarihli Hâkimiyet-i Milliye'de Mustafa Kemal Paşa'nın Millete Beyannamesi yayınlandı. Yunan ordusunun yan ve gerilerinde büyük başarılar kazanıldığı, bol miktarda ganimet elde edildiği, aralıksız takibin sürdüğü, güçlkle ricatlerinin devam ettiği bildirildi. Ayrıca, zaferin Anadolu'ya yeni bir can verdiği değerlendirildi de yapıldı⁸². Aynı gün Sivrihisar'ın kurtuluşu da haber verildi⁸³. 18 Eylül günü ise Sivrihisar'da Yunan Başkumandanının nişanlarının da ele geçirildiği, Yunanlıların geri çekilişlerini güçlkle gerçekleştirebildikleri yazıldı⁸⁴. 19 Eylül tarihli haberlerde Türk birliklerinin Mihalçık'ın kuzey batı sınırlarına kadar ulaştıkları, Yunan ordusunun tamamen bozulduğu duyuruldu⁸⁵.

Yunan Ricatı ve Türk Zaferi

Yunan kuvvetlerinin geri çekilmekte olduklarına dair ilk haberler, 7 Eylül tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yer almıştır. Gazete "*Düşmanın Ricatı Andıran Harekâtı*" başlıklı yazıda 6 Eylül günü Yunan kuvvetlerinin geriye doğru yürüyüşlerinin ve Sakarya nehrinin batısında demiryolu civarında toplandıklarının gözlemlendiğini, bu durumun geri çekilmenin başlangıcı olarak değerlendirilebileceğini ifade etmiştir⁸⁶. 6 Eylül tarihli resmi tebliğde de Batı cephesinin bazı kısımlarında üç günden beri devam eden Yunan taarruzlarının tamamen kırılmış olduğu ve akşama doğru bazı birliklerinin geri gittiğinin görüldüğü ifade edilmiştir⁸⁷.

8 Eylül tarihli bir yorumda da Yunanlıların ricat için başlangıçta erzak ve cephane kolları ile büyük ağırlıklarını Sakarya'nın batısına taşımaya ve

⁸⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 15 Eylül 1921, No: 293, s.1; Hâkimiyet-i Milliye, 18 Eylül 1921, No: 296, s.1; Hâkimiyet-i Milliye, 14 Eylül 1921, No: 292, s.2; Hâkimiyet-i Milliye, 19 Eylül 1921, No: 297, s.1; Hâkimiyet-i Milliye, 20 Eylül 1921, No: 298, s.2; Hâkimiyet-i Milliye, 21 Eylül 1921, No: 299, s.2.

⁸¹ Hâkimiyet-i Milliye, 15 Eylül 1921, No: 293, s.1.

⁸² Hâkimiyet-i Milliye, 16 Eylül 1921, No: 294, s.1.

⁸³ Hâkimiyet-i Milliye, 16 Eylül 1921, No: 294, s.2.

⁸⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 18 Eylül 1921, No: 296, s.1.

⁸⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 19 Eylül 1921, No: 297, s.1.

⁸⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 7 Eylül 1921, no:285, s.2.

⁸⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 7 Eylül 1921, no: 285, s.2.

Sakarya geçitlerini tutacak askeri tedbirler almaya mecbur oldukları, Bozdağı'nda kuvvetli birlikler bulundurarak ricatı himaye edecekleri değerlendirilmesi yapılmıştır⁸⁸.

Yine 9 Eylül tarihli bir yazıda Yunanlıların geri çekilebilmek için iki ordu arasındaki mesafeyi koruyabilecek güce dahi sahip olmadıkları, bir an evvel kendilerini Sakarya'nın batısına atmak zorunda kalacakları iddia edilmiştir. Kuzey batıdan güney doğuya doğru uzanan 60 kilometrelik bir cephe üzerinde 90 bini aşkın bir ordunun ricat harekâtının güçlüğüne işaret edilmiş, sağdan ve soldan gerilerine akın yapan Türk süvarilerinin tehdidinin çekilme işlemi daha da güçleştireceği hatırlatılmıştır. Yunanlıların Sakarya nehrinin batısını boşaltmak zorunda oldukları, kısa bir süre ricatı himaye amacıyla bir kısım kuvveti burada bulundurabilecekleri, sonrasında belki Eskişehir ve Seyitgazi hattında tutunmaya çalışabilecekleri değerlendirilmesi yapılmıştır⁸⁹.

Öte yandan 8 Eylül günü Yunanlıların iki alayına büyük zayıf verildiği, bazı Yunan siperlerinin işgal edildiği, bir tümen kadar kuvvetinin Sakarya'ya doğru ve perişan bir halde geri çekilmekte olduğu bildirilmiştir⁹⁰. 9 Eylül günü cepheden gelen telgrafta merkez mıntıkada başarılı gece baskınları yapıldığı, subay ve erlerden çok sayıda esir alındığı, iki fırkadan fazla Yunan kuvvetinin ve Sakarya'ya doğru geri çekildiklerinin tespit edildiği kaydedilmiştir⁹¹.

11 Eylül günü Yunan ordusunun sağ kanadındaki mevzilerin Türk askerleri tarafından işgal edildiği, buradaki Yunan kuvvetlerinin Ilıca ve Sakarya vadilerine doğru çekilmekte olduğu yazılmıştır⁹². Ayrıca bugün Hâkimiyet-i Milliye'de yer alan başyazı “*Zafer*” adını taşımaktadır. Bu yazıda Yunan askerlerinin “*Ankara'ya Ankara'ya*” nidalarıyla Eskişehir'den ayrılmalarına ve savaş boyunca geçirdikleri psikolojik travmalara vurgu yapılmıştır. Makaleye göre Yunanlılar Türk ordusunun dağıldığını, askerlerin silah bırakıp kaçtıklarını, karşılarında sadece birkaç çeteden oluşan kuvvet bulacaklarını düşünüyorlardı. Bu yüzden kesin olarak zafer kazanacaklarına inanıyorlardı. Yunan subayları daha da umutliydu. Onlar kolayca Kayseri'ye, hatta Sivas'a kadar ilerleyebileceklerini söylüyorlardı. Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmak imkânı ortaya çıkmıştı. Makalede savaş ilerledikçe gerçeğin hiç de söylendiği gibi olmadığını

⁸⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 8 Eylül 1921, No: 286, s.1.

⁸⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 9 Eylül 1921, No: 287, s.1.

⁹⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 9 Eylül 1921, No: 287, s.1.

⁹¹ Hâkimiyet-i Milliye, 10 Eylül 1921, No: 288, s.1.

⁹² Hâkimiyet-i Milliye, 12 Eylül 1921, No: 290, s.1.

görüldüğü, yakın sanılan Ankara'nın giderek uzaklaştığı belirtilerek şu ifadelere yer verilmiştir:

“Yunanlılar ısrar ve inad ile taarruz ettiler. Fakat Türk askerinin din, vatan ve millet aşkından doğan ısrar ve inadı onlarınkinden yüz kere fazla kuvvetliydi. Onların inadı zulm için, bizim ısrarımız hak içindi. Onlar yabancı ülkelere tecavüz ediyordu. Biz mukaddes Türk vatanını müdafaa ediyorduk.

Onun için Yunan askeri mağlup oldu. On dört gün kahramanlarımız üstüne kargalar gibi saldırdıktan, on dört gün ateşimiz altında çekirgeler gibi yerlere serildikten ovaları, dereleri yığın yığın leşleriyle doldurduktan sonra söküldü, eridi, ezildi ve ber hayat kalan bakiyesiyle geriye döndü...

Gittikleri yol, Ankara yolu değil İzmir yolu ve daha sonra inşallah Atina yoludur.”⁹³

Müfide Ferit de “*Türk Askeri*” başlıklı yazısında Trablusgarp Savaşı'ndan beri on yıldır sürekli savaşan bu askeri “*Anadolu Arslanı*” olarak tanımlamıştır. O, on yıldır birleşmiş bütün bir dünyaya karşı her gün tekrarlanan ulvi kahramanlıkları hatırlatmış, müttefikleri yenildiği için Türklerin de mağlup muamelesi gördüğünü ifade etmiştir. Ona göre en mağruru, en güçlüsü boyun eğip kul oldukları halde Türk askeri tek başına mücadelesini sürdürmüştür. Müfide Ferit, Türk askerini şu cümlelerle övmeye devam etmiştir:

“Yalnız sen ey mübarek, ey asil asker, yalnız sen arslan başını kaldırdın. Günler karardıkça sen parladın. Yalnız sen, pak alnını onlara gösterdin. Ve bir ilahi istiklal heykeli gibi elinde mekanizması çalınmış tüfengin, vatan kapısına koştun. Buraya girilmez! Dedin... Yaşa Türk askeri! Herkesin ölü dediği kurak yanık ve boş Anadolu'da Hazreti Musa'nın asası dokunmuş gibi billur bir kaynak halinde fişkırdın, sel oldun. Muazzam ve mübarek bir nehir oldun.”⁹⁴

Çanakkale Savaşı Benzetmesi

Çanakkale Savaşları'nda Türk ordusunun göstermiş olduğu destansı kahramanlık daha sonraki savaşlarda da teşvik edici bir rol oynamıştır. Sakarya Savaşı sırasında Türk kamuoyuna moral verebilmek amacıyla ordunun bu savaşta gösterdiği direnç Çanakkale Savaşları ile kıyaslanmıştır. Örneğin, 28 Ağustos Pazar günkü şiddetli muharebelerde verilen mücadele Çanakkale Savaşlarına benzetilmiştir. Çanakkale'de dünyanın en müthiş devletlerine karşı duran kahraman Anadolu evladının bugün de yine aynı

⁹³ Hâkimiyet-i Milliye, 11 Eylül 1921, No: 289, s.1.

⁹⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 12 Eylül 1921, No: 289

devletlerin verdiği silahlarla saldıran Yunanlılara, yalnız kendi azim ve imanı ile hazırladığı milli vasıtalarla karşı durmakta olduğu hatırlatılmıştır. Türk ordusunun “Çanakkale'nin bütün kahramanlıklarını, bütün fedakârlıklarını bütün büyüklüklerini buralarda da göstermekte” olduğu belirtilmiştir.⁹⁵ Bir başka haberde de “Dün yirmi dört saat mütemadiyen tarafeyn arasında pek kanlı muharebata sahne olan ve Çanakkale Harbinin dalgalı sahnelerine benzeyen” ifadesi kullanılmıştır⁹⁶.

Sakarya Savaşı Hakkındaki İlk Şiirler

Sakarya Savaşı hakkında yazılan ilk şiirler 15 Eylül 1921 günü Hâkimiyeti Milliye gazetesinde yayınlandı. T. Kara Oğuz imzasını taşıyan şiirlerden ilki “*Sakarya Başında*” adını taşımaktadır. Bu şiir Türk ordusuna armağan edilmiştir. İkinci şiir ise “*Düşman Kaçıyor*” adı ile yayınlanmıştır. Bu araştırma edebi bir amaç ile yapılmadığından dolayı okuyucuyu sıkılmamak adına şiirlerden birer kıta yazmakla yetinilmiştir.

Sakarya Başında

Sakarya ey şüheda yurdu, ey hazin ırmak
Acıklı sineni bir aç da göster ağlayarak
O kanlı dalgalar altında kaç yiğit gömülü
Sönen hesapsız ocaklar ne oldu, nerde külü⁹⁷.

Düşman Kaçıyor

Düşman kaçıyor ooh! Ebedi kırmızı sancak
Göklerde, şafaklarda nasıl yükseliyor bak
Türk ordusunun hakkıdır İslamı yaşatmak
Binler yaşa ey harikalar baktıran ordu
Düşmanlara çiğnetme bu cennet gibi yurdu⁹⁸.

Yunan Zulmü

Basında Yunanlıların Türk halkına zulüm yaptığına dair birçok haber de yer almıştır. Daha 23 Ağustos tarihli resmi tebliğde Yunanlıların cephe gerisindeki köyleri yaktıkları ifade edilmiştir⁹⁹. 4 Eylül tarihli bir haberde ise İzmir’de esir diye birçok köylüleri toplayarak Tepecik mahallesinde tel örgüler ile çevirdikleri kampa doldurdukları duyurulmuştur. Yine cephe

⁹⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 30 Ağustos 1921, No: 277, s.1.

⁹⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 30 Ağustos 1921, No: 277, s.1.

⁹⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 15 Eylül 1921, No: 293, s.2.

⁹⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 15 Eylül 1921, No: 293, s.2.

⁹⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 23 Ağustos 1921, no: 270, s.2.

gerisinde halka zorla erzak ve cephane taşıttıkları, evlerini barklarını yaktıkları iddia edilmiştir¹⁰⁰. Bir başka haberde ise İzmir bölgesinde Aziziye civarındaki Sünük Kuyu, Havaren, Dereköy, Vağılkan, Adılcak, Suvermez, Akören ve Asar köyleri ile Zanik civarındaki Şarkiye, Güristan, Kaynarca, Bereket, Akçapınar köylerinin yakıldığı, Aziziye bölgesindeki köylerin ekili tarlalarının da tamamen yakıldığı bildirilmiştir¹⁰¹.

Türk ordusu karşısında yenilen ve firar eden Yunan kuvvetlerinin geçtikleri yerlerdeki köyleri yaktıkları¹⁰², köylüleri ve evlerdeki kıymetli eşyaları beraberinde götürdükleri haber verilmiştir¹⁰³.

Yunan Basını

Türk basını başlangıçta Yunan ordusuna övgüler yağdıran Rum ve Yunan Gazetelerinin savaşın aleyhlerine dönmeye başlaması üzerine ağız değiştirdiklerini ifade etmiştir. Örneğin 4 Eylül tarihli bir haber “*Yunan Gazeteleri İtirafa Başladılar*” başlığı ile yer almıştır. Haberde aylarca zafer şarkısı söyleyen Yunan gazetelerinin artık Türk ordusunun kuvvetinden bahsetmeye başladığı, savaşın çok şiddetli geçtiği, ağır zayıat verdiklerini itiraf ettikleri yazılmıştır. Habere göre Rum gazeteleri Türk ordusunun Eskişehir önünde mağlup edildiğini iddia eden Atina kaynaklı asılsız haberleri de tekzip etmişlerdir¹⁰⁴. Yine zaferden ümidini kesen Yunan gazetelerinin Yunanistan’ı savaşa sürükleyenleri, özellikle Venizelos’u sorumlu göstermeye başladıkları kaydedilmiştir¹⁰⁵.

Bununla birlikte yenilgiyi itiraf edemeyen Yunan gazeteleri de oldu. Bunlardan Patris gazetesi askeri harekâtın plan çerçevesinde cereyan ettiğini yazmıştır. 7 Eylül tarihli Hâkimiyet-i Milliye’de bu haber eleştirilmiş, Yunanlıların “*yüksekten atıp tutmak*” imkanı kalmadığı zaman daima plandan bahsettikleri ifade edilmiştir¹⁰⁶.

Yabancı Basın

Bu arada 31 Ağustos tarihli bir haberde Paris ve Londra gazetelerinin şimdye kadar büyük zayıatlar vermelerine rağmen hiçbir ciddi başarı kazanamayan Yunanlıların son taarruzlarını yapmakta oldukları ifade edilmiştir.¹⁰⁷ Bir İtalyan gazetesinin de Yunanlıların Eskişehir’i elde etmele

¹⁰⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 4 Eylül 1921, No: 282, s.1.

¹⁰¹ Hâkimiyet-i Milliye, 3 Eylül 1921, No: 281, s.2.

¹⁰² Hâkimiyet-i Milliye, 13 Eylül 1921, No: 291, s.1.

¹⁰³ Hâkimiyet-i Milliye, 10 Eylül 1921, No: 288, s.1.

¹⁰⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 4 Eylül 1921, No: 282, s.1.

¹⁰⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 1 Eylül 1921, No:279, s.1.

¹⁰⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 7 Eylül 1921, No: 285, s.1.

¹⁰⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 31 Ağustos 1921, No: 278, s.1.

askerleri hiçbir başarı kazanamadıklarını, bundan sonra boşu boşuna paralarını ve canlarını da döktüklerini yazdığı belirtilmiştir¹⁰⁸.

Yunanistan'da Karışıklıklar

Hâkimiyet-i Milliye'de Yunanistan'da iç karışıklıklar olduğu izlenimi ısrarla verilmeye çalışılmıştır. Örneğin Anadolu Ajansı'nın 3 Eylül tarihli haberine göre askerler kendilerini savaşa teşvik etmek isteyen Gunaris'e hakaret etmişlerdir. Buna göre Yunan Başbakanı son taarruzdan evvel Eskişehir'de yorgun ve bezgin askeri teşvik için bir konuşma yapmak istemiş, fakat askerler daha O, söze başlamadan "*aşağı aşağı nidalarıyla*" kendisini susturmuşlar ve konuşmasına müsaade etmemişlerdir. Bu arada askerler bağıra bağıra terhis istemişler, iki güne kadar memleketlerine gönderilmedikleri takdirde silahlarını bırakıp gideceklerini söylemişlerdir¹⁰⁹.

5 Eylül tarihli bir haberde de büyük rütbeli bir subayın öldürüldüğü, 8 kurmay subayın ise ölü ya da yaralı olduğuna dair haberler yayınlanmıştır. Bu sebeple Yunan vapurlarının matem bayrakları çektikleri ifade edilmiştir. Ölen büyük subayın Papulos olduğuna dair şayialardan da bahsedilmiştir¹¹⁰.

Yunanistan'daki iç karışıklıkların Kralın yaralanmasına kadar uzandığı haberlerine de yer verilmiştir. Bu haberde Venizeloscu bir albayın Kral Konstantin'i tabanca ile bacağından yaraladığı, ancak, bu kişinin iki Yunan subayı tarafından derhal katledildiği bildirilmiştir¹¹¹.

Sonuç

Hâkimiyet-i Milliye, Ankara Hükümeti'nin resmi yayın organıdır. Bu yüzden bu gazeteden Sakarya Savaşı'nın Türk ordusu ile ilgili safhaları hakkında geniş ve ayrıntılı bilgilere ulaşmak mümkün olabilmiştir. Buna rağmen resmi yayın organı olma özelliği nedeniyle gazetenin objektifliği yitirdiği görülmüştür. Savaşın Türkler için en sıkıntılı olduğu safhalarında bile Türk başarıları ön plana çıkarılmıştır. Mücadele din savaşı şeklinde sunulmuş, halkın daima orduya destek olduğu izlenimi verilmiştir. Türk askerinin cephede gösterdiği mücadele Çanakkale kahramanlarına benzetilmiş, Türk Ordusunun moral gücü ve savaşma azminin çok yüksek olduğu vurgulanmıştır. Buna karşılık Yunan kuvvetlerinin ağır kayıplar verdikleri, askerlerin zorla cepheye sürüldükleri, yoğun firarlar yaşandığı propaganda edilmiştir.

¹⁰⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 31 Ağustos 1921, No: 278, s.1.

¹⁰⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 4 Eylül 1921, No:282,s.2.

¹¹⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 5 Eylül 1921, No: 283, s.1.

¹¹¹ Hâkimiyet-i Milliye, 6 Eylül 1921, No: 284, s.1.

SAKARYA SAVAŞI'NIN DIŞ BASINDA KARŞILANIŞI VE YORUMU

*İzzet ÖZTOPRAK**

Sakarya Meydan Muharebesi, Kurtuluş Savaşı'nın bir dönüm noktasıdır. Bu muharebenin sonucu sadece Batı Cephesi'nde sürmekte olan çarpışmaların değil aynı zamanda Türk ulusunun geleceğini de belirleyecekti. Türk Ordusu'nun Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'ni kaybetmesi Kurtuluş Savaşı'nı en kritik bir noktaya getirmişti. Ordunun büyük kayıplarla Sakarya gerisine çekilmesi Ankara'da gizlenmesi mümkün olmayan bir sarsıntı yaratmıştı ve bunun en şiddetli devresi 23 Temmuz ile 5 Ağustos 1921 tarihleri arasında rastlamıştı. 23 Ağustos 1921 ile 13 Eylül 1921 tarihleri arasında oluşan Sakarya Meydan Muharebesi'nin gelişme biçimi, göz önüne alındığında iki evreye ayırmak olasıdır. Bunlar; Yunan saldırısının başladığı 23 Ağustos ile bu saldırının kırıldığı 6 Eylül 1921 tarihleri arasındaki birinci evreyle, kararı 7 Eylül 1921'de alınan ve hazırlıkları sürdürülerek 10 Eylül 1921 tarihinde başlatılan Türk taarruzunun bittiği dolayısıyla savaşın da sona erdiği 13 Eylül 1921 tarihleri arasındaki ikinci evredir. Böyle bir ayırım tebliğimizin konusu olan dış kaynaklı haberlere göre Sakarya Savaşı'nın karşılanışı ve yorumunu belirtmeye de uygun düşmektedir. Çünkü bu haberlerin içerikleriyle yapılan yorumlarda önemli değişiklikler yukarıdaki tarihler arasındaki evreler göz önünde tutulduğunda daha iyi görülebilmektedir.

Sakarya Meydan Muharebesi öncesi Türkiye ile ilgili dış kaynaklı haberlerin askeri nitelikli olanlarına baktığımızda şunları görüyoruz: Haberler bir beklenti döneminin havasına uygun olarak fazla değildi. Bunlarda da Türk askerinin nitelikleri, taşıma araçlarının yetersizliği, Mustafa Kemal Paşa'nın savaş usulü, Yunanistan'ın savaştan amacı, mali durumu ve savaşın getireceği yük gibi konulara değiniliyordu. Örneğin, Fransızca Le

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı. Bu bildiri Birinci Askeri Tarih Semineri, Bildiriler II, s.285-295, Ankara, 1983. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı tarafından yayınlanmıştır.

Temps gazetesi 25 Mayıs 1921 tarihli sayısında Türk askerinin gereksinimlerinin az bir kısmının ilgililerce karşılanması durumunda çok uzun bir süre direnebileceğini belirtiyor, son savaşların da gösterdiği gibi menzil ve taşıma hizmetlerinin bir “amil-i esas” olduğunun ortaya çıktığını anımsatıyor ve bu durumun Yunanlılarca Bağdat demiryolu hattının işgal edilmesiyle daha da belirginleştiğini anlatıyordu. Ayrıca, Yunan başarılarında Türk Başkomutanlığı’nın taşıma aracı olarak deve kabileleriyle öküz arabalarına sahip olmalarının etkisine değinilirken, yağmur mevsiminde Anadolu’nun patikalarında otomobil ve kamyonların Yunanlılara pek o kadar bir üstünlük sağlayamayacağına işaret ediyordu.¹

Öte yandan, Kütahya-Eskişehir Savaşları’ndan sonra geri çekilmeyi sürdüren Türk Ordusu’nun bu durumu, Yunan ordusunu kısmi savunmalar ve bunu izleyecek darbelerle bozarak, onları kuvvetten düşürmekle ilgili bulunuyor, Yunanlıların bu güç muharebeyi sonuçlandırabileceklerinin kuşku yarattığı da ekleniyordu. Bu düşünceleri ileri süren derginin Atina muhabirine dayalı olarak verdiği haberde Mustafa Kemal’in ve Papulas’ın karşılıklı savaş usulleri hakkında şunlar yer alıyordu: “Mustafa Kemal Paşa’nın usul-ü harbi muharebeyi Yunanlılar itirafı acz edinceye kadar tamadi ettirmektedir. General Papulas’ın gayesi ise bilakis muharebeyi mümkün olduğu kadar kısa bir zaman içinde neticelendirmektedir.”² Görüldüğü gibi her iki kumandanca izlenen savaş usulü birbiriyle çelişkili bulunmaktaydı.

Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde Yunanistan’ın içinde bulunduğu koşulları gösteren ve 31 Ağustos 1921 tarihli Peyam-ı Sabah’ta yer alan The Turkey’in ilginç bulduğumuz yazısının bir kısmını buraya alıyoruz:

- Yunanlılar, Türk Ordusu’nu bütünüyle imha etmekte başarılı olamayacaklardır. Son taarruz³ bu hususu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Yunanlılar, bu taarruzda gerek asker, gerekse savaş araç ve gereçleri bakımında sağlam bir durumda buldukları halde, Türk Ordusu’nu çevirmeye yönelik amaçlarına erişemediler.

- Yunanistan uzun süre, zafer elde etse dahi kendisinden on kat büyük bir ülkeyi yönetemez.

¹ Peyam-ı Sabah; 30 Ağustos 1921, s. 2’den 25 Ağustos 1921 tarihli Le Temps.

² Hâkimiyet-i Milliye; 22 Eylül 1921, s. 1’den Europe Nowelle. Adı geçen siyasi dergi Yunan hükümeti için gerekli olan üç milyarlık gibi mali yükün iflasa yol açacağını da ekliyordu.

³ Eskişehir- Kütahya Savaşları anlatılmak isteniyor olmalı.

- Yunanistan, sadece İzmir'in yönetimi için oradan toplayacağı gelirin on katını harcamak zorundadır.

Aynı yazıda, Yunanlıların hareket üslerinden uzaklaşarak Anadolu'nun iç kısımlarına sokulmalarının kendi mezarlarını kazmalarına neden olduğu, bunun da onlar için hiç de uygun olmayan bir durum yarattığı belirtiliyor, Türklerin ise kanaatkâr ve sabırlı olmalarından dolayı son derece dayanıklı oldukları ekleniyordu.

Yunanistan'daki kamuoyunu yansıtması bakımından iktidar ve muhalefet yanlısı gazetelerde çıkmış olan yazılardan örnek nitelikli olmak üzere bir-ikisi üzerinde duracağız:

1 Eylül 1921 tarihli Açıksöz'de yer alan bir yazıda, iktidar yanlısı yani kralcı görüş olarak Venizelos'un ülkeyi körü körüne yabancı devletlerin entrikalarına alet ettiği ileri sürülerek, İngiltere'nin Yunanistan'dan yüz çevirmeye başladığına işaret ediliyor ve Türkler karşısında yapayalnız bırakılmaktan dem vuruluyordu. Muhalefette bulunan gazetelerce –ki, bunlar genellikle Venizelos'u savunmakta idiler- Fransa ve İtalya'nın düşmanca tavır içinde bulduklarını İngiltere'nin ise kuşkulu bir durum yarattığı belirtiliyor, bütün bunların da Yunanistan'da güven verici bir hükümetin iktidarda bulunmayışından kaynaklandığı savunularak Konstantin hükümeti yeriliyordu. Bu tümceler bize Yunanistan'da iktidar ile muhalefeti temsil eden gazete ve dergilerin yayınlarının Sakarya Savaşı öncesinde birlik ve beraberlikten yoksun olduğunu, dışarıya karşı da güçlü görünmediğini göstermektedir. Yunanistan'daki kamuoyunun bu durumu yanında Gonaris kabinesince yayınlanan bildiriye, Yunan ordusunun verdiği mücadeleden amacın, düşmanı “seri, samimi ve kati bir sulha icbar etmek” olduğu ileri sürülürken, başarılı olabilmek için muharebenin Anadolu içlerine nakledildiği, bu nedenle Yunanistan'ın kan ve paraca büyük harcamalarda bulunduğu anlatılıyordu. Yine bildiriye göre taarruz Ankara'nın işgal edilmesiyle sonuçlanmış olacaktır.⁴

Sakarya Meydan Muharebesi'nin ilk evresiyle ilgili dış kaynaklı haberler giderek artmıştı. Örneğin, ilk çarpışmaları konu eden 28 Ağustos 1921 tarihli Le Temps, Yunan ordusunun Türk kuvvetlerinin bütünüyle Sakarya üzerinde harbe tuttuğuna işaret ederek, birkaç günden beri Kral Konstantin'in Genelkurmayınca resmi tebliğlerin son derece ihtiyatlı olarak yayınladığına dikkat çekiyor, bu arada Çerkezköy ile Çorlu arasında toplanmış olan Yunan kuvvetlerinin Anadolu'ya kaydırılacağı haberini veriyordu. İlk gelişmeler hakkındaki haberler İngiliz basınında da

⁴ Hâkimiyet-i Milliye; 22 Eylül 1921, s. 1.

çıkıyordu. Daily Telegraph 30 Ağustos 1921 tarihli sayısında Türk Ordusu'nun 75.000'i geçmekte olduğunu, Yunanlıların kuzey ve merkez fırkaları ile saldırdığını ve güney fırkaları ile de çevirme hareketinde bulunduğunu belirtirken, Mustafa Kemal Paşa'nın bu planı keşfederek ona göre önlemler aldığını haber veriyordu. Yunan askerlerinin Anadolu muharebesinin pek çetin geçmeyeceği hakkındaki kanılarını belirttikten sonra, savaşmakta olan bir erin gönderdiği mektupta geçen şu tümceleri aktarıyordu: "Türkler metin bir azimle harb ediyorlar. Bir siperi müdafaa emrini aldıktan son dakikaya kadar orasını terk etmezler. Biz Türk siperlerini, onların müdafaalarını imha etmedikçe hiçbir vakit ele geçirememişizdir."⁵ Bu noktadan, cephelerin sonuna değin savunulması konusunda başta İsmet Paşa olmak üzere kumandanların vermiş oldukları emirler anımsanmalıdır. Aynı gazetenin bir başka sayısında verilen emirleri Mustafa Kemal'in yönetimi altında hayret verici bir biçimde yerine getirmekte olan Kuvayı Milliye'nin başlıca noksanının çok sayıda toplar ile donatılmamış olması gösteriliyor ve Yunanlıların ileri hareketlerinin bataryalarca kolaylaştırıldığı belirtiliyordu. Yunanlıların bir hafta içinde Ankara'ya girmelerinin mucize olacağı da ekleniyordu.⁶

Diğer bir İngiliz gazetesi Daily Express'in 9 Eylül 1921 tarihli ve İstanbul kaynaklı haberinde anlaşıldığına göre Yunanlıların amacı, sadece şu veya bu parça toprağı ele geçirmek değil, Türk Ordusu'nu bütünüyle imha etmektir. Bu arada Türklerin yeterli taşıma araçlarına sahip oldukları takdirde Yunanlıları denize dökebileceklerinden kuşku duyulmaması gerektiği açıkça kaydediliyordu. Aynı yazıya göre Mareşal Foch'un bir yıl önceki tahmini de gerçekleşmişti. Foch, Yunanlıların yutamayacakları lokmayı çiğnemekte olduklarını ileri sürmüştü. Bu yazı Hâkimiyeti Milliye'nin 5 Ekim 1921 tarihli sayısında yayınlanmıştı ve aynı sayıda Daily Telegraph'ın bir haberi de yer almıştı. Buna göre, Mustafa Kemal Paşa Eskişehir-Afyonkarahisar demiryolu hattını başarılı bir biçimde tahkim etmişti. Kilikya ve diğer bölgelerden asker toplanmasıyla, Yunanlıların saldırılarında, "çeteler değil, silsile-i istikamet arkasında bulunan muntazam bir ordu" bulmuşlardı. Ankara'nın yarı resmi gazetesinin 3 Ekim 1921 tarihli sayısında bu kez Fransız Sosyalist Partisi'nin sözcüsü olan L'Humanité'den alınan bir yazıya yer verilmişti. Bu yazının bir yerinde Yunanlıların İstanbul'u ele geçirme düşüncesinde oldukları belirtilirken, bunun düşten öte anlamı olmadığı ekleniyor, Londra'da Yunan hükümdarının İmparator XII. Konstantin adı altında gelecekteki taç giyme töreninin yapılması yönünde düzenli ve sürekli propaganda yapıldığını anlatarak, İngiltere'nin denetiminde bir Yunan-

⁵ Peyamı Sabah; 5 Eylül 1921, s. 1'den 30 Ağustos 1921 tarihli Daily Telegraph.

⁶ Peyamı Sabah; 12 Eylül 1921, s. 1'den 6 Eylül 1921 tarihli Daily Telegraph.

Bizans İmparatorluğu'nun yaratılmasının doğu barışı için sürekli bir tehlike oluşturacağı ve Türkiye ile Balkan ülkelerinin buna izin vermeyecekleri yorum olarak ileri sürülüyordu. Bu haber ve yorumlar bize, Yunanlıların Sakarya Muharebesi sırasında Türk Ordusu'nu yenmenin çok ötesinde, tarihin derinliklerinde kalan diriltilmesi olanaksız düşler peşinde koştuklarını da göstermektedir.

Türklerin Sakarya'da gösterdikleri şiddetli direniş İngiliz basınınca da anılmadan geçilemedi. Morning Post'un bir yazısında Yunanlıların Ankara'ya gitmeyi başarsalar dahi, muharebenin asla sonuçlanmayacağını belirtmesi, Türk askeri başarısının etkisiyle olmuş olmalıdır. The Times ise Mustafa Kemal başarıdaki etkinliği için bir Yunan kurmayının şu sözlerini aktarıyordu: "Mustafa Kemal Paşa'nın her planı askerlik nokta-i nazarından bir şaheserdir."

Dönemin ünlü İtalyan gazetesi Corriera Della Sera'da Türklerin Sakarya'dan Ankara'ya değin bütün sahayı özel bir biçimde tahkim etmiş olduklarını bildirerek, Türk Ordusu'nun kuvvetli toplara ve bol yedek kuvvete sahip olduğunu ileri sürüyordu.⁷

Ulusal ordunun direnişi karşısında, Yunanlıların taarruzlarıyla Güneyden çevirme planlarının başarısızlığı kesinlik kazandığında Yunan kuvvetleri güç duruma düşmüştü. Çünkü bir kısım kuvvetler merkezden uzaklaşmış olduğundan karşı bir taarruz durumunda doğacak tehlike büyüktü. Bu durumu anlatan ve değerlendiren bir haber İstanbul'da Fransızca olarak yayınlanmakta olan Press de Souir'da yer almıştı.⁸

Sakarya Meydan Muharebesi'nin ilk evresine ilişkin gelişmeler sürüp giderken, Yunan gazeteleri hükümetin resmi açıklamalarda bulunmamasından yakınmaktaydı. Örneğin sosyalist düşünceden yana Rizospastis isimli gazetede İzmir ve Avrupa çıkışlı haberlere dayanarak Anadolu'da büyük muharebeler olduğu kaydediliyor, gelişmelerle ilgili haberlerin sık sık hükümetçe tekzip edilmesine karşın gerçek durumun saklanmadığı belirtiliyordu. Açıksöz'ün 14 Eylül 1921 tarihli sayısında çıkmış olan bu haber dışında, aynı gazetenin başka bir sayısında yine Yunan gazetelerinin yayınlarına yer verilmişti. Bu yayınların birbirleriyle çeliştiği

⁷ Açıksöz; 11 Eylül 1921, s. 1'den Corriera Della Sera.

⁸ Hâkimiyeti Milliye; 25 Eylül 1921 s. 1'den 12 Eylül 1921 tarihli Press de Souir. Yazı, 12 Eylül 1921 tarihini taşıdığına göre konuyla ilgili haber daha önceki günlerde alınmış olmalıdır. Öte yandan biz resmi belgelere dayalı yayınlardan Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk taarruzunun 10 Eylül 1921'de başlatılmış olduğunu biliyoruz. Bu durum bize, basında çıkmış olan bir kısım yayınların oldukça sağlıklı olduğunu ve gerçeği yansıttığını gösterir.

de dikkati çekmekteydi. Sakarya ile ilgili telgraflar gerçeği yansıtmıyordu. Örneğin Estia gazetesi 12 Eylül 1921 tarihli sayısında Yunan ordusunun amacının Ankara'yı ele geçirmek değil, Türk Ordusu'nu imha etmek olduğu bildirilirken, bu amaca ulaşmak için hazırlıklarda bulunmak üzere askerlerin biraz geriye çekildiklerinden söz ediliyordu. Bir başka iktidar yanlısı gazete Eleftheros Tipos'da Yunan Genelkurmayının demiryolunu bozup, geçecekleri yerlerdeki halkı da yanlarına alarak cepheden 80-100 km kadar geriye çekilip Türk Ordusu'nu savunma ile yıpratmayı düşündüğü ileri sürülüyordu.⁹

Her iki gazetenin bu yayınlarını Sakarya yenilgisini küçümser bir anlatımla değerlendiren, onun gerçek anlam ve önemini kamuoyu karşısında saptırmaya yönelik çabalar olarak niteleyebiliriz.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin 13 Eylül 1921'de sona ermesinden sonra yayınlanan dış kaynaklı haber ve yorumların ayrıntılı biçimde gazetelerde yer almaya başladığı görülür. The Times'ın savaşın bitiminden sonra ve Peyamı Sabah'ın 20 Eylül 1921 tarihli sayısında yayınlanan bir makalesinden Yunan basınının bir kısmınca savunulan düşünceleri benimsemeyen öte yandan yansızlığa özen gösterildiği kanısını uyandıran şu tümceleri alıyoruz:

“... Bu muharebe esnasında öyle zamanlar oldu ki Yunanlılar hemen hemen amaçlarına ulaşmak üzere görünüyordular. Türklerin Güney tarafı eğilmiş, merkezi geri çekilmişti. Yunan kıtaatı Ankara'dan 30 mil mesafede bulunuyordu. Çal Dağı'nın Yunanlılar tarafından işgali üzerine artık Ankara yolu açılmış gibi görünüyordu... Türklerin demiryolu hattı kuzeyinde gösterdikleri şiddetli direniş Yunan Kumandanlığının bütün çabalarını sonuçsuz bırakmış gibi gösteriyordu... Kral Konstantin'in ordusu Sakarya havzasında 18.000 kayıp verdikten sonra geri çekilmek zorunda kaldı... Birtakım zamansız ümit ve isteklerle Ankara'nın ele geçirileceği duyurulmuş idi... Anadolu'nun ortasında sarp arazide ulaşım güçlüğü Yunanlıların hareketlerini, özverilerini, askeri araçların kullanımını güçleştiriyordu. Öte yandan Türklerin de kendi topraklarında gösterdikleri şiddetli direniş Yunan iddialarını hiçe indirdi... Yorulmuş olan Türk Ordusu'nun hemen ciddi bir izlemeye koyulması, ya da çevirme hareketlerine girişmesi beklenmemelidir... Muharebe, savaş sanatı bakımından Yunanlıların geri çekilmesi ile son buldu... Yunan ordusu ya Türk taarruzunun yarattığı tehlikeden ya da yolların elverişsizliği bakımından zamanında mühimmat alamadığından dolayı geri çekilmek zorunda kaldı... Bu geri çekilme Doğu'da Mustafa Kemal için bir zafer olarak yorumlanacak ve sarsılmış

⁹ Açıksoz; 19 Eylül 1921, s.1'den 12 Eylül tarihli Estia ve Eleftheros Tipos gazeteleri.

olan etkinliğini yeniden destekleyecektir. Yunanlılar gayet geniş nasyonalizm için hareket ettiler ve başarılı olamadılar. Ulusal ordu güçsüzleşmiş olmakla beraber, henüz bitik durumda değildir ve kış boyunca kuvvet bulacaktır...”¹⁰

Görüldüğü üzere İngiliz gazetesi Sakarya Meydan Muharebesi’ni aşama aşama olarak ele alıyor, Yunan savaş planına değiniyor, Türk Ordusu’nun son derece tehlikeli durumlar yaşadığını belirterek, Türk direnişinin önemi üzerinde duruluyor ve Yunan kayıpları gerçekçi bir sayı ile veriliyordu. Yunanlıların geri çekilme ve yenilgiye uğramış olmalarının nedeni olarak yolların bozukluğu, arazi durumu ve mühimmatın zamanında ulaşamaması üzerinde duruluyordu. Yunanlıların geniş bir milliyetçilik anlayışıyla hareket ettiklerine de dikkat çekiliyordu ki bu, herhalde başta İngilizler olmak üzere İtilaf devletlerinin saldırgan ve emperyalist Doğu politikalarına paralel olarak Yunanistan’ın Bizans’ı yaratma düşlerinin XX. yüzyılın ilk çeyreğine yansıyan somut görüntüsü olsa gerekir.

Le Temps, Sakarya’nın hemen ardından yayınladığı 16 Eylül 1921 tarihli başyazısında Yunan saldırısının 7 Eylül’den itibaren bir savunmaya dönüştüğünü, ulusal ordunun Yunanlıların merkez ve sol taraflarına şiddetli taarruzlarda bulunduğunu anlatıyor, Yunan ordusunun Eskişehir yönünde genel bir geri çekilmeyi başlattığına ilişkin haberler hakkında da doğrulayıcı bilginin olmadığını ekliyordu (bu noktada Fransız gazetesinin verdiği haberlerin 10 Eylül tarihli gelişmelere dayandırıldığını anımsatıyoruz). Her iki tarafın resmi tebliğlerinden alıntılar yapan gazete, kalıcı bir askeri sonucun, Ankara’nın ele geçirilerek Türk Ordusu’nun imha edilmesi ya da Yunanlıların kıyıya ve İzmir’e doğru çekilmeye zorlanmalarıyla olası olabileceğini yazıyordu.¹¹ Le Temps, 21 Eylül 1921 tarihli başyazısında ise bizce ilginç olan şöyle bir yorumda bulunuyordu:

“... En çok dikkati çeken taraf Yunan Genelkurmayı’nın, kendi kuvvetlerinin Sakarya Nehri’nin 30 km.lik bir saha içerisinden geçmiş olduklarını kabul etmesidir ki, bu, söz konusu ordunun hasmını iki taraftan çevirme tehdidinde bulunduğunu kanıtlar. Bundan daha çok dikkati çeken bir nokta vardır ki o da Yunanlıların Sivrihisar’a karşı bir Türk hücumunu kabullenmeleridir... Şurası bir gerçektir ki, Yunan Genelkurmayı büyük bir çaba gösterdiği Ankara’nın zaptından zorunlu olarak vazgeçmiştir. Yunan ordusu Kuvayı Milliye’nin yok edilmesinden de vazgeçiyor ki en vahimi bu olup, oldukça kuvvetli kalan Türk Ordusu, Kral Konstantin’in askerlerini geri çekilmeleri sırasında bile rahatsız etmekten geri kalmıyor. Bu koşullar

¹⁰ Peyamı Sabah; 20 Eylül 1921, s. 1’den The Times.

¹¹ Peyamı Sabah; 21 Eylül 1921, s. 1’den 16 Eylül 1921 tarihli Le Temps.

içerisinde Yunan Başkumandanlığı'nın artık kalıcı bir askeri sonuç elde etmek ümidini yitirmiş olduğu kabul olunabilir..."¹² Kurtuluş Savaşı sırasında bir süre olumsuz yazılarıyla dikkati çeken ve Fransa'daki Yunan lobisinin etkisinde bulunan Journal Des Débats 1 Ekim 1921 tarihli sayısının "Yunan Muhasamati" adlı başyazısında bir Yunan subayının mektubuna yer veriyordu. Mektupta; kumanda heyetinin yetersizliğine, örgütlenme noksanlığına ve mühimmat yokluğuna değiniliyor, düşmanın (Kuvayı Milliye kastediliyor) kuvvet durumu yanında, savaş araç-gereçleri hakkında da kesin bir bilgi olmadığı ekleniyordu. Fransız gazetesinin bu yazısı Ulusal Savaşa karşı aleyhte tutum içerisinde kalmış olan Peyamı Sabah'ta yer almıştı.

Savaşın bitiminden sonra İngiliz gazeteleri yayımlarını, Yunan kuvvetlerinin geri çekilme hareketi yanında Kuvayı Milliye'nin gücü, silah ve cephaneyi sağlama yolları ve Türk taarruzunun nasıl gerçekleştirildiği konularına ayırarak sürdürdüler. Örneğin, Daily Telegraph'ın Eylül'ün orta ve sonlarında yayınladığı iki makale bu konulara ilişkindi. 18 Eylül 1921 tarihli yazısından anlaşıldığına göre, Ankara ordusu Yunanlıların sandıklarından kat kat fazla araç gereç ve savaş malzemesiyle donatılmıştı. Kuvayı Milliye açık limanlardan serbestçe mühimmat sağlayabiliyor, bunların karşılığını da Sovyet Rusya'dan aldığı yardım ve diğer vasıtalarla ödüyordu. Yunan geri çekilmesi, Kral'ın kumandanlarla Bursa'da, hükümetin de Atina'da yapmış oldukları çok uzun görüşmeler ve tartışmalar sonunda kararlaştırılmıştı. Bu kararda Yunan ordusunun "Anadolu'nun iç taraflarında beyhude fedakârlıklarda bulunduğu" biçiminde yer alan tümcelere de rastlanıyordu ki bu, uğranılan başarısızlığı örtme, dikkatleri başka yönlere çekme çabalarının ürünü olsa gerektir. Öte yandan İngiliz gazetesi de, "büyük zayiata meydan vermemek için Yunan ordusunun kemali ihtiyatla ricat hareketini icra eylediğine" katılıyordu. Daily Telegraph'ın bu yanlı yayını Yunan ordusunun geri çekilmesine ilişkin vermiş olduğu haberlerde de kendini gösteriyordu. Gazeteye göre, Yunan 2 nci ve 3 üncü Kolorduları hiçbir güçlüğü uğramaksızın geri çekilmeyi

¹² Peyamı Sabah; 25 Eylül 1921, s. 1'den 21 Eylül 1921 tarihli Le Temps. Fransız gazetesi 27 Eylül 1921 tarihli sayısında Sakarya Meydan Muharebesi'nin Yunanlılarca kaybedilmesine karşın, Atina hükümetince başarısızlığın saptırılmaya çalışılmasını iç politika ile ilgili buluyor, Yunanlıların taarruz edebilmekten yoksun kaldıklarını ekliyor ve onların çok ciddi durumla karşılaşabilmelerine bağlıyordu. Ayrıca Yunanlıların Bilecik-Eskişehir-Afyonkarahisar hattını koruyacak işgalleri altındaki araziye elde tutabilmelerinin güçlü bir maliyeye sahip olmayı gerektirdiğini, buna karşın Yunanistan'ın olağanüstü mali çıkmaz içerisinde bulunduğunu anımsatarak Atina hükümetinin, krallık nüfuzunu bırakarak ulusuna barış sağlamaya çalışmasını öneriyordu. Peyamı Sabah; 1 Ekim 1921, s. 1'den 27 Eylül 1921 tarihli Le Temps.

tamamlamışlardı. Türkler geç öğrendikleri bu geri çekilme hareketini izlemişlerse de onların Sakarya'nın batısına geçmelerine Yunan kuvvetlerince izin verilmemişti. İngiliz gazetesi başka bir yazısında ise Türklerin Yunan geri çekilmesi sırasında iki fırkayı perişan ettiklerini, bunların çok sayıda kayba uğradıklarını ve topların büyük kısmını bırakarak kaçtıklarını belirtiyor, geri çekilme hareketine bunun üzerine karar verildiğini ileri sürüyordu.¹³

Buraya kadar Sakarya meydan Muharebesi ile ilgili olarak Batı basınında yayımlanan haber ve yorumlara Türk basınına yansıdığı ölçüde değindik. Bunların, İngiliz ve Fransız basınlarında yayımlananlarının daha yoğun olduğu dikkati çekti. Öte yandan fazla olmamakla birlikte Bulgar gazetelerince yayımlanan ya da Kafkasya bölgesi çıkışlı olan haberlere de rastlanılmaktaydı. Sofya'da çıkmakta olan Den gazetesi Yunanlıların geniş Anadolu'da büyük çabalarda bulunmalarının anlamsız olduğuna, Mustafa Kemal Paşa'nın bunları denize dökebilecek güçte bulunmadığına değinerek hızla barışa kavuşabilmeyi Trakya ile İzmir'in Türklere bırakılmasına bağlıyor, bunun ise Yunanlılarca pek kabullenilmeyeceğini de ekliyordu. Gazete, son sözün Mustafa Kemal ve Papulas'a ait olmadığını, Yunan halkının tutum ve davranışının önemli olacağını ileri sürüyordu. Çünkü söz konusu halk muharebelerle yorgun düşmüş, ekonomik ve mali buhran karşısında ne yapacağını şaşırmış, parti kavgalarıyla bölünmelere uğramıştı.¹⁴

Aynı gazete Hâkimiyeti Milliye'nin 9 Ekim 1921 tarihli sayısında özet olarak yayımlanan "Anadolu Harbi" başlıklı başyazısında Yunanlıların geri çekilmelerini, Anadolu'da ciddi bir iş göremeyeceklerinin kanıtı olduğu belirtilerek, Anadolu sorununu kuvvete dayanarak çözmenin ne denli güç olduğunun anlaşıldığına dikkati çekiyordu. Öte yandan Yunanistan'ın saldırgan ve bitip tükenmez doyumsuz arzularını göz önünde tutmuş olmalı ki Naroden Uret isimli askeri gazete Anadolu'da yenilgiye uğrayan Yunan ordusunun bu kez de Bulgarlarla, Arnavutların zararına isteklerde bulunacağını yazıyordu.¹⁵

Kafkasya çıkışlı iki habere gelince; bunlardan birisi Ermenice Karmiras'da yayımlanan bir başyazıdır. Buna göre, Sakarya'da Türkler savaş usulü olarak Sovyet Rusya'nın Denikin ordusuna karşı uyguladığı planı esas

¹³ Peyamı Sabah; 4 Ekim 1921, s. 1'den 27 Eylül 1921 tarihli Daily Telegraph.

¹⁴ Peyamı Sabah; 24 Eylül 1921, s. 2'den Den gazetesi.

¹⁵ Hâkimiyeti Milliye; 3 Kasım 1921, s.1'den Naroden Uret gazetesi. Bulgar gazetelerinin yayınlarında her ne kadar Ulusal Ordu'nun başarıları savunuluyor, Yunanistan tutum ve davranışları yeriliyor ise de bu yıllarda Bulgaristan'ın Ege Denizi'nden bir liman, çıkak (mahreç) istemekte olduğu göz önünde tutulmalıdır.

almışlardı. Bunun da esası geniş araziyi terk ederek düşman kuvvetlerini hareket merkezlerinden uzaklaştırıp ezmekten ibaretti. Bu noktada Sakarya Meydan Muharebesi'nde Mustafa Kemal Paşa'nın "Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. O satıh, bütün vatandır. Vatanın, her karış toprağı vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz. Onun için küçük, büyük her cüz-i tam, ilk durabildiğı noktada tekrar düşmana karşı cephe teşkil edip muharebeye devam eder." Prensibi anımsanmalıdır. Yine ayrıca, Mustafa Kemal Atatürk'ün 19 Eylül 1921 tarihinde Meclis'te yaptığı konuşmada geçen şu cümleleri, Sakarya'da ilk kez ve yepyeni bir stratejinin uygulandığını göstermesi bakımından buraya alıyoruz: "...Efendiler! Türkiye Büyük Millet Meclis Ordusu'nun Sakarya'da kazanmış olduğu meydan muharebesi pek büyük bir meydan muharebesidir. Tarih-i harpte misli belki olmayan bir meydan muharebesidir..." bütün bunlar bize, Sakarya Meydan Muharebesi'nde uygulanan savaş planının tamamıyla kendine özgü olduğunu, nevi şahsına münhasır bulunduğunu göstermektedir. Bu durumda Karmiras gazetesinde yer alan iddia ile Fransız gazetelerince ileri sürülen Marne, Vistül ve Sakarya'da uygulanan stratejilerin Fransız stratejisi olduğu düşüncesi eğer bir kasıt yok ise Sakarya'nın uluslararası etkisini gösterir. Bu etkiyle olmalı ki ulusların bir kısmı, yaptıkları savaşlarda uygulanan stratejiyi Sakarya'da uygulanan Türk savaş planıyla ilgili bularak, bundan kendilerine pay çıkarma yolunu tutmuş olmalıdırlar.

Ayrıca, Anadolu'da yenilenin Yunanistan'dan çok "dünya inkılâbına mani olmayı gaye edinmiş olan İngiltere"nin olduğu ekleniyordu.¹⁶ Tiflis'te Anadolu'daki savaşın Türk Ordusu'nca kazanılmış olması geniş gösteri ve sevinç hareketlerine neden olmuştur. 14 Eylül 1921 tarihinde İslamların düzenlediğı toplantı sırasında Sovyet Rusya temsilcisi yaptığı konuşmada memnuniyetini belirterek kazanılmış olan askeri harekâtın etkisiyle olmalı ki, "Türk Ordusu'nun, Türkiye sınırlarına saldırma küstahlığında bulunmuş olan düşmana nihayet kati bir darbe indirip, onu denize atacak zamanın uzak olmadığına iman ettik"¹⁷ demiştir.

Tebliğimize son vermeden önce dönemin gazetelerine yansımış olan ataşemiliterlerin düşüncelerine değineceğiz. Fransız gazetesi 17 Ekim 1921 tarihli Hâkimiyeti Milliye'de yer alan bir yazısında General Papulas'ın ordusunda bulunan tarafsız ataşemiliterlerin raporlarından söz ediliyordu. Bu raporlara göre; Yunan bataryaları Mustafa Kemal Paşa'nın ordusundaki bataryalardan üç kat fazlaydı. Konstantin'in Genelkurmay Başkanı Dusmanis, bütün harekât boyunca aralıksız bir tüfek ateşi korumasında

¹⁶ Açıksöz; 4 Ekim 1921, s. 1'den Karmiras gazetesi.

¹⁷ Peyamı Sabah; 30 Ekim 1921, s. 1'den Verçinlor (?) gazetesi.

piyadenin kitle halinde saldırısından oluşan Alman tabiiyet ül ceşşini (strateji) uygulamıştı. Papulas, Fransız askeri mektebine mensup bulunan İsmet Paşa tarafından verdirilmiş olan büyük kayıplara karşın askeri harekâtı aralıksız sürdürmüştü.¹⁸ 1914 yılındaki Marne, 1920'deki Vistül ve 1921 yılındaki Sakarya Meydan Muharebeleri'nde daimi Fransız stratejisi, Alman stratejisine üstün gelmişti. Yine ataşemiliterlere göre Yunanlıların Sakarya'daki kayıpları 18.000 idi ve Yunan ordusunda kaygı belirtileri görülür görülmez Mustafa Kemal Paşa, 12 firkalık bir kuvvetle karşı saldırıya geçmişti. Bir başka ataşemiliterin –ki, o Sakarya Savaşı boyunca Papulas'ın karargâhında bulunmuştu- gözlemleri şöyle: Mustafa Kemal Kilikya'dan iki, Sivas'tan bir, Samsun ve Çorum'dan birer fırka olmak üzere toplam beş fırka getirmiştir. Türkler olağanüstü çaba göstermişlerdir. Türkler üç savunma hattı oluşturmuşlardır. Yunan kuvvetlerinin geri çekilmesi sırasından sağ kesim bütün mühimmat ve levazımını bırakmıştı. Yunan iaşesinin sağlanmasında Türk süvarileri sürekli güçlükler çıkarmışlardı. Ataşemiliter bu gelişmeler karşısında olacak ki, General Papulas'ın savaştığı kuvvetler için şunları söylediğini aktarıyor: “Türk Ordusu bizim gibi teçhiz edilmiş olsaydı, imha edilmiş olacaktık.”

¹⁸ 26 Ekim 1921 tarihli Hâkimiyeti Milliye'de bir Fransız gazetesinden alınarak yayınlanmış olan yazıya göre Beylikköprü tepelerinde bulunan Papulas'a, Bursa'dan Kral konstantin imzasıyla gönderilen telgrafta “her gün azim zayıyata rağmen elde mevcut kuvvetlerle hücumu devam etmesi” emrediliyordu. Buna göre Papulas'ın sürekli saldırılarda bulunması Kral Konstantin'in emriyle olmalıdır.

TARTIŞMA

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ: Zaman darlığı nedeniyle sadece bir soru almak istiyorum.

Bir Dinleyici: Böyle bir toplantının burada olması Haymana için bir şereftir. Bu taarruzun Sakarya Meydan Muharebesi'nin başlangıcı ve Büyük Taarruzun başlangıcı aynı. Ama ne yazık ki bunun, Ankara'nın ilçesi olan Polatlı için böyle olay olmamış. Yani sınırdan geçmiş ama biz birebir yaşamış bir Haymanalı olarak buranın değerlendirilmesini istiyoruz. Haymana'nın değerlendirilmesi, şehitlik anıtının yapılmasını istiyoruz.

Oturum Başkanı Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ: Sabahki oturumda bu durum değerlendirildi. Başka sorunuz varsa onu alalım. Teşekkür ederiz.

Bir Dinleyici: Çaldağı'nın, Haymana'nın bu zaferle ilgili olarak değerlendirilmesini, şehitlik anıtı yapılmasını istiyoruz.

BEŞİNCİ OTURUM

SAKARYA ZAFERİ SONRASINDA ASKERİ ve SİYASİ GELİŞMELER

Oturum Başkanı İzzet ÖZTOPRAK: Konuşmama bu konuyla ilgili bir yorumla başlamak istiyorum. Mudanya’da da böyle bir yorumla konuşmamı açmıştım. Sonra üzerine yazı da yazmıştım. Biliyorsunuz Mustafa Kemal Paşa Çanakkale’de çok önemli bir başarı kazandı. Orada verdiği emir, “*sizlere ölmeyi emrediyorum.*” Üzerinde durduğumuz Sakarya Meydan Muharebesi sırasında verdiği emri de hepimiz biliyoruz. Vatan savunmasına ilişkin. “*Hatt-ı müdafaa yoktur. Sathı müdafaa vardır. O sath bütün vatandır. Vatan toprakları bütün vatandaşın kanıyla sulanmadıkça terk olunamaz*” diye kısaca söylüyorum. Büyük Taarruzda verdiği emir Eşme’de, 1 Eylül 1922’de Eşme yakınlarında “*Ordular ilk hedefiniz Akdenizdir. İleri.*” Bu üç cümleyi üst üste koyduk. Baktık, üç cümlenin anlamı farklı gibi. Oysa altında yatan felsefi düşünce aynıdır. Ona işaret etmek istiyorum. Bakın üçünde de vatanın kudsietiden doğan bir yaklaşım var ve sonuna kadar direnme var. Üçünde de ortak özellik bu. Ama üçünde de ortak özellik bu direnmenin ışığında bu direnmenin kesin sonuç alana kadar yapılması var. Yani burada kesin, kalıcı sonuç almaya yönelik bir irade var. Bu üç cümlenin altında. Bunu demek istiyorum. Bu Mustafa Kemal’e özgü bir stratejidir. Kuvay-ı Milliye’nin diğer kumandanlarında savaş stratejisi olarak bunu görmüyoruz. Buna işaret etmek istedim. Teşekkür ediyorum.

YUNANLILARIN GÖZÜYLE SAKARYA SAVAŞI (Ankara Harekâtı)

*Nilüfer ERDEM**

Yunanlı tarihçiler 1921 yılının yaz aylarındaki Yunan taarruzunu “Genel Taarruz (Geniki Epithesis)” adıyla anmakta ve bunun iki evreden oluştuğunu ifade etmektedirler. Evrelerden birincisi, bizlerin “Kütahya-Eskişehir Savaşları” adını verdiğimiz savaşlardır. İkinci evre ise “Sakarya Savaşı”, ya da onların ifade şekliyle “Ankara Harekâtı”dır¹.

Yunanlıları yeni bir taarruza iten sebep, Türklerin 1921 yılı Mart’ında İnönü’nde kazandıkları zaferdir. Türk zaferi Yunan Ordusu’nun manevi gücünü negatif yönde etkilemiştir. Yunanlı liderler savaşın kaybedilmesi halinde sadece İzmir’in değil, Trakya’nın da kaybedilebileceği kaygısına düşmüşler ve büyük güçlerin güvenebileceği bir ulus olduklarını ispatlamak zorunluluğu hissetmişlerdir. Ekonomik güçlükler ve savaş yorgunluğu içinde kıvranan Yunan Hükümeti, Türk zaferinin kendisi açısından negatif etkilerinden kurtulmak istemiştir².

Diğer taraftan 11 Haziran 1921’de gerçekleştirilen ayinin akabinde Kral Konstantin beraberinde bir takım prenslerle Pire’den İzmir’e hareket etmiştir. Belirtmek gerekir ki Konstantin’in İzmir’e gelişi Helen ulusu tarafından, Anadolu’nun Yunanistan’la birleşmesinin sembolü olarak addedilmiştir. “Kralımız zafer kazan ve Helen ırkının taşlaşmış rüyalarına hayat üfle! Seni, onları canlandırman için beş asırdır bekliyorlar!” çağrıları

* Dr., İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Okutmanı

¹Dimitris Hronopulos, **O Eks Anatolon Kindinos [Doğudan Tehlike]**, Ekdisis Estia [Estia Yayinevi], Atina, 1985, s. 209.

²Yunan Hükümeti yetkilileri biri 7 Nisan, diğeri 11 Nisan 1921’de olmak üzere General Metaksas ile iki görüşme gerçekleştirmişler ve O’nu Anadolu Harekâtı’na destek vermesi konusunda ikna etmeye çalışmışlardır. Metaksas’ın anılarına taşıdığı bu görüşmelerden, Yunan Hükümeti’nin neden yeni bir taarruza karar verdiği görülebilir. İoannis Metaksas, **To Prosopiko Tu İmerologio [Şahsi Günlüğü]**, Tomos [Cilt]: 3, Ekdisis Gkovosti [Gkovosti Yayınları], Atina, t.y., s. 71-101.

yapılmıştır³. Ancak bugün pek çok Yunanlı tarihçi tarafından Konstantin'in Anadolu'ya çıkarılması, “Gunaris⁴ Hükümeti'nin elindeki son kozu oynaması” olarak değerlendirilmektedir. O'nun Anadolu'daki varlığının Yunan askerinin maneviyatını güçlendireceğine ve hafızalarda Balkan Savaşı'nın başarılarını canlandıracağına inanılmıştır⁵.

Yeni bir taarruz kararıyla birlikte, Yunan Ordusu elden geldiğince güçlendirilmeye çalışılmıştır. General Stratigos'un ifadesiyle bu büyük gerekliliğin öncesinde Yunan Hükümeti halkına yönelmiş, ondan kan ve para olarak yeni fedakârlıklar istemiştir. Hazırlık çerçevesinde yeni yaş grupları, hatta bürokratik görevlerde bulunanlar dahi silah altına alınmışlardır⁶. Gerek dönemin gazetelerinde çıkan ilanlardan⁷, gerekse harekâta katılan askerlerin günlüklerinden, daha önce çürüğe ayrılmış olanların ve yedeklerin yeniden değerlendirildikleri, içlerinden pek çoğunun da savaş hizmeti için yeterli bulunarak cepheye gönderildikleri anlaşılmaktadır⁸. Yunanistan taarruz öncesinde silah sayısını ve ulaşım imkânlarını arttırmak için büyük bir gayret sarf etmiş, haritacılar Yunan işgali altındaki bölgelere dağılarak haritalar çıkarmışlardır. Sağlık hizmetleri

³ Hr. Em. Aggelomatis, **To Hroniko Megalis Tragodias [Büyük Trajedinin Tarihi]**, 2i Ekdosi [2. b.], Ekdosis Estia [Estia Yayınları], Atina, 1971, s. 117-119.

⁴ Yunanca'nın Türk Alfabeti kullanılarak yazılışı konusunda Türkiye'de kurum ve kişilerin farklı uygulamalara gittikleri görülmüştür. Suat Sinanoğlu, Tarih Kurumu, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Ankara Milli Kütüphanesi uygulamaları buna örnek olarak gösterilebilir. Biz, kullanılan Transliterasyon uygulamalarından hiç birini benimsemedik. Çünkü bizim kanaatimize göre, bunların hiç birinde Yunanca okunuş tam olarak karşılanamamaktaydı. Bu esasen, Yunanca'da i, e ve o gibi seslerin birden fazla harfle karşılanmasından ve bunların farklı olarak belirtilmesi gerektiğinden kaynaklanan bir zorluktu. Tüm bunları düşünerek çalışmamızda Yunanca kelimelerin okunuşunu esas aldık ve kelimenin Yunanca olarak en yakın okunuş şeklini vermeye çalıştık.

⁵ Vasilis İ. Çanakaris, **Dakrismeni Mikrasia [Ağlayan Anadolu] 1919-1922**, Ekdosis Metehmio [Metehmio Yayınları], Atina, 2007, s. 292-301.

⁶ Stratigos, Ekonomi Bakanı Protopapadakis'in devlet gişelerinin pek çoğunu kapatmak zorunda kalacağından şikayet ettiğini, ancak bir esneklik gösterilirse buna nasıl son verilir kaygısıyla bir subayın kendisine, “Bakanım. Bu gerekli gördüğünüz memurların gece içerisinde öldüklerini ve sonraki gün onların görevini başkalarına vermeniz gerektiğini düşünün” yanıtını verdiği nakledilmektedir. Ksenofontas Stratigos, **İ Ellada Sti Mikra Asia [Anadolu'daki Yunanistan]**, 5i Ekdosi [5.b.], Ekdosis Ap. A. Harisis [Ap. A. Harisis Yayınları], Atina, 1999, s. 201-207.

⁷ “İ Anatheorisis Ton Anikanon [Yetersizlerin Yeniden İncelenmesi]”, **Efimeris Ton Valkanion [Balkanların Gazetesi]**, 20 Mayıs (7 Mayıs) 1921, s. 1. Parantez içindeki tarih Julius takvimine göre verilmiştir ve gazete nüshasının da üzerinde bulunan tarihtir. Yunanistan 13 Şubat 1923'e kadar Julius takvimini takip etmiştir.

⁸ Haralambos Pliziyotis, **Anamnis Tu Metopu, 1920-1921 Mikrasia-Thraki [Cephe Hatraları, 1920-1921 Anadolu-Trakya]**, Ekdosis Kentru Mikrasiatikon Spudon [Anadolu Araştırmaları Merkezi Yayını], Atina, 1991, s. 236-237.

geliştirilmiş ve yeni hastaneler kurulmuştur⁹. Yunanistan'daki partilerden birinin lideri olan Stratos'un cepheyi ziyaretinde askerlere hitaben söylediği, harekâtın sadece 40 günlük bir yürüyüşten ibaret olacağı ve dönüşte kendisine birer Ankara kedisi getirmeleriyle ilgili sözler, bu dönemde Yunanlı liderlerde var olan iyimserliği ortaya koyması bakımından ilginçtir¹⁰.

13 Temmuz'da Afyon, 17-18 Temmuz'da Kütahya ve 19 Temmuz'da Eskişehir Yunan askeri tarafından işgal edilmiştir. Ancak bundan sadece iki gün sonra Türk Ordusu gerilemesini durdurarak geri dönmüştür. Eskişehir'in hemen dışında Yunan Ordusu'na büyük bir cesaret ve kararlılıkla taarruz etmeye başlamıştır. O günü yaşamış Yunanlı askerlerden Nikos Vasilikos 21 Temmuz'la ilgili şaşkınlığını günlüğüne aktarmıştır: "...Hiç kimse bugünün bu kadar kritik ve kanlı olacağından şüphelenmemişti"¹¹. Yunan Ordusu'nun manevraları sebebiyle Türk Ordusu, 25 Temmuz 1921 akşamı büyük bir kısmıyla ve savaşıma yeteneğinin tamamını koruyarak Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmiştir. Esasen gelişmeleri yakından izlemiş olan Mustafa Kemal Paşa, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'ya gerekli durumda Sakarya'nın doğusuna çekilebileceğini işaret etmiştir¹².

Anadolu Harekâtı'na katılmış Yunan kurmay subaylarından olan Spiridonos, Türk birliklerinin Sakarya'nın doğusuna çekilmesi olgusunu "Mustafa Kemal Paşa, Yunan askerinin burada tutunamayacağını biliyordu" sözleriyle değerlendirmiştir. Spiridonos'a göre içinde bulunulan durumda tek çıkış yolu Kemalist liderlerin hata yapmaları, yanlış zaman ve yanlış mevki belirlemeleriydi. Oysa Mustafa Kemal Paşa'nın Ordusu'ndaki deneyimli subaylar gece uyumadan hizmet veriyorlardı ve hata yapmaları olanaksızdı. Türk kurmayları düzenli ve Mustafa Kemal Paşa sabırlıydı. Dolayısıyla

⁹ Stratigos, a.g.e., s. 207-210.

¹⁰ Haralambos D. Triantafillidis, **İ Mikrasiatikiki Ekstratia Ke To İmerologion Enos Oplitu [Anadolu Harekâtı ve Bir Piyade Erinin Günlüğü]**, Tomos [Cilt]: 1, Ekdosis Dodoni [Dodoni Yayınları], Atina, 1984, s. 152.

¹¹ Nikos Vasilikos'un Anadolu Harekâtı'na ilişkin günlüğü, oğlu Vasilis Vasilikos tarafından daktilo edilmiş ve savaş suçlusu addedilen altı kişinin mahkeme tutanaklarını da içerecek bir şekilde genişletilerek, okuyuculara bir kitap olarak sunulmuştur. Nikos Vasilikos, **İmerologio Tis Mikrasiatikis Ekstratias [Anadolu Harekâtı'nın Günlüğü]**, Ekdosis Gnosi [Gnosi Yayınları], Atina, 1992, s. 81.

¹² Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, Cilt: 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 813-815; İsmet İnönü, **Hatıralar**, Cilt: 1, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s. 258.

Afyon, Kütahya ve Eskişehir'in Yunan tümenleri tarafından işgali, hemen hemen hiçbir yarar getirmemiştir¹³.

Yunan Ordusu tam hedefine ulaşamasa da, gerçekleştirdiği işgaller Yunanistan'da zafer şenlikleri, çan sesleri ve resmi dairelerin ışıklandırılması ile kutlanmıştır. Kutlamalara Atina'da tanıklık etmiş olan Pinelopi Delta¹⁴ günlüğüne, Mustafa Kemal'in yakalandığı haberinin dahi yayıldığını, yalan haber olduğunu bildiği halde Başbakanın bunu yalanlamayarak çılgın kutlamalar yapılmasına izin verdiğini kaydetmiştir¹⁵. Harekâta katılmış olan komutanların emir ve telgraflarında da zaferden söz edildiği dikkat çekmektedir. Bu ortamda Yunan Hükümeti Ankara'ya doğru yolun açık olduğunu varsayarak müttefiklerin arabuluculuk teklifini reddetmiş ve gerçekleri Yunan kamuoyundan da gizlemiştir¹⁶. Orduyla yüz yüze görüşmek gerektiğini düşünen Başbakan Gunaris, 27 Temmuz'da Atina'dan Kütahya'ya gelmiştir¹⁷. Zaten Kral, Harbiye Bakanı ve Yunan Ordusu'nun üst düzey yetkilileri de Kütahya'dadırlar¹⁸.

Bu arada Yunanistan'ın Anadolu Ordusu'nun Başkomutanı Papulas, harekât konusunda karar verebilmek amacıyla düzenlenecek ve Kral ile Başbakan'ın hazır bulunacakları bir toplantıya katılacağını açıklayarak, kurmaylarından harekâtın olabirliğiyle ilgili görüş istemiştir. Bu toplantıda 4. Kurmay Dairesi Amiri Spiridonos eldeki olanakların Sakarya'nın ötesine geçmek için yeterli olmayacaklarıyla ilgili görüş açıklamıştır. Buna rağmen toplantıya Kurmay Başkan Yardımcısı ve 3. Kurmay Daire Amiri Sariyannis'in, Türklerin tüm mücadele güçlerini yitirdikleri ve yeniden örgütlenmelerine olanak vermeden taarruz edilmesi gerektiğiyle ilgili görüşü hakim olmuştur¹⁹. Bunun üzerine Kurmay Başkanı Pallis, Kral'ın başkanlığında toplanacak savaş meclisine sunulmak üzere bir rapor hazırlamış ve bu rapor Papulas tarafından imzalanmıştır²⁰.

¹³ G. L. Spiridonos, **Polemos Ke Eleftheria – İ Mikrasiatiki Ekstratia Opos Tin İda [Savaş ve Özgürlük – Gördüğüm Şekliyle Anadolu Harekatı]**, Ekdosis İ Zavra – Afon Vasiliu [İ Zavra – Afon Vasiliu Yayınları], Atina, 1957, s. 138-139.

¹⁴ Eski belediye başkanlarından Emmanuil Benakis'in kızıdır. "Emmanuil Benakis", *Egkiklopedia 2002 [2002 Ansiklopedisi]*, Tomos [Cilt]: 13, s. 144.

¹⁵ Pinelopi Delta, **Elefterios K. Venizelos**, Atina, 1978, s. 108-109.

¹⁶ Triantafillidis, **İ Mikrasiatiki Ekstratia Ke To İmerologion Enos Oplitu [Anadolu Harekatı ve Bir Piyade Erinin Günlüğü]**, Tomos [Cilt]: 1, s.205-206; 251.

¹⁷ Stratigos, **a.g.e.**, s. 242.

¹⁸ **Ephirisis Pros Agkiran 1921 [Ankara'ya Doğru 1921 Harekatı]**, Meros Proton [Birinci Kısım], Ekdosis Diefthinseos İstorias Stratu [Askeri Tarih Yayınları Müdürlüğü], Atina, 1965, s. 4-5.

¹⁹ Spiridonos, **a.g.e.**, s. 157-159.

²⁰ **General Papulas'ın Hatıratı**, Yeni İstanbul Yayınları, İstanbul, 1969, s. 10.

Ordunun harekâtla ilgili görüşlerini içeren raporda, Eskişehir'in işgaliyle ve Türklerin Eskişehir-Afyon cephesinin yıkılmasıyla harekâtın birinci evresinin sonuçlandığı belirtiliyor ve bir takım öneriler sıralanıyordu. Harekâtın bundan sonraki sürecinde amacın "Kemalist kuvvetleri" dağıtmak, ya da kolay kolay yakınlaşamayacakları şekilde Eskişehir Cephesi'nden uzaklaştırmak olduğu söyleniyordu. Bunun başarılabilmesi için Yunan Ordusu'nun Ankara doğrultusunda akınlar yapması, bu akınlar sırasında Türk kuvvetleriyle karşılaştığı takdirde onları ezmesi, Ankara'da toplanmış bulunan ikmal maddelerini tahrip etmesi, Türkler yine teslim olmazlarsa Ankara'da kalmak sakıncalı olacağından dolayı, demiryollarını esaslı bir şekilde tahrip ederek Eskişehir'e dönülmesi gerektiği açıklanıyordu. Yapılacak bu akınlardan sonra Türklerin önemli sayıda bir kuvvet elde tutma olanağının bulunmayacağı ve yaşayacakları bir takım mahrumiyetler sebebiyle tekrar büyük kuvvetlerle Eskişehir Cephesi'ne kolayca yaklaşamayacakları ileri sürülüyordu. Raporda ayrıca hareket için mesafelerin uzunluğundan, Sakarya ile Porsuk sularının köprüler hariç geçit vermediklerinden ve Eylül ayına doğru yağmur mevsiminin gelmesiyle birlikte güçlükler yaşanabileceğinden söz ediliyordu. En önemli sorun olarak ikmal problemi gösteriliyordu.

28 Temmuz 1921'de Savaş Meclisi Kütahya'da toplanmıştır. Bu Mecliste Kral haricinde Başbakan Gunaris, Harbiye Bakanı Theotokis, Başkomutan Papulas, Genelkurmay Başkanı Dusmanis, Askeri Danışman General Stratigos ve Kurmay Başkanı Pallis hazır bulunmuşlardır. Sakarya Savaşı'nı kaybetmelerinin akabinde Savaş Meclisinde bulunan Yunanlı liderler arasında birbirini suçlamalar söz konusu olmuştur. Oysa Stratigos'a göre o Mecliste bulunan herkes harekâtı gerçekleştirilebilir bulmuş, hiçbir itiraz ya da eleştiri dillendirilmemiştir. Hatta Dusmanis "Ankara'da durmamalıyız. Kızılırmak'a devam etmeliyiz" önerisini getirmiştir. Dusmanis'in önerisi Ankara'nın işgalinin akabinde ileri karakolların buraya kadar ulaşması gerektiği ile ilgili olduğu halde, Theotokis bu öneriye "Sen yavaş yavaş İran'a gitmemizi istiyorsun" yanıtını vermiştir. General Stratigos'un "İ Ellada Sti Mikra Asia [Anadolu'daki Yunanistan]" adlı kitabında, Savaş Meclisinde hazır bulunanların neden bu cüretkar hareketi onayladığının yanıtı da verilmektedir.

Temmuz harekâtı esnasında Yunan Ordusu, elde edilen sonuçla kıyaslandığında fazla bir kayba uğramamıştı, morali düzgündü ve zaferle birlikte atılganlığı da yükselmişti. Elde edilmiş zafere rağmen aşamalı terhise dahi gidilememekte ve Türkler ateşkes ya da barış önermemekteydiler. O ana kadarki gelişmelere bakıldığında, üstün durumdaki Yunanistan'ın Mustafa Kemal Paşa'dan barış dilemesi de

mümkün değildi. Kaldı ki Mustafa Kemal Paşa'nın tutumunun değişmezliği de bilinmekteydi. Türk Ordusu'nun dağıldığı ifade edilemese de, büyük bir yara aldığı ortadaydı. Mustafa Kemal Paşa Ankara'dan uzaklaştırılması halinde tedavi edilemez bir manevi yara alacağı gibi, başkentini ve savaş malzemelerinin de büyük bölümünü yitirecekti. Tüm bu fikir jimnastiğinin akabinde Savaş Meclisine katılmış olanlar, harekâtın başarısı konusunda umutlanmışlardı²¹.

Bu dönemde Yunan Ordusu'nun Anadolu içlerindeki konumundan çok etkilenmiş olan Kathimerini (Hergün) Gazetesi, Yunan Ordusu'nun Eskişehir'deki kritik muharebeden sonra iki Türk başkenti arasında zafer kazanmış şekilde durduğunu ve Padişahın başkenti olan İstanbul'a mı, yoksa ihtilalcilerin başkenti olan Ankara'ya mı yönelsem diye düşündüğünü kaydetmiştir. Kathimerini'ye göre ister doğuya, isterse batıya yönelsin; ister Ankara'yı işgal etsin, isterse İstanbul'a girsin, Türk meselesinin çözümü kendiliğinden gelecektir. Oysa 1. Yunan Kolordusu Komutanı Kondulis, 31 Temmuz 1921'de Eskişehir'de Başbakan Gunaris'e ordunun yeterince güçlü olmadığını beyan etmiş ve Ankara'ya yapılacak harekâtın içerdiği zorluk ve tehlikeleri anlatmıştır²². O gün Konstantin Yunan askerini teftiş etmiş ve harekâta başarılarıyla öne çıkmış olan alayların bayraklarıyla subay ve askerlere madalyalar dağıtmıştır. Sıcak bir gün olmasına rağmen tören debdebeli gerçekleşmiştir. Yine de asker saflarından “Terhis! Terhis!” sesleri duyulmuştur²³.

Mustafa Kemal Paşa'nın seferberlik ilan etmesini, Tekâlifî Milliye Emirleri'yle halktan destek talep etmesini, düşünce ve kararlarını çabuk yürütmek zorunluluğu hissederek Millet Meclisi'nin yetkilerini şahsında toplamasını değerlendiren Yunanlı askeri uzman, tarihçi ve araştırmacılar, Türk Başkomutan'ın son derece hızlı bir şekilde Yunan Ordusu'na karşı hazırlanma işlerine yoğunlaştığını, aldığı önlemlerin firarların önlenmesi ve geniş bir seferberlik açısından olumlu sonuçlar verdiğini kaydetmektedirler²⁴. Diğer taraftan incelediğimiz çeşitli tablolar Türk Ordusu'nun subay mevcudu dışında piyade, ateş gücü ve uçak bakımından

²¹ Stratigos, a.g.e., s. 244-258.

²² Triantafillidis, *İ Mikrasiatiki Ekstratia Ke To İmerologion Enos Oplitu [Anadolu Harekatı ve Bir Piyade Erinin Günlüğü]*, Tomos [Cilt]: 1, s.270-271; *General Papulas'ın Hatıratı*, s. 14.

²³ Çanakaris, a.g.e., s. 328-329.

²⁴ Kleantios K. Bulalas, *İ Ellas Ke İ Sighroni Polemi [Yunanistan ve Yakın Tarihteki Savaşlar]*, Atina,1965, s. 302.

zayıf olduğunu gösterebilir de²⁵, harekâta katılan Türk kuvvetlerinin ilk defa daha güçlü olduğunu iddia eden Yunanlı tarihçilere rastlanabilmektedir²⁶.

10 Ağustos'ta ateş hattına doğru ilerleyişe başlamış olan Yunan kuvvetleri, 17 Ağustos'ta Sakarya'ya ulaşmışlar ve sonraki gün nehri geçmeye başlamışlardır. Hemen hemen tüm Yunan tarih kitaplarında Mustafa Kemal Paşa'nın Sakarya Nehri'ni doğal bir engel olarak düşündüğü, Yunan kuvvetlerinin köprüler kurarak geçtikleri noktalarda nehrin genişliğinin 10 ve derinliğinin 3-4 metre olduğu ifade edilmektedir. Nehri geçen Yunan kuvvetleri Bozkır'a girmişlerdir ve beraberlerinde sürükledikleri hayvanlarla bu yolculukları 3 ila 6 gün arasında sürmüştür. Bizim Bozkır olarak adlandırdığımız bölge, Yunan tarih kitaplarında "Almira Erimos [Tuzlu Çöl]²⁷" olarak anılmakta, bu bölgeden geçişe geniş yer verilmekte ve bu şekilde Yunan Ordusu'nun sadece Türk askerine değil, coğrafya ve iklim koşullarına da yenildiği izlenimi yaratılmaya çalışılmaktadır. Bozkır'dan geçiş esnasında askerlerle beraber orduya ait hayvanların da açlık ve susuzluk çektiklerine, güneşe maruz kaldıklarına işaret edilmektedir²⁸.

Spiridonos'tan öğrendiğimize göre Yunan Ordusu'nun Bozkır'ı geçişi esnasında ekmek ve yiyecek ikmal gecikmiştir. En büyük sorun, ekmekleri koyacak çuvalların olmayışından kaynaklanmıştır. İkmal merkezi ekmek nakli için her defasında 8 bin çuvala gereksinim duymuştur. Gün içinde yorgun düşen askerler bunları yere serdiklerinden, tüm öneri ve emirlere rağmen boş çuvallar geri dönmemişlerdir. Bu basit problem sebebiyle dağıtım yapılamamış, ikmal merkezindeki ekmekler küflenmişlerdir. Sonrasında ekmek yerine buğday dağıtılmıştır. Odun ve zaman eksikliğinden dolayı bu buğday yarı pişmiş, hatta ıslatılmış olarak tüketilmiştir. Spiridonos güneşin batışıyla beraber sıcak günün yerini keskin bir soğuğa bıraktığını, Bozkır'da yaşayanlar sürüler beslediklerinden dolayı et bulunabildiğini,

²⁵ **Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi, 5. Kısım, 2. Kitap**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1973, s. 4; **Epitomos İstoria Tis İs Mikran Asian Ekstratias [Anadolu'ya Yapılan Harekâtın Kısa Tarihi] 1919-1922**, Ekdosis Diefthinseos İstorias Stratu [Askeri Tarih Yayınları Müdürlüğü], Atina, 1967, s. 209-211.

²⁶ Kostas Hacıantoniyu, **Mikra Asia – O Apeletherotikos Agonas [Anadolu – Özgürleştirme Mücadelesi] 1919-1922**, Ekdosis Pelagos [Pelagos Yayınları], Atina, 1994, s. 217.

²⁷ "Almira Erimos [Tuzlu Çöl]", Orta Anadolu'daki bozkır olarak tanımlanmaktadır. İfade edildiğine göre bozkır olan bu arazi, Büyük İskender'in ilerleyişiyle duyulmuştur. Coğrafi olarak Afyon ile Tuz Gölü arasında bulunmaktadır. Tuz Gölü'nün bir bölümü kurumakta ve dolayısıyla Tuzlu Çöl'ün devamını teşkil etmektedir. "Almira Erimos [Tuzlu Çöl]", **Egkiklopedia 2002 [2002 Ansiklopedisi]**, Tomos [Cilt]: 2, s. 88.

²⁸ Hacıantoniyu, **a.g.e.**, s. 221.

ancak eti pişirecek zaman ve olanağın yaratılmadığını ifade etmektedir²⁹. Bozkır'daki ilerleyişe ilişkin anlatımları takip eden cümle, “Yunan askerleri Türk siperlerine ulaştıklarında, 23 Ağustos 1921 itibariyle bir ölüm kalım savaşı başlamıştır” olmaktadır³⁰.

Yunan tarihçiliğinde savaşın gerçekleştiği alanla ilgili olarak “dehşete sebep oluyordu” yorumu getirilmekte, Türklerin Ankara'ya doğru üç, bazı yerlerde dört savunma hattına sahip olduklarına, Türk yığınaklarının çok güçlü ve bölgenin Türklerin yaşadığı bir bölge olduğuna³¹ dikkat çekilmektedir³². Asker gazetesi olan “Sinadelfos [Meslektaş]”u çıkarmış ve “Embros [İleri]” Gazetesi'nin savaş muhabirliği görevini yürütmüş olan Vutyeridis, Türk savunma hattını “derin vadilerden, çitlerden, batarya üslerinden oluşan ve 20 kilometrenin üzerinde derinliği bulunan bir labirent” olarak tanımlamıştır. İkinci savunma hattı ilkinin sadece 4-5 kilometre uzağında ve bu da çevreye hakim bir konumdadır. Yine O'nun ifadesiyle, “Her savunma hattında Türkler harika bir atış sahasına sahip olup, bu yerleri Mustafa Kemal Paşa büyük stratejik zekâsıyla seçmiştir”. Vutyeridis Haymana'nın en güçlü Türk savunma hattını oluşturduğuna da işaret etmiş ve bölgeyi tarif ederken “Sarp tepeler, toprakta bir sürü düzensizlik. Dağ yamaçlarında hayal edilemeyecek ölçüde eğim, derin vadilerin yardığı bir yerdi. Hiçbir yerde bodur çalılar bile yoktu” demiştir.

Yunan Ordusu'nun saldırıya geçmesiyle birçok bunalımlı evre yaşanmış, ancak Türklerin kuvvetlerini tam zamanında takviye etmelerinden dolayı Yunanlılar amaçlarına ulaşamamışlardır. Yunan tümenleri büyük

²⁹ Spiridonos, **a.g.e.**, s. 169-170.

³⁰ Çanakaris, **a.g.e.**, s. 334-338.

³¹ Yunanlı liderlerin 1921 yazındaki emir ve beyanatlarında “Helen kardeşleri boyunduruktan kurtarmak” ifadeleri yer alabilmektedir. Örneğin Papulas'ın 20 Temmuz 1921'deki emrinde “...Mucize yaratan süngünüz sayesinde, boyunduruk altındaki kardeşlerimiz, özgürlük havası solumaktadırlar...” denilmiştir. Sakarya Savaşı'ndan sonra Kral Konstantin'in 24 Eylül 1921 tarihli gazetelerde yayınlanan beyanatında ise, “...Helen kardeşlerimizi boyunduruktan kurtarmak ve atalarımızın büyük eserler meydana getirdikleri topraklara yeniden medeniyet götürmek için kanımızı ... akıttınız” sözleri dikkat çekmektedir. Triantafillidis Yunan Ordusu'nun bu dönemde işgal ettiği topraklarda Helen varlığının çok cılız olduğundan hareketle bu ifadeleri gerçeklikten uzak ve ciddiyetten yoksun olarak yorumlamıştır. Triantafillidis, **İ Mikrasiatiki Ekstratia Ke To İmerologion Enos Oplitu [Anadolu Harekatı ve Bir Piyade Erinin Günlüğü]**, Tomos [Cilt]: 1, s. 205-206; Haralambos D. Triantafillidis, **İ Mikrasiatiki Ekstratia Ke To İmerologion Enos Oplitu [Anadolu Harekatı ve Bir Piyade Erinin Günlüğü]**, Tomos [Cilt]: 2, Ekdosis Dodoni [Dodoni Yayınları], Atina, 1984, s. 409-411.

³² Hacıantoniyu, **a.g.e.**, s. 217-218.

kayıplar vermişlerdir ve Yunan askeri takviye edilememiştir³³. Hatta bir ara Yunanlı Başkomutan Papulas ve Velihaht Prens Georgios³⁴, Fahrettin (Altay) Paşa komutasındaki Türk kuvvetleri tarafından Uzunbeyli Köyü'nde esir edilme tehlikesi atlatmışlardır. Köyde bir ameliyathane ve biri Komutan Trikupis'in eşi olmak üzere Atina'dan gelen hanımlar da bulunmaktadır³⁵. Ancak süvarilerin ani bir emirle geri dönmeleri sonucu şans eseri kurtulmuşlardır³⁶.

Sakarya Savaşı'nı takiben "Filologikos Sillogos Parnassos [Parnassos Filoloji Cemiyeti]"nde cepheyle ilgili izlenimlerini aktaran Vutyeridis, Türk savunma hatlarını yarabilmek için Yunan kollarının açıkta ilerlemek zorunda kaldıklarından, yüz yüze taarruz sebebiyle sert ve kanlı mücadeleler gerçekleştiğinden, alaylardaki askerlerin dinlenecek zaman bulamadıklarından ve çoğunun iki üç gün boyunca aç ve uykusuz kaldıklarından söz etmiştir³⁷. Savaşı bizzat yaşamış Vasilikos'un günlüğüne düştüğü notlarda ise büyük susuzluk sebebiyle insanlarla hayvanların zorunlu olarak su ihtiyaçlarını bulanık ve kan boyalı bir hal almış nehir sularından karşıladıkları anlatılmaktadır. Yunan askerlerinin "burnu toprakta istiridyeler gibi tepelere yapıştıklarını" ifade eden Vasilikos adeta savaş alanının resmini çizmekte, "Türk ve Yunan cesetlerini, ölüm kardeş kucaklaşmasıyla birleştirmiştir" demektedir. En küçük bir Yunan birliğinin hareketinin dahi engellenmesi ve sürekli savunma halinde olmak, zamanla Yunan askerini umutsuzluğa sevk etmiştir³⁸.

Spidronos gelişmelere bakarak, "Ordular arasında mücadele eşitliği olsa da, komutanların istençleri açısından eşitlik yoktu. Bu da Yunanlıların aleyhineydi. Ne yazık ki büyük bir Yunan vatanseveri olan Papulas, inanmadığı bir harekâtın komutanlığını üstlenmek zorunda kalmıştı" yorumunu getirmektedir³⁹. Stratigos'a göre ise harekâtın başarılı olması için Yunan askeri her türlü insani gayreti göstermiştir. Hedeflenen amaca ulaşabilmek için Yunan Ordusu emsalsiz bir yiğitlik ortaya koymuş ve sahip olduğu maddi ve manevi gücü en uç noktasına kadar kullanmıştır. Ancak

³³ Triantafillidis, **İ Mikrasiatik Ekstratia Ke To İmerologion Enos Oplitu [Anadolu Harekatı ve Bir Piyade Erinin Günlüğü]**, Tomos [Cilt]: 1, s. 338-360.

³⁴ Velihaht sonraki süreçte 2. Georgios olarak tahta çıkmıştır. Çanakaris, **a.g.e.**, s. 340-341.

³⁵ Hacıantoniyu, **a.g.e.**, s. 234.

³⁶ Fahrettin Altay, **10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası**, İnsel Yayınları, İstanbul, 1970, s. 302-303.

³⁷ Vutyeridis 1922 Ocak'ında "Filologikos Sillogos Parnassos [Parnassos Filoloji Cemiyeti]"nde gerçekleştirdiği konferansları kitaplaştırmıştır. İlias P. Vutyeridis, **İ Ekstratia Peran Tu Saggariu [Sakarya'nın Ötesine Harekât]**, Tipis D. Deli [D. Deli Basımevi], Atina, 1922, s. 27-38; 48-50.

³⁸ Vasilikos, **a.g.e.**, s. 86-103.

³⁹ Spiridonos, **a.g.e.**, s. 167.

Türk Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ve tüm Türk topraklarından gelerek O'nun etrafında kenetlenmiş olan subaylar, son siperleri savunarak Türkiye'yi kurtarmayı amaçlamışlar ve bunu başarmışlardır. Ankara'nın önündeki savunma hatları gerilmiş olan Yunan dinamizminin sınırlarının kopmasına, Yunan ruhunun hücum yeteneğinin kesilmesine ve Mustafa Kemal Paşa'nın istencinin daha güçlü olduğunu görerek Yunan istencinin bükülmesine sebep olmuşlardır. Karşılıklı istençler arasındaki bu korkunç mücadele Yunanlıların asabını bozmuş ve onları tüketmiştir⁴⁰.

Harekâtteki dengelerin değişmesi olasılığı karşısında Başkomutan Papulas, Yunanlı Başbakan ve Harbiye Bakanı'nı bilgilendirmiş ve görüş talep etmiştir. Başbakan Gunaris'in 10 Eylül tarihinde, "Ordu her türlü siyasi düşünceden uzak ve bağımsız olarak, askeri gereklere göre karar vermelidir" yanıtını vermesi akabinde Papulas, 11 Eylül sabahı Eskişehir'in doğusuna dönülmesiyle ilgili kararını vermiştir. Kendisi de Anadolu Harekâtı'nda yer almış askerlerden olan Triantafillidis'e göre, Yunan Ordusu'nun geri çekilmesine karar vermiş olan Papulas Başkomutanlığı dönemindeki en akıllıca ve gerekli işi gerçekleştirmiş, orduyu tam zamanında kesin bir felaketten kurtarmıştır⁴¹.

Gerileyiş 11 Eylül akşamı başlamış ve 13 Eylül'de tamamlanmıştır. Vasilikos 12 Eylül'ü anlatırken, gerileyen ordu kollarının hareketinden oluşan devasa toz bulutlarının, Ağustos güneşinin batışından kaynaklanan nemin basıncıyla askerlerin üzerine kocaman bir tül gibi çöktüğünden, Türklerin Yunan Ordusu'nun niyetini anladıkları için daha bir kararlılıkla saldırdıklarından söz etmiştir. O gün Yunanlıların geri hatlarında büyük bir düzensizlik yaşanmış, birlikler nehri daha önce geçmek konusunda rekabet etmişlerdir. Hatta köprü'nün uçurulmasına yetişemeyenler nehre düşerek boğulmuşlardır. Zamanında uyarılamayan birliklerden Türklere esir düşenler olmuştur⁴².

Sakarya'da yenilgi almalarının akabinde Yunanlılar geri çekilirken özellikle Polatlı, Haymana, Sivrihisar, Mihalıççık, Mahmudiye, Çifteler ve Eskişehir merkez ilçelerinde yolları üzerindeki köylerde veya kısa bir süre konakladıkları yerlerde cinayetler işlemişler, yolları üzerinde bulunan köyleri planlı bir şekilde yakmış ve imha etmişlerdir⁴³. Vasilikos, 17 Eylül'le ilgili olarak, "... İkinci vakti her tarafa karanlık çöktüğünde, devasa

⁴⁰ Stratigos, a.g.e., s. 265.

⁴¹ Triantafillidis, *İ Mikrasiatikî Ekstratia Ke To İmerologion Enos Oplitu [Anadolu Harekâtı ve Bir Piyade Erinin Günlüğü]*, Tomos [Cilt]: 2, s. 381-400.

⁴² Vasilikos, a.g.e., s. 103-106.

⁴³ Hüseyin Işık, "Prens Andre'nin İtirafı", *Askerî Tarih Bülteni*, Cilt: 16, Sayı: 30, 1991, s. 99; Bünyamin Kocaoğlu, *Kurtuluşun Kuruluşu Batı Anadolu'da TBMM Yardımları*, Değişim Yayınları, Sakarya, 2008, s. 30.

kayalığın tepesinden, hepimiz Neron gibi vahşi ve görkemli manzarayı seyrettik. Gerileyen Yunan askerleri tarafından vadinin tüm köyleri yakılıyor...” notunu düşmüştür. 27 Eylül’de ise Kurak Ağa sakinlerinin, pişme tehlikesi karşısında fareler gibi evlerinden fırladıklarını kaydetmiştir⁴⁴. Yunan resmi tarihçiliği Anadolu içlerinde gerçekleştirilen bu tahribatlardan söz etmese de, aykırı görüşleriyle dikkat çeken Yunanlı aydınlardan Psirukis, Sakarya Savaşı’nın Anadolu içlerinin tahrip edilmesi için yapıldığı görüşündedir⁴⁵. Nakracas da Psirukis’in görüşünü paylaşmakta ve “Sakarya Seferi, Türkiye’nin iç bölgelerini sistemli olarak tahrip etme çabasıyla birlikte yürütüldü” demektedir⁴⁶.

Yunan Ordusu’nun geri çekilişinin, birliklerin disiplini ve maneviyatı üzerinde negatif etkisi olmuştur. Aşırı kayıplar verilmiş olması ve binlerce yaralıdan⁴⁷ dolayı askerler, yönetime karşı kin ve inançsızlık beslemeye başlamışlardır. Öyle ki yaralıların bulunduğu kampları ziyaret eden her yüksek rütbeli subay, tepkilerle karşılaşmıştır⁴⁸. Grigoriadis pek çok Yunan tarih kitabının yazdığı, “ordunun bu savaşta filizlerini kaybettiği” ifadesinin abartılı olmadığını ve kayıpların sadece sayılara bakarak değil, kalitece de değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir⁴⁹. Her ne kadar Yunan Hükümeti Anadolu içlerinde alınan bu ağır yenilgiyi gizlemeye çalışmışsa da⁵⁰ Triantafillidis, 1921 yılı sonbaharını Bizans’ın İstanbul’u kaybetmezden önceki son yıllarına benzetmektedir⁵¹. Çanakaris ise durumu “Yunanistan galip olma durumundan, yalvaran durumuna düşmüştü” sözleriyle özetlemekte ve Anadolu’daki felaketten önceki kışın Yunanistan’da ağır geçtiğinden söz etmektedir⁵².

⁴⁴ Vasilikos, a.g.e., s. 108; 113.

⁴⁵ Nikos Psirukis, **İ Mikrasiyatiki Katastrofi [Anadolu Felaketi] 1918-1923**, Atina: 1977, s. 172.

⁴⁶ Georgios Nakracas, **Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni**, Çev. İbrahim Onsunoglu, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005, s.136.

⁴⁷ Yunan Ordusu’nun kayıpları için Bkz. **Epihirisis Pros Agkiran 1921 [Ankara’ya Doğru 1921 Harekatı]**, Meros Defteron [İkinci Kısım], Ekdosis Diefthinseos İstorias Stratu [Askeri Tarih Yayınları Müdürlüğü], Atina, 1965, s. 178.

⁴⁸ Spiridonos, a.g.e., s. 203.

⁴⁹ Fivos Grigoriadis, **İstoria Tis Sighronis Elladas [Çağdaş Yunanistan Tarihi] 1909-1940**, Tomos [Cilt]: 2, Ekdosis Kendrinos [Kendrinos Yayınları], Atina, 1971, s. 86.

⁵⁰ Triantafillidis, **İ Mikrasiyatiki Ekstratia Ke To İmerologion Enos Oplitu [Anadolu Harekatı ve Bir Piyade Erinin Günlüğü]**, Tomos [Cilt]: 2, s. 409-410; Çanakaris, a.g.e., s. 356.

⁵¹ Triantafillidis, **İ Mikrasiyatiki Ekstratia Ke To İmerologion Enos Oplitu [Anadolu Harekatı ve Bir Piyade Erinin Günlüğü]**, Tomos [Cilt]: 2, s. 435.

⁵² Çanakaris, a.g.e., s. 362-363.

KAYNAKÇA

- Aggelomatis, Hr. Em., **To Hroniko Tis Megalis Tragodias**, 2i Ekdosi, Ekdosis Estia, Athina, 1971.
- Altay, Fahrettin, **10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası**, İnsel Yayınları, İstanbul, 1970.
- Bulalas, Kleanthos K., **İ Ellas Ke İ Sighroni Polemi**, Athina, 1965.
- Çanakaris, Vasilis İ., **Dakrismeni Mikrasia 1919-1922**, Ekdosis Metehmio, Athina, 2007.
- Delta, Pinelopi, **Eleftherios K. Venizelos**, Athina, 1978.
- “İ Anatheorisis Ton Anikanon”, **Efimeris Ton Valkanion**, 7 Mayıs 1921.
- Egkiklopedia 2002.**
- Epihiris Pros Agkiran 1921**, Meros Defteron, Ekdosis Diefthinseos Stratu, Athina, 1965.
- Epihiris Pros Agkiran 1921**, Meros Proton, Ekdosis Diefthinseos Stratu, Athina, 1965.
- Epitomos İstoria Tis İs Mikran Asian Eksratias 1919-1922**, Ekdosis Diefthinseos Stratu, Athina, 1967.
- Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, Cilt: 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.
- General Papulas'ın Hatıratı**, Yeni İstanbul Yayınları, İstanbul, 1969.
- Grigoriadis, Fivos, **İstoria Tis Sighronis Elladas 1909-1940**, Tomos: 2, Ekdosis Kendrinos, Athina, 1971.
- Haciantoniyu, Kostas, **Mikra Asia – O Apeleftherotikos Agonas 1919-1922**, Ekdosis Pelasgos, Athina, 1994.
- Hronopulos, Dimitris, **O Eks Anatolon Kindinos**, Ekdosis Estia, Athina, 1985.
- Işık, Hüseyin, “Prens Andre'nin İtirafı”, **Askeri Tarih Bülteni**, Cilt: 16, Sayı: 30, 1991, s. 95-105.
- İnönü, İsmet, **Hatıralar**, Cilt: 1, Bilgi Yayınları, Ankara, 1985.
- Kocaoğlu, Bünyamin, **Kurtuluştan Kuruluşa Batı Anadolu'da TBMM Yardımları**, Değişim Yayınları, Sakarya, 2008.

- Metaksas, Ioannis, **To Prosopiko Tu İmerologio**, Tomos: 3, Ekdosis Gkovosti, Athina, [t.y.].
- Nakracas, Georgios, **Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni**, Çev. İbrahim Onsunoglu, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Pliziyotis, Haralambos, **Anamnis Tu Metopu 1920-1921 Mikrasia-Thraki**, Ekdosis Kentru Mikrasiatikon Spudon, Athina, 1991.
- Psirukis, Nikos, **İ Mikrasiatiki Katastrofi 1918-1923**, Athina, 1977.
- Spiridonos, G. L., **Polemos Ke Eleftheria – İ Mikrasiatiki Ekstratia Opos Tin İda**, Ekdosis İ Zavra-Afon Vasiliu, Athina, 1957.
- Stratigos, Ksenofontas, **İ Ellada Sti Mikra Asia**, 5i Ekdosi, Ekdosis Ap. A. Harisis, Athina, 1999.
- Triantafillidis, Haralambos D., **İ Mikrasiatiki Ekstratia Ke To İmerologio Enos Oplitu**, Tomos: 1, Ekdosis Dodoni, Athina, 1984.
-, **İ Mikrasiatiki Ekstratia Ke To İmerologio Enos Oplitu**, Tomos: 2, Ekdosis Dodoni, Athina, 1984.
- Türk İstiklal Harbi**, II. Cilt, Batı Cephesi, V. Kısım, 2. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1973.
- Vasilikos, Nikos, ----- **İmerologio Tis Mikrasiatikis Ekstratias**, Ekdosis Gnosi, Athina, 1992.
- Vutyeridis, İlias P., **İ Ekstratia Peran Tu Saggariu**, Tipis D. Deli, Athina, 1922.

SAKARYA MUHAREBESİ SONRASINDA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN BATI'DAKİ DİPLOMATİK ÇALIŞMALARI

*Hakan UZUN**

Giriş

Dört yıl süren I. Dünya Savaşı sırasında, savaşa taraf tüm devletler gibi, Osmanlı Devleti de ağır sonuçlarla karşı karşıya kalmış¹ ve 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Mütarekesi ile savaşa son vermiştir. Ancak bundan sonraki dönemde, Türk milleti yeni bir savaşın daha doğru bir deyişle toprakları işgal edildiği için, yeni bir mücadelenin içerisine sürüklenmiştir. Oldukça zorlu geçen bu dönemde, ülkenin kurtarılması için silahlı bir direniş sergilenirken, diplomasi de bunun ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu bağlamda, TBMM sorunlarını sadece güç kullanarak değil, diplomasi yoluyla da çözmeye istekli ve hukuka inanan bir anlayışa sahip olduğunu dünyaya göstermiş; diplomasinin tüm ince ayar oyunlarını oynamaktan geri kalmamış; kazanılan hemen her askeri başarıyı, diplomatik bir başarıya dönüştürmesini bilmiştir. İtilaf Devletleri de bu sonuçları yakından takip etmiş, TBMM'nin kazandığı her askeri ve diplomatik başarının ardından, yeni barış önerileri sunmuşlardır.²

Sorunlarını çözmeye konusunda gerektiğinde savaş alanlarında, gerektiğinde de diplomasi alanında mücadele veren TBMM, Doğu cephesinde Ermenilere karşı yürütülen askeri harekâtın kazanılmasından sonra onlarla Gümrü Antlaşması'nı; Güney ve Batı cephelerinde Fransız ve Yunanlılara karşı elde edilen askeri başarıların ardından da; Rusya'yla Moskova Antlaşması'nı imzalamış, İtilaf Devletleri, TBMM'yi yeni bir antlaşma üzerinde uzlaşmak için Londra Konferansı'na çağırılmış, Fransız ve

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (hakanuzun@ankara.edu.tr)

¹ Bu savaşta Osmanlı Devleti 550.000 şehit, 2.167.841 yaralı, 891.364 sakat, 103.731 kayıp ve 129.644 esir vermiş, esarete iken ölenlerle birlikte şehitlerin toplam sayısı 600.000 civarına ulaşmıştır. İsmail Hami Danişment, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.IV, İstanbul, 1955, s.453.

² *Türk Dış Politikası*, Editör: Oral Sander, C. I, İletişim Yay., İstanbul, 2001, s.145.

İtalyanlar işgal ettikleri yerlerin bir kısmından çekilmişler ve İngiltere'den ayrı bir politika izlemeye başlamışlardır.

Bu çalışma kapsamında ise TBMM'nin, Sakarya Muharebesi'ni kazanmasının ardından özellikle dış politikada yaşanan gelişmeler incelenmeye çalışılmıştır. Gerçekte Türkiye'nin bu yıllarına ait faaliyetleri hakkında birçok araştırma yapılmış ve bu konular ayrıntılarıyla ortaya konulmuştur. Bununla birlikte, bu inceleme sırasında, şu anki literatüre katkı sağlayabilecek çok az da olsa yeni bir takım belgeler gözden geçirilerek, bu alanda yapılmış çalışmalar desteklenmiş ya da onaylanmıştır. Ayrıca olayların doğrudan muhatapları tarafından yazılmış olan hatıratlar da karşılaştırmalı olarak yeniden ele alınarak, konuya katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Sakarya Muharebesi Sonrası Siyasi Gelişmeler

Sakarya Muharebesi'nin başarıyla sonuçlanmasının hem askeri hem de siyasi bir takım sonuçları olmuştur. Askeri açıdan Yunan ordusu taarruz gücünü kaybetmiş, inisiyatif Türk tarafına geçmiştir. Artık ordusu savunma konumunda bulunan Yunan Hükümeti, İtilaf Devletleri'nden yardım istemeye başlamıştır. Bu isteğe, Fransa Başbakanı Briand acele barış yapılması karşılığını vermiş; İngiltere Başbakanı Lloyd George artık Sevres gibi bir antlaşmanın olamayacağını belirtmiş; İtalya ise barışın ancak Yunanistan'ın büyük fedakârlıklarıyla yapılabileceğini söylemiştir.³ Dolayısıyla Sakarya Muharebesi'nin kazanılması, Batı'lı devletlere Anadolu'daki direnişi Yunanlılar aracılığıyla engelleyemeyeceklerini göstermiş, Yunanlılar yalnız bırakılmışlardır.⁴

Mustafa Kemal Paşa, Sakarya'da kazanılan askeri başarıyı diplomatik bir zafere dönüştürmek ve Yunanistan'ı tamamen yalnız bırakmak için, diplomasi alanında da harekete geçmiştir.⁵ 13 Ekim 1921'de SSCB ile Kars Antlaşması imzalanmıştır. Gerçekte 16 Mart 1921'de Rusya'yla imzalanan Moskova Antlaşması'nın Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan Hükümetleri tarafından da kabulü anlamına gelen bu antlaşmayla, Türk-Sovyet sınırı kesin şeklini almıştır. 2 Ocak 1922'de de Ukrayna'yla Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması imzalanırken, 20 Şubat'ta Gürcistan'la sınır yakınındaki halkın,

³ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, 2. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1983, s. 369-370; Bülent Gökay, *Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)*, Çev.: Sermet Yalçın, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1998, s.164.

⁴ *Türk Dış...*, s.145.

⁵ Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991, s. 182; Gökay, *a.g.e.*, s.165.

iki taraftaki meralardan yararlanmaları için antlaşma yapılmıştır.⁶ Konu İtilaf Devletleri açısından değerlendirildiğinde ise 23 Ekim 1921’de İngilizlerle esirlerin karşılıklı değişimi antlaşması yapılmış olmasına karşın, Türk ordusunun Sakarya’daki başarısının belki de en önemli siyasal sonucu, 20 Ekim 1921’de Fransa ile Ankara İtilâfnamesi’nin imzalanmış olmasıdır. Bu antlaşmayla, ilk defa bir Batı’lı ülke TBMM’yi sadece fiilen değil hukukun de tanımış, TBMM’nin ağırlığı artmıştır. Fransızlar işgal ettiği güney bölgesini terk etmiş ve Hatay dışında güneyde işgal altında bulunan topraklar ele geçirilmiştir. Fransızların buraları boşaltırken bıraktığı bir miktar silah da ordunun gücüne katkı sağlamıştır. Türkiye doğu cephesinden sonra güney cephesinde de rahatlamış ve demiryolu bağlantısı olan Mersin limanını kullanma olanağını elde etmiştir.⁷ Ankara Antlaşması bir başka açıdan değerlendirildiğinde ise özellikle Almanya’yla olan ilişkilerinde İngiltere’den yeterli desteği alamayan Fransa’nın, Türklerin güçlenmesi karşısında kendi çözümünü üretmesi olduğu gibi, Ankara’nın bu iki ülkeyi birbirine karşı kullanma politikasının da bir başarısı olarak görülebilir.⁸ Nitekim bu antlaşmanın hemen ardından İngiltere ve Fransa hükümetleri arasında şiddetli bir tartışma başlamıştır. Fransızlar bu antlaşmanın genel bir barış antlaşması olmadığını, yerel olduğunu ileri sürerlerken, İngilizler ise genel bir antlaşma olduğu konusunda ısrar etmişler,⁹ hatta Fransa’yla bu antlaşmadan dolayı aralarında doğan uyuşmazlık konularını çözümü için, İtalya Hariciye Nazırını hakem olarak tayin etmişlerdir.¹⁰ Ortaya çıkan bu durum, İtilaf Devletleri’nin arasında bir güven bunalımının yaşandığını ve birliğin zedelendiğini göstermesi açısından önemlidir.¹¹

TBMM ile Fransa arasındaki bu gelişme İtalyanları da etkilemiş, onları Fransızlar gibi davranmaya itmiştir. Ancak Ankara ile bir türlü uzlaşamadıklarından dolayı, İstanbul yönetimiyle, kendilerine Anadolu’da ekonomik ayrıcalık sağlayan bir antlaşmayı imzalamışlardır. Ayrıca Menderes vadisini boşaltmış ve bu durumu Ankara’ya haber vermediklerinden dolayı buraların Yunanlılarca işgaline neden olmuşlardır. Yaşanan bu olaylar, Ankara yönetimi açısından sıkıntı yaratmış olmakla birlikte, İtalya’dan Milli Mücadele için savaş araç ve gereci sağlanmış olduğundan, İtalya’ya karşı fazla ses çıkarılmamıştır. Bu arada, Amerika

⁶ Belen, *a.g.e.*, s. 370-371, 380-381; Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s.182 vd; *Türk Dış...*, s.175.

⁷ Belen, *a.g.e.*, s. 373, 380-381; *Türk Dış...*, s.151, 189.

⁸ *Türk Dış...*, s. 146.

⁹ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s.203.

¹⁰ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE) Kutu: 51 Gömlek: 163 Belge: 163-1001. (Ek-1)

¹¹ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s. 203.

da TBMM'ye karşı daha yakın bir ilgi göstermeye başlamış ve resmi olmamakla birlikte Ankara'ya bir temsilci göndermiştir.¹²

Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'in Avrupa Seyahati

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Batılılarla istenilen koşullarda bir barış antlaşması yapılabilmesinin ancak kesin sonuçlu bir askeri başarıyla mümkün olabileceğinin farkında olmakla birlikte, Batı ile diplomatik ilişkilerin sürdürülmesine de dikkat etmiştir. Bir taraftan Anadolu'da işgali tamamen sona erdirecek askeri bir harekâtın hazırlıklarını sürdürürken, diğer taraftan yabancı gözlemcilerin Milli Mücadele hakkındaki düşüncelerini öğrenmeyi de ihmal etmemiştir.¹³ Dolayısıyla Sakarya Muharebesi'nden sonra İngiltere, Fransa ve İtalya arasında barış koşullarının yeniden tespiti için Paris'te bir konferansın toplanmasının söz konusu olduğu ve anılan devletler arasında Türk-Yunan sorununun görüşüldüğü, ayrıca Yunan Başbakanı Dimitrios Guanaris başkanlığındaki bir heyetin Avrupa'da temaslarda bulunarak, Yunanistan lehine kamuoyu oluşturmak için çalıştıkları bir sırada, Mustafa Kemal Paşa ile Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) Avrupa'da Türk isteklerini bir kez daha anlatmayı ve Yunanlıların Avrupa'daki faaliyetlerinin önüne geçmeyi düşünmüşlerdir. Bu amaçlarla Roma, Paris ve Londra'ya yapılması planlanan seyahat, 4 Şubat 1922'de TBMM'nin gündemine taşınmıştır. Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) Meclis'te bu konuyla ilgili olarak yaptığı konuşması sırasında *“Arkadaşlar, millî dâvamızı Türkiye Büyük Millet Meclisi namına onun Harici'ye Vekili olarak doğrudan doğruya yerlerinde müdafaa etmek, bu dâvanın nasıl haklı bir dâva olduğunu gücümüz yettiği kadar cihana anlatmaya çalışmak üzere bizzat ben, Hariciye Vekiliniz, Avrupa'da bir seyyahati faydeli gördüm. Eğer muvafık görürseniz, tasvib ederseniz bu seyahate çıkmak üzereyim... Şüphesiz her şey sizin teveccühünüzle, Meclisi Âlinin müzaheretini tammesiyle, tasvibi tammiyle olacaktır... Bu suretle evvelâ Cenabihaktan muvaffakiyet temenni ederek... Saniyen bu mukaddes dâvamızda gayemize vusul için, lâzımgelen her türlü müzaheretinizden emin olarak, yola çıkabilir miyim?... Bunun için bana, cihana, Avrupa'ya göstermek üzere itimadınız olup olmadığının lütfen izharını rica ederim.”*¹⁴ diyerek, Avrupa'da girişmeyi düşündüğü diplomatik faaliyetlerde başarılı olmak için, TBMM'nin güvenini sağlamak ve desteğini almak istemiştir.

¹² aynı eser, s. 211–212, 238–239.

¹³ Gazi M. Kemal, *Nutuk Söylev*, C. II, 4. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1999, s. 435-437.

¹⁴ T. B.M. M. Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 16, İçtima Senesi: 2, Yüz Elli Dördüncü İçtima, 4.2.1338 Cumartesi, s. 211.

Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'in bu konuşmasından sonra söz alan birçok mebus bu isteği olumlu karşılamıştır. Bunlardan birisi olan, Hüseyin Avni Bey (Erzurum) “...*Bugün Meclisimizin mümessili olarak, hukukumuzu aramak, tanıtırmak için Hariciye Vekilimiz gidiyor. Biliyorsunuz ki, bugün bu millet, bu Meclis azmetmiştir. Sonuna kadar harb edeceği gibi kendisine de siyaseten müzahirdir. Bütün varlığı bizim namımızdır. Hepimiz müttehid olarak kendisine zahiriz, efendiler.*”¹⁵ derken, Necati Bey de (Lâzistan) “...*silâhına istinadeden bir milletin her halde kaleme de istinadetmesi lâzımdır. Kaleminden istiane suretiyle değil, kudret ve kuvvet ve meknetini Avrupa'ya tanıtırmak şartıyla, hakkını tanıtırmak şartıyla “Türkler sizin bildiğiniz adamlar değildir. pek büyük bir seciyede' adamlardır. Bunlar hakkını alacaklardır.” Demekten ibarettir. Hariciye Vekili Beyefendinin Avrupa'ya -Avrupa'ya demiyelim- harice gitmesi pek zamanındadır, pek mevsimindedir...*”¹⁶ demiştir. Görüşmeler sonunda, Selahattin Bey (Mersin) ve altı arkadaşının verdiği takdir, Meclis'te hazır bulunan 181 mebustan 3 çekimser oy veren mebus dışında, 178 kişinin olumlu oyuyla kabul edilmiş ve Yusuf Kemal Bey'e istediği destek verilerek, yapacağı görüşmelerde daha da güçlü kılınmıştır.¹⁷ Takrir, Batı'lılarla görüşmeye gidecek olan heyetin yetki ve sorumluluklarının genel hatlarını da belirleyen bir özelliğe sahip olup, görüşmelerde Misak-ı Milli'nin esas alınması istenmiştir.¹⁸ Heyetin görevleriyle ilgili ayrıntılar ise Mustafa Kemal Paşa ve İcra Vekilleri Heyeti tarafından tespit edilmiştir.¹⁹

¹⁵ aynı eser, s. 212.

¹⁶ aynı eser, s. 212.

¹⁷ Çekimser oy verenler: Vâsıf B. (Sivas), Mahmud Esad B. (İzmir), Cemil B. (Kütahya)'dır. T. B.M. M. Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 16, İçtima Senesi: 2, Yüz Elli Dördüncü İçtima, 4.2.1338 Cumartesi, s. 214, 225–226; Hikmet Bayur, “TBMM Hükümeti Umur-ı Hariciye Vekili Yusuf Kemal Tengirşek'in 1922 Mart'ında Yaptığı Avrupa Gezisi İle İlgili Anılar I”, *Belleten*, C. XL, Sayı: 157–160, TTK Basımevi, Ankara, 1976, s. 625.

¹⁸ Takrir şu şekildedir: “*Rıyaseti Celileye Misakı millî esasatı dairesinde hukuku milliyenin tamamii mahfuziyeti ve her mağdur millet için teslim olunan tamiratın çiğnenen topraklarımız için dahi temini kabulü suretiyle şerefi millî dairesinde sulh ve sükûnun tesisi emrinde Hariciye Vekili Muhteremî Yusuf Kemal Beyin vukubulacak bilcümle mesaisine Meclisi Âlinin müzaheret ve itimadı tammesi mevcudolduğundan tâyini esamiyle reye vaz'mı arz ve teklif eyeriz.*” T.B.M. M. Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 16, İçtima Senesi: 2, Yüz Elli Dördüncü İçtima, 4.2.1338 Cumartesi, s. 213.

¹⁹ Yönergedeki ayrıntılar şu şekilde belirlenmiştir: “1. İzmir sorunu. Ulusal dileğimizin İzmir'in boşaltılmıyışla yerine getirileceğini Poincaré'ye anlatmalı 2. Ruslarla yapılan anlaşmaların metinlerini anlatmalı ve mümkünse yanlış (!) bilgi vermeli 3. Fransızları, ilkbaharda yapılması kararlaştırılan savaşta kullanılacak mühimmatı göndermeye inandırmalı 4. Franklin-Bouillon'u, maddî ve manevî araçlarla kazanmaya çalışmalı; bunda başarı sağladıktan sonra, Londra'ya yapılacak öneriler konusunda kendisiyle danışmalarda bulunmalı 5. Paris'te başarı sağlandıktan sonra, Londra'ya hareket edilmeli. Aksi durumda,

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey (Tengirşek), Hukuk Müşaviri Münir Bey (Ertegün), Özel Kalem Müdür Vekili Ferit Bey (Erol), Umur-ı Siyasiye Müdürü Yusuf Hikmet Bey (Bayur), Mutemet ve Mali Müşavir Fuat Bey (Ağralı), Kâtip Kemal Bey (Köprülü), Batı Cephesi Harekât Şubesi Müdürü Tevfik Bey (Bıyıklıoğlu) ile bu kişilere İstanbul'da katılmış olan Kızılay İkinci Reisi Hamit Bey (Hasancan)'den oluşan heyet, Avrupa'ya İstanbul üzerinden gitmek amacıyla 7 Şubat 1922'de Ankara'dan ayrılmıştır.²⁰ Burada, bu yolculuğun neden İstanbul üzerinden yapılmak istendiği konusu üzerinde durulabilir. Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'in amacı kendi deyişiyle “...Büyük Millet Meclisi Hariciye Vekili'nin beyanatının ve ileri sürdüğü fikirlerin İstanbul hükûmeti namına da yapılmış olduğunu kabul ve bunu âleme ilan...” ettirmektir.²¹ Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'i İstanbul Hükümeti ve Padişah konusunda bu kadar iyi niyetli bir düşünce ve tavra iten neden ise Londra Konferansı sırasında İstanbul Hükümeti sözcüsü Tevfik Paşa'nın sözü, TBMM temsilcisi Bekir Sami Bey'e bırakmış olmasıydı.²² Ancak Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'in bu düşüncesinin Mustafa Kemal Paşa'nın üzerinde bir şüphe yarattığı da anlaşılmaktadır. İki arasında geçtiği söylenen şu konuşma bu duruma ışık tutacak boyuttadır:

“...Yusuf Kemal (Tengirşek): Paşam bana bu yolculuk hakkında sizde bazı tereddütler var gibi geliyor. Acaba duyğum doğru mu?”

Mustafa Kemal Paşa: Evet var... Neden Beyrut tarikiyle gitmiyorsun da İstanbul yolunu ihtiyar ediyorsun?”

İngilizlere yaltaklanmaktan (!) kaçınmalı 6. Asya'daki İslâm yönetimleriyle yapılan anlaşmalar, Misak-ı Milli'ye tümüyle uymuyor. Bu anlaşmaların hazırlanması sırasında bir Sovyet delegesinin hazır bulunması, ulusal şeref için bir lekedir. Anadolu yönetiminin bu anlaşmalardan siyasal veya askeri herhangi bir yarar elde ettiğini sanmak gülünçtür. Batı'lı yönetimlerle bir anlaşmaya varmak, bu anlaşmaların iptalini gerektiriyorsa, bunun mümkün olabileceğini sezdirmeli, ama yapılacak anlaşma, Misak-ı Milli'nin çizdiği sınırları esas tutmalıdır 7. Demir madenlerini işletme imtiyazı için Rusların Çiçerin aracılığıyla önerdikleri yıllık beş buçuk milyon altın rubleye karşılık, bu imtiyaz Fransızlara verilirse, onların ne kadar ek imtiyaz bedeli ödeyeceklerini gizlice öğrenmeli 8. Çiçeri'in 11.1.1922 tarihinde Büyük Millet Meclisi Başkanına gönderdiği notada sözünü ettiği madenler konusunu Franklin-Bouillon ile görüşmeli; bu sorunu en geç 20 Marta kadar çözüme bağlamalı ve vereceği karşılığı gizlice Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmeli.” Salâhi R. Sonyel, “Son Osmanlı Padişahı Vahidettin ve İngilizler”, *Bellekten*, C.XXXIX, Sa.: 153-156, TTK Basımevi, Ankara, 1975, s. 261-262.

²⁰ Yusuf Kemal Tengirşek, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1981, s.241; Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, C.I, 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1987, s. 417.

²¹ Tengirşek, *a.g.e.*, s. 241.

²² Bayur, *a.g.m.*, s. 624.

Yusuf Kemal (Tengirşek): İstanbul'da padişah ile anlaşacağımdan mı endişe ediyorsunuz? Vereceğiniz talimata harfiyen riayet edeceğime söz verirsem mesele halolunur mu?

Mustafa Kemal Paşa: O vakit mesele kalmaz...’’²³

Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'in aktardığı konuşmadan anlaşıldığı kadarıyla, Mustafa Kemal Paşa'nın bu endişesi İstanbul Hükümeti ve Padişahla yapılacak olan görüşmeden ziyade, Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'in kendisiyle ilgilidir. Çünkü Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) ve arkadaşları, geçmişte Milli Mücadele'ye katılmak için Ankara'ya gelmek istediklerinde, bu heyetin, İstanbul Hükümeti tarafından işgaller karşısında halkı sakinleştirmek amacıyla Anadolu'ya yollanan bir “*Nasihah Heyeti*” olduğu sanılmış ve şüpheyle karşılanmışlardır.²⁴ Zaten Mustafa Kemal Paşa, 1927'de yazdığı Nutuk adlı eserinde de Padişah ve İstanbul Hükümeti'yle görüşme yapılmış olması konusuna değindiğinde, bundan olumlu bir şekilde yararlanmak istediklerini söylemiştir.²⁵

Yusuf Kemal Bey (Tengirşek), Avrupa'ya gitmeden önce, İstanbul'da kaldığı süre içinde İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya komiserleriyle de görüşmüştür.²⁶ İngiliz komiseriyle Anadolu'nun boşaltılmasının yanı sıra; Yunanlılarla Trakya'daki sınır sorunu, kapitülasyonlar, boğazlar ve azınlıklar konularında görüşmüş ve bunların ancak Misak-ı Milli temelinde tartışılabileceğini belirtmiştir. Fransız General Pellé ile yaptığı görüşmede, Pellé, Fransa'da meydana gelen iktidar değişikliğinin, Fransa'nın Türkiye'ye yönelik izlediği siyasette herhangi bir değişikliğe yol açmayacağını söyleyerek, Türkiye'yi destekleme sözü vermiştir. İtalya temsilcisiyle yaptığı görüşmede de Garrani kendisine, İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan umduğunu bulamadığını ve amaçlarının ekonomik ayrıcalık elde etmek olduğunu söylemiştir. Japon temsilcisi ise dünyadaki birçok sorunun çözümünde ekonomik ve mali çıkarların önemli bir rolü olduğunu ve müttefiklerin bu konularda tatmin edilmesinin barışın sağlanmasında yardımcı olacağını belirtmiş, Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'de Türkiye'nin

²³ Tengirşek, *a.g.e.*, s. 240.

²⁴ *aynı eser*, s. 134–138.

²⁵ Nutuk adlı eserinde bu konuda şunları söylemiştir: “...*Yusuf Kemal Bey'e İstanbul'a ait bazı hususi vazifeler de verilmişti. Yusuf Kemal Bey, İzzet Paşa ve rüfekasıyla ve arzu ve taleb-i hakiki vukuunda Vahdettin ile de görüşecekti. Vahdettin'in, Meclisi tanınması, İzzet Paşa ve rüfekasının, bizim tespit ettiğimiz hedefe müteveccih olarak yürümesi lüzumunu, teklif edecekti. Yusuf Kemal Bey, İstanbul'da, aldığı talimat dairesinde hareket etti...*” Gazi M. Kemal, *a.g.e.*, s. 862.

²⁶ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi: III, 4 Nisan 1338 (1922), s. 173–174.

ekonomik bağımsızlığından vazgeçmesinin mümkün olmadığını söylemiştir.²⁷ Bunların dışında görüştüğü Amiral Brisrol'e, Türkiye'nin Amerikan yardımına ihtiyacı olduğunu, Amerika'nın Türkiye'nin kurtuluş mücadelesini değerlendirmesi gerektiğini söylemiştir. Ardından Amerikan Yüksek Komiser yardımcısı Dulles'le de görüşerek, Türkiye'nin Amerika ile bir antlaşma imzalamayı düşündüğünü ve tüm kapitülasyonlardan kurtulmak istediğini belirtmiştir. Ancak bu görüşmeden herhangi bir sonuç çıkmamıştır. Daha sonraları Haziran 1922'de, Amerikalıların, Türkiye'ye resmi olmayan daimi bir temsilci gönderme girişimleri olmuş, Türkiye'nin Amerika tarafından tanınmayı bir koşul olarak öne sürmesi üzerine, Amerika'nın bu girişimi bir süreliğine ertelense de, Mustafa Kemal Paşa'nın Amerika'yla ilişkileri iyi tutmak için izin vermesi nedeniyle, Amerikan temsilcisi Robert W. İmbrie'nin Türkiye'ye gelmesine ses çıkarılmamıştır. İmbrie Ankara'ya ulaştığında Hâkimiyet-i Milliye gazetesine verdiği demeçte, "*Amerikalıların Türkiye'ye olan dostça duygularını beyan etmek ve Türkleri Amerika'da tanıtmak amacıyla geldiğini; kendi duygularının büsbütün Türklerden yana olduğunu*" açıklamıştır. Amerika Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden Dulles de Milli Mücadele'yi "*Amerika'nın desteğine lâyık... ulusal, halis diriliş*" olarak nitelendirmiştir.²⁸

Yusuf Kemal Bey (Tengirşek), 1 Mart 1922'de bir Fransız vapuruyla İstanbul'dan, Marsilya'ya doğru hareket etmiştir. Hareketinden önce bir İngiliz gazetesine verdiği demeçte Ankara'nın, İngiltere ile düşman olmadığını söyleyerek, uzlaşmacı bir tavır içinde bulunduğu izlenimi vermiş ve Ankara Hükümeti'nin dış politikasının temelini Misak-ı Milli'nin oluşturduğunu belirtmiştir.²⁹

Heyet, 7 Mart 1922'de Marsilya'ya ulaşmıştır. Onları karşılayanlar arasında M. Franklin Bouillon da vardır.³⁰ Onunla bir görüşme yapan Yusuf Kemal Bey (Tengirşek), o gün basına verdiği bir demeçte, "*Seyahatimin hedefi istiklâlimizin tasdikidir*"³¹ diyerek, amacını tek bir cümleyle özetlemiştir. Daha sonra Paris'e geçmiş ve burada 13 Mart'ta General Gouraud ve 14 Mart'ta da Başbakan Raymond Poincaré ile görüşmelerde bulunmuştur. Yapılan görüşmelerde, Fransızlar tarafından boşaltılan

²⁷ E. Semih Yalçın, "Mustafa Kemal Paşa'nın Yusuf Kemal Heyeti Vasıtasıyla Batılı Devletler Nezdinde Yaptığı Barış Teşebbüsü 7 Şubat-3 Nisan 1922", *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl 21, Sa.: 40, Şubat 1996, s. 29-32.

²⁸ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s. 239.

²⁹ Tengirşek, *a.g.e.*, s.245; Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1978, s. 223-224.

³⁰ Tengirşek, *a.g.e.*, s. 245.

³¹ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1989, s. 176.

bölgelerde Ankara Antlaşması'nın uygulanması, Türkiye'ye verilen uçakların askeri amaçlarla kullanılmaması, Suriye'ye karşı uygulanan gümrük engelinin kaldırılması, Fırat'la Dicle arasındaki sınırın güneyinde kalan Türk görevli ve müfrezelerinin geri çekilmelerinin sağlanması, Ereğli madenleri ve Kilikya'da pamuk tarımı imtiyazı almak isteyen Fransız şirketlerinin karşılaştıkları zorlukların önlenmesi ve Ankara'nın ihtiyaç duyduğu savaş malzemelerinin temini üzerinde durulmuş,³² ayrıca Poincaré, Türk haklarının korunması konusunda teminat vermiştir.³³ Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'in, Fransa'da yaptığı temaslar sonunda, birçok savaş araç ve gereci de sağlanmış, bu malzemeler, 1922 yılı Haziran ve Temmuz aylarında, Büyük Taarruzdan önce, Türk ordusunun eline geçmiştir.³⁴

Bu arada Yusuf Kemal Bey (Tengirşek), hükümetten ayrılmış olan eski Başvekil M. Briand'ı da köyünde ziyaret etmiş ve ondan Londra'da yapacağı görüşmeler konusunda tavsiyelerde bulunmasını istemiştir. Görüşmede, “*Şarkta kuvvet olarak yalnız siz varsınız. Balkanlar'ın, Rusya'nın vaziyetleri göz önünde*” diyen Briand'a “*İngiliz nazırları da acaba sizin gibi mi düşünürler?*” demiş, o da “*Onlar benden daha ilerisini görürler*” cevabını vermiştir.³⁵

Heyet, 9 Mart 1922'de Londra'ya gitmiştir. Yusuf Kemal Bey (Tengirşek), Ahmet İzzet Paşa'nın aynı gün öğleden önce bir araya geldiği Lord Curzon ile 16 Mart 1922'de görüşmüştür. Hikmet Bayur ile Bilâl Şimşir, Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) ile Lord Curzon arasında biri 16 Mart diğeri de 18 Mart'ta olmak üzere iki görüşme yapıldığını söylemesine karşın³⁶, Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) 16 Mart'ta yapılan tek görüşmeden söz etmiştir.

Yusuf Kemal Bey (Tengirşek), söz ettiği görüşme sırasında, TBMM'nin ve Hükümetinin görüşünün Misak-ı Millî ile ilan edildiğini, bunda İngilizlerin çıkarlarına dokunacak bir şey olmadığını, eğer İngiliz Hükümeti Misak-ı Millî'yi kabul ederse ortada bir anlaşmazlık nedeninin

³² Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1994, s. 160.

³³ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi: III, 4 Nisan 1338 (1922), s. 174.

³⁴ Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s.428; Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s. 206.

³⁵ Tengirşek, *a.g.e.*, s. 245-246.

³⁶ Bilâl Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1922*, Bilgi Yay., Ankara, 1989, s. 250; Hikmet Bayur, *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih Ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri*, 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1989, s. 262.

kalmayacağını belirtmiştir. Ayrıca Ankara ile Ruslar arasındaki ilişkilerden ve Moskova Antlaşması'ndan kaygı duyduğunu söyleyen Curzon'a, Moskova Antlaşması'nı anlatmıştır. Curzon yardım amacıyla alınan silahların İngiltere'nin mandası altındaki yerler için dolayısıyla İngiltere'ye karşı kullanılmasından endişeye kapıldıklarını söyleyerek, böyle bir şey olması halinde barışın tehlikeye düşeceğini ve İngiltere'nin tüm gücüyle buna karşı koyacağını belirtmiş, Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) de bu silahların savunma amaçlı kullanılacağını söylemiştir. Daha sonra Paris'te toplanacak olan konferansta hangi konuların görüşüleceği üzerinde konuşulmuş, İngilizlerin barış hakkındaki görüşünün Sevr'den çok farklı olmadığı anlaşılmıştır.³⁷

18 Mart'ta yapıldığı söylenen ikinci görüşme sırasında ise Yusuf Kemal Bey (Tengirşek), Ankara'nın Yunanistan'la yapılacak bir nüfus mübadelesini kabul edebileceğini, diğer azınlıkların durumunun da başka ülkelerdeki gibi düzenlenebileceğini söylemiştir. Lord Curzon ise Ermeniler lehine toprak talebinde bulunarak, Kars ve Ardahan'ı istemiş, eğer bu kabul edilmezse bu konunun konferansta yeniden gündeme getirileceğini ve Ermeniler adına Kilikya'nın da isteneceği tehdidinde bulunmuştur. Bunların dışında her ikisinin de asıl üzerinde durdukları ve tartıştıkları konu Anadolu'nun boşaltılması olmuş ve Curzon, herhangi bir anlaşma yapılmadan önce Anadolu'nun boşaltılması koşulunu kabul etmeyerek, önce mütareke yapılması için direnmiştir.³⁸

Heyet, 22 Mart 1922'de tekrar Paris'e gelmiştir. Aynı gün İtilaf Devletleri bir notayla mütarekenin koşullarını açıklamışlardır. Koşullar esas hatlarıyla şöyledir:

“Yunan-Türk savaşına hemen son verilecek, tarafların kuvvetleri arasında askersiz en az on kilometrelik bir alan açılacak, mütareke boyunca taraflar hiçbir şekilde güçlenmeye çalışmayacaklar, mütarekenin uygulanmasını denetlemek için tarafların ordularına Müttefik askeri komisyonlar atanacak... Savaş hali üç ay süre ile kalkacak, taraflar ilk barış şartlarını kabul edinceye kadar bu süre kendiliğinden yenilenecek, taraflardan biri harekete geçmek isterse bu hali karşı tarafa ve Müttefiklere on beş gün önceden bildirecek... Nihayet taraflar bu şartları kabul eder ve hazırlanmakta olan diğer hükümleri de önceden imzalarlarsa Anadolu boşaltılıp Türklere geri verilecek...”³⁹

³⁷ Tengirşek, *a.g.e.*, s. 248-253.

³⁸ Bayur, *a.g.m.*, s. 662-663; Şimşir, *Sakarya'dan...*, s. 250.

³⁹ Gazi M. Kemal, *a.g.e.*, s. 864; Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay.,

Yusuf Kemal Bey (Tengirşek), mütareke koşullarını adeta bir tuzak olarak görüp, olumsuz bir şekilde karşılaşmış ve protesto edercesine, Paris’i terk etmeye karar vermiştir. Ancak, Paris’ten ayrılmadan önce Fransa Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Poincaré’nin isteğiyle kendisiyle görüşmüş ve Poincaré’nin Paris’ten ayrılmak konusunda, “*niçin bu kadar acele ediyorsunuz? Birkaç gün daha kalamaz mısınız?... Kararı beğenmediniz mi?*” gibi sorularına verdiği karşılıkta, kararın işgali sona erdirip, akan kanı durdurmadığını ve işgal sona erece kadar Türklerin mücadelesinin devam edeceğini belirterek, “*Bu kararı Başkumandan Mustafa Kemal Paşa kat’iyen kabul etmeyecektir. Farzı mahal olarak kabul etmeye meyletse Büyük Millet Meclisi onu Meclis’in önünde asar*”⁴⁰ demiştir.

Yunanistan mütarekeyi kabul ettiğini açıklarken, Ankara da mütarekeyi kabul edebileceklerini söylemiş,⁴¹ ancak karşı tekliflerde de bulunmuştur. Mütareke teklifinin alındığı gün cephede bulunan Mustafa Kemal Paşa, İtilaf Devletleri’ne verilecek yanıtı hazırlayabilmek için Vekiller Heyeti’ni Sivrihisar’a davet etmiş, ancak yanıtın bildirilmesine fırsat verilmeden, İtilaf Devletleri 26 Mart 1922’de ikinci bir nota vererek barış koşullarını bildirmişlerdir. Koşullar düzenlenirken Misak-ı Milli göz ardı edilerek, Sevr esas alınmış; Ege ve Tekirdağ Türkiye’ye verilirken, Doğu Trakya’nın gerisi Yunanlılara bırakılmış, Ermenistan kurma işi Milletler Cemiyeti’ne havale edilmiş, ordunun asker sayısı seksen beş bine çıkarılmış, mali hükümlerin hafifletilebileceği ve kapitülasyonların yeniden gözden geçirilebileceği söylenmiştir.⁴²

Sovyet elçisi S.İ. Aralov’un aktardığına göre, Mustafa Kemal Paşa’nın “*kürek mahkûmiyeti teklifi*”⁴³ olarak nitelendirdiği barış koşulları, yine onun

Ankara, 1988, s. 282; Selahattin Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, C. IV, MEB Yay., İstanbul, 1991, s. 129.

⁴⁰ Tengirşek’in bu konudaki yorumu şöyledir: “*Türk topraklarının tamamen tahliyesi temin ve sulh şartlarının ne olacağı müttefik devletler tarafından belli edilmeden bize mütareke yapın ve ordunuzun hareketini ecnebi hatta düşman devletler zabitelerinin kontrol etmesini kabul edin*” Tengirşek, *a.g.e.*, s. 257-258.

⁴¹ Akyüz, *a.g.e.*, s.282; *Hüsrev Gerede’nin Anıları*, Hazırlayan: Sami Önal, 3. baskı, Literatür Yay., İstanbul, 2002, s. 223.

⁴² Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2007, s. 166; S.İ. Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, 2. Baskı, Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1985, s. 99; Sabahattin Selek, *Milli Mücadele*, C.II, 2. Baskı, Örgün Yay., İstanbul, 1982, s. 1190; Andrew Mango, *Atatürk*, 3. Baskı, Türkçesi: Füsün Doruker, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2004, s. 395.

⁴³ Aralov, *a.g.e.*, s. 99; Mustafa Kemal Paşa, 1927’de yazdığı Nutuk adlı eserinde de İtilaf Devletleri’nin yaptığı mütareke ve barış önerilerini samimi bulmamış ve Mütarekeyi bir tuzak olarak görüp, maddelerinin Yunanlılara zaman kazandırmak ve Milli Mücadele’yi uyuşukluğa sevk etmek amacı taşıdığını söyleyerek, barış koşullarını İtilaf Devletleri’yle, İstanbul

deyişyle şöyle düzenlenmiştir: “*Gerek Türkiye’de, gerek Yunanistan’da ekalliyetlerin müdafaa-i hukukuna ve bu bapta vazolunacak kavaidin tabikine Cemiyet-i Akvam’ın dahi iştirak ettirilmesi; Şarkta bir Ermeni yurdunun teşkili ve bu işe de kezalik Cemiyet’i Akvam’ın iştirak ettirilmesi... Boğazların serbestisini temin için Gelibolu şibihceziresinde ve Boğazlar havalisinde gayr-i askeri bir mıntika teşkili... Trakya hududunun Tekirdağı’nı bize ve Kırkkilise, Babaeski ve Edirne’yi Yunanlılara bırakacak surette tespiti... Bizde kalacak olan İzmir’in Rumlarına ve Yunanlılarda kalacak olan Edirne’nin Türklerine, işbu şehirlerin idaresine adilâne bir surette iştirak edebilmek imkânını vermek maksadiyle münasip bir usulün kararlaştırılması... Sulhü müteakıp İstanbul’un İtilafçılarca tahliyesi... Sevr projesi ile elli bin kişiden mürekkep olan Türk kuva-yi müsellâhasının seksen beş bine iblağı ve Sevr projesinde olduğu gibi askerlerimizin ücretli asker olması... Sevr projesindeki malî komisyonun ilgasiyle beraber Düvel-i İtilâfiyenin iktisadî menafîini, düyun-ı umumiyenin ve bize tahmil olunacak tazminat-ı harbiyenin temin-i tesviyesi hususunda Türk Hâkimiyetiyle kabil-i telif bir usulün tayini... Adlî ve iktisadî kapitülasyonlarda tadilat icrası zımmında birer komisyonun teşkili.*”⁴⁴

TBMM her iki notaya da 5 Nisan 1922’de yanıt vermiş ve mütarekeyi kabul etmiştir. Buna göre, Anadolu topraklarının hemen boşaltılmaya başlanması ve bu işlemin dört ay içinde tamamlanması, eğer boşaltma işi bittiği zaman henüz barışla ilgili ön görüşmeler bitmemişse anlaşmanın kendiliğinden üç ay daha uzaması kabul edilmiş ve boşaltmanın nasıl yapılacağı konusunda da bir öneri sunulmuştur.⁴⁵ Bu arada, 28 Mart 1922’de İsviçre üzerinden, Sofya’ya gelen Yusuf Kemal Bey (Tengirşek), burada

Hükümeti’nin birlikte hazırladıkları Milli Mücadele’yi yok etme planı olarak değerlendirmiş ve Mütarekeyle ilgili olarak şunları söylemiştir: “...Yunanlılar bu mütarekeyi derhal kabul ettiler. Yunan ordusu Sakarya’da maddeten ve manen mağlûp edilmişti. Bu ordunun yeniden vâsi miyasta hareket ve taarruz yaparak tecrübe-i talie bir daha kıyam etmesi müşkül idi. Bunu, bu hakikati anlamak, elbette herkesçe mümkün olmuştu. Yunan ordusunu yeniden netice-i kat’îye verecek harekâta sevk etmek mümkün olmayınca, bizim de bir seneye yakın bir zamandan beri ihzariyle meşgul olduğumuz ordumuzu ataletle sevetmek, hükümet-i milliyeye ümitler vererek, intizar içinde bırakmak ve bu suretle geçecek zaman zarfında, hükümet-i milliyeye ve ordumuzu gevşetmek ciddi mühim bir tedbir idi.” Barış önerisiyle ilgili düşüncesi de şöyledir: “...İtilaf Devletleri’nin... İstanbul Hükümeti de beraber olduğu halde aleyhimizde imhakâr teşebbüs ve mesai ile yeni bir safha açtıklarına hükmetmek tabii idi...” Gazi M. Kemal, a.g.e., s. 864, 868.

⁴⁴ aynı eser, s. 868.

⁴⁵ Boşaltmanın nasıl yapılması gerektiği konusundaki öneri şu şekildedir: “Mütareke mebdeinden itibaren ilk on beş gün zarfında Eskişehir-Kütahya-Afyon Karahisar hatt-ı umumisinin ve mütareke mebdeinden dört ay zarfında İzmir dahi dahil olduğu halde, arazi-meşgule, tamamen tahliye edilecektir.” aynı eser, s. 870.

Bulgar Parlamentosunu ziyaret etmiş, Meclis Başkanı ve Maliye Bakanı M. Turkalof'la görüşmeler yapmış⁴⁶ ve 3 Nisan 1922'de Türkiye'ye dönmüştür. Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) 4 Nisan 1922'de TBMM'nin gizli oturumunda Avrupa'da ve Avrupa'ya gitmeden önce İstanbul'da yaptığı işler ve görüşmeler hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Görüşmeler sırasında çok ağır denebilecek eleştiriler olmamış, eleştiriler genellikle muhalif olarak bilinen Hüseyin Avni Bey (Erzurum), Selahattin Bey (Mersin), Ziya Hurşit (Lâzistan), Ali Şükrü Bey (Trabzon) gibi milletvekilleri tarafından yapılmıştır. Tartışmalar sırasında asıl üzerinde durulan konu İtilaf Devletleri'ne verilecek cevabın ne olması gerektiği üzerinde olmuş, Meclis Misak-ı Millî'den asla taviz vermeyeceğini bir kez daha dile getirmiştir.⁴⁷

İtilaf Devletleri, Ankara'nın notasına 15 Nisan'da olumsuz yanıt vermişler ve tahliyenin mütareke ile birlikte olmasını kabul etmeyerek, Yunan Hükümeti bunu kabul etse bile Anadolu'dan çekeceği askerleri Trakya'ya geçirerek orada savaşa yeniden başlamasını engellemenin mümkün olmayacağını söylemişlerdir.⁴⁸ TBMM buna 22 Nisan'da bir yanıt vererek, Anadolu'nun hemen boşaltılması gerektiği üzerinde durmuş ve İzmit'te bir konferans toplanmasını önermiştir.⁴⁹ Bu öneriyi, Fransızlar kabul ederken, İtalyanlar sessiz kalmış, İngilizler ise ilk anda sert bir tepki göstermişlerdir. İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkilisi D. O. Osborne, bu önerinin “küstahlık, ikiyüzlülük ve yetersiz” olduğunu öne sürmüştü, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold öneriyi bir “tuzak” olarak nitelemiş; bundaki amacın, görüşmeleri kesmek ve sorumluluğu Bağlaşıklara yüklemek olduğunu belirtmiştir. Lord Curzon tarafından ise siyasal bir hezimetin başlangıcı olarak değerlendirilmiştir. Daha sonra İngiliz ve Fransızların konferans yeri olarak İzmit mi? Yoksa

⁴⁶ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s.236; “28 Mart 1922'de Sofya'ya gelen Yusuf Kemal Bey Kırcaali Milletvekili Selim Ağa'nın evinde ağırlandı. Bu dönemde Türk-Bulgar ilişkilerinde gerginlik hâkimdir. Bulgar Başbakanı Stamboliiski'nin takip ettiği İngiltere güdümlü politika Mustafa Kemal Paşa ve BMM'yi rahatsız etmekteydi. Nitekim Stamboliiski Sofya'da Yusuf Kemal Bey ile görüşmek istememiştir. Ancak, Yusuf Kemal Bey Sofya'da bulunduğu süre içinde Bulgar Parlamentosunu ziyaret etmiş, Meclis Başkanı ve Maliye Bakanı M. Turlakof'la ayrı ayrı görüşmelerde bulunmuştur.” Yalçın, *a.g.m.*, s. 39.

⁴⁷ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi: III, 4 Nisan 1338 (1922), s. 172–196.

⁴⁸ Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1973, s.111; Şimşir, *Sakarya'dan...*, s. 271.

⁴⁹ Gazi M. Kemal, *a.g.e.*, s. 870; Tengirşek, *a.g.e.*, s.259-263; Şimşir, *Sakarya'dan...*, s. 272.

Beykoz mu? Olsun şeklindeki tartışmalarının sürdüğü sıralarda, Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz için hazırlıkları başlatmıştır.⁵⁰

Ankara'nın, Sakarya Muharebesi sonrasında barış için bir uzlaşma zemini aradığı sıralarda, İngiltere uzlaşmak yerine, Ankara'nın Sovyet Rusya ile arasını açarak, konumunu zayıflatmaya çalışmıştır. Savaş sonucunda yoksullaşmış olan ülkeleri kalkındırarak, Batı Avrupa fabrikalarının çıkarttıkları malları satın alabilecek duruma getirmek, böylelikle oradaki işsizliği gidermek, aynı zamanda hammadde yetiştiren ülkelerin de üretimlerini artırmak amacıyla, Nisan 1922'de toplanan Cenova Konferansı'na; Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan gibi I. Dünya Savaşı'nın yenilmiş devletleri ile birlikte diğer Avrupa devletleri, İngiliz Dominyonları, Sovyet Rusya ve Yunanistan'ın çağrılmasına karşın, Türk Hükümeti çağrılmamıştır. Türkler, bunun İngiltere'nin bir tuzağı olduğuna inanmış ve Lloyd George'nin, Sovyetlerle Ankara'nın ilişkilerini bozup Sovyet yardımlarını engellemelerinden endişeye kapılmışlardır. Bunda pek de haksız değillerdi. Çünkü İngilizler bu konu üzerinde çalışmalar yapmaktaydı. Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin, Cenova Konferansı'na Ankara'nın da davetini sağlamak için çaba harcamış, ancak bunda başarılı olamamıştır. Bu arada Cenova Konferansı Ankara tarafından verilen mücadelenin "*en tehlikeli aşaması*" olarak görülmüş ve Mustafa Kemal Paşa, Ankara Hükümeti'nin konferans sırasında alınacak kararları tanımayacağını söylemiştir. Tüm bunlara karşın korkulan hiçbir şey olmamış ve Sovyetler, Almanya'yla 16 Nisan'da Rapollo Antlaşması'nı imzalamışlardır. Aralov'un aktardığına göre bu antlaşmanın imzalanmasından çok memnun olan Mustafa Kemal Paşa, "*Bu sizin delegelerin İngilizler'e karşı kazandığı parlak bir zaferdir... Bu beni çok sevindirdi.*"⁵¹ demiştir. Bu girişiminde başarılı olamayan İngiltere daha sonra Anadolu'da Hıristiyan halkın Türkler tarafından katledildiği iddiasını ortaya atmış, Fransa, İtalya ve Amerika'ya başvurarak alınacak önlemler konusunda birlikte hareket etmeyi teklif ederek, Ankara'dan İtilaf Devletleri temsilcilerinden oluşturulan bir komisyon tarafından, bu konuda gerekli araştırmanın yapılabilmesi için izin istemiştir. Gerçekten de böyle bir heyet oluşturulmuş ve Anadolu'da incelemelerde bulunmuştur. Ancak incelemenin sonuçları hakkında hazırlanan rapor yayımlanmamış ve bu konuda hiçbir

⁵⁰ Yavuz, *a.g.e.*, s.161; Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s. 253-254; Şimşir, *Sakarya'dan...*, s. 274-277.

⁵¹ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s. 191-194; Aralov, *a.g.e.*, s. 135-138; Bayur, "XX. Yüzyılda...", s. 268.

gerekçe de gösterilmemiştir.⁵² Ankara'yı tedirgin eden tüm bu gelişmeler, her ne kadar olumsuz sayılabilecek bir takım sonuçlara yol açmamışsa da, bu olaylar, İngiltere'nin barış için çabalayan TBMM'ye bakış açısını ve o tarihlerde istenilen barışın ancak kesin sonuçlu, başarılı bir savaşla alınabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Bu olayların yaşandığı sıralardaki bazı gelişmeler ise Ankara'nın barışı sağlamak için yaptığı çalışmaların tümüyle başarısız olmadığı, özellikle de Batı kamuoyunu kendi lehine çevirme konusunda olumlu sonuçlar elde ettiğini göstermektedir. Örneğin, Konferans'ın mütareke için yaptığı tekliflerle, barış metninde ileri sürdükleri koşullar, Fransız basını tarafından eleştirilmiş, “*savaş çıkaracak bir barış teklifi*”, “*Sevres Antlaşmasının yeni baskısı*”, “*“Dövüşe azimli bir halk başkentini ve vatan parçalarını kurtarmadan silâhını bırakır mı? Ankara'nın coşkun Türkleri konferansın koyduğu ayak bağlarına Anadolu yaylalarının vahşi hürriyetini tercih etmeyecekler mi?”*” gibi yorumlar yapılmıştır. Bu konuda verilebilecek birçok örnekten bir tanesi de Le Temps gazetesinde bu konuyla ilgili olarak yapılan eleştiridir. Gazetede şunlar yazılmıştır: “*Eğer dünya kamuoyu, bizim denediğimiz gibi, bağımsız şekilde düşünme zahmetine girse, üç Müttefik Bakanın iddiasını muhtemelen onaylamayacaktır. Lord Curzon'un tutumuna ilişkin açıklamayı kolayca bulacaktır: Telkin ve teklif edilen uzlaşma Boğazları İngiltere'nin nüfuzuna geçirecek onun Akdeniz'e hâkim donanması Gelibolu yarımadasında zaptolunmaz bir destek noktası bulacaktır. Şu halde, uzlaşma teklifinden Britanya hükümetinin memnuniyetini belirtmesine şaşmamalıdır (...) Fransa hükümetine gelince, o da kuşkusuz tutumunun nedenlerini açıklayacaktır: O, Trakya'nın paylaşılmasına katılmakla Doğuda yeni bir politika açmaktadır. Bu politikanın maddî sonuçlarını Ankara Fransız-Türk Anlaşması'nın gösterdiği politikanın sonuçlarıyla karşılaştırmalıyız.*”⁵³

İngiliz parlamentosunun 30 Mayıs 1922 tarihli oturumunda da Lloyd George Hükümeti Türklere karşı yürüttüğü politika konusunda oldukça uzun konuşmalarla çok ağır bir şekilde eleştirilmiştir.⁵⁴ Ayrıca Batı kamuoyu dışından da TBMM'ye destekler gelmiştir. Konferansın toplanmasından önceki akşam, Hindistan Genel Valisi Lord Reading'in Yunanlıların İzmir'den çekilmesi ve İstanbul ile Doğu Trakya'nın Türklere bırakılması çağrısını açıklaması, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un konumunu zayıflatmış, 18 Mart'ta Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'in Lord Curzon'a

⁵² Taner Baytok, *İngiliz Belgeleriyle Sevr'den Lozan'a*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s. 152–153.

⁵³ Akyüz, *a.g.e.*, s. 283-284.

⁵⁴ Baytok, *a.g.e.*, s. 154-159.

bildirdiği, Yunanlıların Anadolu'dan çekilmesinin herhangi bir anlaşmanın ön koşulu olduğu görüşünü desteklemiştir.⁵⁵

Tüm bunların dışında Sakarya Muharebesi'nden sonra Yunanistan “*manevi, siyasi ve iktisadi*” açılardan büyük bir bunalıma girmiştir. Mali yardım sağlamak amacıyla ziyaret edilen İngiltere, Fransa ve İtalya'dan gereken yardımı alamamışlardır. Ayrıca İtilaf Devletleri'nin 26 Mart'ta teklif ettikleri barış koşullarının Sevr Antlaşması'na kıyasla daha az kazançlı olması nedeniyle; halk arasında yönetime karşı bir huzursuzluk başlamış, basında, Sakarya Muharebesi'nden sonra “*Anadolu Seferi*” hakkında olumsuz yazılar çıkmıştır. Ordu mensupları arasında da “*Anadolu bir Yunanlının kemiklerine değmez*”, “*Silahları atınız, evinize dönünüz*”, “*Anadolu Yunanistan için bir gangren'dir, onun selâmeti nâmına bu gangreni kesip atmak lâzımdır*” gibi sözlerle savaş hakkında olumsuz propaganda yapılmış ve Yunan askerleri savaşı sorgulamaya başlayarak “*Zaferin olanaksız olduğu bu sırada Küçük Asya'da niçin savaşıyoruz?*” sorusunu sormaya başlamışlardır.⁵⁶

Bunların dışında, Yunanlılar saldırgan bir tutum içine de girerek, 7 Haziran 1922'de, Samsun'da bulunan askeri araç ve gereçlerin tahribi isteklerinin reddedildiği gerekçesiyle burasını bombalamışlardır. Gerçekte ise niyetleri ülkelerindeki iç karışıklıkları önlemek, kamuoyunu sakinleştirmek, halkın ve ordunun moralini yükseltmekti. Ayrıca savaşa kesin olarak son verip, Türklere barışı zorla kabul ettirmek için İstanbul'u işgal etmeyi de düşünmüşler, bu konudaki kararlarını 29 Temmuz 1922'de verdikleri bir notayla duyurmuşlar, ancak İtilaf Devletleri'nin sert tepkisiyle karşılaşmışlardır.⁵⁷ Özellikle de İstanbul'un Yunanlılar tarafından işgalinin, Boğazların hâkimiyetinin Yunanistan'a dolayısıyla İngiltere'ye bırakmak anlamına geldiğini fark eden Fransa ve İtalya sert tepki göstermişlerdir. Bu olayların protesto edildiği, İzmir'in Yunanlıların elinden alınacağı söylentilerinin gittikçe arttığı sıralarda 30 Temmuz'da İzmir'deki Yunan Yüksek Komiseri Sterghiades, orada “*İonia*” devletini ilan etmiştir.⁵⁸ Bu arada, Komintern kaynaklarında belirtildiğine göre, Yunanlılar tüm bunları yaparken bir taraftan da itibarlarını kaybetmeden Anadolu'dan çekilmelerini

⁵⁵ Mango, *a.g.e.*, s. 395.

⁵⁶ Tansel, *a.g.e.*, s. 133; Salahi R. Sonyel, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1923*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2011, s. 326.

⁵⁷ TİTE Arşivi K: 49 G: 183 B: 183-1001. (Ek-2)

⁵⁸ Mango, *a.g.e.*, s.395-396; S. Akşin, *a.g.e.*, s. 167; Tansel, *a.g.e.*, s. 135-138; Aptülahat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991, s. 103.

sağlayacak diplomatik bir çözüm arayışına da girişmişlerdir.⁵⁹ Bütün bu gelişmeler Yunanlıların, Sakarya Muharebesi sonrasında düştükleri ümitsiz durumu ve bunun ortaya çıkardığı telaşı göstermesi açısından önemlidir.

Padişah ve İstanbul Hükümeti'yle İlişkiler

TBMM'nin, Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) aracılığıyla Avrupa'ya yaptığı diplomatik girişim içerde de bir takım problemlerin yaşanmasına neden olmuş; Padişah ve İstanbul Hükümeti'nin TBMM'den ayrı bir yol izlemelerinden dolayı; Ankara ile İstanbul'un arası iyice açılmış, TBMM'de bu yaşananlardan dolayı kendi içinde tartışmalara sürüklenmiştir.

Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'in aktardığına göre, Avrupa'da diplomatik girişimlerde bulunmak üzere İstanbul'a geldiği sırada, 17 Şubat 1922'de Sadrazam Tevfik Paşa ile görüşmüş, görüşmede aslında orada olmaması gereken⁶⁰ Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'da hazır bulunmuş ve ortak hareket etmek konusunda anlaşmışlardır. Buna karşın, sonradan bu kişiler sözlerinde durmamışlardır.⁶¹ Ancak Bayur'un aktardığına göre, aynı konu yine Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) tarafından kendilerine biraz daha farklı bir şekilde anlatılmıştır. Şöyle ki Paşalar önce bu işe razı olur görünürlerse de sonra böyle bir üstlenmeye yetkili olmadıklarını ve bunu ancak Padişahın yapabileceğini söylemişlerdir.⁶² Ahmet İzzet Paşa da hatıratında bu konuya değinmiş ve “*Havas Ajansı'na*” iki tarafın bakış açılarının da aynı olduğu konusunda açıklamada bulundum, Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) bunu yeterli görmeyerek, “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'le görüştük. Onların istedikleri bizim istediklerimize bütünüyle uygun düşüğü için, bu zatın Avrupa devlet adamları ve kamuoyuna karşı bu konuda söyleyeceği sözler ve ortaya koyacağı düşünceler, bizim adımıza da söylenmiş olur*”⁶³ denmesini istedi, ertesi gün Vakit gazetesine birliği içeren bir açıklama daha yapmak istedim. Ancak yayımlanmasını düşündüğüm metin üzerinde anlaşma sağlayamadığımızdan ötürü bu işten vazgeçtim diyerek, Ankara'nın bu isteğini, hile yoluyla İstanbul Hükümeti'ni yok sayma girişimi olarak

⁵⁹ Gökay, *a.g.e.*, s. 165.

⁶⁰ Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'e sadece Sadrazam Tevfik Paşa ile görüşme yetkisi verilmiş ve diğer Osmanlı nazırlarıyla irtibata geçmesi uygun görülmemişken, Ahmet İzzet Paşa'nın da bu görüşmeye katılması anlaşıldığı kadarıyla, Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'in iradesi dışında gerçekleşmiştir. Bayur, *a.g.m.*, s. 627.

⁶¹ Tengirşek, *a.g.e.*, s. 241 vd.

⁶² Bayur, *a.g.m.*, s. 627.

⁶³ Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, C. II, Yayına Haz.: Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar, Nehir Yay., İstanbul, 1993, s. 157.

değerlendirmiştir.⁶⁴ Aslında Ahmet İzzet Paşa'nın söylediklerinin doğruluğu ya da yanlışlığı bir yana bırakılırsa ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla, kendisi Osmanlı Devleti'nin artık yok olduğu gerçeğini kabul etmek istememiştir. Bu düşüncesini hatıratında yer alan şu satırlarından da anlamak mümkündür: “*Bunların davası, İstanbul Hükümeti Sevr Anlaşması'yla ömrünü tamamladı, ülke artık bizindir*’ cümlesiyle özetlenebilir. Biz ise bu teoriyi, vekili olduğumuz devlet adına kabul edemeyeceğimiz gibi, vatan ve millet için de zararlı görüyorduk.”⁶⁵

Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) hatıratında belirttiğine göre, daha sonra Padişahla görüşmüştür. Ancak Padişahla görüşme isteği doğrudan kendisi tarafından dile getirilmemiş, paşalarla yapılan görüşme sırasında, Tevfik Paşa'nın “*Zatı Şahane ile görüşecek misiniz?*” şeklindeki sorusuna “*Arzu buyurulursa...*” karşılığını vermiş, birkaç gün sonra Ahmet İzzet Paşa “*Haydi seni Padişah bekliyor!*” diyerek, kendisini Padişahla görüşmek üzere saraya götürmüştür.⁶⁶ Görüşme sırasında ise “*Ben icra vekillerinden aldığım talimata tevfikân Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafı şahanelerinden Büyük Millet Meclisi'nin tanınmasını istiyor*” demiştir. Vahdettin ise bu konuşma karşısında, gözleri kapalı bir şekilde durmuş ve hiçbir yanıt vermemiştir. Yine kendisinin söylediğine göre, eğer beklediği desteği alabilmiş olsaydı, İstanbul Hükümeti üyelerinin şeref ve haysiyetlerine uygun birer makam ve mevki verebileceklerini, maaşlarını temin edebileceklerini ve hatta bir kısmını tekrar mebus yapabileceklerini Ahmet İzzet Paşa'ya söylemiştir.⁶⁷ Ancak Yusuf Kemal Bey (Tengirşek), Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmek üzere Hariciye Vekâleti'ne çektiği 23 Şubat 1922 tarihli şifreli telgrafında ise görüşmeden daha farklı bir şekilde söz etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'dan gerekli olmadıkça açıklanmasını istemediği telgrafında bu görüşmeyi şöyle anlatmıştır:⁶⁸

“*Hünkârın yanına Tevfik Paşa, İzzet Paşa ve ben beraber girdik. Redingot giymiş önünü iliklemiş, ayakta duruyordu. Yer gösterdi cümlemiz oturduk.*”

Hünkâr söze başladı. Tevfik Paşa'nın benim geldiğimi kendisi ile görüşmek istediğini söylediğini, riyaset etmekle müftehir olduğu milletin efradından biri ile görüşmekten haz duyduğunu beyandan ve hali hazır durumu nazarı itibara alarak bu mülâkatın gece olmasını tercih ettiğini

⁶⁴ *aynı eser*, s. 156–158.

⁶⁵ *aynı eser*, s. 173.

⁶⁶ Tengirşek, *a.g.e.*, s. 241-242.

⁶⁷ *aynı eser*, s. 242–243.

⁶⁸ Yalçın, *a.g.m.*, s. 24-25.

âdeta makam-ı itizarda beyandan sonra ihanet değil içtihad hatası olarak harbe girdiğimizi, neticede bu felâketin başımıza geldiğini, merhum biraderinin irtihalinden sonra tahta çıkmaya davet olduğunu ve âdeta meflûç bir hâle gelmiş olan bu hanedanın tahtına çıkmak arzu etmiyorsa da millete hizmet etmek belki bir siperisaika olabilmek ümidiyle bunu kabul eylediğini ve kendisinin yaşı ilerlemiş ve epeyce tecrübeler görmüş olduğu için memlekete hizmet arzusuyla bazen bilerek kanmış göründüğünü söyledi. Sözüyle galiba ettiği hatalara işaret etmek istiyordu. İzzet Paşa söze karışarak bu mülâkatın faildeli olacağını kendisiyle Tevfik Paşa'nın düşünmüş olduklarını söylemek sureti ile Padişahın sözlerini tashihden sonra Padişaha söylemekliğimi benden evvelce sureti mahsusada rica eylediği, iki noktayı yani Ankara'nın komünist ve cumhuriyetçi olmadığını beyan ile bunu bey de tekrar ediyor diyerek sözü bana bıraktı.

O zamana kadar hemen hemen gözleri kapalı olarak söz söyleyen Hünkâr oturduğu yerden biraz ilerledi. Kulağımı bana tevcih ederek dikkatle dinlemeye hazırlandı. Ben şu sözleri söyledim: Payitahtın işgali makam-ı Hilâfet'in maruz olduğu tazyik üzerine milletin işe başladığı BMM'ni nasıl teessüs ettiği malûm-u hümayunlarıdır. BMM ne komünisttir ne de cumhuriyetçidir. BMM makam-ı mualla-yı hilafeti tanır ve zatı hümayunlarından kendisinin tanınmasını istirham etmektedir. Bu sözlerimden pek memnun göründü. Yine uzun bir nutuk irad ederek, kendisinin hiçbir suizana düşmediğini söyledi... yine İzzet Paşa söze başlayarak Sadrazam Paşa ve Beyefendi ile görüştüük. Mutabık hem de muvafık kaldık dedi... ben ikinci ve sonuncu defa olarak söze başlayarak BMM'nin ifratperest olmadığını, yalnız milletin en meşru haklarını istemekte olduğunu ve pek mutedil bulunduğunu söyledim. Hünkâr mülâkatın sonunda muvaffakiyetle avdetimi temenniden sonra oraya, yani Ankara'ya vardığında kendisi hakkındaki zanların izalesine çalışmaklığımın hakperestlik olduğunu söyledi.”

Ahmet İzzet Paşa'nın da bu görüşme hakkında verdiği bilgiler farklıdır. Ona göre, bir kere Padişahla görüşme talebi Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'den gelmiştir. Görüşme sırasında ise Padişah susmamış, oldukça mantıklı cevaplar vermiş ve Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) de bu görüşmeden memnun ayrılmıştır.⁶⁹ Ayrıca Bayur'un aktardığından anlaşıldığına göre, Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'le Vahdettin arasında geçen bu görüşmeyi İngiliz Yüksek Komiseri Horace Rumbold'a anlatan Sadrazam Tevfik Paşa da bu konuda farklı şeyler söylemektedir.

⁶⁹ Ahmet İzzet Paşa, a.g.e., s. 159-160.

Rumbold'un, Lord Curzon'a yazdığı raporun dördüncü maddesinde olayın gelişimi şöyle anlatılmıştır:⁷⁰

“4. Yusuf Kemal Bey'in Padişahı görüp görmediği sorum üzerine Sadrazam bana gizli olarak bunun böyle olduğu karşılığını verdi. Bunu itiraf ettiği tek kimse olduğumu da ekledi. Dedi ki Yusuf Kemal Bey, İzzet Paşa ile birlikte bana gelerek Sultanca kabul edilmesini istedi. Sadrazam her halde Sultanın Yusuf Kemal Bey'i Ankara Hükümeti'nin Hariciye Vekili sıfatıyla kabul edemeyeceği karşılığını verince O, Majeste'nin her hangi bir uyuğu gibi kabul edilmek istediğini söyledi. Sadrazama göre Yusuf Kemal Bey, Ankara'da iş başında bulunanların Majestenin hâkimiyet ve şahsına bağlılık teminatı vermiştir. Tevfik Paşa Sultanın, Yusuf Kemal'in göreviyle ilgili şu veyâ bu yönde bir düşünce ileri sürmüş olduğunu yokumladı. (inkâr etti).”

Aynı olayı yaşayan, ancak yaşananları birbirlerinden farklı şekillerde anlatan şahitlerin bu farklı anlatımlarının nedenleri üzerinde durulabilirse de ileri sürülebilecek tüm olasılıkların somut ispatının güçlüğü bunu yararsız kılmaktadır. Yine de tüm bu farklı anlatımlara karşın, Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'in Vahdettin'le bir görüşme yaptığı ve bu görüşme nasıl gerçekleşmiş olursa olsun, Padişah'tan istediğini alamadığı bir gerçektir. Bir başka deyişle Ankara'da yapılan hesaplar tutmamış, Padişah'tan Avrupa'da yapılacak görüşmeler için destek alınmamıştır.

Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'in, Vahdettin ile yaptığı görüşme TBMM'de tepkiyle karşılanmış ve şiddetli tartışmalara neden olmuştur.⁷¹ Konunun açıklığa kavuşturulması için 6 Mart 1922'de soru önermeleri verilmiştir. Mebuslar önermelerinde, Hükümetten Hariciye Vekili Padişah ile görüştü mü? Görüştüyse hangi sıfatla görüştü? Hükümet bu görüşmeye izin verdi mi? İzin verdiyse, TBMM'nin çizdiği siyaset ile örtüşmekte midir? Bu ziyaret Hükümetin izni olmaksızın yapılmış ise bu konuda heyetle ilgili olarak ne yapıldı? Padişahın Yusuf Kemal Bey'e yaklaşımı nasıl olmuştur, bir tebaa gibi mi kabul edilmiştir? gibi soruların açıklanmasını istemişlerdir.⁷² Bu sorulara, Hariciye Vekili Mahmut Celâl Bey (Saruhan), Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa (Kozan) ve Mustafa Kemal Paşa yanıt vererek, Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'in yaptığı işin sorumluluğunu üstlenmişler ve bu davranışının doğru olduğunu söylemişlerdir. Bu konuda hepsinin ortak düşüncesini yansıtmaya açısından Fevzi Paşa'nın yaptığı konuşma örnek olarak verilebilir. Konuşması şu şekildedir: *“...Malûmu*

⁷⁰ Bayur, a.g.m., s. 648-649.

⁷¹ Kâzım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922*, C.I, 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1985, s. 227-228.

⁷² Yalçın, a.g.m., s.33; Bayur, a.g.m., s. 641-644.

âlinizdir ki Yusuf Kemal Bey, Avrupa'ya sırf maksadı millimizi, Misakı Millimizi teşrih ve izaha gitmişti. Bu misakı millî dahilinde İstanbul'da bizim kabul ettiğimiz bir Makamı Hilafet vardır. Oraya uğramaksızın sıvışıp gitmek doğrudan doğruya bizim kuvvetsizliğimizi cihana ilân etmek demektir. Zaten bu hareketimizle Avrupa'da, bizim aleyhimizde düşmanlarımızın yapmakta oldukları teşvikatı, propagandaları doğrudan doğruya açarak ispat etmek ve bilhassa İstanbul'daki ahalinin doğrudan doğruya ruhan bizimle olduğunu ispat etmek istiyorduk. Bilhassa İstanbul'a gittik, ispat ettik. Sonra efendiler; oradaki heyet bizi ikilik olarak gösteriyordu. Halbuki biz onu kabul etmiyorduk. Yalnız siz, bizi tanıyacaksınız; eğer Padişah, isterse ona da gideceğiz bu teklifimizi söyleyeceğiz dedik. Bununla ispat etmek istedik ki biz Türkiye'nin yegâne hükümetiyiz ve İstanbul bizim emrimize tabi olacaktır. Fakat bu vaziyette acaba muvaffakiyet var mı idi, yok mu idi diyerekten düşünmek caiz değildir. Biz doğrudan doğruya hakkımızı dünyaya ispat ettirmek için gidiyoruz. Orada gördüğümüz muamele İstanbul'daki heyetin düşündüğümüz gibi ecnebi bir tazyik altında olduğunu gösterdi. Bundan kuvvetsizliği değil, daha ziyade kuvvet kazandığımızı anladık. Mamefih Heyeti Âliyeniz hakemdir. Vukua gelen muameleyi arız ve amik tetkik edersiniz. Bu Heyeti Vekilenin yaptığı bir harekettir. Ve şimdi bundan sonra da hüsnü netice hâsıl olacağına kaniim..." Yapılan tartışmalar sonunda, İzmir Mebusu Yunus Bey (Nadi) ile iki arkadaşının verdiği takrir⁷³ oylanarak kabul edilmiş ve Mecliste, konu üzerine yapılan görüşmelerin yeterli olduğuna, Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'e güvenilmesine karar verilmiştir.⁷⁴ Bu konuda TBMM'de bir konuşma da yapmış olan Mustafa Kemal Paşa, Meclis görüşmelerinin ardından, 11 Mart 1922'de Kâzım Karabekir Paşa'ya yazdığı bir mektupla durumu ona da açıklamıştır.⁷⁵

⁷³ Takrir şu şekildedir: "Riyaseti Celileye Müzakere kâfidir. Verilen izahata göre hâdis, Yusuf Kemal Bey'in İstanbul'da bir entrikaya mâruz kalmasından ibaret olarak bunu mütaakıp yapılması lâzımgelen vazifenin dahi bakiciyle ve tamamıyla yapılmış olduğu anlaşılmıştır. Binaenaleyh gerek İcra Vekilleri Heyeti'ne ve gerek Hariciye Vekilimiz Yusuf Kemal Bey'e beyanı itimat olunarak ruznamei müzakerata geçilmesini teklif ederiz." T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Devre: I, CİLT: 18, İçtima Senesi: 3, Üçüncü İçtima, 6.3.1338 Pazartesi, s.73.

⁷⁴ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi: III, 6 Mart 1338 (1922), s.14-43; T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Devre: I, CİLT: 18, İçtima Senesi: 3, Üçüncü İçtima, 6.3.1338 Pazartesi, s.73; T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 18, İçtima Senesi: 3, Dördüncü içtima, 7.3.1338 Salı, s.78-81.

⁷⁵ Mektupta yazarlar şöyledir: "Avrupa'ya giden Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e, aynı zamanda İstanbul'a uğrayarak Ahmet İzzet Paşa ve arkadaşlarıyla arzu ve hakiki talep vukuunda bizzat padişahla dahi görüşmesi vazifesi verilmişti. Bu bapta hükümetçe Yusuf Kemal Bey'e verilen talimat şu idi: Büyük Millet Meclisi makam-ı hilafete muhafaza-i merbutiyet etmektedir. Ancak sultanın da Millet Meclisini tanınması lazımdır. Ahmet İzzet Paşa

Bu arada, İstanbul Hükümeti, Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'in birlikte hareket etme önerisini kabul etmemiş ve 4 Mart 1921 tarihli Heyet-i Vükela tutanağında belirtildiği gibi; İngiltere'nin İstanbul'daki Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'un, Osmanlı Hariciye Nazırı'nı ziyaret ederek, "*Lord Curzon'un kendisini kabule müheyyâ olduğunu*" bildirmesi üzerine, İstanbul Hükümeti bu davete katılmamayı sakıncalı olarak görmüş ve hemen Hariciye Vekili Ahmet İzzet Paşa başkanlığındaki bir heyeti Avrupa'ya gönderme kararı almışlardır. Ancak "*Ankara heyetiyle ahenk ve uygunluk sağlanmasına gayret edilmesi hal ve maslahata muvafık*" görülmüştür.⁷⁶ Ahmet İzzet Paşa hatıratında bu ziyaret konusuna iki neden daha eklemiştir. Birincisi Londra'da İngilizlerle, Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) arasında yaşanacak olası bir olumsuzluğu engellemek, ikincisi de Fransızlar tarafından, Vükela Heyeti'ne, toplanacak konferansta Yunanlıların izleyecekleri aktif bir siyasetle ortamı kendi lehine çevirebilme olasılığına karşılık, onların çok geri planda kaldıkları ve bu durumun İngilizleri tedirgin ettiğinin söylenmiş olmasıdır. Daha sonraki satırlarda, Ahmet İzzet Paşa, "*bu konuda makul deliller gösterdi*" dediği Maliye Nazırı Faik Nüzhet Bey'in yaptığı rica üzerine ziyaretini ertelemeyi düşündüğünü, ancak özellikle Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'in kendisine gönderdiği tezkeredeki ifadelerin, daha sonra da tam hareket edeceği sırada, Ankara Hükümeti Hariciye Vekili Mahmut Celal Bey (Bayar)'den aldığı telgrafdaki ifadelerin, kendisi açısından oldukça küçük düşürücü olması nedeniyle bundan vazgeçtiğini söylemiştir.⁷⁷ Bu durumda, Ahmet İzzet Paşa'nın bu ziyareti gerçekleştirme konusundaki kararlılığının diğer nedenler bir yana, kişisel

ve arkadaşlarıyla aynı hedefe yürümek, mesai birliği eylemeyi teklif etmekte. Yusuf Kemal Bey bu dairede hareket etti. Ancak A. İzzet Paşa ve arkadaşları Kemal Bey'i işgal ve işgal ettiler. Bununla da kanaat etmiyerek Yusuf Kemal Bey'in Avrupa'daki teşebbüslerini karıştırmak üzere A. İzzet Paşa Yunanlıların malumat ve muvafakatiyle Yunan işgali altında bulunan yerlerden geçerek Londra'ya gitti. Binaenaleyh İzzet Paşa'nın zat-ı devletinize olan müracaat mektubunun dahi bir maksad-ı mahsusla olduğuna şüphe etmemek lazımdır. İsmet ve Fevzi Paşalara da buna benzer mektuplar göndermiş idi. Büyük bir ihtimalle aramızda büyük bir anlaşmazlık olduğu batıl itikadındadır. Tehdit makamında ileri sürdüğü düşünceler ise haddizatında varit değildir. Meclis son günlerde Ahmet İzzet Paşa ve saray hakkında pek ziyade galeyana gelmiştir. Hariciye Vekaleti Vekilini bütün hakikatleri teşrihe mecbur edecek şiddetli istizahta bulunmuştur. Maatteessüf namuslu bildiğimiz bu zevatın dahi hüsnüniyetten tecerrüt eylediklerini kabul etmek icap ediyor. Şifrelerin birçok yerleri tamamen halledilmemiş olduğundan emin bir vasıta bulunduğu mektubun aynı veya bir suretini göndermek muvafık olur. Mahmut Sadık Bey'in gelmesine lüzum yoktur. Beş gündür İsmet Paşa ile beraber Garp Cephesi kitalarını teftiş etmekteyiz. Muhabbetle gözlerinizden öperiz. Kardeşim. Başkumandan Mustafa Kemal" Sadi Borak, Atatürk'ün Özel Mektupları, 4. Baskı, Kaynak Yay., İstanbul, 1998, s. 252.

⁷⁶ Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 418-419.

⁷⁷ Ahmet İzzet Paşa, a.g.e., s. 161-162, 164.

nedenlere dayandığı ve bir kızgınlık anından ya da alınganlıktan kaynaklandığı da söylenebilir.

İstanbul Hükümeti'nin bu yöndeki kararını Fransız Komiseri Pellé'den öğrendiğini söyleyen Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'in aktardığına göre, Tevfik Paşa'ya neden böyle bir şey yaptıklarını sorduğunda önce Fransa ve İngiltere komiserlerinin isteğinin bu yönde olduğunu söylemiş, ancak cevabı yeterli bulmayan Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'in ısrarı karşısında “*Bir zaruret vardır*” diyerek konuyu kapatmak istemiştir.⁷⁸ Gerçekte İstanbul Hükümeti'nin, Avrupa'ya ayrı bir heyet göndermesinin Fransa'yla doğrudan bir ilgisinin olmadığını, Fransız Sefarethanesi'nin, bu konuda verdiği bilgiye dayalı olarak söylemek mümkünse de⁷⁹ aynı şeyi İngiltere için söylemek pek mümkün görünmemektedir. Çünkü G. Jaeschke, H. Bayur ve B. Şimşir'in İngiliz belgelerine dayalı olarak yaptıkları çalışmalarda bu durum sergilenmiştir. Dolayısıyla İstanbul'un Avrupa'ya ayrı bir heyet göndermesi, İngiltere'den gelen çağrı sonucunda gerçekleşmiştir demek mümkündür. Amacı Padişah ve İstanbul Hükümeti'yle birlikte hareket ederek, Ankara Hükümeti'ne, Misak-ı Milli'ye uymayan bir barış antlaşmasını kabul ettirmek olan İngiltere'nin bu çağrısı gizli tutulmuştur. Çünkü İstanbul Hükümeti, “*mevcudu muhafaza etmek*” ve “*onur ve prestij kazanmak*” için Sevr Antlaşması'nın biraz yumuşatılmış bir şeklini imzalamak konusunda hevesliydi.⁸⁰

İstanbul'un bu davranışı Ankara'da büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepkiyi, Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'in, İcra Vekilleri kararıyla Ahmet İzzet Paşa'ya gönderdiği mektuptan anlamak mümkündür. Mektupta, Ahmet İzzet Paşa'ya bu davranışının yanlışlığı hatırlatılarak, kendisi düşman karşısında oluşturulmuş olan ülkedeki bütünlüğü bozmakla suçlanmıştır.⁸¹

⁷⁸ Tengirşek, *a.g.e.*, s. 243.

⁷⁹ TİTE Arşivi K: 61 G: 170 B: 170-1001. (Ek-3)

⁸⁰ Yalçın, *a.g.m.*, s. 27-28.

⁸¹ Mektup şu şekildedir: “*Türkiye Büyük Millet Meclisine ve onun millet ve memleketin hayat ve istiklâlini kurtarmak için takip ettiği mukaddes davaya müddeiyatı zâhiriyeinize bakarak sadık bulunduğunuz zannıyla zatı âlinizi ve rüfekanızı memleket ve millete karşı medyun bulunduğunuz vazaiî hamiyeti ifaya davet ettim. Maatteessüf beyanatınız ve binnetice münfehim olan manayı hakikî ve saray mülâkatının tarzı tertibi ve bilhassa bizim Avrupa'da bulunacağımız zamanda sizin de Avrupa ricalini ziyaret için seyahate kalkışmanız bu suretle hasımlarımıza Büyük Millet Meclisince istenilen şeraitten sulh yapabilir bir heyetin mevcut olduğu ümidini vererek âmal ve metalibi milliyemizin tahakkukunu tehir etmekten ve içinde İstanbul halkı da dâhil olduğu halde bütün efradı milletin izhar ettiği vahdetin sırf sizin tarafınızdan ihlâl edildiğini göstermekten başka bir şeye yaramayacak olan hareketiniz zannı mevcudun butlânını isbat etmiştir. Ben elyevm makamı muallâyı Hilafeti işgal eden zat ancak onun ciddî ve samimî talebi vukunda lâzımülittiba hakaiki izah zımında görüşmeye mezun olduğumu söylemişim. Zatı âlinizin rüfekanızla beraber beni müracaatçı vaziyetinde*

Ayrıca Yusuf Kemal Bey (Tengirşek), Tevfik ve İzzet Paşaları yurt sevgisinden yoksun olmakla suçlamış, Yeni Gün gazetesi de bu kişileri hain olarak nitelendirmiş ve Ahmet İzzet Paşa hakkında şunları yazmıştır: “*Son davranışı ile... kendini o kadar kirletmiştir ki, Hindistan'ın tüm lavantaları bile onu temizleyemez.*”⁸²

TBMM Heyeti 9 Mart 1922'de Paris'ten, Londra'ya geçtiğinde, bu sırada Ahmet İzzet Paşa da Lord Curzon'la görüşmek için Londra'da bulunuyordu ve İstanbul Hükümeti temsilcisi Reşit Paşa, Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'i kaldığı otelde ziyaret ederek İngiltere'nin İstanbul elçiliğinde görevli baştercüman Ryan'ın yönlendirmesiyle, Ahmet İzzet Paşa'nın Lord Curzon'la yapacağı görüşmeyi, Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'le birlikte yapmak istediğini iletmiştir. Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) bu teklife resmi olarak Ankara'ya danışmadan herhangi bir yanıt veremeyeceğini, ancak bunun için de yeterli zamanın olmadığını söylemiştir. Buna karşın kişisel olarak verdiği yanıtta, Ahmet İzzet Paşa'yı bu davranışından dolayı ağır bir şekilde eleştirmiştir.⁸³ İstanbul Hükümeti ve Padişahın bu süreçte başka girişimleri de olmuş, İngilizlerle özel görüşmeler yapmış, mütareke ve barış önerilerinde bulunmuşlardır. Padişah, Tevfik Paşa aracılığıyla 25 Mart'ta, Hükümet üyelerinden de gizli olarak Rumbold'a bir öneri sunmuş⁸⁴ ve Boğazların özerkliğinin bütün uluslar yararına korunabilmesi işini İngiltere'ye vermiştir. Bu korumanın yapılabilmesi için gereken toprak şeridi de bu devlete verilmiştir ve Türk jandarması da onun buyruğunda bulunabilecektir. Buna göre Edirne içinde olarak Doğu Trakya'nın Türkiye'de kalmasına bir engel kalmayacaktır. Bu anlaşma Hindistan ve benzeri yerlerde İngiltere'nin Hilâfete düşman olduğu propagandasını da

göstermiş olduğunuzu bilâhare anladım. Bu tarzı hareketiniz zaten gayri meşru olan vaziyetinizle müterafiktir. Mahzâ bu mülâkat Padişahın efkârı ve niyeti hakikiyesine kesbi ittîlâ etmiş olmak itibarıyla pek faydasız olmamıştır. Pek bariz anlaşıldı ki milletin hakiki mümessili olan ve mukadderatı memleket şer'an ve hukukan yegâne vazuuilyed bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisini tanımaktan iba ile bir kuvvei maneviyenin kesri hülyasında temdihatta bulunmakla berdevam imişler. Binaenaleyh her türlü temasınızın ve bilcümle ef'al ve harekâtınızın menfaii âliyeyi millet ve memlekete münafi ve muzir olduğunu Büyük Millet Meclisi Hükümetine arz ettim.” Tengirşek, a.g.e., s. 244-245.

⁸² Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s. 221.

⁸³ Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'in cevabı şöyledir: “...*Husûsî cevabım: A. Paşa İstanbul Hariciye Nazırı ile Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Hariciye Vekili birleşecek başka yer bulamadılar da İngiliz Hariciye Nazırı Nezaretini mi buldular?*” Tengirşek, a.g.e., s.247-248.

⁸⁴ İngiltere Yüksek Komiseri Rumbold'un 26 Mart 1922'de, Lord Curzon'a çektiği gizli bir telgrafta, Vahdettin'in, Edirne ve İstanbul'un geri verilmesi karşılığında Boğazlardaki statü tespitini tamamen İngiltere'ye bırakabileceği bildirilmiştir. Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, C. 4, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1984, s. 228-230.

etkisiz bırakacaktır. Ayrıca 6 Nisan'da Rumbold Vahdettin ile görüşmüş ve bu görüşmeden üç gün sonra Vahdettin İngiliz Yüksek Komiserliği'ne güvendiği bir kimseyi gönderip Yunanlılar tarafından boşaltılacak toprakların Ankara'ya değil İstanbul hükümeti'ne devredilmesini istemiştir. 7 Ağustos'ta Padişah Rumbold'la yeniden görüşmüş ve Ankara'dakileri İttihatçılıkla ve Bolşeviklikle suçladıktan sonra kendisinin barışa kavuşmak için özveride bulunmaya hazır olduğunu söylemiştir. Tüm bunların dışında, İstanbul Hükümeti de İtilaf Devletleri'nin mütareke ve barış önerilerine 8 Nisan'da yanıt vermiş ve Anadolu'dan çekilecek Yunan birliklerinin Trakya'ya getirilmemelerini istemiştir.⁸⁵

Ali Fethi Bey (Okyar)'in Avrupa Seyahati

Ankara Hükümeti Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) aracılığıyla yürüttüğü barış girişimlerinden tam bir sonuç alamamasına karşın, son bir defa daha İtilaf Devletleri'yle görüşmeye karar vererek, Dışişleri Bakanı Fethi Bey (Okyar)'i Avrupa'ya göndermiştir.⁸⁶ Gerçekte Fethi Bey (Okyar)'in Avrupa'ya gönderilmesi, Yunanlılara karşı yapılması planlanan taarruz hazırlıklarının gizlenmesi amacını taşıyordu. Kan dökülmeden ve fazla zaman geçmeden bir barışın yapılmasını isteyen, ancak bunun olmasının o sıra olanak dışı olduğuna inanan Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruza Ağustos başında karar vermiş ve bunun anlaşılmaması için de çaba göstermiştir. Fethi Bey (Okyar)'in görevi de Türkiye'nin barış istediği yolunda kanaat oluşturup, bunu basın yoluyla duyurmak ve böylelikle yakında taarruza geçileceğinin anlaşılmasını engellemektir.⁸⁷ Ali Fethi Bey (Okyar)'in aktardığına göre, bu konuda Mustafa Kemal Paşa kendisine şunları söylemiştir:

“Taarruza karar verdim. Hazırlıkları tam gizlilik içinde yürüteceğim. Asıl endişem, düşmanların kuşkullanması... Yusuf Kemal Bey, Paris'te resmî temaslar yaparken, senden, Londra'da, İngilizler'e sulhü bugünkü şartlarla aradığımız yolunda kanaat verecek temaslar yapmanı, nihayet Eylül ayının ortalarına kadar zaman kazanmanı istiyorum. İcap ederse Paris'e, Roma'ya geçecek, Londra'nın kuşkulanmamasını temin edeceksin. Gayem şu: Millî Misak esasları üzerinde bir sulhün, bugünkü şartlar içinde mümkün olup olmadığını memlekete ve cihana ispat etmek... Bu mümkün olabilse, kan dökmeden ve zaman kaybetmeden gayemize erişmiş oluruz. Fakat

⁸⁵ Bayur, *XX. Yüzyılda...*, s.264-266, 276; Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s. 229.

⁸⁶ Tansel, *a.g.e.*, s. 157.

⁸⁷ Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 1997, s. 27; Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Tarih Yay., b.y.y., b.t.y., s. 300.

karşımızdakilerin bizi oyaladıklarını, yorup bıktırmak istediklerini, imkânlarımız mahdut olduğundan yeise kapılıp mümkün mertebe Sevr'e yakın şartlarla sulh masasına oturtmaya zorlamak peşinde olduklarını biliyorsun. Ama bunu sadece bizlerin bilmesi kâfi gelmiyor. Hasretini çektiğimiz sulh ve huzur ancak Yunan Ordusu'nun mahvolmasıyla mümkün... Eylül ayının ortasına kadar, bilhassa bir İngiliz müdahalesinden emin olmam şart... Bunu temin edebilecek misin?"⁸⁸

Fethi Bey (Okyar), 18 Temmuz'da Marsilya'ya gitmiştir. 23 Temmuz'da Raymond Poincaré ile görüşmüş ve aynı gün gazetecilere verdiği demeçte, *"Bütün halk tabakalarında tek bir zihniyet vardır: Düşman ana vatandan çıkarılacak. Muzaffer olacağız. Fakat... kan dökmek için her türlü müzakeratı siyasyeden çekinmeyeceğiz. Paris ve Roma Hükümetlerine müzaheretlerinden dolayı borçluyuz. Mazereti şahsiyeye binaen mezuniyetle geldim. Fakat seyahatimden istifade ederek bulunduğum şehirlerde metalibi milliyemizi kabul ettirmek için ricali siyasiye ile görüşmekten içtinap etmeyeceğim."* diyerek Türkiye'nin haklı olduğuna inandığı davasını anlatmaktan çekinmeyeceğini, sorunlarını güç yoluyla çözebilecek durumda olmasına karşın, barıştan yana olduğunu belirtmiştir.⁸⁹

Bu arada Fethi Bey henüz Londra'ya geçmeden, barışı sağlamak için, Mustafa Kemal Paşa'yla görüşülmesi gerektiğini savunan ve bu konuda kendisine karşı çıkıldığından dolayı İngiliz yönetiminin başını ağrıtmış olan İngiliz Generali Townshend, 25 Temmuz 1922'de resmi olmayan görüşmeler yapmak üzere Ankara'ya gelmiş, bu gezi Anadolu'da memnuniyet yaratmıştır. Bu olayın gerçekleşmesinde Ankara Hükümeti'nin Paris'teki temsilcisi Dr. Nihat Reşat'ın, 24 Mayıs'ta Londra'da Avam Kamarası üyeleriyle yaptığı görüşmenin de etkisi vardır.⁹⁰ Konya'da Mustafa Kemal Paşa'yla görüşen Townshend, eğer İngilizler Anadolu'nun boşaltılması konusunda Yunanlıları ikna edemezlerse, Mustafa Kemal Paşa'nın Hindistan, Afganistan, Irak, Filistin, Mısır gibi İslam ülkelerinde bir cihad başlatacağı izlenimiyle İngiltere'ye dönmüş ve dönerken İkdam gazetesine verdiği demeçte şunları söylemiştir: *"Sulhu kolaylaştırmak için geldim. Büyük ümitlerle dönüyorum."*⁹¹

Fethi Bey (Okyar), 3 Ağustos'ta Londra'ya geçmiş ve burada Times gazetesine verdiği demeçte, seyahatinin resmi olmadığını, özellikle

⁸⁸ Okyar, *a.g.e.*, s. 300-301.

⁸⁹ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev.: Cemal Köprülü, 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991, s. 232.

⁹⁰ Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, s. 233.

⁹¹ Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s.186-187; Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s. 228-229.

Çanakkale ve Trakya için tekliflerle geldiğini belirtmiş ve şunları söylemiştir: “...Ümit ederim ki, Türkiye ile Büyük Britanya arasında yeni bir uzlaşma iyi bir anlaşma siyaseti husule gelebilecektir. İngiltere'nin bize karşı iyi niyetinin büyük değerini takdir etmekteyiz. Fakat ne yazık ki, şu anda Britanya halkının büyük bir çoğunluğu İstiklal Mücadelemizin manâsından haberdar bulunmamaktadır. Sévres (Sulh Muahedesi)nin manâsı (bizim için) kölelik demektir... Edirne meselesi prensip hususunda başlıca müşkili teşkil etmektedir. Bu şehir Yunanlılara bırakıldı (Mart 1922)... Türk halkı İngiliz halkına düşman değildir, fakat, ne yazık ki, Britanya bu halka düşmanlık göstermektedir. Tehcir meselesinde de tartışmaya hazırım. Allah'ın huzurunda olduğu kadar, herkesin ve kimin huzurunda olursa olsun...”⁹² Daha sonra İngiliz yetkililerle görüşme talebi geri çevrildiğinden dolayı, Savoy Otel'de İngiliz gazetecilerini ve Londra'daki yabancı basın temsilcilerini çağırarak bir basın toplantısı düzenlemiştir. Toplantıda, Türkiye'nin barış istemesindeki nedenleri anlatmış, İngilizlerin Türkiye politikasını eleştirmiş ve İngiltere'den cevap beklediğini söylemiştir. Böylece bir taraftan barış için istekli bulunduğu mesajları verirken diğer yandan da hem İtilaf Devletleri'nden hem de Yunanistan'dan taarruz hazırlıklarını gizlemeye çalışmıştır. Nitekim Fethi Bey (Okyar) amacını gerçekleştirme konusunda başarılı olmuş, İngiliz gazeteleri ile bazı Avrupa gazetelerinde Türkiye'nin barış çağrısı yayımlanmaya başlanmıştır. Konu İngiliz Avam Kamarası'na da taşınmış, muhalefet, Hükümetten bu tutumunun nedenlerini sormuştur. Bu gelişmeler üzerine olsa gerek, 25 Ağustos'ta İngiliz Dışişlerinden Fethi Bey (Okyar)'e, Curzon'un hazırlığının ancak Eylül ayında biteceği ve kendisini o zaman kabul edebileceği söylenmiştir. Bu durum Ankara'nın planına da uygundur. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey (Okyar)'den İngilizleri Eylül ayının ortasına kadar oyalamasını istemiştir.⁹³

Ali Fethi Bey (Okyar), Ankara'ya gönderdiği bir telgrafta, Lloyd George ve Lord Curzon'un, Türkleri yıpratır ve onlara feci bir barışı kabul ettirir umuduyla, o sıralardaki durumunu sürdürerek Türkiye'yi yıkmak amacını güttüklerini; durumun ancak Yunan ordusunun kesin yenilgiye uğratılmasıyla Türkiye'nin lehine düzelebileceğini; Yunanistan'ın ekonomik olarak sıkıntıda, siyasi olarak karışıklık içinde olduğu, ordusunun da moralinin çökmüş bulunduğunu ve Türkiye'nin bundan yararlanması gerektiğini belirterek, silaha sarılmaktan başka çare olmadığını söylemiştir.⁹⁴ Nitekim 28 Ağustos'ta İngiliz basınında Büyük Taarruz'un başarısına

⁹² Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle...*, s. 232.

⁹³ Okyar- Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 27-28; Okyar, *a.g.e.*, s. 308 vd.

⁹⁴ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s. 264.

yönelik olarak haberler çıkmaya başlayınca, Lord Curzon'dan, Fethi Bey (Okyar)'i beklediği haberi gelmiş ve Curzon bir mütareke teklif etmiştir.⁹⁵ Bundan sonraki süreçte ise Yunanlılara karşı başarılı bir taarruz yapılmış ve Anadolu Yunan işgalinden kurtarılarak, ülkede Mudanya Mütarekesi'nin ve Lozan Barış Konferansı'nın koşulları hazırlanmıştır.

Fethi Bey (Okyar)'in Batı'da yürüttüğü bu diplomatik çabaların boşa gittiği söylenemez. Mustafa Kemal Paşa'nın planı işlemez ve Yunanlılara karşı yapılması düşünülen taarruzun, saklanması konusunda başarılı olduğu gibi, Ankara lehine bir kamuoyu da oluşturmuştur. O günlerde izlenen siyasetin de etkisiyle olsa gerek, ne Batı kamuoyunda ne de Batılı diplomatlar ve devlet adamlarında, Türklerin kesin sonuçlu bir taarruz yapabileceklerine yönelik olarak tam bir kanaat oluşmamıştır.⁹⁶ Örneğin Fransa Başbakanı ve Dışişleri Bakanı'na, Ankara'daki Fransız temsilcisi General Mougin aracılığıyla, Yunanlılara karşı bir saldırıya geçmemiz konusundaki düşünceleri sorulduğunda “*Afyonkarahisarı alıp orada on beş gün tutunabilirseniz bu, barış görüşmeleri sırasında sizden yana bir koz sayılır*” derken,⁹⁷ Fransa'da 10 Ağustos ile 27 Ağustos tarihleri arasında yayımlanan gazetelerde de “*ne Yunanlılar ne Türkler kendi imkânları ile bir sonuca varabilirler*”, “*Yunan ordusu, bizzat kendisi de yıpranan Türkten başka bir hasım önünde elindeki mevzileri çok zor tutar*”, “*Mizaç itibarıyla ağır Anadolu köylüsü anı taarruz harekâtına pek elverişli değildir; fakat şu anda 'yerini korumak'tan başka bir şey söz konusu mu?’*” diye yazmaktadır. Bu satırların yazıldığı sıralarda ise taarruz hazırlıkları bitmiş, hatta başlamıştır.⁹⁸ Ayrıca L. C. Kenworthy, İngiltere Avam Kamarası'nda 4 Ağustos 1922'de İngiliz Hükümeti'ni eleştiren ve Türkiye'yi destekleyen bir konuşma yapmıştır.⁹⁹

TBMM'nin Batı'da yürüttüğü bu diplomatik çalışmalar, her ne kadar barışı kesin sonuçlu bir savaş olmadan getirememişse de, Yunanlıların yalnız bırakılması konusunda büyük bir başarı sağlanmış ve Büyük Taarruz sırasında, hiçbir devlet, Yunanistan'a yardım etmek konusunda bir çaba göstermemiştir.¹⁰⁰

Tüm bu bilgilerin ışığında burada ayrıca tartışılması gereken bir diğer konuda İngilizlerin, gerçekten TBMM'yle, Sevr dışında bir başka barış anlaşması yapmak isteyip, istemedikleridir. Öncelikle Şimşir'in İngiliz

⁹⁵ Okyar- Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 28.

⁹⁶ Akyüz, *a.g.e.*, s. 290.

⁹⁷ Bayur, *XX. Yüzyılda...*, s. 278-279.

⁹⁸ Akyüz, *a.g.e.*, s. 290; Bayur, *XX. Yüzyılda...*, s. 262.

⁹⁹ Baytok, *a.g.e.*, s. 160-163.

¹⁰⁰ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı...*, s. 240.

arşivlerinden elde ettiği belgelere dayalı olarak verdiği bilgilere bakmak gerekir. Buna göre, İngilizler kendi istedikleri koşullarda bir barış yapılması amacıyla, Ankara'yı zorlamak ve baskı altında tutmak için Türkiye'nin Sovyetlerle arasını açmak, Mustafa Kemal Paşa'yı yalnız bırakmak ya da iktidardan düşürmek gibi çeşitli yöntemlere başvurmayı denemiş ya da denemek istemişlerdir.¹⁰¹ Ayrıca Şimşir, İngilizlerin Ankara Hükümeti'ni oyalamak ve Anadolu'daki çıkmaz durumu sürdürmek istediklerini de söylemiştir.¹⁰² Konu bu açıdan değerlendirildiğinde; İngilizlerin Yusuf Kemal Bey (Tengirşek)'e oldukça mesafeli yaklaşımları, Paris'teki Konferans'ta kararlaştırdıkları mütareke koşullarını Ankara'ya bildirdikten sonra cevabını dahi bekleden, hemen barış koşullarını ilettikten, Ankara'nın karşı tekliflerini ise nerdeyse hiç tartışmadan, hakaret içeren ve kışkırtıcı bir üslupla reddetmeleri, Fethi Bey (Okyar)'le görüşmekten kaçınarak, o günün koşullarında kendisini uzunca denebilecek bir süre oyalamaları ve Ağustos ayının başlarındaki görüşme talebine Eylül ayına randevu vermeleri Şimşir'in dediklerini doğrular nitelikte davranışlar olup; bunlardan hareketle İngiltere'nin, Ankara'ya önerilen barış koşullarının TBMM tarafından kabul edilmesinden endişe duydukları düşünülebilir. Bu iddiayı destekleyen bir başka bilgiye, TİTE arşivinde bulunan bir belgede rastlanmıştır. Öncelikle belgenin 01.04.1922 olan tarihinin, İtilaf Devletleri'nin 22 Mart'ta mütareke, 26 Mart'ta ise barış koşullarını Ankara'ya bildirdiği ve Ankara'nın da 5 Nisan'da cevap verdiği tarihlerle uyumlu olduğunu belirtmek gerekir. Bir istihbarat bilgisine dayanan belgede, İngilizlerin, Ankara'ya yapılan teklifin kabul edilmemesinden ümitli oldukları, Ankara'nın nasıl olsa bu antlaşma önerisini kabul etmeyeceği ve böylelikle Ankara'yı barışı engelleyen taraf olarak gösterebilecekleri, ayrıca Peyam-ı Sabah gazetesinde barış lehine yazılan yazılardan huzursuz olurken, aleyhte yapılan yorumlardan ise memnun oldukları ve Fransa'nın da İngilizlerle aynı düşüncede olduğu yazılmıştır.¹⁰³ Dolayısıyla, bu bilgiler göz önüne alınarak İngilizlerin Ankara'ya barış önerisinde bulunurken, aslında bir uzlaşma çabası içinde olmadıkları, hala Sevr'den tam olarak vazgeçemedikleri, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı bir komplo yapabileceklerine yönelik inançlarını devam ettirdikleri ve hatta az da olsa Yunanlıların Anadolu'da bir başarı kazabileceklerine olan inançlarını sürdürdükleri ileri sürülebilir.

¹⁰¹ Şimşir, *Sakarya'dan...*, s.250-251.

¹⁰² *aynı eser*, s.274.

¹⁰³ TİTE Arşivi K: 51 G: 18 B: 18-1001. (Ek-4)

Sonuç

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin savaştan yenik çıkması bir kırılma noktası olmuş; bu olay Türk tarihi bakımından yeni oluşumların başlangıcını teşkil etmiştir. Savaş sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi Osmanlı Devleti'nin sonu anlamına gelirken, yeni bir Türk devletinin de başlangıç noktası olmuştur. Bir başka deyişle bir taraftan işgale uğrayan devletin işgalden kurtarılması için çaba gösterilirken diğer yandan da yeni bir Türk devletinin temelleri atılmıştır. Bu süreçte, yapılan silahlı ve diplomatik mücadelenin dönüm noktalarından birisi Sakarya Muharebesi olup, burada kazanılan başarı, milli egemenlik temeline dayalı Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasını sağlamıştır.

İşgale uğrayan yurdunu kurtarmak için silahlı bir mücadele yapmaktan çekinmeyen TBMM, bu mücadelesi sırasında diplomasi yolunu da her zaman açık tutmuş, bir taraftan savaş alanında elde ettiği başarıları diplomatik bir zafere dönüştürmenin yollarını ararken, diğer yandan da savaştan barışçı bir yolla sorunlara çözüm arayışı içine girmiştir. Sakarya Muharebesi ile Büyük Taarruz arasında geçen sürede de benzer bir tutumla hareket etmiş ve hem Misak-ı Millî temelinde bir barış antlaşması yapmak, hem de kesin sonuç alınacak bir savaşın hazırlıklarını tamamlamak amacıyla olağanüstü bir çaba göstermiştir. Her ne kadar savaşı sona erdirecek genel bir anlaşma yapamamış olsa da bazı devletlerle ikili görüşmeler, bazılarıyla da ikili antlaşmalar yapmıştır. Bu girişimler sonunda, Türk Milli Mücadelesi dünya kamuoyu gündemine taşınmış, özellikle İngiltere'de hükümete, Anadolu'da Türklere yönelik olarak izlediği politika konusunda ağır eleştiriler yapılmaya başlanmış, Türkiye lehinde bir hava oluşmuş ve Yunanistan'ın siyaseten yalnız bırakılması sağlanmıştır.

Dışarıda yürütülen bu çalışmaların iç siyaset üzerinde de etkileri olmuş, TBMM'de bulunan muhalif milletvekilleri olayları yakın takibe almışlar ve bu konuda hükümeti sıkıştırmışlardır. Ayrıca TBMM'yle, İstanbul Hükümeti ve Padişahın da rol aldığı bu olaylar her iki tarafın ilişkilerinin biraz daha yıpranmasına neden olmuş, Vahdettin TBMM'yle işbirliğine yanaşmayarak hem saltanat kurumunun hem de kendi saltanatının yıpranması ve sonunun gelmesi konusunda bir adım daha atmıştır.

Kaynaklar

- Ahmet İzzet Paşa; *Feryadım*, C. II, Yayına Haz.: Süheyl İzzet Furgaç-Yüksel Kanar, Nehir Yay., İstanbul, 1993.
- Akşin, Aptülahat; *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri Ve Diplomasisi*, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991.
- Akşin, Sina; *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2007.
- Akyüz, Yahya; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922*, 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1988.
- Aralov, S.İ.; *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, 2. Baskı, Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1985.
- Baytok, Taner; *İngiliz Belgeleriyle Sevr'den Lozan'a*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007.
- Bayur, Hikmet; *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1973.
- Bayur, Hikmet; "TBMM Hükümeti Umur-ı Hariciye Vekili Yusuf Kemal Tengirşek'in 1922 Mart'ında Yaptığı Avrupa Gezisi İle İlgili Anılar I", *Belleten*, C.XL, Sayı: 157-160, TTK Basımevi, Ankara, 1976.
- Bayur, Hikmet; *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri*, 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1989.
- Belen, Fahri; *Türk Kurtuluş Savaşı*, 2. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1983.
- Bıyıklıoğlu, Tefik; *Trakya'da Millî Mücadele*, C.I, 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1987.
- Borak, Sadi; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, 4. Baskı, Kaynak Yay., İstanbul, 1998.
- Danişment, İsmail Hami; *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.IV, İstanbul, 1955.
- Gökay, Bülent; *Bolşevizm İle Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)*, Çev.: Sermet Yalçın, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1998.
- Hüsrev Gerede'nin Anıları*, Hazırlayan: Sami Önal, 3. baskı, Literatür Yay., İstanbul, 2002.

- Jaeschke, Gotthard; *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev.: Cemal Köprülü, 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991.
- Jaeschke, Gotthard; *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1989.
- Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi
- K: 49 G: 183 B: 183–1001
- K: 51 G: 163 B: 163–1001.
- K: 51 G: 18 B: 18–1001.
- K: 61 G: 170 B: 170–1001.
- Kemal, Gazi M.; *Nutuk Söylev*, C. II, 4. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1999.
- Kürkçüoğlu, Ömer; *Türk-İngiliz İlişkileri (1919–1926)*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1978.
- Mango, Andrew; *Atatürk*, 3. Baskı, Türkçesi: Fusun Doruker, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2004.
- Okyar, Osman – Seyitdanlıoğlu, Mehmet; *Fethi Okyar'ın Anıları*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 1997.
- Okyar, Fethi; *Üç Devirde Bir Adam*, Tercüman Tarih Yay., b.y.y., b.t.y.
- Özalp, Kâzım; *Millî Mücadele 1919-1922*, C.I, 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1985.
- Selek, Sabahattin; *Millî Mücadele*, C.II, 2. Baskı, Örgün Yay., İstanbul, 1982.
- Sonyel, Salâhi R.; “Son Osmanlı Padişahı Vahidettin ve İngilizler”, *Belleten*, C.XXXIX, Sa.: 153-156, TTK Basımevi, Ankara, 1975.
- Sonyel, Salahi R.; *İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri 1821–1923*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2011.
- Sonyel, Salâhi R.; *Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politika*, C. II, 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991.

- Şimşir, Bilâl N.; *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919–1938)*, C. 4, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1984.
- Şimşir, Bilâl; *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921–1922*, Bilgi Yay., Ankara, 1989.
- T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Devre: I, CİLT: 18, İçtima Senesi: 3, Üçüncü İçtima, 6.3.1338 Pazartesi.
- T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 18, İçtima Senesi: 3, Dördüncü içtima, 7.3.1338 Salı.
- T. B.M. M. Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 16, İçtima Senesi: 2, Yüz Elli Dördüncü İçtima, 4.2.1338 Cumartesi.
- T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi: III, 6 Mart 1338 (1922).
- Tansel, Selahattin; *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. IV, MEB Yay., İstanbul, 1991.
- Tengirşek, Yusuf Kemal; *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1981.
- Türk Dış Politikası*, Editör: Oral Sander, C. I, İletişim Yay., İstanbul, 2001.
- Yalçın, E. Semih; “Mustafa Kemal Paşa'nın Yusuf Kemal Heyeti Vasıtasıyla Batılı Devletler Nezdinde Yaptığı Barış Teşebbüsü 7 Şubat-3 Nisan 1922”, *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl 21, Sa.: 40, Şubat 1996.
- Yavuz, Bige; *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1994.

) "

اولی تا حدود ایله مناسبات و مذاکرات معلوم ادلاره انطون تیاسینی
 ایوم یه اتنا بولده برونویر . مؤوضه اولرجه و بریدی معلومه
 نظر انطونه " تیاسینی . یه کئین عمومی بیل قبول انجه لیقف
 ادرنه زایل اولرغی کده ترالیانک اعاده نه و نغزالرله المزد
 فاله نه سئله منکفده برودوم . بوقلم ده فرانسه " سر
 آنقه معاهده بیله تو طره ناغلا تیز بعه نقطه برده خالی دکل
 اوتقاسا ز شل یه قده حواله ایدوم " دیمه همد اولرجه اتالیان
 فاجیه نا طری " کانه - " اتحاب ایلمه . سنجی کانه - "
 بایده فرانسه نامه و لیلی ایله کونویر . ادرنجه کانه - "
 هلم کون فرانسه دکرک انطونه ایضی ادره قیتره کانه -
 انطونه ایضا عمومی سئله لهنه دوزنیکه کانه - ایضی

دیگر طرفنده برابلملرک آتونه انا اولمیده نا: حوره هالگری قالدیفنده یونانه
 بوزغون اتمالیده " لویید رورر " هلموتس کونویر یقی و بناه علیه
 بوسیله لویید روررک آتونه برلمه ادرنجه مجبوریتنده لویید یقی نامه
 ایوریه
 لویونه ازیره لری سه عرب لیلی و داپلر " آله ایالیانیه برتر عرب
 لیلی همت . نولده برخلیه اتمالیله علاقه کی ادرنی بولسور .

TİTE Arşivi K: 51 G: 163 B: 163-1001

الاعراض

۱ - برآوردن با انگشت؛ انگشت، انگشت، اما لسانه خود را بزرگ و بزرگی نگارده
 اما بزرگ بود قطعات طرفه اشک ایله خلی میروند.
 بیونطریه فرشته و ایلا لایله صورت قطعده - دایم کرد. خرتلر که معهود
 و صورت تغیرلریم قد - حدودده عیقللرینی سوچه ایله قطری و ایلا لایله کرده کتک
 دایم لرله بر حرکت ایله کلام طهر مدخفه ده بولنه جعفرینی کلام معهود

[موقوفه -]

۲ - انگشت لرینطریه - دایم کرد ده بونک نه درجه قد - عیب و یا صورت یا اولینی
 بلطوح کلام و لرین
 انگشت لرین بونک کافان اما سوخته سه افونه اعضا ایله کرد
 بود و عیقللر عیقلر ایلا طولیده چه لرینو غایینه کوننده عیقلرود. برونه

بویوه حرکت ایله کلمه
 [انگشت لرین وقت هوایک نبرد و قلیفی الینی حوره کلام فونلرله اعضایی
 ادویسی بویوه یا غیر ایتم کرد - باؤ علیه عیقلر لر بونک و یا به حرکت ایتمه عیقلرود]

کذا انظر في انما هو في نسخة لا قطعاً منه بزيادة ص بوردی ، ب سوری
 بلونی بگورده استاجول عینه لمیرکده دربر . بویولون همدوره سوره
 اسطکله اوزره می و بافود بدلی موقع مقصد بدمی طیرکده می معلوم و کده .
 ۲ - فراتر فرادرم کونیه ... کتله بگورده برآی ، سترمانی
 بر مقصد مکنده تکله و لویون کونیه بشلرد .
 ۳ - بویولدر همدوره سما یا ماکوره عربیه و در لفظ تعلیمه در سوره
 انجمله دربر .
 ۵ - فعل های اتی بیلوریده معاً قنده اول کله ووردگی بر
 نقطه : « کتله بیک کیم زبانه عن ایملک بگوریده بویولدر جملری
 فقط تا ایوان سایه طول اسطر استاجول کوره بویولدر جملری و حتی
 ایوان ایله بر کله ادریم بیلیم عودت ایله کنی » بویولدر .
 ۶ - بیلوری عبارتمه صفا نه اشرده ص بوردی بیا ردی بویولدر .
 قطعاً بویولدره ثقه بدلات بوقده . لفظ بویولدر بویولدره بویولدره
 همدوره سوره ایملک اصناف اول کیدی استخارته موجود .

TİTE Arşivi Kutu: 49 G: 183 B: 183-1001

۲۸ / ۲ / ۴۴

۱۶۶

وقت ضایعانی غنایان استخوانی و آن محافل شوق آورده
 و آن کذب روایت در دره انجمنه حوالی بود اینده نصیب
 اصل و اصل اولی و در آن وقت غنایان اورا سیر لکی علاقه دار و کلمه
 موی الا لوی به سیاحت در توبه اینده لایحه - خانه حذره نشانی
 آورده عده از بیرون

۲۸ / ۲ / ۴۴

غنایان سیاحتی و توبه با آنانی حقه استخوانی و عاقله تری
 در لایحه عده / سیاحتی عاقله و در آن ایام حاد بود اینده
 اما اولی احوال ایام به تائید است. و آن ایام در اول تری
 ماضی توبه و غنایان سیاحتی و سیاحتی عاقله
 پوشیده نشود و اینده لایحه در ایام حاد بود اینده

TİTE Arşivi K: 61 G: 170 B: 170-1001

۶۸،۴۶۶	۱۷۴	کونیه قشدر
		درویشی ایشدر

شماره

بوردہ کے تہذیباً و مختلف انگلیزوں آفرینندہ قلمبرومہ صورتہ انسان معلومہ کورہ انگلیزوں بوردہ و قلمبروں
تعلیماتک آفرہ مرفوزہ قبول ایلمک صند مید و درکر .
روسہ تفرراً انگلیز ہمد تہذہ یک ناقص اولاد تعلیمات ہماحدہ یہ بلہ آنجہ فرترک اہم اوزرنہ لہما
قبول تہذہ و ماضی لکسہ تورجلو تہذہ رایدیک آکا کورہ مسولتہ کنڈیرنہ تہذہ یوز فرترک
مسعیسہ ہوتہ کسور . " امیدہ تہذہ تہذہ فرترک ملی تہذہ لہ تہذہ عملیہ تہذہ یازی یازی
رہا تہذہ یوزنہ نشا ایسویسہ انگلیز و یازم صہجہ " ک عملیہ تہذہ یازم تہذہ قند قاری کی ملی تہذہ
عملیہ تہذہ یازم تہذہ مضمون اولو تہذہ مہ بوہرک ہونہ دوزی اولو تہذہ بر نہ تہذہ عملیہ تہذہ و تہذہ
تہذہ قبول ایلمک اوکا کورہ قر وری تہذہ .

۶۸،۴۶۶	۱۰۰	کونیه قشدر
		درویشی ایشدر

شماره

فرترک انسان اوزرنہ ہر دیکر تہذہ انار و لوجہ قبول ایلمک تہذہ انگلیزک امیہ و تہذہ مختلف
زوت اہنہ یازم ایسویسہ . صہجہ عملیہ تہذہ تہذہ تہذہ انگلیزک مضمون و تہذہ

TİTE Arşivi K: 51 G: 18 B: 18-1001

BÜYÜK TAARRUZ'DA SÜVARİLER VE İZMİR'E YÜRÜYÜŞ

*Kemal ARI**

Sayın başkan, çok değerli konuklar!

Bu güzel günde, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda çok önemli olaylara tanıklık etmiş Haymana'da, çok değerli araştırmacılarımızla bir arada olmak, gerçekten gurur verici... Bu gururu yaşarken; İzmir'den bütün dostlarıma selam ve sevgi dilekleri getirmiş bulunuyorum...

Bu sempozyumda, bana ayrılan konu, süvarilerin İzmir'e yürüyüşü ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın çok az bilinen önemli bir figürü, Buhara'dan gelen kılıcın dramatik öyküsünü sizlerle paylaşmak... Bu kılıç etrafında dönen olayları ele alarak, bir yandan da nasıl bir tarih talanı yapılmakta olduğuna ilgileri çekmek...

Önce bir durum saptaması yapalım:

Ne yazık ki bu saptamayı yaparken İzmir için, belki de garip karşılanacak bir gerçeğin de altını çizmek gerekecek.

15 Mayıs ile 9 Eylül tarihlerinin, öncelikli olarak İzmir; ardından Türk Ulusu ve nihayet insanlık için önemli bir anlamı olduğunu burada bulunan bütün değerli araştırmacılar takdir ederler. Bir kere bu tarihlerden ilki, Türkler için hem büyük acıların yaşandığı hem de büyük umutların doğduğu bir anlamla bütünleşmiştir. O gün, yani 15 Mayıs 1919 günü İzmir kanlı bir biçimde işgal edilmiştir. Bu işgal sırasında, Mondros Bırakışması'nın haksızca uygulanmasından öte, binlerce günahsız insanın katledilişini ne yazık ki insanlık, yüzü kızarmadan işlemiş; bu cinayetlere ne yazık ki uygar dünya engel olmadığı gibi, o günü hazırlayarak bir anlamda katkıda da bulunmuştur. Ancak o tarih, aynı zamanda umutların da dirildiği bir tarihtir; çünkü ulus, bu acı günde Türklüğün bir kan çanağı içinde nasıl yumak olup debelendiğini görünce, bir direniş istencini de içinde geliştirmiştir. Sonuçta

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü.
(kemalari@deu.edu.tr)

ulus, Mustafa Kemal Atatürk'ün çevresinde bütünleşmiş; ulusal örgütlenmesini tamamlamış; sömürgeci dünyaya ve onun yerli işbirlikçilerine ve uzantılarına karşı savaşa yönelmeyi, kurtuluş yolu olarak görmüştür. Bu ulusal uyanışı yok etmek için, sömürgeci güçlerin, ne türlü kanlı planları uygulamaya koyduklarını burada tek tek ele almanın ne yazık ki olanağı bulunmuyor. Ancak, ulus dört bir yandan sarılmış; batıda Yunan, güneyde İtalyan ve Fransız işgalleri, doğuda Ermeni komitecilerinin akıl almaz kısımları, Kuzey'de Pontus çetelerinin katliamları; bundan da öte İngiltere öncülüğünde İtilaf devletlerinin imha politikaları; derken, Sultan ve Halife'nin, bu politikalara kucak açarak Türklüğün imhasına göz yummak durumunda kalışı... Bütün bu sayılan şeyler, verilen savaşın ne denli yoğun, kanlı, geniş ve önemli boyutları olduğunu ortaya koymaktadır. Derken, güney illerindeki direniş; ilerleyen Yunan işgal ordularına karşı Birinci ve İkinci İnönü Savaşları; ardından Eskişehir-Kütahya direnişi ve geri çekiliş; sonra kanlı Sakarya Savaşı...

1921 Ağustos ayında, üstün Yunan ordusu karşısında önce geri çekilmek zorunda kalan; ardından da olağanüstü bir direniş ve karşı saldırı gücüyle düşmanı geri çekilmek zorunda bırakan, 21 gün 22 gece süren kanlı muharebelerin sonunda Anadolu bozkırını kaplayan ufuklardan gür ışıklarıyla utku güneşi doğduğunda, o zamana değin büyük bir karamsarlık ve kaygı içinde kıvranan Anadolu yaylalarına bu utku ile birlikte birden büyük bir sevinç dalgası egemen olmuştu. Her yanda şenlikler yapılıyor; ulus başarılı olacağına yönelik inancını diriltmiş olarak, elde ettiği bu utkuya daha derin bir istençle sarılıyordu. Öyle ya! Başarısız denilen şey başarılı; Yunan ordusu geri çekilmek zorunda bırakılmış; yitiyoruz, gittik, yok olduk diye düşünülürken; işte Durak Bey'in Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı o ünlü konuşmadan güç alan ulus; geri çekilmek için değil, ölmek için yemin etmiş, şimdi yeniden dirilişine tanıklık etmenin sevincini yaşamıştı...

İşte bu günlerin en önemli sonuçlarından biri de; Türkiye'nin dışında, dost halklar arasında, Türklerin başarılı olacağına dönük olan inançtır. O zamana dek Ankara'ya yanaşma konusunda çekinceleri olan ve bu konuya kuşkulu yaklaşan halklar, Türklerin bu büyük utkusunu gördükten sonra, dayanışma dileklerini dile getirmeye başlamışlardır. Ankara ile ilişkiye geçmek, temsilcilikler açmak; bu yeni evrede Türk Ulusu'na büyük bir tinsel güç aşılama amacıyla dayanışma eğilimi içine girmişlerdir.

Bu halklardan biri de Buhara'dır. Buhara o tarihlerde, Sovyetler Birliği içinde bulunan bir Türk Cumhuriyeti'dir. Sovyetler daha bu aşamada, Buhara'yı ortadan kaldıracak sinsi uygulamalarını ortaya koymamışlardı. Bir diğer önemli konu; o tarihlerde biliyorsunuz Enver Paşa Sovyetler

Birliği'ndedir. Tam da o günlerde Buhara'ya gelmiştir. Buhara halkı da Sakarya Savaşı'nda Türklerin direnişini büyük bir sevinçle karşılamıştır. Şimdi onlar; başarılı olmuş kardeş halka, yani Türkiye'ye destek vermek, diplomatik ilişkiye geçmek; dostluğun, dayanışmanın simgesi olacak bir armağan yollamak isteği içindedir. Bu nedenle; Enver Paşa'nın da ön ayak olmasıyla, Buhara hazinesinden üç değerli kılıç, bir Kur'an ve astragan kalpaklar ve halılarla birlikte; Türkiye'ye bir kurul göndermek; bu dayanışma istenlerini göstermek çabasına girmişlerdir. Bunun için bir kurul oluşturulur. Bu kurul, 1921 yılı sonlarında yola çıkar. Karadeniz, gemilerle aşılır ve soğuk bir kiş günü, İnebolu rıhtımından, Anadolu topraklarına çıkarlar. Burada, kendisini karşılayanlar arasında İnebolu Kaymakamı ve Kastamonu İstiklal Mahkemesi Başkanlığı yapan Mustafa Necati de vardır. O dönemde henüz genç yaşlarında olan, ancak sonradan Türkiye'nin önemli tarihçilerinden birisi olarak yetişen Enver Behnan Bey (Şapolyo) bu kurula rehberlik eder. Uzun ve zorlu bir kara yolculuğundan sonra, Ankara'ya ulaşılır. Ankara'da, Gazi Mustafa Kemal Paşa bu kurulu kabul eder. Bu görüşmede Gazi Paşa'ya  kılıçla birlikte Kur'an ve astragan kalpaklar takdim edilir. Kılılardan biri, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine, ikincisi Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'ya armağan edilmiştir. nc Kılıç ise, o zamanlar neredeyse Türklerin yeni Kızıl Elması olan ve işgal altındaki İzmir'e girecek "fatihe" verilmek üzere, Mustafa Kemal Paşa'ya teslim edilmiştir. Ardından Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi'nde bu ziyaretten söz eder. "Dost" ve "Karındaş" Buhara halkının bu kadirşinaslığından ne büyük ölçüde mutlu olduğunu belirttikten sonra; "Bu muazzez seyfi" yani kutsal kılıcı, İzmir'e ilk girecek "fatihe" vermekle "şerefyab" olacağını, yani onurlara boğulacağını bütün ulusa duyurmuş olur...

Evet, her şey açıktır aslında...

Buhara'dan gelen kılıçlardan biri, yani "nc Kılıç", İzmir'e ilk girecek "Fatih"e vaat edilmiştir. Kılıcı almaya hak kazanacak olan kişi, o dönemin söyleminde, yazılıp çizilen belgelerinde "İzmir Fatihi" olarak nitelenmiştir. Şimdi, İzmir kapkaranlık dumanların ötesinde, tutsaklıktan çırpınan bir yurt küresi olduğuna göre; sürekli ona zlem, onu ele geçirme ve tutsaklıktan kurtarma duygu ve istenci kutsandığına ve yceltildiğine göre, İzmir Fatihi olacak kişinin, tarih önünde ne denli önemsendiği, kutsandığı da ortaya çıkıyor. Bu konu, o dönemde yalnızca işte bu tür söylemlerde, hamaset kokan sözlerde sınırlı kalmamıştır. nce Kur'an; düzenlenen bir törenle, Türkiye Büyük Millet Meclisi kitaplığına konulmuştur. Ardından bir törenle, Hacı Bayram Camii'ne teslim edilmiştir. Atatürk, kendisinin aldığı kılıcı, İlgin Manevraları sırasında, Süvari Kolordu

Komutanı Fahrettin Altay Paşa'ya vermiştir. İsmet Paşa'nın aldığı kılıç, onda kalmıştır. Ancak, Üçüncü Kılıç'ın sahibi kim olacak, bu kılıcı almaya kim hak kazanacaktır?

Durum budur.

Şimdi düşünelim: Türk Ordusu'nda görev yapan bir subaysınız. Büyük olasılıkla, yakın tarihin kanlı cephelerinde savaştınız. Belki yaralandınız, ölümden döndünüz. Aileniz uzakta. Ve yüreğiniz de kutsal bir dava uğrunda, İzmir diye çırpınıyor. Burada hemen, Mahmut Esat Bozkurt'un bir anısı aklıma geliyor. Sakarya Savaşı sırasında askere cesaret vermek için, bir taş parçası üzerinde onlara tarihteki büyük kahramanlıklarından söz etmek ister. Taş parçasının üzerine çıkar; ancak bakar ki karşısındaki askerin üstü başı perişan. Ayakları çıplak. Gözyaşlarına boğulur ve söylevini veremez. Bu tür psikolojilerin çokça yaşandığı böyle bir zaman diliminde, ordunun onurlu bir subayı olarak, yurt uğruna ölmeye yemin etmişsiniz ve bir buyruk alıyorsunuz cephe komutanlığından. Deniyor ki; Buhara'dan gelen çok değerli bir kılıç, İzmir'e ilk giren Fatih'e verilecek... ve o Fatih, bu kılıcı, doğrudan Mustafa Kemal Paşa'dan alacak... Mustafa Kemal Paşa kim? Tarihin, hem de yaşadığınız zaman dilimindeki en büyük yurtseveri... Büyük bir tarihsel önder... Bu duygular altında, böyle bir kılıç, bir subayın düşlerini süslemez mi?

Evet; işte Batı Cephesi Komutanlığı bu buyruğu yayınladığında, ordu içinde sanki bir müsabaka başlamıştır. Üçüncü Kılıç kimin olacak? Ve bu tarihsel onuru, kim üzerine alıp, çocuklarına ve derken torunlarına aktaracak? Değerli konuklar; Fahrettin Altay, anılarında yazıyor... İzmir'e ilk giren kişi olmak düşü; bütün Türk subaylarının dünyalarını kaplamıştır. Hatta Fahrettin Paşa, bu düşüncelerle şehit olan Türk subaylarının varlığından söz ediyor...

Bir başka ödül daha var. Ondandır da bir cümleyle söz edelim: Musevi bir Osmanlı yurttaşı olan Misbah Efendi adında biri; 500 lira para ödülü koyuyor, İzmir'e ilk girecek kişi için ve artık, orduda, subaylar arasında sanki bir müsabaka başlamıştır.

Tabiki Büyük Taarruz...

Kan revan içinde, bütün Anadolu bozkırlarında gürleyen toprak; orduların cephelerde ilerleyişi, yığınla yaşanmış cephe olayları; kanlı boğuşmalar... ve derken, 30 Ağustos günü Türk süngülerinin ve topraklarının düşmanın ana gövdesini yok edişi. Sonra nefes nefes Akdeniz'e doğru bir kopuş... Köpük köpük nefesleriyle atların İzmir'e doğru akışı... Gece demeden, gündüz demeden; toprak toprak içinde süvarilerin Batı'ya doğru

sürekli ilerleyişi... Temel amaç belli: Kaçan düşmanı, yerleşim yerlerini yakıp yıkmadan imha etmek ve Anadolu’da büyük bir katliam gerçekleştirmelerinin önüne geçmek... Bu nedenle, olağanüstü bir yarış başlamıştır. Tek tek Anadolu kentleri, istilacı orduların ellerinden kurtarılır. Kimisi yakılıp yıkılmıştır; toz duman ve ateş yığınları arasından; diri kalmayı başarabilmiş siviller, bütün acılara, ölümlere, her türlü zillete karşı, bağımsız bir yurt edinmenin coşkusunu yaşamaktadırlar. Uşak, Salihli, Kula, Nazilli, bir bir kurtarılır. Derken, 8 Eylül günü Manisa yangın yığınları arasında Türk süvarilerinin eline geçer. 8 Eylül’ü 9 Eylül’e bağlayan gece, sabahın ilk ışıklarıyla birlikte, Türk süvarileri İzmir’den Ege Denizi’nin mavi sularını görmüşlerdir. Ve derken; bir müfreze oluşturulur. Adına “Pişdar” yani “Öncü” denilen bu müfrezenin görevi, ordunun en önünde, İzmir’e doğru ilerlemektir. Ve bu müfrezenin komutanlığına da, Balkan Savaşlarından beri pek çok savaşa katılmış olan, süvari komutanı Yüzbaşı Şerafettin verilir... Maçkalı bir Anne ile Kırımlı bir babanın oğlu olan Yüzbaşı Şerafettin, müfrezesinin başında en önde, arkadaşlarıyla birlikte göğsünü siper ederek, İzmir’e doğru ilerleyecek ve Hükümet Konağı’nı ele geçirecektir. Bu öncü kuvvet, dörtnala Sabuncubeli sırtlarından inip, Bornova Hükümet konağını ele geçirirler. Üzerlerine çevrilen sinsi silahlara verebildikleri kadar karşılık verirler; ancak hedefleri Konak Meydanı ve Hükümet konağıdır. Sonra Bornova’yı İzmir’e bağlayan şose yoldan ilerlemeye başlarlar. Halkapınar’a gelince, bir pusuya düşen Yüzbaşı Şerafettin’in birliği, burada tam dört şehit verir. Pusu kuranlara karşılık verilir, ancak kaçmışlardır. Yüzbaşı Şerafettin’in atı yaralandığı için, şehit olan askerlerinden birinin atına biner ve birliğinin başında, kılıç çektirerek, Punto üzerine yıldırım hızıyla yönelirler. Bir direniş hattını kılıç darbeleriyle yarıp, bir solukta Punto İskelesinin önüne gelmişlerdir. Her taraf, çözülüp kaçmaya teşebbüs eden sivil Rumların denk yığınlarıyla, insan kalabalığıyla doludur ve derken; süvariler, nefes nefese bir yarışın sonunda, 9 Eylül 1922 gününün sabahında, İzmir Rıhtımı’na ulaşırlar. Artık, İzmir körfezinin mavi suları önlerinde uzanmaktadır. Ayrıca büyük bir gururu da yüreklerinde taşırlar: Onlar, Mustafa Kemal Paşa’nın “Ordular İlk Hedefiniz Akdenizdir, İleri!” emrinin öncüleridirler¹.

İzmir’e ilk giren süvari müfrezesi komutanı Yüzbaşı Şerafettin’e bağlı süvarilerin rıhtımdan geçişi sırasında, parke taşlarına çarpan nal sesleri, Akdeniz’in dalgalarına karışarak bir zafer marşı havasında kulaklarda çınlamaya başlamıştı. Süvarilerin bu muhteşem yürüyüşü karşısında, pek çok

¹ Bildiri metninin bir kısmı için bkz. Kemal Arı, Pasaport’ta Patlayan Bomba: Yüzbaşı Şerafettin Kanlar İçinde (9 Eylül 1922), İzmir Tarih ve Toplum, Sayı 6 (Ekim, 2009), s. 26-30.

insan balkonlarından süvarilerin başlarına doğru çiçekler atıyorlardı. Süvarileri alkışlayanlar yalnız Kordon'a çıkabilmiş tek tük Türkler değildi; içlerinde Rumların, Ermenilerin hatta kaçkın Yunan askerlerinin bulunduğu bir kalabalık sevinç gösterisinde bulunuyorlardı. Bu şaşılacak bir şeydi; çok değil tam üç buçuk yıl önce, Yunan askerlerinin rıhtıma çıkışını alkışlayanlar, bu kez de kalpaklı Türk süvarilerini alkışlıyorlardı. Süvariler ise o an bütün dünyanın gözünün kendi üzerlerinde olduğunu biliyorlardı. En çok merak edilen şey, Türk süvarilerinin ne yapacaklarıydı. Öyle ya! 15 Mayıs 1919 günü yaşanan kan seli üzerine, şimdi zafer coşkusuyla İzmir'e giren Türkler, tutup da o günün intikamını almak gibi bir tavır içine girerler miydi? Ancak, süvariler sanki tembihlenmişlerdi. İçlerinden hiç birisi en küçük bir taşkınlık yapmıyor; hiç bir olumsuz durum görülüyordu ve sanki süvariler, küçük bir olumsuzluğun büyük bir abartı ile derhal batı kamuoyuna aktarılacağını, büyük bir gürültü ve karalama kampanyasının başlatılacağını, giderek yeni intikam çılgınlıklarıyla diplomasi yollarının tıkanacağını biliyor gibiydiler. Kaygılar, ne olacağına ilişkin meraklar, bu duygularla gözlerini süvarilerin üzerine çevirenlerin endişeleri elbette vardı. Ancak, görülen o ki; soğukkanlılık ve olgunluk, bütünüyle bu yürüyüş sırasında varlığını hissettiriyordu. Pek çok zorluk, sırf bu olgularla birlikte ortadan kaldırılıbiliyordu. Artık, kaygıların yerini coşku da almaya başlamıştı. Düzenli yürüyüş içinde atlarının üzerinde geçen, gölgeleri körfezin mavi sularında oynayan süvarilerde bu coşku ve gururu görmemek olanaklı değildi. Bu o yürüyüşü yapan askerlerde değişik duygular uyandırıyor; belki de o zamana değin verdikleri savaşımın sonuna vardıklarını, bu muhteşem sonucun öncüleri olduklarını düşünerek, büyük bir gurur içinde bulunuyorlardı. Hançereleri düğümlenerek, gözleri yaşarak, oluktan boşalmış gür bir su gibi Kordonboyu'nca ilerleyen kahraman bir ordunun öncü müfrezesi, en önde Yüzbaşı Şerafettin, peşi sıra gelen kahraman süvarileriyle, Pasaport üzerine doğru ilerliyorlardı. Hedef, Hükümet Konağı'ydı...

Nedeni ne? Niçin Hükümet Konağı?

Çünkü bir kentin erk merkezi, hükümet konaklarıdır da ondan... Bir kentte, egemenlik erkini, hükümet konakları temsil eder. Bir savaşta, bir kentin hükümet konağına girer ve oraya bayrak çekerseniz; bu o kenti ele geçirdiğiniz anlamına gelir. Nitekim 15 Mayıs günü, kenti işgal eden Yunan askerleri, kentin en yüksek Hıristiyan dini otoritesi olan Metropolit Hirisostomosu da yanlarına alarak, Yunan bayrağını hükümet konağının balkonuna asmışlar; yanı başına kendi müttefikleri olan öteki ülkelerin bayraklarını da koymuşlardı. Hatta ABD'nin kendi yanlarında olduğunu da göstermek için, bu bayraklar arasında ABD bayrağı da vardı. Şimdi, o

konağın balkonunda göndere çekilmiş olarak bir Yunan bayrağı dalgalanıyordu. Yunan Kralı Konstantin, İzmir'e geldiğinde Türk bayrağını çiğneyerek, yürümüş ve geçmişti. Bunlar hala kulaklarda, belleklerdeydi. Şimdi, o çiğnenen bayrağı, yeniden ele geçirdikleri, sonradan Atatürk'ün "Kırk asırlık Türk yurdu" dediği İzmir'in mavi gökyüzünde dalgalandığını görmek istiyorlardı. O anı yaşamak için, ölümlerle cenkleşerek, gece gündüz, sıcak soğuk demeden; derin vadilerden, sarp kayalıklardan, üzerlerine çevrilmiş namlulara aldırış etmeden, kendilerini yutacak karanlıklara doğru yıldırım hızıyla akıp gelmişlerdi. Ölüm, yanı başlarında en yakın arkadaşları olmuş; ölümün yanında açlık, hastalık; gecenin ayazı, uykusuzluk, yorgunluk eşlik etmişti. Gecenin karanlığında atlarını dörtlüye koştururlarken, karanlıkların içinde yitip giden süvarilerin özleminde, İzmir Kordonboyu'na ulaşmak, Kordon'da Nal Sesleri'yle adeta uçup, Hükümet konağına ulaşmak ve o bayrağı gönderden indirip, yerine Türk Bayrağını çekmek vardı. Daha yarım saat kadar önce, Halkapınar'daki un fabrikasının önünde uğradıkları baskında dört arkadaşları kendilerine yönelen namlulardan çıkan kurşunların hedefi olmuştu. Dört arkadaşları gözlerinin önünde ölümün soğukluğunu tenlerinde hissederek, yüzlerinin İzmir'e dönük olduğunu görünce, müthiş bir etkiye kapılmışlardı. Sanki onlara, bir an önce İzmir'e girmelerini vasiyet ediyor gibiydiler. Ölüm, onlar için şehit olmak demekti. Şehit olmak, inançlarına göre, ulaşılacak en yüce makamıydı. Bunun bilincinde olarak, nefes alıp vermekten, burunları, ağızları köpük kaplamış atlarını dizginleriyle zapt etmeye çalışıyorlardı. Bu yürüyüşünde, kara tarafında hınca hınç toplanmış insan kalabalığı onları alkışlarken; denizden de körfezi hınçça hınç dolduran müttefiklere ait gemiler ve sandallarda bulunanlar gözlerini onlara çevirmişlerdi. Merakla ve ilgiyle, Türk süvarilerinin kordonun üzerinden geçişlerini izliyorlardı. Müttefiklere ait gemiler, Türk süvarilerini selamlamak üzere sirenler çalıyor, güvertelere dolmuş yabancı askerler, atlarının üzerinde bütün heybetleriyle yürüyüşlerini gerçekleştiren Türk süvarilerini selamlıyor ve alkışlıyordu. Kimi gemilerden, üzerlerine çevrili dürbünler, bu yürüyüşü izliyor; gemilerde durmaksızın çalışan telsizler, bu muhteşem yürüyüşü, başka merkezlere iletiyorlardı. Böylece Pasaport'a gelindi. Pasaport'ta, bir manga İngiliz deniz askeri selama durmuş, Türk süvarilerini karşılıyordu². O Pasaport meydanında; tam da güvenliği sağlayan ünlü Karakol önünde yaşanan akıl almaz Yunan kıyımı; bu yürüyüşü izleyen pek çok meraklı gözün; çok değil, üç buçuk yıl kadar önce gördükleri unutamadıkları sahnelerdi. Şimdi sanki gizli bir el gelmiş; o kötü görüntülerin üzerini bir

² Fahrettin Altay, *İstiklal Harbinde Süvari Kolordumuz*, İnsel yay., ş.y., 1949, s.66.

çarpıda silmiş; işte yerine bu zafer coşkusu; gururu ve yiğitliği koyuvermişti.

Değerli Konuklar;

Bu olayların en yakın tanıklarından biri Türk Süvari Kolordusu Komutanı, Fahrettin (Altay) Paşa'dır... Bu yurtsever kumandan, sonradan "*İstiklal Harbinde Süvari Kolordumuz*" adlı bir yapıt yazarak, anılarını kaleme almıştır. Bu muhteşem eserinde Fahrettin Paşa, Türk süvarilerinin bu yürüyüşünü, son derece hoş cümlelerle anlatır. Ona göre bu yürüyüş, Türk asaletinin en parlak bir örneğiydi³. Bu gün, yani 9 Eylül 1922 günü, Türklerin Akgün'üydü. Ünlü bir tablonun da sonradan adı olan bu sözcük, dönemin söyleminde yaygın biçimde kullanılmıştır. Dönemin ünlü ressamlarından Hüseyin Avni Lifij, bu adları sonradan iki değerli tablosuna vermiştir. O gün, bu kahraman süvariler, kendilerini izleyen on binlerce Mehmetçikle, Türklerin Karagünü'nü Akgün'e çevirmişlerdi. Bu yürüyüş, işte bu Akgün'ü yaratan büyük yürüyüş, ulaşmaya çalıştığı menzile bir ok gibi yönelen süvarilerce gerçekleştiriliyordu. Dolayısıyla, bu yürüyüşü izleyenlerin bakışlarında, yürüyüşü gerçekleştiren tunç çehreli süvarilere imrenen ışıltılar görülüyordu. Binlerce düşman askeri, onlarla birlikte sivil Hıristiyan ve Rum çetelerle dolu olan İzmir, adım adım Türklerin denetimine giriyordu. Özellikle yabancılar ve Levantenler; yine son dakikaya dek Türk Ordusu'nun büyük zaferine inanmak istemeyenler, gözlerinin önünde hiçbir ulusun kolay kolay gösteremeyeceği tam bir özgüven ile yürüyen bu süvarileri o denli mükemmel bir zindelik içinde görüyorlar, gözlerine inanamıyorlardı⁴. Yüzbaşı Şerafettin, sonradan anlattığına göre; Türk süvarilerinin bu yürüyüşündeki olgunluğu, mutlaka ve mutlaka ve her neye mal olursa olsun kesinlikle İzmir'e "*ilk olarak*" girmeye karar vermiş olmalarına bağlıyordu. Bu hem kendileri hem de ulusları için önemliydi. Gerçekte güçleri azdı; kentin içinde ve dışında olan düşman güçlerinin oranı ise kıyaslanamayacak ölçüde çoktu. Ancak düşmanın manevi gücünün olmadığını da gözleriyle görmüşlerdi. Sırf düşmanın gelip bedenlerine ve ruhlarına yansıyan dehşet duygularını artırmak için Türk süvarileri kılıçlarını çekmişlerdi. Önlerine düşman askeri çıktığında, bütün dehşetengiz ses tonlarıyla "*At silahı!*" diye uyarıyorlardı. Onları böylesine celallenmiş, gür sesiyle haykırarak gören Yunan askerleri sanki hipnotize olmuş, bütün direnç yeteneklerini yitirmiş ve bu emre tabi olmuş gibi derhal donup kalıyorlar ve istenilen şeyi yapıyorlardı⁵. Sanki o an, her şeyi baştan

³ A.g.e., s. 66.

⁴ Akgün, *İzmir'in Kurtuluşu*, Jandarma Matbaası, ş.y. 1925, s. 19.

⁵ *Vakit*, 23 Eylül 1338.

kabullenmiş gibi bir halleri vardı. Dünya başka, âlem bir başkaydı; oyun bozulmuş, ezilenler ölmediklerini göstermişler; kendi güçleriyle adım adım gerçekte kendilerinin olan haklarını kimseye, hiçbir güce boyun eğmeden geri alıyorlardı. Türk süvarilerinden kimileri hemen atlarından bir çırpıda iniyor, yere atılan silahları kucaklayıp denize atıyorlar; ardından atlarına yeniden sıçrayıp, arkadaşlarına yetişiyorlardı. Bir mitolojik trajedi sanki İzmir’de Kordonboyu’nda, yerli yabancı tanıkların gözleri önünde sahneye konmuş gibiydi. Yunanlılar gerçekte, yalnızca maddi güç olarak değil, ruhen de teslim olmuş, yenilgiyi içselleştirmiş, kanıksamış ve bunun gereğini yapıyor gibiydiler... Silahlarını hiçbir direnç göstermeden teslim eden Yunan askerleri bir avuç Türk süvarisine cesaretlerini toplayıp ateş edemiyorlardı. Yine Şerafettin Bey’e göre bu sahne; binlerce Yunanlı, Rum, Ermeni arasından duraksamaksızın dörtlüğe yıldırım gibi geçip giden Türk asker ve subaylarının o dakikadaki cesaret ve kahramanlıkları betimlenemeyecek ölçüde yüksek bir tablo biçimini alıyordu⁶.

Bu güne ilişkin not tutan, İzmir’in tanınmış kişilerinden Naci Gündem, *Kordon’da Nal Sesleri’yle* oynayan zafer ruhunu şöyle anlatıyordu: “... *Fakat vatan ve istiklal uğruna yola düşenlerin gözlerini ne yıldırabilir ki? Değil onlar, altlarındaki hayvanlar bile yaptıklarını ve nereye hizmet ettiklerini mükemmelen biliyorlar. Şahlanan da şahlandıran da farksız... Kamçı, dayak bunlar esasen hissizlere mahsus... Pek az sonra yeleleri dimdik, ağızlarında köpük, Kordon’u nal seslerine boğarak yıldırım gibi geçiyorlar... Vaktiyle bu yerde tanık sıfatıyla bulunanlar... şimdi de aynı yerde nelere şahit oluyorlar. Tam üç buçuk sene evvel bu faciayı hazırlayıp sahneye koyanlar, son perdenin bu şekilde kapanışını gördükleri zaman, gayriihtiyarî kahramanlarını alkışladılar*”⁷.

İzmir’de Türk askerlerinin Kordon’dan geçişine yabancılar da tanıklık ediyorlardı. Bunlardan birisi de İngiliz Daily Mail gazetesinin muhabiri Mr. Parreys’di. Kordon’da ilerleyen Türk süvarilerinin yürüyüşüne o da tanıklık etti. Yalnız tanıklık etmedi, gördüklerini gazetesine aktaran notlar da aldı. Onun notlarında; Türk öncü süvarilerinin henüz kente girmeden, Yunan karargâhının bir gün önce, orduyla birlikte Çeşmeye doğru yola çıktığı anlatılıyordu. Parreys, Yunanlıların çekilişi sırasında köyleri yaktıklarını haber almıştı. Bu durum, Türkleri kızdırıp, öfkeliendirdiği halde, O Türk askerinin kente girişinin tam bir düzen içinde olduğunu aktarıyordu. Onca cephede savaştıktan sonra, bu düzen ve zinde yürüyüş tarih boyunca galip

⁶ Şerafettin Bey’in hatıralarından: *30 Ağustos Hatıraları*, Cumhuriyet yay., İstanbul, 2000, s. 105.

⁷ Naci Gündem, *Günler Boyunca: Hatıralar*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, s. 39.

gelen orduların gurur ve gücünü gösteren bir yöndü. O'na göre, bu düzenli yürüyüşte, Mustafa Kemal Paşa'nın bu yolda verdiği emirlerin etkisi vardı⁸.

Limanda müttefiklere ait donanmada görev yapan yabancı asker ve subaylar da bu yürüyüşü gözlemliyor; düzen ve olgunluğuna tanıklık ediyorlardı. Üç İngiliz, iki Fransız zırhlısı ile iki Fransız, iki Amerikan torpidosu ve bir İtalyan kruvazöründen oluşan Müttefik donanması tarafından, Türk süvarilerinin yürüyüşü bütün ayrıntılarıyla izleniyordu⁹. Limandaki bu gemilerden bütün bakışlar ve dürbünler, Kordon'da ilerleyen bu özverili müfrezeeye yöneltilmişti. Pencerelerin aralıklarından gözetleyenler de İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği 15 Mayıs 1919 tarihli günü anımsıyorlar ve üç buçuk yıl sonra iki ordunun (bu caddede sergi) olgunluğunu, düzenini ve niteliğini kıyaslama olanağı buluyorlardı. Yunanlılar o gün, yani 15 Mayıs 1919 günü İzmir Kordonboyu'nu kana boyamışlardı. Pek çok bellek, o kara günü anımsıyor; ayrıntılarını gözlerinin önünde hala canlandırıyor. Karagün'ü alkışlayanlar; Akgün'de Türkler'in de aynı şeyi yapacaklarını ummuşlar, ancak yanılmışlardı. Türk süvarilerinin İzmir kapılarına dayandığı haberleri üzerine kentte olumsuz propagandalar da yapılmış; Türklerin İzmir'i kana bulayacağı biçiminde yalan yanlış sözler ortalıkta dolaştırılmıştı. İzmir'e çıktıkları zaman gölgelerden korkan ve sanki bir takım gölgelere ya da hayaletlere karşı ateş eden Yunan Ordusu'nun Kordon'da yürüyüşü ile Türk Ordusu'nun bu geçişi zihinlerde 'beyhude' yere kıyaslanıyordu¹⁰.

Daily Mail'in muhabiri Parreys, süvarilerin Kordonboyu'nca geçişlerine bakarak, savaşın getirdiği zorlukları, yıkımı ve şiddeti düşünüyordu. Savaş ne olursa olsun, acılar veriyordu. Yaşamak için güçlü olmak gerekliydi. İşte Türk süvarileri şimdi burada bulunuyorlarsa, bu Türk ulusunun birlik ve bütünlük içinde gücünü ortaya koyabilmiş olmasındandı. Bu birlik ruhu ortaya konulamamış olsaydı, zaten dağılmanın eşiğine gelmiş olan Türklerin tarihten silinmesi işten bile değildi. Türlü yokluklara, güçlüklerle ve zorluklara rağmen bütün varlığıyla düşmanın izini sürüp, düşmanla savaşarak; hatta savaşmışlarıyla ve kendi tarafındaki diğer birliklerle yarışarak, uzun bir mesafeyi yürüyüp kat ettikten sonra, işte Türk süvarileri Kordon'daydılar. Zinde duruşlarına karşın, yorgun oldukları gözleniyordu. Onlar yorgundu; ancak savaşmışları ortada bile yoktu. Süvarilerin sakalları büyümüşü; bu doğaldı; çünkü onca zor koşullarda kendileriyle ilgilenecek bir zaman bulamamaları anlaşılır bir şeydi. Yüzleri güneşten yanmış, üstleri

⁸ Şark, 25 Eylül 1922; yine bkz: Zeki Arıkan, *İzmir Basınından Seçmeler, I: 1872-1922*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2001, s. 381-382.

⁹ *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi, Sayı: 122*, Belge:1437.

¹⁰ Akgün, a.g.e., s. 20.

başları toza toprağa bulanmıştı; bu da anlaşılır bir şeydi. Savaş soğuk sıcak dinlemiyor, dağ bayır sürüyordu. Ancak Parreys Türk süvarilerinin iyi donatıldıklarını, düzgün beslendiklerini de görüyor, şaşkınlık duyuyordu. Türkler, yokluklar ortasında böyle bir orduyu nasıl yaratmışlardı? Türk süvarilerinin yürüyüşüne, olgunluğuna, herhangi bir taşkınlığa yönelmeyişlerine ya da yönelecek olanları engelleyip, buna izin vermeyişlerine o hayranlıkla bakıyordu. İlgisini süvarilerin olgunluğu, manevi güçlerinin ve imanlarının yüksekliğini çekiyordu. Bunu Parreys, süvarilerin atları üzerindeki duruşlarında, bedenlerine yansıyan kendine güvenlerinden görmüş, çıkarmıştı. Süvarilerin gözlerinde bu yüce duyguların yansımaları parlıyordu. O bir yandan bunları gözlemliyor, bir yandan gözlemediklerini, tanıklık ettiklerini not alıyordu. Parreys o gün ve o ana ilişkin notlarını şu satırlarla bitirmekteydi: *“Bu askerleri gördüğüm dakikadan sonradır ki, gerçeğin ne olduğu gözlerimin önünde belirmiş ve Türklerin Yunanlıları yenme nedenini anlamıştım”*¹¹.

Bunlar, süvarilerin geçişine ilişkin ilk gözlemlerdi. Türk süvarileri dümdüz uzayan kordon boyunca gurur, coşku ve heyecanla ilerliyorlardı. At nallarından çıkan sesler, denizin dalgalarına ve kendilerini gözlemleyen insanların bağırış çağırışlarına, göklere yükselen uğultularına, alkış seslerine ve haykırışlarına karışıyordu. Coşkunun ve sevincin hemen yanında korku ve telaş vardı ve karşılıklı, iç içe kapı bir komşu gibiydiler. Türkler sevinçli ve coşkulu, Ortodokslar ve firari Yunanlılar ürkek, tedirgin, endişeli ve korku içindeydiler. Atların kişnemeleri, nefesleri, nallarının kaldırım taşlarında yankılanan sesleri ve çıkan kıvılcımlar, onları izleyenlerin alkışlarına, sağa sola koşturanların ayak seslerine ve çılgınlıklarına karışıyor; tuhaf, anlaşılmaz, sanki düşsel bir atmosfere neden oluyordu. Kordonboyu tarihinin en önemli gününü yaşamaktaydı. Tarih sanki oraya, tam da o noktaya düğümlemiş gibiydi. Doğu ile batının, sömürgecilik ile anti-sömürgeci ulusal duruşun karşı karşıya geldiği; hakla yanlışın; adaletle adaletsizliğin, özgürlükle tutsaklığın, güzelle çirkinin kesiştiği, hatta hesaplaştığı, düğümlendiği nokta burası olmuştu. Görünen o ki, hak haksızlığa, özgürlük tutsaklığa üstün geliyor; olması gereken olmaması gerekeni, doğru yanlış, güzel çirkin geldiği yerlere iteliyor, geri çekilmeye zorluyor; hatta atların kenetlenmiş dişleri ve gerilen dizginlerin gölgesinde kötü olan şeyler boğulup gidiyordu. Aydınlik, karanlığı kovalıyordu. Atlı tramvay hattı hemen yürüyüş halindeki müfrezenin yanı başında, rıhtım boyunca uzanıyordu. Süvariler başlarında komutanları Yüzbaşı Şerafettin Bey olduğu halde, hat boyunca uzanan rıhtım üzerinden tırıs kalkmış atlarının üzerlerinde ellerinde kılıçları ilerliyorlardı. Kalabalık ezici bir hal

¹¹ *Tevhid-i Efkâr*, 17 Eylül 1922.

almıştı. Süvarilerin yönü Pasaport İskelesi'ne doğrudu. Bir solukta Konak Meydanı'na çıkmak, Hükümet konağına ve Sarıkışla'ya ulaşmak, Türk bayrağını Hükümet konağında göndere çekerek, kentin teslim alındığını bütün dünyaya duyurmak amacını güdüyorlardı. Geçtikleri yol boyunca ara ara Fransız, Amerikan ve İtalyan deniz müfrezelerine rastlıyorlar¹²; askerce selamlaşmanın dışında başka bir eyleme yönelmiyorlardı. Yabancı müfrezeler ve deniz yüzeyinde kaynaşan gemiler Türk süvarilerini selamlıyorlardı. Gemilerde İzmir'den ayrılmak, adalara ya da Yunanistan'a geçmek isteyen sivil mülteciler, firari askerler; diğer ülkelere ait gemilerin personeli güvertelere dolmuş, bağırsı çağırısı arasında Türk süvarilerinin geçişini izliyor; kimi gemiler siren çalarak selam veriyorlardı. Süvariler bu tablo içinde Pasaport iskelesinin önüne geldiler¹³.

İşte o an; o ana dek bir bayram havası içinde İzmirliilerin gözünde akıp giden süvarilerin yürüyüşü, bir anda kapkaranlık bir sahneyle değişiverdi.

Türk Süvari müfrezesi, başlarında atının üzerinde dimdik Yüzbaşı Şerafettin Bey olduğu halde; Pasaport İskelesi'nin önüne gelmişti. Kalabalık, büyük bir coşkuyla süvarilere eşlik ediyordu. Bir anda, ortalık karıştırdı: Kalabalığın arasından belinde kayışı ve kasaturası, elinde silahı ve bombası olan bir Rum çete üyesi, süvari müfrezesinin karşısına bir anda çıkıyordu. Bir şaşkınlık anında; süvari komutanı Süvari Yüzbaşı Şerafettin, ani bir hareketle atının dizginlerini çete üyesine doğru kırdı ve silahlarını atmasını söyleyerek, uyardı. O ana dek, her karşılaştığı silahlı kişi, bu emre uymuştu. Ancak bu çete üyesi Rum, Şerafettin Bey'in buyruğuna uyararak, elindeki bombayı yere bırakmak bir yana; elini havaya kaldırarak; bombayı Yüzbaşı Şerafettin Bey'in ve müfrezesinin üzerine fırlatmak için vaziyet aldı. Bu Rum çetenin, elindeki bombayı kendi üzerine atacağını anlayan Yüzbaşı Şerafettin, zaten elinde bulunan kılıcını havaya kaldırıp sallayarak, atının dizginlerini gerdi ve silahlı ve bombalı Rum çeteye doğru atının üzerinde bir hamle yaptı. Ön ayaklarını şaha kaldıran atı seri hareketlerle, Yüzbaşı Şerafettin üzerinde, kalabalığın üzerine doğru atılacak gibi hamleler yapıyordu. Buna karşın Rum çete üyesi bir anda elindeki bombayı kendisini uyaran Yüzbaşı Şerafettin'in üzerine fırlattı. Tam o an, atı şaha kalktığı için, bomba Yüzbaşı Şerafettin'e dokunmadan; atın ayaklarının altına doğru yuvarlandı. Ardından da atın ayaklarının altında büyük bir gürültüyle infilak etti. Karın bölgesi parçalanmış zavallı at, kişneyerek kanlar içinde yere yuvarlandı. At yere yıkılırken; Yüzbaşı Şerafettin de atıyla birlikte yere düşerek, yana doğru savruldu. Karın bölgesi parçalanmış at, kanlar içinde

¹² Şerafettin Bey'in hatıralarından: *Otuz Ağustos Hatıraları...*, s. 105.

¹³ *A.g.e.*, s. 105.

yere yuvarlanmış, ortalığı kan gölüne çevirmiş; debelenip dururken, can çekişiyordu. Atının üzerinden kenara savrulan Yüzbaşı Şerafettin de kanlar içindeydi. Son bir hamle ile kendini korumak istemişti; kılıcıyla ileri doğru atılmıştı. Ancak patlayan bomba, kendisini korumasına engel olmuştu. O ana dek, Kordon'da Nal Seslerinin yerini, şimdi haykırışlar, bağırışlar, kargaşa ve koşturmalar almıştı. Sağa sola savrulan kanlar, Pasaport İskelesi'nin bu noktasını kızıla boyamıştı. Yüzbaşı Şerafettin Bey, ölen atının ötesinde, kendini toparlayıp ayağa kalkmıştı; ancak üstü başı kan revan içindeydi.

Az ilerisinde, yakın arkadaşı, 3. Bölük Kumandanı Yüzbaşı Nuri Bey'in atı da yara almıştı. Üzerine sıçrayan şarapnelardan atın göğüs kısmında küçük bir yara vardı; ancak önemsizdi.

O ana dek, süvarilerin yürüyüşünü büyük bir merak ve ilgiyle izleyen kalabalık, bomba sesi ve bu görüntü üzerine bir büyük bir gürültü ve arbede içinde sağa sola kaçıştı. Saldırgan Rum rıhtımda meraklı gözlerle olup biteni bekleyen göçmenler arasına karışarak kalabalık arasında yitip gitti. Diğer süvariler, komutanlarına saldıran saldırganı yakalamak üzere kendilerini toparlayıp ileri atıldılar; ancak yakalamayı başaramadılar¹⁴. Yüzbaşı Şerafettin Bey ise kısa bir an sonra kendisine geldi. Bombanın infilakı üzerine savrulan şarapnellerle; biri boynundan, öteki omzundan olmak üzere iki derin şarapnel yarası almıştı. Vücudunun değişik yerlerinde de küçük yaralar vardı; şarapnel değmiş oyuklardan kanlar sızıyordu. Boynu bir anda kan revan içinde kalmış, üstü başı kana bulanmıştı. O an bile O, "Fakat yaraları kim düşünüyor?" diye aklından geçiriyor¹⁵; "Ölsem ne gam! İzmir'i kurtarmıştık ya!.. İzmir'e girmiştik ya! Bu şerefın öncüleri biz olmuştuk ya!" diye düşünüyordu¹⁶. Elde edilen zaferin yanında, bunlar, yani kendi kişiliği ve bedeniyle ilgili olan olay, onun gözünde çok küçük bir ayrıntı, hatta söz etmeye değmeyecek bir olaydı. İzmir'in kurtuluşu gibi son derece kutsal bir amaç peşinde arkadaşları ile birlikte kılıç sallarken, Yüzbaşı Şerafettin ölmüş, yaralanmış; bunların ne anlamı olabilirdi ki? Zaten, o büyük hedefe yürürken, bu ayrıntı ile yitirecek zamanları, uğraşacak halleri yoktu. Böyle olaylarla ve nedenlerle duraksamak 'muafık-ı maslahat'/(uygun bir iş ve yol) olamazdı¹⁷. Hızla yarası çaput parçalarıyla alınından ve başının arkasından kuşak atılarak bağlandı. Genç yüzbaşı durmadı; derhal başka bir ata bindi ve atını süvarilerinin başında, yüzü ve boynu sarılı, sargılarının

¹⁴ *A.g.e.*, s.105; Fahrettin Altay, *a.g.e.*, s. 66.

¹⁵ *Vakit*, 23 Eylül 1922. *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1924.

¹⁶ *Ulus*, 9 Eylül 1968.

¹⁷ Şerafettin Bey'in hatıralarından: *Otuz Ağustos Hatıraları...*, s. 105.

üzerinde yine ay yıldızlı kalpağı, elinde dizgini ve kılıcıyla atını hızla Hükümet meydanına doğru sürdü¹⁸.

Silah arkadaşları, anılarını yazarlar ya da anlatırlarken, bu anı büyük bir “vak’ar”/ (olgunluk) olarak adlandırdılar. Kendisini arkadan diğer birliklerle izleyen komutanı Miralay Zeki Bey, bu anı defterine not ederken, aynen şunları demişti: “Pasaport civarında atılan bombadan Şerafettin Bey yaralanmışsa da büyük bir sessizlik ve olgunlukla gereken karşılığı vermiş ve yaralı olduğu halde asla duraksayıp zaman yitirmemiştir”¹⁹.

Evet, amaçları bir an önce hedeflerine varmaktı. Bu arbeye sırasında elbette ortalık karışmıştı. Kimi süvariler, komutanlarının yaralandığını görünce, derhal saldırganın peşi sıra atılmışlardı. Ancak, bombayı patlatıp, hedefine ulaştığını düşünen saldırgan, kalabalık arasından sıyrılıp, yok olmuştu. Onu yakalamak için atılan süvariler, yakalayamamışlar ve sonra da yeniden atlarının üzerinde yürüyüş düzenini almışlardı. Ortalık çığlık çığığaydı. Baş döndürücü bir uğultu, sanki yumak olmuştu. Boynundaki yarası alındaki izleri de içine alacak biçimde beyaz bir besle sarılan Yüzbaşı Şerafettin Bey, üzerinin kan içinde olmasına aldırmadı. Ölen atı, rıhtım üzerinde ağzından köpükler saçılarak, kanlar içinde yatıyordu. Derhal kararını verdi: Müfrezenin yedeğinde bulunan atlardan birinin üzerine atlayarak, yeniden müfrezesinin önüne geçti. Boynunu ve alın kısmını kaplayan sargısının üzerine, ay yıldızlı kalpağını geçirdi. Üstü başı kan içindeyken; müfrezesindeki süvarilerine “Kılıç Çek” ve “İleri!” emri verdi. Bu emir üzerine süvariler hep birden kılıçlarını çektiler. Atların dizginleri gerildi. Yürüyüş o ana kadar, tırıs kalkarak gerçekleştirilmişti. Ancak şimdi süvari müfrezesinin atları; gerilen dizginlerin, vurulan kırbaç darbelerinin etkisiyle, İzmir’in Hükümet Konağı’na doğru uzanan sokaklarına doğru doludizgin atıldılar.

Artık İzmir sokakları, kıvılcımlar çakan nalların seslerine kendini teslim etmişti. Türk Süvarileri artık, son hedeflerine doğru akın düzenliyorlardı. Atların nallarından çıkan sesler, serpintiler halinde İzmir sokaklarına yayılıyor; bu seslerin ürpertisi, kentlin üzerine sinmiş korku perdesini kaldırıyor; bir heyecan ve ümit dalgası biçiminde bütün kente yayılıyordu.

Bu bomba ile Türk süvari müfrezesine saldırıyı düzenleyenler neyi amaçlamışlardı? Sanki ilk kurşun olayında bilinen kıskırtma, yeniden yapılmak isteniyor gibiydi. Belki de bu kez yaratılmak istenen bir Hıristiyan

¹⁸ *Cumhuriyet*, 3 Kasım 1951.

¹⁹ Miralay Zeki Bey’in hatıralarından: *a.g.e.*, s. 9; Zeki Bey’in başka bir söyleşişi şurada: *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1924.

kıyımıydı. Bombayı atanlar, Türk süvarilerini bir Hıristiyan kıyımına yönlendirmek için bu eylemi gerçekleştirmiş olabilirlerdi. Ardından, 13 Eylül gününden sonra çıkan Büyük İzmir Yangını'nı sahneye koyanların, Türk Ordusu'nu dünya âleme kıyıcı ve yok edici bir karaktere sahip olarak göstermek için bu kışkırtma olayını yaptıkları düşünülebilirdi. Ancak Yunan ordusunun 15 Mayıs 1919'da düştüğü günahsız Türklere karşı üstlendiği bu kıyıcı rolü, Türk Ordusu'nun uyanık süvarileri oynamayacak ölçüde olgunluk ve uyanıklık içindeydiler²⁰. Ne yaralı pişdar süvari komutanı Yüzbaşı Şerafettin Bey ne de diğer süvariler bu olgunluklarını ve sessizliklerini bozdular²¹. Şerafettin Bey, yaralarına ve çektiği acılara karşın, müfrezesinin başından ayrılmamıştı²². Müfrezesinin başında, Pasaport'tan Konak yönüne dörtünelere giderken, omzundan ve kolundan hala kan boşanıyor; kan sızıntısı yaranın üzerindeki sargıyı kızıla boyuyordu. Ancak o bunlara önem verip durmadı; süvarilerinin önü sıra, Konak yönüne aktı gitti²³.

Artık Hükümet Konağı'nın önüne gelmişlerdi. Yüzbaşı Şerafettin Bey, atının üzerinde, üstü başı kan revan içindeydi. Bir elinde tabancası, ötekinde kılıcı vardı. Süvariler konak meydanına ulaştıklarında, dağlardan inen efeler, bir şenlik havası içinde Türk süvarilerini karşıyorlardı. Bu arada Hükümet Konağı'nın Yunanlılar tarafından terk edildiği; ancak Yunan bayrağının, Hükümet Konağı'nın balkonundaki gönderde hala asılı olduğu görüldü. Kapılar kilitliydi. Yüzbaşı Şerafettin Bey, kapıların kırılması buyruğunu verdi. Konağın, yan kapıları süvariler tarafından kırıldı. Teğmen Ali Rıza ve arkadaşları, Hükümet Konağının kapısını içerden açtılar. Bu arada, bir genç yanında getirdiği bayrağı Yüzbaşı Şerafettin'e uzatmıştı. O, bayrağı göğsüne soktu. Kapının açılması üzerine, atından atlayarak, koşar adımlarla, arkadaşlarıyla birlikte Hükümet Konağı'nın ikinci katına çıktı. Oradan meydana bakan Balkon'a çıktılar ve işte; karşılarında Yunan bayrağı, Türk semalarında dalgalanıyordu. Yüzbaşı Şerafettin ve arkadaşları; yıllarca uğruna savaştıkları İzmir'e girmişler; Akdeniz'e ilk ulaşan öncüler olmuşlardı. Yunan Bayrağı gönderden indirildi. Yüzbaşı Şerafettin Bey, göğsünden çıkardığı bayrağı; arkadaşlarıyla göndere çekmeye hazırlanıyordu. Bayrağa, yaralı göğsünden sızan kanın bulaştığını gördü. Sonradan yazdığı anılarında şunları diyor: "Göğsümden çıkardığım al

²⁰ Bkz. Zeki Arıkan, *Haydar Rüştü Öktem Mütareke ve İşgal Anıları*, TTK yay., Ankara, 1991, çşt. syf.

²¹ Akgün, *a.g.e.*, s. 20.

²² Şerafettin Bey'in ATASE Bşk.lığı'nın Öğ. Yb. Orhan Öcal'a istek üzerine hazırlattığı biyografisinden; *D.E.Ü.A.İ.İ.T.Enst. Arşivi*, Yüzbaşı Şerafettin Dosyası.

²³ *Cumhuriyet*, 3 Kasım 1951; *Şark*, 25 Eylül 1922; ayrıca bkz. Zeki Arıkan, *İzmir Basınından Seçmeler...*,s.381-382.

bayrağa, kanımın bulaştığını gördüm. Kanımın bulaştığı bayrağıma şimdi de gözyaşlarım dökülüyordu. Ölse ne gam... Öpüyorum, öpüyorum ve bayrağımızı göndere çekiyorum...”

Evet, bayrağı göndere arkadaşlarıyla birlikte çeken Yüzbaşı Şerafettin; böylece İzmir’e giren ilk kişi olarak öne çıkmış; bu gerçek, daha sonra cephe karargâhının kararınca da onaylanmıştı. Bu nedenle, bir kaç gün sonra; Buhara’dan gelen Üçüncü Kılıç, kendisine verilerek, onun “İzmir Fatihî” olduğu dönemin literatüründe işlendi ve ilan edildi.

Basında kendisinden söz eden çok sayıda yazı yer aldı. İzmir’e ilk giren kişi olma sıfatıyla, Buhara’dan gelen kılıcı almaya hak kazandığı söylendi. Bunlar bir yana, ben izninizle, daha yeni arşivden ortaya çıkan ve Yüzbaşı Şerafettin Bey’e yazılan bir mektuptan söz etmek istiyorum:

Kurtuluşun hemen sonrasında, 26 Eylül 1922 günü Yüzbaşı Şerafettin Bey’e bir mektup geldi. “Mecid Mağmumi” imzasını taşıyan mektubun sahibi, mektubu İstanbul’da, Galata’da, Kığork Bey Hanı’ndan yazmıştı. İthalat, İhracat, Ziraat Mühendisi, Vekâlet ve Komisyon notları, mektubu yazan kişinin kimliği hakkında kimi bilgiler veriyordu. Mektup, Yüzbaşı Şerafettin Bey’in İzmir’e ve Hükümet konağına girişinin 17. Günü, 26 Eylül 1922’de kaleme alınmıştı. Bu tarih, İstanbul gazetelerinde Yüzbaşı Şerafettin adının sık sık görüldüğü, İzmir’e ilk kez girdiği ve Hükümet Konağı’nda göndere bayrak çektiğine, bomba ile yaralandığına, kan içinde yaralarına önem vermeyerek, görevini sürdürdüğüne ilişkin haberlerin bol bol görüldüğü, İzmir’den İstanbul gazetelerine, gazete muhabirlerinin onunla söyleşiler yaparak gönderdikleri ve bu yazıların yayımlandığı günlerdi. Artık İstanbul, Yüzbaşı Şerafettin Bey’i çok iyi tanıyordu. Mustafa Kemal Paşa, “İstanbul seviniyor mu?” diye sormuştu; bir anlamda bu mektup, İstanbul’un yüreğini ve sevincini anlatan en değerli araçlardan biriydi. Mektubu yazan kişi, mektubunun sonuna Ziraat Mühendisi imzasını atmıştı. Mektubuna önce; “İzmir’e ilk olarak giren Süvari Kıtası Kumandanı Binbaşı Şerafeddin Beyefendi” diye resmi bir söylemle başlıyor; ardından hemen dil, resmi söylemden sıyrılarak, duygulu ve içten bir söylemle sürüyordu. “Muhterem Kardeşim, efendim!” diye devam eden mektup şöyleydi:

“Kalbimde samimi coşkuya karşı koyamayarak size müsaadenizle ‘*Kardeşim*’ diye hitap ediyorum. Şu muazzam hareketin başlıca hedeflerinden biri olan o güzel İzmir’de, kente girerken infilak ettirilen bombaların bu imhasında muhafaza eylediğiniz sükûnet ve olgunluğa hayran olan yabancı bir gazeteci günlerce geçtiği haberlerde, gördüğü binlerce zulüm yıkıntılarına rağmen, dünyanın hemen hiçbir ordusuna nasip olmayan yüceliği gösteren Türk askerinin olgunluğu ve yiğitliği karşısında iftihadan

kendini alamamış; “İnsanın göğsü kabarıyor” diyor... Türk kahramanlığını temsil eden şu müstesna yüce hareketiniz, milli tarihimize bir heykel gibi büyüktü. Şanlı, altın gibi bir sayfa daha ekliyor. Emirlerin dile getirilme biçimindeki samimiyet derecesini ortaya koyan bu övünülecek ve onur duyulacak hareket, milletin kalbinde var olan azim ve imanı bir kat daha güçlendirdi. İşte güzide hareketlerinizin ben kul, kölede doğurduğu övünç ve gurur ile mübarek gazanızı en samimi kalbimle tebrik eder ve bu vesile ile minnet ve şükranlarımı sunarım; aziz kardeşim efendim”²⁴.

Değerli konuklar...

Bundan sonra ne oldu:

Üçüncü Kılıç'ın sahibi Yüzbaşı Şerafettin oldu. Kılıç kendisine teslim edildi. Günlerce basın ondan, onun kahramanlıklarından söz etti. Yaraları iyileşti ve ordudaki görevini sürdürdü. Evlendi. Bir çocuğu oldu. Adı Gönül... ve boynundaki yara nüksettiği için, Albaylık rütbesinde ordudan erken yaşta malulen emekli olmak zorunda kaldı. İstanbul'a yerleşti. Kızını bir özel okula kaydettirdi. Tek emeli, onu okutmaktı. Ancak, yeri geldi kızının okul taksitlerini ödeyecek para bulamadı ve o zor günlerde, Üçüncü Kılıç'ı satmadı. Tam tersine, bunun ulusa ait bir değer olduğunu düşünerek, devletine armağan etmek istedi. Bu nedenle, kılıcı İstanbul Valiliğine teslim etti.

Ancak kılıcın en son görüldüğü gün o gündü...

Şimdi son sözümüzü söyleyelim:

Kurtarılan iller arasında bugün, bir tek İzmir'in kurtuluş anıtı yok... Konak Meydanı, hem kara gün olan 15 Mayıs 1919 gününün büyük kan selini yaşamış; hem de Kurtuluş günü olan, 9 Eylül'ün onuruyla aydınlanmıştır. Bugün, ne işgali ne de kurtuluşu anımsatan tek bir işaretin, yazının, çizginin eserini bu meydanda göremezsiniz. Tek bir nokta, bir işaret; bulamazsınız ki size burada o kara günde, işgalin bu meydanı büyük bir kan çanağı haline getirdiğini söylesin; ya da tek bir çizgi bulamazsınız ki size 9 Eylül gününden, o muazzam kurtuluş sahnesinden; büyük kahramanlık ve özveriden söz etsin... Buna kimin ne hakkı var? Çocuklarımızı, gelecek kuşaklarımızı, böylesine bir tarihsel tanıklıkta bulunmuş bu meydanın, yaşadıklarından uzak tutmaya kim nasıl cesaret edebilir? Tam tersine, bu meydanda o günden kalan hiç bir işaret bırakılmamıştır. Kazınıp, yıkılıp, betona adeta meydan teslim edilmiş; büyük

²⁴ Gnkur. ATASE Arşivi, Koleksiyon: ISH, Kutu No:2192; Gömlek No:49-93, Belge No:1-3; şurada: *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi...*, s.256.

bir tarihsel talan, ülkenin pek çok yerinde olduğu gibi, bu meydanda da yaşanmıştır. Onca verilen uğraşıya, anımsatmaya karşın; hatta Kuva-yı Milliye'nin 90. Yılı etkinlikleri çerçevesinde, İzmir Valiliği, bizim de içinde bulunduğumuz bir komisyonun çalışmaları sonucu, Belediye Başkanlığı'na böyle bir tarihsel anıtın yapılmasının yararlı olacağına ilişkin yazı yazmasına karşın; bu öneriye kulaklar tıkanmış ve meydan tarihsel kimliğinden bütünüyle arındırılmıştır. İzmir bugün, bu muhteşem olayın yeterince farkına bile varmış değildir. Onca televizyon programına, onca yazıp çizmeye, konferanslar vermeye, etkinlikler düzenlemelere karşın; sivil toplum örgütleri konuyu kavrayamamış, yerel yöneticiler bu denli muhteşem bir tabloya sahne olmuş İzmir kentini, bu önemli tarihsel olgu ile bütünleştirecek bir anıt yaparak, kente ve kent insanına tarihini anımsatacak bir adım atamamıştır.

Biz ne yaptık?

Yazdığımız Üçüncü Kılıç adlı kitap²⁵, “Kordon’da Nal Sesleri?” adıyla bir tiyatro eseri oldu. En iyi senaryo yazarlığı ödülllerinden birini aldı. Kuva-yı Milliye etkinlikleri çerçevesinde, İzmir Valiliği'nin önerisi doğrultusunda, Han Tiyatrosu tarafından sahneye konulan oyun için öğrenciler otobüslerle, oyuna getirildiler. Yaklaşık 35.000 kişi bu oyunu izledi. Balçova Belediyesi açtığı bir parka, “Yüzbaşı Şerafettin Parkı” adını verdi. Benim üniversitem, 9 Eylül Üniversitesi, kültür merkezinin iki salonundan birine Hasan Tahsin, ötekine de Yüzbaşı Şerafettin adını verdi... Konak Belediyesi, bir sokağa Yüzbaşı Şerafettin Sokağı adını verdi. Bir kampanya başlatılarak, İzmir’e kurtuluş anıtı yaptırılması istendi. Hatta bizim de ön ayak olmamızla, Karşıyaka Adliyesi, İzmir’e ilk giren ve Hükümet Konağı’na bayrak çeken kişinin Yüzbaşı Şerafettin olduğuna ilişkin bir karar verdi. Buna karşın; tarihin üzerine her türlü yanıltıcı düşünce ve bilgiyi serpererek, bir keşmekeş yaratanların çabası da durmadı. Ünlü bir gazeteci, İzmir’e ilk giren kişinin, amcası olduğunu belirtti. Yapılan kimi programlarda, önemli bir tıp insanının babasının İzmir’e ilk giren kişi olduğu söylendi durdu. Bunu başkaları izledi. Pek çok yerde, akıl almaz savlarla, İzmir’e ilk giren kişinin kim olduğuna ilişkin görüşler kamuoyunda yer alıyor. Olmadık savlar, gerçekler üzerine, doğruları karartmak için bilerek ve bilmeyerek savruldu ve böylece, tıpkı Üçüncü Kılıç’ın yağmalanması gibi, tarihsel onurlar, gerçekler yok edilerek, bu onurları kendi yakınlıklarına doğru kotarma gibi bir gayretkeşlik hiç eksik olmadı. Bir bilinçsizlik ve vurdumduymazlık, kent kimliğinin üzerine hoyratça oturdu.

²⁵ Kemal Arı, Üçüncü Kılıç, 5. Baskı, Zeus yay., İzmir, 2011.

ATATÜRK'ÜN BAĞIMSIZLIK SAVAŞI VE DIŞ DÜNYA

*Mustafa YILMAZ**

Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Anadolu'da başlatılan Milli Mücadele bilindiği gibi 1919 tarihinde yayınlanan Amasya Genelgesi ile iç ve dış kamuoyuna hareketin temel özelliklerini duyurmuştu. Daha sonra Erzurum ve Sivas Kongreleri ile hareketin esasları formüle edilmiş ve son Osmanlı Meclis-i Mebusanı tarafından onaylanarak “Misak-ı Milli” adı ile Milli Mücadele'nin temelini oluşturmuştu.

Atatürk önderliğinde verilen Ulusal Kurtuluş Savaşı ve sonrasında kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti Türkiye dışında, özellikle de bağımsızlık savaşı veren ulusların ilgisini çekmiş ve çekmeye de devam etmektedir.

Birinci Dünya Savaşı sonrası statükoyu belirleyen ülke konumundaki İngiltere, Fransa, İtalya ve diğer ülkeler tarafından Anadolu'da başlatılan Milli Mücadele'nin nasıl algılandığı önemlidir. Anadolu'daki İtalyan irtibat subayı Albay Vitelli'nin 1920 yılı Nisanında hükümetine gönderdiği gizli bir raporda Anadolu'daki harekete ilişkin tespitleri şunlardır: “*Türkiye’de önem verilecek tek oluşum, Mustafa Kemal’in hareketidir; çünkü Anadolu’da yabancı entrika ve etkisinden uzak olan bu hareket ulusça desteklenmektedir. Kemalistler, kendilerini Türk ulusal ülküsünü gerçekleştirmeye adanmışlardır....uyanık ulusal bilincin bozulabileceğini sanmak büyük yanlıgıdır. Hiç olmazsa Mustafa Kemal’le yarı yolda buluşup görüşmek önerilir. Ona önem vermemek çok ciddi sonuçlara yol açabilir...*”¹

Anılan dönemde benzeri değerlendirmeler yaygındı ve Anadolu'daki hareketin millet-milliyetçilik vurgusunun altı çiziliyordu. Şüphesiz

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü.

¹ Salahi Ramadan Sonyel, “Kurtuluş Savaşı Döneminde Mustafa Kemal Atatürk’ün Evrenselliği” **Atatürk Araştırma Merkezi Üçüncü Uluslar arası Atatürk Sempozyumu** 3-6 Ekim 1998, C.I, Ankara, 1998, s.37; Milli Mücadele döneminde Türk İtalyan İlişkileri için bkz. Mevlüt Çelebi, **Türk İtalyan İlişkileri**, Ankara, 1999; ayrıca bkz. Nuri Köstüklü, “Türk Arşiv Belgeleri Işığında Atatürk Dönemi Türk İtalyan İlişkilerine Dair Bazı Düşünceler”, **Atatürk Araştırma Merkezi 4.Uluslararası Kongresi**, C.2., Ankara, 1999.

milliyetçilerin ilham kaynağı şiddetli vatanseverlikti ve onların her hareketinde bunu görmek mümkündü deniliyordu. O dönem bu konuyla ilgili yapılan değerlendirmelerde Türkiye'nin Avrupa'ya yeni bir kuvvet olarak geri geldiğini ve Türkiye'nin aynı zamanda modern milliyetçiliğin gereği olarak, enerjisinin esin kaynağını artık dini heyecandan değil onun yerine geçen milliyetçi coşkudan aldığının altı çiziliyordu.

Benzeri bir biçimde başlangıçta Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki hareketin önemini ve gücünü kavrayamayan Fransa 1920 yılı itibariyle, Anadolu'daki hareketi ve onun liderinin ciddiyetini anlayarak Mustafa Kemal Paşa'nın bir önder olarak yeteneklerine dikkat çekiyordu.² Şüphesiz Fransa'nın bu tavrında Osmanlı İmparatorluğu'ndan çıkarları olan mali ve ekonomik baskı gruplarının Anadolu'daki harekete karşı oluşları yanında; Fransa'da Liberal, Cumhuriyetçi ve Sosyalist çevrelerin sömürgeciliğe karşı duruşları nedeniyle Mustafa Kemal Paşa hareketine sempati ile bakmaları ve diğer yandan yine Fransa'daki Türkiye uzmanlarının Anadolu'daki harekete karşı uzlaşma ve barış yanlısı bir tavrın oluşmasında katkıları olmuştur. Nitekim bu bağlamda imzalanan 30 Mayıs 1920 tarihli Türk-Fransız Antlaşması takip etmiştir. Ayrıca Fransa Mustafa Kemal Paşa'nın amacının yabancı egemenliğine karşı Müslümanları ayaklandırmak olduğuna işaret ediyordu.³ Bu konuda diğer batılı ülkelerin de endişelerinin olduğunu görüyoruz. Nitekim kısa bir süre sonra Fransa'nın Mustafa Kemal Paşa'nın Misak-ı Milli'yi gerçekleştirme konusundaki kararlılığını ve bağımsızlığın ne pahasına olursa elde edilmesi yolundaki çabalarını anladığını söyleyebiliriz.⁴

İngiltere müttefiki olan Fransa ve İtalya'nın Anadolu'daki hareket ile ilgili tanımlamalarından ve kendi bilgisi dışında Ankara ile temaslarından duyduğu rahatsızlığı her platformda dile getiriyordu. Mustafa Kemal Paşa'ya karşı ortak hareket etmek konusunda özellikle Fransa'yı sık sık uyanan İngiliz basını; İslam dünyası nezdinde Batı medeniyetinin birlikteliğini göstermesinin önemine vurgu yaparak, birlikte hareket edilmediğinin, Avrupa'nın kendi içinde bir bütünlük oluşturmasının Doğulularca fark edilmesinin İngiliz ve Fransız idaresi altında yaşayan Müslüman halk

² Sonyel, a.g.e., s. 39. Yine bu konuda geniş bilgi için bkz. Ünsal Yavuz, "Fransa Resmi Belgelerinde Mustafa Kemal ve Ulusal Bağımsızlık Savaşı (1919-1922)", **XI Türk Tarih Kongresi** 5-9 Eylül 1990, C.VI.

³ Sonyel, a.g.e., s. 35. Bu bağlamda, yani Anadolu'daki hareketin diğer Müslüman uluslar nezdinde yaptığı etki için bkz. Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransa İlişkileri, 1912-1922**, Ankara, 1999.

⁴ Chantel Lemercier Quelgevejay, "Atatürk Dönemi Türk Fransa İlişkileri, 1912-1922, Ankara, 1999. **Atatürk Araştırma Merkezi Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu**, C.II., s. 93.

nezdinde huzursuzluklar doğurabileceği konusunun altını çiziyordu.⁵ Bu kaygı farklı tarihlerde yinelenmiş ve özellikle Fransa, İngiltere tarafından adeta tehdit edilmiştir.

İngiltere'nin Mustafa Kemal Paşa ve onun hareketini anlama konusunda geç kaldığı ve yanlış değerlendirdiği söylenebilir. Başlangıçta Mustafa Kemal Paşa'yı, İttihatçılığın devamı ve “*asi bir general*” olarak tanımlayıp, Anadolu'daki hareketi maceracılık olarak gören İngiltere, Mustafa Kemal Paşa'yı İrlandalı ulusçuların, Alman Spartakistlerin, Rus Bolşeviklerin, Genç Türklerin, Gandhi ve Tilak'ın varisi olarak görüyor; komplo ve ihtilal akımlarından çekiniyorlardı.⁶ Bu konuyla ilgili olarak İngiltere Mustafa Kemal Paşa'dan önceki iktidarların yani İttihatçıların ve II. Abdülhamit'in politikalarına göndermeler yaparak bunun bir ülkeyi diğerine karşı kullanmaya dayalı eski bir gelenek olduğunu dile getiriyordu. Diğer yandan İngiltere'nin kaygılarından birisi de Anadolu'daki yeni yönetimin Bolşevik Rusya ile ilişkilerine dayalı idi. Özellikle Bolşevik Rusya'nın devrimci bir devlet olarak İngiliz İmparatorluğu'na ve Kapitalizme son vereceği yolundaki açıklamaları İngiltere'nin endişelerini haklı kılıyordu. Bu önemli bir saptama idi. Çünkü Mustafa Kemal Paşa liderliğinde emperyalizme karşı verilen Milli Mücadele ile Batı'ya ve onun güçlerine karşı konulamaz diyenlerin politikaları iflas ediyor ve iktidarlarını kaybediyorlardı. Diğer yandan kazanılan bu zaferin yankıları Türkiye'nin sınırlarını aşıyor ve dünyanın her yanında aynı mücadeleyi verecek olanlara örnek teşkil ediyordu. Bu zaten İslam'ın Hıristiyanlığa, Doğu'nun Batı'ya, Asya'nın Avrupa'ya ve ulusça Türkiye'nin Emperyalist Britanya'ya karşı zaferi olarak algılanıyordu. Bu bir bağımsızlık savaşı idi ve her ne pahasına olursa olsun bağımsızlık esas ülkü idi.⁷

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Anadolu'daki harekete diğer batılı ülkelerden farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Şüphesiz bu Amerika Birleşik Devletleri'nin Birinci Dünya Savaşı sonrası yürüttüğü izolasyon politikasının bir yansımasıdır. Ama 1921 yılına gelindiğinde “Türkiye'nin Siyasal ve Ekonomik bağımsızlığının tanınması ve kapitülasyonların da kaldırılması şartı ile” ilişkilerin yeniden kurulması yönündeki teklifi resmi olarak karşılık bulmasa da ABD Milli Mücadele'nin önder kadrosu ile temaslar kurmuştur. Nitekim ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Anadolu'daki Hareketi ve onun liderini “*Amerika'nın desteğine layık ulusal, halis diriliş*” olarak nitelemiştir. Benzeri görüş ABD siyasi çevrelerinde de

⁵Times, 7 Ocak 1922, s. 11.

⁶Sonyel, a.g.e., s. 40.

⁷Anadolu'daki zaferin Araplar, Hindistan, Afganistan, Hırvatlar ve Bulgarlar arasında yarattığı sevinç için bkz. Sonyel, a.g.e., s. 45-48.

egemen olmuştur. ABD, İtilaf Devletleri'ni özellikle de İngiltere'nin Anadolu'daki harekâta ilişkin politikalarını onaylamamıştır.⁸

ABD'nin Milli Mücadele döneminde Anadolu'ya ilişkin tavrında, uzun vadeli ekonomik çıkarlarını gözeten ve geri kalmış ülkeleri olabildiğince barışçı yollarla kendisine bağımlı ekonomik birimler haline getiren “*Açık kapı*” politikasını uyguladığını görüyoruz. Şüphesiz burada diğer batılı ülkeler de görmeye alışık olduğumuz Türkiye'de çıkarlarının tehlikeye düşmesi, Türkiye ve Türkler ile ilgili değerlendirmelerinin temel taşı konumundadır. Bu tespiti doğrulayan ise İtilaf Devletleri'nin hiç birinin başından sonuna kadar Mustafa Kemal Paşa'nın hareketini desteklemedikleri olayların gelişimi ve çıkar ilişkisine göre İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD'nin politikalarında değişimin yaşanmasıdır. Bunu çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa çok yönlü bir dış politika ile farklı devletlerin kamuoylarını ve sömürgelerini etkileyebilmiştir.⁹

Diğer farklı bir tavır Almanya'dan gelmiştir. Almanya, 12 Şubat 1921 tarihli “*Ham Burger Nachrichten*” de yer alan haberde; “*Milli duygular ile donatılmış bir halkın vereceği savaş karşısında her ordu çaresiz kalır*” diyerek, Mustafa Kemal Paşa'nın hareketini desteklemiş ve Türklerin kesinlikle başarı sağlayacağını not etmiştir.¹⁰ Aynı türden haberlere 3 Mayıs 1921 tarihli, “*Kölnische Volkszeitung*” ta rastlamak mümkündür. Mustafa Kemal Paşa'nın ne denli yetenekli bir asker olduğunu cephelerde, özellikle de Çanakkale cephesinde gösterdiğini ve “*Mustafa Kemal Paşa'nın aniden bir meteor gibi gökten düşen tanınmamış bir kişi*” olmadığını duyuruyordu.¹¹ Yine Mütareke sonrası yaşanan olumsuzluklara ve ülkenin İtilaf Devletleri tarafından paylaşılması ile ilgili olarak, “*Münchener Neuste Nachrichten*”, “*büyük güçlükler altında insanüstü başarılar elde eden, halkına kendisine ve geleceğine inanmayı tekrar öğreten, Türk halkına en zor anında Tanrı tarafından gönderilen bu insanın adı Mustafa Kemal Paşa'dır*” denilerek aynı türden olumlu vurgular yineliyordu.¹²

Alman basınının genelde, kendileri açısından Birinci Dünya Savaşı'na son veren Versay Antlaşması'nın ağır şartlar içeren hükümlerinin benzeri bir antlaşma olarak gördükleri Sevr Antlaşması'nın Mustafa Kemal Paşa

⁸ Fahir Armaoğlu, “Atatürk ve Amerika Birleşik Devletleri” **Atatürk Araştırma Merkezi Üçüncü Uluslar arası Atatürk Sempozyumu**, s.73–74.

⁹ Osman Ulugay, **Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı**, İstanbul, 1974, s.16.

¹⁰ S.Eriş Ülger, **Almanya Basınında Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti 1910–1944**, Ankara, 1995, s. 123–124.

¹¹ Ülger a.g.e., s. 127-128.

¹² Ülger, a.g.e., s. 129. Benzeri değerlendirmelerden diğer örnekler için bkz. a.g.e., s.130 vd.

önderliğinde verilen Milli Mücadele ile değiştirilmesinden dolayı memnuniyetlerini her fırsatta yansıttıkları görülmektedir.¹³

Bu konuda batıdan diğer farklı bir örnek ise İrlanda milliyetçilerinin Milli Mücadele'yi örnek alan ve Atatürk önderliğindeki Türk başarısını ve Atatürk'ü İrlanda için bir model olarak algılayan İrlanda verilebilir. Bağımsızlığını 1921 yılında kazanan İrlanda, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bir heyet göndererek geçmişte İngiltere'nin Türkiye'ye yönelik emperyalist tavırlarından dolayı üzüntülerini dile getirmiştir. Yine 1923 yılında İrlanda, Atatürk'ü yılın adamı seçerek bu konudaki tavrını ortaya koymuştur.¹⁴

Batı dışı toplumlarda ise Mustafa Kemal Paşa ve onun mücadelesi, çok farklı yaklaşım ve çağrışımları beraberinde getirmiştir.

Hintli Müslümanların gözünde 1920'li yıllarda Mustafa Kemal Paşa, Batı'ya karşı savaşan bir kahraman olarak görülmüştür. Bu durum o dönemde yazılan şiirlere yansımış¹⁵ ve doğan çocuklara Mustafa Kemal adı verilmiştir.

Pakistanlı şair Muhammed İkbâl, Tulu-yı İslam adlı şiirinde Anadolu hareketini ufukta doğan güneşe benzetirken, Bengal'de Nazrul İslam'ın yazdığı Mustafa Kemal marşı dilden dile dolaşmıştır.

Öte yandan Tunus'ta ileride bağımsızlık önderi olacak Burgiba "*Sakarya Zaferi, yirmi yaşımın en kuvvetli hatırası olmuştur. O zamanlar kendi kendime acaba bende ulusumu böyle seferber edemez miyim?*" diye sormuştur.

Cezayir milliyetçiliğinin şekillenmesinde önemli olan üç isimde; (Abdulhamid Bin Badis, Ahmet Messali Hac ve Ferhad Abbas) Atatürk'ten etkilenmişlerdir. Bunlardan Abdulhamit Bin Badis, Atatürk'ü modern Türkiye'nin babası, Doğunun dâhisi, Türk ve Müslüman Rönesansının atası olarak tanımlıyordu.*

¹³ Ülger, a.g.e., s.181. Özellikle Türkiye'nin Sevr'den Lozan'a atmış olduğu dev adım olarak nitelenen Kuruluş Mücadelesi ve Türkiye'nin eriştiği sonuç Almanlarda hayranlık uyandırıyor. bkz.a.g.e., s.186.

¹⁴ Pat Walsh, "Britain's Great Wor on Turye ram Irish Foint of view.

¹⁵ M.Naem, Qureshi, "Images of Atatürk and Turkey in Urdu Letaraure" **Atatürk Araştırma Merkezi Üçüncü Uluslar arası Atatürk Sempozyumu**, s.264-65.

* Abdulhamit Ben Badis, "Atatürk'Le Genie De L'Orient" **El Mücahit**, 2 Şubat 2005.

* Youssef Grirad, "Quand L'indpendence de L'Algerie Passait Par Nanterre" Mayıs 2006 www.İcietlabas.Lautre.net.

Ahmet Messali Hac ise; Fransız subaylar önünde masanın üzerine çıkarak “*Yaşasın Mustafa Kemal*” diye bağırıldığı için tutuklanmıştır. Messali Hac anılarında; Atatürk’ün İslam dünyasında büyük etki yapan bir kahraman olduğu ve Atatürk’ün kendisi ve arkadaşları üzerinde büyük bir coşku ve sevinç yanında cesaret uyandırdığını, Mustafa Kemal ve üniformalı Türk birliklerinin resimlerini kesip bir uğur olarak yanlarında taşıdıklarını yazıyordu.*

Mısırdaki bütün çevreler zaferi kutlamış, Fas’ta, Etopya’da, Malezya’da, Endonezya’da ve Bulgaristan’da zafer yankı bulmuştur. Sonuçta Türkiye, Avrupa emperyalizmine başkaldıranlar için bir merkez olarak görülmeye başlanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa’nın milli egemenlik ilkesine bağlı, milli bir devlet kurmak için Birinci Dünya Savaşı’nın galip ülkelerine karşı yürüttüğü bağımsızlık savaşı ve kazandığı zafer sayesinde Batı’lı büyük güçlerin sömürgelerindeki efendi yenilmiştir. Bundan başka ulusal kurtuluş hareketleri için Doğulu ve Müslüman bir ülkenin ve onun liderlerinin bu başkaldırısı ve zaferi örnek alınmıştır denilebilir.¹⁶

Aynı şekilde Anadolu’daki hareketin kazandığı zafer Bağdat, Kudüs ve Kahire’de bağımsızlık için ayaklanmaların tetikçisi olmuştur. Nitekim İngiltere Türklerin zaferi sonrası; Ortadoğu da hiçbir şeyin eskisi olmayacağını anlamış ve bu bağlamda tedbirler almıştır.

Doğulu ülke liderlerinin ve aydınlarının ortak değerlendirmesi; Anadolu’da Mustafa Kemal Paşa’nın mücadelesinin onlar için model alınması gerektiğidir. Hareketin liderlerinin vasıflarına yapılan vurgu Mustafa Kemal Paşa’nın tartışılmaz üstün kişiliğidir. Onlarda aynı yolda yürümelidir.¹⁷

Yine Batılı olmayan ülkelere ilişkin ise Bulgaristan, Tunus ve Kuzey Afrika ve Libya örnek verilebilir. Bu ülkelerde hem bağımsızlık hem de devlet kuruculuğu ve bir dönüşüm projesi olarak Atatürk’ün Türkiye’sinin örnek alınışını görmekteyiz.¹⁸

¹⁶ Zekeriya Türkmen, “Atatürkçü Düşünce Sisteminin Kafkasya, Türkistan ve Güneydoğu Asya’daki Ulusların Bağımsızlık Mücadelesine Yansımaları ve Günümüzdeki Etkileri”, **Atatürk Araştırma Merkezi 4. Uluslararası Kongresi**, s.308.

¹⁷ Bu tür değerlendirmelerden örnekler için bkz. Türkmen, a.g.m., s.310-314; ayrıca bkz. Hayati Oğuz, “Atatürk, Balkanlar ve Kuzey Afrika”, **Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk 4.Uluslararası Kongresi**, s.322-323.

¹⁸ Oğuz, a.g.m., s.326-332. Ayrıca Bulgaristan’da Atatürk döneminin yansımaları için bkz. “Atatürk ve Stambolyski Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine”, **Ulusal Stratejik Araştırmalar Merkezi**, Sofya, 2001.

Libya’da özellikle aydınlar arasında sömürgeci güçlerin yenilebileceğine, onlara karşı konulamaz düşüncesinin yanlışlığına örnek olması açısından Türkiye’deki gelişmelerin önemine vurgu yapıyorlardı. Aydınlar arasında Anadolu hareketi ve onun lideri Mustafa Kemal Paşa lehine takınılan tavır basına yansıyordu.¹⁹

Bu tür etkinin yine canlı yaşandığı bir başka ülke ise Bangladeş’ti. Bangladeş’te Mustafa Kemal Paşa; sosyal, siyasi ve kültürel açıdan bir örnekti, o bir kahramandı, o bir devlet kurucusu ve o bir devrimci idi.²⁰

Görüldüğü gibi Batı’lı ülkeleri yani emperyalistleri endişeye düşüren Mustafa Kemal Paşa’nın bağımsızlık mücadelesi, Doğulu ülkeler içinde örnek bir mücadele olmuştur. Bağımsızlığın kazanılması sonrası yine Atatürk’ün önderliğinde verilen modern bir ülke yaratma çabası yani “*Atatürk’ün Modernleşme Modeli*” Doğulu toplumların ilgisini çekmiş ve onlara örnek olmuştur.

¹⁹ Qasim kh.Jumaly, “Lübnan Intelligensia and the Kemalist Movement”, **Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk 4.Uluslararası Kongresi**, s.336-337.

²⁰ Bkz.Mohammed Nurul Huda, “Atatürk’s Influence In the Indepence Struggles of Subcontinent Its Later Effects in Bangladesh” **Atatürk Araştırma Merkezi Atatürk 4.Uluslararası Kongresi**, s.382–385.

